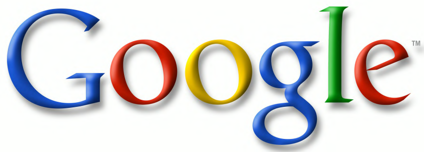

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

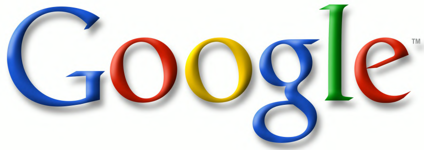
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

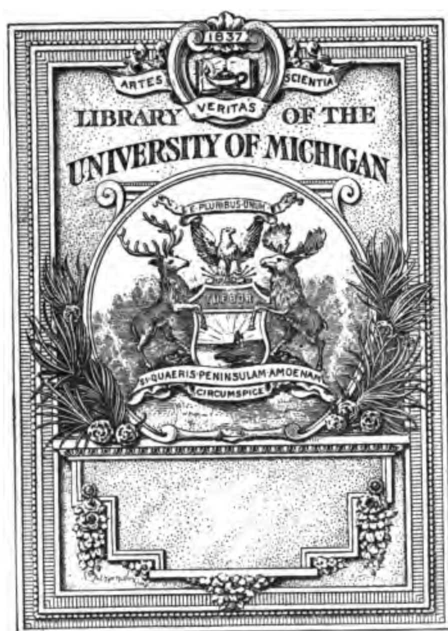
Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk http://books.google.com/

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

DL
601
.H67

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

ANDRA ÅRGÅNGEN.

1882.

STOCKHOLM 1882.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

117774
'08.

023-2.09.17.3.4.

Innehåll:

191375

Bilagor.

Historia och kulturhistoria.

AF

HANS HILDEBRAND.

Ofvanstående två ord hafva på grund af hvarjehanda förhållanden under den senaste tiden ofta blifvit stälda vid sidan af hvarandra och dervid har diskuterats förhållandet mellan de discipliner de beteckna eller, der en formlig diskussion ej kommit till stånd, har frågan om deras inbördes ställning likväl så att säga legat i luften och framkallat yttranden i olika riktningar. Se vi på de två uttrycken i och för sig, synes det som 'historia' borde vara det generela, 'kulturhistoria' allenast en särskild form af historia. Vi måste dock, innan vi fästa oss dervid, minnas att vetenskapernas namn icke alltid, sedan vetenskaperna hunnit under loppet af århundraden utbilda sig, äro fullt exakta, emedan många af dessa namn gåfvos i en forntid, då man ännu icke mäktade ana hvad den nydöpta forskningsarten skulle varda. Då historien är en af de äldsta vetenskaperna, ligger en sådan skefhet i beteckningen alltid inom möjlighetens område. Men hvad än namnet från början betecknar, just derföre att historien är så gammal, borde icke något tvifvel finnas om hvad dermed bör förstås — liksom i vår tid ingen, som icke är fullkomligt främmande för allt vetenskapligt, kan vara i okunnighet om hvad det är för en vetenskap, som betecknas t. ex. med namnet botanik. Kulturhistorien, å andra sidan, är en ny vetenskap och åt sådana hafva namn gemenligen gifvits med fullt medvetande om deras uppgift, och på grund deraf borde intet tvifvel råda om det, som med detta namn betecknas.

Likväl är det omisskänligt, att en viss oklarhet råder i uppfattningen af de två vetenskaperna och deras inbördes ställning, en oklarhet, som röjer sig dels i en viss misstämning mellan deras

respektive idkare, hvilken ibland yttrat sig i mer eller mindre bittra anmärkningar, dels i bestämda uttalanden af och om de olika målsmännens anspråk. Särskildt har jag funnit mycken oklarhet rörande kulturhistoriens uppgift och betydelse. Jag fäster mig härvid icke vid hvad den stora hop kan säga, som står fjärran från vetenskaplig forskning, utan vid uttalanden af personer, som sjelfva egnat sig åt vetenskapens tjenst.

Det är i detta afseende tre fall, som synas mig vara ganska betecknande och derföre värda att här anföras.

Förlidet år började utgifvandet af ett arbete, som uppgifves skola skildra »ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia»; det senare uttrycket är tydligen icke annat än en öfversättning af det oftare använda ordet kulturhistoria. Åt arbetets innehåll egnar jag här ingen uppmärksamhet, utan håller jag mig endast till det detaljerade program, som förekommer i en arbetet bifogad anmälan. Detta program bör tydligen gifva oss en föreställning om hvad författaren menar med kulturhistoria.

Författaren vill icke inskränka sig till att skrifva de kongliga familjernas, officerarnes och ämbetsmännens eller med andra ord konungarnes och konungatjenarnes historia, utan vill, för att godtgöra den ensidighet, till hvilken man hittills gjort sig skyldig, skrifva svenska folkets historia under konungarnes samt dervid visa, huru litet krig och fredsslut haft inflytande på folkets andliga utveckling, hvilken ju skall vara tillvarons högsta ändamål, huru stundom folket varit lyckligast under de odugligaste regenterna och sjelft framfödt ur kojorna sina profeter och välgörare. Han vill äfven skildra lifvet i det lilla, det obemärkta. Hans arbete skall således blifva en historia om det skenbart obetydliga, om menniskorna, deras utseende, språk, skick, sed och sedlighet, om de olika ståndens belägenhet, huru 'de hade det' i det tysta lifvets små förhållanden, under det att den stora historien bullrade utanför, från sjelfva konungen och ned till stafkarlen. Han vill visa, huru de bodde, huru de åto och drucko, huru de klädde sig, roade sig, gifte sig, döptes, begrofvos; han vill förtälja om bonden, fiskaren, hur han tagit råmaterialet ur jorden och sjön och huru arbetaren förädlat det, huru köpmannen afyttrat det.

Programmet visar, att författaren å ena sidan vill gifva en positiv framställning, hvarvid han ämnar företrädesvis fästa sig

vid det lilla, under det han å den andra sidan inlåter sig i strid med den hittills rådande uppfattningen af historiens uppgift, särskildt sådan denne fattades af Erik Gustaf Geijer. Enligt min uppfattning vitnar den konflikt, hvilken programmet förråder, derom att han icke till fylles satt sig in i förhållandet mellan historien och kulturhistorien, in i de olika uppgifter, som äro satta för den ena och den andra. Om han i detta gör historien orätt, så gör han samtidigt kulturhistorien orätt genom att i sitt program oskäligt framhålla det lilla — så mycket mera oskäligt, som hans förkärlek för det lilla uppenbarligen är framkallad af skäl, som smaka mer af politik än af kulturhistoria.

Dessa skäl och af dem framkallade uttalanden hafva hos politiska meningsfränder väckt lifligt bifall, under det den vetenskapliga, i allmänhet den på sakkännedom grundade kritiken varit enig i att uttala en förkastelsedom. Man har, i fråga om programmet, i främsta rummet tadlat och tillbakavisat hans anfall på vår historiska skola. Man har deremot förbisett eller alltför litet framhållit den oklarhet, som vidlåder den positiva delen af programmet — det lyte, som jag i detta sammanhang finner betänkligast.

När jag på detta sätt instämmer i och skärper tadlet, vill jag dock icke fördölja, att äfven om författaren orätt uppfattat förhållandet mellan historia och kulturhistoria, finnes bakom förlöpningen något, som verkligen är godt och som är väl att beakta. Det är mycket möjligt, att han alldeles sjelfständigt kommit dertill, men i sådant fall är han likväl icke den första, ty andra hafva redan före honom tänkt klarare, framför allt hofsammare uttalat detsamma. För att anföra ett exempel, hänvisar jag till Heinrich Ritters »Offener Brief an Leopold von Ranke über deutsche Geschichtschreibung», tryckt i början af år 1867.

Det andra fallet är detta första alldeles motsatt. En anonym författare, som visar sig synnerligen väl hemmastadd på det historiska området, har mot slutet af förra året uttalat sig på följande sätt: »Det har blifvit modernt att skrifva kulturhistoria. Slagordet för dagen är, att man i den hittills allt för mycket upphöjda statshistoriens ställe nu skall hafva en folkets historia och helst en sådan som visar, huru folket i skilda tidsåldrar ordnat sitt dagliga lif, en historia, som både skall vara mycket värdefullare och mycket intressantare än den gamla. Försätter man en sådan jämförelse med något krydda af s. k.

folkvänliga fraser, kan det ock till en tid lyckas att inbilla de godtrogne, att historien hittills sysselsatt sig med idel fåfängligt och ytligt snack om betydelselösa ting, att sådana saker som lagstiftning, styrelseskiften, krig och freder varit betydelselösa, — derför att de icke alltid omedelbart utgått från eller verkat på 'folket'.

»Mot en sådan ensidig och förvänd uppskattning af den s. k. kulturhistorien finnes det, utom andra, lyckligtvis ett mycket verksamt botemedel: den sålunda fattade historiens långtrådighet och brist på dragningskraft just för dem, som deraf skulle fängslas. — — Bristen skall just för den stora allmänheten förråda sig bland annat i den jämförelsevis stora enformighet, som dessa allmänna kulturbilder erbjuda. Ty omväxlingen, det rika skiftande, brokiga och fängslande lifvet, det framträder dock egentligen först deruppe i de stora samhällsbrytningarna, der de ledande männen i sin kamp om väldet äfven kämpat om samhällets öden med svärdets eller ordets makt. Ju längre man kommer in i folkets lif, ju djupare man kommer ned i folkets nedre lager, desto mer finner man, att förändringarna århundraden igenom ofta äro ringa och omärkbara, och ju mera slutligen tecknaren sänker sig till att företrädesvis syssla med det dagliga lifvets alldagligaste och lägsta former, desto mera visar det sig, att 'naturalismen' på detta som på andra områden straffar sig sjelf genom att förlora allt intresse.

»Vare härmed icke sagdt, att kulturhistorien saknar värde. Hon är naturligtvis en högst vigtig länk i vårt vetande om forntiden; men när hennes målsmän af hänförelse för sin forskning vilja — — upphöja henne till rangen af den högsta eller enda värderika historien, må det vara på sin plats att framhålla ensidigheten af ett sådant betraktelsesätt. Det finnes hela stora perioder af menniskoslägtets lif, om hvilka man tyvärr icke känner något mer än grafvarnas skick, vapnens och husgerådets ämne och form eller prydnadernas snitt, och hvilka äro så helt och hållet befriade från all besmittelse af personlighetens minnen, att man om då lefvande menniskor, kungar och höfdingar såväl som folkets män, ej känner något annat än ben och skallar, hvilka palæontologen bestämmer såsom han bestämmer hästens och hundens. Hittills har man plägat kalla dessa tider de förhistoriska just derför, att det personliga lifvets yttringar under de samma ej varit för oss kända; och sannerligen vi tro, att det

skall lyckas någon än så skicklig genre- eller stillebensmålare på det kulturhistoriska området att få vare sig vetenskapen eller den stora allmänheten att nöjas med en historia om den 'historiska' tiden, skuren efter arkeologiens mått. Nödtvungna stanna vi vid den torftiga kunskap om det förflutna, som hedenålderns grafvar erbjuda, men vi äro icke tvungne att helsa som ett framsteg försöken att ur vetenskapen om den 'historiska' tiden plocka ut kärnan och låta oss nöjas med skalet eller plocka bort frukter, blommor och blad och låta oss behålla blott rot och stam. Vi vilja gerna hafva bägge delarne eller alltsammans, såsom lifvet sjelft dem gifvit».

Just derför att författaren till ofvanstående rader i fortsättningen af sin uppsats visar sig vara en historiker af hög rang, anser jag hans yttrande om kulturhistorien vara af det yttersta intresse. Det visar — liksom flere yttranden af framstående svenska häfdatecknare — att vår historiska skola, för hvilken jag — det vare för säkerhets skuld tillagdt — hyser stor och uppriktig aktning, kunnat underlåta att göra det klart för sig hvari den s. k. kulturhistoriens uppgift egentligen ligger. Då man icke eger rätt att bedöma en sak efter missbruket af henne, är det obefogadt att tala om kulturhistoriens anspråk att uttränga och ersätta historien. Det är godt och väl, att kulturhistorien erkännes såsom berättigad för den 'förhistoriska' tiden, men det väcker förvåning, då antydan gifves, att skildringen af kulturen under den följande historiska perioden icke skall vara mera än halft om halft berättigad. Jag antager af allt hjerta den nyss anförda bilden af trädet med dess delar, så mycket mer som deri begås den inkonseqvensen, att roten och stammen, det väsentligaste, göres till föremål för kulturhistorien, under det historien nöjer sig med frukter, blommor och blad. Om bilden är korrekt, hvilket jag anser den vara, bör man deraf kunna draga den slutsatsen, att kulturhistorien är nödvändig för historien icke blott för skildringen af den tid, som ligger utom historiens egentliga område, utan ock för den historiska tiden.

Enligt min uppfattning ligger grundfelet i ofvan anförda yttrande deri, att kulturhistorien icke göres till annat än historiens tjenarinna, hvars hjelp anlitas när historien icke kan reda sig sjelf, under det kulturhistorien är en sjelfständig vetenskap, som allenast på grund deraf att hon måste befatta sig med den verklighet, som äfven utgör föremål för historien, betraktas med sneda blickar. Man skulle kunna känna sig frestad att anse afvog-

heten och misstänksamheten bära vittnesbörd derom, att den historiska skolan, trots de stora ord, som från hennes sida stundom uttalas, emellanåt känner att det är något som fattas henne.

Det tredje fallet är följande. En filosofie kandidat vid ett svenskt universitet anhöll för ett par år sedan att få för en tillämnad licentiatexamen blifva examinerad i nordisk arkeologi, en vetenskap, som icke var vid universitetet representerad. Det begärda tillståndet blef ej gifvet. Som jag ej har sett resolutionen, känner jag icke hvilka motiv, som deri anföras, eller om något motiv ens finnes deri angifvet för afslag. Så mycket vet jag, att under ett enskildt samtal yttrade en person, som på ärendets utgång utöfvade ett mäktigt inflytande, att han fann bifall omöjligt på grund deraf att nordisk eller jämförande arkeologi icke var en sjelfständig vetenskap, utan hörde helt och hållet under historiens domvärjo.

I detta fall anser jag det vara obehöfligt att göra några reflexioner. Jag vill allenast påminna derom, att vid Kristiania och Helsingfors universitet finnas lärostolar i nordisk arkeologi.

Jag antydde nyss, att en vetenskaps uppgift icke bör eller får tolkas efter hennes namn, utan efter den betydelse namnet af en och annan anledning fått. Ibland händer det att namnet är för trångt, i det vetenskapen omfattar mycket mera än benämningen omtalar. Med historien eger ett motsatt förhållande rum. Det grekiska ordet, som ursprungligen betecknar kunskap eller berättelse i allmänhet, fick redan under den helleniska forntiden samma betydelse som det nu har, d. v. s. berättelse om vigtigare tilldragelser inom ett folks lif. Men inskränkningen gick ännu längre. Redan under antikens tid förstod man med historia så godt som uteslutande politisk historia, en skildring af statssamhällenas och de ledande statsmännens handlingar och öden. Den kristna perioden med dess mäktiga kyrka gaf upphof till en klyfning af historien; från den tiden fanns vid sidan af statens en kyrkans historia. Den moderna tiden har arbetat i samma riktning. Det innevarande århundradets ökade forskningsflit och växande kritiska skärpa hafva framkallat en förut okänd mångsidighet i behandlingen af det historiska materialet och hör man derför nu omtalas historien om den ena eller den andra

specialiteten, hvilka dock alla stå i närmaste sammanhang med statslifvet.

Jag har nyss anfört ord af en svensk historiker, som visserligen icke gifver en formel definition af ordet historia, men likväl i tillräckligt tydliga ordalag angifver sin uppfattning af densamma. För honom är statshistorien det vigtigaste, hvilken till föremål har lagstiftning, styrelseskiften, krig och freder eller, som det på ett annat ställe heter, den yttre historien eller berättelsen om staternas växlande öden i krigisk och fredlig samfärdsel, hvartill ock hör personalhistorien eller berättelsen om de män, som, höjde öfver mängden, i sina bragder och lidanden gifvit uttryck för statens och hela folkets lif. Visserligen medgifves, att den s. k. kulturhistorien är en gren af historisk forskning, hon säges 'naturligtvis' vara en högst vigtig länk i vårt vetande om forntiden, men den underordnade rol, som hon bör spela, framgår af flere uttryck, som t. ex. när författaren anser sig behöfva förklara, att han icke vill frånkänna kulturhistorien allt värde. Helt visst hade det varit på sin plats i den uppsats, ur hvilken jag gjort de förut meddelade citaten — en uppsats, som har till öfverskrift kulturhistoria och i hvilken talas om dennas missbruk — att meddela en bestämd uppgift om den rol författaren finner det lämpligt att tilldela kulturhistorien.

Hvad utrymme våra stora nu lefvande författare skänka kulturhistorien, visar sig först af följande sifferuppgifter. Herr Carlson redogör i fyra volymer för Sveriges historia under kon. Karl XI, hvilka volymers text upptager sammanlagdt 1805 sidor, och har i dessa fyra volymer tre kapitel på sammanlagda 213 sidor, som kunna sägas till större delen vara af kulturhistoriskt innehåll. Återstoden är egnad åt statsväsendets, de ledande personligheternas och kyrkans historia. Hr Odhner har i sitt arbete om Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare, ur hvilket arbete sålunda krigshistorien varit utesluten, visat sig mot kulturhistorien mera frikostig. Af sex kapitel är ett, det sista, uteslutande egnadt åt en redogörelse för tidehvarfvets odling, och rika-bidrag till dettas kännedom lemnas äfven i de två föregående kapitlen. Om hr Malmströms teckning af frihetstiden är här ingen anledning att tala, emedan han å sitt titelblad icke uppgifvit sig skrifva 'historia', utan 'politisk historia'.

Hr Odhner synes mig gifva historien det vidsträcktaste omfånget, hvilket ock står i sammanhang med den definition han

gifver af historien i sin förträffliga lärobok. Der heter det — jag har för ögonblicket framför mig den sjunde upplagan af den illustrerade redaktionen (tryckt år 1877): historien lär oss, hvad som tilldragit sig bland menniskorna och huru menniskoslägtet under Guds ledning småningom framskridit till allt större upplysning och förädling. Men historien berättar ej *allt*, som tilldragit sig, utan blott det vigtiga och märkvärdiga; hon sysselsätter sig endast med de folkslag och de menniskor, som uträttat något minnesvärdt och haft ett större inflytande på menniskoslägtets historia.

De statistiska uppgifter jag här lemnat, äro icke afsedda att på ringaste sätt tadla, jag vill endast konstatera det faktum, att våra stora historieskrifvare anse sin uppgift vara i främsta rummet att skildra staten, kyrkan och de ledande personernas handlingar och öden. Det kulturhistoriska materialet är för dem fyllnadsgods; detta material behandlas icke med en omständlighet som svarar mot den, som kommit den politiska historien till del. När den ofvan citerade anonyme författaren säger, att vi, d. v. s. historieskrifvarne, vilja gerna hafva begge delarna eller alltsammans, så som lifvet sjelft dem gifvit, synes det mig icke vara fullt korrekt, ty de vilja hafva det politiska fullständigt och af den andra delen allenast ett extrakt. Den liknelse han strax förut anför, återgifver trognare åtminstone våra flesta historieskrifvares uppfattning. Det politiska materialet är kärnan, det kulturhistoriska skalet.

Jag upprepar ännu en gång: det är icke min mening att här tadla. Den uppfattning, som hos den historiska skolan gör sig gällande, är berättigad derigenom att den har häfden för sig. Om vi undantaga Herodotos, som kallats historiens fader och som visar tydliga tendenser till en universelare uppfattning af historiens väsende, har historien, från det hon funnits till, varit en skildring af det ordnade statssamfundets utveckling, och man är utan tvifvel berättigad att respektera den inskränkning, som en vetenskaplig term erhållit, äfven om man i vår tid mycket förklarligt, genom de föreställningar om historiens uppgift, som småningom utbildat sig, känner en viss benägenhet att i historien finna 'begge delarne eller alltsammans, *såsom lifvet dem sjelft gifvit*'.

Historieskrifningen har framför allt i vårt århundrade gått med jättesteg framåt. Forskningen har blifvit allvarligare och

vyerna mera vidgade. Flerfaldiga drifkrafter hafva medverkat till detta vackra resultat. Bland dem vill jag särskildt nämna filosofiens och naturvetenskapens uppblomstring under slutet af förra och början af innevarande sekel; det är särskildt den senare vetenskapen som åt kulturhistorien förvärfvat ökad uppmärksamhet.

Man har i detta afseende, d. v. s. i fråga om den universelare gestaltningen af historien, utomlands gått längre än hos oss. Jag vill anföra allenast ett exempel. En man, hvilken ingen kan frånkänna egenskapen att vara en historieskrifvare af första rang, Heinrich von Sybel, säger, när han i sin afhandling »Ueber den Stand der neueren deutschen Geschichtschreibung» redogör för de glädjande resultaten af historieskrifningens utveckling från och med århundradets början, bland annat följande:

»Ett karakteristiskt drag är den nya behandlingen af kulturhistorien. Tidigare egnades i de historiska arbetena uppmärksamheten uteslutande åt de stora hof-, stats- och krigsaktionerna, och dervid stodo allestädes de herskande personligheterna i förgrunden. Derjämte egnade man sig åt rättshistorien och kyrkohistorien, icke till nytta för folket, utan till gagn för fackmännen för praktiska ändamål. Nu deremot började man taga arten af ett folks hela kulturtillstånd till utgångspunkt och mål. Historien om de ekonomiska förhållandena blef lika vigtig som historien om de diplomatiska förhandlingarna. Språkets och litteraturens utveckling fick samma intresse som hofvens och härarnes rörelser. Historien om kyrkan och rätten, såsom frukter af samma nationela lif, drogs inom den stora ramen. På denna punkt grepo Savignys, Eichhorns, den historiska rättsskolans sträfvanden in, till främjande af den historiska vetenskapen. Här gåfvo bröderna Grimm upphofvet till en helt ny språkvetenskap och språkhistoria. Här visade Rancke med en mästerlig förebild, huru man kunde göra skildringar af religiösa strider till medelpunkten för en nationel historia. Nu var det ej längre möjligt att isolera politikens historia från de öfriga bildningsgrenarna. Nu stäldes för all framtid den uppgiften att fatta staten i oafbrutet sammanhang med historiens hela lif såsom dettas ädlaste jordiska blomma».

Det ligger i öppen dag att denna Sybels uppfattning är mycket friare än den förut af mig anförda anonyma författarens. Jag skall till sist framhålla huru enligt min åsigt, historien, fortfarande betraktad som politisk historia, bör skrifvas och i detta

sammanhang hurudant det riktiga förhållandet är mellan henne och kulturhistorien. Innan jag går derhän, är det dock nödigt att först framställa hvad kulturhistorien rätteligen är.

Med anledning af det förmynderskap, som herrar historici gerna vilja utöfva öfver denna kunskapsart och med anledning af den underordnade plats de alltför ofta äro benägna att anvisa henne, skulle jag för min del helst vilja utbyta benämningen kulturhistoria mot kulturvetenskap eller på svenska vetenskapen om den menskliga odlingen. Skäl för en sådan namnförändring torde framgå ur den följande redogörelsen. Om namnlikheten försvunne, skulle de falska föreställningarna om en rivalitet, hoppas jag, af sig sjelfva utdö. Jag talar nämligen om kulturvetenskapen i hennes normala skick, icke om hennes oförståndiga vänners öfverdrifna anspråk.

Jag antydde nyss, att för Herodotos hade historien icke fått så fullkomligt som i de följande tiderna karakteren af statshistoria. Han hade en aning om betydelsen af det etnografiska elementet. »Han reste för att förena historiska och etnografiska studier och genom hela hans historiska arbete går en etnografisk tendens, att alltid mot hvarandra, till ömsesidig belysning, ställa den grekiska och asiatiska nationaliteten». Men han, liksom andra, voro allenast förelöpare till det, som den nyaste tiden, vårt århundrade eller på sin höjd det närmast föregående frambragt. Icke ens renässancen med hennes nya upptäckter förmådde göra mera än förberedelser.

Upprinnelsen till dessa moderna skapelser i nutiden hafva vi i väsentlig mon att söka hos naturvetenskapernas uppblomstring, i hvilken Sverige kan berömma sig af att hafva så stor del. Den menskliga odlingen står visserligen allenast genom menniskan sjelf i verkligt sammanhang med naturen. Men de äldsta uppenbarelserna af menniskans verksamhet hafva uppdagats under förhållanden, som vid dem allraförst fästa naturforskarens uppmärksamhet. Derigenom och i följd af andra omständigheter, som det skulle blifva för vidlyftigt att här vidröra, kom vid behandlingen af flere områden af mensklig verksamhet den inom naturforskningen antagna metoden att tillämpas, och deri låg fröet till en långt gående, välsignelserik verksamhet.

Menskligheten i hennes olika uppenbarelser och den menskliga verksamheten i hennes olika grenar äro ganska komplicerade

företeelser. Det var icke möjligt, att man från början skulle varsna sammanhanget. De särskilda företeelserna och sidorna tilldrogo sig allra först hvar för sig uppmärksamhet. Derefter blef det möjligt att finna sammanhanget, då blef det möjligt och på samma gång nödvändigt att uppställa en vetenskap om menniskan, om menskligheten, om folken, om folkens lif och dettas yttringar i olika afseenden. Jag har här användt olika uttryck, men de gå dock i grunden alla ut på ett. Man kan icke säga, att vid upptagande och utarbetande af de särskilda delarne af denna stora vetenskap förfaringssättet var fullt systematiskt och det kunde ej heller vara det. Särskilda grupper af företeelser tilldrogo sig vid olika tider uppmärksamheten och gåfvo anledning till nya vetenskaper; arbetarne inom hvart område voro icke medvetet beroende af hvad deras medbröder utförde inom de andra. Men tidens och forskningens riktning var så konseqvent, luften var så fylld af de nya intressena, att arbetet inom de olika områdena blef homogent och det visade sig till sist att de nya, olika disciplinerna, när de kunnat utbildas, af sig sjelfva ordnades till delar af ett helt. Det är denna helhet, som i närvarande stund är kallad att spela en af de mest betydande roler inom vetenskapens verld och inom den allmänhet, hvars intresse icke är uteslutande upptaget af spörsmålen, hvad skola vi äta och hvad skola vi kläda oss med? Gerna må medgifvas, att det nya, som sålunda kommit till stånd, genom sin nyhet verkat berusande och i någon mon dragit uppmärksamheten från andra vetandets områden, som äro i sitt slag af fullt ut samma värde, men detta är en företeelse som alltid upprepas, när något lifskraftigt nytt uppträder. Vi, som bekänna oss till den nya riktningen, kunna med likgiltighet åskåda denna öfversvallning, ty den bedrager oss icke, och derest i denna en återgång uppenbarar sig, kunna vi åskåda den med jämnmod, ty vi veta, lika väl som arbetaren inom de af gammalt brukade vetenskapliga områdena, att vår vetenskaps värde är stort och ligger uti henne sjelf, icke i ögonblickets popularitet. Denna, när den, som är fallet här, blifvit stor innebär sina faror, ty den släpper lös den välmenta, men ytlige dilettantismen — jag vill visserligen ej härmed hafva brutit stafven öfver all dilettantism, ty äfven en sådan kan göra och har ofta gjort mycket godt — och det är de ytliga, men ifriga vännerna, som i följd af sin hänförelse, jämte det de i vida kretsar sprida ett lefvande intresse,

genom sina öfverdrifter framkalla afvoghet och misstro mot det nya.

Vi skola nu kasta en blick på de olika grenarna af den stora vetenskap, som sysselsätter sig med menniskan, mensklig-heten och den menskliga verksamheten.

Det namn, som ligger närmast till hands att gifva en sådan vetenskap, är onekligen *antropologi*, vetenskapen om menniskan. Namnet har gamla anor, ty redan Aristoteles talar om antropologer. Bland vetenskapliga termer fick det först burskap som en filosofisk disciplin, men har derjämte, sedan Blumenbachs tid, d. v. s. sedan slutet af förra århundradet, utgjort namn på den vetenskap, som, enligt en definition gifven af den framstående franska antropologen Broca, »har till uppgift att studera menniskans grupp i dess helhet och delar samt i dess förhållande till den öfriga naturen». Försåvidt antropologien har att undersöka menniskans kropp och dess organer samt deras sätt att verka o. s. v., står hon vidt skild från historien och ingendera vetenskapen löper fara att komma i kollision med den andra. Det finnes dock en sida hos antropologien, som bringar oss nära till, ja, in på det område, der historien uppträder: antropologien sysselsätter sig nämligen icke allenast med det som är gemensamt för allt hvad menniska heter, utan ock med de skiljaktigheter mellan menniskorna, som ledt och leda till uppehållandet af menniskoslägtets raser. Det mycket omfattande namnet och vetenskapens faktiska inskränkning visa, huruledes, äfven när i nyaste tid en vetenskap kommer till stånd och erhåller namn, detta senare ingalunda alltid fullt svarar mot verkligheten. Visserligen finner man stundom namnet antropologi användas i en mycket vidsträckt betydelse, men i allmänhet ogillas detta.

Vända vi oss nu till menniskans verksamhet och den behandling denna fått i vetenskapligt hänseende, varsna vi snart huru mångfaldigt och rikt arbetet inom det vetenskapliga området i senaste tider blifvit. Vi stå nämligen inför ett stort antal af vetenskaper, som hvar och en behandlar sin sida af den menskliga verksamheten och de tillstånd, som denna framkallat.

Till dessa vetenskaper hafva vi att räkna *språkvetenskapen*. Språket är visserligen icke i den meningen ett alster af menniskans verksamhet, att hon medvetet åstadkommit det, men om språket utvecklar sig derigenom, att det ständigt lämpar sig efter menniskans ständigt växande behof och begåfning, beror detta

dock derpå, att menniskan i allt högre mått använder och tillämpar den språkets gåfva som är henne gifven. Frändskapen mellan språkvetenskapen och naturvetenskapen är ganska nära. »Språket, säger Whitney, riktar sig uteslutande genom utveckling af sina inre hjelpmedel och i syfte att bättre fylla sin uppgift att tjena till uttryck för den talandes tankar. Dess uppkomst och utveckling, dess förfall och dess undergång likna ett lefvande väsens födelse, uppväxt, aftynande och död. Ännu mera slående är den analogi som finnes mellan språkets lif och djurrikets. Hvarje mensklig varelses språk är liksom en enstaka representant för en art eller ett slägte; utrustadt med alla slägtets ärftliga egenskaper eger det tillika en rad individuela egendomligheter samt en stor benägenhet att förändras och bilda en ny art eller ett nytt slägte. Dialekterna, under- och bidialekterna, språken, språkfamiljerna och språkstammarna, som språkforskaren uppställer, svara mot zoologens varieteter, arter, ordningar o. s. v. De frågor, som naturforskarne för närvarande afhandla med så stor ifver, frågorna om artbegreppet, om arternas uppkomst genom individernas föränderlighet och det naturliga urvalet samt om det organiska lifvets ursprungliga enhet, stå mycket nära de problem, till hvilka språkforskaren oupphörligt finner sig hänvisad. Denna jämförelse är så naturlig och så rik på tilldragande och lärorika analogier, att såväl natur- som språkforskare många gånger inlåtit sig derpå. Mellan geologiens och språkvetenskapens fakta och forskningsmetoder råder en oneklig, flerfaldigt påpekad likhet.»

Det oaktadt befinna vi oss inom språkvetenskapen historien vida närmare än inom antropologien. Denna senare ser hos menniskan i främsta rummet det som sammanbinder henne med naturens stora rad af organismer. Historien sysselsätter sig med det till stat ordnade menskliga samhället, och »språket tillhör samhället, det tillhör den enskilda, allenast för så vidt han är medlem af ett stort helt. Det är menniskans sällskapliga behof och böjelser, som tvinga henne att tala». Dertill kommer, att skrifkonsten utgör ett vigtigt komplement till språket. Behofvet att meddela sig med dem som lefva på så stort afstånd, att de icke kunde förnimma den talandes ljud, framkallade skriften. Utan skrifkonsten kunde historien, som i främsta rummet grundar sig på det skrifna, på urkunderna, icke finnas; behofvet att meddela sig med de slägten, som komma skulle, framkallade

upptecknandet af historiska tilldragelser och dermed historien. »På språket beror nationaliteten, språkenhet och folkenhet äro i hufvudsak identiska begrepp», och nationaliteten har på utvecklingen af statsväsendet, som är historiens främsta föremål, utöfvat ett mäktigt inflytande.

Det oaktadt hafva språkvetenskapen och historien i deras inbördes beröringar icke kommit i någon konflikt; någon afvoghet är emellan dem icke möjlig, utan hafva båda vetenskaperna till ömsesidig båtnad, af hvarandra lånat de yttersta resultaten.

Liksom språkets gåfva af menniskan utvecklades och språken uppkommo, så har ock, genom utveckling af det menniskan gifna gudsmedvetandet utvecklat sig de föreställningar och de yttranden om det gudomliga samt om dettas förhållande till det menskliga och till naturen, som äro föremål för *religionsvetenskapen*, som sålunda också sysselsätter sig med en sida af menniskans verksamhet. Äfven här äro beröringarna med historien många och nära liggande; den religiösa utvecklingen har allestädes och i alla tider utöfvat ett väsentligt inflytande på samhällslifvet och på statens utbildning, men som det äfven här är fråga allenast om ett biinflytande och religionsvetenskapens föremål således är väsentligen skildt från historiens, har ingen rivalitet uppstått.

Under skrifkonstens första tid begagnade menniskorna sig af henne allenast med återhållsamhet. Vi se detta öfverallt. I vårt land t. ex. äro de första skrifna urkunderna de kortfattade runskrifterna, som tillkommit för att bevara minnet af något, som i en enskild krets var af stor betydelse. Man blef dock småningom van att begagna bokstäfver. Uppteckningar kommo oftare i fråga, de blefvo vidlyftigare, deras innehåll får ett allmännare intresse. Med häpnad ställer man gent emot hvarandra den första tidens sparsamhet och en senare tids rika litteratur. Äfven dennas utveckling har blifvit föremål för en egen vetenskap, *litteraturhistorien*, som står i en ännu närmare vexelverkan med historien. Ur litteraturen hemtar historikern sina uppgifter och historikerns författarskap blir i sin ordning föremål för litteraturhistorikerns studium. Den menskliga andens ädlare verksamhet uppenbarar sig dock icke allenast i litteraturen, utan ock i konsten. Från de tidigaste försöken, hvilka äro för oss i hög grad tilltalande, emedan ur deras otymplighet framskymta sträfvanden, som ännu icke kunna få fullgiltigt uttryck, men dock uppenbara aningar och ingifva förhopp-

ningar, har konsten gradvis utvecklat sig till en fulländning, som spelar en stor rol i vårt samhällslif, i det att konstnärens skapelser, liksom den store författarens, hos tusenden väcka till lif det som hos dem väl funnits, men outveckladt, omedvetet. Litteraturen och konsten höra, liksom statskonsten, till de högsta yttringarna af den menskliga verksamheten och hafva de derför, liksom de vetenskaper, som ransaka deras väsen och följa deras utveckling, rönt billigt erkännande vid sidan af historien, som sysselsätter sig med statsväsendets uppkomst, lagar och utveckling. Litteratur- och *konsthistorien* hafva dock icke kunnat sammansmälta med historien, ty litteraturens och konstens utveckling går ingalunda alltid jämsides med statsväsendets. En ständig vexelverkan finnes väl, men att gången inom de tre utvecklingarna icke sammanfaller, synes redan deraf att man kan uppkasta frågan, huru historiens perioder förhålla sig till litteraturhistoriens.

Från konstens och litteraturens storartade utveckling vända vi oss till en annan vetenskap, som nutiden kallat till lif och som icke kan berömma sig af samma höghet och derföre icke heller inom de bildade samhällena rönt samma odelade erkännande. Jag menar den vetenskap, som hos oss gemenligen kallas *etnografi*, men i utlandets vetenskapliga kretsar kallas än etnografi, än etnologi. Mellan dessa två ord finnes någon skiftning i betydelsen. »I dagligt tal, säger en engelsk författare, brukas dessa namn ofta utan urskilning, men vilja vi mellan dem göra någon olikhet, ledas vi instinktmässigt att tala om etnografiska fakta och etnologiska teorier, om etnografisk litteratur och etnologisk vetenskap, i det etnologin förhåller sig till etnografin, som vinet till drufvan». Det synes icke nödvändigt att fasthålla denna skilnad. Hvilketdera namnet vi välja — etnografi är, såsom nyss nämndes, hos oss vanligare — kan det på svenska öfversättas med vetenskapen om folken. Gränslinien mellan etnografin och antropologin är icke alltid skarpt uppdragen; mycket ofta räknas etnografi in under den senare. »Skilnaden dem emellan, säger samma författare, är hufvudsakligen skilnaden mellan det särskilda och det allmänna, mellan det ordnade samlandet af lokala fakta och de principer, efter hvilka dessa kunna grupperas och tolkas. Etnograferna sysselsätta sig med särskilda folk, med särskilda institutioner, särskilda vanor, som vi se hos olika folk i verlden» — eller bättre sagdt, med de vanor, de arbeten, materiela och andliga, af simplare och ädlare slag,

från det enklaste handverket till sång och sägen och styrelse, som gifva folken deras bestämning och skilja dem från hvarandra.

I praktiken har etnografien fått en inskränkning, som icke svarar mot det allmänna i sjelfva benämningen. Föremål för etnografens studium äro företrädesvis de mindre civiliserade folken, de perioder, som föregå den högre utvecklingen, de lager i samhället, som icke höra till de styrande. Inskränkningen är i grunden godtycklig, i viss mon bildad af undseende för historien. Det är i allmänhet hennes folk, hennes perioder, hennes speciela samhällsklasser, som i mindre mått äro föremål för etnografens uppmärksamhet. Likväl är det samma menskligheț, som uppträder hos naturfolket och hos den nation, som eger en historia, samma allmänna lagar som styra utvecklingen hos det ena eller det andra, men det medgifves att lifsföreteelserna äro hos det ena och det andra vid första anblicken mycket skiljaktiga; de äro hos det historiska folket vida högre och rikare, mycket mera invecklade. Man kan visserligen vid skildringen af de särskilda naturfolken, af deras lif, vanor, seder, institutioner och tro, vinna sitt syfte utan att taga hänsyn till de historiska folken, men gäller det att visa upp de lagar, som bestämmande inverka på det ena eller det andra lifsområdet, kan man icke utan men lemna den historiska utvecklingen å sido. Det är ofta först hos de rikare företeelserna, som man finner förklaringen af de enkla, mera rudimentära. Härmed må emellertid vara huru som helst, visst är, att den omnämnda inskränkningen finnes, och denna har gjort, att i förhållandet mellan etnografin i allmänhet och historien hafva knappast några förvecklingar inträdt.

Annorledes gestaltar sig saken, om vi — såsom helt naturligt är — från etnografin öfvergå till en af vår tids nyaste vetenskaper, den förhistoriska arkeologien eller den *jämförande fornkunskapen.* Jag har i början af denna uppsats visat, att den der omtalade anonyme författaren medgifver denna vetenskaps berättigande; han stannar nödtvungen vid den torftiga kunskap om det förflutna, som hedenålderns grafvar erbjuda.

Innan denna vetenskap kom till stånd, drogos de föremål, med hvilka hon sysselsätter sig, så ofta de icke lemnades alldeles å sidan, under historiens domvärjo. Fornsakerna hänfördes till de tidigaste perioder, som historien kände, och användes för att illustrera dem. Ett naivt uttryck finner denna sträfvan, såsom jag redan vid ett föregående tillfälle visat, hos E. J. Björner,

som dog allenast för 132 år sedan. Han har utgifvit ett arbete om »Nordisk hjältaprydnad af gullringar» och berättar der, huruledes våra fäder, de Skyter, Geter eller Götar och Yfverboar (= den klassiska forntidens Hyperboreer), ättlingar af Fornjoter d. v. s. Jafet och Nokve (= Noak), slogo sig tidigt ned i Norden, och huru de begynte bära vissa ögonstickande och sinnebildande tecken, vittnesbörd om deras frihet och mannamod, bland hvilka ringarne voro de äldsta och gagneligaste. När han i detta arbete hunnit genomgå den lärda barlast, som tidehvarfvets okritiska sinnen sammanplockade från öster och söder och vester, från Jobs bok, Hesiodos, Livius och Karl den store, omtalar han äfven de fynd af guldringar, som i Sverige träffats, och dessa hänföras helt naturligt till den befolkning, som den med sagan uppblandade historien angifver för vårt land i dess tidigaste period. Ett tydligare uttryck för denna riktning finna vi hos en man, som i vetenskaplighet stod ojämförligt högre än Björner, hos den med skäl mycket ansedde historieskrifvaren Hallenberg, som uttalar följande grundsats: »vid förklaring af antiqviteter måste något verkligen historiskt läggas till grund, hvaraf sedan sannolika slutmeningar kunna ledas; denna regel är strängt föreskrifven af alla kloka och kunniga antiqvarier och om den uraktlåtes samt gissning lägges till grund för nya gissningar, leder sådan uppstapling till förvillelse». Enahanda företeelser varsna vi öfverallt i den tidens civiliserade land. I Tyskland voro alla grafvar, som uppdagades, »altgermanisch», till dess en historisk skola, som lutade åt kelticismen, hänförde dem i stor mängd till en keltisk urbefolkning, om hvilken spridda uppgifter förekomma hos den klassiska forntidens författare. I Tyskland är denna riktning ännu icke utdöd. En af de i detta land mest uppburne arkeologerna, L. Lindenschmit, har nyligen börjat utgifvandet af en handbok i tysk fornkunskap, i hvilken han begynner med en redogörelse för de s. k. merovingiska fornsakerna, för att från dem leta sig tillbaka först till den tid, då germanska och romerska element blandade sig med hvarandra, och derefter till den ålder, som ligger före all historia i och om Tyskland. Vanor äro svåra att lägga bort. Också finna vi från den tid, då man i Norden började egna ett sjelfständigt studium åt fornsakerna, och intill den dag i dag är en stor benägenhet att för de perioder, som man med ledning af fornsakernas egna vitnesbörd ansett sig böra uppställa, angifva begynnelse- och slutår, något

som i de flesta fall, på den jämförande fornforskningens nuvarande ståndpunkt, icke kan göras, utan att man låter godtycket spela en allt för stor rol.

Detta är dock en bisak vid sidan af den stora vinst som ligger deri, att man i Norden kort efter nuvarande århundrades ingång tog sig för att studera fornsakerna sjelfva, utan att fästa afseende vid historia och sägen, att man sökte deras förklaring i dem sjelfva och i jämförelsen med liknande företeelser inom andra områden, hvarest det var lättare att finna den tolkning man åstundade. För 69 år sedan fann dansken Vedel Simonsen sig föranlåten att söka förklaringen till Nordens stenredskap hos Nordamerikas Eskimåer och på Söderhafvets öar och för jämnt 60 år sedan skrifver Magnus Bruzelius, när han redogör för en af honom undersökt graf: »om det i historien funnes ett tidehvarf, som kunde utmärkas med namnet stenåldern, under hvilket ett slägte lefvat i bildning fullkomligt likt med de invånare på Söderhafvets öar, hvilka i senare tid så ofta blifvit beskrifna, så skulle man utan tvekan hänföra Åsahögen till denna mest aflägsna fornålder». Nu tvekar näppeligen någon att tala om en stenålder i Europa, i Sverige, men för att kunna göra det, var det nödigt att kasta undseendet för historien öfverbord, ty *inom* den europeiska historien eger denna period icke plats.

Af stor betydelse för den nya vetenskapen blef den omständigheten, att naturforskarne tidigt togo densamma om hand; de hade öppna ögon för de nybörjade etnografiska studiernas betydelse och beviskraft och de tillämpade på arkeologien naturvetenskapernas forskningsmetod. Samma företeelse möter oss allestädes i Europa; utom vårt land var det oftast geologer, som egnade sig åt arkeologiska undersökningar. De resultat, som vunnos i riklig mängd, voro i sin nyhet så häpnadsväckande, att vi förlåta den yrsel de hos en och annan ett ögonblick väckte, hvilken visade sig i ringakt af den vetenskap, som af gammalt hade haft till uppgift att följa mensklighetens öden och som likväl intet hade att berätta om de tider, hvilkas tillvara nu var uppdagad. Oppositionen visar, hur pass man i alla fall kände sig beroende af historien, och detta fick ett rent af komiskt uttryck, när G. de Mortillet gaf sin förtjenstfulla tidskrift, som sysselsatte sig med de äldsta företeelserna af menskligt lif i vår verldsdel, den braskande titeln »matérial till menniskans positiva historia».

Inom den jämförande fornkunskapen har arbetet fortgått raskt och framgångsrikt. Föremålens bestämmelse har med skarpsinnighet och under oaflåtligt hänvisande till etnografiens resultat blifvit faststäld. Grundliga undersökningar hafva blifvit gjorda för att utröna, hvilka föremål böra sammanföras i grupper, såsom alster af samma kultur, och i hvilket förhållande de olika kulturerna, man urskilt, stå till hvarandra. Slutligen har man med framgång inlåtit sig på den vida vanskligare uppgiften att finna de lagar, som bestämt utvecklingen af fornsakernas former. Först derigenom har den jämförande fornforskningen verkligen fått rang af en vetenskap och, i kraft af medvetandet derom, hafva undersökningarna mångfaldigats, och resultaten blifva för hvar dag rikare — allt detta utan att man tagit historien till hjelp annat än i bifrågor.

De föremål, som den jämförande fornforskningen sysselsätter sig med, äro i allmänhet obetydliga att se på. De betraktas ännu af mången med ringakt och den ifver, med hvilken man studerar dem, den trygghet, med hvilken man från dem drager sina slutsatser, helsas på många håll med ett smålöje. Det är den materiela kulturen, som är föremål för dessa undersökningar och hon tager sig visserligen helt torftigt ut vid sidan af de högre yttringarna af menniskans verksamhet. Det torde dock icke dröja länge — man lefver i vår tid fort inom vetenskapen — innan den jämförande fornforskningen skall till den grad hafva förlorat karaktären af något nytt, att till och med detta smålöje skall vara antiqveradt. Ty den tid närmar sig nu med stora steg, då man kan uppvisa icke allenast ordningen mellan de stora, helt eller halft förhistoriska kulturformerna och inom hvar och en af dem till full evidens fastställa den relativa tidsföljden; den tid torde icke vara långt aflägsen, då arkeologien, tack vare nya fynd och tack vare skarpsinniga, samvetsgranna, ej kullkastliga kombinationer, skall kunna på vissa punkter i sin relativa kronologi tillämpa de tidsuppgifter, som historikern bjuder. När så skett, då skall han ock till gengäld derför och som en billig tack för det storartade goda menskligheten fått af den historiska vetenskapen, kunna åt denna bjuda tillförlitliga uppgifter rörande perioder, om hvilka historien, hänvisad till egna resurser, är ohjelpligt stum. Men under det nu pågående förberedande arbetet har den jämförande fornforskningen en billig fordran att bedömas efter sina egna grunder, icke efter historiens,

ty hennes material är annat, hennes metod och hennes uppgift en annan än historiens.

Den framgång, med hvilken det varit fornforskningen förunnadt att draga täckelset från perioder, som ända intill nyaste tid varit okända, måste med nödvändighet locka till att egna ökad uppmärksamhet åt sådana företeelser, som likna dem, med hvilka hon sysselsätter sig, men som i olikhet med hennes material, ligga inom den historiska tidens råmärken. Det är i främsta rummet det dagliga lifvet med dess kamp för tillvaran, dess armod och glans, som den jämförande fornforskningen blottar; af statsväsendet, af religionen, af de stora tilldragelserna, som bestämma folkens öden, kan hon endast under mycket gynsamma omständigheter uppfånga en skymt. Det är hufvudsakligen den materiela kulturen, med hvilken hon sysselsätter sig. Men äfven med dessa inskränkningar, som hon icke sjelfmant satt sig, utan som äro henne af sakförhållandena påtvingade, har hon förmått att lägga i dagen mycket som är icke blott nyttigt, utan ock nödigt att veta, och den stora populariteten hon en ganska lång tid åtnjutit visar, att de förut omtalade farhågorna, att ett studium och en framställning af denna art skall genom sin enformighet verka uttråkande, äro föga grundade. Den samtid, som med ifver kastar sig öfver skildringar från lifvet i obekanta land med inbyggare af föga odling — att samtiden det gör, derom vitnar erfarenheten i de offentliga biblioteken liksom företeelserna inom bokmarknaden —, vänder sig med förnöjelse till den okända verld, som arkeologien för henne öppnar, med så mycket större förnöjelse, som denna okända verld icke finnes hos antipoderna, utan i vår omedelbara närhet, i vårt eget land och hos grannarne. Det är, sade jag, under sådana förhållanden nödvändigt, så för forskaren inom detta område som för allmänheten, att fråga: huru ter sig fortsättningen? huru gestaltar sig det dagliga lifvet, den materiela kulturen under den följande tiden? Någon annan vetenskap finnes icke som derom gifver erforderlig upplysning. Men när den jämförande fornforskningen sålunda skrider utöfver de gränser, som hon först, när hon vardt medveten om sin uppgift, satt sig, då kallas hon ej längre vid det gamla namnet, ehuru forskningsmetoden är fortfarande densamma, utan då kallas hon gemenligen kulturhistoria och då behöfves det att man om henne från

den historiska skolans sida gifver en formel förklaring att hon, trots allt, icke saknar värde!

Metoden är densamma och materialet i grunden äfven, ehuru det nu är rikare och i många afseenden ter sig något olika. Allt materialet finnes ej längre i muséernas bord och skåp. Jorden är icke längre ens den förnämsta skattkammaren, såsom hon under den förhistoriska tiden var, på grund af då rådande egendomliga förhållanden. Historikerns bokhyllor och hans skattkamrar, arkiven, lemna nu äfven material. Vid sidan af de faktiska qvarlefvorna från forna tider har man nu äfven de beskrifningar öfver föremål, som gömmas i de historiska urkunderna, hvilka dessutom ymnigt gifva vinkar om föremålens användande liksom om mycket på sedens område, som man för tidigare perioder, af brist på skriftliga källor, icke kunde känna, knappast ana, men den som vill teckna kulturen behöfver ej sjelf vara kompetent att bedöma urkundens värde. I detta afseende lyssnar han med tacksamhet till de vägledande upplysningar, som historikern af fack lemnar honom. Äfven om kulturforskaren — jag begagnar hellre detta uttryck än kulturhistorikern — sålunda begagnar de historiska källorna, gör han det i annat syfte och på annat sätt än historikern. Det faller honom icke in att pröfva hvilket i vetenskapligt hänseende väger mest: en förbättring af »hemlighuset» eller upptäckten af rätta förhållandet med en fredstraktats tillkomst. Det förra faller direkt inom hans område; med afseende på fredstraktaten, som ju kan hafva utöfvat stora, kanske ock allenast små verkningar inom kulturens område, nöjer han sig med att mottaga resultatet af historikerns forskning, af sympati, derföre att han sjelf pröfvat, att forskningen stundom är mödosam, glädjande sig med historikern, ifall den upptäckt denne gjort varit förbunden med svårigheter.

Syftet med det arbete, som den f. d. arkeologen utför, är att komma underfund med lifvet, med folkets lif, ytterst med folket. Men han är derför icke ohjelpligt demokrat. Till och med den författare, mot hvilken jag i inledningen till min uppsats nödgades rikta beskyllningen att han icke riktigt för sig gjort klar den s. k. kulturhistoriens betydelse, till och med han, som synes obenägen att uppskatta det individuelt stora och det i borgerligt hänseende upphöjda, låter undfalla sig ett uttryck, som antyder att till folket räknas konungen och stafkarlen och alla de mellanliggande skiftningarna i stånd och vil-

kor. Den som vill skildra ett folks kultur har alltid svårt att få sin teckning jämn, emedan källorna flyta så ojämnt. På grund deraf måste han åt den kultur, som funnits hos de högre i samhället, gifva i sin framställning en bredare plats, ty om denna har han de ojämförligt flesta uppgifterna. Och derest han icke är bunden af partifördomar glädes han åt denna partiela rikedom i upplysningar, liksom han glädes deröfver att kulturen icke varit dömd att krypa fram i sin utveckling, som hon skulle hafva gjort, derest alla nationens medlemmar skulle hafva hållit i alla afseenden jämna steg, utan att i stället en del af nationen kunnat gå förut, hastigare utvecklande det egna, tidigare mottagande det främmande, som ock behöfves, fullständigare mognande, i allt detta visserligen bättre lottad, men ock stundom dyrt betalande sin företrädesrätt. Det är icke alla gifvet att mottaga allt utan upprepad förmedling.

Månget drag, som ingår i en kulturskildring af ifrågavarande art, är visserligen litet och oansenligt. Det kan hända att man under omständigheter, då man knappast hoppades att finna något, blir öfver det lilla så glad att man nästan förhäfver sig öfver sitt fynd. Men det är icke det lillas litenhet som gifver det dess värde, utan består detta deri, att äfven i detta lilla ligger en uppenbarelse af något som är stort, nämligen af folket, nationens lif, af hvilket man vill gifva en bild så helgjuten som möjligt. För att vinna detta mål behöfvas många små penseldrag, och vill man nå målet väl, är det godt om hvart penseldrag är utfördt med kärlek, blott icke det enstaka draget träder fram som ett helt för sig, utan sammansmälter med det öfriga. Dithän kan man ärligt sträfva, äfven om alltför ofta materialens fåtalighet gör det omöjligt att teckna mera än en enstaka detalj.

Men om man än i kulturskildringen aktar det lilla, följer deraf ingalunda, såsom jag ock redan antydt, att den s. k. kulturhistorien rätt och slätt är vetenskapen om det lilla. Det dagliga lifvets företeelser under flydda åldrar hafva länge icke åtnjutit den uppmärksamhet, som de förtjena; reaktionen mot det gamla gör att det, som tidigare varit försummadt, nu någon gång framhålles med alltför stark betoning. Detta är dock allenast en enda del af kulturvetenskapens stora område, ty alla dessa vetenskaper, som sysselsätta sig med menniskans verksamhet behandla i och med detsamma hennes kultur.

Hvad kulturvetenskapen visar oss är således icke blott huru menniskorna lefvat, huru de klädt sig, hvad de ätit, huru de bott, huru de släpat i dagens mödor och huru de förstrött sig, utan visar han oss det menskliga lifvet i dess underbart rika, ytterligt mångsidiga utveckling, i samtliga dess uppenbarelser, de som i sig sjelfva äro små, men dock, fattade i deras sammanhang, äro i hög grad karakteristiska, och de största och ädlaste frukterna af mensklighetens andliga verksamhet, såsom skaldens och konstnärens mest högstämda skapelser. Sådana höra visserligen icke till det dagliga lifvets företeelser, de äro långt ifrån allmänna, de äro alster af enstaka högtbegåfvade naturer, men deras innerliga sammanhang med den menskliga odlingen i allmänhet uppenbarar sig på flerfaldigt sätt. Hvad den enskilde, som står på höjden af konstnärskap, frambringar, är dock icke helt hans skapelser, ty hela den föregående utvecklingen, som gått genom tidehvarf och i sin tjenst kräft otaliga krafter, medverkar hos honom och, å andra sidan, hvad han, den lyckligt lottade, frambringar bättre än hans medmenniskor är dock så nära befryndadt med det, som rör sig inom den stora mängd, som icke kan åstadkomma något liknande, att denna mängd inför den höga konstens alster med glädje i dem helsar det fulla och klara uttrycket för och uttalandet af hvad de många hvar på sitt håll oredigt känt och dunkelt anat. Så och på otaliga andra sätt eger mellan kulturens högre och lägre områden, mellan det högsta, fullaste skapandets lif och det simplaste, mest tillbakadragna och oansenligaste hvardagslif en oafbruten vexelverkan rum, och detta icke blott så att man i hemmet och de oansenligaste förhållanden hemtar njutning och nytta af de högsta kulturföreteelserna, utan ock så att hemlifvet och hvardagsseden, sättet att röra sig i alla deras små detaljer, uti icke ringa mon å de i stort skapande andarne trycka sin prägel. Derföre är det icke möjligt att inom kulturvetenskapen fästa sig uteslutande vid den ena eller den andra sidan, vid det lilla eller vid det stora, utan måste man taga allt med, emedan det ena och det andra äro yttringar af mensklighetens lif, som är, under och bakom de mångfaldiga yttringarna, ett och det samma.

Så långt går kulturvetenskapen i denna sin sträfvan efter allmängiltighet, att hon lemnar utom sitt område icke ens den politiska historien, statsystemernas, statsinstitutionernas och de ledande statsmännens utveckling och öde. Statsväsendets

utveckling är åtminstone en af den menskliga bildningens skönaste blommor och en så karakteristisk exponent af ett folks odling, att hon icke får af kulturforskaren försummas. Men liksom denne åt de speciela vetenskaper, med hvilka hans egen är närmast befryndad, öfverlåter detaljundersökningarna och nöjer sig med att låna resultaten, så gör han äfven med historien. De detaljfrågor, som för den historiska framställningen nödvändigt måste på förhand utredas, äro för kulturvetenskapen likgiltiga, liksom historikern med fog underlåter att intressera sig för detaljfrågor, hvilkas lösning helt och hållet ligger inom kulturhistorikerns område.

Den uppfattning jag här skizzerat är icke ett foster af ögonblicket, den är ej heller uteslutande min egendom. För egen del har jag redan för nio år sedan uttalat denna uppfattning i ett verk, med hvars utarbetande jag då var sysselsatt, och sedan dess har jag visat hvad jag förstår med kulturhistoria eller kulturvetenskap uti programmet till min kulturhistoriska skildring af Sveriges medeltid, ett program, som jag med glädje sett den anonyme författaren i Nordisk Tidskrift i hufvudsak gilla.

Hittills har jag allenast meddelat förberedande betraktelser, men de hafva, inom det omfång, som är mig beredt, blifvit så vidlyftiga, att jag nu kan fatta mig helt kort, när jag till sist uttalar hurudant, enligt min uppfattning, förhållandet mellan historien och kulturvetenskapen bör vara.

Mig synes det en dårskap att vilja ställa kulturvetenskapen och historien som rivaler, att upphöja den ena på den andras bekostnad. Hvardera har sin uppgift att fylla och båda uppgifterna äro lika berättigade. Hvardera har sitt gifna material, hvardera har sin af materialet och uppgiften bestämda metod. Ställer man sig på kulturhistorisk grund och klandrar häfdatecknarnes, specielt de största häfdatecknarnes sätt att skrifva historia, d. v. s. att verka inom sitt verksamhetsfält, så beror detta, såsom jag redan i början antydt, helt enkelt derpå, att man i verkligheten icke står på rent kulturhistoriskt botten, utan vill man på en gång skrifva kulturhistoria och arbeta i politik. Om detta är ett fel, så synes det mig ock å den historiska skolans sida vara ett fel, att icke vid ett sådant angrepp göra den nödiga urskilnaden, utan i stället förebrå kulturvetenskapen något, hvartill *denna* är fullkomligt oskyldig.

Jag har anfört ett yttrande af von Sybel och framhållit att han med blidare ögon ser kulturhistorien än vår historiska skola — hvad jag borde då hafva sagt, tillägger jag nu — än åtminstone en del af vår historiska skola. Att jag anfört von Sybels ord beror icke derpå, att jag är fullkomligt ense med honom i den uppfattning han uttalar, i den fordran, som särskildt i utlandet många ställa till historien, att hon skall i vida högre grad än hittills skett i sig upptaga det kulturhistoriska elementet. Jag förenar mig mig vida hellre med vår historiska skolas uppfattning icke af kulturhistorien, utan af historien. Jag går så långt att jag nästan hellre hade i hr Carlsons arbete saknat än jag i detta ser de förträffliga kulturhistoriska kapitlen. Jag säger 'nästan' hellre, och beror detta derpå, att i närvarande stund så ytterst litet blifvit i Sverige uträttadt inom det kulturhistoriska området, om vi undantaga behandlingen af den förhistoriska tidens odling, och så länge 1600-talets svenska kulturhistoria ännu är oskrifven, hafva vi allt skäl att uppriktigt vara tacksamma för det hr Carlson gjort för att, vid sidan af sitt egentliga värf, fylla denna lucka. Men om för hr Carlsons tidehvarf vår kulturhistoria hade varit skrifven, då hade jag hellre i hans stora arbete saknat dessa kapitel.

Och hvarför? Jo, när historikern tager något kulturhistoria med i sin framställning, blir det i grunden ej mera än något fyllnadsgods, det kulturhistoriska elementet blir en bisak och dermed göres ej rättvisa åt den verkligheten, att kulturvetenskapen, i kraft af de material, med hvilka han i främsta rummet arbetar, och i kraft af den metod, hvilken han på sitt arbete tillämpar, och det syfte, som han satt sig, är en sjelfständig vetenskap bland andra vetenskaper, af hvilka han med fördel hemtar hjelp och hvilka han, i sin ordning, dem till lättnad, kan gifva hjelp.

Detta yttrande skulle kunna tydas så, som att en historiker af fack icke skulle få understå sig att röra vid kulturhistorien, med hvilken han intet har att skaffa. Men detta är alls icke min mening. Jag anser tvärtom, att historikern har vida mera behof af kulturhistorien än hvad vår historiska skola insett, kanske med undantag af Geijer. När jag nu framhåller, hvad historikern, efter mitt förmenande, har att hemta af kulturvetenskapen, så förgäter jag icke ett ögonblick, att hvad jag här framställer som ett önskemål hittills icke kunnat realiseras, på grund

deraf att, såsom nyss nämndes, i vårt land så ytterligt litet arbete blifvit utfördt inom det kulturhistoriska området.

Mig synes, att när en historiker går att skildra ett skede af historien, kan han icke på ett fullt tillfredsställande sätt lösa sin uppgift, hans arbete må i öfrigt vara aldrig så förträffligt, såvida han icke gjort sig på det närmaste förtrogen med hvad kulturvetenskapen har att förtälja om det folk, hvars öden han vill skildra, och den tid, som skall blifva föremål för hans behandling. Han skildrar statssamhällets utveckling, men detta är dock beroende af karaktären hos den nation, hvars statsbyggnad är i fråga. Han skildrar de ledande personerna, men hvar och en är, såsom ett bevingadt ord säger, ett barn af sin tid; jag skulle vilja tillägga: äfven ett barn af sitt hem, och kräfver för detta påstående samma grad af giltighet som för det förra, alltid under medgifvande att menniskor finnas, som i sin mon gå före sin tid och som i lifvet lära mycket, som icke direkt varit i hemmet förberedt. Men nationens gry, hemmets natur och derjämte äfven det särskilda tidskedets art, icke i en enstaka riktning, utan i alla — det är just detta som kulturvetenskapen studerar och skall göra för alla tillgängligt.

I detta hänseende kan äfven det lilla vara af betydenhet. I min barndom läste jag en berättelse om någon omständighet, som föranledde att ett sandkorn kom in i ett ur och helt naturligt föranledde verkets stannande. Urets egare, en man, som djupt grep in i sin dags offentliga lif, skulle på ett visst klockslag infinna sig på ett bestämdt ställe. Bedragen af sitt ur, som ej längre följde med tiden, kom han för sent. Hade han kommit i rätt tid, hade han helt visst fallit i fiendehänder och hans lif hade blifvit förstäckt. Så — det var lärdomen af berättelsen — kan ett sandkorn utöfva inflytande på verldens historia. Det är icke sådana småsaker, som jag här tänker på, ty det lilla betyder intet annat än i sitt naturliga sammanhang, men genom detta kan det blifva mäktigt. Jag vill icke inlåta mig på vidlyftiga utredningar, nöjer mig derföre med att anföra ett exempel. Ingen torde kunna jäfva påståendet, att något i och för sig så skenbart obetydligt som den drägt, en krigare bär, är af väsentligt inflytande på krigföringen. En riddare med 1500-talets tunga harnesk på sig och hästen kämpade på helt annat sätt än en nutidens husar. Drägten bestämmer rörelserna och sättet att strida, detta åter inverkar på taktiken och af allt

detta blir den politik, som grundar sig på kriget, och vår dom öfver densamma i viss mon beroende.

Det är icke min mening, att historikern skall inlåta sig på en undersökning — jag fortsätter med samma exempel — af krigarens kostym under det tidehvarf han skildrar. Utredningen deraf tillkommer kulturvetenskapen. Men när han inlåtit sig på en skildring af kriget och den krigiska politiken, måste han med kulturhistoriens tillhjelp hafva en liflig uppfattning af krigarens drägt och den verkan denna kunde öfva. Hans uppfattning får icke inskränka sig till en enda detalj, utan måste han, när han fattar pennan för att nedskrifva sin slutliga konstnärliga framställning, hafva en lefvande insigt i tidens kulturlif i alla dess uppenbarelser — och medlen att vinna en sådan insigt har han att fordra af kulturvetenskapen — och då skall ock den, som läser hans skildring af det menskliga samhällets högsta utveckling, icke blott få kunskap om hvad sig tilldragit under den skildrade tiden, utan ock förnimma en flägt af det lif, som på tilldragelserna i mer än ett afseende utöfvade ett bestämmande inflytande.

När så sker, då kan — för att anföra ett annat exempel — en historieskrifvare skildra vår frihetstids historia och i denna underlåta att en enda gång nämna Linnés namn. Underlåtenheten är så till vida berättigad, som Linné utöfvade intet inflytande på Sveriges politik, men författaren måste under sitt arbete känna och den läsande allmänheten måste ur hans arbete fönimma den andliga riktning, som gjorde Linnés storhet möjlig och åter af hans storhet rönte ett mäktigt inflytande.

Alltså — historien och kulturhistorien måste gå hvar och en sin väg, den väg som hvarderas art gör till den rätta, utan inbördes rubbningar, till ömsesidig båtnad, i det hvardera då kan till den andras begagnande öfverlåta sina resultat.

Det kan synas förmätet att bestämma, huru historien bör skrifvas, i synnerhet då bestämmelsen uttalas af en person, som icke är historiker till yrket. Som barn af min tid och — jag kan väl tillägga det — som barn af mitt hem har jag med förkärlek vändt mig åt kulturvetenskapen. En gång har jag visserligen skrifvit ett historiskt arbete, den andra delen af den Sveriges historia, som Hjalmar Linnström anordnat, men mitt försök i denna riktning framkallade från en framstående medlem af vår historiska skola — för öfrigt min gode vän — det offentligen uttalade omdömet, att jag icke kan skrifva historia. Om-

dömet berodde åtminstone till en del derpå, att jag i min framställning hade inblandat kulturhistoriskt material, att jag t. ex. kunde afbryta en historisk framställning med hänvisande till en figur af ett sigill o. s. v. Jag är icke benägen att mot kritiker komma med svaromål, eftersom man alltid är partisk i egen sak, men för att icke, när jag nu uttalat, huru jag anser historien böra skrifvas, helt hastigt blifva afvisad med ett 'läkare läk dig sjelf', vill jag i detta sammanhang framhålla, att en del af anmärkningen törhända beror på en mindre korrekt uppfattning af kulturhistoriens betydelse, samt att jag, när aftal gjordes om det ifrågavarande arbetet, som behandlar en tid, med hvars kulturhistoria jag sedan flere år varit sysselsatt, ställde till förläggaren en fråga, om icke det vore skäl att låta den historiska framställningen få färg af den kulturhistoriska bakgrunden, som icke skulle blifva mera än en bakgrund. Frågan blef nekande besvarad, på den grund att i programmet för det hela ingick, att den historiska framställningen skulle efterföljas af ett kulturhistoriskt bihang. Det var icke lämpligt för en medarbetare att afvika från det allmänna programmet, men af förkärlek för det jag ansåg vara det rätta, införde jag i den historiska framställningen så mycket kulturhistoriskt material som möjligt. Men programmet gjorde det åter nödigt, att detta inflickades i viss mon mekaniskt, så att det tydligt framträdde som kulturhistoriskt material och så att man från den afslutande kulturhistoriska öfversigten kunde hänvisa till det som på förhand meddelats.

Hade jag haft fria händer, skulle jag hafva velat försöka skildra perioden 1350—1521 i öfverensstämmelse med de principer, som jag här framställt och som jag redan då hyllade. Nu gick det icke och det var kanske lika så godt, då det är mycket möjligt att jag hade misslyckats. Men huru än dermed hade gått, det är två ting som trösta mig. En beklaglig erfarenhet visar, att man kan framställa en god och nyttig lära, utan att sjelf kunna tillämpa henne, och bristen i detta afseende medför ingalunda med nödvändighet en dom öfver läran. Det andra är att jag i föregående framställning icke talat i egen sak, utan tror jag mig vara målsman för en riktning i vår tid, som är fullt berättigad och om hvars slutliga seger jag icke hyser minsta tvifvel.

Om det botniska handelstvånget.

AF

OSKAR FYHRVALL.

1.

Botniska vikens kustländer befunno sig vid nyare tidens början på en kulturgrad, som måste betecknas såsom tämligen låg. Befolkningen var till sitt antal obetydlig samt bodde spridd på kusten eller ett stycke upp längs efter de stora elfvarne. På hela den nära 200 mil långa kuststräckan fans norr om Gefle och Ulfsby ingen enda stad, blott här och der ett obetydligt fiskläge eller en hamnplats, som endast vid fisketiden eller vid något marknadstillfälle någorlunda upplifvades. Produkterna, som detta område afkastade, voro visserligen hvarken få eller af obetydligt värde, fastän naturligen sådana, som ett i kultur mindre framskridet land kunde hafva dem. Vid de talrika skären och öarne vimlade täta stim af strömming och annan fisk, och uppför de breda strömmarna trängde laxen i lika täta skaror. På stränderna växte reslig skog, som lemnade ståtliga mastträd och äfven annat virke till bjelkar och bräder samt till den med tiden allt mer lönande tjärberedningsindustrien. I skogarnas djup dolde sig pelsbärande djur af stort värde, och här och der syntes frodiga beten och grönskande ängar, som beredde möjlighet till en omfattande ladugårdsskötsel, hvars alster redan nu utgjorde en vigtig exportvara för landsändan. Men åkerbruket var deremot obetydligt, och detta omdöme gäller naturligtvis i än högre grad om allt slags industri.

Förbindelserna med öfriga delar af riket synas efter tidens omständigheter hafva varit ganska lifliga. Från sydligare belägna städer och orter kommo sommartiden talrika fiskare till öarne och skären i hafvet, medförande åtskilligt köpmansgods: spanmål, jern, väfnader, salt, lin och hampa. Derjämte företogo

norrländingarne och finnarne sjelfva handelsfärder med sitt hemlands afvel. De seglade på sina skutor till Stockholm och andra städer vid kusten. De lade genom strömmen och in i Mälaren till dess städer och hamnar samt kommo vidare både den vägen och den direkta landvägen till denna tidens stora konsumtionscentra, koppar- och jernbergslagerna. Också till utrikes orter styrde de mången gång kosan, och Östersjöns såväl sydliga som östliga hamnar voro dem väl bekanta.

Äfven åt andra håll förefunnos förbindelser och anstäldes handelsfärder. De s. k. birkarlarne underhöllo samfärdseln med Lappmarkerna samt nedstego redan på Gustaf Vasas tider till Norges vestra och norra kuster; åt ryska sidan idkades en liflig handel med och af ryska gårdfarihandlare, som regelbundet sträckte sina färder ända till Vesterbotten. Aktivt deremot synas svenskarne åt detta håll hafva uppträdt i mycket ringa grad, om ens något.

Att nu bringa hela detta vidsträckta områdes handel och rörelse uteslutande i sina händer var en tanke, som redan länge föresväfvat Stockholms handlande borgerskap. Klokt begagnande sig af politiska konjunkturer och stadens vigt i militäriskt hänseende, hade det också tidigt lyckats förvärfva sig några betydelsefulla rättigheter i den riktningen. Det första stadgande af denna art, som anträffats, återfinnes i Magnus Erikssons stadslag, der Botniska vikens kustbor, utom Åbo borgare, jämte Roslagens och Uplands invånare, förbjudas segla längre än till Stockholm [1]). Såsom varande ett vanligt lagbud innehåller denna stadga intet om sina motiv, men i en resolution för Stockholm, utfärdad af Sten Sture d. ä. år 1502, genom hvilken städerna Gefle, Öregrund, Östhammar, Raumo och Ulfsby betagas rätten att segla utrikes, uppges uttryckligen såsom skäl den omständigheten, att riket vid påkommande behof icke kunde hafva någon nytta af så många små städer. Om deremot Stockholm kunde blifva stort och blomstrande, skulle riket deraf märkeligen stödjas [2]). Redan förut eller 1461 hade Stockholm till behag flera »olagliga» hamnar vid Botniska viken, Östhammar, Hernösand, Raumo blifvit aflysta.

Men dessa privilegier ledo dock af rätt betydliga inskränkningar. Först och främst ådagalägges genom handlingarne mång-

[1]) Köpmålabalken, kap. 34.
[2]) Stockholms priv. R. A.

taliga gånger, att de icke vunno någon synnerlig hög grad af verkställighet, och vidare var deras rättsgrund tämligen osäker. Det var sålunda att befara och inträffade också, att hvad politiska konjunkturer skapat, kunde andra politiska konjunkturer tillintetgöra [1]), och med den fortgående utvidgningen af rikets gränser, som begynte under Erik XIV, trädde hufvudstadens militära vigt så småningom tillbaka [2]). Helt annat blef förhållandet, när till dessa omständigheter kom stödet af ett verkligt ekonomiskt system, som med en bländande dialektik för den på detta område ännu oerfarna administrationen utvecklade grunderna för samhällenas välstånd. Öfver allt på kontinenten, der man såg rikedom och välmåga samt ett högt utveckladt merkantilt lif, såg man också blomstrande, menniskofylda städer och en långt drifven fördelning både mellan orter och personer af affärsverksamhetens och industriens särskilda förgreningar. Genom ett ödesdigert misstag förblandade man då grund och följd, och så uppstod den föreställningen, att man blott behöfde kopiera detta yttre tillstånd för att få se rikedom och välstånd liksom af sig sjelfva uppkomma i landet [3]). Metoden, hvarefter man vid sitt

---

[1]) Sålunda fick Raumo af Svante Sture tillbaka rätten att segla utrikes, och Gustaf Vasa förfor, som vi veta, med privilegier synnerligen fritt och sjelfständigt; så hade han t. ex. en gång för afsigt att leda Norrbottens handel öfver det nyanlagda Sandhamn.

[2]) Detta kan skönjas redan så tidigt som under Gustaf II Adolfs regering i hans svar till Stockholms borgerskap, då det i en supplik begärt att sjelft få förvara stadens nycklar. Han säger nämligen, att det låg föga makt uppå, hvar dessa nycklar förvarades, alldenstund fästningsverken redan voro så förfallna, att de icke mycket dugde.

[3]) Synnerligen upplysande i detta afseende är det hos Stjernman intagna betänkandet öfver städernas handel af år 1595. Det heter der: först så är allom väl vetterligit, att uti de städer, som nederlag är med fri köpmanshandel och vandel, der är ock meste tillsökning och bäste näring. Såsom t. ex, vid Östersidan är Lybeck och Danzig. — — Åndock de andre städer, som vid Östersidan liggandes äre hafve ock deras handel och vandel, så föres dock meste parten af förbemälte nederlagsstäder, och dädan hemtas då sedan hvad som behöfves i de konungariken, land och furstendömen kring om Östersjön äre — Derför ligger allt som förr är sagdt på nederlaget och dit folket vändt blifver — — — Nu är icke mindre än hvar Gud allsmäktig täckes mildeligen afhjelpa denne besvärlige fejdetid, som härtill varit hafver, så kan ock större och mer köphandel hit i riket falla härefter än någon tid tillförene. Vill för den skull af nöden vara att så framt i detta konungarike skall gå lagligen och väl till, så att undersåtarne kunde förkofrade och vidhållne blifva, det en annan laglig och skälig ordning måtte göras här i riket uppå köpmanshandel, än som härtill skedt är — Af det nu förbemält är, kan man väl besinna, att der som nederlag är, der är ock handel och vandel och derför synes rådeligen vara, att här uti Sverige måtte och en plats och sådan stad vara upprättad, der som nederlag kunde blifva af dess land och tilliggande furstendömen.

arbete för landets ekonomiska utveckling hade att gå, var sålunda både enkel och klar och syntes heller icke svår att sätta i verket. Man behöfde blott utse vissa lämpliga platser och sedan dekretera, att här skulle en verksamhetsart bedrifvas, der en annan. Att man härvid kom att trampa andras rättigheter under fötterna och uteslöt all industris och all handels lifsvilkor, den fria konkurrensen, var något, som man dels icke kom att tänka på, dels rent af eftersträfvade. Ty »ordning», »lagbunden ordning» var tidens lösen, och den fria konkurrensen »skadeligt kladderi».

Framför allt och tidigast blef detta förhållandet med handeln, i det vissa städer förordnades till nederlagsorter för rikets exportvaror och till att förmedla samfärdseln med utlandet, andra åter att uppsamla rikets alster och lemna dem till de förra samt att af dessa mottaga och kring landet sprida de utifrån införda varorna; hvarigenom alltså både importen och exporten måste passera två mellanhänder mellan utländingen och konsumenten eller producenten.

Att vid en sådan fördelning rikets hufvudstad icke skulle blifva lottlös, är helt naturligt. Redan omsorgen att trygga åt residenset en ymnig tillförsel från både eget och främmande land manade dertill, den tidigare utvecklingen gick, som redan blifvit visadt, i samma riktning, och slutligen var det hos det nya systemet en ledande tanke, som redan från början starkt och medvetet framträdde, att riket helst borde hafva blott en stapel [1]), hvartill hufvudstaden af sig sjelf framstod såsom den lämpligaste orten. Att detta senare mål genom den följande utvecklingen icke vanns, berodde ingalunda hvarken på bristande nit och ifver hos Stockholms borgerskap att sträfva derefter eller lust hos regeringen att efter förmåga understödja denna sträfvan. Dertill bidrogo tvärtom andra orsaker, bland hvilka torde kunna ställas främst landets stora utsträckning, kommunikationernas outvecklade skick och slutligen Stockholms för handel på vestra Europa föga fördelaktiga läge.

Hvad Stockholm deremot vann, det var det fullständiga realiserandet af ofvan antydda plan på handelsherravälde öfver Botniska vikens kuststräckor, ett herravälde, som både med afseende på sina följder och den seghet, hvarmed det upprätthölls, är en märkelig sida af merkantilsystemets historia i Sverige.

[1]) Se ofvan citerade bet. 1595.

Tiden för ofvan antydda teoriers mera medvetna framträdande i vårt land kan icke sättas längre tillbaka än till Johan III:s regering. Också har man att under samma regering söka de första följdrikare ansatserna till uppnåendet af den framstående privilegierade ställning, Stockholm senare intog i förhållande särskildt till de botniska landen. Visserligen är det sant, att äfven Gustaf Vasa alldeles icke visar sig främmande för merkantilsystemet och dess idéer. Men dels voro dessa idéer under hans regering ännu tämligen dunkla och outvecklade och dels stördes den utveckling, som kunnat påbörjas, högst väsentligt under hans närmaste efterträdare, hvars regering var uppfyld af allt för starka politiska stormar och öfverhängande krig, för att någon allvarligare omsorg skulle kunnat egnas åt ekonomiska förhållanden. Det blef sålunda först under den tredje regenten af Vasastammen, som en varaktigare grund till de nya förhållandena kunde läggas, och redan från första stund stå Stockholms sträfvanden medvetna och klara i förgrunden.

Till att börja med visade det sig som en nödvändig förberedande åtgärd för de stolta planernas realiserande att från hvarandra isolera de båda handelsområdena, Mälardalens och Botniska vikens, vid hvilkas föreningspunkt staden var belägen, eller med andra ord att afskaffa den fria segelfart genom Söderström, som hittills egt rum [1]). Ännu Erik XIV finner rättvist i sina privilegier af 1563 att inskärpa hos borgerskapet nödvändigheten att icke hindra eller uppehålla någon, som i sina lofliga ärenden ville lägga igenom strömmen. Men redan 1570 förbjuder Johan III alla fetaliepersedlars förande derigenom och upp i landet äfvensom all spanmålsexport från Mälaren den vägen. Ett undantag gjordes visserligen för s. k. skärkarlar, som fingo lägga in i Mälaren med sin fisk att byta till sig spanmål samt sedan färdas samma vägen tillbaka igen; men som lätt kan inses, saknade ett sådant undantag större betydelse för andra än

[1]) Vid Södertelje var också en utförselväg för varor ur Mälaren, i det dessa transporterades till lands öfver det smala näs, som skilde Mälaren från Saltsjön. Äfven rätten till denna utförsel, som synes ha tilltagit med anledning af förordningen 1570, betogs mälarstäderna 1589. Men sedan Karl Filip tillträdt sin faders hertigdöme, ansågs i enlighet med tidens herskande åskådningssätt äfven furstendömet böra hafva sin egen stapel, hvarför mälarstäderna i Södermanland för en tid återfingo sin rätt till denna utskeppning. Men när sedan hertigdömet efter Karl Filips död hemföll till kronan, återtogs också denna rätt, och det förklarades för synnerligen vigtigt, att all utförsel ur Mälaren skedde öfver Stockholm.

de fattiga skärkarlarne sjelfva. Andra köpmannavaror fingo visserligen fortfarande af borgerskap föras genom strömmen; men 1589 inskärptes uttryckligen, att den rätten endast tillkom bofasta borgare [1]).

Varubytet mellan de båda handelsområdena skulle sålunda hädanefter väsentligen förmedlas af Stockholms borgerskap, ty spanmålen hade varit norrländingarnes förnämsta returvara från mälarstäderna, liksom dessa från Botniska viken bekommit det mesta af de viktualievaror, hvarmed de skulle förse bergslagen. Jernet och kopparen deremot kunde lika väl öfver Gefle som öfver Stockholm komma de norra orterna tillhanda. Genom de följande handelsordinantierna af åren 1614, 1617 och 1646 bekräftades ofvan nämda stadganden och utsträcktes derhän, att några botniska fartyg derefter aldrig fingo visa sig i Mälaren. 1642 upphäfdes likaledes den fria genomfarten i Söderström, som skärkarlarne dittills begagnat, emedan »den på mångfaldigt sätt missbrukats till landsköp och städernas, särskildt Stockholms, skada, hvars borgerskap genom den opackade och odugliga strömning, hvarmed landet af skärkarlarne uppfyldes, blifvit diffamerade» [2]).

Lås var sålunda äfven i merkantilt hänseende satt för Mälarens sjö. Redan hade dock merkantilsystemets förbannelse eller nödvändigheten att för undvikande af ett förbuds eluderande låta det följas af ett annat och ofta ännu strängare gjort sig gällande. För att undgå Stockholmsbornas något dyrbara förmedling vid varubytet hade nämligen invånarne i de båda

[1]) Svar på borgerskapets begäran i Stockholm om deras handel d. 5 mars 1589. Stj. I: 348. 1590, 27 maj utfärdades dock res. för Åbo stad, enligt hvilken Stockholm befalles att tillåta dess borgare färdas genom Strömmen med sin fisk, med vilkor, att de icke handlade på landsbygden; men detta är antingen en ren tillfällighet eller också ett bevis på Åbos privilegierade ställning *bredvid* Stockholm, som nedanför något närmare skall påpekas. Städernas priv. R. A.

[2]) Hädanefter skulle i stället alla skärkarlar, finnar och åländingar, som kommo till Stockholm samt enligt stadgar eller sedvana plägat färdas upp i Mälaren, stanna vid stadens östra sida, samt de, som kommo från Mälaren, vid Munkbron och andra vid den sidan tillordnade rum. Dock skulle ingen vara pligtig att köpa eller sälja åt borgerskapet, utan de egde rätt att kommunicera direkt med hvarandra, om affärerna icke rörde annat än spanmål, torsk, strömming och penningar. För större beqvämlighets skull lofvades, att lämpliga bryggor skulle byggas vid stränderna, och vägar göras genom Brunkeberg. Tilläggsplatserna synas utom Munkbron, som i förordningen uttryckligen nämnes, hafva varit längs Klara sjö och derifrån uppåt vid den s. k. Vestermalmen; på östra sidan deremot dels vid vanliga bron i staden, d. v. s. nu varande skeppsbron, dels vid Nybroviken vid Östermalmen. Tiden för den fria handeln skulle blifva tre månader från 1 Aug. till 1 Nov. R. R. 28 Juni 1642.

handelsområdena kring Mälarens och Botniska vikens stränder hittat på en ny utväg. När farten genom Strömmen var afspärrad, företogo sig Mälarstäderna att föra sina varor öfver land till vikar och hamnplatser i skärgården utanför Stockholm. Der mötte norrländingarne med sina, och en liflig »olaga» handel uppstod på det viset i Stockholms omedelbara närhet, hotande att tillintetgöra den påräknade vinsten af Strömmens spärrande. Redan 1589 hade detta försports såsom en verkan af 1570 års förordning, och en mängd hamnar och bytesplatser hade uppstått dels från början dels genom gamlas upplifvande: Estbacken, Brummaviken, Stäket, Åkerså, m. fl. Af dessa måste några 1589 aflysas; de öfriga följde snart efter, och så qvarstod genom 1614 års handelsordinantia blott Norrtelje såsom en tillåten hamn.

Emellertid hade den direkta kampen med de botniska landen icke heller hvilat, och redan innan den förordning, som fullständigt tillslöt inloppet till Mälaren, utfärdades, var denna landsändas underdånighet under Stockholm en afgjord sak. Till detta mål hade man framryckt i tre särskilda ansatser, genom handelsordinantierna af åren 1614, 1617, och 1636, föregångna af några förberedande, men öfvergående stadgar under Johan III och Sigismund.

För att afstyra det allmänt gängse, men lika allmänt öfverklagade och utdömda landsköpet hade den förstnämde af dessa konungar anlagt några städer i Norrland och äfven försett dem med rättighet till utrikes seglation. Men snart höjde Stockholms borgare med anledning häraf häftiga klagomål öfver handelslöshet och oförmåga att förlägga kopparberget etc., om norrländingarne skulle få segla dem förbi. Omsider egnade konungen dessa klagomål sin uppmärksamhet och det af hvarjehanda skäl. Med sin kända ifver eller rättare sagdt vurm för byggnadsföretag hade han fattat den planen att förse sin hufvudstad med en ståtlig åbyggnad af sten- och korsverkshus och derom ofta underhandlat med borgerskapet. För att nu sätta detsamma i tillfälle att villfara denna hans åstundan, drog han icke i betänkande att lofva att lägga tryckande band på en hel landsändas rörelse och näringsfång [1]). Två år derefter gick också detta löfte i fullbordan, i det en resolution på »Stockholmarnes begä-

[1]) Han lofvade nämligen att betaga städerna rätten att segla till andra orter vid Östersjön än dem som lydde under Sverige, 1587. Palmén, Öfvers. ö. Sv. Handelslagst. hist. sid 23.

ran angående deras handel» uttryckligen förklarade, att de norra städernas ofvan nämda seglationsrätt utrikes blott var medgifven tillfälligtvis och så framt den icke var andra städer till men eller strede mot deras privilegier, samt att den nu skulle upphäfvas. De orsaker härtill, som nu anfördes, voro tre, nämligen att inga ätande varor skulle utföras ur riket, inga förbudna skinvaror undanstingas (olofligen utskeppas), och slutligen inga främmande hafva skäl att till sjös eller lands besöka Norrland. Af alla dessa anledningar förbjödos nu städerna norr om Gefle och Björneborg att sträcka sina segelfärder till utländska städer och hamnar. Till alla inländska skulle de dock fortfarande få segla, och under den benämningen skulle inbegripas alla svenska, finska, lifländska och ryska orter, som antingen då voro eller framdeles kunde blifva Sveriges krona underkastade. Blott ett enda undantag gjordes, nämligen för Hudiksvall, som skulle få med ett eller två skepp årligen segla vesterut till Frankrike eller Spanien [1]). Längre gick icke Johan III, ehuru senare handlingar uttryckligen bestyrka, att han de senare åren af sin regering umgåtts med planer till en omfattande och slutgiltig organisation af rikets sjöfart och dess fördelning städerna emellan [2]). Dessa arbeten torde möjligen hafva legat till grund för de författningar i detta hänseende, som sonen Sigismund utfärdade. Åtminstone gå äfven dessa i den påbörjade riktningen samt beteckna ett stort steg framåt på densamma. I privilegierna för Stockholms stad d. 13 Juli 1594 stadgas nämligen helt lakoniskt, att städerna på svenska sidan af Botniska viken norr om Gefle icke få segla längre söderut än till Stockholm och de på finska sidan norr om Åbo icke längre än till Stockholm eller Åbo [3]).

Härmed kunde det synas, som om Stockholm vunnit allt hvad det rimligen kunde sträfva efter, och sant är också, att dessa stadgar på ett ungefär innefatta det slutliga resultatet af

[1]) Stj. I: 348.

[2]) I ofvannämda förordning af år 1570 finnes ett stadgande ang. handeln med lapparne, som också torde förtjena att antecknas. Det heter nämligen, att den handel, som birkarlar och ryssar hittils brukat, skulle tillhöra Stockholms borgare. De skulle förse lapparne med groft kläde, lärft, hampa, salt och andra dylika föremål, men spanmål och andra ätande varor ville regeringen sjelf anskaffa. Dock förekommer detta stadgande icke i senare förordningar, och lapphandeln blir under den följande tiden ett ständigt trätofrö mellan kronans fogdar och arrendatorer samt kuststädernas borgerskap.

[3]) Stockholms priv. R. A. Ännu den 24 mars s. å. hade dock Björneborgs borgerskap fått rätt att segla in- och utrikes hvart det ville.

hela striden. Men förhållandet har äfven en annan sida. Utan att det någonstädes uttryckligen nämnes, ligger det dock för öppen dag, att verkställigheten af dessa påbud blifvit högst bristfällig och kortvarig, om de ens någonsin vunnit en sådan. Sigismunds korta regering var altför mycket både orolig och slapp för att så stränga och i den enskildes rätt och fördel så djupt ingripande stadgar skulle kunnat med allvar upprätthållas, och vidare var ju under Flemings styrelse i Finland hela östra kusten af Botniska viken faktiskt skild från sammanhanget med Sverige. Hertig Karls betänkande af 1595 talar också om de norra städernas utrikes seglation såsom i verkligheten förhandenvarande.

Det blef sålunda Karl IX:s uppgift, sedan de värsta oredorna inom landet någorlunda hunnit afhjelpas, att ånyo företaga det arbetet »att fastställa en viss ordning och förening städerna emellan med afseende på den utrikes handeln och seglationen» och särskildt med hänsyn till Stockholm och de botniska städerna. De principer och synpunkter, som dervid bragtes i användning, voro visserligen icke nya, men man ådagalade dock nu vida mera klarhet och omsorg vid fixerandet af det mål, som borde eftersträfvas, samt sökte äfven, så långt det var möjligt, vida bättre att taga andras rätt i betraktande. Planen, hvarefter man hade att arbeta, hade konungen redan angifvit i sitt ofvan nämda programartade betänkande af år 1595. Enligt detta skulle nämligen den utrikes handeln koncentreras i så få hamnar som görligt och om möjligt helst i en enda, bakom hvilken skulle stå hela rikets samlade kommersiella styrka, färdig att aftvinga utländingen nationelt välstånd under form af klingande guld- och silfverplantsar. Att under sådana omständigheter Stockholmsbornas sträfvan att lägga de vidsträckta och med dyrbara exportvaror försedda botniska länderna under sitt handelsherravälde inom regeringen skulle finna villiga befrämjare, tyckes vara naturligt.

Svårigheterna, som måste bekämpas för nåendet af detta mål, voro dock synnerligen stora, och synas till en god del hafva legat i hufvudstadens eget svaga tillstånd. Ty om uppstäderna afskuros från beröringen med utländingen, så fordrade rättvisan eller »reciprociteten», som man uttryckte sig, att stapelstäderna ej skulle få göra direkta affärer med konsumenter och producenter här hemma. Detta var nämligen den allmänt ledande

tankegången i hela systemet med stapel- och uppstäder, samt måste naturligen ega sin tillämpning äfven på ifrågavarande fall. [1]) Men att upprätthålla en utländsk grosshandel utan stöd af en inländsk detaljhandel synes hafva varit något, som denna tid öfversteg äfven Stockholms krafter. Åtminstone var afstängdheten från handeln i uppstädernas marknader den olägenhet, som först och genast öfverklagades, ej mindre af Stockholm än af de öfriga stapelstäderna, när en handelsordinantia med dylika stadganden ändtligen utfärdades, på samma gång som uppstäderna besvärade sig öfver brist i stapelstäderna på äfven de oundgängligaste importvaror. Trots ifrigt arbete såväl vid riksdagarne som äfven vid särskilda möten med städernas fullmäktige, som i sådant syfte beramades, [2]) kunde sålunda under hela Karl IX:s regering någon stadga i detta hänseende icke komma till stånd. Tvärtom se vi utvecklingen under 1600-talets första årtionde gå i en helt annan riktning. Såväl äldre som nyanlagda städer vid Botniska viken försågos med privilegier på segelfart både på Östersjön och åt vestra Europa, ehuru visserligen blott provisoriskt och till vidare rättelse vid en slutlig uppgörelse. [3]) Till ett sådant resultat torde äfven krigen och den allmänna nöden, som gjorde rörelsens frihet till ett handgripligt behof åtminstone för ögonblicket, icke litet hafva bidragit.

Men när efter freden i Knäröd de mest öfverhängande krigsfarorna blifvit undanröjda, återupptogs frågan om de botniskes seglation med förnyad ifver, och dermed tager den afgörande kampen mellan de liberala och de protektionistiska idéerna sin början, en kamp, som icke slutar förr än 1636, men ur hvilken Stockholm framgår såsom fullständig segervinnare för långliga tider.

Redan på riksdagen, som följde omedelbart efter fredsslutet, företogs frågan till behandling. Enligt konungens befallning skulle nämligen till detta möte städernas fullmäktige infinna sig medhafvande sina privilegier för att få dem öfversedda och efter omständigheterna bekräftade eller än-

---

[1]) Se ofvan sid. 32.

[2]) T. ex. 1602 vid Mikaëlistiden i Södertelje. Hernösands och Hudiksvalls priv. 1602. R. A.

[3]) 1602 fingo Hernösand och Hudiksvall privilegier på fri seglats till alla utländska hamnar. 1610 erhöll Uleåborg och 1611 Vasa rätt att besegla alla svenska och finska hamnar äfvensom Reval och Narva; ofta undantogs dock utförseln af »ätande varor». Städernas priv. och städernas akta. R. A.

drade. [1]) Med anledning häraf inlemnade också Stockholm ett sammandrag af sina privilegier, som närmast öfverensstämde med de privilegier, staden af Sigismund 1594 erhållit. [2]) Veterligen kom ej heller detta möte till något resultat, men innan ett år gått till ända, såg en ny handels- och seglationsordinantia dagen den 10 Febr. 1614, afsedd att ordna handeln och seglationen städerna emellan.

I inledningen förklarades denna ordinantia i full öfverensstämmelse med merkantilsystemets åskådningssätt tillkommen, på det att städerna och meniga borgerskapet i riket skulle komma sig före och tillväxa till en god förmögenhet, så att Kungl. Maj:t vid påkommande fall kunde hafva något att lita till. Med afseende på seglationen innehåller den särskilda stadganden för den utländska och inländska samt framhåller äfven noga skilnaden mellan s. k. aktiv seglation, eller att sjelf hålla fartyg i sjön, och passiv, eller att i sin hamn mottaga andras fartyg. Af dessa olika slag förbjudes nu den passiva utländska seglationen för alla städer norr om Stockholm och Åbo utom Gefle. I den aktiva åter uppställas två nyanser, så att städerna Öregrund och Björneborg [3]) erhålla en obegränsad sådan med egna farkoster, hvaremot de öfriga norra städernas inskränkas derhän, att de tillförbindas att icke föra ätande varor, elghudar och dyrbara pelsverk längre än till Stockholm. Med andra varor, koppar, tran, trävirke, hudar och talg var deremot seglationen oinskränkt, men alla utrikes seglande belades dock med den skyldigheten att vid utresan säga till i Djurhamn för att aflägga tull och visiteras. Beträffande åter den inländska seglationen, så hade alla både upp- och sjöstäder full frihet att med egna farkoster segla till alla de botniska städerna. Men sjelfva fingo dessa städer, om de ville fara längre än till hvarandra, icke utsträcka sina färder vidare än till Stockholm.

Såsom vedergällning för alla dessa inskränkningar förekommo också för de botniska städerna några stadganden, som voro ämnade att lända till deras bästa och uppväga alla olägenheter. Dit hörde förbudet för Stockholm så väl som alla andra stapelstäder att deltaga i handeln på bergslagen, hvars förseende med lifsmedel och annat åtminstone delvis anförtroddes åt Norr-

[1]) Gustaf Adolfs bref 13 Mars 1613. Städernas akta.
[2]) Stockholms besvär 1611—1632; 29 Mars 1613, ders.
[3]) I ordinantian nämnas äfven Borgå och Ekenäs.

lands städer [1]). Dit hörde också den paragraf, som förbjöd all direkt kommunikation med allmogen kring Botniska viken såväl vid marknadstillfällen som annars, och som stadgade, att all handel skulle förmedlas af städernas borgerskap. Dock voro dessa stadgar icke speciella fördelar för de botniska städerna, utan allmänna vilkor, mot hvilkas erhållande uppstäderna fingo afstå från sin utrikes seglation till förmån för stapelstäderna.

Det sakernas skick, som sålunda var grundlagdt, blef dock icke länge beståndande. Redan efter tre år rubbades det och rubbades på ett sätt, som medförde ökade inskränkningar för de förtryckte och ökade fördelar åt förtryckarne. Såsom ofvan blifvit antydt, saknade stapelstäderna i allmänhet och äfven Stockholm tillräckliga krafter att med framgång egna sig uteslutande åt den utrikes handeln. När derför köpslåendet med bergsmän och bönder på uppstädernas marknader fråntogs Stockholms borgerskap, så var redan detta ett svårt slag. Lägger man sedan dertill, att de nordliga städernas seglats på utlandet, så kringskuren och betungad den än var, likväl satte dem i stånd att förskaffa sig importvaror med förbigående af Stockholms handlande, så inses lätt, att dessa senare kunde hafva skäl att anse sig svikna i sina förhoppningar angående följderna af handelsordinantian. Redan samma år, som ordinantian utfärdats, hördes också häftiga klagomål öfver tilltagande handelslöshet, och såsom botemedel föreslog borgerskapet dels att få rättighet att som förut deltaga i uppstädernas marknader, dels att seglationen från städerna vid Botniska viken till utrikes hamnar skulle upphöra, d. v. s. borttagande af eqvivalenten, för den inskränkning, som redan fans, och dessutom en ytterligare inskränkning. Angående den senare af dessa fordringar lofvade konungen verkligen att så ordna de norrländskes seglation, att Stockholms borgare skulle kunna vara nöjda dermed; den förra åter afvisades med den erinran, att om den beviljades, uppstäderna med allt skäl kunde begära att återfå sin fulla seglationsfrihet, som de förut haft [2]).

Men Stockholm fick bundsförvandter. På landtdagen, som hölls i Helsingfors för Finland 1616, framträdde Åbo och ett

[1]) Utom åt norrlandsstäderna, bland hvilka dock blott Hudiksvall uttryckligen nämnes, öfverlemnades bergslagens »försörjande» åt Örebro, uppstäderna vid Mälaren samt Gefle.

[2]) Svar på borgm. och råds samt menige borgerskapets i Stockholm supplik d. 22 Dec. 1614. Stockholms priv. R. A.

par af dess grannstäder samt klagade öfver brist på handel och näring, sedan de förlorat uppstädernas marknader vid Botniska viken, hvarför de begärde dem åter. Fastän något sådant icke finnes nämdt i de sparsamma handlingar, som blifvit bevarade till vår tid, torde man dock med ledning af senare företeelser kunna antaga, att denna ansökan äfven lifligt understöddes af allmogen, som naturligtvis skulle önska att se så många säljare som möjligt på sina marknader.

Följden blef också den, att konungen med frångående af ordinantians bud och sina egna tidigare uttalade åsigter om dessa den 8 Febr. 1616 utfärdade en förordning, enligt hvilken såväl Stockholm som dessa finska städer fingo rätt att besöka två marknader om året i Österbotten, en i Pedersöre socken och en i Salo socken [1]). Längre fram på året bekräftades för Stockholm denna rättighet än ytterligare, hvarjämte staden på samma gång fick det löftet att i Vesterbotten framför andra få sig särskilda handelsplatser i dertill förordnade hamnar tillerkända [2]).

Under sådana omständigheter kan det icke väcka förvåning, att den nya handelsordinantian, som följande året utkom [3]), helt och hållet saknar den ton af hofsamhet och äfven rättvisa, såvida man kan tala om rättvisa, när det gäller merkantilsystemets tvångsåtgärder, som ännu utmärkte den föregående. Löftet från 1614 till Stockholms borgerskap infriades nu på det sätt, att all utländsk seglation både aktiv och passiv betogs städerna norr om Gefle och Björneborg, utom Hudiksvall, som fortfarande fick behålla den aktiva, men på myckct betungande vilkor [4]). De öfriga städerna norr om Stockholm och Åbo: Öregrund, Björneborg, Raumo och Nystad, som enligt förra ordinantian fått deltaga i den aktiva utländska seglationen, fingo visserligen fortfarande behålla densamma, men äfven de med tillägg, nämligen att skeppen skulle höra dem sjelfva till och besättningen vara bosatt i svenska (eller finska) städer. Gefle fortfor nu som förr att utan inskränknung vara en vanlig stapelstad.

[1]) Stj. I: 681. — Vasa stads afsked, Helsingfors 8 Febr. 1616, Vasa akta.

[2]) Gustaf Adolfs svar på borgerskapets besvär d. 21 Juni 1616. Stockholms priv., R. A.

[3]) Dat. Upsala d. 12 Okt. 1617; Stj. I: 690.

[4]) Först och främst skulle nämligen både skepp och gods tillhöra staden, vidare det förra vara värbart och försedt med åtminstone sex »götlingar» och slutligen besättningen inhemsk.

Beträffande den inrikes seglationen lemnades visserligen åt de botniska städerna frihet att handla med hvarandra, men ville de sträcka ut sina färder längre, måste de från den svenska sidan stanna i Stockholm och de från den finska i Stockholm eller Åbo. Segelfarten på de botniska hamnarne åter från inrikes städer söder om Stockholm skulle väl också enligt ordinantians allmänna bud vara fri, men den synes dock lupit allvarliga faror att faktiskt blifva undertryckt; åtminstone behöfde rättigheten genom senare förordningar emellanåt uppfriskas. Lägger man till allt detta den omständigheten, att frimarknaderna i Pedersöre och Salo för Stockholm och Åbo med dess grannstäder qvarstodo, så torde den väsentliga skilnaden mellan de båda ordinantierna af 1614 och 1617 vara angifven och i och med detsamma också Stockholms vinst genom den senare framför den förra [1]).

Denna var, som synes, icke liten. De nordligare af botniska städerna voro nu alldeles stängda från beröringen med utlandet, och såsom i föregående not visats, voro de äfven åtminstone faktiskt tvungna att sälja sina produkter i Stockholm och derstädes förse sig med nödiga returvaror för hemorten; ty visserligen fans utom Åbo äfven Gefle att tillita, men det var såsom handelsstad naturligen icke öfverlägset Åbo. Och allt detta utan att likväl i hemorten vara skyddade för konkurrens af Stockholm.

Det kan sålunda icke förundra, om de i sjelfva roten af sin existens angripna städerna af alla krafter sträfvade att afkasta oket; ty ännu voro de icke bragta till den punkt af vanmakt att nödgas ljudlöst bära förtrycket. Men lika tydligt var också,

---

[1]) Några ord om Åbos ställning såsom handelsstad torde här böra nämnas. Såsom hufvudstad i Finland. försökte det efter måttet af sina krafter att i detta land intaga en ställning analog med den Stockholm intog i Sverige. Teoretiskt taget lyckades det också någorlunda, och i handlingar som angå den botniska handeln, nämnes det vanligen tillsammans med Stockholm såsom delande dess privilegier på östra kusten. Men när det någon gång ville uppträda sjelfständigt, såsom då det 1635 och 1640 begärde för egen räkning all handel i Österbotten, misslyckades det. Ej heller kunde det någonsin utverka förbud för städer och allmoge i sin egen omnejd att segla på Stockholm. Det var blott i sin mäktigare stallbroders sällskap, som det kunde upprätthålla sin priviligierade ställning. Faktiskt åter blefvo de fördelar, det af densamma kom att åtnjuta, icke synnerligen stora. Först och främst var staden liten och oansenlig samt trakten omkring och landet bakom fattigt, hvadan prisen i densamma aldrig kunde täfla med Stockholms, och för det andra var segelleden dit mycket villsam och krokig samt besvärad af grundt farvatten, så att åtminstone de skepp, som kommo från Österbotten, redan derför hellre styrde kurs till Stockholm.

att Stockholm icke kunde anse sitt mål fullkomligen uppnådt. Ännu fans i Botniska viken åtskillig utländsk seglation; ja, till och med en i rättigheter om än ej i makt jämnbördig stapelstads fartyg plöjde dess böljor, en stad, som redan förorsakat åtskillig förtret och kunde blifva upphof till mera [1]). Redan för att med säkerhet kunna behålla, hvad man vunnit, var altså en fortsatt maktutveckling nödig, och sålunda blefvo fred och endrägt mellan de båda parterna en omöjlighet. Kampen blef både långvarig och het samt tycktes länge nog öfver hufvud taget tämligen ogynsam för monopolet. Sedan sjelfva det stora systemet, hvaraf det botniska handelstvånget blott var en tilllämpning, genom stapelstädernas tillträde till uppstädernas marknader blifvit förfuskadt, synes regeringen ej heller hafva ansett dess upprätthållande i andra delar för alldeles oeftergifligt. Redan så tidigt som 1622 åtminstone finner man också undantag från hufvudregeln till de botniska städernas förmån. Detta år erhåller nämligen Hernösand tillåtelse [2]) att i händelse af dyrt pris på spanmål få segla till Norrköping efter sådan, äfvensom att till de städer i Lifland, som lydde under Sveriges krona, utskeppa trävirke, tjära, tran hudar och talg. Till Tyskland fick deremot ingen seglats brukas; men förmådde borgerskapet anskaffa sådana skepp, som kunde sändas till Holland, England och Frankrike, skulle sådan segelfart gerna medgifvas detsamma. Något efter 1626 åtföljdes dessa medgifvanden af rättighet att färdas till alla inrikes sjöstäder »och till Riga», till hvilken stad Vasa redan 1624 fått tillåtelse att segla [3]).

Men icke nog härmed. Äfven med afseende på de botniska städernas passiva seglation förekomma brott mot ordinantian. Redan strax efter 1623 klagar Stockholms borgerskap, att ett utländskt skepp lupit in till Öregrund och der urlastat, och under 1630-talets första år synes de främmandes seglation på Botniska hafvet hafva blifvit om icke formligen tillåten, så åt-

[2]) Redan 1616 klagar Stockholm, att Gefle Stockholm till förfång försett uppstäderna vid Mälaren med utländskt gods.

[1]) Res. för Hernösand d. 17 Maj 1622. Städernas akta. R. A.

[1]) Res. för Hernösand eft. 1626. Res. för Vasa d. 6 Apr. 1624, städernas akta. R. A. I sammanhang härmed torde det vara lämpligt att erinra, att den utrikes seglation, som denna tid egentligen menas och hvarom tvistas, är den, som höll sig inom Östersjön, företrädesvis till de tyska hamnarne. Den, som gick till vestra Europa, hade vida mindre praktisk vigt, ty det var blott mera sällan, som ett svenskt skepp ur östersjöhamn begaf sig till dessa farvatten. Derför gaf man också utan större svårighet rättighet till sådan seglation. Helt annat blef förhållandet längre fram under Frihetstiden.

minstone i vidsträckt mån tolererad [1]). Utsigterna för de norra städernas befrielse ur tvånget voro sålunda icke ogynsamma, och de beredde sig äfven att göra en allvarsam ansträngning för frihetens återvinnande. Vid riksdagen 1634 inlemnade icke mindre än sex botniska städer ansökan om rätt till utrikes seglation [2]). Saken hann icke företagas då, utan uppsköts till ett särskildt möte, som framdeles skulle hållas. Huruvida ett sådant möte verkligen kommit till stånd, är icke veterligt; men på riksdagen 1636 var ärendet åter före till slutlig behandling. Men då hade Stockholm hunnit rusta sig, och när frågan betraktades teoretiskt i sin allmänhet, synes den gamla invanda tankegången återkommit för regeringen med hela sin styrka. Man fann nu, »att hvad som emot handelsordinantian och en annan eftergifvits, slagit ut blott till de främmandes vinst och kronans inkomsters förminskelse. Särskildt hade den seglats, som de främmande en kort tid begynt bruka till de norrländska städerna, äfvensom dessa städers egen seglats utrikes föga gagnat i allmänhet och särskildt mycket skadat Stockholm och Åbo, som dock äro de förnämsta städer, kungl. maj:t har att lita till» [3]). För dessa så vigtiga städers bästa var altså en förändring i det närvarande tillståndet nödvändig. Men äfven andra skäl styrkte till det samma. Man var i krig med en främmande makt och dessutom i spändt förhållande till andra. Derför ansågs det icke rådligt att låta utländingar besegla Botniska viken samt utforska dess farvatten och hamnar. Och slutligen hade en händelse inträffat, hvaraf Stockholm begagnade sig särskildt för att indraga Gefle under tvånget. Ett eller annat af de föregående åren hade nämligen en storartad försnillning af koppartullen egt rum, i det en mängd koppar i hemlighet blifvit utskeppad, utan att de lagstadgade afgifterna derför blifvit erlagda. En mindre del häraf hade visserligen kommit från Gefle, men på långt när icke allt. Emellertid fick Gefle bära skulden för allt sammans, och dess brottslighet syntes så mycket sannolikare, som dess hamn var vidsträckt och någon ämbetsman för koppartullens uppbärande icke fans [4]). På grund af alla

[1]) Stockholms besvär 1611—1632. R. A. — Ingressen till 1636 års seglationsordning. Stj. II:

[2]) D. 14 Aug 1634 R. R.

[3]) Ingressen till seglationsordningen 1636.

[4]) »Om Gefle seglation några oförgriplige förslag, skäl och considerationer, gifne Stockholm d. 6 Februari 1656» af tullinspektoren sedermera borgmästaren i Gefle Sigfrid Wolcker; R. A. Städernas akta; ders.

dessa skäl utfärdades alltså den 20 Nov. 1636 en ny seglationsordinantia, hvars stadgar i korthet kunna sammanfattas på följande sätt: 1:o förbjudas alla främmande nationer att segla på städerna norr om Stockholm och Åbo, 2:o förbjudes för dessa samma städer all seglation på utrikes hamnar, 3:o tillåtes för Gefle visserligen den aktiva utrikes seglationen, men med det betungande vilkoret att för hvarje gång vid bort- och hemresa löpa in till Stockholm och der aflägga tull samt låta visitera sig[1]), 4:o den inrikes kommunikationen skulle upprätthållas enligt stadslagen, laga stadgar, handelsordinantian samt hvar och en stads och andras välfångna privilegier: ett tillägg, som för Botniska viken tillintetgjorde all frihet. Ty såväl i Stockholms d. 10 Mars s. å. utfärdade privilegiers 21 § som i 1617 års ordinantia förbjudas de svenska städerna att segla längre än till Stockholm och de finska längre än till Åbo eller Stockholm. Marknadsfrågan löstes genom en kompromiss, i det stapelstäderna behöllo rätten att besöka uppstädernas marknader; men för dessa senare städers räkning inrättades en årlig frimarknad på hösten i hvardera af städerna Stockholm och Åbo, der deras borgerskap skulle fritt få sälja och köpa med utländingarne: Mikaelismessan i Stockholm och Henriksmessan i Åbo.

Sålunda var den genom decennier fullföljda planens realisation ändtligen vunnen, och Stockholm hade lyckats leda varuströmmen både till och från Botniska vikens kustländer genom sig och sina köpmäns händer i en grad, som gerna kan kallas fullständig, ty Gefles skyldighet att löpa in till Stockholm betungade dess seglation så hårdt, att rätten dertill, enligt hvad nedanför skall påvisas, i många fall endast blef nominel. Man kan tycka, att härmed borde det kunnat vara nog, men sådan blef icke händelsen. De norra orterna hade ett par exportvaror, som redan stodo i liflig efterfrågan och högt pris på den allmänna verldsmarknaden och under den närmaste tiden än mer stego, nämligen tjäran och becket. Vid sidan af det redan existerande lokalmonopolet upprättade man då på grundvalen af dessa varor ett särskildt realmonopol, tjärhandels-

---

[1]) Denna paragraf var redan under sommaren utfärdad såsom specialres. för Gefle.

kompaniet, som öfver den olyckliga landsändan kom såsom den sista och bittraste droppen i lidandets kalk.

Sammanhanget med detta monopol är följande. I Sverige lefde vid denna tid en invandrad holländare vid namn Hans von Schwindern, som gjort tjärindustrien till sin specialitet. Han hade blifvit inkallad redan under Gustaf Adolf och såväl under denne konungs regering som äfven sedermera varit synnerligen verksam för denna industris höjande. Hans sträfvanden hade också krönts med en sådan framgång, att tjära och beck på 1640-talet räknades bland Sveriges vigtigaste exportvaror. Priset ansågs dock underkastadt så stora vexlingar, att några åtgärder deremot blefvo nödvändiga. Då framstälde samme von Schwindern för regeringen ett förslag, hvarigenom dennas afsigter lämpligen skulle kunna förverkligas och den vigtiga tjärhandteringen tillförsäkras en jämn och säker afsättning till skäligt pris. Detta mål skulle vinnas genom ett af denna tidens mest omtyckta medel, ett monopoliskt kompani. Förslaget vann anklang inom de ledande kretsarna, så mycket mer som det äfven innebar ett lämpligt sätt att ge användning åt de icke borgerliga kapitalerna, som funnos i landet, och så fastståldes 1648 reglementet för det *Norländska tjäruhandelskompaniet*, hvarigenom dess participanter fingo uteslutande rätt att uppköpa och exportera all tjära och allt beck, som tillverkades norr om Stockholm och Nyen. Trots alla invändningar deremot höll det likväl sedan i sig med mycken seghet. Genom felaktig förvaltning gjorde det visserligen bankrutt åtskilliga gånger, men rekonstruerades. 1682 upphäfdes det såsom en följd af det föregående fredsfördraget med Holland, men upplifvades ånyo 1689, då det derjämte utsträcktes äfven till södra Sverige. Sedermera egde det bestånd till 1714, vid hvilken tid det genom Finlands eröfring af ryssarne af sig sjelft och för alltid upphörde.

Betydelsen för de botniska bygderna af detta monopol var icke ringa. Tjära och beck var åtminstone Österbottens allra redbaraste exportvara, och dess redan förut inskränkta afnämarkrets blef genom monopolet ännu fåtaligare. Visserligen skulle de skadliga följderna af bristen på konkurrenter afvändas genom åsättandet af ett visst levereringspris på varan. Men dels hafva fasta taxor alltid visat sig skadliga, och dels blef det faststälda priset i sig sjelft tämligen lågt samt sjönk sedermera än mer genom

myntvärdets fall och genom införandet af större rymd på tunnorna. Och till detta kom en än svårare omständighet. Tjära och beck utgjorde både till qvantitet och värde en synnerligen stor del af Stockholms export, som utfördes dels af stadens eget borgerskap, dels ock kanske mest af utländingar, som togo varorna i retur mot det, de hit infört. Genom kompaniet upphörde nu med ens denna rörelse. Stockholmsborgaren kunde ingenting införskrifva utifrån, emedan han saknade medel dertill, utländingen ville icke längre styra sina färder hit, alldenstund han icke kunde räkna på några returvaror, och af det lilla, som möjligen kunde införskaffas, kunde den botniska borgaren ingenting köpa, eftersom äfven förbindelserna mellan honom och Stockholms borgerskap blifvit väsentligen rubbade. Dessa missförhållanden skulle visserligen afhjelpas, derigenom att kompaniet fick skyldighet att förse stapelstadsborgerskapet med vexlar på utrikes ort, samt på sina för tjärans export befraktade skepp införa dess varor. Vidare skulle stapelstäderna »intressera» i tjärhandeln på det sätt, att deras borgerskap skulle träda emellan uppstäderna och kompaniet samt af dessa köpa tjäran och becket [1]). Tydligen vanns dock härigenom icke mycket annat, än att man fick ännu en mellanhand, som äfven skulle hafva sin del af vinsten. Snart upphäfdes också detta intressentskap och förhållandena återgingo till sitt förra tillstånd.

Det efterlängtade målet, säker och jämn afsättning till godt pris, höll sig också fortfarande i fjärran. Väl var första början synnerligen lofvande, men snart begynte affärerna gå illa och afsättningen blifva trög. Från den ena inskränkande åtgärden drefs man då till den andra. Man hade börjat med att bestämma, till hvem varan skulle säljas. År 1665 måste man äfven fastställa, huru mycket denne afnämare skulle vara skyldig att emottaga. Beloppet blef 5,000 läster pr år, som för undvikande af mannamån hos kompaniet utportionerades på de särskilda städernas borgerskap. Men den mannamån, som man fruktade hos kompaniet mot städerna, kunde naturligtvis utöfvas äfven af dessa städer mot allmogen, och så uppkom nödvändigheten att reglera äfven dessa parters förhållande till hvarandra. Der-

---

[1]) Dessutom fingo de finska stapelstäderna rätt att i kompaniet insätta en summa af 30,000 d. s. m.

vid kom man visserligen att bära hand på sjelfva urproduktionen, men det ansågs vara mindre farligt. Sålunda afsöndrades först från hela tjärhandteringen de hemmansegare, som ansågos »ega tillräcklig åker och äng att lefva ändå», och bland de öfriga fördelades tillverkningsmängden efter gårdstalet, så att hvar bonde fick sig ett bestämdt qvantum tillåtet att tillverka och försälja. — Äfven beckbränningen rönte ett djupgående inflytande af monopolet. Vid kompaniets stiftelse utgjorde den en af småstädernas mest lönande näringsgrenar, men genom den participanterna medgifna rätten att bestämma tillverkningsqvantum såväl i det hela som hos hvarje särskild tillverkare skedde häri en rubbning, och tillverkningen fick en afgjord tendens att draga sig till Stockholm. Faran härför blef så mycket större, när kompaniet sjelft fick rätt att bränna beck. Från en ringa början och såsom en tillfällig hjelp utvecklade sig nämligen detta förhållande ända derhän, att all annan becktillverkning än kompaniets en tid på 1670-talet blef alldeles förbjuden. Efter 1689 återkom man likväl till det ursprungliga tillståndet, och becktillverkningen skulle ånyo bestridas af småstädernas borgerskap.

2.

Vi hafva nu följt utvecklingen af Stockholms monopol öfver de botniska landen från dess första upphof till dess fullkomning och dervid funnit, att all handelsrörelse både från och till dessa land blifvit sammanträngd inom Stockholm och leddes så godt som uteslutande af dess borgerskap; ja, att den vigtigaste delen af exporten hade blifvit underkastad en än våldsammare inskränkning och lagd i händerna på en enda merkantil institution. Koncentreringen kunde knappast drifvas längre. Att de följder, som förordningar af så genomgripande art skulle draga med sig öfver landet, icke varit ringa i den ena så väl som i den andra riktningen och icke heller af det nyttigaste slaget, är något, som man redan från början torde kunna vara benägen att antaga. Och en närmare undersökning skall icke heller motsäga en sådan förmodan. Tvärtom synes det otvifvelaktigt, att landet skulle hafva gått sin vissa undergång till mötes, derest icke dels medgifna afvikelser från systemet och dels, samt än mer, sådane, som man tog sig sjelf, i någon mån utjämnat förhållandena.

En blick på de vigtigare företeelserna af detta slag skall öfvertyga oss derom.

När den naturliga utloppskanalen för det handelsområde, som de botniska länderna utgjorde, var tillspärrad, var det klart, att en spänning åt sidorna skulle uppstå, äfvensom en tendens att utvidga sig öfver sina gamla gränser. I vester och norr tillstötte Norge och österut låg Ryssland, och med bägge dessa länder ökades de affärsförbindelser, som af gammalt existerat. Längst i söder på norska sidan idkades företrädesvis af jämtar både före och efter föreningen med Sverige en omfattande gårdfarihandel med Throndhjem till stödjepunkt. Högre upp i norr fortforo med ökad fart de gamla färderna öfver fjällryggen ned till Atlanten och Ishafvet, der svenskarne förságo sig hufvudsakligen med fiskets alster. Men med all vigt i enskilda fall kunde dock *dessa* färder icke blifva af någon mera genomgripande betydelse för landsändan i dess helhet. Dertill voro afstånden för stora och kommunikationerna för dåliga samt äfvenledes den befolkning, till hvilken de stäldes, för fattig och fåtalig.

Helt annat blef förhållandet med handeln på östra sidan, som bedrefs af ryssarne, »såväl våra egna som storfurstens». Egentligen voro de karelare af grekisk religion och lydde till största delen under Ryssland. Utgångs- och stödjepunkten för deras handel var Arkangel och de genomströfvade, såsom redan blifvit påpekadt, hela Finland såsom gårdfarihandlare samt förekommo äfven i Vesterbotten, öfverallt efterlängtade och med lätthet afsättande sina varor: vadmal, lärft, hampa. o. d. Någon gång omtalas t. o. m., att salt öfver ryska gränsen kommit Österbotten tillhanda, när Stockholm icke velat eller icke kunnat förse provinsen med sådant. Redan ganska snart efter 1636 synes denna handel hafva tilltagit betydligt i omfattning och blef derför också inom kort föremål för spekulationer likartade med dem, Stockholm så lyckligt genomfört med afseende på sjöhandeln. År 1640 inlemnade nämligen Uleåborg till K. Maj:t en skrifvelse med anhållan, att ryssarne skulle förbjudas att färdas längre upp i landet än till Uleåborg, och att denna stad altså skulle blifva stapel för den ryska handeln. Regeringen hade länge med blandade känslor betraktat ryssarnes kringströfvande i rikets nordliga landsändar och torde icke utan skäl hafva fruktat deras handel såsom ett blifvande medel att eludera verkan af dess handels- och seglationsordinantier, om den

fick ostördt fortfara, och Uleåborgs förslag kunde vara ett lämpligt sätt att begränsa densamma. Invändningarna deremot af Vesterbottens städer besvarades högst onådigt och »Kongl. Maj:t kunde klarligen besinna, att det för borgerskapet sjelft skulle vara skadligt och för landtmannen förderfligt, om ryssarne skulle få lof att resa omkring och skinna med sina varor; skedde ock derigenom utan tvifvel stort landsköp mot lag och ordinantia». Städernas påminnelser ogillades alltså, och bref afgick till landshöfdingen Stellan Mörner att ordna förhållandena i öfverensstämmelse med Uleåborgs hemställan. 1645 bekräftades denna anordning [1]).

Sålunda var man välsignad med ett monopol till och med en stapelstad af alldeles nytt slag, hvilken anordning fortfor att ega bestånd ända till början af Karl XI:s regering. Men af mycket naturliga skäl synes den samma hafva varit mindre väl sedd äfven af ryssarne. Genom fredstraktaten i Kardis upphäfdes den också 1661, och ryssarna återfingo rätt till obehindrad handel i Sverige och Finland. De förbundos blott att vid sin ankomst förete sitt pass, hvarefter de fingo begifva sig, hvart de ville. Först vid hemresan skulle de i den sista stad, de besökte, låta förpassa sina då medförande varor. — Vid denna traktat synes det hafva fått förblifva ända till långt fram på 1700-talet, med undantag för 1664—1680, under hvilken tid en »rysk stapel» ånyo varit inrättad i Uleåborg.

Under Frihetstiden uppflammade visserligen åter det gamla afspärrningsbegäret, och ett formligt införselförbud utfärdades 1732 för en mängd nödvändiga varor från Ryssland. Anledning dertill gafs af den tilltagande oroande lifligheten i affärsförbindelserna öfver den östra gränsen, när genom produktplakatets följder importen den vanliga vägen blifvit än mera både otillräcklig och dyr. Förbudet kunde dock icke länge upprätthållas, utan måste för de nordligare trakterna om några år i det väsentligaste åter upphäfvas.

Att genom denna utvidgning af handelsförbindelserna någon lindring tillfördes den betryckta landsorten, är visserligen obestridligt. Men lika obestridligt är också, att den samma på långt när icke kunnat ersätta den godtyckliga inskräpkningen i rörel-

---

[1]) Vesterbottens städer till drottn. Kristina 7 Febr. 1640, städernas besv. — Ress. för Pite och Lule 24 Febr. 1640, R. R. — Ress. för Torne och Lule 25 Febr. 1642, R. R. — Res. för Uleåborg 10 Juni 1645, R. R., allt i R. A.

sens af naturen utstakade lopp. Ty den lindring t. ex. i samfärdseln, som består i att åka 60 mil öfver land efter några tunnor salt [1]) kan icke rätteligen kallas lindring, utan fastmer ett öfvertygande bevis på ett kommersielt qväfningstillstånd, som vi nu knappt förmå fatta. Också var städernas ställning hardt när förtviflad. Enligt teorien var deras uppgift att tjena som mellanlänkar mellan stapelstäderna och hemortens allmoge. Men genom Stockholms och Åbos rätt att deltaga i frimarknaderna i landsändan undanträngdes de i hög grad från handeln med landtmannen, och äfven den förmån, som handelsordinantian velat tillförsäkra dem genom frimarknaderna i Stockholm och Åbo, blef nära värdelös genom en närmare förklaring, som utkom året efter ordinantian. De förbjödos nämligen då att sälja sina medförda varor till utländingarna vare sig för penningar eller gods. Detta skulle ske till den stadens borgare, i hvilken marknaden hölls, »eller den som dertill special privilegium hade». Med utländingarne fingo de icke göra andra affärer än köpa af dem deras gods för kontanta penningar eller på kredit.

All möjlighet till en fri och sjelfständigt beräknande affärsverksamhet var sålunda afstängd. Dermed var också all friare och ädlare konkurrens tillintetgjord, och så blef följden, att den konkurrens, som i alla fall måste finnas, urartade och antog en alltmer trångbröstad och simpel karakter. En förbittrad strid framgick med nödvändighet ur hela situationen. De olika städernas borgerskap stredo sinsemellan om landtmannens produkter och rätten att till honom sälja, hvad han behöfde. Under denna strid kommo borgarena äfven i delo med förläningsfogdar och andra fogdar, som med uppbördspersedlarne drefvo affärer för egen räkning. Och till sist stodo landsbygd och stad i harnesk mot hvarandra angående böndernas rätt att med förbigående af hemortens städer ställa sig i direkt handelsförbindelse med stapelstäderna Stockholm och Åbo.

När städer uppstodo kring botniska viken, uppkommo de icke på det naturliga sättet, att handeln och industrien af sig sjelfva drogo sig tillsammans på någon gynsam punkt. Tvärtom hade de nästan alla en af mer eller mindre klara beräkningar ledd administrativ åtgärd att tacka för sitt upphof. Ty när teorierna om s. k. landsköps riksförderflighet började få

---

[1]) Se nedan!

makt öfver sinnena, blef önskan att utrota detsamma en vigtig anledning i allmänhet till städers grundande, hvilken anledning framför allt visat sig verksam med afseende på de botniska städernas. Dervid låg naturligtvis också den tanken icke allt för fjärran att uppdela hela landsbygden i särskilda områden, som kunde anslås hvart och ett åt sin stad till »handelsgebiet». Tvärtom stod den i fullkomligaste samklang med systemet för öfrigt och har äfven af regeringen på allvar försökts [1]. Härvid gick man dock icke tillväga med fullständig konseqvens, ty det skulle hafva varit ett allt för tydligt dråpslag mot allmogen, som denne dessutom helt säkert skulle i tid afvärjt. Man nöjde sig alltså med att i privilegiibrefven uppdraga det område, som skulle i merkantilt hänseende ligga under hvar stad, och inom hvilket ingen annan stads borgare skulle få handla. Angående bönderna åter inom området säges visserligen också, att de skola föra sina varor blott till den i fråga varande staden, men omedelbart derpå framhålles noggrant deras urgamla rätt att med sin afvel söka till andra städer i riket, hvilken icke skulle dem betagas genom privilegiibrefvet [2]. I denna halfhet låg nu en aldrig sinande gälla till afundsamma tvister städerna emellan. Det inses lätteligen af en hvar, att det för män med någon förmögenhet och förmåga att behandla allmogen icke skulle vara omöjligt att draga till sig handeln från vidsträckta områden, och att derigenom trafiken i en stad skulle kunna tilltaga på kringliggandes bekostnad. Derigenom uppstodo ständiga klagomål mellan städerna, som beskylde hvarandra att idka landsköp och missbruka bondens rätt att föra sin afvel, dit han ville. För att förekomma sådant var Gustaf Adolf i öfverensstämmelse med de i stadgan för rikets städers administration af år 1619 uttalade grundsatserna tämligen villig att efterkomma städernas ofta uttalade begäran och bestämdt förbjuda bönderna alla färder till andra städer än dem, de voro privilegierade under. Men senare regeringar hyste i detta afseende andra åsigter. Kristinas förmyndare svarade 1642 på Hudiksvalls klagomål öfver Söderhamn i detta afseende, »att som handeln är af den natur, att den vill

[1] Se t. ex. Gustaf Adolfs priv. för de botniska städerna och äfven andra.

[2] I Hudiksvalls priv. d. 7 Sept. 1620 åläggas visserligen allmogen i socknarne på 4 à 5 mils omkrets att föra alla sina saluvaror på torget i staden, men detta är undantag. Nykarlebys priv. af samma dag säga uttryckligen, att allmogen eger rätt att färdas med sin afvel hvart den vill. Likaså i Pite och Lule priv. 1621; i dessa senare dock inskränkt till Norrland.

vara otvungen och i sitt fria lopp, kunde Kungl. Maj:t icke se, huru man enligt Hudiksvalls begäran skulle kunna dela socknarna eller strengja allmogen till att resa till den ena staden mer än till den andra.» [1]) I stället uppmanades borgerskapet att genom tjenlig och human behandling draga allmogen till sig, alldenstund det icke voro troligt, att bonden, derest han finge god betalning och billiga pris, för ro skull företoge långväga och besvärliga färder. [2])

När sålunda allmogen icke kunde blifva ålagd att beskedligt köra till borgarens port med sina varor och ödmjukt bedja honom köpa dem, måste man vara betänkt på andra utvägar att uttränga konkurrenterna. Ville icke bonden komma till sin stads borgare, så kunde denne komma till bonden. För detta ändamål skulle det redan införda bruket af enskilda marknader i distriktens olika trakter än vidare utvecklas. Som dessa marknader medförde väsentliga lättnader äfven för landtmannen, understödde han att börja med dessa städernas sträfvanden. Men snart fann han, att han äfven här kunde blifva prejad, och begynte göra hemställningar till regeringen om marknadernas besökande samtidigt af flere städers borgerskap. Deraf uppstodo nya tvister, ur hvilka städerna utgingo med den mest brokiga fördelning af rättigheter, och en hel profkarta af olika slag af marknader uppkom. Det fanns enskilda marknader s. k. torgdagar, som blott fingo besökas af den stad, inom hvars distrikt de höllos; vidare marknader gemensamma för två eller tre grannstäder och slutligen sådana gemensamma för hela provinsen eller landsändan, af hvilka åtminstone en del äfven besöktes af stapelstäderna, Stockholm och Åbo. [3])

---

[1]) R.R. 25 Febr. — Liknande svar 1643 på Nykarlebys begäran, att allmogen i Lappo och Vörö socknar, som voro priv. under N. icke skulle få resa till Vasa.

[2]) Svar på Nykarleby stads postulata 2 Dec. 1643 och flerstädes. Mellan denna stad och Vasa fördes häftiga strider just i detta hänseende. Särskildt var en borgare i Vasa Daniel Ulfsson föremål för Nykarlebys missnöje, enär han drog till sig handeln från hela N:s område och i N:s egen privilegierade sockens, Vörö hamn för sin handels skull uppfört en bod med tre rösten och en stuga, »dit allt, som han sammandrog ur socknarna, fördes». (Vasa akta; svar på Vasa klagom. år 1641). Äfven om sjelfva områdena stred man. Ume och Hernösand om Nordmaling; Torne och Lule om Kalix socken etc.

[3]) 1622 fick Hernösand utom frimarknaden i sjelfva staden tre enskilda marknader i sitt distrikt. Kemi marknad besöktes af Torne och Uleåborg gemensamt. 1642 begära Limingo socknemän en marknad R. R. 25 Febr. res. f. Uleåborg. — 1624 får Vasa rätt att hålla två marknader om året i Nerpes socken och en i Vörö socken; Vasa akta. Samma år återfår Nyk. marknaden i Kalajoki enskildt, ifrån hvilken Uleåborg trängt det; Nyk:s akta. — 1638 fick

Sålunda framlefde, som vi se, de botniska städerna ett lif fullt af inbördes gräl och afund. Det vore dock orätt att söka enda grunden dertill i småaktig rivalitet. Djupare liggande orsaker funnos väl äfven. Betänker man, att städerna voro ganska många, men landet fattigt och glest bebygdt, samt att de dessutom hade att utstå en öfvermäktig konkurrens af de båda privilegierade stapelstäderna i söder, så synes det otvifvelaktigt, att de voro för många och icke kunde hafva utrymme. Sådant kändes äfven af dem sjelfva, och mer än en gång framställas yrkanden på upphäfvande af än den ene och än den andre bland dem. 1636 klagar Vasa, att Gamla och Nya Karleby ligga i vägen och äro det till förfång. [1]) Några år derefter begär Gefle, att Söderhamns borgare skola åläggas att flytta till Gefle, mot det att Gefle åtager sig Söderhamns skatt till kronan, »emedan staden föga gagnar kronan och inloppet dit är mycket slemt, så att olyckor ofta uppstå». [2]) Ytterligare exempel skulle kunna anföras, och slutligen letade samma tanke sig fram ända till regeringen, i det Karl XI år 1680 resolverade, att de små städerna Jakobsstad och Brahestad skulle upphäfvas. [3])

Rivaliteten med förläningsfogdar och andra uppbördsmän kunde visserligen vara besvärlig och ekonomiskt skadlig, ty som dessa uppburo räntepersedlarne af bönderna, kommo de i nära beröring med dem samt kunde lätt slå under sig deras redbaraste varor, städerna till förfång. Farlig kunde den dock icke blifva, ty deras handel var olaglig och när de beträddes dermed, afstyrdes den gemenligen utan vidare.

Helt annorlunda blef förhållandet med den strid, som uppstäderna förde med allmogen angående denna senares rätt till omedelbar förbindelse med stapelstäderna, Stockholm och Åbo. Enligt afsigten vid städernas grundläggande skulle de »förhandla landsbygden» samt deraf hafva sin näring och utkomst

Vasa rätt att besöka marknaderna i de socknar som voro privilegierade under Nyk. R. R. 28 Febr. — »De två marknader, som Uleåborg har gemensamma med G:la Karleby i Kalajoki och nu ville ha förlängda från 3 till 14 dagar kunna icke förlängas». R. R. 22 Febr. 1640. — Nyk. får en »fri marknad» i Uleåborg för den ryska handelns skull, dock provisionaliter; Nyk. akta 29 Mars 1647— 1624 får Sundsvall en enskild marknad med jämtarne i Borgesjö socken i vestra Medelpad; Sundsvalls akta etc. etc.

[1]) R. R. 19 Juli.

[2]) Gefle besvär 1640, R. A.

[3]) Extrakt ur K. Maj:ts res. på landsh. Didr. Vrangels memorial. Kungsör 21 Dec. 1680, bland Komm:s 1749 öfver bondesegl. i Ö. B. handlingar. — Stj. IV: 296. Karl XI:s bref till landsh. D. Vrangel 10 Dec. 1680.

samt på det sättet bidraga till rikets tillväxt i makt och välstånd. Så länge färden förbi Stockholm var fri och obehindrad, lefde också stad och landsbygd öfverhufvud i endrägt, och många af städerna blefvo grundlagda på allmogens initiativ. Men när monopolet blifvit färdigbildadt, och stadsinvånaren prejades i Stockholm, hade han ingen annan utväg än söka taga sin skada igen på hemortens allmoge. [1]) Så uppstod så småningom spänning och missnöje mellan de båda folkklasserna och tändes en strid, som blef både långvarig och bitter. På borgerskapets sida stred den större kapitalstyrkan och den större erfarenheten; men allmogen hade på sin sida både Stockholms borgerskap och i vissa fall äfven Kungl. Maj:t, som till trots för alla teorier om städernas djupa betydelse för nationalvälmågan, när det blef allvar af, icke kunde undgå att i bonden se kronans pålitligaste skattdragare, som måste åtminstone någorlunda bevaras, i fall man ville, att utlagorna skulle ordentligen inflyta.

Den säkraste utvägen, borgaren hade att få bonden i sitt våld och på honom vältra de bördor stapelstadsborgaren lagt på hans skuldror, var att göra honom ekonomiskt beroende af sig. Detta insågs också ganska tidigt och handlingarna bevara ett och annat spår af hur man dermed gick till väga. I sådan afsigt uppträdde borgaren som bondens bankir och verkstälde för hans räkning de utbetalningar, bonden behöfde göra, samt mottog i stället bondens varor i afräkning, allt efter som denne hann leverera dem. [2])

Detta var nu visserligen blott praxis, men man var äfven betänkt på att förse densamma med laglighetens helgd. Dervid kunde också ett annat mål nås, som man förfelat genom re-

[1]) Huru långt det i detta afseende kunde gå, kan bedömas deraf, att t. ex. saltets pris år 1693 steg upp ända till 26 d. km. tunnan, då det före kriget ej gält mer än 11 och under kriget aldrig mer än 18 d. k.m. Derför hade också österbottningarne tvungits att resa öfver land 60 mil till ryska Kemi efter denna vara. Vidare var det en känd sak, att så fort den norrländska stadsflottan kom till Stockholm, steg priset på salt genast 3 d. k.m. pr t:a, för att först efter hennes afresa ånyo falla. Österbottningarne nödgades derför begära en fast taxa på saltet. Städernas samf. besvär; Ö. B:s städer t. k. m. 9 Nov. 1693. R. A.

[2]) Städernas samfälda besvär; Ö. B:s städer 10 nov. 1697. R. A. — Äfven af tillfälliga anledningar sökte man begagna sig för att få bonden gäldbunden och kunna tvinga till sig hans varor. År 1639 hade kronan gifvit bönderna i Ö. B. en försträckning i spanmål mot framtida betalning i andra persedlar, antagligen tjära. Nu begärde Uleåborgs köpmän att få betala kronan denna spanmål med penningar, emot rättighet att af allmogen uppbära de varor kronan annars skulle hafva. På grund af den anledning till landsköp, en sådan tillåtelse skulle gifva, kunde den dock icke meddelas. R. R. den 22 Febr. 1640.

geringens vägran att, »dela socknarna, och strengja allmogen till någon viss stad». Man anhöll sålunda om *rätt* för hvar stads borgerskap att erlägga till kronan de utlagor, som allmogen i de privilegierade socknarne borde utgöra, och sedan få betalning i varor. [1]) Ansökningen ledde visserligen icke till något resultat men karakteriserar dock arten af köpmannens sträfvanden liksom en annan äfvenledes afslagen anhållan, som framstäldes under Frihetstiden, eller att köpmannen, hos hvilken en kronohemmansåbo häftade för skuld, måtte ega rätt, ifall denne ej kunde betala, att inför konungens befallningshafvande presentera en annan åbo, som då skulle af landshöfdingen få sig hemmanet öfverlåtet. Dessa försök att i ekonomiskt hänseende äfven rättsligt underordna landsbygdens befolkning under borgerskapet misslyckades sålunda visserligen. Men så mycket nödvändigare blef det att begagna tillfället emot dem, hvilka man i alla fall fått i sitt våld. Också öfverflöda handlingarne af klagomål öfver prejerier af alla slag, och en stor mängd hemman säges hafva legat i ödesmål eller öfvergått till borgare, emedan bonden hvarken kunnat betala sina utlagor till kronan eller sina skulder till borgaren. På Karl XI:s tid synes man särskildt i Österbotten hafva sökt afhjelpa svårigheterna genom en kompromiss, åtminstone beträffande bondens vigtigaste stadsvara eller saltet. Man gjorde nämligen en öfverenskommelse angående den vinst derpå, som köpmannen ansågs böra hafva, och till yttermera visso söktes af allmogen regeringens bekräftelse på densamma, hvilken också meddelades, »eftersom öfverenskommelsen var gjord frivilligt och med båda parternas samtycke». [2]) På samma gång begagnade konungen tillfället att allvarligen uppmana borgerskapet att taga sig till vara för prejeri, »emedan i annan händelse Kungl. Maj:t kunde snarare betaga än bekräfta för det dess rättigheter, eftersom städerna till den ändan äro inrättade, att de skola vara allmogen till hjelp och understöd med slika varor, men icke till förtryck och förderf med en oskälig och odräglig öfverlast». Förmaningen gjorde dock föga verkan, och allmogens klagomål öfver oredlig behandling såväl vid debitering som kreditering fortforo. Särskildt hade ett svårt missbruk inrotat sig, hvaröfver under Frihetstiden mycket klagades och som af landshöfdingarne anfördes som en hufvudsaklig anledning

---

[1]) Städernas akta; Nykarleby 1630; R. A.
[2]) Res. på allmogens i Ö. B:s besvär 1689, d. 18 Mars.

till allmogens obestånd. Detta missbruk är kändt under namnet det *öppna köpet* och bestod deri, att bonden, när han till borgaren lemnade några varor i afräkning på sin skuld, icke genast krediterades för en viss summa, utan detta uppsköts, tills borgaren varit i Stockholm och med ledning af der gällande pris kunde beräkna den betalning, som borde komma bonden till del. [1]) Fastän detta bruk icke finnes nämndt förrän under Frihetstiden, är det dock sannolikt, att det uppkommit redan under 1600-talet, och vill man söka några anledningar dertill, torde sådana icke vara svåra att finna. Man behöfver dervid blott erinra sig den ständiga prisvexling, som då egde rum på grund af den godtycklighet, som rådde inom den ekonomiska lagstiftningen, i det regeringen än utfärdade ett förbud, som åstadkom en hastig förändring i varornas pris, än åter meddelade en oberäknelig eftergift, som medförde en liknande verkan. Framför allt var detta förhållandet med ortens vigtigaste alster eller tjäran. Mer än en gång förekom det, att borgaren uppköpt sin tjära med ledning af det för tjärhandelskompaniet stadgade priset, men vid sin ankomst till Stockholm fann detta genom ett kungl. påbud nedsatt med en eller annan daler på tunnan. Det låg i sakens natur, att han skulle söka något skyddsmedel mot sådana förluster.

Att bondeståndet genom allt detta icke alldeles utarmades och råkade i händerna på städernas invånare, berodde hufvudsakligen på två omständigheter: frimarknaderna och bondeseglationen, å svenska sidan i förening med affärsresor öfver land till Bergslagen och Stockholm. Såsom redan blifvit anmärkt, låg i Gustaf Adolfs plan, då han började sin restriktiva lagstiftning angående handeln, den tanken, att de ut- och införseln bestridande stapelstäderna skulle uteslutas från all direkt beröring med landets icke handelsidkande invånare. Derför förbjödos dessa städers borgare att besöka uppstädernas marknader för att handla med bönder, bergsmän etc. och derför gjordes väsentliga inskränkningar i den norrländska allmogens af gammalt vanliga seglation till hufvudstaden. Ingendera af dessa anord-

---

[1]) Såsom en ytterligare belysning af tillståndet torde äfven kunna nämnas ett förslag, som den öfver bondesegl. i Ö. B. 1749 tillsatta kommissionen afgaf för att stäfja borgarnes missbruk i detta hänseende, näml. att köpmännen skulle åläggas att föra ordentlig motbok med bonden med fullständig debet och kredit, hvilken motbok emellanåt skulle uppvisas för landshöfdingeämbetet för att efterse, om bonden utsattes för några prejerier eller ej.

ningar kunde dock till landsändans lycka vinna någon egentlig verkställighet. Angående böndernas seglation få vi yttra oss vidare nedanför, och beträffande stapelstädernas uteslutande från uppstädernas marknader är redan ofvanför nämndt, att den stadgan redan för dessas skull måste undergå modifikationer. Sålunda förenade sig mot uppstäderna två intressen, och de måste derför vika och det ganska snart. Redan 1616 inrättades på landtdagen i Helsingfors frimarknader i Österbotten, en i Pedersöre socken och en i Salo socken [1]). I de båda följande handelsordinantierna är rätten att deltaga i uppstädernas frimarknader stapelstäderna uttryckligen tillförsäkrad, och de båda inrättade frimarknaderna efterföljdes snart af flere. På allmogens begäran vid 1640 års riksdag pålystes en frimarknad att hållas i Vasa, och 1642 inrättades på samma allmoges anhållan två nya, en i Uleåborg och en i Gamla Karleby, alla tre i den uttryckligt uppgifna afsigten att bereda ett skydd för bönderna mot »uppstädernas sammansättningar att preja dem.» [2]) Slutet blef att i alla Österbottens städer hölls en, i somliga två frimarknader årligen och på svenska sidan torde förhållandet varit detsamma. [3]) Äfven på landet förekommo de, såsom i Salo och Pedersöre i Österbotten samt i Färila socken på svenska sidan. Uppstäderna spjernade förgäfves emot. Visserligen lyckades Nykarlebys borgare genom en skildring af den rika anledning till landsköp och förminskning af kronans lilla tull, de medförde, få marknaderna i Salo och Pedersöre upphäfda 1624; men redan följande året måste det i stället för den i Pedersöre tåla en annan i sin egen stad, och den i Salo förekommer sedan ånyo under Kristinas regering samt utgör ett ständigt ämne till bekymmer och klagomål för Uleåborg, som förgäfves begärde att enligt Nykarlebys föredöme få flytta den inom sitt eget staket, der konkurrensen med de främmande naturligtvis måste varit något mindre svår [4]). Att

[1]) Jfr ofvan sid. 41.

[2]) R. R. 25 Febr. 1642; Res. f. Kemi sockens allmoge. — D:o Res. för Vasa stad. — Städernas samfälda besvär, till dr. Kristina från Uleåborg, G:la och Nya Karleby.

[3]) För Torne, Hernösand och Hudiksvall omtalas sådana uttryckligen; den i Torne inrättades 1649. R. R. 20 Mars. »Städerna fått höra att allmogen i V. B. tänkte begära en frimarknad i hvar socken», heter det i en skrifvelse från V.B:s städer till dr. Kristina.

[4]) Städernas akta; Nykarlebys, samt d:o Uleåborgs 31 Dec. 1647. — R. R. 25 Febr. 1642. Äfven marknaden i Hernösand blef af Gustaf Adolf tillfälligtvis upphäfd efter 1626; men under Kristinas tid finnes den ånyo inrättad.

blifva stapelstädernas konkurrens på marknaderna qvitt var sålunda icke att tänka på, ty enligt Kungl. Maj:ts egna ord voro desamma inrättade till allmogens gagn och lisa, och det, som gagnade allmogen var Kungl. Maj:t icke sinnad att afskaffa [1]. Lika liten framgång hade andra försök till jämkningar, som det botniska borgerskapet gjorde. En och annan obetydlig förmån kunde väl utverkas, såsom då för Torne 1660 stadgades, att de främmande (d. v. s. stapelstadsborna i första hand) icke skulle få lemna ut varor på kredit, eller då Hernösand 1626 fick det privilegiet, att de varor, som kunde tillverkas der i staden, icke på marknaderna skulle få af andra utbjudas till salu [2]. Men när städerna begärde något så billigt som reciprocitet mellan det botniska borgerskapet och stapelstäderna, och att sålunda 1637 års inskränkningar för uppstädernas handel på Stockholms och Åbo marknader antingen skulle upphäfvas eller tillämpas äfven på stapelstäderna vid deras marknadsbesök kring Botniska vikens stränder, kunde denna begäran icke bifallas, emedan det skulle blifva för svårt för allmogen att undvara det högre pris, stapelstadsborgaren kunde ge [3]. Ja, för att förekomma landsköp och bereda lättnad åt städernas borgare söderifrån, som enligt denna tidens sed om sommaren drogo upp i fiskefärder till Vesternorrlands öar och skär, infördes till och med en alldeles extra frimarknad i hvar stad i provinsen, medan fisket pågick, från 14 dagar före till 14 dagar efter midsommar [4].

Som af de anförda handlingarne synes, var det förnämligast under drottning Kristinas och hennes förmyndares regeringar som striden om frimarknaderna utagerades. Vid Karl Gustafs död tyckas förhållandena i detta afseende redan hafva gestaltat sig så, som de sedan i hufvudsak för långliga tider förblefvo, och både Karl XI:s och Karl XII:s regeringar löpte till ända, utan att man just vidare hör talas om denna sak. Först under Frihetstiden, då städerna börja pressa allmogen med hänsyn till dennes rätt att idka seglation på Stockholm och Åbo, dyker frågan åter upp. Såsom ersättning för denna rätt, som man då

[1]) R. R. Res. för allmogen i de fyra under Vasa priv. socknarne den 25 Febr. 1642.

[2]) Städernas besvär; res. på Torne besvär, 13 Mars. — Hernösands akta 24 Maj 1626. R. A.

[3]) Städernas samtl. besvär; Uleåborg, G:la och Nya Karleby till Kristina R. A. — Res. på städernas besvär d. 25 Febr. 1642.

[4]) Till B. Skytte om Uplands städers seglation till V. N. 31 Dec. 1646.

var på väg att fråntaga allmogen, föreslogs nämligen af 1749 års undersökningskommission öfver seglationen inrättandet af en frimarknad i hvar socken vid sjökanten, dit alla städers borgare skulle ega rätt att komma; men någon vidare vigt i praktiken fick detta förslag icke, ty genom seglationsrättens lyckliga bevarande äfvensom genom det snart följande meddelandet af stapelstadsrätt åt ett antal uppstäder vid Botniska viken gjordes en sådan inrättning öfverflödig.

Vi nämnde bondeseglationen och dermed kommo vi att vidröra ett verkligt lifsvilkor för Bottenhafvets kustallmoge, eller rätten att till sjös föra sina varor till salu, dit den helst ville, framför allt till Stockholm. Till sin natur är denna rätt tydligen ingenting annat än en specifikation af allmogens allmänna rätt att till sin nödtorft besöka hvilken stad i riket den helst behagade. Men emedan segelfart genom sitt nära sammanhang med handeln snart började betraktas såsom egentligen en stadsmannanäring, lopp detta landtmannens kommunikationsmedel vida större fara att blifva undertryckt än motsvarande färder till lands. Inom Bottenhafvets område har man att särskilja två slag af seglation, som icke är städernas: det ena den vanliga allmänna bondeseglationen, som bedrefs af hemmansegare rundt om kusterna, det andra idkadt af de s. k. vinterliggarne. Desse senare utgjordes af personer, som vid höstens annalkande begåfvo sig från de finska kusterna till de svenska hamnarna att derstädes söka arbetsförtjenst. De voro i allmänhet ganska illa sedda af myndigheterna och städerna på grund af det landsköp, som af dem bedrefs. Vid afresan om hösten medförde de nämligen en större eller mindre mängd af hemortens produkter samt återkommo sedermera försedda med hvarjehanda köpmannavaror, som derefter utprånglades på bygden, af hvars befolkning de också synnerligen gerna emottogos. I samma mån derför, som allmogen, enligt hvad vi straxt skola se, lyckades göra sina rättigheter till seglation gällande, började äfven vinterliggarne blifva bättre behandlade af administrationen. År 1672 medgafs deras handel i lag mot vilkor af tulls riktiga erläggande, och vid 1680 års riksdag fingo de på bedrifvande af Österbottens södra prosteri äfven denna skyldighet sig efterskänkt.

Hvad åter hemmansegarnes seglation beträffar, så framhålla handlingarne äfven af den två slag, nämligen den, som bedrefs af inbyggarne på Åland och i de öfriga skärgårdarne af allmoge,

som ej var besuten på sina egande hemman, samt den, som bedrefs af andra bönder. Den förra kallas skärkarlarnes seglation samt fördrogs af borgerskapet utan större svårigheter. Det senare slaget åter är i egentligaste mening den s. k. bondeseglationen samt hade sitt stamhåll i Botniska vikens nordligare provinser Öster- och Vesterbotten, utan att dock derför alldeles saknas i de öfriga.

Under Frihetstiden sökte man äfven uppställa en distinktion mellan seglationen i Öster- och Vesterbotten, ehuruväl någon anledning dertill icke synes förekomma åtminstone i de äldre handlingarne.

Ursprungligen och innan städer anlades vid Bottenhafvet, var naturligtvis all seglation i de trakterna bondeseglation och äfven i allmänhet fri och obunden. Några inskränkande påbud förekommo visserligen utfärdade af Gustaf Vasa [1]; men det var först i sammanhang med städernas anläggande och uppkomsten af Stockholms handelsherravälde öfver landsändan, som några allvarsammare inskränkningar gjordes. Redan 1614 års handelsordinantia innehåller sådana inskränkningar, i det all inländsk seglation från Botniska viken skall stanna vid Stockholm, och äfven rätten att lägga igenom Söderström betogs alla, utom »rätte skärkarlar». År 1617 fortgick man i samma riktning samt tog seglationen från alla andra än dem, som bodde på Åland samt i socknarne Korpo, Rimitto, Töfsala, Nagu, Kimitto och Tenala [2] (omkring Åbo), och som brukade sin näring med fiske, sälfångst och foglafänge samt med boskap, d. v. s. just rätte skärkarlar. Desse fingo segla till alla finska samt est- och ingermanländska sjöstäder, men på svenska sidan endast till Stockholm [3]. För de nordligare trakterna, som sålunda gingo miste om sin rätt, skulle förhållandena ordnas på det sätt, att seglationen skulle bindas vid nya städer, som i lämpligt antal skulle anläggas, och der de, som ville idka sjöfart, egde att nedsätta sig. Till följd deraf uppstodo också under den följande tiden rätt många stä-

[1]) T. ex. af år 1552, då allmogen i Mustasaari, Kyro, Pedersöre och Salo socknar förbjudes att fara omkring och idka handel med bönder och ryssar. — Äfven af år 1528 förekommer ett bref för ungefär samma trakt, som inskränker dess seglation till Stockholm.

[2]) Samt i Nylandsskären.

[3]) I Raumo priv. af år 1616 var i detta hänseende stadgadt, att bönderna i Vemo, Kaldis och Letala socknar, som mycket brukade segla utrikes med träkärl, skulle få behålla denna rätt, men både vid utfärden och hemkomsten samlas på ett ställe att visiteras.

der längs Botniska viken, men kunde naturligtvis, då de sjelfva hårdt trycktes af Stockholms monopol, ej vara allmogen till någon lisa. Derför nödgades man redan 1621 lossa banden derhän, att seglationen för allmogen gafs fri till hvilken stad som helst inom provinsen.

Under den närmast följande tiden var detta ärende något skjutet åt sidan genom den mera brinnande frågan om stapelstädernas deltagande i uppstädernas marknader, som derunder fick sin lösning. Dock förekom det understundom, bragt på tal än af borgerskapet, än af allmogen. De ofvan anförda frimarknaderna i Uleåborg och Gamla Karleby, som inrättades 1642, hade förekommit såsom det andra alternativet i en ansökan från Österbottens tio nordligaste socknar, i hvilken rätten att segla till frimarknaderna i Stockholm och Åbo var det första. Två år derefter förnyades ansökan om seglationen, men derpå gafs då ett ganska vresigt svar, i hvilket Kungl. Maj:t till att förekomma städernas ändtliga undergång och skada förständigade allmogen att med sin afvel och gods söka till de städer, som der i landet bygde voro, helst det vore lätt att förstå, att allmogen i gemen icke mäktade drifva en sådan seglation, utan att den samma blott tjenade som täckmantel för olaga landsköp.

Detta var nu i full öfverensstämmelse med det herskande systemet och ingenting annat än hvad man bort vänta sig. Så mycket mera öfverraskning väcker derför en annan resolution, som följde redan året derefter på klagomål från samma ort eller från Uleåborgs stad. Denna hade nämligen besvärat sig öfver allmogens seglation till Lifland och begärt densammas afskaffande. Men derpå bekom den det svar, att seglationen icke kunde afskaffas, emedan den var allmogen till mycken lisa. Man vidtog blott det försigtighetsmåttet mot möjliga missbruk, att de bönder, som bodde norr om Uleåborg, skulle säga till der samt gifva tull och taga tullsedel, de åter, som bodde söderut göra på samma sätt i Salo [1]. Det existerade sålunda fortfarande en så pass vidsträckt bondeseglation i Österbotten, och den blef till och med genom att göras till föremål för officielt reglerande lagligen erkänd. På andra sidan hafvet var allmogen enligt förordningen 1621 och städernas privilegiibref förbjuden seglationen »söderpå», som det heter, och egde fritt val blott

[1] R. R. Res. på Uleåborgs besvär 10 Jan. 1645.

mellan provinsens städer. På 1660-talet synes väl seglationsrätten der blifvit något utvidgad [1]), men det är först året 1672, som i bondeseglationen öfverhufvud bildar en vändpunkt. Nämda år finnes nämligen en resolution på de norrländska städernas besvär öfver handeln, som visserligen anser landsköp böra förhindras, men uttryckligen förklarar för obilligt att förneka någon med sin afvel och på egna farkoster segla till den ort inom riket, som han finner bäst och nyttigast, äfven som att sådana hamnar icke kunde räknas för olaga, ur hvilka blott inrikes seglation idkades. På basen af denna resolution synes sedan en kraftig och frodig bondeseglation hafva växt upp, som sträckte sig vida omkring och framför allt riktade sig mot de est- och lifländska hamnarne, som erbjödo tillfälle till billigt inköp af flera de botniska ländernas importvaror, framför allt spanmål, lin, hampa och linfrö. I dessa färder deltogo både Öster- och Vesterbotten samt naturligtvis också Egentliga Finland. Varorna som exporterades, voro väl icke så synnerligen betydande, ty ortens vigtigaste alster, tjäran och becket, skulle lemnas till tjärhandelskompaniet; men förtjensten för importen gick i alla fall städerna förbi. Deraf väcktes deras afund, och de skildrade i mörka färger tillståndet, hurusom 14 à 15 personer sammangaddade sig på en farkost, drogo rundtomkring och bedrefvo landsköp samt med »fulla värjor» satte sig emot vederbörlig visitation. Deras fartyg voro också så stora, till 20 à 30 lästers drägtighet, att det var omöjligt, att bondens egen afvel kunde förslå att lasta dem. Städerna begärde derför, att seglationen skulle afskaffas och allmogen i öfverensstämmelse med äldre författningar tillförbindas att hålla sig till närmaste köpstad; borgerskapet skulle nog tillhandahålla varor i tillräcklig mängd [2]). Äfvenledes påstods, att det icke egentligen var bönderna, som begärde och idkade seglationen, utan landsköpmän, hvilka ville undgå borgerlig tunga. Särskildt framhölls en person, Mats Jönsson i Alvik, i Lule socken, som varit böndernas herredagsman vid sista riksdagen och då på eget bevåg utverkat Kungl. Maj:ts resolution angående seglationen [3]).

[1]) Se Stj. III: 172. Förklar. på Norrb. handeln för Staden Reval 1663. — 1664 klagade Hernösand öfver allmogens tilltag att segla på Gefle och andra orter, hvilket skulle strida mot stadens priv.; »men K. M. kan icke förvägra allmogen det, helst i frimarknadstider, då all handel bör vara fri». Städernas akta.

[2]) Städernas samf. besv. Finl. R. A. — D:o Ö.B:s städer till K. M. 1693. — D:o V.B:s städer 1682.

[3]) Städernas samf. besv. V. B. 1688.

Att börja med lutade striden dock ingalunda till städernas fördel och 1680 den 21 Dec. föll en resolution, deri bönderna i Österbotten fingo sig tillförsäkrad sin förra fria handel och seglation på Stockholm, »och lära de deruti hädanefter blifva så mycket mindre turberade, som de der i landet anlagde små städer och fläckar derförutom blifva upphäfna» [1]). Men i samma mån som merkantilsystemets tendenser i allmänhet mot slutet af Karl XI:s regering återupplifvades inom administrationen, blefvo också åtgärderna strängare med afseende på allmogens segelfart, som inom detta system icke hade någon plats. 1686 upphäfdes seglationen till Östersjöprovinserna både för Öster- och Vesterbotten [2]), hvilket ytterligare bekräftades den 18 Mars 1689. Seglationsrätten till Stockholm qvarstod visserligen båda gångerna, och 1686 gafs till och med uttrycklig tillåtelse att till dess bedrifvande timra tjenliga farkoster. Men 1689 uppträdde den i betydligt reducerad gestalt. 1686 hade det icke funnits annan inskränkning än skyldigheten att låta visitera sig i tullen; för öfrigt fick hvem som ville segla med egen och bylagets afvel. Men 1689 tillerkändes sådan rätt blott åt inbyggarne i de socknar, som stötte till hafvet, hvarförutan man fick föra med sig blott »egen afvel och bondevaror, men ej upphandlad afvel och gods af andra».

Dock voro dessa inskränkningar åtminstone i vissa afseenden mera skenbara än verkliga. Socknarna i Österbotten voro till stor del så belägna, att de med ena ändan på blott en kort kust af några mils längd stötte till hafvet. Inåt landet deremot sträckte de sig till 15 à 20 mils längd tvärt öfver provinsen ända till dess östra gräns. Hvar och en som för sin boningsorts skull kunde hafva någon fördel af seglationen hade sålunda också i allmänhet laglig rätt att idka den. Följden blef också att 1689 års resolution på intet vis förmådde tillintetgöra allmogens sjöfärder. Tvärtom lär seglationen på 1690-talet ha nått en sådan blomstring, att den hvarken förr eller senare stått så högt, hvartill icke litet bidrog, att regeringen synes hafva varit obenägen att vidtaga några nya inskränkningar [3]). I stället för de

[1]) Menas Jakobsstad och Brahestad.
[2]) R. R. 10 Nov.
[3]) 1693 t. ex. klagade städerna, men fingo det svar, att segl. icke kunde betagas allmogen. Föreföllе deremot några olagligheter, egde borgerskapet att specificera casum och angifva saken för landshöfdingeämbetet, som skulle skaffa rättelse.

ofvan nämnda farkosterna af 20 till 30 lästers drägtighet kommo nu än större fartyg med halfdäck och kajuta med sängplats för ända till 8 personer. Dessa böndernas fartyg, kända under namnet haxar, hade särskilda hamnplatser inne i hafsvikarna, och derbredvid hade uppförts bodar eller små magasin för varornas uppläggning.

Omsider synes också ställningen för städerna blifvit så svår, att landshöfdingeämbetet ansåg sig böra träda emellan. I ett memorial till regeringen framhöll landshöfding Ehrenschiöld, hurusom den sista seglationsordningen icke verkade i afsedd riktning, och att den derför borde undergå någon förändring. Dervid borde man utgå från enahanda grunder med dem, som redan 1617 gjorts gällande för Egentliga Finland, eller att de bönder, som voro skattlagde endast för åker och äng, skulle uteslutas, och seglation endast medgifvas dem, som bodde vid kusten samt voro skattlagda för fiskafänge och säljagt. För större redas skull borde derjämte en särskild jordebok upprättas för de distrikt, som kunde komma i fråga, med specifikation till by och bonde på dem, åt hvilka seglationen borde förunnas. Detta förslag vann Kungl. Maj:ts stadfästelse d. 14 Jan. 1696, och den 30 i samma månad upplifvades äfven 1642 års förordning angående allmogehandeln i Stockholm, som under den senare tiden råkat i glömska. Den beslutade nya jordeboken företogs också till utförande. Under åren 1707 och 1708 var en kommission sysselsatt med förarbeten till densamma, och 1709 inlemnades ett fullständigt förslag. Kungl. Maj:ts fastställelse derå synes dock icke hafva hunnit meddelas, förrän för Finland Stora Ofredens tider inbröto, som omstörtade alla förhållanden och äfven tills vidare gjorde slut både på städernas och böndernas seglation.

I sydligare delen af Norrland, som i ofvanstående redogörelse knappast förekommit, var förhållandet något annorlunda än i Vester- och Österbotten. Der trädde nämligen seglationen något tillbaka i värde och betydelse för allmogen, ty för denna trakt fans utom Stockholm en annan vigtig afnämare, nämligen bergslagen, dit vägen ledde öfver land. Med afseende på böndernas rätt till affärsresor hit upprepades ungefär samma skådespel, som det vi nyss bevitnat med afseende på seglationen. Äfven här stodo två mot en: bergslagen och allmogen mot städerna, och slutet blef, att bönderna äfven här lyckades bevara sin frihet, och det snarare i högre grad än den vester- och österbotniska

allmogen. Ty med de åsigter om bergshandteringens vigt och betydelse i nationalekonomiskt hänseende, som på 1600-talet voro de rådande, var man ytterst angelägen att förse de distrikt, der den bedrefs, med allehanda nödtorft för billigaste pris, så att t. ex. allmogens rätt att vid färder till bergslagen undslippa med lilla tullens erläggande blott en gång, då borgaren nödgades tulla två gånger, förekommer icke som ett allmogens utan som ett bergslagens privilegium.

Till slut blott några ord angående kommunikationerna inom Botniska viken sjelf och mellan dess särskilda orter. Då 1617 års handelsordinantia tillförsäkrade invånarne i Egentliga Finland en viss begränsad segelfart, blef Stockholm den enda ort, de på svenska sidan fingo besöka. 1621 måste Gustaf Adolf, såsom redan påpekats, uppgifva sin ursprungliga plan att binda bondens färder vid staden i distriktet, och utsträcka hans rätt till seglation till alla städer inom provinsen. 1668 förbjöds all segelfart tvärt öfver hafvet från Öster- till Vesterbotten och för år 1688 nämnes en förordning af landshöfding Kruse i Ume, som förbjuder hvar och en att begära lof att sända »sin son, dräng, dotter eller piga öfver från Vester- till Österbotten [1]).

[1]) Städernas samfälda besv. V.B:s städer 1688.

(Forts. i nästa häfte).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Det svenska Krigsarkivet.

I K. Krigsvetenskapsakademiens Tidskrift för 1880, ss. 225—246 förekomma några *Anteckningar om svenska Krigsarkivet*, framställande uppkomsten och organisationen af denna numera så betydande offentliga handskriftssamling. Vi hafva genom Krigsarkivets nuvarande chef, herr Majoren *H. Thulstrup* blifvit satta i tillfälle att meddela följande upplysningar om den tillväxt detsamma under den senaste tiden erhållit. Den lifliga verksamhet för fullständigandet af detta till sin uppgift så väl begränsade arkiv, hvarom dessa upplysningar vitna, skall utan tvifvel snart bära vackra frukter för den historiska forskningen i Sverige, och det är med tillfredsställelse vi se, huru äfven enskilda genom öfverlåtande af familjepapper visat sig ha blicken öppen för vigten af dessas bevarande och tillgänglighet för forskarne.

* * *

Sedan år 1878, då den stora samling af Krigskollegii officiela handlingar, som förvarades uti Riksbankens hus i Stockholm, öfverflyttades till *Krigsarkivet*, har detsamma, som derigenom från en ringa samling vuxit till ett rikhaltigt och omfångsrikt arkiv, ytterligare ökats genom öfverflyttning från Riksarkivet, Arméförvaltningen, Statskontoret m. fl. ställen af åtskilliga militie-räkenskaper tillhörande Krigskollegium.

En ytterligare högst betydlig tillökning har Krigsarkivet erhållit, sedan genom Kongl. Brefvet den 10 Oktober 1879 Kammarkollegium bemyndigats att från Kammararkivet utlemna till Krigsarkivet äldre handlingar, som kunna tjena till belysning af Sveriges Krigshistoria och militära inrättningar, och vidare genom Kongl. Brefvet den 21 Nov. 1879 medgifvits utbyte af arkivalier m. m. emellan Krigsarkivet å ena samt Riksarkivet och Kongl. Biblioteket å andra sidan samt slutligen genom Kongl. Brefvet den 16 April 1880, regementen och kårer anbefalts aflemna största delen af sina arkiv till Krigsarkivet.

Af hvad som sålunda på officiel väg kommit arkivet till godo torde följande förtjena att omnämnas:

Från *Kammarkollegium* har öfverlemnats omkring 330 volymer och bundtar militärhandlingar, innehållande hufvudsakligast fänike-, regements-, fästnings-, arkli- m. fl. räkenskaper, militie-stater, rullor af alla slag, styrkeförslag m. m. från 1500- och 1600-talen.

Riksarkivet har bland annat lemnat Öfverstelöjtnant *A. Gyllenbögels* papper, bestående förnämligast af dagbok, rullor, koncept m. fl. handlingar rörande Gyllenbögelska frikåren under 1808—09 års krig.

Från *K. Biblioteket* har bekommits:

Generalen Grefve *Adam Horns* samlade bref, order m. fl. handlingar, rörande sjuåriga kriget under dess första tid, åren 1757—1760 (21 band);

Fältmarskalken Grefve *Augustin Ehrensvärds* fältarkiv från samma krig (21 digra band);

Anteckningar, journaler, order m. m. från General *G. A. v. Siegroths* befäl under kriget mot Ryssland 1788—90;

Konung Karl XII:s fältbok;

Åtskilliga reglementen, instruktioner och författningar från Karl XI:s, Karl XII:s, Fredrik I:s och Adolf Fredriks tid samt några äldre utländska reglementen. Dessutom afhandlingar, uppsatser och rapporter rörande fortifikation, artilleri, taktik, militärstatistik m. m. af svenske och utländske författare från 1600-talet till nuvarande tid. Det hela upptagande 192 nummer i Krigsarkivet.

Från *Kongl. Landtförsvars Departementets Kommando-expedition* ha derjämte lemnats åtskilliga reserapporter, mobiliseringsförslag, rapporter från militär-attachéer samt handlingar rörande 1808—09 och 1813—14 års krigshändelser, rapporter från occupationskåren i norra Slesvig, handlingar angående truppsammandragningen i Skåne 1848 m. m.

Förutom hvad sålunda blifvit insändt till Krigsarkivet från ofvannämnde myndigheter, ha tvänne värdefulla fynd blifvit gjorda. Uti utredningsförrådet på Skeppsholmen hittades nämligen år 1880 åtskilliga handlingar rörande norra finska arméen 1808 och 1809, såsom orderjournaler, koncept till afgångna skrifvelser, inkomna handlingar m. m., hvilka alla införlifvats med Krigsarkivets samlingar från nämnda års krig.

Med ledning af ett i Krigsarkivet bland oordnade papper påträffadt qvitto, ställdt till Generalmajoren Friherre v. Döbeln och utfärdadt af Kongl. Krigskollegium, framletades uti Arméförvaltningen en derstädes af bemälde Generalmajor deponerad träkista, innehållande officiella handlingar rörande norra arméen och norra och södra fördelningarna 1809, af hvilka handlingar högst få dubletter förut funnos i Krigsarkivet.

Men äfven enskilde personer hafva välvilligt öfverlemnat gåfvor till detta arkiv. Bland de många sådane som kommit

detsamma till godo torde följande särskildt böra såsom värdefulla omnämnas:

Hr Generalintendenten L. G. Sandels har skänkt en större samling handlingar från Fältmarskalken Grefve *Johan August Sandels* efterlemnade papper. Samlingen innehåller hufvudsakligast officiella handlingar rörande Sandels jägarekår i Finland 1789 och 1790, Savolax fotjägarekår (sedermera regemente) 1770—1808, 5:e brigaden af finska arméen under 1808 års krig, svenska arméens i Tyskland 1:a och 3:e fördelningar 1813 och 1814 m. m.

Fröken Wilhelmina af Tibell har till Krigsarkivet öfverlemnat en samling handlingar efter sin aflidne fader Generallöjtnanten Friherre *Gustaf Wilhelm af Tibell*, innehållande åtskilliga ämbetsutlåtanden, förslag, bref och afhandlingar, skrifna under tiden 1802 till 1826, men, med undantag af några fragmentariska anteckningar rörande 1788 års fälttåg, icke berörande några krigshändelser. Deremot innehåller samlingen från den tid af Tibell tjenstgjorde uti franska arméen särdeles fullständiga och intressanta redogörelser för krigshändelserna i Italien åren 5, 8 och 9, republ. tidräkn. (1796—1800) samt berättelser om verkstälda terrängrekognosceringar m. fl. arbeten, utförda i anledning af det uppdrag af Tibell erhöll att tillika med italienska ingeniörkåren upprätta en karta öfver italienska republiken.

Af Öfverstekammarjunkaren Grefve C. B. E. von Platen ha skänkts åtskilliga handlingar, hvaribland värdefullast äro de som beröra Generallöjtnanten *Philip Julius Bernhard von Platens* befäl under 1788—90 årens krig i Finland.

Enkefru A. Rosenblad, född Friherrinna v. Stedingk, och hennes söner hafva skänkt åtskilliga handlingar som tillhört Excellensen Grefve *Curt Bogislaus Christoffer von Stedingk* och hufvudsakligast röra Södra Arméens 1:a och 3:e (sedermera benämnd 2:a) brigad 1808 och 1:a brigaden vid reservarméen 1812—14; dessutom expeditioner under vistelsen i Stralsund och Berlin åren 1815 och 1816 m. m.

Med tillstånd af Generallöjtnanten Friherre *Georg Carl von Döbelns* nu lefvande arfvingar har dessutom öfverlemnats en i riksarkivet deponerad rikhaltig samling af nämnde generallöjtnants efterlemnade papper, bland hvilka de mest värdefulla äro officiela handlingar som röra Savolaxska brigaden under kriget 1789, v. Döbelns befäl i Finland 1808 och 1809 samt på Aland sistnämnda år, bref och uppsatser angående kustarméens operationer 1809, expeditionen till Piteå, konventionen i Umeå m. m. Samlingen innehåller äfven åtskilligt som rörer 1:a fördelningen af svenska arméen i Tyskland 1813 och 1814, bref och handlingar angående Hamburgs undsättning och v. Döbelns deraf föranledda dom 1813, samt order och rapporter m. m. till 1:a fördelningen af Svenska arméen mot Norge 1814.

Till krigsarkivet ha af Herr A. von Post och Bokförläggare F. Beijer, nu varande egare af förre v. Ungern-Sternbergska godset Ås i Södermanland, öfverlemnats åtskilliga handlingar, som tillhört Fältmarskalken Friherre *Mathias Alexander Ungern-Sternberg* och mestadels utgöra koncept och afgångne skrifvelser, order och bref från nämnde fältmarskalks högqvarter under den tid han förde befälet öfver svenska trupperna i Tyskland 1757 och 1758.

Hofmarskalken Friherre J. T. Beck-Friis har såsom gåfva öfverlemnat en samling officiela handlingar och bref m. m., som efterlemnats af Excellensen Grefve *Johan Henrik Tawast*, hvilken såsom chef för 3:e brigaden förde befäl i Pommern 1805—07. Handlingarna, som till största delen bestå af koncept och inkomna skrifvelser hörande till nämnde brigads expedition, hafva i Krigsarkivet fyllt åtskilliga luckor bland samlingen af arkivalier från berörda krig.

Af Kaptenen vid Generalstaben m. m. C. A. C. Warberg har arkivet slutligen fått emottaga trenne uppsatser, egenhändigt skrifna af Viceamiralen *Gustaf af Klint*, nämligen:

1) Berättelse om Svenska flottans deltagande i Campagnen 1814;
2) Reflection öfver Sveriges och Norriges ställning under kriget 1814;
3) Underrättelse rörande krigsoperationerna emot Norrige 1814.

Dessa uppsatser äro så mycket värdefullare, som G. af Klint under kriget 1814 otvifvelaktigt var den som, på grund af sin befattning såsom flaggkapten hos Amiralen Friherre Puke, egde bästa öfversigten af flottornas samtliga operationer.

Ett bidrag till Anjalaförbundets historia.

I den nyss på svenska utgifna dagbok, som åren 1787—92 förts af Katarina II:s sekreterare Chrapovitskij, läses för den 26 aug./6 sept. 1788 följande:

»Jag renskref ett långt bref ifrån kejsarinnan till Sprengtporten, som skrifvits i går och af mig framlemnats till vicekanslern [1]. Der uttryckes den bestämda afsigten att skilja Finnarne från Svenskarne. Allt är angifvet, som de måste akta sig för, och det framhålles, huru deras beslutsamhet är af nöden; då kan Sprengtporten mottaga det åt honom anförtrodda (erbjudna?) befälet öfver dem och fullborda verket till fördel för sina landsmän och för oss.»

---

[1]) D. v. s. ryske utrikesministern grefve Osterman.

Redan denna korta redogörelse för kejsarinnans ifrågavarande bref visar, att det måste vara af stort intresse och upplysande för hennes ställning till Anjalaförbundet. Detsamma framgår af hvad prof. Tigerstedt i sin afhandling om G. Sprengtporten[1]) meddelar om den utförliga skrifvelse, som S. i september 1788 affärdade till Anjalacheferna och som tydligen grundade sig på kejsarinnans nämnda bref af den $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ Det var derför med glädje jag dels genom prof. Tigerstedt dels genom en uppsats af bibliotekarien Viktorov i Moskva erfor, att kejsarinnans bref i koncept vore till finnandes bland de Chrapovitskijs efterlemnade papper, som förvaras i Moskvas offentliga museum (det s. k. Rumjanzovska). Konceptet har sålunda, sedan det renskrifvits, stannat i Chrapovitskijs förvar. Det åtföljes af ett utlåtande af vicekanslern grefve Osterman, som genom Chrapovitskij fått del deraf och yttrat sig derom. Båda handlingarna stäldes med mycken beredvillighet till mitt förfogande och afskrefvos.

Under hvilka förhållanden dessa skrifvelser tillkommit, ser man af Tigerstedts ofvan nämnda afhandling. Sedan major Jägerhorn framfört Anjalachefernas note i Petersburg och der sammanträffat med Sprengtporten, hade denne följt sändemannen på återvägen och stannat i Fredrikshamn för att leda de följande underhandlingarna med Anjalacheferna och fullborda verket. Men det visade sig snart, att man i Petersburg, förledd af Jägerhorns muntliga försäkringar, hvilka utan tvifvel bekräftats af Sprengtporten, misstagit sig om Anjalaförbundets verkliga art och syften. Man hade i enlighet med det egna intresset antagit de finska sjelfständighetsplanerna utgöra kärnan i förbundets sträfvanden och affattat det ryska svaret på Anjalanoten i öfverensstämmelse dermed. Det dröjde ej länge, innan Sprengtporten genom de muntliga och skriftliga förhandlingar han förde med cheferna bort kunnat inse sin villfarelse och finna sakernas rätta sammanhang, näml. att endast ett fåtal, såsom Jägerhorn, Klick och några andra, ville drifva myteriet ända till landsförräderi, genom att skilja Finland från Sverige, men att det stora flertalet endast yrkade på stillestånd och fred med Ryssland samt en allmän svensk riksdags sammankallande. Men lidelsefull som han var och brinnande af ifver att nu ändtligen förverkliga sin älsklingsidé och dermed bana väg för sin egen storhet, kunde han ej se sakerna sådana de verkligen voro, ej häller gifva sig till tåls och försigtigt afbida det gynsamma ögonblicket. Han blottade i förtid sina och Rysslands afsigter och skadade derigenom sitt eget intresse; och i sina rapporter till kejsarinnan har han säkerligen framstält sakerna mera såsom hans egen åtrå och ärelystnad förespeglade dem, än såsom de voro i verkligheten. En af dessa rapporter, af d. $\frac{20}{31}$ aug.

[1]) Finsk Tidskrift för 1880, II, s. 433 ff.

1788, besvarades af kejsarinnan genom ofvan omtalade bref af
26 aug./6 sept. Detta bref är af följande lydelse:

Mr le Général-major Sprengporten. J'ai reçu votre rapport en date de Fridrichsham du 20 d'Août et j'ai vu dans leurs temps ce que vous avez écrit au sujet de l'affaire des Finnois tant au C:te Pouschkin qu' au Gen. Michelson. Je vous avoue que l'état présent des choses me fait faire bien des réflexions. On ne peut pas nier que mrs les Finnois n'aient fait les premiers pas, que ces pas étaient difficiles à faire, qu'ils exigeaient de l'unanimité, de la fermeté et du courage. Leur cause avait pour objet deux motifs très louables, l'injuste aggression du roi et la transgression des lois du royaume de Suède et du grand duché de Finlande. S. M. S. n'a pas osé déployer envers eux toute l'énergie de son autorité usurpée, mais que messieurs les confederés ne se laissent pas tromper! si le roi par ses intrigues parvient à les désunir, non seulement il les affaiblira, mais aussi il rendra malheureux les individus qui y auront participé: c'est un prince auquel on ne peut se fier, j'en ai moi-même fait la triste expérience. Outre cela il est inconsideré; dans ce moment il me revient des pays étrangers qu'il fait courir le bruit qu' en ayant fait assez pour venger son honneur il désire la paix, et dans le même temps qu'il divulgue ce faux bruit il vient de nous faire une nouvelle offense. Bedoire le maître de cérémonies s'est rendu chez le C:te Rasoumofsky et lui a donné par écrit et signé une note, que s'il ne partait pas sur un vaisseau suédois, le roi avait donné ordre de l'arrêter et de le traiter en prisonnier [1]). Alors Rasoumofsky, voyant que le roi de Suède non seulement s'était vendu avec ses forces de terre et de mer aux Turcs, mais encore qu'il adoptait le ton et les usages de ce peuple barbare, est parti sur un vaisseau suédois pour Lubec et Dieu sait tout ce qui lui arrivera encore en chemin, car l'on dit que S. M. S. en veut à sa personne singulièrement. Dès que cette nouvelle note parviendra entre mes mains, je la ferai imprimer, afin que le monde entier retentisse des hauts faits de Gustave III. Mais revenons aux affaires de la Finlande. Le roi de Suède aura cru en imposer aux troupes suédoises et finnoises et flatter l'amour propre de mr son frère, dont je crois qu'il a un peu besoin dans ce moment-ci, et en conséquence il lui a laissé le commandement de terre et de mer, mais selon ce que je viens d'apprendre de Revel, d'où l'amiral Greigh a levé subitement l'ancre, le prince Charles pourrait bien se rembarquer sur la flotte suédoise, parceque celle-ci commençait à sortir de Sveaborg le 22 d'Août, et la nôtre est allée la chercher. Voilà donc que le départ du général Meyerfeldt [2]) s'explique de soi-même, c'est lui apparemment qui aura son quartier géné-

[1]) Underrättelsen om konungens ofvannämda, genom ceremonimästaren Bedoire till Razumovskij framförda befallning hade nyss kommit kejsarinnan till handa.

[2]) Meijerfelt var sedan den 13 aug. finska arméns befälhafvare i stället för C. G. Armfelt.

ral à Louisa. Comme le roi est parti pour la Suède, il est à supposer que la diète tant desirée des deux nations aura lieu dans ce royaume; cette diète réunie des deux nations approuvera ou désapprouvera la démarche de S. M. S. et celle des Finnois. Il est très sûr que ce voeu des deux nations pour une diète et pour la paix je ne puis que l'approuver, parceque la conduite du roi envers moi et mon empire est telle que quoique je n'aie jamais voulu la guerre, je ne saurais entrer en négociation pour un autre état des choses qu' avec les états des deux nations. Sur cette diète réunie des deux nations une foule d'idées se présente à l'esprit. D'abord les individus Finnois seront-ils en sûreté hors de chez eux? le pouvoir monarchique de S. M. S. ne respecte pas même le caractère public d'un ministre d'une puissance comme la Russie. Il a retiré de la Finlande les troupes, sur lesquelles il peut le plus compter, il les amène pour la diète, il a déclaré en debarquant en Finlande que lui et ses troupes constituaient les états et qu'il n'en connaissait point d'autres; à présent n'est-il point allé mettre en pratique ce qu'il annonça alors? La Suède est dégarnie de troupes, il n'y a que ce que S. M. S. y ramenera. Déjà tout recemment n'a-t-il pas ameuté la populace de Stockholm contre les colonels Montgomery etc. qui revenaient de Finlande avec leur démission [1]). Le roi paraît n'avoir abandonné aucune de ses vues. Les troupes suédoises, retranchées sur ce rocher de Högfors, le sont dans mes frontières, cet endroit le rend maître d'une partie de la côte; ce-ci appuie l'opinion qu'il va bâcler une diète à sa façon, faire approuver par cette diète sous l'oppression des armes toutes ses démarches, son fantôme de Sénat l'a déjà fait, témoin la réponse imprimée de ce sénat au rescript du roi qui lui annonçait la bataille navale. Que feront alors messieurs les Finnois, plieront-ils le cou sous le joug? Ils me prient d'être le spectateur tranquille de ce qui va arriver, que je connive à la faiblesse des procedés, à des ménagements, dont je crains beaucoup que les individus ne paient les pots cassés. La position présente des affaires des Finnois est telle qu'elle leur peut faire perdre aisément la confiance des Suédois et la nôtre, car que nous sont-ils à nous et que sont-ils aux Suédois? Il est difficile de le dire. Il est un état indécis pour les uns et les autres [qui] peut devenir pire qu'une guerre ouverte. Par exemple ce poste de Högfors tourné se réduira à rien, il est aussi nuisible aux Finnois qu'à nous que les Suédois l'occupent, en conséquence ils devraient se prêter à tous les moyens possibles pour les en faire déloger comme de tout le reste de la Finlande. Cette côte une fois entre nos mains je vous garantis messieurs les Finnois à l'abri de toutes les violences du roi de Suède [2]). Vous voyez par

[1]) Syftar på det bekanta uppträdet utanför Malmens källare den 2 augusti 1788, då några från Finland hemkomna officerare hånades af folkmassan. Öfv. Montgomery var dock icke bland dessa.

[2]) Här har kejsarinnan först tillagt följande ord: et je me flatte qu'ils sont persuadés que je n'ambitionne point la conquête de leur pays. Dessa ord blefvo dock på Ostermans tillrådan strukna. Se det följande.

tout ce que je viens de dire que mon avis invariable est que le meilleur état des choses pour le présent serait de continuer à les convaincre qu' une diète particulière en Finlande leur est indispensablement nécessaire pour être chez eux les maîtres des delibérations, et si vous leur dites que l'état des choses tel qu' il est commence à m'ennuyer superlativement, vous leur direz une grande vérité, parceque c'est un état vacillant qui ne convient à personne et qui nuit souvent aux objets majeurs; en conséquence je vous autorise à leur représenter qu'il est indispensablement nécessaire qu'ils s'assemblent en diète en Finlande sous nos yeux et protégés par nous, d'ailleurs leurs affaires n'iront rien qui vaille. Pour votre expédition du Nord elle peut se reposer et vous êtes plus nécessaire sur les bords du Kimen qu'à Serdobol [1]). La proposition que les confédérés [2]) vous ont fait de vouloir vous déferer le commandement de leurs corps, je trouve que vous avez très bien fait de renoncer de vous charger pour le présent de la conduite d'une troupe de gens irrésolus, ce poste ne saurait vous convenir autrement que lorsque vos compatriotes se seront joints à nous par vos négociations; vous pourrez alors avec honneur et satisfaction jouir de l'ouvrage de vos mains après avoir rendu un important service à la nation Finnoise et à nous aussi. Adieu, portez vous bien!

P. S. Je vois par une lettre de mon fils, que Jägerhorn est devenu l'ambassadeur banal de tout le monde, il est venu de la part du prince Charles proposer une entrevue au grand duc [3]); je trouve que le roi et ses entours out une grande démangeaison à vouloir parlementer, je conclus de là qu'ils sont en détresse, mais avec cela le roi est si inconsideré, qu'il ajoute journellement offense sur offense. Ce 26 Août 1788 [4]).

I anledning af denna kejsarinnans skrifvelse afgaf grefve Osterman på hennes befallning sitt utlåtande, hvilket i öfversättning [5]) lyder som följer:

Då jag enligt E. K. M:s allerhögsta tillåtelse granskat de från baron Sprengtporten erhållna papperen, har jag i dem icke funnit det som skrifves i Edert svar till honom, att konungen af Sverige skulle önska ett stillestånd, och jag kan ej annat än uttrycka mitt beklagande, att jag icke finner i hela Finnarnes beteende den fasthet,

---

[1]) Sprengtporten befann sig i Olonets för att leda en expedition norr om Ladogasjön, då han i anl. af Anjalaförbundets note återkallades.

[2]) Sannolikt åsyftas härmed endast Sprengtportens närmaste vänner bland de förbundne; endast af dem kan ett dylikt anbud ha gjorts.

[3]) Hertigen, som ännu stod under Anjalachefernas inflytande, önskade ett möte med storfursten Paul, hvilken befann sig vid ryska armén, såsom en inledning till underhandlingar om stillestånd. Han afskickade för detta ändamål d. 4 sept. Jägerhorn till Fredrikshamn; hvarom kejsarinnan genom express underrättades.

[4]) Dateringen är tillagd med Chrapovitskijs hand; brefvet var skrifvet d. 25, men daterades d. 26, då det antagligen afsändes.

[5]) Det ryska originalet är öfversatt af Doc. Hjärne.

hvilken oundgängligen erfordras i närvarande omständigheter, i enlighet med hvad E. K. M. mycket riktigt täckes anmärka till baron Sprengtporten, att ett sådant vacklande icke kan vara Eder behagligt. Det af Eder föreslagna medlet att sammankalla en särskild riksdag i Finland, vore visserligen gagneligt, men som af ofvannämda papper icke visar sig någon benägenhet, att Finnarne skulle öfverhufvud vilja samverka med våra trupper mot Svenskarne, och hela deras sträfvan går ut på att godvilligt förmå Svenskarne att utrymma vårt område och sammankalla en gemensam riksdag, så skulle jag tro, att man nu framför allt borde yrka, att detta första syftemål, d. v. s. Svenskarnes återtågande från den af dem förskansade platsen, uppnås. Efter min mening kan en gemensam riksdag icke hindra, att man sedan sammankallar en särskild i Finland, då Finnarne komma att af Eder begära sin sjelfständighet. Om de ej skrida till denna begäran, så kan E. K. M., sedan den fiendtliga hären utrymt Edert område, framdeles vidtaga sådana åtgärder, som Ni täckes finna nyttiga för att afskräcka vår trolöse fiende från framtida företag af samma slag; hvarför jag, om jag vågar säga det, skulle vilja, att E. M. täckes utesluta den af mig i Edert svar understrukna försäkran, som gifvits [1]). Angående det Sprengtporten erbjudna befälet tror jag för min del icke, att det skulle vara passande eller möjligt för honom att mottaga det, förrän de kommit öfverens med våra trupper att samverka mot Svenskarne, och baron Sprengtporten skulle visserligen bevisa Eder en större tjenst, om han kunde förmå sina landsmän till detta, hvilket icke vore otjenligt att inskärpa hos honom för att uppmuntra hans ambition.

Den 25 aug. 1788.

Man finner af kejsarinnans bref, att hon ännu fasthåller den uppfattning af Anjalaförbundet, som Jägerhorn och Sprengtporten från början ingifvit henne, näml. att detta förbund vore ett specifikt finskt parti, som gjort Finlands sjelfständighet till sitt hufvudsakliga syfte. Detta missförstånd hade de vigtigaste följder och blef i sjelfva verket ödesdigert för hela förbundet. Den med svenska förhållanden mera förtrogne Osterman har tydligen sett klarare i saken, i det han rådde till större varsamhet och för sin del ej förkastade tanken på en gemensam svensk-finsk riksdag; denna kunde under gynsamma omständigheter komma att efterföljas af en särskild finsk riksdag, på hvilken sjelfständighetsplanerna kunde bringas å bane. Men kejsarinnan upptog ej denna tanke, utan befalde Sprengtporten å hennes vägnar uppmana de förbundne att, sedan Högfors blifvit utrymdt, hvilket vore första vilkoret för hvarje underhandling med henne, skilja sig från Svenskarne och genast skrida till en finsk riksdags sammankallande under ryskt skydd. Spengtporten lyckades verkligen genomdrifva Högfors' utrymmande, hvarför hertig Karl

[1]) Härmed åsyftas de ord som meddelas i not [2]) sid. 73, hvilka Osterman i konceptet understrukit med blyerts.

och cheferna hoppades kunna köpa sig stillestånd med Ryssarne. Men då Sprengtporten derefter tog ett steg vidare i den af kejsarinnan angifna riktningen och i en skrifvelse formligen uppmanade Anjalacheferna att utlysa en finsk riksdag och ställa sig under ryskt skydd[1]) så hade han dermed motverkat sina egna planer och sjelf tillfogat Anjalaförbundet ett förkrossande slag: Ryssland hade härmed blottat den egentliga afsigten med sina underhandlingar, det uppmanade nu Anjalamännen till öppet landsförräderi, och härför ryggade det stora flertalet af dem tillbaka. De stodo nu villrådiga och bestörta; hertig Karl kunde nu utan fara bryta med dem och vidtaga åtgärder för den finska korpsens upplösning (okt. 1788). Dermed var i sjelfva verket Anjalaförbundet sprängdt.

Häraf inser man den stora vigten af kejsarinnans nu meddelade bref till Sprengtporten. Det utgör i sjelfva verket en betydelsefull vändpunkt i Anjalaförbundets historia.

C. T. Odhner.

Samtal mellan konung Gustaf IV Adolf och grefve A. G. Mörner.

I det Mörnerska arkivet på Espelunda förvaras här nedan aftryckta aktstycke bland en samling »Enskilda riksdagspapper vid och i följd af 1800 års riksdag». Dess författare och ena hufvudperson sedermera statsrådet och excellensen grefve A. G. Mörner (f. 1773, d. 1838) var som bekant, äfven en bland dem af den unga adeln, som tillhörde oppositionen vid 1800 års riksdag, och gick derigenom förlustig sin plats både som kavaljer hos hertiginnan af Södermanland, Hedvig Elisabet Charlotta och som sekreterare uti Utrikeskabinettet. Efter tvänne år blef han emellertid återkallad till hertiginnans hof och hade i anledning deraf d. 14 Maj 1802, uti Nyköping, med Gustaf IV Adolf ett samtal, som utgör innehållet i förevarande lilla skildring och som icke synts vara utan intresse isynnerhet för belysning af konungens karakter och uppfattningssätt, hvars kända egendomligheter äfven här träda i dagen. Afskriften är verkställd af lic. V. Koersner förliden sommar, och det är med benäget tillstånd af handskriftssamlingens nuvarande innehafvare, som vi här meddela berättelsen om detta samtal med det tillägg grefve Mörner sjelf gjort till detsamma:

[1]) Härom se Tigerstedt a. st. s. 433 ff.

»Sedan H. Maj:t sjelf personligen täckts ropa in mig, begynte jag således: »att då jag nu på tvenne år icke haft den nåden tala med H. Maj:t, ansåg jag mig lycklig, att, första gången jag åter njöt denna förmon, hafva en underdånig tacksägelse att hos H. Maj:t aflägga, men att jag skulle ännu mera värdera min lycka i detta afseende, om jag kunde smickra mig, att det vore icke blott på Hertigens begäran, utan också af egen böjelse, som H. Maj:t nu gifvit mig denna befordran».

Konungen: »Det är det så mycket mera, som jag skall säga Er, huru detta gick till. Hertigen kom till mig häromdagen och talade mycket om det nit, baron Adelsvärd visat i sin tjenst vid regementet, att han alltid tjenat utan lön och det oaktadt varit lika angelägen som någon annan att uppfylla sina skyldigheter; att hertigen derför vore mycket nöjd med honom och i anledning deraf frågade, om jag ej ville tillåta, att han som en recompense finge återtaga honom som kavaljer. Jag svarade då, att skall det ske med Adelsvärd, så skall det ske med Mörner också, och det fägnade mig att få Er tillbaka i tjenst så väl för er skicklighet som för det jag hoppas, att Edra tänkesätt och Ert förhållande skola rättfärdiga mitt val».

Jag hade redan vid början af denna fras begynt att bocka mig och förblef under densamma i denna ställning. H. Maj:t gaf mig vid de sista orden sin hand att kyssa. Efter att hafva haft denna nåden begynte jag åter sålunda: »För att vid detta tillfälle veta, huruvida jag kan förtjena Eders Maj:ts nåd, torde en explication öfver mina tänkesätt vara nödig, och Ers Maj:t torde i detta afseende tillåta mig att fråga, hvilka de tänkesätt äro, i afseende på hvilka Ers Maj:t varit missnöjd med mig». Konungen stod några ögonblick alfvarsam och svarade intet. »Har det», fortfor jag, »för att säga saken utan omsvep, varit jakobinism, som Ers Maj:t misstänkt mig för?»

Konungen: »Nej bevars, det vore för fult».

Jag: »Men Ers Maj:t, om jag då törs fråga, hvad det varit?»

Konungen: »Jag vet, att här äro åtskilliga personer, som annars kunna vara rätt beskedligt och förnuftigt folk, men som tycker att konungen har för mycken makt, och som för att få regera sjelfva gerna skulle vilja införa någon slags aristokratisk regering. Nu är det väl sant, (fortfor han småleende), att jag är betalt, för att säga, att det här regeringssättet är det bästa. Men som det nu en gång är antaget (åter alfvarsam), så måste detta anses för det bästa, och något annat får icke komma i fråga. Som jag nu trodde Er hysa häremot stridande tänkesätt, och jag viste att Ni för er utkomst intet behöfde tjena, så trodde jag mig intet längre kunna bruka Er».

Denna tournure af saken hade kullkastat den plan för discursen jag uppgjort mig. Jag ville icke helt och hållet neka, att jag ju kunnat hysa de i frågavarande tänkesätten. Jag fortfor derför på följande sätt.

Jag: »Om Ers Maj:t täckes följa marschen af de saker, som föregingo vid sistlidne riksdag, så torde Ers Maj:t finna, att det icke var några nya lagar eller några nya rättigheter, som reklamerades,

utan att det var i stöd af de redan subsisterande lagar och af de rättigheter, som man trodde ständerna ega, som de reklamationer uppkommo, som der egde rum».

Konungen: »Ja, om de visste, huru litet det är roligt att regera, skulle de kanske mindre fika derefter, men detta hindrar intet, att der äro de, som söka det».

Jag: »Men om Ers Maj:t tillåter mig att yttra min enskilda öfvertygelse, så har jag åtminstone aldrig sett saken på det sättet. Jag var för min del öfvertygad, att Ers Maj:t ville sjelf styra sitt rike efter som Ers Maj:t fant bäst och enligt de lagar och författningar, som voro antagna. Men jag trodde, att en del af de personer, som omgåfvo Ers Maj:t, för att få en influence, som de ej på annat sätt sågo sig kunna erhålla, förestält Ers Maj:t sakerna under en oriktig synpunkt och, för att göra sig nödvändiga i Ers Maj:ts ögon, sökt att utsprida misstankar och sätta oenighet emellan Ers Maj:t och nationen, på det de således skulle skilja Ers Maj:ts förtroende från nationen och förmå Ers Maj:t att öfverlemna sig helt och hållet åt deras rådslag».

Under denna replik hade konungen tagit ett mycket alfvarsamt utseende. Han inföll nu således.

Konungen: »Men sådana personer har jag aldrig känt. Hvilka skulle väl de vara?»

Jag: »Jag ber Ers Maj:t underdånigst om ursäkt, men då jag nu har den nåden tala med Ers Maj:t emellan fyra ögon, och då jag blott yttrat min enskilta öfvertygelse, så vet jag ej, om jag bör nämna personer. Skulle Ers Maj:t befalla, att jag i deras närvaro får göra det, torde jag icke blifva den enda, som kan nämna dem».

Konungen drog på sig vid detta tillfälle och blef mycket alfvarsam samt sade slutligen: »Men om det var Er öfvertygelse, hvarför kom ni ej vid riksdagen och sade mig det? Efter den vänskap, jag vist er, borde jag vänta mig det».

Jag: »Ers Maj:t, jag tyckte mig vara både för ung och af för litet anseende för att mina anföranden emot män, som voro så mycket öfver mig både i ålder och rang, skulle kunnat anses annorlunda än som ett otidigt sqvaller, och följaktligen intet uträttat. Jag trodde mig således endast böra följa min öfvertygelse om det, som var rätt, och om Ers Maj:t täcks fråga gamla baron Adelsvärd, skall Ers Maj:t få höra af honom, att jag ännu den 29 Maj efter slutadt plenum yttrade mig till honom och ett par andra personer på torget, att jag vore öfvertygad, att om saken blir konungen rätt förestäld, ogillar han helt visst hela denna procedur. Jag slöt det deraf, att om efter den så mycket deciderade pluralitet, som Ers Maj:t hade erhållit vid voteringen d. 26, man blott hade låtit det komma till votering om förståndet af proposition, tycktes det vara tämligen säkert, att samma ändamål hade vunnits, utan att någon haft att klaga eller någon våldsamhet behöfts».

Konungen: »Ja, men det hade ju varit att tillåta dem votera om ett fattadt beslut, och för öfrigt vet Ni, huru sådana voteringar pläga gå: pluraliteten är än på den ena, än på den andra sidan. Deras tanke, som voro af opposition, var att kullkasta hela beslutet. De voro missnöjde med finansplan, och de ville lägga band på regeringen medels bestämd tid för bevillningen».

Jag: »Så har jag aldrig förstått saken, Ers Maj:t. Jag lemnar till Ers Maj:ts eget omdöme, om icke, då i anledning af den gjorda proposition, landtmarskalken tvänne gånger förklarat, att det förstods af sig sjelft, att frågan om bevillningen vore undantagen, och då ståndet på denna hans sista förklaring skridit till votering, utan att någon opponerat sig emot denna uttydning och utan att frågan varit om annat än finansplan, man icke då borde tro, att bevillningsfrågan vore derifrån undantagen».

Konungen: »Ja, det förstods af sig sjelft. Men der var ju icke mera någon bevillning att votera om, sedan de 12 tunnorna guld, som skolat gå till statsverket, voro af mig efterskänkta. Att garantera en skuld och att sedan vilja sätta ut en viss tid för betalningen af intressen var ju i utländingens ögon det samma som att blott på en viss tid vilja garantera den, och således ville de igenom detta undantaget kasta i kull hela beslutet och det endast derför att få genera regeringen och sätta ut tiden till riksdag. Det var något, som jag ej kunde tillåta, ty jag vill aldrig våldföra någons rättigheter, men jag tål också aldrig, att någon inkräktar på mina». (Vid de sista orden fick H. M:t tårarna i ögonen).

Jag sökte då försäkra honom, att aldrig någon haft för afsigt att inkräkta på hans rättigheter, och att jag åtminstone aldrig kunnat se denna saken på den sidan. Men H. M:t couperade mig snart ordet och begynte på att åter upprepa åtskilligt af ungefär samma innehåll som det föregående, angående att det var ett fattadt beslut, att de väl sedan kunde deliberera om repartition af bevillningen, men ej utsätta tiden för dess upphörande, sedan han eftergifvit de 12 tunnorna guld, som enskilt hörde till statsverket, och att utdraget af protokollet ej kunde blifva olika med sjelfva proposition, öfver hvilken voterats m. m. sådant, som återfinnes uti ett par af den tidens tryckta skrifter, i synnerhet i brefvet till landtmarskalken. För att afbryta detta ämne, vid hvilket vi dock skulle sluta att blifva hvar vid sin tanke, betjente jag mig af ett tillfälle för att säga: »att hvarje gång Ers Maj:t ådagalade sitt nit för lagarnes hägn och ständernas rättigheter, gjorde detta en den lyckligaste impulsion. Jag anförde till exempel den gången, då vid tillfälle af elektorernas val i andra klassen till efterträdare efter ryttmästar Adlersparre H. Maj:t hade konfirmerat general Lagerhjelms val».

Konungen: »Ja, de äro så rädda för embetsmän, och dessa hafva ändock kunskaper, som de ej kunna hafva. Om de valde de flesta af sina, ville jag dock de skulle välja någon af embetsmännen för att ge dem upplysningar».

Jag: »Emellertid kan jag försäkra, att den uppoffring Ers Maj:t vid detta tillfälle gjorde af sin tanke, var allmänt af den mest lyckliga verkan, och jag hörde till och med folk af dem, som Ers Maj:t kanske trott sig minst tillgifna, som yttrade sig, att om konungen håller i på den foten, så är det omöjligt att hindra, att han ju får fram hvad han behagar».

Konungen: »Hvem kunde det väl vara?»

Jag: »Jo, Ers Maj:t, det var Hans Järta?»

Konungen: »Ja, men Hans Järta är ändock en slarfver».

Jag: »Jag vet, hvad som kanske isynnerhet ådragit honom Ers Maj:ts missnöje. Det är hans afsägelse af adelskapet, och det är en sak, som jag icke skall påtaga mig att försvara. Jag vet också, att han varit kittslig och gjort sig många ovänner, som kanske illa afmålat hans förhållande, men jag vågar för öfrigt i underdånighet försäkra, att [han] icke vill Ers Maj:t ondt, och att han förenar god vilja med sällsynta insigter».

Konungen: »Det har nu redan dragit långt ut. Jag måste gå in till min svärmor. Jag får ändock det nöjet att se Er i afton och hoppas kunna för alltid försäkra Er om min välvilja».

Jag (bockande mig): »Jag skall anse mig lycklig att kunna förtjena den, då jag med detsamma kan handla enligt min öfvertygelse».

* * *

Detta samtal, som endast efter minnet är upptecknadt några dagar efteråt, kan omöjligen i anseende till sjelfva uttrycken ega den accuratesse, som om någon tredje person under det samma fört protokollet, men har åtminstone i anseende till sakerna den noggranhet, att ingenting är anfördt, som icke blifvit sagdt. Hans Maj:ts uttryck fästade sig också bättre i mitt minne än mina egna och äro derför också mera verbatim anförda, så att jag nästan kan säga, att i anseende till de märkvärdigaste af dessa yttranden är icke ett ord tillagdt eller borttagit. Hade jag med vanan vid sådana discurser förenat en närmare kännedom af H. Maj:ts tänkesätt och mera independence i anseende till min far, hade jag både kunnat vända discursen klokare och svara med mera fermeté och styrka. Nu lemnas dessa anteckningar endast som ett komparationsämne åt den som en gång skall teckna konung Gustaf IV Adolfs karakter.

Björksund d. 2 Junii 1802.

A. G. Mörner.

Bref upplysande svenska historien.

Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens.

Till de krigare, som troget följde Karl XII från landstigningen på Seland till öfvergången af Dnjepr, hörde äfven frih. *Carl Magnus Posse*, son till landshöfdingen frih. Mauritz Posse af Säby och dennes första hustru Madeleine de Cray från Génève. I början kapten vid gardet avancerade han under krigets fortgång till öfverste för detsamma och torde man deri med skäl kunna se ett bevis på hans duglighet som officer, ty det var ej lätt att vinna konung Karls erkännande såsom krigare, och öfversteplatsen vid gardet, hvari han efterträdde sin frände grefve Knut Posse, hvilken från Sachsen återvände till Stockholm såsom öfverståthållare, kunde minst af alla tillfalla någon oförtjent. Frih. Posses vänskap för sin yngre broder Nils, död 1729 såsom landshöfding på Gotland, hafva vi hufvudsakligen [1]) att tacka för en liten samling af bref, numera förvarade i Riksarkivet och skrifna under åren 1700—1708. Förf. var visserligen ingen stilist — den oefterrättliga rättstafningen och det vårdslöst behandlade språket vitna derom; men han skref under tilldragelsernas omedelbara intryck, med ett ögonvitnes trovärdighet samt en liflig känsla och uppfattning, hvars ofta naiva uttryck bära en så mycket ursprungligare prägel af frisk och okonstlad naturlighet. Jämte skildringar utaf krigshändelser innehålla dessa bref, till följd af förf:s öppenhjertiga språk, många bidrag till hans egen karakterssteckning och hans enskilda förhållanden. En hel liten familjeinteriör träder i dem fram i skiftande belysning. Fadren var gift tvänne gånger och hade icke mindre än tolf barn, mellan hvilka af flere anledningar missämja och split tyckes ha uppstått. Förf. till brefven, den tredje sonen (enl. Anrep), synes i synnerhet ha stått nära sin broder Nils och dennes hustru, den »aimabla och spirituella Henriette» (friherrinnan Henriette Horn af Marienborg), men deremot i ett ganska spändt förhållande både till fader och åtskilliga af de andra syskonen, särskildt den äldste halfbrodren Mauritz. Utrymmet förbjuder oss emellertid att meddela dessa bref i sin helhet och vi nödgas derföre utesluta hvad som är af mindre allmänt intresse. Äfven för kännedomen om Karl XII innehålla dessa bref ett och annat af betydelse. Förf., böra vi tillägga, råkade i rysk fångenskap 1709 vid Dnjepr, och dog utan att ha återsett sitt fädernesland i Moskva 1715. Det är de vigtigaste brefven från åren 1700—1702 som vi här nedan till en början meddela [2]).

[1]) Två bref äro adresserade till fadren.

[2]) Brefven ha blifvit interpunkterade och rättskrifningen förändrad genom uteslutande af fördubblade vokaler och konsonanter.

1) *Bref från C. M. Posse till hans fader Mauritz Nilsson Posse.*

Nu min kiäre her fader, som wi nu stå på resande fot och skole resa härifrån och hafwom nu redan embarquerat alla wåra saker och wänta alla timar på orders att gå om bordh och segla härifrån; Men hwart wi skolom taga hampn igen det står hos den goda och barmhertige gudhen; till Liflandh lärer uthen all twifwel gella wår resa; om det geller till Courlandh, Rewal heller Pernau, det wet ingen. Sent är det nog att resa en så lång och farligt farewatten medh så stora skip och så mycket folk derpå. Det är i guds handh, om jag någon sin mera får den fägnaden här på jorden at tala medh min kiäre fader mera, altså har jagh intet welat manquera min soneliga plickt att taga af min högt:de kiäre her fader ett ödmikt afskedh medh desse få rader, som jagh nu i största hastighet skrifwer, beder min högt:de k. fader att han intet wille förtenckia mig att jag intet på en så långh tidh intet hafwer skrifwit. Orsaken thertill hafwer detta warit, att wi hafwom alla tenk[t] att komma i denna förflutne sommaren tillbaka, och tå hafwa kunat munteligen haft den lyckan och min kiäre fader refererat det som sig nu i denna campagnien hafwer passerat, hwilket intet något serdels hafwer warit, uthan allenast den gloireusa desenten H. K. M:t jorde d. 25 juli på Zelandh. Jagh kan försäkra min kiära her fader, att den stora, barmhertige guden giorde migh den dagen så lyckelig, att jag feck den dagen en stor parte af den glouiren, så att, ner wi sprungo i siön rett up inunder armarna, wart en lieut. af granadierena, Zigerot benämt, commenderat medh 70 man och jag som den elste capitiane af regementet att hafva post honneur medh 144 man, commenderat att gå föruth medh grainadieurena, att fatta post på landet och kiöra fienden ifrån stranden och taga in det batteriet, som skiöt så skarpt på oss medh 6 stycken, och de skiöto intet annat än medh skrot och cartätzier, så att det rängnade omkring oss kulor, lika som det sker om sommaretiden, ner det begyner att hagla. Om jag et ordh liuger, så will jag aldrig passera för honnet homme, att jagh tillika medh Zigeroten och Per Ribbings bror, som är lieut., som war medh mig commenderat, gingo på fienden löst och kiörde honom ifrån stranden, och gingo strax up före en backa, som war öfwer 40 al[n]ar högh, hel brandt och kiörde jutarna ifrån sina stycken, och strax derpå kom fiendes cavallerie, en stor e[s]quadron, och geck på oss löst, dem wi kiörde ifrån oss: det wi jorde 3 gånger, för än någon af wåra komo och secunderade oss; och så snart fienden feck se dem koma, drogo de sig ifrån oss, så att jag kan försäkra min kiära her fader, att det war icke en af hela wårt folk, som treffade den dagen: bara jag och Zigeroten och Gustaf Ribbing; men för än wi komo i landh och woro på båtarna, stodo wi tillika medh K. M:t uth en farlig myket s[k]iuta[n]de, så många af wora blefwo der döde och blesserade. Men det jorde den nådige guden, att, ner K. M:t geck uthur sin båt i watt[n]et up under armarna, flyde

fienden för honom, och kommo alla på mig, det H. M:t och g[refve] Hans Wachtmeister sade åt mig, att ingen hafwa warit mera lykelig (och jordt som brafwa karlar) än de, som hafwa haft avangarde på wänstra flygelen, och komo till migh och takade mig, samaledes Zigeroten. Åhra wari gudh, som så nådig hielpte oss den dagen, att det war efter all menniskio omdömande sådant utseende, att ingen katt kune koma medh lifwet derifrån. Jag kan det betyga att wi wore alla beredda till att dö, ty en sådan temairaire action är aldrig hördt: att gå och göra en desente medh 2,000 man mitt i ett konungarike, så att wi inga ryttare heller spanske ryttare medh oss, ej heller något attellerie hade, att, om gudh intet hade tagit hiertat och förblindat fiendes ögon, hade icke et ben af oss komit ifrån Zelan[d]. Ner jag, will gudh, en gång får den lyckan och tala medh min kiäre her fader, så skall jag omständeligen derom referera, och will nu dermedh spara till att mera skrifva om denna action, till dess gudh gör migh så lyckelig, att jag får någon glorieusare action att min kiäre her fader tillskrifva, tå jag intet skall manquera min skyldige plickt, — — — — — — — — — — — — — — — —
Bror Jan [1]) liger i qvarter i Skåne halfander mil ifrån Christianstadh; gudh wet, om de lära koma öfwer till Liflandh i höst, uthan wi fatige gardisgossar måste altidh gå föruth, der det geller noget på skin[n]et, och så går det nu till, att wi först skole gå till siös. Nå, min kiäre her fader, jag beder eder ödmiukeligen: förglömmen intet eder son, som så mycket ondt måste utstå och lida, på det att han må kuna evertuera sigh och göra sigh werdig att kunna säga sigh wara den gambla hederliga och erliga Mauritz Posses son. Jagh weth fuller att Mauritz meriter lära wara mycket stora, som sigh allena[s]t deruthi bestiker, att han fåt en fröken Lotta Hastferdh [2]), det jag och hela werden mycket mediocert estimerar, och serdels nu, ner hans tiugu dusen rixdaler lära wara mycket osäkra, det jag för honom altidh har prädikat. Så hoppas jagh medh guds hielp, att min kiäre her fader intet lärer oss förglöma, utan lärer så mycket oss estimera, som arbeta och intet legga oss på hembencken — — — — Förlåten mig, min kiäre her fader, att jag så *franque* skrifwer, ty jag hafwer hördt af så mänge, som äro komna ifrån Stockholm, huru stort den Maritzen slår på, *tandis que nous autres crautons dans la boue et faisons de très maigre chere.* — — — — —

Carlshampn d. 22 Septemb. A:o 1700.

Carl M. Posse.

2—9. *Från Carl M. Posse till brodren Nils Posse.*

2) Pernau den 15 October A:o 1700.

Nå, gudh wari ährat ewinneligh att jagh är wäl öfwer komen dene farliga siö, och war wårt regemente så lyckelige, att wi intet

[1]) Halfbrodern Johan, utn. till löjtnant vid lifregementet vid denna tid, g. m. Anna Sofia Spens, † 1703.

[2]) Halfbrodern Mauritz gifte sig 1700 med Charlotta Hastfehr, dotter till den bekanta fältmarskalken och generalguvernören Joh. Jac. Hastfehr.

woro mera än 4 dagar emellan Carlshampt och Pernau, och H. M:t kom 2 dagar hit efteråt rett lyckeligen, fast om han förlorade 2 ankar och en slup medh båtsmen, som skulle hielpa jakten. Jakten blef sauverat, men slupen blef borta. Alla drabanterna äro hit komne och en stor del af Renskiöldhs dragoner, men det skiepet, som Hamilton och det Clas Cräitz woro på, äro ännu intet hit kom[n]e. Dalkarlarna äro man 200 man hit kom[n]e, och alla de andra förväntas dageligen hit. Gifwe gudh att de man snart kommo; här står öfwer alla di måttan farligt till, ty pålakarna hafwa intagit Kåkenhusen, och har den elaka commendanten öfwergifwit uthan någon nödh, som här will sägas, och äro de, som hafwa legat i Kåkenhusen, i Riga, och lärer de snart göra commendantens inqvisision. Min hiärtans bror, jag har intet mycket tidh att skrifwa om alt det, som här vore skrifwärdigt, uthan allenaste detta, att Riga är belägringen uphäfwen, och att polakarna hafwa sigh dragit inunder Kåkenhusen, och de mesta af hans troupper ligga i qvarter i Courlan och i Wänden, men nu står det wärre till, att den elaka ryssen har belägrat Narven medh hundratusen man och stormar dageligen derpå, och achtar intet, huru mycket han der före förlorar. De hafwa alla redan, wåra i Narwen, slagit af honom 3 stormingar. Men jag fruchtar, om icke guds serdeles hielp är, så lära de intet länge kunna uthålla, af orsak att garnison är så swagh, och det är för beklageligt att öfwerst Amminhof, som hade orders att gå dit in, kom för sent. Hans Maj:t hawer warit widh Wällingens [1]) armée som står 12 mil härifrån, och är i går tillbaka komen, tillika och Wällingen medh. Wår armée, som Wällingen har att commendera, är intet mer än 8000 man, och mycket fatigerade. Nu har wårt regemente fåt orders att i morgon, om gudh will, att marchera och conjungera oss medh finnarna, som Wällingen commenderar. Intet vet man förwist hwart det geller, men efter all aperance, så gå wi till Narven till att tentera, om wi kuna kasta något folk i garnison. Det synes fuller efter all menniskio omdöme att det är omögeligt medh en så liten macht att gå emot en så stark fiende, som har sig så posterat och grefwit sigh nedh [i] jorden, innen dubla circumvalationslinier, och ner ryssen liger bakom en tranchement, så är han intet goder att gå på. Nå, den alldrahögsta stå oss medh sin hielp bi, ty för oss ser det illa uth att hafwa twenne så starka fiender så ner tillsammans emot oss som äro så swaga. Ryssen är så *nombreuse* och saxerna äro öfwer alla di måttan braft och experimenterat folk. Här äro de wärste wägar, som någonsin i wärden kuna finnas. Inga hestar kan man få, och om man intet förer medh sigh det man skall lefva af, så får man ingenting här i detta ruinerade landet. Der till medh så är kölden redan så stark att tu det intet kan någonsin tro, hwadh ondt wi lära uthstå, att liga under bara himellen en så swår och rydh [rude] saison. — — — — — — — — Det äro månge af wåra dragonehestar döde, som wore på siön. Gudh weth,

[1]) General Otto Wellingk, befälhafvare för de finska trupperna i Lifland.

huru det lärer gå medh wårt cawallerie, som nu skall koma här efter. Gudh hielpe dem snart och wäl öfwer. En stor del af mina camrater hafwa haft den samma olyckan som jag, men do[c]k hafwa de intet så många hestar förlorat. Det skieppet, som wår generalmajor hade 10 hestar [på], Palmqvist 8 hestar, majoren 6 sty. och en hoper af wåra officerare, är ännu intet skieppet komit, så att man lefwer i den fruktan att det skall wara borta, efter som det geck ifrån Carlshampn när wi gingo, och wi hafwa redan warit här i 14 dagar — —

3) Datum Wältz strax widh Wäsenberg den 10 Nov. 1700. — — — — — — — — — — — — — — Hvadh för en förbitrat winter här war, rett så lenge wi marcherade, och hwadh för ett slett landh här är både bebygdh(!) så wäl på alt det wi skolom på hålla till lifsföda för oss och hestar, det wete gudh, ty landet är helt och hållet ruinerat. Af Pålaken heller Saxarna höres nu intet af, uthan han hafwer dragit sigh på andra sidan Dyn; alla wåra, som han hafwer haft fångna, hafwer han gifwit lösa uthan någon ranson. Här willia wi oss flatera att få en goder fredh med Saxen; wår fransyska ambassadeur mons. Giskar [Guiscard] är för några dagar sedan ankommen till Reval. Om Ryssen, så står han ännu widh Narven, men ingen kan få någon kunskap ifrån Narven, huru wida han hafwer avancerat medh sin ataque, heller huru många stormar, som han är redan af slagen, men det är wist, att Narven ännu defenderar sigh. Är det icke mycket, min kiäre broder, att ingen deserteur är' komen hit till oss, och de må göra hwadh wi willia, så kune wi intet få någon af dem fångna lefwandes. Wåra hafwa haft några raconter medh deras partier. Gudh wari ährat, så hafwa wåra alltidh erhållit stora avantager. Major Patkull war commenderat för 10 dagar sedan och brende up i en bondeby 6 mil härifrån 1500 Ryssar, och de skiälmarna sprungo mitt i elden och höllo henderna för ögon och brende up, för än de wille låta taga sig till fånga. Sedan kom ett annat partie, dem han en stor myckenhet neder slogh, som bönderna mena öfwer 1000 man. Men sedan kom det tredje partiet på honom, som hade både infanterie och stycken; derföre befalte han wåra att de skulle sauvera sigh, men förgat att befalla dem att sätia sigh, ner de kommo öfwer en bro, och om wåra hade det jordt, hade de intet fått Major Patkul fången, ty ner han kom på broen, stupade Patkuls hest och der medh togo de honom. Wi hafwa intet mist 40 ryttare — — — — Nu är H. Maj:t hit kommen till Wäsenberg för 4 dagar sedan och lefwer uthi en stor impatiance, för än som alla wåra trouppar komma till samma[n]s. Af wåre swenske regementen är intet mera hit komne än drabanterna, gardet, Renskiölds dragoner, dalregementet, en batallion af Närkies, en batallion af Helsinge regementet och wårt artellerie, som består af 8 stycken. De andra förväntas dageligen. Nu will det sägas, att en hoper af lifregementet har skola komit i går 6 mil härifrån till lands, men har skolat förlorat på siön en stor mykenhet af hestarna. Gifwe gudh, att lifregementet kune också koma medh

till batallien. Jagh skulle gerna låta tigh weta, huru starke som wår armée nu äro; men som wi ligga alla och cantonnera, ty kan ingen det säga, huru starke som finnarna äro och de nywärfwade regementer, som äro här i landet och i Findelan upprettade. Wi. hafwe nu fått 60 skarpe skått till mans och kan tu, min kiäre broder, tenckia, huru det lärer gå till, innan alla de skotten blifwa bortskutne. Ryssen hafwer dragit sigh 4 mil ifrån Narven hit nemmare medh en stor del af sitt besta folck, och lagt sigh på twenne höge bergh och will defendera oss passagen der emellan, men gudh skall stå oss till hielp. Wi lära marchera härifrån d. 14 huius heller der wid trent. Få se, huru wi lära koma till baka — — — — — — — — [1]).

4) Af lägret för Narven d. 9 december Anno 1700.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Som nu medh posten bortgår en hel tryckt relation och deras retranchement afritat och alt widhlyfteligen uthfördh, så vill jag allenast detta i största hastighet weta [låta] om mitt tillståndh, min kiäre broder. Wi bröto up ifrån Wesenberg d. 13 November. Hwadh för en fatigue wi der hafwa utståt i 8 dagar, det wet gudh. Icke ett hus fines emellan Purts och Narven, uthan den gryma fienden hafwer alt upbrendt, så att man finer icke ett strå för hestarna, myket mindre för folkets underhåll; der hafvom wi måst stå under bara himmelen, och ingen anstalt war jordt att föra något forage heller någon proviantsbeta för folket. — — — — Wåra hestar måste i 5 dyngdh få icke ett strå; derföre fingo wi aldrigh wårt paggage medh oss; folket hade intet någon brödsbitta i 3 dyngdh att eta af; en farlig kiöldh och blåst måste wi utstå alt in till d. 17, tå wi kommo till ett farligt passage och difillé, der icke mera än 4 man kunne gå till bredes och en small bro att gå öfwer, och det war omögeligt att kuna gå den difillén för bi; den passagen heter Pihjoke. — — — Der stodh fienden medh tio tusende man för oss, och så snart de fingo höra att wi skiöto medh wåra stycken om qvellen, ty det war sent, ner wi komo dit, så hafwa de om natten dragit sigh bort, ty det är 5 mil ifrån Narven. Wi hade man en liten skiärmyslingh medh dem, innan de kommo öfwer bron, och efter mörkret kom på oss, så torde wi intet gå deröfver. Wi fingo weta af några fångar, som wi der fingo, att de woro öfwer 80,000 man starke, och att deras tranchement war mera än 150 stycken på, och tå höllo wi prädikan om natten och marcherade så i lysningen, men till all wår olycka, så kom ett så farligt stort rängh, som continuerade alt till d. 20 om morgon. — — — — Ränget fatiguerade oss så, att wi woro alla igenom wåta och lorten och wattnet gek wart stegh mitt på smala benet — — —

Den 20 November om morgonen marcherade wi ifrån Wrangelshof, som är half ander mil ifrån Narven. Och så snart H. M. fek se tornet, gaf han strax uth lösen öfwer hela arméen (Medh

---

[1]) Slutet på brefvet saknas.

guds hielp), och tå wiste wi alla, att det intet länge skulle dröga, och så snart wi komo på ett kanoneskått när fiendes tranchementer, marcherade wår armée up och stelte sigh battallie, och war altidh wår armée så rangerat, att en esqvadron och battallion stodo emellan hwar andra. Och ner wi sågo att fienden intet wille gå uthur sina tranchementer, resolverade H. M. strax att attaqvera dem, som också skedde. Wellingen commenderade den högra ataqven och generalmajor Posse; general-lieutenant Renskiöld den wänstra ataqven och generalmajor Maidel. H. M., så sant som gudh lefwer, gaf allena dess orders uth till generalmajor Posse, huru ataquen skulle commenderas, der likwäl, ner Possen frågade generalerna, huru det skulle wara, så fek han intet beskedh, uthan H. M. af sigh sielf, och ingen general war till stedes, tå han Possen detta befalte, nämligen att en lieutenant af granadiererna skulle gå medh 50 föruth och det war lieutenant Renskiöldh, derpå granadiererna (capitene Sperling commenderade), och några stegh derefter öfwerlieutenant Palmqvist, på hans högra major Nummers, och på dess wänstra capitiane Ernsten och min battalion att sutinera Nummers och capitiane Sparres batalion att soutinera Ernsten; bakom mig öfwerst Cnorringh, bakom Sparren capitiane Wrangel af Wäsmanlenderna, bakom Cnorringen hans major Wolf, bakom Wrangel capitiane Knut Kurck. Huru de voro stelte på den wänstra flygelen i deras ataque, det kan jagh intet säga, ty det war långt emellan deras ataque och wår. Wi jorde några fasiner i största hastighet, dem boro det ersta ledet, och wi lade alla wåra kappor och renslar af oss, och tå drogo wi några af wåra styken på en liten högdh obetekte, och då begyntes det att canoneras både ifrån oss så wäl som ifrån fienden, och strax derpå avancerade wi fram, tå wåra styken wände igen att s[k]juta, och marcherade altså i guds nampn geradh på dem och deras batterie. Jagh kan säga, att det gek skarpt till, och huru geswindt de lade deras styken kan tu aldrig tro, och huru långt de skiöto medh deras musqueter, ty deras krut är mycket starkare än wårt, och det war wår lyka, ty gudh jorde, att deras skått geck myket öfwer. Och tå bruto wi oss in; hela deras tranchementer woro öfwer 3 alnar höge medh brede grafwar uthom och så jupe medh watten, att det stodh en karl up till medjan fulle medh watten, och hela deras tranchement war medh spanske ryttare besatte; så halp oss gudh att wi komo inom deras tranchementer, medh liten förlust af wåra. Tu må tro att det galt på, att göra neder ryssar, lika som man plägar göra af medh tet[t]ingar — — på Stora Säby. Wi woro lenge inne medh högre flygelen, för än de komo medh den wänstra; tå jorde wi rentet det första hans tranchement på hans hörn. Min bror, det är migh obeskrefligt, att beskrifwa deras läger, ty alla deras hus voro s[k]iuthål på, deras telte samaledes, många skantscorjar fulle medh folk, der deras soldater i logo, woro alla satte i en lin[i]e upkastade och neder grafne i jorden, och stora och starke batterier bakom dem, som kune dem bestrykia; alla deras gater fulle satte medh många tusende wangnar, att den tranchementen war tusende gånger swårare att taga.

[Öfwer] hela deras läger war grafwit stora och jupa groper och der till medh ett stort och jupt kiär mitt i deras läger: *afin* det är mig obeskrifweligt att relatera, ej heller kan någon i werden imaginera sigh ett sådant läger; och hwadh för et stort arbete de hafwa der nederlagt kan ingen tro, uthan den, som hafwer sett det. Hwadh det kostade på oss, innan wi wunno inn högden och bron, som går mitt öfwer strömmen, det de skulle retirera sig öfwer, det hafwer kostat mången redelig karls lif och blodh och swet, och ingen i werden skall kuna tro, huru de skiöto och wärdie [värjde] sig på det sistonne, ner de sågo att wi wille skiära passet af för dem; mörket kom på oss och wi hade 24 skått krut till mans: de blefwo alla och jag kan säga tigh, min bror, att om man intet håller continuerlig elden emot fienden ryssen, hvilket han obeskiedeligen är redder före, men kommer han in medh deras sablar, så är han intet rädder före, uthan är wärre än någon kan tro, och hade gudh icke serdels medh sin hielp komit, hade wi aldrig kunat utherda lengre, ty alla wåra woro nu så trötta och så många döde och blesserade, och serdels officerarne, och der till medh gingo alle finnarne på marodie, och så mycket brännevin hade ryssarna sat uthe före deras telt, ty de wiste wäl att, ner wåra skulle koma, så skulle de slå sig fulle, och tå skulle de snart rå med oss, hwilket stratachemma [stratagème] hade gå an, om icke gudh serdeles hade bewarat oss. Inga af wåra styken hade wi, alt in till det begynte att blifwa mörk; så komo tå de äntelig, hwilka jorde strax ryssarna myket redde. Wi begynte att feckta klåkan 1 efter middagen och klåkan 6 widh pass kom en öfwerstlieutenant af Ryssarna och begärde att capitulera medh oss, och begärde att de skulle få retirera sigh öfwer bron medh deras gewer och fanor och pagage, och budo, att stillståndh skulle blifwa, så lenge de capitulerade, då H. M:t sende till dem öfwersten Otto Wrangel af Drabanterna och lät säga dem, om de nu strax intet wille gifwa sig krigsfångna, wille H. M:t låta strax, men natten wore, canonera på dem, tå de det emot togo; der låg widh staden Narven 16000 man, när de fingo höra, att de andra hafwa begärt att capitulera, sende de dess general, som fek sama capitulation. — — —

Om H. M:t *en partiqoullair* hafwer jag intet skrifwit, men aldrig dess maken kan finnas, som så litet achtar sigh för faran, och till att uthstå fatigueur. H. M:t war twenne gångor neder omkull medh sin hest i det förbannade morachet, men tenk huru gudh bewarade honom, han lågh neder medh hesten i wattnet och hesten kune intet gå up medh honom och wattnet stodh honom up under halsen, och ingen war medh honom, bara Axel Hårdh, som änteligen ropade på twenne finnar att hielpa *kunnugga* på finska och ner de hörde *kunnugga*, sprungo de till och drogo honom up uthur wattnet, men den ena stöfwel och strumpan blef qvar sittiande neder i lorten, och H. M:ts wäria blef borta; hesten drogo de ochså up. Sedan tog H. M:t Axel Hårds stöflar på sig barbent och tog af en kardieskarl(?) dess wäria och så redh han wåter och uthan strumpor hela den natten, som war så stark fråst, det månge af de blesserade togo döden af — —

— — Ett skått fek H. M:t på benet, som intet hade kunat gå igenom wadan, ty den war hårdh; ett stort blystycke fant H. M:t i sin halsduk, ner han andra dagen tog af sig den, som har varit en förflogen kula.

Andra dagen om morgon bittida let H. M:t marchera dem bort öfwer bron, men så måste de läga alt deras gewär af sig, både fanor och trumor, och togo wåra af dem deras kläder och mössor, och så marcherade de öfwer. Alt deras pagage blef också qvardh. Det är öfwer några tusende Ryssar, som äro druknade i strömmen, som hafwa begifwit sig öfwer, emedan wi slogos, och för trängslan skull intet hafwa komit öfwer, uthan trängt hwarandra i siön, och på slutet gek bron af. Det ligger nu widh broendan någre hundrade karlar och hestar döde, och wåra hafwa fåt ett stort byte af de döde, som ligga i siön, och så snart de meta få de strax en dera en karl häller hest och på sombliga fina de nog peninger. H. M:t hafwer gudh gifwit ett odödeligt nampn och en stor seger, att dess makan hafwer man knapt någon crönika. Byte hafwer H. M:t ochså bekommit, sextio tusende dukater contant, 150 metallestyken, alla spillersta nya — — — de skönaste man will se; 48 mörsare spillersta nya, och nu fek H. M:t för några dagar sedan weta, 4 mil härifrån i ett moras står 12 stora slangor och halfva cartoger af metall, som de intet hafva kunat föra medh sig, och som jag tror, lera de i öfwermorgon resa efter dem; många tusen centner krut, kulor, musqveter, och gewer. — Wi hafwa en wiss underrettelse och kunskap, att meste[de]len af dem, som gingo härifrån, äro creperade anten af blesseurer, hunger, heller ihelfrosna, ty de woro mest alla uthan kleder, så att wägen ligger fuller medh döda; hwart de taga wägen, så kan man se det; alla deras hestar skole wara döde. Schilamitou [Sjeremetjev], som är en af deras generaler, hwilken war den endeste, som slap af dem, han hafwer fördt deras cawallerie igenom ett kiär, som han hafwer tenkt skulle bära, men det säges för wist, att mer än halfparten af dem skola blifwit borta, till det minstonde deras hestar. — Alla hans generaler sittia här fångna, som äro 9 styken, jag mins intet nampnen på dem, men prince du Croy, den hafwer Zaren betrott hela commandot dagen till förne, och tå hafwer han sama dagh rest härifrån. De willia fuller somblia säga, att Zaren har skolat warit på andra sidan och sedt derpå, men det är sandt, att ner han feck weta, att wåra hafwa kiört dem ifrån difillén Pyajocke, så hafwer gudh satt förskrekelse i honom. — Capurium [Koporje] och Jama hafwa de öfwergifwit och lemnat några tusende tunor spannemål, som han hafwer tagit i Ingermanlandh. Hela hans läger hafwer H. M:t gifwit till plunder, — — — mänge äro blefne rike, ty det äro mänge, som hafwa fått några tusende riksdaler och dess wärde både i pengar, juveler, perlor, selfwer och gull, de skiönaste kläder man wille med ögon se, gullbroquete wästar, dess make skall man intet bätre hafwa i Frankeriket, ty han hafwer warit så säker på, att han skulle få Narven, derföre hafwer han welat jordt sin entrée så magnifique, och befaldt alla sina officerare

att taga det besta de hade med sigh, men min lycka var intet så goder att jag feck något med. — — — — — — — — — — Lista på de döde, som jag kan koma mig i hug: generalmajor Jan Ribbing, öfwerste Rebenner, öfwerstlieutenant Loo af Finnarna, major Berg af Finnarna, major Fäcktenberg af Dalkarlarna, af Drabanterna Knut Leijonhufwud, Erik Leijonhufvud Abramsson, lilla Wrangel, Yxell, Gordon, Karpelan, och tvenne andra, som jag intet kiänner; af gardiet är 3 capitianer, Carl Eriksson Sparre, som blef i går döder af sitt blesseur, Jan Bonde, Åke Ulsparre, 3 lieutenanter Jöran Ulsparre, Herman Bonde, och min lieutenant Bäck, en fendrik Tibou, din capitiane Düben, capitiane Klyssendorft, capitiane Essen, capitiane Kock, fendrik Skeiffarie(?) för uthan många blesserade — — — Nu ligge wi i det ryska lägret i deras hyttor, som de hafwa grafwit neder i jorden. När det rängnar, så står wattnet mitt på smala benet och sedan regnar det igenom taket, ty det är intet annat än jord till tak, ty halm och hö weta wi intet af; terföre äro alla wåra hestar så uthmagra, att de knapt kuna gå, ty efter forage är snart omögelig att finna. Om wåra bussar hafwa fåt en öltår till kiöps heller smakat, sedan wi woro i Wäsenberg, och öfwer alla di måttan sparsamt efter brö! — — — — Lifregementet hafwer intet warit medh i action, uthan de äro gångne till Dorft. Generalmajor Majdel gek för 4 dagar sedan bort med Finnarna till Vaskenarven. Min bror, om tu will gifwa aldrig så mycket, kan tu intet få kiöpa i staden hwarken får, hö[n]s, gess, kalfwar, oxar, heller något dri[c]ka, bara win kan man få, om det nu lengre warar, så lärer det blifwa uthe medh migh. — — — Och än tå will H. M:t intet sleppa oss i winterqvarter, uthan jag tror, om han har man 100 man, will han gå in i Rysslandh, och considererar intet, hwadh folket skola lefwa af, ej heller achtar han så mycket som en lus och om en blifwer ihel skuten heller dör, aldrig beklagar han någon — — — Si så är wår kung till sinnes, terföre wet jag fuller, huru som det lärer gå medh oss, och jag tror att wi lära endera dagen bryta upp härifrån, om det man starkt fryser. — — — — — — — Huru mycket wi hafwa mist i battallien: det hafver, som tror, gåt måtteligt af, men jagh kan intet förwist säga tig, ty wi hafwa mycket folk förlorat, sedan de gofwo sigh på plunder, och wåra egne Finnar hafwa mången redelig swensk jordt neder, ty det är et förbannadt folck på marodie, och se de bara en wara wäl klädder, så achta de ingenting, uthan s[k]jutan för hufwudh om de ha man legenhet — — — Gudh bewara mig för den nation. Om H. M:t wille göre migh den nåden och göra migh till en finsk öfwerste så tror jag att jag ville betackia migh — — — — — — — — — — — — — — —

Lars Wrede är blefwen capitiane i Bondens stelle, Gyllengrip i Ulsparrens stelle, men ingen i Carl Sparres och Carl Arwidsons stelle.

5) Datum Rohee strax widh hufwudhqvarteret Lais
den 11 Januarii A:o 1701.

— — — — — — — — — — Wi hafwa nu camperat och marcherat och intet fått legat i något qvarter, för än Tomasmesse dagh kommo wi hit i desse qvarter, som är ungefer 8 mil ifrån Plesko öfwer Paypes-siön, som nu ligger och bär stark. Lais heter H. M:ts qvarter, och ligger wår lilla armée alt här omkringh på 3 mil i widden; lifregementet ligger på andra sidan om Dorft, och hafwer för jul ryttmestaren Möller haft en raconter medh kossakerna, wåra hafwa warit man 100 man, och de hafwa warit öfwer några tusende och hafwa intet tordas gåt på dem, uthan wåra förfölgt dem och tå hafwa wi förlorat in emot 50 man, och om Styltenhielm hade icke komit och seconderat dem hade det blifwit ondt af. Så snart de sågo Styltenhielm, drog de sig strax till baka, uthan att wåra fingo göra något skått, och medh Styltenhielm hafwer bror Jan varit medh, och lärer fuller derom hafwa skrifwit, och det är hela inhållet af den action.

H. M:t reste bort härifrån d. 28 Dec. till Dorft och efter all aperance till lifregementet. Ingen menniskia wiste ett ordh af för än han kiörde bort efter middagen. I natt är han tillbaka kommen och efter all aperance lärer det snart gella oss att marchera igen, ty wi hafwom fått 48 skått till mans och lärer det gella för Plesko. Huru wi komma till baka, det står hos gudh.

Generalmajor Stenbock war juldagen bortcommenderat medh ett partie af 1200 man ungefer, att gå in i Rysselandh och taga contribution af bönderna och brenda up alla herregårdar. Han kom för 8 dagar sedan tillbaka medh dena berettningen, att han hafwer warit 4 mil in i Rysslandh, och hafwer ingen bönde warit widh dess gårdar, ty tzaren hafwer låtit gå ett placat uth, sedan wårt wart publicerat i Rysslandh, att den bonden, som betalar någon contribution heller förer något till wår armée, han skall anses för en förredare. Derföre hafwa intet de tordas blifwa i sina hus, *et par concequant* fek Magnus inga penigar, som han jorde stora förslagh på, innan han reste härifrån. Ingen herregårdh hafwer warit så ner hans wäg, att han har kunnat brända up den. Bondegårdarna hade han orders att ingen brenda, och när han kom in emot en liten stadh, som jag tror skall heta Aldo, der fek han se 8000 man emot sigh; derföre torde han intet gå längre in i landet, ty han war redder, att de skulle skiära honom passagen af, och han hafwer rangerat wåra up i corps de battallie, och så snart ryssen det såg, drog han sigh under staden och hade altså ingen raconter medh någon, uthan Stenbocken wände om igen hem i sitt landh igen, och hade bara förlorat 4 man af sitt partie, hwilka samma hafwa blifwit i hiel frusna af den starka kiölden, som der är. Si, så är det aflupit medh wårt första partie wi hafwa haft i Rysselandh, — — — — — — — — — — —
Bror Lennards [1]) gårdh ligger man 5 mil ifrån mitt qvarter och dit

[1]) Brodren L., g. m. Anna Elisabet Strijk, bodde på Åtankyl i Estland, dog 1701.

hafwer jag sendt min drengh, hwarest jag fek en godh tunna öhl och annat smått till hushållet öfwer helgen. Eliest hade jag jordt rett *maigre chère*. Gudh wälsigne dem begge twå derföre — — — Capitiane Carl Erichsson Sparre och Capitiane Specht äro döde i Narfven af deras blesseurer; jagh har aldrig set någon wara så ner döden, som Carl Wrede i en hettig feubeur, men gudi wari ährat, att han lärer komma derifrån. Farwäl, min hiärtans bror, nu får jag weta att wi skola marchera innan 8 dagar. Tin trognaste broder i döden.

6) Bergkratten den 5 Januari a:o 1702.

Jagh hoppas, att tu hafwer bekomit mitt bref, hvaruthi låg det brefwet som din charmanta och spirituella Hendriette jordt migh ähran och svarade på mitt bref. Min kiäre bror, tu lerer uthan twifwel weta att gudh har jordt oss så lyckelige och fått wår nådige Konungh hit till bakas d. 30 Dec. och tå contremenderade H. M:t wår marche, som wi tå ärnade att gå uthi qvarter kringom Goldingen [1]. Och som jag tror war H. M:t sinat att taga sina winterqvarter i Littogen. Men så har gref Piper och generallieutenant Renskiöldh medh guds hielp det detournerat denna gången, och ha wi fåt i denna natt orders, wårt regemente och drabanterna, att gå i winterqvarter d. 7 Jan. rett ner omkring Goldingen. Wårt regemente war till förne ärnat att få sina qvarter i Sabelen, som är på andra sidan om strömmen, en 6 mil ifrån Goldingen. Wart de andra regementerna komma det wet jag intet förwist, men generalmajor Nierot tror jag lärer koma att ligga i Pilten. Det är en rett goder man, han har åtskilliga gånger jordt migh den ähran och warit här hos migh och tagit till godo. Det partiet, som H. M:t hafwer fördt, står qvar i Littogen på kungens taffelsgods som heter Kaun; der står Gyllenkrok medh 400 af gardet och Humerhielm medh 1000 hestar; Styltenhielm står 9 mil derifrån Caun medh 300 hestar och hafwa de commenderade der rett goda dagar, fri mat och drik, en kanna öl om måltiden och 2 styfwer till tobak om dagen. Jag tror att de lära snart koma hit till oss igen. Nytt är intet passerat der på partiet och hafwer Oginskij aldrig velat ståt, uthan är alldeles bort gången. Ingen af H. M:ts officerare är blefwen slagen, allenast Carl Sack litet blesserat — — — — — — — —

7) Stånneqvarteret omkring Rosenie [2]) 3 mil ifrån Wilkia den 25 Febr. 1702.

— — — — — — — — Nu är wårt regemente hit komit för twenne dagar sedan och står en half mil ifrån H. M:ts hufwudhqvarter. Hwadh för en marche wi hafwom uthstått, det wet gudh allra best, uthi et sådant landh att orenligheten hafwer ståt soldaten mitt på benet och stundom öfwer knet. Men gudh har äntå

[1]) I Kurland.
[2]) Rossienny i Litthauen, n. v. om Vilna.

hållit wården öfwer dem, så at ingen är blifwen döder ännu, ej heller är det mera siuka widh regementet än 7 man. — — — — — Wårt tillståndh har här till dag warit gått nogh och har intet fattats bursarna något uphelle, uthan fåt gåt proviant och penningar medh iblandh. H. M:t har lofwat oss att wi skole få uth wåra portioner, som oss resterar. Nu liger arméen temblig witt om, öfwer 8 littogska mil. Af wår fiende säges, att 40 standar har skolat passerat öfwer Memels ström och att tolftusen saxar willia ochså koma på oss; tet jag intet tror. Här är ingen som wet hvadh H. M:t dessengner äro, heller hwart wi skolom marchera, heller huru snart det geller, men som jag tror, lärer det intet blifwa något långt till: *afin*, ske gudhs wilia — — — — — — — — Siultz är blefwen öfwerste och commendant i Stralsundh, i dess öfwerstes stelle, som är döder blefwen. Mäyerfeldt är blefwen öfwerste i Enskiölds stelle öfwer Åbolänningarna. Det är mig mycket kiärt, om den action som är så lyckelig aflupen widh Dünebourg och hoppas att gudh lärer widare göra dina entrepriser lyckeliga. Generalmajor Posse har fåt dit bref och beskrifning derom, jag hoppas att tu lärer hafwa skrifwit generallieut. Renskiöldh derom till relation, sammaledes din gouverneur Stuardh. — — — — — — — — — — Min hiärtans bror, jagh beklagar att din Handriette intet skrifwer flitigare, men tu har ingen *raison* att vara *chagrin* att hon intet skrifver sådana tendra *douceures*, som tu will hon skulle skrifwa, ty en flicka af den edoucation som hon är, lärer aldrig wisa sin *faiblesse touchant l'amour* uthi skrifwande: *afin*, tu har ingen *raison* att wara *malcontant* öfwer henne. Gifwe gudh att jag wore så lyckelig, innan jag dör, att jag finge höra att I begge hafwa hållit bröllop och hade en liten waker pultunge att leka medh, på det att den *mauduite* racen[1]) intet må få alt — — — — — — — — — — —

8) Stånneqvarteret omkring Rosenye den 1 Martii a:o 1702.

— — — — — — — — Kungen i Polen hafwer sendt en af sina cammerherrar (dess nampn har jag förglömt, som är en Saxer): hit till H. K. M:t för 6 dagar sedan medh ett bref, som kungen i Polen har med sin egen handh skrifwit till wår kung, uthi de obligentes[t]a termer, som någonsin skrifwas kan, deruthi han begärer att H. M:t will göra fredh medh honom och honom intet så alldeles ruinera, och offererar sigh att komma sielf personeligen att afbedia den oförret, som han har genom andras inrådande tillfogat H. M:t. Cammarherren sitter här i arest, en fendrik af gardet och en underofficerare medh 12 man hafwa wacht hos honom; det bäres mat uthur kungens kiök till honom, och är permitterat till att få gå till honom, hwem som will och tala medh honom. H. M:t har låtit visitera alla hans saker och folk och funnit en instruktion hos honom, på hwadh maner han skulle anbringa sina affaires, nembl. att

[1]) Syftar på halfbröderna.

han skulle gifwa den herren och den generalen af våra så mycket, åt Düben, *afin* alt till pagen Klinckoström, att(!) för wardera en wexel. Jag törs intet particalarisera de andra. Alla wexlarna har H. M:t lefrerat till honom tillbaka. *La consequence* kan bror letteligen jugera, hwadh H. M:t lärer deraf döma. Det är ingen som wet huru lenge som han blifwer i arrest; men som jag tror till dess H. M:t lärer det hafwa communicerat republiquen i Polen. Ifrån Cauren af major Gyllenkrok fek jag i dag bref, der han skrifwer att fienden skall stå man 8 mil derifrån och skall debiteras för 10,000 man stark. Wi lära intet stå här öfver 8 dagar, men det är ingen som rett wet hwart det geller. — — — — — — — — — — —

9) Märest den 11 April a:o 1702.

— — — — — — — — — — Wi hafwom nu dageligen intet annat till att göra än att marchera, och dertill medh är det ett sådant landh, att man intet kan finna något fourage för wåra hestar, uthan de lära nu alla en dera dagen craivera. Gudh stå oss bi medh sin hielp, elliest är det rett uthe medh oss. Wi hafwa nu hållit på i 3 dagar och fergat öfwer wår lilla corps, som H. M:t har medh sig öfwer Memelen här widh denna lille staden Merest som är 10 mil ifrån Gråddeno. Huru långsampt det går, det kan tu wäl tenckia, ty wi hafwa intet än twå små flåter och ström[m]en är bredh och stark. — — Major Sigerot och 3 ryttmestare och 120 ryttare äro för en månadh sedan neder hugne i Forsenisky och öfwerst Humerhielm fången. Nu fingo wi bref ifrån generalmajor Mörner ifrån Willna, att Witzenviskij har dem ataquerat påskedagen, ner de woro i aftonsången, men så hafwa wåra warit i gewer, innan de komo in i staden, och wåra hafwa repusserat dem och kiört dem på flyckten, ty de hafwa warit redde för wårt infanterie. Twenne par pukor och standar och 2 styken hafwa wåra tagit af dem, 14 man döde och blesserade äro af wåra man blefne; öfwerstlieutenant Träffenberg af Nylands regemente är blefwen slagen. Men huru månge som af dem äro blefne wet jag ännu intet, men de hafwa fåt braft hug. Hwart wi lära marchera, det wet man ännu intet, ej heller wet någon det, bara gudh och H. M:t — — — —

(Forts.).

Ur utlandets historiska forskning.

Maria Stuart, Darley, Bothwell. En under prof. W. Onckens ledning bildad historisk skola vid universitetet i Giessen har under förra året börjat offentliggöra resultaten af sina historiska öfningar. Ett af dem föreligger i ofvan anförda arbete, som författats af d:r *E. Bekker*[1]). Det är uppfyldt af detaljutredningar, dem förf. på ett klart sätt anordnat till stöd för sina i många fall nya och märkliga åsigter om vissa punkter i Maria Stuarts historia. Arbetet har utomlands väckt uppseende och då det rör sig omkring mycket omtvistade och ryktbara frågor, torde en redogörelse för detsamma äfven i vår tidskrift försvara en plats. Kritiken har dock haft ett och annat att anmärka; i synnerhet visa sig förf:ns öfversättningar från engelska och franska här och hvar något opålitliga, slutledningarna något förhastade.

Hufvudsakligast sysselsätter sig detta arbete med frågan, huruvida Maria Stuart skall af efterverlden dömas skyldig till delaktighet i Darnleys[2]) mord, hvarmed sammanhänger hennes förhållande till Bothwell.

Förf. erinrar först derom huru strax före Maria Stuarts återkomst till Skotland från Frankrike efter hennes gemåls död, den kalvinistiska trosbekännelsen blifvit formulerad och en våldsam förstöring af den katolska kyrkans minnesmärken egt rum. Adeln hade satt sig i besittning af kyrkogodsen och ville icke veta af deras återställande. Att en konflikt mellan den bigott-katolska drottningen och hennes kalvinistiska undersåtar skulle uppstå var naturligt, ehuru den kom att dröja några år. Maria Stuarts äktenskap (juli 1565) med sin frände, grefvens af Lennox son, den katolske Henry Darnley gaf anledning till missnöjets utbrott, och hennes egen halfbroder Murray tvekade ej att gripa till våld, men hans upprorsförsök misslyckades; han sjelf och flera af hans anhängare förvisades ur landet. Det förtroende han förut åtnjutit öfverflyttade nu Maria på påfvens förre agent, David Riccio, som efter Murrays fall blef hennes statssekreterare. Då man var på väg att i parlamentet genomdrifva såväl förvandlandet af de landsförvistes egendomar till kronogods, som den katolska kyrkans återupprättande, var Riccios stund slagen. I sammansvärjningen mot hans lif tog äfven Darnley del, huru mycket den än kunde synas stå i strid med den kungliga maktens och katolicismens intressen. Darnley var stolt och äregirig och gjorde anspråk på matrimonialkrona, men då hans gemål vägrade, och han ansåg Riccio dertill vara orsak, biträdde han stämplingarna mot dennes lif. För detta sitt deltagande erhöll han af de sammansvurne löfte om den äskade kronan. Fegt förnekade han inför sin gemål all andel i gunstlingens mord (Mars 1566); lorderne lemnade snart i hennes

[1]) Tryckt i Giessen 1881. 387 sid. Pr. 8 kr.

[2]) Namnet anser förf:n på grund af samtida handlingar böra stafvas utan *n*.

händer skriftliga bevis derpå. Från den stunden, har man sagt, hyste Maria Stuart afsky för Darnley, men detta är bevisligen osant. Vek och eftergifvande förlät Maria Stuart lätt, för att icke säga lättsinnigt. Hvad särskildt Darnley angår, var han en bland de högst få personer, som fingo vistas i drottningens närhet, då hon i Edinburg (Juni—Juli 1566) afvaktade sin nedkomst; kort efter denna upprättade hon sitt testamente, till stor förmån för Darnley, hvilken samtidigt skref ett bref till Karl IX i Frankrike för att på drottningens och egna vägnar bjuda honom till fadder. Allt visar att ett godt förhållande rådde mellan makarna.

Murray, som sjelf blifvit benådad, arbetade nu på att hans förvisade vänner, Riccios mördare, likaledes skulle benådas och återkallas, hvilket Darnley, som förnekat sig vara deras medbrottsling, naturligtvis på det högsta fruktade. Darnley började från denna stund hålla sig undan från hofvet, der han visste sig ega dödsfiender. Det var detta, som orsakade hans aflägsnande från regeringsärendena — icke någon oblid sinnesstämning hos hans gemål. Darnley hade varit ett hinder för Ricciomördarnes amnesti. I Dec. 1566 blefvo desse, till ett antal af 77, återkallade från landsflykten. Darnley hade då begifvit sig till sin fader i Glasgow, men då rykten började utspridas om att han förehade stämplingar mot Maria, och hon med rätta ansåg hans fader vara i detta afseende ett farligt sällskap för honom, uppsökte hon honom derstädes. Der egde en fullkomlig försoning dem emellan rum, enligt ögonvitnens otvetydiga intyg. Man har skriftliga bevis derpå att Maria haft för afsigt att derifrån föra sin sjuka gemål till Craigmillars slott, men hon blef af andra öfvertalad att i stället begifva sig med honom till *the kirk of Field* i Edinburg, der den hemska katastrofen af Darnleys fiender förbereddes. Murray, Maitland, Argyle och Huntly hade nämligen på Craigmillar uppgjort en plan till Darnleys undanrödjande och för densamma vunnit Bothwell, ehuru han varit deras fiende; hans deltagande var dyrköpt.

I det hus, dit Darnley fördes (the kirk of Field), som egdes af en broder till den advokat, hvilken uppsatt de sammansvurnes förpligtelser, och som var möbleradt med kunglig prakt, hade drottningen sitt rum under hans sängkammare. Dessutom bodde sex personer af Darnleys omgifning der. Här inträffade den 9 febr. 1567 den bekanta katastrofen. Darnley, som hunnit ut ur huset, blef gripen af utstälde mördare, som strypte honom.

I början af året hade Bothwell vid gränsen mött de återvändande landsflyktige för att vinna dem för det dåd, för hvilket han sjelf blifvit vunnen. Hela den protestantiska adeln var i sammansvärjningen delaktig, och månge af dess medlemmar spelade vissa roller vid mordets utförande. En detaljerad undersökning dels af lokalen för mordet dels af de sedermera hållna vitnesförhören med kungamördarne ligger till grund för dessa resultat. Bothwell hade sig uppdraget öfvervakandet af krutets transport och antändande; Huntly, Douglas, Maitland, Robert och James Balfour voro efter all

sannolikhet bland dem, som buro hand på Darnley. Hans mord var uteslutande en politisk våldsbragd, verkstäld af dem, hvilka af politiska grunder på Craigmillar sammansvurit sig och hvilka sedan blifvit biträdda af en stor del af adeln. Redan denna sammansvärjningens stora, bevisliga utsträckning borde kunna fritaga Maria från misstankar om delaktighet, ty hade hon velat blifva Darnley qvitt, fans det väl andra medel, än att på dylikt, uppseendeväckande sätt ingå i komplott med nästan hela den protestantiska adelns talrika medlemmar; hade hon, såsom man på grund af det nedan nämnda, stora Glasgow-brefvet påstått, gifvit Bothwell i uppdrag att föranstalta Darnleys undanrödjande, borde han ock hafva varit upphofvet till sammansvärjningen, hvilket, såsom vi sett, icke var fallet. Hufvudpersonerna i sammansvärjningen hafva sjelfva intygat att Maria var oskyldig. Det dröjde någon tid innan de s. k. bevisen kunde anskaffas.

Från de med Marias obeslutsamhet missnöjda katolska makternas gesandter utspreds först berättelsen om hennes andel i mordet, men om hennes kärleksförhållande till Bothwell hade de då ännu intet att förtälja. Detta rykte uppkom först efter Marias giftermål med honom och en af anledningarna dertill var den slapphet, hvarmed ransakningarna om mordet bedrefvos, men Marias fiender ville icke besinna att de sjelfskrifne domarne voro sjelfve de brottslige och att hvarthän Maria vände sig, mötte hon deltagare i sammansvärjningen. Desse hade, för att köpa Bothwell för sin sak, förbundit sig att, med undanrödjande af alla hinder, förmäla honom med Maria. Hans äregirighet vann sitt mål, på samma gång adeln derigenom förekom drottningens sannolika förmälning med någon utländsk katolsk furste. Bothwells giftermål med Maria var en följd af Darnleys mord i öfverensstämmelse med de ömsesidiga förpligtelserna på Craigmillar, och då Bothwells försök att på försonlig väg, med åberopande af adelns skriftliga beslut, vinna Marias hand, misslyckats, återstod endast ett våldsamt tillvägagående, hvilket ingalunda var, såsom man föregifvit, något tomt skådespel, utan den fullaste verklighet, såsom äfven alla Marias fiender sedermera intygat. Öfvergifven af alla såg drottningen sig nödgad att handla enligt hela adelns skriftligen framstälda önskan.

Hvad angår Marias bref till Bothwell, de s. k. Glasgow- och Stirlingbrefven, med hvilka man velat bevisa hennes brottslighet, har förf. genom en alltför lång bevisföring, för att den här skulle kunna återgifvas, sökt ådagalägga hela processen med deras framskaffande. Vid konferensen i York (okt. 1568) döko dessa bref helt plötsligt upp. Der företeddes fem bref, skrifna på skotska, och skottarne erböjdo sig att med ed bekräfta, att de voro skrifna af Marias egen hand, ehuru hon, såsom uppfödd i Frankrike, plägade skrifva på franska språket. Några månader derefter, vid konferensen i Westminster (dec. s. å.), sedan man fått tid på sig, förevisades samma bref, jemte tre andra; de befunnos då allesamman vara skrifna på franska, och förklarades äfven då, med samma intyg, vara af Maria

egenhändigt skrifna. Egendomligt måste det förefalla att Maria, hvars talrika bref utgöra 7 tryckta volymer, under några få dagar skrifvit dessa kärleksbref till Bothwell, då deremot för andra tidrymder, då Bothwell var längre skild ifrån henne, ingen dylik korrespondens dem emellan egt rum.

Af det förnämsta bland dessa bref, det s. k. långa Glasgowbrefvet, hafva dessutom, såsom förf. bevisat, tvenne redaktioner förelegat. Noggranna samtida uppgifter om deras innehåll stämma nämligen i väsendtliga afseenden icke öfverens. Murray gaf sin sekreterare Wood befallning att hos Darnleys fader söka hopsamla bevis på Marias brottslighet, och då denne begifvit sig till honom, vände sig båda till Thomas Crawford, (hvilken på grefvens af Lennox vägnar mottagit Maria, då hon i Glasgow uppsökte Darnley,) med begäran om svar på vissa uppstälda frågor. Det ifrågavarande brefvet är i början försedt med ett slags disposition af innehållet, en uppräkning af de punkter, som deri skulle förekomma, — ett sätt, som Maria, med sin vana som brefskrifvarinna, annars aldrig användt. Men några af dessa punkter förekomma sedan aldrig berörda i brefvet. När man nu, vid en jämförelse mellan detta föregifna bref af Maria och Crawfords svar på de till honom framstälda frågorna, påträffar så stor likhet, att förf. kunnat uppställa paraleller dem emellan, och såväl de särskilda punkternas uppställniug i början af brefvet som det förhållandet att vissa af dem icke blifvit vidrörda, tydligt påminna om de till Crawford framstälda frågorna, af hvilka han icke kunnat besvara några, torde brefvets äkthet svårligen kunna försvaras. Hela gången af dessa brefs uppsättande söker förf. på grund af noggranna forskningar att uppvisa[1]).

Arbetet innehåller dessutom många upplysningar om Elisabet, Murray och andra hufvudpersoner i Maria Stuarts drama, liksom en pröfning af samtida och senare historieskrifvares framställningar af den olyckliga drottningens historia, (bland de äldre i synnerhet Buchanan, enligt förf. en hufvudkälla för förfalskningen af Maria Stuarts historia, och Knox; bland de nyare Froude och Mignet), men vi måste till detsamma hänvisa våra läsare, då utrymmet här icke medgifver en längre redogörelse derför.

Vi kunna tillägga att en engelsk författare, *J. D. Leader*, i ett nyligen utgifvet arbete (Mary, Queen of Scots, in captivity. Sheffield 1880) kommit till samma resultat som Hr Becker med afseende på värdet af Buchanans arbete, liksom han är benägen att ansluta sig till en annan af Maria Stuarts försvarare, Hosack, i afseende på hennes oskuld till Darnleys mord.

[1]) Frågan om de beryktade brefvens äkthet synes emellertid knappast ännu vara till fullo löst. *Red.*

Underrättelser.

Med. D:r AXEL JOHAN AMNÉUS afled d. 6 Dec. 1881. Han egnade sig med synnerlig förkärlek åt rättsmedicinska studier och röjde derunder ett lifligt intresse för historien. Hans förnämsta uppsats i detta ämne var hans afhandling för medicine-doktorsgraden »Om kronprinsen Carl Augusts dödssätt och de rättsmedicinska hufvudpunkterna af rättegången mot Rossi» (1865; sedan omarbetad). För öfrigt skref han i tidningar och tidskrifter »Om general von Döbelns blessyr», »Frans Josef Anton Rossi»; »Gustaf II Adolfs dödssätt» omarbetad under titel »Om Gustaf II Adolfs död» i Hist. Bibl. 1879, (framkallade der ett yttrande af C. T. Odhner); »Erik XIV:s förgiftning» (Eira 1880).

A. var född 1833, dog såsom andre stadsläkare i Göteborg.

— Generalmajoren och chefen för generalstaben frih. H. RAAB dog d. 11 Dec. 1881. Hans förtjenster som militär tillhör det ej oss att bedöma, om den historiska forskningen har han deremot gjort sig förtjent genom den verksamhet han utvecklade för bildande af ett krigsarkiv i sammanhang med generalstabens omorganisation. Man känner det bedröfliga tillstånd, hvari de samlingar förut befunno sig, som utgöra kärnan i det nya arkivet, och den otroliga vanvård, för hvilken de i äldre tid varit utsatta. Ett slut derpå gjordes genom instruktionen för generalstaben af d. 5 Dec. 1873, som vid densamma anordnade en särskild krigshistorisk afdelning, och utnämnd till generalstabens chef, fortfor frih. Raab att främja den nya institutionens utveckling. — Såsom historisk författare framträdde frih. R. med en uppsats öfver »Den adliga rusttjensten» (urspr. tryckt i K. Krigsvetenskapsakademiens tidskr., sedan äfven i särtryck). Åren 1870—72 redigerade han nyssnämnda tidskrift och var äfven grundläggare af Militärlitteraturföreningen, som redan hunnit utveckla en ganska omfattande literär verksamhet.

— Professor W. E. SVEDELIUS lemnade vid slutet af förra året den plats som skytteansk professor i vältalighet och statskunskap, han under 20 år har fyllt. Vi ämna ej här redogöra för hans verksamhet; det brukar vanligen först ske på den dödes mull, och vi önska hr. S. ännu många år utaf helsa och arbetsförmåga. Men vid slutet af hans officiella lärarverksamhet må det äfven här blifva uttaladt huru mycket han gjort sig förtjent om den svenska historien. Vi tänka härvid visserligen på en hel rad af längre och kortare afhandlingar, men framför allt på den omutliga rättskänsla, på den fördomsfria och opartiska forskning, med hvilken hr. S. i tal eller skrift trädde de historiska frågorna och personerna under ögonen utan att rygga tillbaka för häfdvunnet rykte och namn, ett åskådningssätt, som i en slående form uttaladt, ej kunnat undgå att äfven inverka fördelaktigt på hans lärjungars tankerigtning och uppfattning och i allmänhet på de historiska studierna vid universitetet.

— Förlidet år afslutades, som bekant, den på hr H. LINNSTRÖMS förlag utgifna, med illustrationer försedda *Sveriges Historia*. Vi ha redan yttrat oss om de första banden af detta verk och skola utförligare återkomma till de sista. Här vilja vi endast gifva uttryck åt det erkännande, hvarpå hr L. har rättvist anspråk för det nu lyckligt tilländabragta företaget. Mera än vanligt plägar vara fallet med en förläggare har han andel uti verket, som med sina förtjenster, kanske äfven med sina fel, vitnar om hans energi och personliga intresse för detsamma.

— På Vitterhets- Historie- och Antiqvitetsakademiens förlag har nyss utgifvits i ny tillökad upplaga *Anglosachsiska mynt i Svenska K. myntkabinettet funna i Sveriges jord. Ordnade och beskrifna af* BROR EMIL HILDEBRAND. Den första upplagan af denna myntbeskrifning med sin för vår fornsakskännedom så vigtiga historiska inledning (som ej i den nya upplagan är omtryckt) utkom 1846. Det förelåg då ett material af mera än 4000 mynt att behandla. På de 36 åren, som sedan dess förflutit har myntens antal mer än fördubblats och vi lyckönska den ålderstigne författaren, som sjelf fått lägga hand vid omarbetningen af detta verk från yngre år, hvars förnyande gjorts nödvändigt genom den storartade utveckling af de svenska fornsakssamlingarna, som skett under hans egna ögon och till så väsentlig del under hans ledning. Hvad fördelningen af fyndorterna vidkommer, ha de tillkomna fynden blott bekräftat det resultat, som redan i den första upplagan angafs. Mer än hälften af fynden härstamma från Gotland, fjerdedelen från Skåne och alla de öfriga med få undantag från det östra Sverige.

— Af anslaget till resestipendier och lärda verks utgifvande för 1882 har K. M:t beviljat bl. a. professor C. T. ODHNER för historiska forskningars anställande i Moskva (gjorda hösten 1881) 1200 kr., kaptenen i generalstaben N. J. T. SELANDER för att utgifva första häftet af en historisk-geografisk atlas öfver Sverige, utvisande bygdens utbredning i Vestmanland 1000 kr.; samt åt amanuensen i Riksarkivet kammarherre C. SILFVERSTOLPE för utarbetande af början af den förlidet år i Hist. Tidskr. omtalade kronologiska förteckningen öfver tryckta handlingar rörande Sveriges historia till och med år 1718 1000 kr.

— Vid Upsala universitet föreläser under vårterminen 1882 prof. MALMSTRÖM öfver *Sveriges historia under det Karolinska enväldet*; doc. BOETHIUS (för e. o. prof. Hammarstrand) öfver *Franska revolutionens historia* och doc. ALIN (såsom uppehållande Skytteanska professionen) *jämförande öfversigt af de tre skandinaviska ländernas nu gällande statsförfattniug*. — Uti Lund föreläser prof. ODHNER öfver *Englands historia under 17:de årh.* och prof. WEIBULL *geografi* och *statskunskap* samt längre fram *ur nyaste tidens historia*.

— Bland de historiska arbeten, som under V. Duruys ledning utgifvas i Paris, till hvilka Rambauds nu i svensk öfversättning afslutade ryska historia hör, har nyligen utgifvits *Osmaniska rikets historia från äldsta tider till Berlintraktaten*, författad af A. DE LA

Jonquière, f. d. professor vid kejserliga militärskolan i Konstantinopel. Af arbetet, som i Frankrike vunnit ovanligt stort bifall, förberedes en svensk öfversättning, hvaraf början utkommer instundande vår. Den torde komma att omfatta 7 à 8 häften à 6 ark och till ett pris af 1 kr. häftet, samt åtföljes af 4 kartor.

— Vi höra att den om Sverige i så mycket förtjente forskaren geheimerådet och akademikern J. Grot i S. Petersburg är sysselsatt med en öfverflyttning till ryskan och bearbetning af hr Hjärnes afhandling i Historisk Tidskrift för 1881: *En rysk emigrant i Sverige för 200 år sedan.* Den lärer komma att offentliggöras i K. ryska Vetenskapsakademiens Handlingar (zapiski). Äfven ett annat bevis på hr Grots intresse för Sverige ha vi helt nyligen, det må här tilläggas, haft tillfälle att se i en liten åt den svensk-finska nyare litteraturen egnad tidskriftsartikel (»Ur den svenska och finska poesiens verld»), der till sist påpekas såväl den betydelse den svenska literaturen och de svenska arkiven ega för Ryssland, som ock de i Sverige börjande ryska studierna, af hvilka till hans kunskap kommit särskildt de som vid Riksarkivet bedrifvits och i Historiskt Bibliotek samt öfversättningar af ryska historiska skrifter visat sina frukter.

— Från Finland meddelas oss några underrättelser om ett nybildadt *Historiskt museum i Åbo.* Första tanken på bildande af ett dylikt museum väcktes 1878 genom donationen till Åbo kommun af en privat boksamling, och frågan togs om hand af en komité. Enskilda förslag gjordes i tidningarne och Finlands historici framhöllo önskvärdheten både af en Åbo stads historia och ett historiskt-antiqvariskt museum. Förlidet år beslöto omsider stadsfullmägtige inrättandet af ett historiskt museum samt anslogo medel dertill. En styrelse tillsattes (bestående af hrr F. Rettig, Fagerlund, von Heideken, Cygnæus och fru V. Malm) och till lokal för museet har utsetts hertig Johans forne audienssal på Åbo slott. Museet omfattar f. n. en boksamling, mynt och medaljer, kartor och ritningar öfver Åbo eller föremål förskrifvande sig från staden m. m. Vi tillönska det vackra företaget all framgång. Åbos och Sveriges minnen äro gemensamma; för den stad, der Per Brahe, Gezelius, Porthan, Franzén och så många andra lärde, vittre och statskloke verkat måste intresset alltid vara lifligt äfven på denna sidan hafvet. — Vi tillägga på begäran att Åbo stads historiska museum uppköper föremål, som hafva gemenskap med Åbo stad eller dess historia; möjliga anbud adresseras till *Museets bestyrelse.*

— Man är, enligt *Revue Critique,* i Paris sysselsatt med att bilda en *Historisk Förening.* Medlemmarne skola betala 100 francs i inträdesafgift och 60 francs såsom årsafgift, ehuru undantag i vissa fall kunna medgifvas. Derjämte finnas ständiga medlemmar, som betalat en afgift af minst 500 francs. Slutligen förekommer äfven en klass af »membres donateurs». Föreningens ändamål är att bilda en »Cercle», en samlings-, samtals- och läsesal för dem, som sysselsätta sig med eller intressera sig för historiska studier. Äfven

sammanträden skola hållas för historiska diskussioner, öfningar eller föredrag, och en »Bulletin» skall utgifvas. Bland inbjudarne uppräknas hrr Monod och Fagniez, utgifvarne af »Revue Historique»; Boutmy, direktör för »l'Ecole des sciences politiques»; Girard de Rialle och Hanoteaux, tjenstemän i Utrikesarkivet, Sorel, Vidal de la Blache m. fl.

— Enligt Revue Historique kommer en fransk periodisk tidskrift *Le cabinet historique* att från och med 1882 förvandlas till ett organ för bibliotek och arkiv, upptagande officiela cirkulär och förordningar, personalnotiser, accessionsförteckningar, notiser m. m. d.

— Vi meddela efter »Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde», VII, 1, följande recept på en tinktur för att återställa utplånad skrift; »man bereder en koncentrerad lösning af surt kromsyradt kali och drager aktstycket i fråga genom lösningen eller bestryker detsamma med en i lösningen doppad pensel. Omedelbart derefter aftvättar man lösningen med klart vatten, helst rinnande (under en vattenledningskran) och torkar handlingen. Lösningen verkar ofelbart, så snart bläcket är jernhaltigt, hvilket i regeln torde vara förhållandet med medeltidens bläck. Medlet har den fördelen att materialet icke angripes, att skriften allt framgent blir läsbar, och att det icke har samma obehagliga lukt som svafvelammonium».

MICU

Om det botniska handelstvånget.

AF

OSKAR FYHRVALL.

(Forts. fr. sid. 66.)

3.

Vi hafva följt bondeseglationens öden ända till envåldsperiodens slut och dermed kommit till en ny tid. Knappt hade kriget afstannat, förrän den återupptogs, och med detsamma återkommo de gamla tvisterna med städerna. Som bonden naturligen icke betalade tull mer än en gång, nämligen i Stockholm, hade han redan derför ett öfvertag öfver borgaren. För att utjämna detta förhållande och ställa allmogens seglation i detta afseende på lika fot med deras egen anhöllo städerna redan vid 1719 års riksdag, att bonden skulle kännas skyldig att först infinna sig i närmaste stad med det gods, han tänkte försälja, samt der aflägga lilla tullen, hvarefter han kunde få begifva sig, dit han ville. Detta afslogs dock, och Kungl. Maj:t förklarade sig hvarken vilja eller kunna betaga allmogen dess urgamla rätt att med sin afvel fara dit honom bäst syntes, när han i sin hemstad ej kunde bekomma skälig betalning.

Äfven en enskild anhållan i syfte att inskränka bondeseglationen framställdes af Ny Karleby, men rönte samma öde. Den egentliga striden tog dock icke sin början, förrän ständerna efter fullständigt återvunnet fredslugn för första gången återsågo hvarandra. Dette skedde vid riksdagen 1723, under hvilken frågan inträder i ett nytt skede. Då inleddes nämligen den ihärdiga kamp mellan städer och landsbygd kring Botniska viken, som i sin fortgång kombinerad med den än märkligare strid, som dessa samma städer förde med Stockholm, ledde till båda parternas frigörelse från det förtryck, som hvilade öfver dem. Denna

gång åter synes det hafva varit bönderna, som väckt frågan på tal, i det de haft för afsigt att något utvidga sina rättigheter. [1]) Den afsigten gick visserligen icke i fullbordan, men för att en gång få reda och klarhet i denna ständigt återkommande tvistepunkt resolverade Kungl. Maj:t, att ärendet, så vidt det rörde Egentliga Finland och Österbotten, skulle öfverlemnas åt den kommission, som var förordnad för Finland. Denna kommission skulle noga ransaka, hvilka trakter borde efter förordningarna åtnjuta seglationsrätt, samt deröfver insända förteckning till kammar- och kommersekollegierna, hvilka derefter skulle inkomma med förslag i ämnet till Kungl. Maj:ts stadfästelse. Emellertid och tills vidare förblef allt vid det gamla. — I Vesterbotten åter fick allmogen rätt att föra sin afvel till hvilken med tullplats försedd stad som helst, nämligen hvad den med öppna båtar gitte afföra; hvaremot all fart med skutor och större fartyg blef alldeles förbjuden. [2]) Kommissionen grep sig ock an med utförandet af sitt värf, ehuru den ej kom att sträcka sin verksamhet längre än till Egentliga Finland med Nyland, hvilken senare provins vid detta tillfälle dock icke tilldrager sig vår uppmärksamhet. Undersökningen utfördes enligt upplysningar från landskanslierna och häradskistorna samt de muntliga berättelser, som afgåfvos af allmoge och borgare vid sammankomster med dem, men den försvårades betydligt af den omständigheten, att en stor del af de nödiga dokumenten under ofreden gått förlorade. Den seglation, som kommissionen sålunda faktiskt fann, var åtminstone till utsträckningen ganska betydligt skild från den, som uppstått genom 1617 års handelsordinantia. Denna förändring hade försiggått hufvudsakligen efter enväldets införande »genom hjelp af personer, som gynnade allmogen,» [3]) dock vanligen på vissa vilkor, såsom att förut utbjuda sina varor 3 dagar i närmaste stad och betala tull. [4]) Sitt betänkande inlem-

[1]) 1786 års handl. ang. bondesegl. R. A.

[2]) Modée I: 379. 1786 års handl. ang. bondesegl.

[3]) Städernas i Åbo län inlaga till K. M. 1730. Redan under drottning Kristinas tid finnas dock resolutioner utfärdade i seglationsfrågan till allmogens fördel. T. ex. för den nedan nämda Pyhämä socken, som 1635 fick rätt att segla med träkärl o. d. till Stockholm mot skyldighet att först under 3 dagar bjuda ut varorna åt Nystads borgare.

[4]) De orter som sålunda utom de ursprungliga hade förvärfvat sig seglationsrätt voro Pargus socken, Livo ö vid Åbo, Luvia kapell och Sastmola pastorat vid Björneborg, Pyhämä socken vid Raumo, Nykyrka socken och Lokelax kapell vid Nystad, Merimasko kapell vid Nådendal, »utom andra socknemän, som sjelfva gjort sig delaktiga af denna förmån.»

nade kommissionen den 1 Dec. 1725 och uttryckte såsom sin åsigt deri, att seglationen var en borgarenäring, och att man följaktligen vid stadfästandet af bondeseglationen borde se till, att städernas privilegier ej kränktes. Derför tillstyrkte den icke seglationsrätt för flere socknar och byar än dem, som uppräknas i den på detta arbete sig stödjande kungl. förordningen öfver bondeseglationen i Åbo län af den 3 Mars 1747, hvarom mera nedan. I denna mening instämde sedan d. 21 Juni 1727 kammar- och kommersekollegierna. — I Österbotten kom, såsom nämdt, den motsvarande undersökningen icke att förrättas af kommissionen. I stället utfördes den af landshöfdingen i orten von Essen. Äfven här försvårades den af brist på dokument, hvilka under kriget förstörts, men man hade dock till någorlunda rättelse den »specifikation till by och bonde», som under Karl XII blifvit uppsatt. Resultatet blef, att aldenstund allmogen icke kunnat förete några resolutioner till stöd för en allmän seglation, densamma skulle regleras efter 1696 års seglationsordning och andra stadgar. Ett antal socknar och byar föreslogs af sådan anledning till seglationens åtnjutande [1]) och derjämte medsändes en lista på andra dylika, som äfven begärt seglation, men hvaröfver omdömet hänsköts till kollegierna, som i sitt betänkande till Kungl. Maj:t sammanfattade båda dessa undersökningars resultat. De nordligare socknarne medtogos icke i undersökningen, emedan de icke förekommo på listan af 1707—09, ja, vid dennas upprättande icke ens varit anmälda.

Båda förslagen, såväl kommissionens som v. Essens, voro ganska förmånliga för städerna och det gälde sålunda att verkligen få dem af Kungl. Maj:t sanktionerade. Men härvid mötte större svårigheter, än man törhända tänkt sig. Bondeståndet var visserligen på riksdagarne tillbakaträngdt från de högre politiska frågorna, men allmogen hade dock representanter vid dem. Vidare idkades seglation af kustbefolkningen på flera andra trakter i landet än kring Botniska viken. Det var då klart, att

[1]) Dessa voro i Lappfjerds socken 1 by, Skaftung, och i Nerpes socken 7 särskilda byar, Pielax, Kaskö, Tierlax, Toby, Harfström, Korsnäs och Märkipä. Af Malax socken undantogos blott 2 byar Salvo och Rimal och af Mustasaari föreslogos 4 st. Vallgrund, Riplot, Björkö och Ljungsund. Vörö socken, som äfven begärt seglation, under påstående att förr hafva idkat den, blef på Vasa stads anmärkning, att den icke var en skärsocken, utesluten. tills den kunde förete några dokument derpå.

representanterna från dessa orter skulle betrakta sina finska och österbotniska medbröders fara som sin egen, och slutligen kunde det icke vara alldeles utan skäl, ifall allmogen i gemen fattade det nuvarande angreppet såsom ett intrång i ståndets allmänna rätt att föra sin afvel dit man helst ville. Af allt detta följde, att bondeståndet på riksdagarne ifrigt motsatte sig de föreslagna inskränkningarna. Det stöd, som städerna kunde hafva i de finska uppsocknarna, hvilka de inbillat skola få godt pris på saltsjöfisk, om seglationen upphäfdes, motvägdes mer än väl af det finska presterskapets benägenhet för seglationen, emedan det enligt sina privilegier åtminstone till en del egde rätt att öfverföra sina tiondepersedlar och annat lönegods på allmogens farkoster. Härigenom vunnos nyttiga förespråkare äfven i en annan riksdagens afdelning. På ort och ställe förhöllo sig konungens befallningshafvande vacklande till frågan, ömsom gynnande, ömsom motarbetande seglationen. [1]) Under sådana förhållanden fann regeringen lämpligast att uppskjuta frågan och år efter år förflöt, utan att något beslut togs. Tvärtom föllo vid den ena riksdagen efter den andra för allmogen ganska gynsamma resolutioner. [2]) Under tiden försökte städerna att med suppliker till Kungl. Maj:t och besvär vid riksdagarna främja sin sak. De skildrade i mörka färger bondeseglationens skadliga följder både för städerna, som derigenom utarmades, för kronan, som gick miste om ansenliga tullinkomster, och för allmogen sjelf, som försummade sitt åkerbruk med hvad dertill hörde samt blott lärde sig fylleri och ett lättjefullt lif, hvilket allt skulle förändras, om bondeseglationen afskaffades. Då skulle städerna tilltaga i liflighet och förmögenhet samt blifva i stånd att bättre än hittils betala sin skatt, åkerbruket skulle blifva bättre skött och genom rödjande utvidgas, och slutligen kronans tull bli större, emedan dels borgaren tullade två gånger och dels sjelfva varumängden skulle ökas. Den första af dessa suppliker

---

[1]) Städernas samf. besv. Ö.B. städers supplik 1740(?); d:o d:o supplik fr. städerna i Åbo län 1730.

[2]) Så t. ex. res. på allmogens besvär 1731 d. 28 Juni: »Enl. 1719 års res. på allmogens besvär och 1723 års på städernas, är det allmogen tillåtet att föra sin afvel och tillverkningar till hvad stad den vill, hvilket ytterligare bifalles».

Res. på allmogens besvär 16 Mars 1739: »K. M. vill med det snaraste vidtaga angående den gamla seglationen sådana förordningar, att hvarken städerna eller allmogen skall ske för när. Emellertid och intill dess må de för allmogen utkomna res. och förordningar efterlefvas». (Dessa res. äro hemtade ur komm:s 1749 öfver bondesegl. i Ö.B. handl.)

ingafs af städerna i Åbo län under den 28 April 1730, sedan man tåligt väntat nära tre år från inlemnandet af kammar- och kommersekollegiernas betänkande. [1]) Det klagas deri, att den helsosamma förordningen af 30 Jan. 1696 blefve ganska illa efterlefd, i det landtmannen seglade från första islossningen och till ny is hindrade, och sålunda gjorde 5 resor om sommaren, då äfven den bästa borgare ej hann mer än 2 à 3. En sådan seglation vore icke seglation med egen afvel, utan underhålles genom uppköp i socknarne på 4 à 6 mils omkrets af alla bondevaror, och dessutom förde bönderna med sig vid hemkomsten från Stockholm tobak, kläden, kattuner och annat, hvilket de så mycket lättare kunde göra, som de ej betalade annan tull än den vid Blockhusudden utanför Stockholm. Derför begärdes seglationens inskränkning till rätte skärkarlar [2]) enligt ordinantian af 1617 och res. af 1696. Året derpå den 3 Juni följdes denna inlaga af en annan från städerna i Österbotten, Kristinestad, Vasa, Brahestad, Jakobsstad samt Gamla och Nya Karleby, hvilka dock inskränkte sig till att helt enkelt begära stadfästelse på v. Essens ofvannämnda förslag, äfven om kammar- och kommersekollegierna, som städerna synas hafva misstänkt för liberalare åsigter, skulle hafva föreslagit annat och mer. Emellertid utkommo några af de ofvannämda riksdagsresolutionerna, som i hög grad tryggade landtmännens seglation. Genom landshöfdingarnes bevågenhet tilltog den också åtminstone i Österbotten högst betydligt, och allmogen seglade med skutor af 30 till 40 lästers drägtighet samt for fram och åter två gånger på sommaren. Till följd deraf funno städerna det nödigt att ånyo på riksdagen 1734 göra påminnelse deremot, och som äfven Österbottens södra kontrakt från andra sidan väckte frågan på tal under påstående, att en del byar blifvit förbigångna vid v. Essens undersökning, som egentligen bort vara med bland de till seglation föreslagnas antal, ansågs saken böra företagas till ny behandling. Men emedan nödiga dokument saknades och kollegierna icke före riksdagens slut inkommo med sina utredningar, öfverlemnades saken åt Kungl. Maj:t. Regeringen befalde då landshöfdingen i Vasa att gå i författning om en ny undersökning för Österbotten, hvilken också 1739 kom till stånd, ehuru-

[1]) Städernas samfälda besvär.

[2]) D. v. s. sådana bönder, som sådde blott 4, 6 à 8 spann, enl. en förordning hos Stj.

väl den af städerna påstods icke hafva gått mycket grundligare för sig än den föregående af von Essen utförda. Men innan detta hann ske, sammanträdde 1738 års riksdag, som äfven för denna frågan icke saknar sin märkvärdighet. Allmogen, för hvilken den insigten allt klarare uppgått, att småstadsborgaren icke egentligen var den fiende, som skulle bekämpas, utan fastmer Stockholmsbon, som höll den förre i ett olidligt tvång, stälde sig nu afgjordare än förr vid småstadsborgarens sida i dennes kamp mot hufvudstadens monopol, förhoppandes af en gemensam seger ett gemensamt gagn. I en om hofsamhet vitnande inlaga framstälde Österbottens södra fögderi sina anspråk att bibehållas vid 1680 och 1686 års resolutioner under förmodan, att borgerskapet så mycket mindre skulle bestrida allmogen detta, som rättigheten icke blott hade sin grund i kungl. resolutioner och beslut, utan äfven hade sjelfva den naturliga billigheten för sig, att hvar och en må, så godt han kan, söka sin utkomst; liksom allmogen icke ville missunna borgerskapet dess seglation, utan fast mer bidraga dertill, att detsamma måtte kunna utsträcka den så långt som möjligt. I enlighet med sådana tänkesätt begärdes också så väl af Österbottens båda fögderier som af hela bondeståndet en stapelstads inrättande i Österbotten. [1]

Så försonliga känslor funno dock ingen genklang hos borgerskapet. När den nyssnämda nya undersökningen kommit till stånd, och vederbörande myndigheter ånyo inlemnat sina betänkanden, inkommo också städerna i Österbotten för andra gången med en inlaga. Under framhållande af de gamla skälen, som vi redan känna, yrkades deri att seglationen skulle lämpas efter 1696 års stadga och icke tillåtas andra än skärbyar med egen afvel, »som bör vara fisk», och i öppna båtar. Af sådana byar funnos i Österbottens sydligare socknar blott ett ringa antal, i den nordligare delen deremot funnos inga skärbönder alls, hvarför seglationen i de trakterna borde förbjudas. [2]

---

[1]) Redan 1719 och äfven 1723 hade yrkanden i denna riktning framställts af Ö.B:s allmoge. När en dylik ansökan vid 1734 års riksdag blifvit afslagen för V.B., beslöt allmogen i V.B. det oaktadt att genast förnya densamma med det tillägg att om den icke kunde beviljas, få betala sina utlagor i persedlar efter en billig värdering, alldenstund landtmannens produkter i städerna betalades så obetydligt.

[2]) Städernas samtl. besvär, suppl. af borgarne i Ö.B. — Som ett bevis på bondeseglationens omfattning denna tid torde ur denna handling också följande kunna anföras. Från Pedersöre socken, der blott en by handlade, utförde 12

Lika litet tillmötesgående ådagalades af Åbo läns städer. Redan föregående år hade de den 27 sept. supplerat sin förra inlaga med en ny. Enligt denna var det visserligen det sorgliga perspektivet af deras städers vissa undergång, som i första hand tvungit borgarne att klaga. Men äfven för Kungl. Maj:t sjelf uppstode af seglationen så många olägenheter, att deras pligt som trogna undersåtar bjöde dem att upplysa Kungl. Maj:t derom, huruledes kronan lede afbräck icke blott i tullinkomsterna utan äfven i rikets styrka. Till så stora olyckors förekommande gjordes under åberopande af 1696 års ofta omtalade förordning åtskilliga inskränkande förslag, som väl icke fingo någon praktisk betydelse för tillfället, ty resolutionen af den 16 mars 1739 kom emellan och uppsköt ärendet än en gång, men som dock uppenbarligen legat till grund för den förordning, som 1747 verkligen utkom.

Emellertid frodades bondeseglationen under skyddet af de kungl. resolutionerna, och äfven synes verklig nöd hafva tvungit allmogen dertill, ty varornas pris i Stockholm, isynnerhet saltets, synas hafva varit så höga, att allmogen omöjligt kunde stå ut med att betala äfven hemstadsborgarens vinst. [1]) Spänningen mellan stads- och landtbor blef derför allt starkare särskildt i Österbotten och bröt flere gånger ut i störande uppträden. 1745 egde ett sådant rum emellan socknemännen och borgerskapet i Nya Karleby. De förra hotade att bygga ett skepp om 500 tunnors drägtighet, då det skulle vara slut med stadens sjöfart, samt förde sin tjära ned till lastageplatsen dels förbi och dels igenom staden utan att erlägga tull. Härför blefvo de dock lagförda samt af landshöfding G. Creutz beröfvade sin seglationsrätt samt dömda att sälja sitt skepp. Icke dess mindre fortsatte de på samma sätt följande året, men blefvo äfven då straf-

---

bönder under 1739, fastän de voro skattlagda till åker, äng och skog, »med tre ansenliga fartyg under två resor med hvarje»:

635 tnr tjära.	1 t:a rågmjöl.
474 tolfter enkla bräder.	$3^1/_2$ L℔ torrt kött.
241 d:o dubbla d:o.	13 $^1/_2$ L℔ humla.
1400 st. hjullötar.	19 L℔ ost.
99 L℔ smör.	$2^1/_2$ L℔ torr fisk.
$51^1/_2$ famn ved.	1 L℔ fläsk.
14 L℔ talg.	1 st. räfskinn.
27 st. handspakar.	2 st. kohudar.

[1]) 1741 eller 1746 på riksdagen klagades högligen öfver brist och dyrhet på salt, ja, man hade knappt kunnat få köpa något alls. Enligt en handling hade det gält ända till 32 d. k.m. pr t:a.

fade. Betecknande för stridens hetta är äfven ett memorial, som böndernas hjelpare eller ledare i dessa kravaller sammanskref för att bevisa gagnet och lagligheten af bondeseglationen. Det heter nämligen deri, att genom densamma sättes bonden i stånd att samla medel till sina utlagors erläggande, men utan den samma skulle på ett år uppstå större afskrifningar i endast några härad än hela Ny Karlebys utlagor belupit sig till på några och tjugu år, »hvarför flere städers invånare likna vattubin som försvaga samhällskroppen.»

Dessa och dylika tilldragelser bragte omsider landshöfdingarne afgjordt öfver på städernas sida, och i deras riksdagsberättelser vid 1746—47 årens riksdag förordades lifligt bondeseglationens inskränkande. Kollegierna voro redan förut af samma åsigt, och så kommo ändtligen de länge förhalade och redan före sin tillkomst mycket omtvistade resolutionerna af den 3 Maj 1747 angående rätt till sjöfarts idkande för allmogen i Åbo län och i Österbotten till stånd.

Genom dessa stadgar inskränktes seglationsrätten till några vissa uttryckligen namngifna socknar och byar, hvaremot alla öfriga voro derifrån uteslutna. [1]) Dessutom betungades för kontrollens skull de, som fingo segla, med en mängd svåra skyldigheter. Utom iakttagandet af allt, hvad föregående påbud i det afseendet kunde innehålla, anbefaldes de att före afresan hemifrån förse sig med attest af närmaste kronobetjent, att varan hörde dem till och vore deras egen afvel, hvarefter vid Blockhusudden hvars och ens införsel till »by och bonde» skulle i tulljournalerna antecknas. Dessa anteckningar skulle sedan öfversändas till landshöfdingeämbetet i orten, som egde att på hvart ställe undersöka deras rigtighet. Vidare skulle särskilda lastageplatser vid kusten utses, dit allmogen skulle komma så väl vid utresan som vid återkomsten samt låta visitera sig och uppvisa attesterna jämte utförselsedlarne från Blockhusudden, »då man

---

[1]) De, som fingo rättigheten sig tillerkänd, voro i Ö.B. de byar och socknar på hvilka förordn. 1689 och 1696 kunde tillämpas, eller hela Kemi och Karlö s:r, samt dessutom 25 byar i Lappfjerds, Nerpes, Malax, Mustasaari, Vörö, Nykarleby, Pedersöre och Kroneby s:r. I Åbo län först och främst de i 1617 års ordinantia nämda, och derjämte de, som med dessa socknar voro af lika situation och egde kungl. res. på segl., näml. Pargas socken, Livo och Merimasko öar i Lemo s:n, Pyhämä past. i Letala s:n samt Luvia kapellgäll i Eura Åminne s:n, och i dessa socknar sträckte sig segl. till alla hemmansegarne.

ock skulle se efter, att bonden icke förde med sig andra varor eller mer än han kunde betarfva.»

Slutligen hoppades Kungl. Maj:t, att genom denna sålunda inskränkta handel såväl landsocknarne, som klagat öfver brist på fiskvaror, som äfven städerna skulle blifva väl behållna.

Hade dessa resolutioner trädt i verkställighet, skulle ett mycket svårt slag hafva drabbat bondeseglationen i Finland [1]. Men som riksdagen just för tillfället var samlad, inlades under ledning af representanten från Finland, Jakob Pålsson, i bondeståndet en allvarlig protest deremot. I ett inlemnadt memorial sökte samme Jakob Pålsson uppvisa, att resolutionerna af 3 Mars voro orättvisa, alldenstund de stödde sig på en förtydning af de åberopade lagrummen, 1689 års res. och 1696 års reskr. till landshöfding Ehrenschiöld. Han yrkade derför, att ståndet i ett protokollsutdrag till medstånden skulle begära en skrifvelses aflåtande till Kungl. Maj:t om en ny undersökning i Österbotten, i hvilken de socknar och byar, som nu blifvit förbigångna, skulle medtagas samt under tiden förordningarne af 3 Mars hvila. Slutet blef också att Riksens ständer den 14 Dec. 1747 afläto en skrifvelse i den begärda riktningen, och dermed var striden återigen i full gång. Förordningen af 3 Mars återkallades i April 1749 och på Kungl. Maj:ts befallning tillsatte generalguvernören öfver Finland v. Rosen en ny kommission för den begärda undersökningen i Österbotten, hvilken också verkstälde sitt uppdrag under vintermånaderna af år 1749. Dess arbete gick dock i afgjordt restriktiv anda, och den slutade med att frånråda seglationsrätts meddelande för samtlige de socknar och byar, dess granskning omfattade. Ungefär samtidigt härmed hade frågan äfven förekommit i Egentliga Finland. Efter den sista förordningens suspenderande begärde Åbo stad hos generalguvernören icke dess mindre densammas exeqverande eller också en ny kommissions tillsättande liksom i Österbotten. Landshöfdingen i länet Liljenberg, till hvilken generalguvernören för frågans vidare behandling vände sig, frånrådde dock en sådan kommissions tillsättande, emedan några ytterligare upplysningar icke stode att vinna, samt yrkade tillämpning af förordningen af d. 3 Mars. Det hela ledde dock icke för tillfället till något resultat.

[1] Inskränkningens omfattning torde någorlunda kunna bedömas deraf att 1749 97 byar i ofvannämda socknar uti Ö.B. och i alt 164 byar i 15 s:r anmälte sig såsom förbigångna, samt dessutom 4 hela s:r eller kapellgäll. Liknande klagomål hördes äfven från Åbo län.

Emellertid kämpades i Österbotten inför kommissionen med stor ansträngning å båda sidor. Skälen för och emot hade nu under stridens fortgång hunnit formuleras med större grad af precision och skärpa, hvarför en sammanställning af de vigtigaste här icke torde vara ur vägen. Dervid är att märka, att åtskilliga af dem, som anfördes emot, äro såsom praktiska hushållsråd alldeles förträffliga och i hvarje samhälle med högre ekonomisk utveckling också faktiskt efterlefvas. Till sådana kunna räknas de, som hemtades från teorierna om arbetets fördelning och ansågo skadligt, att en landtbrukare flackade hafven omkring eller låge i städernas hamnar om sommaren, då han borde vara hemma och sköta sin gård. Ty herskar det frihet på det ekonomiska lifvets område, så torde mot sådana skäl icke mycket kunna invändas. Men som detta vid ifrågavarande tidpunkt blott allt för litet var händelsen, måste en sådan motsägelse uppstå, som att seglationen för allmogen faktiskt var en lindring, ehuruväl den teoretiskt sedt och i sig sjelf måste medgifvas vara skadlig, hvilket dock med andra ord icke vill säga något annat, än att den var ett mindre ondt än borgerskapets förtryck. Andra skäl voro juridiskt formella samt utgingo från sjelfva ordalydelsen i resolutionerna af år 1689 och 1696. Vidare sökte man bestrida allmogen seglationsrätten på grund af dess obehöflighet, emedan inga eller högst obetydliga restantier på kronoutskylderna funnos inom Österbotten. Ja, till och med omtanken för bondens eget väl borde bjuda regeringen att förekomma hans segelfärder, hvarpå såsom bevis anfördes en kalkyl, hurusom bonden på en resa med vanlig last förlorade 40 d. k. m., mot om han hållit sig hemma samt köpt och sålt i provinsstaden. Och slutligen fick denna tidens nationalekonomers, liksom alla protektionisters buse, emigrationen, lemna sin kontingent till den stora falangen af skäl. Genom seglationens upphäfvande skulle nämligen, menade man, folkmängden fortare ökas, alldenstund den vida port till utvandring, som genom den öppnades, skulle tillstängas, och inga flera lemnas tillgängliga, »än dem kronobetjeningen kunde bevaka».

Mot dessa och dylika skäl gjorde allmogens fullmäktige, vice auditören Strengberg, åtskilliga invändningar. Först och främst var seglationen grundad i lag och kungl. förordningar och hade icke blifvit förverkad, och alltså var sakens juridiska sida fullt tillfredsställande. Hvad sedan angick behöfligheten eller icke

af seglationen för allmogen, framhölls att förr, innan allmogen började mera allmänt segla, fingo bönderna klent betaldt för sina varor, blefvo derför skuldsatta samt måste ofta öfvergifva sina hemman af bristande förmåga att utgöra skatten. Men sedan seglationen blifvit allmän, hade dessa olyckliga förhållanden ändrat sig. Böndernas frihet för kronorestantier vore alltså en välgörande följd af seglationen och borde icke användas som ett skäl till dess aflysande. Emot städernas kalkyl för att bevisa den skada landtmännen ledo af sina Stockholmsfärder, satte Strengberg en annan 1738 uppgjord af borgm. Molin, enligt hvilken en resa till Stockholm lemnade ett öfverskott af 176 d. k. m., då deremot samma varor sålda och köpta i hemstaden lemnade åt bonden blott 40 d. k. m. i kontant behållning. Det skäl åter, som hemtades från emigrationen, var framställdt af landshöfding Liljenberg i Åbo län och kunde derför icke af Strengberg bemötas.

Efter denna vederläggning af motståndarnes argument framstäldes några ytterligare skäl, som talade för seglationsrättens åtnjutande, i första rummet sjöbyarnes klena egor och dryga skatt, som gjorde en sådan förmån billig, utan att städerna, som dessutom hade uppsocknarne qvar, kunde klaga på intrång mer än städerna i andra trakter af riket, t. ex. midt emot i Vesterbotten, der allmogen seglade till hvilken stapelstad som helst. Vidare vandes bonden att bygga skepp samt blefve kunnig på sjön och van vid tackel och tåg, hvilket allt kunde vara nyttigt för landet, och hvarpå äfven under sista kriget gifvits prof, då allmogens fartyg användes och gjorde lika god tjenst som borgerskapets; och slutligen vore egen erfarenhet bättre än alla beskrifningar, och så kunde bonden i Sverige lära sig en bättre metod att bränna tjära och att sköta sitt landtbruk äfvensom förse sig med bättre fårslag än i Österbotten.

För alla dessa skäl hade kommissionen, såsom antydt, intet öra. Den egentliga skärallmogen, som hufvudsakligen lefde af fiske, borde visserligen få segla, emedan den hade en osäker födkrok samt genom färderna icke eftersatte tiden för nyttigare företag. Men sådane, som hade tillräcklig åker och äng att föda sig af, skadades blott af seglationen. Dessutom måste bonden på seglationen nedlägga en summa penningar, som vore vida bättre använd, om den nedlades på åkerbruket. I stort taget, kunde man säga, fortfor kommissionen, att Österbotten i skep-

och dylikt nedlagt åtminstone 100,000 d. s. m., som icke bidrogo till nationalförmögenheten, emedan varorna blott fraktades inom riket; men om de nedlagts på jordbruket, skulle hvarje tunna säd, som derigenom producerades öfver det vanliga, vara en lika stor tillökning i landets välmåga. Derjämte åtginge vid bondeseglationen mer folk än vid borgerskapets, emedan smärre farkoster begagnades vid den förra än vid den senare. Derför kunde landtbruket aldrig uppblomstra så länge seglationen funnes.

Den invändningen, att fastän alla bönder ega rätt att segla, blott få i verkligheten utöfva denna rätt, och således den påstådda skadan icke blefve så stor, kunde icke heller gälla; ty derigenom vore dock medgifvet, att seglation för den, som seglar, är skadlig och faktum är, att har en bonde del i lasten på ett fartyg, följer han ock gerna sjelf med.

Att förhållandena i Österbotten icke voro tillfredsställande, bestreds dock icke af kommissionen, och den föreslog äfven några botemedel deremot. För reglerandet af förhållandet mellan städer och allmoge och den senares skyddande mot förtryck framställdes några förslag, som till en del redan blifvit antydda, nämligen inrättandet af en frimarknad i hvarje socken vid sjökanten, rättighet för bonden att resa till hvad stad som helst inom provinsen, en rättighet som bonden dock lagligen redan besatt, men som synes faktiskt hafva kommit ur utöfning, och slutligen införandet af ordentliga motböcker mellan borgaren och bonden i deras inbördes affärsförhållanden.

För öfrigt ansågs Österbotten vara välsignadt med så god jordmån, så förträffliga elfvar och så jämn mark, att dess usla tillstånd blott kunde skyllas på dess egen befolkning, som försummat åkerbruket och förstört skogen, så att en förordning mot tjärbränningen redan måst utgå. Såsom botemedel häremot föreslogs urtappandet af mossar och kärr, som gjorde marken vattensjuk och »frostnämd», samt i norra delen den ännu odelta skogens' skiftande. På de utmarker, som vid detta skifte blefve öfriga, borde nybyggare uppmuntras att slå sig ned, och utflyttningar dit befrämjas från de i jordbruket skickliga socknarne G:la Karleby och Kroneby. Och slutligen borde skatte- och roteringsbördan jämnare fördelas hemmansegarne emellan.

Äfven städernas ställning vore mycket klen och nu genom tjärhandteringens förestående upphörande mycket hotad. Enda medlet för deras räddning vore anläggandet af fabriker i dem,

hvartill stockholmsfabrikanterna väl borde känna sig manade, »då derjämte rörelsen i rikskroppen blefve jämnare och ej stannade på ett ställe» [1]).

Vid riksdagen 1751—52 förekom detta betänkande till ständernas bedömande. Den förenämde Jakob Pålsson uppträdde äfven nu, påstående att betänkandet i flere hänseenden var ensidigt och orättvist; och att flere af de undersökta byarne hade lika svaga, ja, till och med svagare egor än åtskilliga af dem, som enligt förordningen af d. 3 Mars fått sig seglation tillerkänd. Det oaktadt rekommenderade kammar-, ekonomi- och kommersedeputationen, till hvars förberedande behandling det hänvisats, betänkandet till bifall i Stånden. Blott bondeståndets fullmäktige hade varit af annan åsigt.

Äfven för Åbo län hade seglationsfrågan vid denna riksdag ånyo väckts såväl af allmogen som genom landshöfdingens riksdagsberättelse, deri seglationens inskränkande på det allvarligaste förordades, »emedan eljes bonden blefve landthandlare och torghandeln i städerna skulle upphöra, hvarigenom borgaren tvingades till det *högst skadliga utloppet* att göra uppköp på landet, hvilket vore det andra slaget af landthandel». Derför borde förordningen af d. 3 Mars åter träda i kraft. Äfven häröfver yttrade sig kamm.-, ekon.- och komm.-dep. i samma riktning, som angående Österbotten.

Inför plena fick deputationens förslag ett olika emottagande. Bondeståndet ogillade förslaget alldeles, emedan seglationen var en i lag och gammal sedvänja grundad rätt, hvars borttagande skulle skada en hel provins och äfven Stockholm, som då skulle nödgas köpa finska produkter ur andra handen [2]). Borgarståndet åter, som redan 1747 yrkat inskränkningar, biföll genast deputationens förslag, äfvensom adeln. Presterna deremot uppsköto ärendet till nästa riksdag, i hvilket beslut äfven allmogen till sist instämde.

Till följd häraf återkom frågan också vid 1755—56 års riksdag samt väckte der rätt mycken ond blod. Adeln och borgarståndet vidhöllo sina beslut från förra riksdagen, hvarjämte bondeståndet förnyade sitt beslut af d. 20 Maj. Utgången berodde alltså på presteståndets hållning. Man var visserligen icke

[1]) Som man ser, ett förebud till den »fabrikernas spridning» som sedan förekom på riksdagen.

[2]) Bondest:s prot. 20 Maj 1752.

obenägen att understödja allmogen, ty såsom man sade under diskussionerna härom, sedan allmogen blifvit kufvad af städerna, skulle ordningen komma till presterna. Men saken var dock ömtålig samt fordrade försigtighet, ty borgarne yrkade med växande häftighet bifall till sin åsigt. Den 10 Maj tillsatte ståndet ett utskott för frågans behandling. Härtill åtgick hela sommaren och först d. 17 Sept. var utskottet färdigt med sin uppgift. Den föreslagna resolutionen innehöll, att som både pålitliga skattläggningsinstrument saknades, och kommissionen af 1749 verkstält sin undersökning vintertid, då marken var täckt af snö, samt den sålunda icke kunnat fullständigt bedöma de skäl, som allmoge och borgerskap förebragt, funne preståndet kommissionens skäl otillräckliga att beröfva allmogen dess seglationsfrihet, isynnerhet under en tid af missväxt. Som deremot refning och skattläggning som bäst páginge, syntes lämpligast att låta saken vara oafgjord, tills denna försiggått, då frågan torde gestalta sig betydligt lättare. Genom skattläggningen kunde man också möjligen få utrönt, hvar en stapelstad bäst kunde anläggas, då bondeseglationen torde af sig sjelf upphöra. Likaledes hade icke allmogen kommit att hvarken inför kommissionen eller Kungl. Maj:t få framlägga alla sina skäl, hvilket äfven vore en anledning att för tillfället icke bifalla deputationens betänkande. Något afgörande beslut fattades dock icke på mer än en månads tid. Benägenheten för allmogen var dock synbar. Den 7 Oktober föreföll nästa diskussion i ämnet, då seglationsfriheten af de fleste talarne på ett eller annat sätt understöddes, främst af Kyrkoherden Mathesius, som icke kunde förstå, att landtbruket lede mer deraf, att bonden satte sina varor på en båt och förde dem bort, än deraf att han forslade dem 40 à 50 mil på en släde eller kärra. Den 16 tillsattes en deputation af tre medlemmar att jämte lika många af bonde- och af borgareståndet sammanträda och utarbeta ett slutligt förslag, hvarom alla kunde förena sig. Detta förslag blef färdigt den 19 Oktober, omfattade seglationen både i Österbotten och Egentliga Finland (äfvensom Nyland) samt innehöll för Österbotten, att alla de af allmogen, hvilkas bostäder lågo $^3/_4$ mil nära Saltsjöstranden, skulle ega frihet, att med sin egen afvel och tillverkning segla till hvilken ort i riket de ville till och med Stockholm och Åbo, till dess efter Kungl. Maj:ts förordnande någon stapelstad i Österbotten kunde inrättas, då om seglationen ytterligare efter

omständigheterna kunde stadgas. — För Egentliga Finland åter föreslogs, att deputationens betänkande skulle förkastas, men att likväl allmogens seglation ej skulle sträcka sig till fler än 1:o dem, som voro holmbyggare eller 2:o dem, som på fastlandet hade egen saltsjöstrand samt förut idkat sjöfart, samt 3:o att bönderna icke skulle ega rätt att för frakt öfverföra andras varor, undantagandes hvad presterskapet enligt sina privilegier vore berättigadt att till Stockholm öfversända, skolandes 4:o 1747-års förordning i allt öfrigt lända till efterrättelse.

Om detta förslag förenade sig nu prester och allmoge. Borgareståndets beslut har icke kunnat återfinnas. Adeln hade icke deltagit i deputationen, men den 9 föregående September upprepat sitt beslut från förra riksdagen. Den 13 Augusti 1759 utkom en förordning, som tillstadde socknarne Bjermo Nykyrka och Vemo med deras kapell fri seglation till Stockholm, och synes detta vara hela den yttre vinsten af denna del af den föregående riksdagens arbete. Åtminstone återkom frågan vid 1761 års riksdag på initiativ af Österbottens fullmäktige i bondeståndet, som fordrade rätt för allmogen att föra sin afvel till hvilken ort som helst inom riket. I enlighet med sitt förra beslut biföll bondeståndet denna ansökan genast den 19 Jan. 1761. Preståndet gaf sitt samtycke d. 30 Mars s. å. och äfven borgareståndets sanktion följde innan riksdagens slut (d. 9 Juni 1762). Blott adeln var denna gång konservativ samt kunde icke förmås att medgifva mer än fri seglationsrätt till Stockholm för dem, som förut egt en sådan. Men vid följande riksdag blef d. 20 Nov. 1766 allmogens rätt slutgiltigt tryggad. Dessförinnan hade dock sjelfva hufvudfrågan eller striden mellan hufvudstaden och de botniska upstäderna angående seglationen blifvit afgjord, och till utgången hade allmogen med sin trogna hjelp väsentligen bidragit.

4.

Den sista afgörande kampen, som det botniska borgerskapet fört för sin frihet, kan i det närmaste följas tillbaka ända till grundläggningen af det nya statsskicket. Dock lefde man vid frihetstidens början i de botniska provinserna icke fullstän-

digt under de kommersiela förhållanden, som 1636 hade kallats till lif. Några framsteg i riktning mot friheten hade gjorts redan förut, och några jämkningar i det bestående hade visat sig vara alldeles oundvikliga. Derför torde före skildringen af sjelfva frigörelsearbetet en framställning af dessa förändringar böra göras, vid hvilken framställning det synes vara ändamålsenligast att betrakta de botniska städerna under tre olika afdelningar: Gefle, städerna i Egentliga Finland norr om Åbo och slutligen alla de öfriga.

Af alla de nordliga städerna var Gefle den, som sist böjde sig under monopolet; det var ock den, som först lösgjorde sig derifrån. Dess träldom hade också ej någonsin varit fullständig, ehuruväl fullt tillräcklig att lemna djupa spår efter sig i hvarjehanda hänseenden. Genom skyldigheten att löpa in till Stockholm och der tulla samt undergå visitation blef den för hvarje resa nödvändiga tiden högst betydligt förlängd [1]), så att man dels om våren hann för sent ut med sitt stångjern till de utländska försäljningsplatserna och der förekoms af Lybeckarne och andra, dels om hösten kom så sent hem, att någon ny resa vanligen ej kunde komma i fråga, ehuru man förr kunnat göra 2 á 3 färder på sommaren. De varor som egentligen föllo om hösten, såsom lax, smör o. d., måste derför blifva outskeppade samt mestadels till underpris säljas i Stockholm. Lägger man härtill de många tullarne: lilla tullen i Gefle och vid Blockhusudden, tolag i Stockholm samt stora sjötullen jämte öfriga omkostnader, så torde man kunna göra sig en föreställning om de svårigheter, hvarmed borgerskapet hade att kämpa. Också gick staden märkligen tillbaka i välmåga. Kronan måste bevilja nedsättning i skatten och troligen äfven i båtsmanshållet. Öfver 100 tomter eller $^1/_3$ af alla blefvo öde, och borgarenas antal sjönk till 180, då det redan 1571 uppgått till 200 [2]). Stadens ansträngningar att vinna lindring i »sin krokota och besvärliga seglats» visade sig länge fruktlösa. Det enda, som på länge kunde utverkas, var tillstånd för de skepp, som i Gefle låtit

[1]) I afhandlingen »Vederläggning af de skäl, hvarmed man söker bestrida Öster- och Vesterbottniska samt Vesternorrländska städerna fri seglation» 1765, upptager den berömde A. Chydenius § 21 det dröjsmål, som måste uppstå af en sådan skyldighet till åtminstone 40 dagar per resa i lyckligaste fall och om man icke beräknade någon liggetid för att vänta på tullbehandlingen, någonting som denna tiden mer än ofta förekom, eller på gynnande vind.

[2]) Handlingar bland Gefle besvär från 1636—1660; R. A. — Forssell, Sverige 1571.

besigtiga sin last samt försett sig med intyg deröfver, att få aflägga tullen i Dalarö samt slippa urlastning, hvilken tillåtelse 1660 modifierades derhän, att de som seglade till Östersjöprovinserna i stället skulle få säga till vid Hangö udd [1]. När lamentationer och klagoskrifter icke syntes vilja hjelpa, grep man till andra utvägar. I en vidlyftig uppsats skildrade först borgerskapet stadens härliga läge, huru den hade en ypperlig och vidsträckt hamn, präktiga vattenfall och resliga skogar i sin omedelbara närhet samt längre in i landet en rik och fruktbar nejd och der bekom landets ädlaste trakt, Kopparbergslagen, hvars alster genom ingen hamn beqvämare kunde föras ut i marknaden än genom Gefles; och sedan utvecklade tullinspektoren, sedermera borgmästaren i staden, Sigfrid Wolcker 1656 det gagn, staden, provinsen och hela riket skulle draga af den oinskränkta seglationsrättens återgifvande. Utom mera obetydliga följder, såsom provinsens stigande odling och förökning i kronans inkomster, framhöllos andra för tidens naiva förhoppningsfullhet karakteristiska framtidsutsigter. I Gefle skulle nämligen lika väl som i Lybeck och Danzig kunna inrättas mångahanda väfverier af kläde, kanfas, buldan etc., repslageri, blockmakeri och framför allt skeppsbyggeri, hvartill trakten hade öfverflöd på materialier. På sådant sätt skulle staden kunna blifva ett annat Amsterdam och Stockholmsborna ej längre behöfva fara till Holland, utan i Gefle kunna hemta det de behöfde. Än vidare skulle genom den stigande sjöfarten de många tusen sjömän, som då svärmade omkring i främmande sjötjenst, kunna återvinnas åt fäderneslandet, och derigenom Kungl. Maj:t omsider göras lika »formidabel till sjös, som han nu är till lands [2].» — Men ännu kostade det nära två årtiondens mödor och strider, innan befrielsen kom. Först den 27 Jan. 1673 utfärdades den handling, som återgaf åt Gefle de rättigheter, staden egt före 1636.

Äfven för Egentliga Finlands uppstäder egde en liknande utveckling rum, och de återvunno till och med förr än Gefle de rättigheter, de haft före 1636. Dessa trakter voro det egentliga

[1] Res. på Gefle besvär d. 6 Juni 1646 bland städernas akta; R. A. — d:o d:o R. R. 16 Dec. 1660. En tid synes äfven Fredrikshamn varit tullstationen för Gefle, näml. vid färder till Reval.

[2] Se bland Gefle besvär 1654—1672 och städernas akta; R. A. I den senare handlingen föreslås stapelrätt äfven åt Hudiksvall, Hernösand och Torne.

hemlandet för de af gammalt s. k. *vackafinnarne*, hvilkas förnämsta näringsfång var tillverkningen af laggkärl och deras försäljning, ofta på vidt aflägsna orter. När det genom 1636 års förordning förmenades dem att segla längre än till Stockholm eller Åbo, blef afsättningen så ringa, att stora svårigheter uppstodo så väl för städer som för landsbygd. Ansökningar om återfåendet af de gamla seglationsrättigheterna framträdde derför ganska snart. I början på 1640-talet erhöllo Raumo, Björneborg och Nystad rätt att segla till Tyskland med träkärl och derifrån hemföra penningar eller salt. Men när Raumo 1642 begärde att äfven få hemföra spanmål och hampa, nekades detta. Området, dit segelfärderna fingo ställas, utsträcktes dock, i det redan 1652, när grundläggnings-privilegierna för Kristinestad utfärdades, denna stad erhöll tillåtelse att utom de tyska äfven besegla de lifländska hamnarne, »i likhet med de andra städerna deromkring.»

Återstå städerna i Österbotten samt de på den svenska sidan med undantag af Gefle, kuststäderna i Roslagen deri inbegripna. Af dessa lågo de sistnämda eller Roslagens allt för nära sin mäktige förtryckare, för att ens någon lindring skulle kunnat vara möjlig. De svaga försök att återvinna sin förra frihet, som de i alla fall gjorde, afvisades på grund af »de orimligheter, som deraf skulle födas», och Kungl. Maj:t sade sig vilja vara från sådane besvär förskont. Derefter tystnade klagomålen från detta håll.

Annorlunda blef förhållandet med de nordligare städerna. Deras klagomål kunde man i allmänhet icke tillbakavisa såsom ogrundade, ty de hade bakom sig en hel landsändas befolkning, hvars nödtorft icke med samma lätthet kunde tillgodoses af Stockholm som Roslagens invånares. När man då icke kunde eller icke ville upphäfva de nyss vidtagna förordningarna, sökte man ställa de klagande tillfreds genom ett medel, som måste förefalla högst märkligt icke minst med hänsyn till de tidsomständigheter, under hvilka det vidtogs. År 1638 eller samma år som regeringen för att fylla kronans otillräckliga inkomster måste gripa till de sedermera så olycksbringande frälseköpen, finnes den nämligen hafva tilldelat åtskilliga städer i Norrland jämförelsevis betydliga skattelindringar såsom ersättning för den

förlorade seglationsrätten. [1]) Men sådana medel kunde naturligtvis icke hjelpa länge, och klagomålen återkommo också ganska snart. Både 1640 och 1642 begärde spridda städer seglationsfrihet till Tyskland och Östersjöprovinserna för att hemta spanmål; några såsom Söderhamn med ett inskränkt antal fartyg, ett eller två om året, och såsom utförselvara begärdes ibland också blott trävirke. Och slutligen förenade sig Norrlands samfälda städer om en inlaga till drottning Kristina, deri de begärde frihet att segla åtminstone till Östersjöprovinserna efter hampa, lin och spanmål och icke vara så alldeles bundna vid Stockholm, »mädan såsom de fattige norrländske städerna efter deras qvotam så väl som andre städer i riket, som långt prisligare handel och vandel föra kunna, måste till kronan undsättning göra och krigsbördan underhjelpa.» Billigheten och rättvisan i dessa anspråk kunde regeringen icke neka. Tvärtom förklarade den sig till och med en gång gerna skolat se, att de kunnat beviljas. »Men som de strede emot ordinantian, som för särdeles höga orsaker och skäl var gjord angående handel och seglation, och eljes också skulle draga med sig onda och skadliga konseqvenser», afslogos de, och städerna hänvisades till frimarknaden vid Mikaelis i Stockholm. [2]) Först under förmyndareregeringen för Karl XI skedde någon lindring i de stränga förordningarne. Emedan brist på salt och spanmål ofta uppstod i de norra orterna, utfärdades för städerna Torne, Hernösand, Sundsvall och möjligen äfven Hudiksvall den 17 Dec. 1660 på försök en förordning, deri en ganska vidsträckt seglationsrätt medgifves. Städerna skulle få besöka alla hamnar i Östersjöprovinserna, i Pommern, Vismar, de skånska äfvensom andra svenska städer. Vid hem- och bortresan skulle de skepp, som gingo till Östersjöprovinserna, säga till vid Hangö udd och der erlägga tull och superplus. De, som gingo söderut, skulle i

---

[1]) Så fick Hernösand sin skatt nedsatt från 438 d. s. m. till 300 d. s. m. ock Hudiksvall sin från 834 d. s. m. till 400 d. s. m.

[2]) Res. för Söderhamn och Hudiksvall, 26 Febr. 1640, R. R. — d:o för Hernösand, Söderhamn och Ume d. 25 Febr. 1642 R. R. — Angående frimarknaden i Stockholm är förhållandet icke riktigt klart. Enligt ordin. af år 1636 och förklaringen derpå af följande året egde städerna rätt till en frimarknad om tre veckors tid i Stockholm. Denna vid Mikaelismessan hållna frimarknad befinnas de också under de följande åren hafva besökt, och 1642 d. 25 Febr. begär Hernösand i sådant syfte ändring i tiden för sin egen marknad. Men just under samma datum får staden »en frimarknad i Stockholm om Mikaelis under tre veckor att handla med de fremmande,» såsom ersättning för afslag på den begärda seglationsrätten. Förf. har då tolkat detta såsom i texten upp-

samma syfte löpa in till Dalarö. Utförselvarorna skulle endast vara trävirke utom sågbräder, och importen fick icke utgöra annat än spanmål, salt och penningar. [1]) 1663 utsträcktes för Torne utförselrätten till Reval till »all deras afvel», med undantag af sådana varor, som voro lagda under kompani, »dock provisionaliter och till dess Kungl. Maj:t kan inhemta, hvad nytta eller skada en eller annan ort deraf kan taga», hvarefter saken framdeles skulle rättas. Följande år utvidgades äfven importrätten, så att hampa för fiskets skull fick införas från Reval. Men härmed var också medgångens tid slut. Redan 1668 är hela friheten återkallad, och den seglationsrätt, som 1669 medgafs såväl Finland som Norrland och Österbotten, var fullkomligt tillfällig samt föranledd blott af den svåra missväxten det året. [2]) Visserligen fick Hernösand 1672 (den 13 Dec.) sig rättighet tillerkänd att bygga »munterade» skepp och segla utrikes att hemta salt och spanmål; men rättigheten var blott medgifven tills vidare på 6 år och blef sedan icke förnyad, och för öfrigt känna vi tendenserna under Karl XI:s rerering för väl för att icke inse, att några undantag från Stockholms monopol då icke hafva kunnat komma i fråga, äfven om vi icke skulle hafva direkta bevis i samma riktning.

När sedan den Stora Ofredens tider gått förbi, och landet under fredslugnet skulle hemta sig efter de lidna förlusterna, återkommo de gamla striderna med ökad häftighet, allt efter som landet repade sig. Att Stockholm dervid skulle vara den ort, som snarast återfick sina krafter, synes vara naturligt, och det sökte också från början att häfda sin öfverlägsenhet öfver de andra städerna, innan de skulle hinna komma sig före. År 1724 genomdrefs produktplakatet, som faktiskt om icke juridiskt trängde nästan alla stapelstäderna från den utländska sjöfarten och lade den nästan uteslutande i hufvudstadens händer. Vid den derpå följande riksdagen åren 1726—27 var det till och med

gifves. Möjligen skulle det också kunna betyda, att 1637 års inskränkningar upphäfdes, ehuru för öfrigt ingenting funnits som tyder på något sådant.

[1]) Troligen bör till Torne läggas äfven V.-B:s öfriga städer, ehuruväl några samtida handlingar, som bekräfta det, icke anträffats. Jfr V.-B:s städers inlaga till K. M. 1734.

[2]) Se för ofvan gjorda framställning kammar- och komm.-koll:s inlagor till K. M. d. 10 Juni 1735 och 25 Nov. 1737 samt för öfr. svar på Torne st. besvär 1660, 1664. Städern. besv. 1668. R.-A. och Stj. III: 172, 690. — Jfr äfven Plakat om spanm.-tillförs. t. Finland och Norrl. samt Ö.-B. d. 6 Okt. 1669. Stj. III: 790.

fråga om att vidtaga en reduktion af stapelstädernas antal. Försöket väckte visserligen så mycket motstånd, att det måste öfvergifvas [1]), men visade likväl, att Stockholm hade sitt gamla gry qvar.

Beträffande åter det speciella förhållandet mellan Stockholm och de botniska städerna, så återupptogs, såsom ofvan antydts, redan från början den gamla striden. Utom sjelfva skyldigheten att blott hålla sig till Stockholm existerade för uppstäderna äfven ett par andra betungande stadgar, hvaröfver de mycket beklagade sig. Den ena af dessa var påbudet om upprepad visitation vid Blockhusudden, vid Vaxholm och vid Öregrund, hvarigenom stor tidsspillan uppstod dels genom väntan på visitationen och dels genom förlusten af en gynnande vind, som man ofta måste låta blåsa ut, utan att kunna begagna den. Den andra åter förbjöd städerna att i Stockholm hålla något nederlag af sina varor. Detta förbud lyckades de visserligen sedermera få upphäfdt, men då kunde i alla fall Stockholmsborna göra den vunna förmånen gagnlös, i det de hindrade dem från att inom staden förvärfva till nederlaget nödig plats [2]).

Såsom sagdt upptogs frågan om seglationsrätten redan från början af frihetstiden, men var dock under hela 1720-talet föremål för jämförelsevis obetydliga strider. 1719 yrkade allmogen från Österbotten på stapelfrihet för Uleåborg. Samma år, liksom äfven 1723, begärde städerna i Vesternorrland en vidgad seglationsrätt, utan att man dock kan se, att ansökningarne föranledt ens en vidlyftigare undersökning. Men småningom ändrade sig förhållandena. Redan 1723 hade man klagat, att Stockholm icke egde förmåga att förse uppstäderna med det de oundgängligen behöfde. Och när produktplakatet hade förstört de smärre stapelstädernas sjöfart samt gjort Stockholm allena herskande åtminstone på östra kusten, blef förhållandet än värre. När Stockholmsredaren i Medelhafvet eller andra utländska farvatten erhöll mera lönande frakt för sitt fartyg, lät han bli att sända det hem, hvarigenom så stor brist på utländska nödvändighetsvaror uppstod, att t. ex. saltet till en tunna strömming kunde i Stockholm kosta norrländingen hälften af det pris, han der kunde betinga sig för denna senare, och ofta kunde det icke ens fås. Äfven linfrö kunde ofta icke

[1]) Borgarest:s prot. d. 21 Jan. 1727.
[2]) A. Chydenius, vederläggn. af de skäl etc. § 34.

bekommas, så att linodlingen måste inställas; och den spanmål, som Stockholmarne tillhandahöllo, var gemenligen från Tyskland samt kunde icke användas till utsäde kring Botniska vikens stränder [1]). Likaledes började småningom äfven i de norra orterna fredens välsignelser att visa sig i en större företagsamhet och deraf ökad afkastning af ortens produkter. Man företog här och der upprensningar af vattendragen, hvarigenom förut otillgängliga skogstrakters afkastningar gjordes åtkomliga. Men härigenom uppstod i Stockholm ett sådant öfverflöd på norrlandsprodukter, att köpmannen ofta nog vägrade mottaga dem till hvad pris som helst, och att uppstadsborgaren sålunda trycktes på dubbelt sätt.

Af allt detta föranleddes städerna till ett allt bestämdare uppträdande mot hufvudstaden, dervid de äfven vanligen ifrigt understöddes af sina respektive landshöfdingar, som i sina riksdagsberättelser och andra skrifvelser framhöllo städernas och landsbygdens usla tillstånd och stora fattigdom, samt uppvisade det hela såsom en följd af det rådande handelssystemet. Särdeles verksam i detta hänseende visade sig landshöfding Gripenhjelm i Vesterbotten äfvensom Frölich och Piper i Österbotten. I sin berättelse till 1734 års riksdag förordade den förstnämde en stapelstads anläggande vid Ratan $5^1/_2$ mil norr om Ume, och när under samma riksdag Vesterbottens städer till Kungl. Maj:t ingått med en samfäld petition i ämnet begärande antingen att med ett skepp om året från hvarje stad få segla till hamnarne vid Östersjön eller en stapels inrättande, understödde han ifrigt denna deras ansökan. Af Kungl. Maj:t remitterades den till kammar- och kommersekollegierna, som efter landshöfdingens hörande skulle inkomma med förslag till resolution. »Emedan petitionen på åtskilliga håll torde förefalla föga smaklig», inskränkte sig landshöfdingen att börja med i sitt svar att föreslå en stapels inrättande i Ratans hamn, äfvensom att alla viktualievaror skulle förbehållas Stockholm. Men sedan städernas riksdagsfullmäktige lemnat Stockholm, ansågo kollegierna, att äfven denna stads borgerskap borde få yttra sig öfver ansökningen, samt delgaf densamma åt stadens magistrat. Nu bröt stormen först riktigt lös. I inlagan hade städerna vändt sig förnämligast mot rättsgrunden för Stockholms öfvervälde eller dess privilegier,

[1]) V.-N:s städer 1723; V.-B:s 1734. Se för öfr. för ofvanstående Städernas samfälda besvär. Norrl. 1614—1792. R.-A.

bakom hvilka staden alltid plägade söka skydd vid angreppen. De bestredo nu dessas egenskap af orubbligt gällande lag samt uppvisade, att de blott voro gifna och bekräftade tills vidare och med förbehåll för Kungl. Maj:t att efter tidernas omskiftelse få ändra dem. Nu hade en sådan omskiftelse inträdt, som både berättigade och nödvändiggjorde förändringar. Sådana hade också redan förut inträffat, i det Gefle återvunnit sin stapelrätt, och dessa städer sjelfva en gång fått sin seglationsrätt utvidgad, ehuru tillåtelsen senare blifvit återtagen.

Stockholms svaromål härpå är nästan helt och hållet ett enda jäsande vredesutbrott. Städernas petition stämplas deri såsom en »förflugen tanke» och ett »frivolt försök» mot andras rätt, och staden hänvisar till de mångfaldiga framställningar, den redan vid föregående tillfällen haft anledning göra såväl af den skada, de norrländske sjelfva skulle hafva af en ändring, som äfven af den nytta, det allmänna droge af stapelns inrättande i Stockholm för de botniska varorna, till att derstädes såsom i en hufvud- och residensstad till hela rikets nytta maniera den utrikes handeln. Vidare åberopar den sig på kungl. res. af den 16 Dec. 1723 och på regeringsformens 51 § [1]), hvilka båda stadgar staden förmenade »så definiera denna quaestion att den undersåtliga lydnaden intet kunde tillåta någon att tentera en ändring i en så högst nödig och alldeles fastständ sak». Och slutligen kallade den till sitt bistånd sin gamle fiende Gefle, i det den sade, att äfven dess borgerskap borde höras i frågan. Härtill samtyckte också kollegierna och Gefles yttrande är af den 14 Maj 1735. Till sitt innehåll är det naturligtvis en trogen anslutning till hvad Stockholm anfört, men dess tankegång är så äkta merkantilistisk, att den torde förtjena att här anföras. Staden säger: städer hafva fått stapelrätt, på det att de skola förkofra sig och tillväxa till hela rikets nytta. Men om nya stapelstäder anläggas eller gamla uppstäder förses med stapelrätt, så måste detta ändamåls uppnående försvåras. Och när så Gefle ginge tillbaka, hvilka utvägar ville man då utfinna till att fylla det båtsmanshåll, den tull och de kontributioner detsamma utgjort?

Men Gripenhjelm blef icke svaret skyldig. Mot Gefle torde han icke hafva kommit i tillfälle att framställa några anmärk-

[1]) Res. d. 16 Dec. § 45 stadgade, att städernas privilegier icke till »grund och varelse» skulle upphäfvas.

ningar, men emot Stockholm insände han i början af året 1735 en ganska vidlyftig skrifvelse. Först tillbakavisades de hårda anklagelserna såsom sanningslösa och ovärdiga, och sedan gick han saken närmare på lifvet samt utvecklade de skäl, som nödvändiggjorde de onaturliga bandens lossande. Angående sakens rättsliga sida påpekades, att lika litet som Stockholms privilegier och handelsordinantierna kunnat hindra Gefle eller Helsingfors och Fredrikshamn att blifva stapelstäder, lika litet borde de ligga Vesterbottens städer i vägen; isynnerhet som privilegiernas mycket omtalade bekräftelse 1676 uttryckligen skett med förbehåll af att kunna i händelse af behof ändras, hvilket äfven vore meningen med resolutionen af år 1723 och 51 § af reg.-formen.

Dessutom hade handelsordinantian, efter hvilken Stockholms privilegier dock skulle tolkas, aldrig förbehållit hufvudstaden annat än Vesterbottens aflåtliga viktualievaror, som man icke ämnade undanhålla den, men icke sådana produkter, som vid privilegiernas stiftande icke ens voro påtänkte. Och liksom allt det arbete, ständerna visat sig villige att påtaga sig för landsändans förkofran, skulle vara fruktlöst, ifall detta tvång finge fortfara, så vore det ock utan grund, hvad Stockholm anfört om den skada, Vesterbotten skulle lida genom en utvidgad seglation, ty ett enda exempel lärde motsatsen. I Stockholm fick nämligen vesterbotningen betala två t:r tjära för en t:a spanmål; men i Skåne fick man två t:r spanmål för en t:a tjära. Sålunda skulle icke blott de norra utan äfven de södra provinserna vinna på seglationens frigifvande. Vidare funnes i Sverige söder om Stockholm icke mindre än sjutton stapelstäder, fastän denna landsort med undantag af jernet icke på långt när hade så reella exportvaror som Norrland, der dock på 180 mils kust och 70 à 80 mils bredd ingen enda stapelstad funnes. Härigenom hade också händt, att handeln till stor del och till stor tullförlust för Sverige dragit sig öfver Norge och Ryssland. Men funnes en stapel, så vore det att förmoda att icke blott de svenska varorna skulle gå genom den, utan äfven de ryska och norska i betydlig mängd söka sig den vägen ut till verldsmarknaden. Och slutligen om än Stockholm skulle få vidkännas någon förminskning, så borde icke en enda stad kunna uppväga en hel provins. Men betraktade man saken närmare, vore dermed icke så farligt. Såsom närmaste afnämare skulle Stockholm alltid kunna påräkna varor från Vesterbotten med skälig vinst,

ehuruväl den oskäliga måste utebli. Särskildt skulle bräder till jernlastens stufning aldrig tryta, ty det skulle icke löna sig för vesterbotningarne att utreda sina skepp med blott trä, tjära och skinnvaror.

På kollegierna gjorde allt detta likväl föga intryck. Visserligen medgafs, att från Vesterbottens synpunkt sedt, en vidgad handel och seglation, skulle medföra stora förmåner. Men denna synpunkt vore för inskränkt, och frågan måste betraktas i dess sammanhang med hela riket samt gestaltade sig då helt annorlunda. Då vore det billigt, att den provins, som egde vigtiga produkter, men ingen lämplig ort till deras utförande, afläte dem till en annan och helst en sådan inrikes stapelstad, som dessförutan icke hade tillräckliga effekter, men likväl till export och import en så lämplig belägenhet, att icke blott dess eget, utan flera och detta de vigtigaste provinsers välstånd enkannerligen berodde af denna stads styrka och välmakt. Vidare vore ett ringa antal på stapelstäderna af nöden, på det att varorna med största fördel måtte kunna afsättas till utlandet, hvilket vore den sida af handeln som skaffade *landet* vinst, emedan köpmannens avans då komme från utländingen, då deremot vid importen hans avans komme från medborgaren och icke gagnade landet. Derför måste noga tillses, innan någon ny stapelrätt meddelas, huruvida rikets exportabla varor förekomma i derför erforderlig mängd.

Detta angående de principer, som böra leda hvarje sund handelslagstiftning. Hvad åter den förevarande frågan vidkomme, så funnes för bibehållande af Stockholms privilegier samma skäl qvar, som bestämt förra regeringar, ty som bergslagen på sista tiderna gått mycket tillbaka, måste det som Stockholm derigenom mist, ersättas genom de botniska produkterna, och särskildt behöfdes trävirket till stufning af jernlasterna. Vore sålunda Stockholms konservering nödvändig, så kunde ingen stapelstad i Vesterbotten inrättas. — Den nytta åter Vesterbotten kunde draga af en ny stapelstad skulle icke uppväga den förlust andra orter måste vidkännas, ty allt kladdande i handel vore skadligt för riket genom det prisfall på den utländska marknaden, som deraf blefve en följd. Ja, i förhållande till värdet af rikets export syntes de redan varande stapelstädernas antal för stort. Detta värde uppgick nämligen ej till mer än $5^1/_2$ millioner d. s.-m., hvaraf Stockholm och Göteborg tillsammans togo $^2/_3$; på de öfriga kom alltså blott ett årligt medelbelopp af 80,000 d. s.-m.

Kollegiernas skrifvelse är af den 10 Juni 1735, och den 4 derpå följande Juli blef den »i anseende till de förebragta starka skälen» af regeringen bifallen. [1])

Men ungefär samtidigt med att städerna inlemnade sin ofvannämda ansökan till Kungl. Maj:t, hade allmogen i Vesterbotten vid riksdagen besvärat sig öfver den ringa betalning, den fick i de botniska städerna för sina egna varor, och det höga pris, som köpmannavaror drogo, samt såsom botemedel mot båda olägenheterna begärt för städerna en vidgad seglation till alla inrikes städer. Petitionen hade upptagits bland allmogens allmänna besvär och i deputationen för dessa föranledt häftiga strider, men på grund af riksdagens nära förestående slut hade på förslag af adeln hela ärendet öfverlemnats till Kungl. Maj:t. Blott borgerskapet resolverade, att ansökningen såsom stridande mot Stockholms privilegier och utfärdade resolutioner icke kunde bifallas (3 Dec. 1734).

Den 5 Juni 1735 blef äfven denna fråga remitterad till kammar- och kommersekollegierna. När då strax derefter Kungl. Maj:ts afslag på städernas likartade ansökan föll, tycktes äfven denna petitions öde vara lätt att förutse. För att likväl om möjligt afvända detta beslöt man att med en ny ansökan hos Kungl. Maj:t understödja den gamla från riksdagen hänskjutna. I sådan afsigt anordnades nu en formlig stormpetition af alla i saken intresserade. Vesterbottens tolf socknar ingingo med nya besvärsskrifter, och till dessa slöto sig städerna såväl i Österbotten och Vesternorrland som i Vesterbotten, hvarjämte alltsammans åtföljdes af understödjande skrifvelser från alla tre landshöfdingarne Frölich, Bjelke och Gripenhjelm.

Innehållet i dessa skrifvelser är naturligtvis väsentligen detsamma som i dem, vi redan haft tillfälle att nämna, och vi kunna derför utan afsaknad gå förbi det mesta deraf. Något torde dock förtjena att närmare beaktas. Det var vid detta tillfälle, som allmogen framstälde det ofvan sid. 108 nämda alternativet om skattens utgörande i persedlar mot en skälig värdering. Af städerna uppträdde Sundsvall med största bestämdhet och eftertryck. Om, såsom staden med dokument ådagalade, densamma förr fått sig seglationsrätt medgifven, så vore sådant nu så mycket nödvändigare, då den allmänna nöden och rikets

[1]) Städernas samfälda besvär. V.-B:s städer 1735. R.-A.

nytta allra mest det fordrade. Genom en sådan friare seglation skulle nämligen, när Stockholm i alla fall fick sitt behof af trävirke, de skoglösa orterna kunna bispringas med tillräckligt förråd af skogsprodukter och nyttiga författningar vidtagas till den skånska spanmålens rensning och torkning samt utskeppning till de norra orterna, hvilket ofelbart skulle lända till många enskildes och hela rikets bästa. Samma tanke eller fördelen af de nordligaste och sydligaste provinsernas kommunikation med hvarandra framhölls äfven af Österbottens städer, som nu i händelse af behof måste hemta sin spanmål öfver land 70 à 80 mil från Viborg. Äfven en annan nödvändighetsvara eller saltet var i Stockholm så oskäligt dyrt, att det 1730 och 1731 der gält 22 d. k.-m. pr tunna, under det att man i Fredrikshamn fått det för 15 à 16 d. k.-m.

Af landshöfdingarnes skrifvelser är den af Frölich insända den utförligaste. Både borgare och bönder, heter det deri, lida gemensamt af inskränkningen, och är det allvarsamt att befara, att allmänt ödesmål blir följden. Ty det var redan så långt kommet, att Stockholmaren föga frågade efter Österbotningens varor, utan denne ofta nödgades sälja dem under inköpspris. Derigenom trycktes varan ner för bonden, och huru skulle man då begära att denne skulle förkofra landets jordbruk, när han med all sin svett och möda knappast kunde lifnära sig. För att upphjelpa landet föreslog derför landshöfdingen dels en allmän refning och skifte af landet, så att hvar och en fick sin egendom afskild och så stor som svarade mot skatten, dels en friare seglation, sådan andra provinser egde den, hvarjämte en stapelstad borde inrättas för provinsen. Härtill rekommenderades framför andra Kaskön, som hade »en makalös situation och en nästan imkomparabel hamn». Genom sådana åtgärder skulle folkmängden tillväxa, åkerbruket utvecklas samt handel och manufakturer, hvartill folket icke vore obeqvämt, uppblomstra.

Det svar, som Stockholm äfven på dessa skrifvelser afgaf, är lika högröstadt som det föregående, samt synes i sin mån kunna bestyrka den äfven eljes gjorda iakttagelsen, att 1600-talets naiva felslut hos 1700-talets merkantilister så småningom öfvergått till medvetna sofismer. Städernas påstående, att privilegierna enligt 1676 års bekräftelse samt 1723 års resolution kunna förändras, mötes med den invändningen, att sådant är omöjligt, eftersom det är bevisadt (i förra betänkandet), att en

dylik ändring skulle skada Stockholm och riket, men Kungl. Maj:t utfäst sig att stadga det, som kunde lända till Stockholms och rikets nytta. Vidare, om i Karl XI:s tid, då Stockholm var rikare än nu, dylika ansökningar af städerna blifvit afslagna, vore sådant så mycket mer nu af nöden, och det vore intet skäl att på en gissning till andra orter förlägga rikets export, som med dess fördel bedrefs i Stockholm. Och slutligen som Stockholm de jure bestrede uppstädernas och allmogens ansökning, vore en quæstio de utili opassande, emedan privilegiifrågor icke kunde afgöras efter den grunden.

På dessa skrifvelser bygde nu kollegierna sitt betänkande till Kungl. Maj:t. Att ett dåligt tillstånd herskade kring Botniska vikens stränder förnekades icke, och hade dessutom äfven på annat sätt af de maktegande erkänts. Men som allmogen sjelf egde rätt att segla till Stockholm med sin afvel, och städernas borgerskap, för hvilka en ökad seglation dock söktes, förklarat sig nöjdt med att alla viktualievaror förbehöllos Stockholm, så kunde deras bundenhet vid densamma icke vara så förderflig, och förvisso för allmogen vida mindre hotande än den föreslagna inskränkningen i borgerskapets antal och handelns öfverlemnande åt några få.[1]) Till sina rior kunde Skåningarne få timmer från närmare håll än Botniska vikens stränder, liksom Vesterbotten hade vigare att hemta sin spanmål från Österbotten än från Skåne, hvars åkerbruks upphjelpande för öfrigt kräfde vida större konst och möda än hvad städernas förslag innehölle. Dessutom hade kollegierna i sitt förra betänkande visat, att samma skäl som fordom föranledt Stockholms privilegierande, ännu förefunnos. Och som det var uppenbart för alla, att Stockholm utsträckt sin segelfart vida längre än någon annan ort i riket, så följde, att det verkligen tillskyndat landet stor fördel, och att man vunnit ändamålet med handels- och stapelvarornas inskränkning till vissa orter eller magasiners inrättande att vid påkommande behof hafva att tillgå, samt att hindra allt kladdande och varornas spridande genom många händer. Genom den nu härigenom uppstående varutransporten till och från stapelorten lifvades den inre rörelsen, tilltoge skepps-

[1]) För att förekomma de ständiga klagomålen från uppstäderna öfver dålig handel och omöjligheten att berga sig hade man nämligen på 1730-talet fallit på den idéen att anställa en undersökning med borgerskapet och utmönstra dem, som kunde anses för »öfverflödiga», på det att de qvarvarande sedan skulle kunna så mycket lättare reda sig.

byggerierna och försåges landet med sjödugligt folk. Dessutom hade kronan ett direkt intresse att bibehålla Stockholm vid dess nuvarande förmåner, ty aftoge staden, så skulle också staten gå miste om stora inkomster, utan att man kunde se, huru och hvar man skulle kunna få dem ersatta. Den öfverklagade billigheten åter på alla den botniska landsändans produkter berodde ingalunda på Stockholm, utan dess grund borde rättast sökas i dylika varors ringa pris utrikes. Men som äfven de öfriga stapelstäderna måste hafva känning af detta, så förfölle de norrländskes påstående, att de skulle få bättre betaldt, om de fingo segla till dem. [1]) Något tillstyrkande till ansökningen kunde sålunda icke komma ifråga. — Äfven detta betänkande, som är af den 25 Nov. 1737, blef af Kungl. Maj:t bifallet på våren 1738, och sålunda ledde hela ansökningen åtminstone omedelbart icke till något gynsamt resultat. Tvärtom fingo merkantilisterne genom dessa kollegiernas båda skrifvelser en stödjepunkt, kring hvilken de kunde samla sig, och ur dessa hemtade de också för framtiden en stor del af de skäl, de använde i striden.

Men frågan om den vidgade seglationen var dock af sådan art, att hon icke kunde dö, och de framstälda skälen äfven sådane, att de åtminstone på längden måste göra verkan. Äfven var allmogens understöd en sak af stor vigt. Dess förnyade yrkande på stapelstadsfrihetens införande år 1738 ledde visserligen icke till något resultat, men 1741 den 1 Sept. utfärdade Kungl. Maj:t en resolution på »riksens allmoges allmänna besvär», hvarigenom städerna i Vesternorrland, Vesterbotten och Österbotten berättigades att med trävirke »till byggnaders och riors inrättande» segla till Skåne och Östergötland för att hemta spanmål, hvilket sålunda är den första eftergiften under Frihetstiden. [2])

Sedan står visserligen utvecklingen stilla under mer än tjugu år, om man blott ser på yttre resultat. Men krafterna arbetade dock i det tysta, och de liberalare idéerna utbredde sig småningom alltmera genom den alltjämt fortgående diskussionen af frågan såväl vid riksdagarne som annars.

---

[1]) I viss mening är detta sant. Genom produktplakatets följder blefvo nämligen frakterna vida drygare än förut. Men när man då icke kunde lägga denna skilnad på utländingen, så måste den utjämnas genom ett lägre inköpspris på exportvarorna. Af liknande skäl var det också, som importvarorna, framför allt saltet, måste draga ett drygare försäljningspris än förut.

[2]) Modée III: 1714.

Efter kriget på 1740-talet, genom hvilket Fredrikshamn gick förloradt, sökte Uleåborg att få dess stapelrätt öfverflyttad på sig, emedan varorna från det rika Savolax icke kunde föras till Åbo eller Helsingfors utan genom det ryska området, och af städerna vid Botniska viken Uleåborg var den lämpligaste för exporten från denna provins. Samma år (1743) var i den finska deputationen fråga om att med stapelfrihet förse det ofvannämda Kaskö, dit Vasa borgerskap förklarat sig i sådan händelse villigt att flytta. Förslaget blef visserligen om intet genom inbördes afund de finska städerna emellan, men den finska deputationen fortfor allt framgent att vara den härd, der frågan diskuterades och intresset för densamma hölls vid makt. För år 1747 finnes bland dess handlingar ett märkligt dokument af vice borgmästaren i Vasa Henrik Pipping, samme man som 1749 så ifrigt uppträdde mot bondeseglationen. Aktstycket utgör hufvudsakligen en vederläggning af kammar- och kommerse-kollegiernas betänkande af den 10 Juni 1735 samt löser sin uppgift på ett synnerligen lyckligt sätt. Men som redan en annan författare omständligt redogjort för detsammas innehåll torde det här kunna förbigås, så mycket hellre som dess väsentliga tankar i alla fall återkomma nedanför. [1])

Äfven deputationens eget betänkande för samma år 1747 går i afgjordt liberal riktning. Visserligen fattar den sin uppgift att upphjelpa landet först och främst såsom liktydig med landsbygdens höjande i ekonomiskt afseende, i hvilket syfte också en mängd åtgärder föreslås. Men den fäster dock äfven uppmärksamheten derpå, att till detta måls vinnande fordrades också en lättad och vidgad handelsgemenskap med andra orter, hvilken fråga ytterligare utvecklades i ett i sammanhang dermed utfärdadt specielt betänkande. Detta aktstycke har visserligen icke kunnat återfinnas, men deputationens förslag blefvo föremål för ett utlåtande af landshöfdingen Piper i Österbotten af d. 3 Maj 1750, deri denne lifligt instämmer med deputationen. Han ville ej uppehålla sig vid, huru mycken frisk luft och rörelse städerna skulle få, »som nu försmäktade under Stockholms lås och nyckel och i sin vanmäktighet sprattlade», ej heller huru de skulle uppfyllas af förmögne och förnuftige köpmän, de der

[1]) Palmen, den svensk-finska handelslagstiftningen från Gustaf Vasas regering till 1766. Sid. 164 och ff.

till sin handels beqvämare lopp skulle gifva provinsens invånare anledning till allehanda näringsfång, utan blott fästa sig vid, att provinsen på 60 mils kust icke hade en enda stapelstad, utan invånare måste åt Stockholmaren både bygga fartyg och skaffa varor att vinna på. Visserligen sade man, att stapelstadsförmånen skulle bli gagnlös, emedan isgången hindrade skeppens tillräckligt tidiga utlöpande om våren, men anlades, som förr begärts, en stapelstad vid Kaskön, så vore det ovedersägligt, att man derifrån kunde utkomma lika tidigt som ur Stockholmsskären, hvarför landshöfdingen icke kunde annat än förorda denna orts förseende med stapelrätt. Trots allt detta och äfven andra bemödanden kunde likväl ingenting annat utverkas, än att Kungl. Maj:t i sitt svar på allmogens riksdagsbesvär d. 29 Juni 1752 lofvade att angående frågan om en stapelstad vid Kaskön eller någon annan ort sig framdeles närmare utlåta.

Men äfven från ett annat och alldeles oväntadt håll hade uppstädernas sak rönt understöd, och en stapelstads anläggande vid Botniska viken kraftigt förordats. När efter partihvälfningen vid 1738 års riksdag maktens nya innehafvare började umgås med krigiska planer mot den östra grannen, blef också frågan om ordnandet af Finlands försvar ett ärende af stor vigt. I den plan dertill, som af generalbefälhafvaren i Finland Löwen blifvit uppgjord, ingick äfven anskaffandet af en skärgårdsflotta i Botniska viken, för att händelserna från tiden närmast efter Karl XII:s död icke skulle kunna upprepas. För dennas förvarande ansågs en befästad hamn med en derinvid liggande stapelstad af nöden. Tillfället var gynnande och man beslöt att begagna det för att om möjligt få denna förlagd till Österbotten. Inför defensionsdeputationen, som handlade försvarsplanen i dess helhet, uppträdde Österbottens landshöfding Frölich med begäran om flottans och sålunda äfven en stapelstads förläggande till ofvannämda Kaskö hamn. Till gengäld för en slik förmån erbjöd han dessutom å städernas vägnar lefverandet till kronan af en bil- och bolfärdig galer från hvarje stad i provinsen. Förslaget upptogs af deputationen gynsamt, och trots några invändningar, att trävaror till jernlasternas stufning med mera torde kunna komma att fattas Stockholm, beslöts att göra en framställning i ämnet till Sekreta utskottet, hvaraf defensionsdeputationen var en afdelning. Men innan detta hann ske, lyckades Stockholms vänner få öfverhanden, och det hela afstannade utan

några följder. [1]) Tanken på en skärgårdsflotta och en för dess förvarande anlagd stapelstad vid Botniska viken dog dock icke ut, utan användes äfven framdeles såsom ett argument å den liberala sidan. — Äfven vid riksdagen 1747 var stapelstadsfrågan på tal, väckt af militära kretsar, denna gång af ekonomiska anledningar. Genom det låga priset på räntepersedlarne samt landets aftagande odling hade nämligen det indelta krigsbefälet i Österbotten sett sig nödsakadt att i sina besvär fästa uppmärksamheten på den ekonomiska fara, som sålunda hotade detsamma, och att till densammas aflägsnande begära en stapelstad för provinsen. Som man kunde vänta, ledde denna ansökan likväl icke till något lyckligare resultat än alla öfriga dylika samt blef i April nämda år af Kungl. Maj:t afslagen. [2])

Sålunda skred frågan om vidgad handel och seglation för de botniska landen under hela 1740-talet icke fram från den punkt, som den redan vid dess början uppnått. Under det derpå följande decenniet hann man ej heller längre, ja frågan synes under den tiden nära nog hafva alldeles legat nere. Härtill torde orsaken kunna sökas hufvudsakligen i två omständigheter, dels i den ofvannämda resolutionen af 1752, som kunde ingifva något hopp och till hvilken man i händelse af behof kunde hänvisa, dels och ännu mer i den omständigheten, att de politiska hvälfningarne nu hade satt hattpartiet i obestridd besittning af makten. Till detta partis förnämsta medlemmar hörde nämligen en stor del af Stockholms största och rikaste grossörer; och såsom ett tredje skäl kan nämnas den omständigheten, att frågan om bondeseglationen nu som ifrigast afhandlades samt i främsta rummet tilldrog sig uppstädernas uppmärksamhet.

Men om än arbetet för frihetens sak hos regering och riksdag hade öfvergifvits såsom lönlöst, hade man icke derför gifvit densamma alldeles förlorad. Med alla sina brister hade dock Frihetstidens samhällsskick den förtjensten, att det gaf tillfälle och anledning åt en hel mängd folk att tänka och yttra sig i riksvårdande angelägenheter vida mer än förr. Det lider intet tvifvel, att mången riksdagsman, som i Stockholm hört den vigtiga frågan afhandlas samt skälen för och emot framställas, deraf föranledts att sjelf tänka i ämnet, funnit sin egen hemort ofta

[1]) Palmén, anf. arb. sid. 158 ff.
[2]) Borgarst:s prot.-utdr. 20 Maj 1761.

nog tryckas af likartade olägenheter samt meddelat sina ståndsbröder sina tankar. Långsamt men säkert ökades antalet af dem, som tänkte i allmänna värf, och på samma gång som insigten i handelns och näringarnes väsen alltmer klarnade, spred sig uppfattningen af den botniska landsändans tvång som en orättvisa och ett förtryck mot riket i dess helhet i allt vidare kretsar. Ingenstädes kunde utvecklingen i denna riktning vara starkare än inom de botniska länderna sjelfva, och inom dem åter måste den blifva starkast i Österbotten. Ty provinsen var försedd med rika naturliga hjelpkällor, som på grund af de rådande missbruken måste ligga obegagnade, medan befolkningen både frös och svalt samt äfven gick tillbaka i antal. I enskilda samqväm och offentliga sammankomster afhandlade man sin ställning, upptäckte nya argument mot sin förtryckare samt gaf de gamla en klarare och mera bindande form. Sålunda utbildade sig generation efter generation en ständigt växande fond af nationalekonomiska insigter, och det är icke någon tillfällighet, att Frihetstidens största man på detta område fostrats i Österbottens bygder. Såsom den första mera mogna frukten af denna utveckling kan man anföra Pippings ofvannämda memorial. Dock efterföljdes detta icke af någon anmärkningsvärdare lifsyttring förr än i början af 1760-talet, då seglationsfrågan i tryckta memorialer och andra skrifter sattes under en liflig debatt inför den upplysta allmänheten på samma gång, som striderna om densamma i sammanhang med hattpartiets numera vacklande ställning väcktes till nytt lif vid riksdagen. Bland de författare, som sålunda uppträdde märkas särskildt Per Stenhagen och Klas Vilhelm Grönhagen [1]) samt framför alla Anders Chydenius. Stenhagen och Grönhagen uppträdde redan 1761, Chydenius åter först 1765 egentligen för att svara på de af borgarståndet vid föregående riksdag anförda skälen mot nya stapelstäders anläggande vid Botniska viken.

Den 9 Mars 1761 hade nämligen bondeståndet för sin del med bibehållande af seglationsrätten för den dertill berättigade allmogen beslutit tre nya stapelstäders inrättande i Österbotten. Protokollsutdrag härom afgick till presteståndet och adeln, men icke till borgarståndet. Förslaget mottogs gynsamt. Presteståndet, inom hvilket redan vid föregående riksdag tanken på

[1]) Bådas skrifter refererade af Palmén, anf. arb. sid. 171 och f.; den förres dessutom äfven af J. W. Arnberg, Frihetstidens politiska ekon. sid. 241.

stapelstäders inrättande vid Botniska viken framkastats såsom enklaste utvägen att komma till rätta med den eljes hardt när olösliga frågan om bondeseglationen i samma farvatten, samtyckte med beredvillighet d. 30 Mars till bondeståndets protokollsutdrag, liksom den 25 Maj till ett memorial af riksdagsfullmäktigen i borgarståndet från Hernösand, Kiörning, om två stapelstäders inrättande äfven på den svenska sidan [2]). Adeln åter dröjde visserligen hela sommaren med sitt svar, men den 22 Sept. förekom frågan till slutligt afgörande. Först upplästes Grönhagens ofvannämda och sedan tryckta memorial, som icke litet torde hafva bidragit till utgången, eller att alla fem stapelstädernas inrättande bifölls utan någon större meningsskiljaktighet.

Såsom bifallen af tre stånd, borde frågan alltså nu vara afgjord, och ingenting annat återstå än beslutets expedierande till Kungl. Maj:t för vinnande af verkställighet. Men sådant blef icke förhållandet, och det sätt, hvarpå borgarståndet d. v. s. stockholmarne och hattpartiet lyckades undertrycka det en gång fattade beslutet, torde förtjena en närmare betraktelse.

Första underrättelsen, om hvad som var i görningen, mottog borgarståndet d. 2 April, då talmannen upplyste ståndet om såväl bondeståndets protokollsutdrag som om presteståndets dertill meddelade bifall. Genast uppstod en allmän harm och ovilja, visserligen icke emot sjelfva saken, ty derom talade man ännu icke, men så mycket mer emot formen. Emedan ärendet var en privilegiifråga, påstod borgmästaren Renhorn, borde det hafva gått genom urskilningsdeputationen. Men som det nu var behandladt, måste det väcka söndring i sinnena och ingifva borgarståndet allvarliga farhågor för framtiden. Slutet blef, att en deputation skulle afgå till de öfriga stånden för att begära del af böndernas protokollsutdrag, och att målet måtte få hvila, till dess borgarståndet hunnit yttra sig deröfver. När något svar härpå icke afhördes, måste man gå ett steg längre, och den 20 Juli afsändes till medstånden ett utförligt protokollsutdrag, som bestred det tagna beslutets giltighet. Efter en historisk inledning, som ådagalade, hurusom de botniska städerna visserligen i forna tider egt en vidsträcktare seglation, men att nödvändigheten också bjudit föregående regeringar att deri göra inskränk-

---

[1]) Hernösand och en i V.-B.

ningar, hvilka inskränkningar trots upprepade ansökningar om deras upphäfvande det sedermera städse ansetts nödvändigt att bibehålla, framhölls särskildt, att nuvarande regering 1747 afslagit en ansökan om en stapelstad i Österbotten och 1752 på en dylik ansökan af allmogen förklarat sig vilja framdeles deröfver yttra sig. Då sålunda frågan dels blifvit afslagen, dels berodde på Kungl. Maj:ts vidare besked, kunde borgarståndet icke förstå, huru den nu kunnat hos ständerna icke blott upptagas, utan äfven på blotta föregifvanden utan iakttagande af vederbörliga formaliteter och särskildt utan att borgarståndet haft tillfälle att deröfver yttra sig, bifallas. Och fann borgarståndet detta så mycket mer sällsamt, som ansökan stred direkte mot hela den bestående ordningen, sådan den var uttryckt i åtskilliga städers privilegier, allmänna stadgar och framför allt i 1617 års handelsordinantia, hvilken i hithörande frågor alltid betraktats som en grundstadga, hvarefter allt annat bort lämpas.

Den anledning eller åtminstone rättighet till beslutet, som kunde tyckas innehållas i regeringsformens § 51, vederlade borgarståndet genom § 45 i resolutionen af 1723, deri det lofvades, att städernas privilegier icke till »grund och varelse» skulle ändras. Finge nämligen de botniska uppstäderna stapelrätt, så vore derigenom andra stapelstäders privilegier väsentligen rubbade och sålunda ofvannämde § 45 kränkt. Och emedan vidare städernas privilegier också voro borgarståndets privilegier, så strede det tagna beslutet äfven emot den försäkran om sina privilegiers orubbade bibehållande, som ständerna i riksdagsordningens § 17 gifvit hvarandra. Och, tillägger ståndet varnande, blifva privilegier, som ständer så heligt lofvat hvarandra att skydda, icke säkrare än att de få af någon påtalas, klagomålen immediate upptagas och afgöras, innan vederbörande och i synnerhet det ståndet, frågan gäller, fått yttra sig, då måste säkerheten och rättvisan stanna i oriktighet, den ena länken efter den andra i enighetskedjan brytas. Derför fordrade sjelfva nödvändigheten, att man icke finge draga någons välfångna rätt under fråga, utan att hvar och en måtte få trygga sig vid lag och privilegier samt i sådane mål, der tvist kunde ega rum, vid en lagligen utstakad rättegångsordning.

Den verkan, borgarståndet afsett med allt detta, uteblef dock fullständigt. Icke ett enda stånd gaf något svar på skrifvelsen, och adeln fattade till och med efter densamma sitt ofvan-

nämda beslut af den 22 Sept. Den 2 Okt. kom derför till stånden ett nytt protokollsutdrag från borgarne, som ånyo fordrade de fattade beslutens återgång, och i hvilket sakens praktiska sida företrädesvis framhölls, sedan det förra uppvisat dess juridiska. Såsom högsta norm för all ekonomisk lagstiftning uppsattes det allmänna bästa, hvarefter man vid näringarnes anläggning och fördelning måste rätta sig, så att alla samhällets delar gemensamt bidroge till hela rikets upprätthållande, så vida icke hela staten skulle blifva ett skuggverk, som vid minsta rubbning skulle sakna sin väsentliga styrka och omsider af sig sjelf förfalla.

Enligt denna grundsats, fortfor borgarståndet, vore det nu som de norra provinserna hade blifvit förklarade skyldiga att lemna sina exportartiklar till Stockholm, bland hvilka viktualierna behöfdes för bergslagens »försörjande» och skogsprodukterna för stufningen vid utförseln af det från samma bergslag kommande jernet: en anordning, hvars ändamålsenlighet ytterligare bekräftades af den omständigheten, att Stockholm var en stor och rik stad och det vore en känd sak, att samma styrka i kapital och folkmängd samlad på ett ställe i handeln kunde uträtta mer, än om den vore spridd på en större yta. Blefve återigen den föreslagna stapelrätten beviljad, så vore det sannolikt, att de nya stapelstäderna på grund af så väl sin aflägsenhet som andra orsaker icke skulle i allmänhet kunna sträcka sin segelfart utom Östersjön och sålunda hansestäderna än en gång kunna blifva stapelorten för den svenska handeln.

Vidare ginge det i allmänhet icke an att sända ut enbart trä eller tjära, utan skeppsladdningarne måste sorteras med flera olika slags varor, hvartill de norrländske icke hade läglighet. Derför måste följden blifva, att de skulle öfverfylla marknaden med skogsprodukter både sig sjelfva och riket till skada. Och när nu Stockholm ej längre hade de norrländska varorna att underhjelpa jernutförseln med, så skulle man antingen nödgas att upphöra med den stora export till vestra Europa och Medelhafsländerna, som hufvudstaden nu bedref, eller också måste jernet här hemma säljas för åtskilliga daler pr skᵴ billigare, och sålunda bergslagen, på samma gång som den beröfvades de norrländska viktualievarorna, tvingas att bära en nedsättning i priset på sina egna produkter.

Följden af allt detta kunde åter icke blifva annan än dels den, att Ryssland, som redan var en farlig medtäflare i jern-

handeln, skulle få ett alltför afgjordt öfvertag, och dels att Holland skulle tränga sig emellan samt afbryta våra förbindelser med vestra och södra Europa, samt äfven tillintetgöra den vidsträckta och lönande frakthandel, Sverige nu idkade. Slutligen blefve det, äfven om man medgåfve möjligheten för kronan att lika riktigt som hittils utfå sin tull af de utgående norrlandsvarorna, i alla fall nödvändigt att i de dåvarande penninge- och folkfattiga tiderna inrätta icke mindre än 5 nya tullkamrar. På grund af alla dessa synbara olägenheter, som ofelbart skulle följa på den sökta stapelrättens meddelande, hoppades borgarståndet, att medstånden skulle finna skäligt återkalla sina beslut i frågan, så mycket mer, som städerna redan i alla för dem nödiga hänseenden åtnjöto delaktighet i seglationen, ett tillägg, hvarmed man syftade på den alla uppstadsborgare i riket medgifna rätt att med stapelstädernas borgerskap dela och reda i skepp.

Af de särskilda stånden mottogs detta protokollsutdrag på ganska olika sätt. Adeln yttrade sig först samt tillbakavisade med stolthet i ett protokollsutdrag af den 26 Okt. borgarståndets uppmaning att taga tillbaka sitt en gång fattade beslut, under förklaring, att städernas olika fri- och rättigheter på intet vis kunde erkännas för något stånds privilegier. Tvärtom voro de alldeles af den natur att enligt Regeringsformens § 51 kunna efter tidernas omskiftelse förändras, och vidare måste man mer tänka på en hel provins med 200 mils kust och många tusen invånare än på en enda stad; i all synnerhet, som hela riket dessutom skulle hafva gagn af den ifrågavarande förändringen. — I bondeståndet åter, der ärendet förekom d. 5 Nov., fick det en helt annan utgång. För att inverka på beslutet hade man tillstält det så, att under öfverläggningarne underrättelse kom från borgarståndet, dels att ett bondeståndets protokollsutdrag om augmentshemmans skatteköp bifallits, och dels att frågan om bondeseglationen var under öfverläggning och hade god utsigt att gå igenom. Derjämte uppträdde den bekante Jon Bengtsson och andra från det inre landet samt från Stockholms län med förklaring, att de visserligen vid riksdagens början, då stapelstadsfrågan först afhandlades, tyckt stapelstäders anläggande vid Botniska viken skola vara ett godt medel till landsändans upphjelpande. Men vid närmare eftersinnande och i synnerhet efter afhörandet af borgarståndets senaste protokollsutdrag hade de

nödgats ändra tankar samt insågo nu, att den begärda friheten skulle mycket skada Stockholm, bergslagen samt flera andra städer och orter, som voro vana att af Stockholm få sitt lif och sin rörelse. Vid voteringen röstade icke dess mindre pluraliteten för bibehållande af det gamla beslutet, och man måste hjelpa sig genom en oärlighet. 73 hade röstat *ja* eller för bibehållandet af det gamla beslutet och 53 *nej* eller för det nya förslaget, att ärendet skulle öfverlemnas till Kungl. Maj:ts utredning för att derefter än en gång förekomma hos ständerna, och »således», sade man, hade med 73 *nej* detta senare förslag antagits.

I presteståndet gaf protokolls-utdraget anledning till en rad af synnerligen långvariga och invecklade öfverläggningar. Då ärendet första gången den 5 Okt. föredrogs af ärkebiskopen, var det visserligen ingen, som förordade ett återtagande af det en gång fattade beslutet, och öfverläggningen förklarades både af talmannen och öfriga, som yttrade sig, blott kunna gälla huruvida påskriften på löparen skulle åtföljas af ett svar till borgarståndet eller icke. Men småningom ryckte man fram steg för steg, tills slutligen d. 2 April 1762 monopolets vänner kunde af ståndet utverka ett beslut, som visserligen formelt fasthöll vid det en gång tagna, men tillika hänsköt till Kungl. Maj:t att bestämma, när och hur det skulle träda i verkställighet. — På den liberala sidan kämpade superintendenten Körning, prosten Mathesius och framför andra prosten Serenius jämte åtskilliga andra, under det att motsidans talan fördes af superintendenten Lütkeman, biskop Halenius, prosten Hiortsberg och andra.

Uppslaget till diskussionen gafs af prosten Hiortsberg, som i beslutets ofullkomliga och i många stycken icke utarbetade skick fann en anledning att beledsaga det med några stadganden om de närmare detaljerna, som till rikets nytta kunde behöfvas. Häri instämde hofpredikanten Grunnerus, yttrande farhågor dels för jernhandeln, om Stockholm skulle beröfvas de norrländska trävarorna till jernlasternas stufning, och dels att hansestäderna än en gång skulle bemäktiga sig den svenska handeln. Yrkade derför att »quæstio, an» skulle anses afgjord, men »quæstio quomodo» öfverlemnas till Kungl. Maj:t.

På motsatta sidan framhöll superintendenten Körning och andra, att afsigten med ansökningen blott var att skaffa de norra provinserna tillfälle att utan omväg och tvång få det de behöfde, framför allt salt och hampa. Skulle städerna illa bruka

sin frihet och hitta upp några egennyttiga och för andra undersåtar skadliga handelsprinciper, och skulle magistraterna icke förhindra det, hade man ju Kungl. Maj:t att stäfja dylika tilltag, och vid nästa riksdag kunde ständerna återtaga den gifna friheten. Men allmogen måste befrias från nödvändigheten att köpa en t:a salt med sex tolfter bräder och ändå vara underkastad sträng vräkning. Beslutet vore både rättvist och nödvändigt, ty Stockholm skulle på intet sätt skadas deraf, men de botniska provinsernas utveckling mäktigt främjas af stapelfriheten, då de den förutan på intet vis skulle kunna arbeta sig upp ur sitt elände.

Till sist framstälde ärkebiskopen ett förmedlingsförslag af innehåll, att ståndet vidblefve sitt beslut, men att vissa deputerade af hvart stånd och från vederbörande städer skulle utses att taga i öfvervägande, huru den nya handeln borde inrättas, och sedan kommersekollegium och manufakturkontoret blifvit hörda, till ständerna inkomma med sitt betänkande, hvilket förslag enhälligt antogs (5 Okt.).

Sedan derefter den 12 Okt. ett ytterligare sammanträde hållits, vid hvilket man dock blott tvistade om sättet för expedierandet af förra sammanträdets beslut, uppträdde Serenius d. 16 med ett väl skrifvet diktamen till protokollet för att om möjligt hindra den hotande undfallenheten för borgarståndet och hattarne. Först vederlades de konservativas invändning, att Stockholm och mälartrakterna skulle komma att lida brist på nödigt virke, genom en hänvisning på den botniska exportens ofantliga belopp i jämförelse med importen till samma provins, hvilket gjorde dess bestridande med blott botniska skepp omöjligt; hvarför det mesta fortfarande skulle komma att gå öfver Stockholm. Men äfven om Stockholm skulle blifva lidande, kunde det först erkännas vara skadligt för riket, när det vore bevisadt, att ingen annan ort hade en motsvarande förmån. Ty om ingen seglade till Stockholm, utan t. ex. alla till Slite på Gotland, så vore landet icke skadadt, »så länge Gotland hörde Sveriges krona och ej Sören Norrby till». »Tvärtom», fortfor talaren med stigande värme, »är det just Stockholm, som skadar riket; ty aldrig har det varit större brist och dyrhet på salt än nu. Den dag i dag är rifver sanningen af denna sak, då norrländingarne måste fara hem utan salt och andra nödtorfter, hvarigenom fiskerierna blifva öde och lapska handeln drar sig

till Norge och Ryssland. — — — Den handel är nyttigast för riket, då köpmannen köper sin vara för bästa pris, för henne för billigaste frakt och säljer henne, der hon gäller mest. Hur står det nu till med norrländingar och stockholmsbor i detta fall? Norrländingen hugger stocken på egen skog, sågar den på egen sågqvarn, för brädet i eget skepp, som han timrat af eget virke och tjärat med egen tjära. Den ene redaren är repslagare, den andre brygger och bakar matsäcken, en tredje är skeppare, styrman eller matros och hans pojke är kajutpojke, och de lefva alla af hård kost. Stockholmaren åter måste köpa allt, lega dyrt folk och hålla styft kosthåll, ty annars rymmer besättningen. Derför vinner norrländingen mer på sin export och kan lemna returvarorna till bättre pris, fiskerierna och dermed riket till vinst. Ty då stockholmaren förtjenar mindre på exporten, måste han taga igen det på importen». — —

»Så vackert och rätt» detta än var, kunde det likväl icke, såsom kyrkoherden Kloth ironiskt erinrade, verka något upphäfvande af det fattade beslutet; men dock resolverades, att om den vid sammanträdet d. 5 föreslagna deputationen icke inom 5 veckor inkomme med betänkande, ståndet skulle vidblifva sitt gamla beslut. Och när sedan den utsatta tiden lupit till ända, utan att ett dylikt betänkande inlemnats, beslöt ståndet verkligen d. 26 Nov. att upprätthålla besluten af d. 30 Mars och 25 Maj.

Men nu började det lida mot tiden för julferierna, och en mängd ledamöter af ståndet reste hem, sedan de åtminstone under hand försäkrat sig af sina qvarvarande medbröder, att intet af vigt skulle företagas före helgen. Borgarståndet synes då hafva velat begagna tillfället att om möjligt skrämma fram ett gynsamt svar. Den 5 Dec. afgick ett dundrande protokollsutdrag, som i skarpa ordalag framhöll det lagstridiga och opassande sättet för det öfverklagade beslutets fattande. »Sätter», yttras det slutligen, »den förklaring på stapelstadsprivilegier, som i presteståndet yttrats, att de äro vissa städers, men ej ståndets privilegier, så blir i Sverige ej mer än ett stånd, som eger privilegier. Presteståndets privilegier äro ledamöterna emellan mer skilda än borgarståndets både med afseende på de olika graderna och på olika trakter af landet. Skulle de alla lämpas efter en viss landsort, så blefve visst många lidande, än mer om de skulle rättas efter hvars och ens åsigt om skälig utkomst i förhållande till arbete. Då kunde hända, att en kaplan, som har vid sin

annexkyrka lika så mycket arbete som pastor vid moderkyrkan, borde i inkomster dela jämnt med denne eller sjelf blifva pastor i sitt annex. Och om skäl mot privilegier finge anföras, så syntes det vara mera skäl att fästa afseende på en hel menighets beqvämlighet än på en enda prestmans och sålunda dela för vidsträckta pastorat, hellre än att socknemännen skulle ha flera mil till kyrkan eller få gudstjenst blott hvar annan eller hvar tredje söndag. — — — — — — — — — — — — — —

— — Om möjlighet vore, att inrätta flere stapelstäder, skulle borgarståndet icke dröja både att föreslå sjelfva saken och ge anvisning på orterna, men som saken nu står, måste ståndet begära att preseståndet ger ett önskligt svar före julferierna, på det privilegiers helgd och vänskapen mellan stånden måtte blifva bevarad». —

Detta var oförblommeradt språk, och en märkbar oro för hvad komma kunde visade sig också vid preseståndets sammanträde d. 12 Dec. Men den oförfärade Serenius bäfvade icke. Det vore sensibelt, sade han, för ett helt stånd att taga igen sitt beslut och allra sensiblast att göra det för borgarståndets hot. De voro för gamla och ärliga män att behöfva tåla, det några småstadsborgmästare kommo in och läste upp sina kommentarier öfver deras privilegier, liksom stode det i deras välbehag, huruvida presterna skulle få behålla sina pastorat eller nödgas dela dem med sina kapellaner. — Något svar blef ej heller denna gång gifvet.

Men då frågan ånyo förekom den 29 Mars 1762, var stämningen en helt annan [1]). Monopolets anhängare hade nu öfverhand. Biskop Halenius yttrade, att man icke fick undra på om borgarståndet toge det ömt, när städernas privilegier hotades, samt visade nödvändigheten att fara varligt med tredje ståndet i en tid, då både adel och allmoge röjde benägenhet att göra intrång på preseståndets rättigheter, hvilka försök borgarståndet förutan icke torde kunna motas. Äfven andra talare uppträdde på samma sida, och man medgaf till och med nu, hvad man förut förnekat, att borgarståndet egde privilegier, fastän adelns och presternas voro de förnämsta, samt att de nya stapelstäderna ofelbart skulle skada riket. Åt motsidans invändningar

[1]) Möjligen hade nu några af de »många tunnor guld», Chydenius i sin sjelfbiografi uppgifver såsom använda i stapelstadsfrågan vid denna riksdag, nu bekommits och börjat göra verkan.

egnades ingen uppmärksamhet, och den 2 April fattades utan någon vidare diskussion ståndets ofvan angifna definitiva beslut.

Strax härpå affärdades till regeringen en expedition om denna sak i öfverensstämmelse med bondeståndets beslut, och sålunda hade man vunnit sitt mål, ty på regeringen var man säker, och den svek icke heller förhoppningarne. Till att börja med tog den sig dock en rundlig betänketid, och först den 11 Juni 1765 föll beslutet af innehåll, att ansökningen om de nya stapelstädernas anläggande icke kunde beviljas, och det af tvenne skäl, dels emedan landsändans produkter voro för obetydliga att derpå grunda någon exporthandel, och dels emedan de voro af den art, att någon förökning af deras mängd icke vore önskvärd eller för riket gagnelig.

Dessförinnan hade dock åtskilligt inträffat, som förde frågan in i ett nytt skede och gjorde den nämda resolutionen betydelselös. På våren samma år hade nämligen först Chydenii ofvan antydda skrift »Vederläggning af de skäl, hvarmed man söker bestrida de Öster- och Vesterbotniska samt de Vesternorrländska städerna fri seglation», utkommit, och tillika hade riksdagsmannen i borgarståndet för Öregrund, Matthias Söderman, inlemnat i sitt stånd en ansökan om friare seglation, om hvilken ansökan sedermera sjöuppstäderna i allmänhet förenade sig under yrkande af dels en fri inrikes, dels en fri utrikes seglats jemte åtnjutande af stapelrätt. Chydenii afhandling väckte ett oerhördt uppseende och måste genom den klara och skarpa belysning den gaf frågan icke obetydligt hafva bidragit att vrida vapnen ur händerna på monopolets försvarare vid riksdagen. Skälen emot stapelfrihetens meddelande sammanför författaren i två hufvudgrupper: de som skola bevisa, att derigenom den allmänna säkerheten sättes i äfventyr, hela borgarståndets och samtlige städernas välfångna privilegier i gemen kränkas, men de andra stapelstädernas privilegier i synnerhet till sin grund och varelse alldeles kastas öfver ända, och de som skola ådagalägga den föreslagna friheten vara riket i gemen, kronan, Stockholms stad och bergslagen isynnerhet till obotlig skada samt landsändan sjelf till alls ingen nytta. Derefter genomgår han dem punkt för punkt samt underkastar dem en lugn, men mördande kritik, inför hvilken de samt och synnerligen visa sig vara fullkomligt haltlösa. Att närmare redogöra härför kan dock icke komma i fråga. Något sådant förbjudes af uppsatsens såväl omfång som

koncisa skrifart, men såsom prof på denna senare torde följande utan särskildt val gjorda utdrag få anföras.

§ 40.

»Man förebrår norrbotningarne deras fattigdom och brist i kunskap och erfarenhet att sköta ett så grannlaga ärende, som den utländska handeln är, och menar dem derigenom förlorat sin rättighet att få handla utomlands. Skall en ringare förmögenhet, än den vissa stockholmare nu ega, göra dem förfallna att i handeln allt framgent undertryckas af de mägtigare? Så sker det. Men att deras fattigdom äfven hört till de rättmätiga skäl, hvarför norrbotningarne ej få fri seglation, det har jag intet kunnat tänka.

Ju svagare de äro i styrka, ju mindre betydande blir deras utländska handel i sin början, och mindre har man att befara deras skilnad från sin handels gemenskap med Stockholm. Men skulle den ock i framtiden repa sig, så är förr bevisadt, att varumängden repar sig uti samma mån, så att Stockholm förmodligen blefve till större qvantitet, än nu sker, med mat och andra varor försedt.

Hvem ville neka det, att kunskap och förfarenhet saknas hos större delen af Norrbottens handlande i utländska handeln? Mån man i stora handelsstäder, Stockholm, London, Amsterdam etc. födes med denna insigt? Eller mån den intet sedan genom öfning måste förvärfvas? Hvem har satt norrbotningarne utur denna öfning? Jag gissar på handelsordinantian af 1617. Det lärer ingen kunna neka, att dess 4 §, som förbjuder norra städerna att drifva utländsk handel, har satt dem i okunnighet om en för dem härtills brödlös vetenskap, och af denna okunnighet sluter man till deras mindre rätt.

Om vi alltså ställa detta skälet i sin redighet, så lyder det således: derför hafva norrbotningarne ingen rättighet att segla, att de äro okunniga deruti, och derför äro de okunniga, att de intet fått segla.

Dock att nationen ej genom sin okunnighet skall blifva i utrikes handeln lidande, kan man försäkra, att i deras städer finnas några, som i 20 à 30 år, dels såsom styrmän och sjökaptener, dels såsom sjelfva redare gått på de flesta europeiska hamnar, och hafva således all erforderlig både kunskap och förfarenhet att sköta detta ärende».

Södermans ansökan åter förekom i borgarståndet första gången den 27 April, och nu var det annat ljud i detsamma än vid förra riksdagen. Visserligen väckte den stor oro och ej obetydligt motstånd, men hattarnes välde var nu brutet och dermed också den starka partidisciplinen upplöst, som förut bjudit småstädernas representanter att tillbakasätta både den enskilda och allmänna fördelen för det herskande systemet. Något försök att åberopa privilegierna såsom skäl mot frihetens meddelande förekom icke ens. Tvärtom medgafs det öppet, att ärendet icke var en privilegiifråga; ja, en talare uttryckte till

och med sin förvåning öfver att invånarne i Sverige, som dock var ett fritt land, icke egde en oinskränkt seglationsfrihet, som i alla andra länder var öfligt. I hela sin vidd kunde Södermans och hans vänners sträfvan likväl icke tillvinna sig några allmännare sympatier, ty man stötte emot för många privata lokalintressen. Det enda, som redan vid de första sammanträdena visade sig hafva utsigt att kunna genomdrifvas, var en fri inrikes seglation i allmänhet jämte stapelrätts meddelande åt några städer vid Botniska viken i likhet med hvad redan vid föregående riksdag blifvit begärdt. Men sedan denna synpunkt blifvit fastställd i synnerhet genom borgmästaren Schauw, beslöt ståndet den 4 Maj att för vidare utredning öfverlemna ärendet till en deputation.

I denna deputations betänkande, som är af den 25 Juli, fasthålles också denna åskådning. I afseende på en oinskränkt utrikes seglation anmärker deputationen emot den kungl. resolutionen af den 11 föregående Juni, att ändamålet med stapelstäder icke är att *föröka* exporten och sålunda uppmuntra till skogssköfling, utan dels att genom undvikande af den med varornas fraktande till annan hamn förenade tidsspillan och omkostnad kunna sälja dem med större fördel, dels att kunna ur första hand köpa hvad som tarfvas hemma. Så fattad syntes frågan om stapelstäders anläggande vid Botniska viken icke böra möta några svårigheter, helst hela den vidsträckta kusten alldeles saknade dylika städer, men deremot hade så god tillgång på exportvaror, att ändock tillräckligt kunde bli öfver för Stockholm. Dessutom framhölls att många armar, som nu sysselsattes med sjöfart under den för åkerbruket brådaste tiden, skulle kunna dragas till detta. Färre skepp skulle nämligen då behöfva vara i tjenst, efter som de skulle kunna begagnas större del af året än nu.

Derför tillstyrktes, att städerna Björneborg, Vasa, Gamla Karleby och Uleåborg på östra sidan om Botniska viken samt Lule och Hernösand på den vestra skulle få rätt att med egna och inrikes skepp segla till alla utländska hamnar, men icke hos sig mottaga utländska skepp. Beträffande de öfriga städerna framstäldes ett tvåfaldigt förslag. Raumo, Nådendal och Nystad (jemte Ekenäs och Borgo) borde med utvidgande af sin gamla seglationsrätt till utländska hamnar få återhemta spanmål, lin och hampa, samt hamp- och linfrö. De andra städerna åter,

som icke fingo någon utländsk seglation sig medgifven, skulle för att icke af stapelstäderna öfverflyglas och gå under hugnas med rätt till upplagsplatser i dessa senare och tullfrihet der för sina exportvaror jämte några andra mindre vigtiga fördelar.

Till inrikes hamnar åter borde seglationen utan undantag lemnas fri för alla sjöstäder och sålunda äfven för de botniska.

Till öfverläggning förekom detta betänkande i ståndet den 3 och 8 Aug. Angrepp mot detsamma gjordes visserligen både utaf dem, som ansågo det innehålla för litet, och af dem, som ansågo det innehålla för mycket. Men de voro i det hela tämligen matta, och de deputerades åsigt försvarades med framgång af hofintendenten Malmstein (för Säter) och Schauw, af hvilka den förre särskildt framhöll utlandets exempel, der intet monopol och inga inskränkningar funnes, men der likväl rikedom och välstånd herskade. Schauw åter, som redan vid förra riksdagen uppträdt på den liberala sidan, sparade sitt ord till sist, men lade det då med tyngande kraft i vågskålen. Efter några inledande ord om sakens vigt och de deputerades arbete vände han sig direkt till sina ståndsbröder med orden: »Mine herrar, afundsjuka betar mig aldrig att följa billighet och öfvertygelse. Jag talar i dag ej såsom fullmäktig för Landskrona stad, utan såsom svensk undersåte. Taga vi våra undersåtliga och medborgerliga pligter till grund, komma vi från saken lättare, än vi tro. Låtom oss komma ihåg tidernas omskiftelse, som visa, att de städer, som äro i dag i en florissant belägenhet, kunna i morgon vara öde och så tvärtom. Stockholm lade för några hundra år sedan grunden till Visbys öde. Ho vet, hur länge Stockholm får fägna sig af sitt flor. För min del bifaller jag betänkandet och anhåller, att proposition derå må göras.»

Med 50 röster mot 44 antogs också betänkandet blott med den förändring, att till stapelstad i Vesterbotten skulle utses den ort, om hvilken invånarne med Kungl. Maj:ts bekräftelse kunde komma öfverens. Anledningen härtill var en strid som utbrutit mellan borgmästaren Kiörning från Hernösand, som förordade Ratan $5^1/_2$ mil norr om Ume, och representanterna för Pite, Lule och Torne, som höllo på Lule.

Hos de öfriga stånden med undantag af adeln rönte betänkandet ett oväntadt motstånd. Men som diskussionerna icke förete några nya synpunkter, utan egentligen blott utgöra ett

upprepande af de gamla skälen för och emot, torde en vidlyftigare redogörelse derför icke vara af nöden. I presteståndet sade man sig visserligen vara emot monopoli, men polypoli vore lika skadlig, och derför borde man hålla sig till en vis oligopoli. Men prosten Mathesius och Chydenius kämpade vältaligt för betänkandet, och Chydenius framhöll särskildt, att man icke borde försumma det lämpliga tillfälle, som nu erbjöd sig att bryta och i rikskroppen kringsprida den öfvermäktiga styrka, som samlat sig i Stockholm. Omsider gick betänkandet igenom med det tillägg, att städerna Söderhamn, Hudiksvall och Sundsvall skulle ega rätt att i utländska hamnar vid Östersjön hemta linfrö (5 Nov.).

Äfven i bondeståndet, der ärendet förehades den 14, gjordes svårigheter, dels af Jon Bengtsson och sekreteraren, hvilka torde hafva gått hattarnes ärenden, dels af andra, som yrkade, att stapelstadsfrågan ej skulle afgöras, innan man fått veta, hur det kunde komma att gå med bondeseglationen. Genom ett diktamen till protokollet visade dock riksdagsmannen från Savolax Paldanius, att landet led stor nöd just genom bristen på stapelstäder, hvarför sådanas inrättande icke borde fördröjas. Vid omröstningen antogs till slut äfven af bönderna såväl borgareståndets protokollsutdrag som presteståndets dertill fogade tillägg, med förbehåll dock af fri seglation för allmogen, hvarefter riksdagens beslut af Kungl. Maj:t till allmän efterrättelse kungjordes genom brefvet af den 3 Dec. 1765.

Sålunda hade ändtligen det mer än sekellånga förtrycket upphört, och den botniska landsändan kunde i fred och lugn få arbeta på sin förkofran utan att störas eller hindras af några hämmande band. Den glädje, som vid underrättelsen härom spred sig kring landet, och de förhoppningar, som intogo allas sinnen, torde man utan möda kunna föreställa sig. Men än en gång skulle himlen förmörkas af moln. Gustaf III gjorde sin revolution 1772, och med den reaktion mot allt hvad Frihetstiden gjort, som då blef modern, och den förkärlek, som hystes för Gustaf II Adolf och samhällsskicket under hans regering, syntes den farhågan icke ogrundad, att stockholmarne skulle kunna utverka den nyvunna frihetens återtagande. Men slutligen gick äfven denna oro lyckligen förbi, då konungen den 6 Okt. 1777 högtidligen stadfäste de botniska stapelstädernas rättigheter.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gregorius Borastus.

Längst af alla svenska kloster behöll Vadstena både renlifvesfolk, skola, hospital och — inkomster. Som kronprins, före utresan till Polen, hade Sigismund öfverstyrelsen af klostret och ett af honom i denna egenskap utfärdadt »försvarelsebref» visar att katoliker funnos bland hospitalets hjon. När Sigismund återkom som konung, var han de gammaltroendes hopp, och då han lemnade landet, följdes han af en icke ringa skara svenskar. Icke blott riksråd, ridderskap och hofmän, äfven kaplaner och djeknar, kansli, knektar, småborgare och handtverkare tillhörde den svenska katolska emigrationen i Sigismund III:s Polen, och intill sin död egde han svenskt hof och kansli, svensk kansler och svensk lifvakt i sin polska hufvudstad. Vadstena torde förklara hvarför en framstående del af denna katolska emigration härstammade från Östergötland: vi erinra om namnen Brask, Messenius, Vastovius, Falk, Borastus. Den sistnämnde, en lärd man och slutligen Sigismunds svenske kansler, författare af politiska stridsskrifter och af en vidlyftig svensk historia, har väl aldrig varit alldeles bortglömd i sitt lutherska fädernesland, men icke heller mycket känd. Det vi veta om honom, är icke synnerligen mycket. Men då hans svenska historia, som hittills ansetts förlorad, nyligen blifvit i fragment återfunnen, torde det icke sakna intresse för historiens vänner att här finna samlade både gamla och nya notiser om hans lif och verk.

Greger Larsson från Norrköping, så lyder i svensk öfversättning hans namn, som i sin latinsk-grekiska form Gregorius Laurentii Borastus af våra äldre bibliografer och topografer dels lästs Georgius Borrastus (så Scheffer i Suecia Literata, Stiernman i Bibliotheca Suiogothica), dels öfversatts med Boråsiensis (så de båda nämnda och Nils Hufvudson Dal i Beskr. öfver Borås stad). Men sedan Warmholtz i Svenska Mercurius 1758 gjort lärda verlden uppmärksam på en annan svensk katoliks, uppländingen Jakob Hunters år 1631 i Wien tryckta Epistolæ Miscellaneæ, deri B. kallas östgöte, och till yttermera visso aftryckt en anteckning af honom, i hvilken han skrifver sig Borastus Norcopiensis, har ingen återupprepat misstaget. Det grekiska

namnet (boreas = norr, asty = stad) bars äfven af Gregers broder Johan Larsson, 1637 med hustru och barn bosatt i Stockholm.

Ur de två bref från Borastus, hvilka Hunter tryckt, ur ett till brodren och några till Peter och Johan Gembicki, konung Sigismunds sekreterare och hofprester (mst i K. Bibl.), ur ett till Arn. Joh. Messenius (tryckt i Celsii Monumenta Politico-Ecclesiastica) och några från Messenius till Per Brahe (Sk. Samf. Handl. 9) ha vi hopfört de få notiserna om hans lif. Dertill kommer ett meddelande från E. W. Bergman ur Xaver Liskes i Riksarkivet befintliga uppsatser om Sueco-Polonica, samt Borasti skrifter.

Borastus torde varit född på 1580-talet, men egde sjelf icke uppteckning om år och dag, hvarför han 1637 hos brodern förfrågar sig om någon sådan anteckning finnes. Åtta år förut uppgaf han sig dock för Hunter vara nära 45 år. Hans barndom i Sverige medförde ingen undervisning, men när han följt Sigismund ur landet (1594?) sattes han i en polsk jesuitskola, antagligen i Vilna. Der lärde han seder, disciplin, religion. Studierna fortsattes hos jesuiterna i Rom, der Borastus blef teologie doktor, och i Paris, der han blef doktor »utriusque juris». Med denna lärdomsskatt återvände han till fäderneslandet, men förgäfves. Det hade ingen plats för katoliken, och så lös i sina stycken som Messenius tyckes Borastus icke ha varit, ty han gjorde sig icke, som denne vid hemkomsten, till den Carolinska politikens och den lutherska religionens anhängare. Också undgick Borastus att, som Messenius, nödgas räkna sig bland katolicismens martyrer i Sverige.

Till Polen stod nu hans enda hopp, så ringa det än lyste för utländingar. Messenius tryckte ett »Schema familiare» till Carl IX:s ära och blef professor i Upsala. Borastus tryckte i Vilna en »Panegyricus Sigismundi III Poloniæ et Sueciæ Regi invictissimo dicatus» 1611. Antagligen var det denna uppmärksamhet som beredde honom inträde i Sigismunds kansli som kansliskrifvare, under hvilken titel han 1617 upptages i »Hertig Carls Slagtarebänks» förteckning öfver svenskar i Sigismunds tjenst — 383 personer, bland dem 18 sekreterare, 13 kansliskrifvare, 12 kamrerer och kammarskrifvare. Förmodligen var lönen ringa, ty på annat håll fick B. söka sig utkomst. En Schwan — äfven känd af Hunter — lade sig ut för honom hos kejsarens biktfader. Gammal vänskap hos kamrater från kursen i Rom, nu canonici i Breslau, gjorde sitt till, så att Borastus fick en kyrklig inkomst, äfven innan han tagit presterlig vigning, hvilket han i det längsta uppsköt. Sina 220 latinska hexametrar — en blick på Sveriges kyrkohistoria — »in Vitem Aquiloniam Rev. D. Joannis Vastovii Gothi» kunde han underteckna som Secretarius Regius, förmodligen 1619, då Vastovius af juristkollegiet i Krakaus akademi fick approbation på sin bok. När Borastus tagit prestdrägten, blef han hofkaplan. I en skrift,

tryckt i Braunsberg 1623, försvarade han jesuitfäderna mot rektor för Krakau-akademien, som ville utestänga dem från lärareplatser der (»Eventilatio literarum ... de Patribus Soc. Jesu ad Acad. Cracoviensem non admittendis»), och undertecknade sig nu jämväl Kungl. Bibliotekarie. Men fädernas värma för sin försvarare kallnade snart. Han hade haft åtskilliga »beneficia» om tillsamman 1800 polska floriner årligen, innan kriget tog bort de 1000. Ännu var han dock canonicus af Krakau och Ermland, fastän kanonikaten i Kalisch och Varschau mistats; då en påflig nuntius vid Sigismunds hof, erkebiskop af Seleucia, år 1630 upphöjdes till kardinal, höll Borastus ett lyckönskningstal i Varschau (»Gratulatio Cardinalitii onoris»...)

Dessa skrifter äro dock föga betydande, jämförda med de politiska, liksom Borastus sjelf med vida större ifver var secretarius än capellanus regius. När Johan Skytte som Carls och Gust. Adolfs fullmyndiga sändebud med en svit af adeliga ynglingar uppträdt inför kung Jakob i England med lysande tal, hvari Sigismunds brott mot Sverige, arfföreningen och religionen framhöllos och konungens dom påkallades för att inför »orbis christianus» styrka svenska ständernas rätt att afsätta Sigismund och hela hans ätt, då sprängde äfven Borastus in på den allmänna opinionens arena. »Du begär konungens dom» — säger han till Skytte; »hvar är då altera pars»? »Calumniæ orationis maledicæ quem aduersus Sigismundum III Poloniæ et Sveciæ verum ac legitimum regem pro Caroli Sudermanniæ ducis perduellione legatus ejus Joannes Skytte ad magnæ Britanniæ regem habuit anno MDCX, in lucem vero primum edidit MDCXVIII, detectæ discussæque», så lyder titeln på Borasti diatrib, som i grym vrede öfver motståndaren verkligen söker sin like, och läsare synes han ha fått. I två skilda upplagor, med tre titelvarianter, är Borasti skrift representerad i våra dagars svenska Kongl. Bibliotek.

När man ser den gränslösa personliga harm mot Skytte, som öfverallt i »Calumniæ detectæ» framträder, frestas man att antaga bittra minnen af något personligt sammanträffande, kanske då juris doktorn efter sina i Rom och Paris vunna lärdomsgrader fåfängt sökte anställning i fäderneslandet, kanske ock under Skyttes utländska resor. Företalet till läsaren har på sina första sidor dessa marginaltitlar: »Joannes Skytte quondam Skrædderus h. e. Sartorius, dictus a patris putatii cognomine» — »Ambigua Scytthii origo» — »Carolus in matre Scytthii suspectus», hvilket i texten ytterligare utlägges. Sedan Borastus så fått Carls försvarare till hans batard och derigenom jäfvat hans ställning inför opinionens domstol, — en taktik som samtidigt användts af »Slagtarebänkens» författare — förlöjligar han Skyttes titel »Illustrissimus» och begabbar uppkomlingens adelshögfärd, allt under rikliga citat ur gamla och nya romarskalder. Sedan kommer texten. Punkt för punkt gendrifver han beskyllnin-

garna mot Sigismund under oaflåtligt bittert hån mot Skytte och anklagelser mot »Carolus», hvars skuld det är att Sverige råkat i de krig och olyckor, för hvilka Skytte beskylt Sigismund. Andra upplagan af Borasti skrift har 163 sidor i qvart, oberäknadt tillegnan till kon. Jakob och företalet till läsaren (12 sidd.). Författaren har sålunda någorlunda godt utrymme att framställa sina satser och säkert är, att han lika litet saknar kraft i argumentering som skärpa i stil. Men — i en annan skrift hade han redan då erkänt en sanning, som gör hans bevisföring kraftlös. »Politici» — repeterar han efter Huitfeld — »se under tiden mer till närvarandes nytta och gagn än som till samvetet, och gör så fundamentum status, att hvadh nyttigt och gagneligt är skall gå fram för thet som är tillbörligit, rätt och försvarligt.»

Borasti ställning som sekreterare hos konungen bragte honom i beröring med Axel Oxenstierna under mötet mellan svenska och polska underhandlare i Dirschau 1627, och då en holländare, Daniel Krusius, i Danzig hållit ett tal till Gustaf Adolfs ära, hvilket utgafs i tryck, grep Borastus till pennan för att deröfver nedskrifva en »Censura». Denna skrift (Censura ad panegyricum in laudem sereniss. principis Gustavi Adolfi etc. a Daniele Krusio alias Elia de Nukrois), af hvilken exemplar finnas både med och utan Borasti namn på tillegnan till råd och folk i Danzig, trycktes 1628. Den breder sig på 55 qvartsidor utan att egentligen innehålla något annat än ordspel och ordsvall. Endast i de talrika verscitaten liknar »Censura» hans »Calumniæ». Vrede och hån ha icke gifvit stilen skärpa och skriften innehåll. Gustavus kan ej så behandlas som Carolus, Krusius icke så som Skytte. Det var emellertid ryktet om denna skrift, som föranledde Hunter att tillskrifva Borastus med begäran om exemplar deraf; Borasti svar, dateradt Varschau 31 maj 1629, är hufvudkällan för vår bekantskap med hans lefnadsöden. Ett följande bref, dat. Varschau den 4 oktober, skildrar i mörka färger tillståndet vid hären, som Borastus nyss lemnat. »De kejserliga hjelptrupperna, skrifver han, äro väl talrika, men lika litet krigsdugliga, som de polska, till största skam för både kon. Sigismund och kejsaren, till ökande af krigets elände. Mycket folk har rymt, gått öfver, svält ihjel, dött af sjukdom. Åtta tusen af de polsk-kejserliga skola ha omkommit af pest och svält, femtusen af svenskarne. Svensken ter sig som segrare och gör hårda vilkor för ett stillestånd. Inga fästen vid kusten vill han återlemna, inga hamnar, tull tar han upp i öppna sjön utanför Danzig, utan att bry sig om hvarken den engelske eller franske legatens invändningar. I sommar har han tagit 2- till 300000 floriner i en enda preussisk hamn, Pillau, och den tullen behåller han, dock med nedsättning till 5 procent af varornas värde ifrån 30! Stilleståndet afses räcka i sex år. I morgon skall konungen bekräfta eller förkasta det; i dag är mig hans

afsigt obekant. Vår Oxenstierna har mist sin äldste son i pesten, talrika dödsfall ha inträffat i Gustafs närmaste omgifning, derför har han dragit sig ifrån lägret, ned åt kusten. Orsaken ligger i den tyska hären; snart sagdt hvar man bär hat och afvoghet mot katolska tron, kejsaren, som de äro edspligtige, förbanna de och kalla en tyrann. Men detta år är gynsammare för de kätterska än för katolikerna. Jag känner verklig leda vid dessa saker, som jag dels hört, dels varit med om i lägret».

När den gamle Sigismund kände sitt slut nalkas, öfverflyttade han med en viss högtidlighet sin rätt till Sveriges krona på sin son Uladislaus. Furst Albreckt Radzivill, som beskrifver ceremonien, tillägger, att han vid samma tillfälle medelst händernas påläggande som svensk kansler konfirmerade sin svenske hofprest Borastus. Detta var den 29 april 1632, dagen före Sigismunds död.

I den nye konungens tjenst synes Borastus varit särdeles mycket använd, mer än han sjelf önskade, att döma af uttryck i brefvet till brodren Johan 1637. Ögonglas har han då för halftannat år sedan nödgats anlägga. Gerna lemnade han hofvet och fore till Frauenburg (vid Frische Haff), men H. M:t vill det ej tillåta. Borasti bref till »Summo Regni Secretario Rev. Petro Gembicki, Decano Cracoviensi», och till »Joh. Gembicki, Canonico Gnesensi Secretario Regio», 1633 och 1634, förvaras liksom brefvet till brodren Johan i en fordom Dr. Lovisa Ulrika tillhörig volym »Samling af berömde mäns latinska bref», på Kongl. Biblioteket.

När Joh. Messenius aflidit, begaf sig hans enka till Polen med hans handskrifter för att sälja dem till konung Uladislaus. Borastus fick dessa skrifter om hand, förmodligen som kungl. bibliotekarie. De bref, som om saken vexlats mellan Arnold Johan Messenius, utsänd för att återskaffa sin faders skrifter till Sverige, hans patronus, grefve Per Brahe, Borastus och Gembicki, 1639—41, förvaras på Skokloster och i Upsala. För att icke Arnold med hustru och barn skulle sättas i fängelse af K. M:t i Sverige, medgaf K. M:t i Polen att hans faders skrifter skulle få till honom utlemnas, hvarom P. Gembicki 13 dec. 1640 underrättade Borastus, som, enligt Arnold M:ii bref till Brahe 12 jan. 1641, nyligen mottagit Messenii besök i Frauenburg och icke var ovillig att aflemna hvad han »när sigh hadhe anammat», men det som låg i Warschau kunde ej utlemnas, förrän han kommit dit längre fram på våren, hvarom äfven Borasti bref till M. 26 febr. 1641 ger intyg. Hans bostad i Varschau var då i Joppen-gasse hos Jonas Jacobsson, »och initio Aprilis kan ingen Canonicus vara borta från residentia, kunne I icke så länge bida, till thes att jag kan beställa hvad I hafva skolen, thet rår icke jag före». Handskrifterna blefvo utlemnade och förvaras ännu i Kongl. Biblioteket.

När Uladislaus aflidit, behöll Borastus under kon. Johan Casimir sin post som svensk kansler (eller sekreterare för svenska ärenden). Nu var det, han hos en svensk värdshusvärd i Vilna, Jakob Henn, utlöste Erik XIV:s »Diarium» för 1567, af sonen Gustaf år 1603 pantsatt hos Henn. I den anteckning härom, han gjort å den kungliga handskriften, kallar han sig Norcopiensis, Canonicus Cracoviensis, præpositus Wiskicicitz (så å K. B:ts fordom för original hållna kopia), trium regum in Polonia secretarius». Att han vid samma tillfälle äfven fått andra papper af samma härkomst låter väl antaga sig och vinner stöd af dagbokens och en annan af konung Erik skrifven boks följande öden.

Karl X Gustafs sekreterare Joh. Habbæus har för Scheffer uppgifvit Borastus som författare till Johan Casimirs gensvar på Carl Gustafs krigsmanifest (»Caussæ ob quas Car. Gust.... Joh. Casim.... bello adoriri coactum se profiteatur... breviter limatæ et elimatæ», tr. i Lublin o. Danzig 1656) och författarskapet uppges bestämdt i Klemmings bibliografi »Sverige till fremmande magter» (1881). En blick på pamfletten (8 och 56 sidd. 4:o) vitnar också lika väl som ett utsatt författarnamn skulle gjort — och nästan säkrare, att Borasti penna alstrat den. Talrika citat från skalder, för hans latinska opera karakteristiska, vrede och udd, här som i skriften mot Skytte (hvilken citeras) tillåta oss ej betvifla författarskapet. Men i Letowskis katalog öfver polska prelater, II, s, 60. 61, afslutas Borasti korta biografi med dessa ord: »Han dör 1654 och efterlemnar vid Krakau-kapitlet en stiftelse för två alumner vid universitetet, bördiga från Ermland». Årtalet må här vara felaktigt, underrättelsen om donationen kan icke vara det. Att Borastus deremot till Johan Casimir torde skänkt såväl kung Eriks handskrifter som sina egna »reconditæ labores» synes framgå af följande bekräftelse på den gamla iakttagelsen: *habent sua fata libelli.*

I första brefvet till Hunter säger sig Borastus ha författat vida mera än de tryckta småskrifterna. »Sunt et alia quedam inter reconditos labores: Historia Sueciæ ab anno Christi 800 ad Ericum fere. Nam et Gustavum attigi, rerum et religionis novatorem. Est et non injucunda Lapponiæ descriptio. Sed quia nullo beneficio ad labores provocamur, facile hæc delitescent, aut peribunt. Et mihi odium ingeneravit publica ingratitudo». Hunter svarar: »Nisi oleum affundatur lucernæ tuæ, in tenebris jacebunt». När Warmholtz i Gjörwells Svenska Mercurius (1758) infört brefvet och nämnt Borasti tryckta skrifter, säger han: »hvad hans handskrifna verk angår, såsom Svea Rikes Historia och Lapplands beskrifning, tyckes sannolikt vara att de undergått det öde som författaren sjelf dem förespådde». Och dock fanns redan då, samt hade förmodligen alltifrån 1690-talet funnits, i Antiqvitets-arkivets ego, den ganska tjocka handskriftsbundt i folio, som under märket *D 11* och titeln: »Johannis Magni historia,

öfversatt på svenska», för två århundraden dolt en del af Borasti hufvudverk.

Hur hafva Borasti forna tillhörigheter kommit till Sverige? Och hur har hans svenska historia blifvit »Johannes Magnus i svensk öfversättning?»

Om vi antaga att han till Johan Casimir skänkt sina värderikaste handskrifter, få vi en lätt förklaring på den första frågan. Det hände sig nämligen, icke fullt två år efter det Johan Casimir aflidit i Paris, att en svensk adelsman, tjugotvå år gammal och stadd på resor, gjorde ett fynd i en parisisk kryddbod — af Kon. Eriks dagbok, densamma Borastus inlöst från Henn i Vilna. Åke Rålamb, så hette adelsmannen, har derom i boken gjort följande anteckning: »D. 22 nov. 1673 feck jag denna bok i Paris au Faubourg S. Germain uthi en krydhbodh, blandt sönderskurna svenska papper, som K. Casimirs dvärg (som gäste i mitt qvarter, var en liten polack, kunde godh svänska) hade såldt åth krydkrämaren; hade jag kommit 8 dagar förr, hade jag fådt 10 st. kijstor medh svänska handlingar, som Sigismundus tog medh sig ifrån Sverige, ok K. Casimir fördt med sig i Frankrike ok lämbnadt efter sin död». Suppositionen om de Sigismundska papperen utbyta vi nu mot den om de (till K. Casimir skänkta?) Borastiska, och som det synes på goda skäl. Främsta vitnet är K. Eriks dagbok. Dernäst kommer Borasti krönikas tillvaro på K. Bibl. af gammalt rubricerad som Johannes Magnus i svensk öfversättning, utan öfversättarenamn. Slutligen, som tredje länk i sannolikhetskedjan, kommer, att Åke Rålambs fader, Claes Rålamb, något år före 1690 skänkte till Antiqvitets-arkivet en svensk öfversättning af Johannes Magnus »regiæ bibliothecæ Poloniæ olim subtractum», egenhändigt skrifven af Erik XIV i hans fängelse på Örbyhus, hvilken handskrift Antiqvitets-kollegiets amanuens Edström 1690 var sysselsatt med att afskrifva (se Ant. Coll. tryckta årsberättelse 1690). Både original och afskrift ha efter slottsbranden icke vidare afhörts. Men en annan (förut oundersökt?) handskriftsbundt (också skänkt af Rålamb?) får, efter branden, i antiqvitetsarkivets katalog titeln: »Johannis Magni historia öfversatt på svenska».

Det var också för att utröna af hvem denna öfversättning kunde vara, som en tjensteman på K. Bibliotheket år 1881 tog fram den gamla luntan D 11. Det syntes snart nog, att D 11 icke var hvad titeln angaf. Ett fragment af Laurentii Petri krönika fanns först. Resten visade sig vara ett större fragment af en svensk historia, indelad i »Utrikes Göthers krönika» och »Svenska och inländska Göthers krönika», hvardera af dessa i flera böcker, prydligt renskrifna af olika handstilar, alla raska skrifvarstilar, på tyskt eller polskt papper från början af 1600-talet. Och i den synnerligen prydligt utskrifna 2:a boken af de inländske göternas krönika fans vid 38:e kapitlet en lapp af en kasserad sida med följande anteckning å baksidan:

»Lars Jonsson haffuer schriffuit aff den 2 inlenske crönickan efter 24 ark — 20 ark fattas äffter 15 ark — 12 ark Anders Persson haffuer schriffuit aff den 3e inlenske cröniken effter 19 ark — 27½ ark Så fattas oschriffuett effter 22 ark — Michel Palmbom haffuer schriffuet den 6 boken K. Carl Knutssons historia 26 ark sendt till D. Borastus med Jacob Finne. Oschriffuit — 50 ark hos Lars Jonsson»

Och å 5:e bokens sista blad står antecknadt:

»13 juni anno 1620 descriptus».

D 11 var således den förlorade Borasti krönika — så mycket som kryddkrämaren i Paris icke på åtta dagar före Åke Rålambs ankomst hunnit förvandla i strutar? Åtminstone så mycket som från Berchs tid funnits qvar, så mycket Gjörwell och Warmholtz kunnat taga i betraktande 1758. Och hvilka äro Borasti renskrifvare år 1620? I den redan citerade förteckningen öfver Sigismunds svenska kansli i »Hertig Carls Slagtarebänk» 1617, finna vi Lars Jonsson och Anders Persson bland kammarskrifvarne och Michel Palmbom bland kansliskrifvarne. Det ser ju ut, som vore exemplaret utskrifvet för konungen sjelf.

Skulle Borasti födelseår vara det han 1629 uppgaf i bref till Hunter, så har han redan vid 22 års ålder hunnit rätt långt i sin krönika, ty i dess 4:e bok, s. 173 läses: »På den tid detta skrefs, nemligen 1606, seges och att then som sig kallade Demetrius Iwanowitch och gaf sig uth för Storfurstens i Moskowen Iwan Wasiliewitschs son, fich Muscowen in och vardt crönter». Vi tro derför snarare hvad han 1637 erkänt, att han icke så noga visste när han var född. Det blir i alla fall tydligt, att han gjort första bearbetningen i sin tidiga ungdom, kanske för att främja möjligheten af en anställning i Sverige. En första plan, att i en följd behandla in- och utrikes göter — som Joh. Magnus — har han senare öfvergifvit. Det bevarade fragmentet af utskriften från 1620 omfattar af *Utrikes göthers krönika* endast 1:a boken, 121 sidd. folio (först afsedd att vara 2:a boken i den gemensamma planen) samt af *Svenske och inlendske göthers krönika:* 2:a boken, från Kristi födelse till år 800, fragment, 95 sidor, slutar med Kon. Adil; 3:e boken, 800—1250, fragment, 110 sidd., slutar med Olof Haraldssons strider; 4:e boken, 1250—1363, 295 sidd.; 5:e boken 1363—1448, 371 sidd.; 6:e boken, 1448—1470, fragment, 144 sidd., slutar i 1464 års händelser. De följande böckerna, intill Erik XIV, äro helt förlorade, liksom den första. Utrikes göternas historia kallas »Thenn andra Partt aff Chrönickan».

Det är ganska märkligt, att medan Messenius i Sverige skref vår historia på latin, skref Borastus i Polen sitt historiska verk på svenska, och i ett språk, som i ledighet lemnar de flesta samtida bakom sig. Vår literatur från 1600-talets första årtionden har derför lidit en förlust genom Borasti krönikas publicering, men icke den historiska vetenskapen. Borastus följer källor, dem forskningen väl känner, och skulle efter vår tids begrepp icke kunna undgå beskyllning för plagiat, ty det är

ofta icke allenast uppgifterna, utan äfven ordalydelsen han lånar af sin källa. Men så gjorde den tiden de fleste, om än icke alla i lika vidsträckt skala. Tidt och ofta nämner han dock källornas namn, utlägger gemenligen litet omständligare hvad föregångaren kortare berättat, kritiserar de olika uppgifterna både för äldre och nyare tider och uppvisar stundom den ena, stundom den andra uppgiftens orimlighet. Man ser att Borastus icke haft tillgång till några Brask'ska riksarkivalier, men att han med ett varmt intresse för den fosterländska häfden och tydligen påverkad af Arild Huitfelds och Casper Schütz's nyutkomna historieverk velat åstadkomma en bättre historia till den svenska bildningens tjenst än då i tryck förefans — och långliga tider efter honom.

Ty utgifna voro denna tid hvarken Olai eller Laurentii Petri krönikor, båda två, särdeles den förstnämnda, hans flitigt anlitade källor. Erici Olai historia synes han haft i handskrift, då den senare än Borasti arbetes begynnelse af Messenius utgafs i tryck. Johannes Magnus följes, citeras och stundom kritiseras för de äldre tiderna och för de »utländske». För 3:e—5:e boken äro Huitfeld, Ericus Olai och Olaus Petri hufvudkällorna, för 6:e tillkommer dessutom Caspar Schütz' år 1592 först utgifna Historia rerum Prussicarum, efter hvilken af svenska forskare föga använda källa han utförligt behandlar kung Karls vistelse i och invid Danzig. De hos Ericus Olai, Huitfeld och Schütz införda bref — af de båda senare de Sverige rörande — meddelar Borastus gemenligen på svenska, stundom i latinsk urskrift; ett felaktigt namn i ett bref hos Huitfeld, »Gysledines», rättar Borastus till Gisle Elene, liksom O. S. Rydberg i brefvets sista upplaga till »Elineson». Af de ur Schütz meddelade icke få brefven om, till och från kung Karl ingå inga i våra nu tillgängliga diplomsamlingar. Endast tre af dem omnämnas, från Schütz' historia, af Styffe, i inledningen till 3:e delen af hans »Bidrag».

Liksom Huitfeld, plägar Borastus afsluta sina kapitel med notiser om samtida händelser i andra länder, hvarvid Schütz, Comines, »engelska» och »norska» krönikan m. fl. lemna material. En mycket rörande och väl berättad historia om »en ny Lucretia» är öfversatt ur den förstnämnde, liksom ännu några vackra preussiska berättelser. Reflexioner återges både ur Huitfeld, Joh. Magnus och Olaus Petri, gemenligen något utvidgade. Huitfelds reflexion om politicorum samvete ha vi anfört med Borasti ord. Dennes ganska tänkvärda yttrande om svensk statshushållning, på tal om Birger Jarl, förtjenar äfven anföras. Jarlen, säger han, gjorde landet mycken nytta genom att sända allmogen fogdar, som icke allenast kräfde upp utlagorna, utan lärde bönder och bomän hur de i rätt tid skulle bruka åker, rödja äng, inhägna och dika ägor. »Och är intet tuifuelsmål ther om, att hwar thet än vtij thenna dagh så fliteligen skedde, då kunde Sveriges Rijke och dess vnderliggiande landskaper till mantaalet

myckit förökadt, och renten till några tynnor Gull förbättradt varda, Förthy ther finnas osäijeliga många kärr och måsar och vthmarker som väl kunde göras åker och engh vtaff, ja många skogar, som nu till intet äre nyttige, uthan till timber och brennewedh, thet öfriga förrottner bortt och kommer ingen menniskia till godha. Oendeliga många strömer liggia öde och obrukade, twert om jern och kåpper föres af Rijkedt, ther thet sedan vthslaget och omsmidt varder fremmandom till stoor fördeel, hvilket inrijkes medh dubbel mindre omkostnadh och fyredubbelt större winnest skee kunde. Thet samme kunde och skee medh allehanda slagz huder och skin som nu af Rijkedt föres, och dogh lijkuäl ther man såge sigh rätt om, inrijkes medh Rijkzens stoora nytta och fördeel kunde förarbethade varda, föruthan ändå thet gagnet att mantalet uthij städerna vorde förökade och städerna bätter bebygda». Nyss förut har han, på tal om Stockholms grundläggning och fortgående tillvext från Birgers dagar till Borasti, »som nu är för ögonen», anmärkt: »Man vill och förmoda, ther werlden lenge warder ståndande, att Stockholms Stadh ännu ytterligare kan förökadt och förvidgadt warda».

Ett oblidt öde synes ha hvilat öfver den svenska historieskrifningen under Vasahusets dagar. Olai och Laurentii Petri krönikor blefvo ej tryckta förrän i vårt århundrade, Messenii Schondia Illustrata först i Carl XII:s tid; Gyltas tyska krönika har efterverlden knapt hört talas om och en enda handskrift — utom författarens koncept — har veterligen gått till vår tid. Peder Swarts krönika har för få år sedan återfått sitt rätta författarnamn och framträdt i tryck. Tegels Erik XIV:s historia trycktes i Adolf Fredriks tid, Jollyvets stora svenska historia på franska, för hvilken Hambræus varit medarbetare, Axel Oxenstierna tillskyndare, står ännu okänd och oläst som handskrift i vårt Kongl. bibliotek. Och med Sigismundska hofvets stora svenska historieverk har man först nu fått göra bekantskap.

Mycket arbete har så gått förloradt; generationer ha måst sakna hvad för dem varit afsedt. Särskildt för vår fattiga 15- och 16-hundratals literatur är det en stor förlust att icke i rätt tid ha erhållit allt hvad den kunnat ega. Sent kommer tack för okänd möda. Och Borastus har fått sanna tänkespråket i Hunters svar på hans klagan:

Scire tuum nihil est nisi te scire hoc sciat alter.

H. W.

Bref upplysande svenska historien.

Ur frih. Carl Magnus Posses korrespondens.[1])

(Forts. fr. s. 94).

10—18. *Från Carl M. Posse till brodren Nils Posse.*

10) Lägret vid Thorn d. 10 oktober a:o 1703.

I mitt sista bref jag skref tig till, så lofvade jagh tigh att så snart något skulle passera här vidh Thorn, skulle jag tig låtat vetat. — — — D. 4 october i dagningen gaf staden sigh och hela garnison på nåder och onåder och marcherade våra tå strax in. — — — Sedan H. M:t hade skutit elden i staden och brent up rådehuset och alla de hus, som kungen i Pålen hafver bot i i förleden vinter och fört ett förskrekeligit h . . . lefverne, de äro alla blefne upbrende och intet mera af staden: hvilket är mycket remarquabelt, huru Herren i hemelen misshagar sådant ogudachtigt lefverne. Tå hade H. M:t inga flere bomber ferdige, ej heller någon qvantitete af kulor till att glyg[g]a. Till våra 12-punningar, som vi fingo i sista slaget, hade vi inga kulor till, ty de kulor, som våra hade fört ifrån Sveriet till dem, voro alla för stora, efter den svenska caluberen är mycket större än som de andras, hvilket våra attolleriesherrar hafva bort observera. Och tå måste vi begynna att göra bår att båra up dem, och att kasta kulorna i elden och brenda något af dem. Att s[k]iuta en bärchie och demontera deras stycken hade vi intet så mycket krut att det kune göras på en sådan festing, som Thorn är. — — — — Emedeltidh så skiöte [vi] icke ett skått på dem i 12 dagar, uthan höllo på medh vårt armdom, vi hade att skaffa till hopa, så myket vi någonsin kunne få och avancerade på våra a[p]procher och bygde up några batterie, som vi hade vel kunat jort dem skada, om vi hade haft nog ammounition. Jag kan försäkra tigh att det var ingen som viste hvadh dessein H. M:t hade. Nogh hade han haft lust att göra en stormni[n]g, men han var försäkret af alt för vissa kunskaper att hela glacisen och contracharpen voro inlagda medh så många fokaler och bomber och stora minor med löst krut och många stenar derpå, som hade kunnat gjort oss en farlig skada, och ner vi hafva skolat vunnit contracharpen, så skulle vi passera en graf, som var nog vatt[en] i, och ner vi komit deröfver på den stora jordvallen, så hade han så många stormbielkar och stenar och liar att göra oss skada, och tå vi hade skolat alt öfvervunnit, så var hela den stora vallden minerat. Ja, m. b., 40 stora minor hafva vi der funnit, och på andra sidan om jordvallen var åter igen en stor graf af 70 alnar bredh och 3 piqvars djup och helt murat och sedan en stor och tiock mur om staden. När tu får se plan af Thorn, skall tu se, att jag intet liuger. Nu kan tu tänkia, huru det har skolat kostat oss folk och der till medh

[1]) Utom de förut angifna förändringarne i stafningen är här äfven enkelt *v* användt i st. f. dubbelt.

voro vi alldeles incapable att demontera deras styken. Rett som vi viste icke et ordh af, så kom gudh medh sin hielp, och commendanten begära af H. M:t att acordera och sände ett bref till H. M:t, hvilket H. M:t sende honom till baka igen och lät säga honom att han intet ville veta af något acordh, uthan på nåder och onåder. Commendanten sende uth alla dagar en trumslagare, men han blef intet emottagen, uthan fek alltidh det svaret att intet blifver annat af än som sagt vore. Emedeltidh avancerade H. M:t medh arbete och feck up våra stora järnbassar; vi hafva intet förlorat 150 man döde och blesserade vidh arbetet, heller till sägandes hela belägringen. Den 29 sept. efter sluten aftonsång lät H. M:t våra s[k]iuta på fiendens utanvärk och vallar, men intet något skått in åt staden. H. M:t hade den samma afton kommenderat 2000 man, som skolat attaqverat festnigen och siösidan, och ville sättia dem i små båtar, lika som en desante. Men som gudh gaf till lykan, var det intet så myket båtar till halfparten: om det var H. M:t *tout de bon* heller intet, det kan ingen veta, men äntelig lät han sig derifrån persvadera. Nu hafva vi sedt att, om vi hade lupit deran i en dessin att slå up portarne, så hade vi kunat förlorat mer än någon hade tenkt, och måst äntå gåt derifrån. Sedan avancera H. M:t medh våra approcher och kom deras contracharpe på 40 stegh ner och låt göra der ett batterie af 24 styken. Tå blefvo de redde och skikade uth alla dagar öfver 4 tambourer med bref ifrån bårmestare, råd och det luterska presterskapet, och sökte konungens nåder. Änteligen d. 3 octob. efter klockan 12 om middagen lät commendanten icke s[k]iuta ett skått ifrån staden, hvarken medh musqueter heller anat, och låt våra arbeta och göra hvad de ville; ej heller skiötes det ett skått ifrån oss. Om det tå var redan accordet slutit, det vet ingen, utan H. M:t, och om morgonen ner det blef dager (som var d. 4 octob.) marcherade major Sperling in med granadiersbattalion och lös[te] saxarna af i Tohrensstadh. Alla officerarna få gå på deras parolle medh deras värior, och all deras equipage skiänkt[e] H M:t dem, hestar, så väl som alt annat. Och samma dag om middagen satt generallieut. Räbbel och gen.-major Canis [Canitz] och 3 saxiske öfverstar till bords medh H. M:t, och våre vachter gå i gever för dem. Men alla de saxeska soldater hafva måst lefrera deras musqveter, bajonneter, värior, banteler till oss och gå i staden så gåt som i arest, öfver 1500 man friska och 2000 siuka, några hundrade attolleriesbetiänte och de som väl förstå deras metier, hvilket jag tror H. M:t lärer behålla alla i sin tjenst; öfver 100 metallestyken, för uthan en hoper af järn; en förskrekelig hoper kulor och krut, sampt af alla handa sådana sorter, som behöfves till en sådan festnigs defance; några hundrade dragoner och ryttare, dem jag nu intett rätt kan veta, huru många de äro. Alla borgarne hafva måst lefrera ifrån sig deras gever, det må hafva hvadh nampn de hafva må, hundrade tusende rixdaler, 40 i kläde och 60 contant. H. M:t håller på med all flit att rasera deras uthanvärck och kastar neder jordhvallen i bägge grafvarna och contracharpen: den samma

vallen hafva (!) konung Carl Gustaf göra, och nu förbettrat af saxarna. De störste store tornen låter H. M:t minera och flyga i luften, men muren lära de få behålla, ty detta har H. M:t betalt dem före, ty de hafva, borgerskapet, hela denna belägringen varit till valls och skutit på oss: det de äro öfvertygade och tillstå. Men sedan vi skiöto elden i staden, hafva de intet gå[tt] uthur rumet, utan dageligen hotat commendanten att de skulle rebellera, om vi villie göra någon storm, och det säger commendanten, att det har varit hans raison, efter som hans folk voro så många döde och siuka. 6000 man hafver garnison varit af saxeska infanteriet, ner vi kommo hit, och så många äro döde, och jag tror af de 2000 man, som ligga siuke, icke blifva 50 i lifvet, ty de äro alla fulla med skiörbiug. De dö om dagen 30, jag, alt till 60 understundom: och det är hans andra raison, att han har måst taga emot en sådan capitulation, efter han intet hade folk att beställa värken medh. Om tu finge se Canis, hvadh det är för en stor pralare, och huru han har skräpt att han aldrig skulle ge sig: det kan tu aldrig tro, men ner den stormunta tysken fek se, att vi voro så ner hans stora mun, så begynte han att gifva gåt kiöpt — — — Han hade väl kunat väntat till dess vi hafva fåt in alla uthanverken och komit till stadsmuren, som är så tiok; alltidh hade han tå kunnat fåt et sådant accord, som han nu har fåt. — — — — Staden har et s[k]iönt arsenal, fult med gevär af alla handa sorter; alt har H. M:t tagit och låter bära neder uthi en hoper farkoster, som utan all tvifvel skall föra det neder till Oliva och så hem. Det är ingen, som vet hvadh H. M:t lärer göra af desse saxeska soldater. H. M:t hafver alla de som han feck fångne vid Pultoska i våras: de mena att H. M:t lärer senda dem hem till Sveriet. — — —[1])

11) Vormitz i Örmelandh d. 4 februari a:o 1704.

— — — — — — — Jagh hafver varit i Cönigsberg för några dagar sedan; alt det man skall der hafva är mycket dyrt, men det kan tu aldrig tro, huru civila som de äro emot oss svenska, och huru de temoignera till att vara våra vänner och önska, att vår prinsessa Ulrica må få deras Cronprince. De hafva tillåtit H. M:t att kiöpa dragonehestar i Cönigsbergh och alt det han vill hafva; *afin* de hafva gifvit uth all de saxeska fångarne, som hafva deserterat ifrån oss och tagit tiänst hos dem — — — — — — — — M. k. b. lärer fuller hafva hört af de många förändringar H. M:t hafver jordt, att Spencen är blefven general och Mörner generallieutenant och munsterherrar i Sveriet, halfva landet var dera; Alexander Strömberg generallieutenant och landshöfdinge i Gefle, Ridderhielm generallieutenant och gouverneur i Wismar, Nierot generallieutenant, Arvid Horn generallieutenant och commisarie till Varsou till att

[1]) Det följande rör brefskrifvarens sjuklighet och enskilda förhållanden. Slutet saknas.

traktera medh polakarne nestan lika som ambassadeur. Frölig är blefven general af infanteriet, men inga generalmajorer äro ännu jorde. Carl Cräuts är öfverst blefven af lifregementet, Libeker öfverstlieut., Vässel major, Burenskiöld är öfverst blefven af Öskiöte regementet till häst. Clas Bonde är blefven öfverstlieutenant i Burenskiölds stelle. Örnstedt är blefven öfverste af skåningarne i Strömbergs stelle. Gustaf Horn af drabanterna är öfverst blefven i Ridderhielms stelle, Nils Gyllenstierna är hans öfverstlieutenant. Tu må tenka, huru det går honom i magen: *afin,* den som har lyckan och konungens nåder, den kommer fort. För mig ser jag ingen lycka att göra, utan får sluta mina dagar med öfverstlieutenant. — — — Dock gudh gifve och unne migh helsan, så kan jag den gode guden aldrig derföre tacka. Det får intet alla vara generaler, det måste sombliga vara korporaler — — — General Renskiöldh står 9 mil ifrån Krakou, och der skall vara 8000 man saxar af alla handa slags folk, som kungen i Polen der hafver i hop dragit och han sielf skall vara vidh Breslov; nu hafver general Renskiöld fåt orders att han skall marchera nat och dag på dem löst. Vi lära endera dagen få kunskap, huru det lärer aflöpa. — — — Ryssen står medh 8000 man i Vilna och betalar alt för contant det som han der tager. Så snart han får höra att vi koma marcherandes, så lärer han gå och bränna up för oss, att vi intet kunna koma efter honom. — — — Om lilla Erik Sop [1]), så göra de väl, om de ville, att han skall blifva soldat, att han komer hit för ju heller med recruterna, så kan Åke Rolam taga honom an för underofficerare. — — — Redderhielm feck intet behålla regementet i Wismar, uthan Carl Julius Lewenhaupt heller Carl Sperling lär det få — — — —

12) Goms, 4 mil ifrån Dressen d. 6 sept. 1706.

Det är visseligen en långh tidh sedan jag har haft den ähran och skrifvit m. k. b. till, ty sannerligen vi hafva mycket utstått alt sedan den 28 december, tå vi marcherade till Varsavo, och alt sedan hafva vi intet varit någon veka i rolighet. Gudh är det allra best bekant hvadh för köldh vi hafva måst utstå om dagen och om natten hafva vi måst liggia under bara himmelen och brendt oss på den ena sida och kilt oss på den andra, och ner vinteren var upslagen, så vill jag difierera (!) hela verden, att aldrig någon armée hafver marcherat i så elaka vägar och genom sådana moras och vatten, att om man icke hade så många vittne och man får det läsa i historien, skulle aldrig någon tro, att det voro sant. Derpå så hafva vi haft en sådan faslig hetta denna sommaren, att man har måst snart förgås af torst och vanmechtighet. Jacop beklagade sig mycket, men aldrigh har han haft den vedermödan som vi hafva haft, men han feck dock en vaker Rael, den vi intet hafva att hugna oss af. Vi stodo i 3 veckor stilla i Vollinien omkring Lutz, och emedeltidh

[1]) Brefskrifvarens systerson.

som vi der stodo, hördes der af ingenting som passerade här i verlden, ej heller geck någon post der ifrån: allenast en, som geck incongnito, litt för än vi bruto up derifrån. Den 5 juli brott H. K. M:t up medh sin armée ifrån Lutset i Vollinien, och hafva vi nu marcherat i 2 månader en så långer väg, som tu kan väl se på cartan. Jagh sannerligen, hafva vi icke marcherat mest 6 dagar om sender, och allenast vilat om söndagen, och iblan 10 dagar uthan någon rastdag, och nu äro vi änteligen komna i ett [land], hvarmed vi kunna tala medh folket och skrifva till våra vänner; än är infanteriet i Saxen Lautznitz, dock allenast 7 mil ifrån Dressen. Här vill folket säga, att de lära gifva sig efter som de intet skola hafva någon provision på proviant — — — Vi hafva ännu intet kommit till något ståndh, uthan vi marchera alla dagar. Derföre kan jag och intet veta hvadh som det blifver af, uthan vi äre nu komne i en ny verldh, så att vi nu begyna litet att respirera. — — — — Det lärer bror uthan tvifvel längesedan veta om de stora förändringar H. K. M:t allra nådigst har behagat att göra här vidh sin armée, och iblandh andra är min goda stora generallieutenant, som har så myket contribuerat till min lyka, blefven grefve och K. Rådh, öfverståthållare i Stockholm och generallieutenant af infanteriet. Hela regementet sorger honom öfver alla di måttan och serdeles jagh, som har migh en så stor *promoteur* till att villia contribuera till min totala *ruine:* si jag förtalar mig; till min lycka vill jag säga. — — — Gud välsigne H. K. M:t, som emot mina många och stora missgynnare hafver ändok hulpit mig till öfverste för dess garde. Aldrig har jag jort mig någon stat derpå, helst emedan H. Ex. Posse så ofta har sagt mig — — att jag aldrig blefve den som skulle succedera honom. Men så ser jag, att den sig förlåter på gudh, blifver visserligen hulpen, fast Knut Posse intet vill så hafvat. Jag hade mycket att skrifva om hans intriger, men tidhen tol intet. Det är en farlig man; gud ske lof, att jag snart slipper honom. M. b., så ser tu huru underligen gudh hielper sina. Hvem hade tänkt, när vi lupo på Foglön, att jag skulle blifva öfverste af garde och commendera 3000 man. — — Det värsta som jag nu hafver, så är det om penninger — — Dertill medh har Knut Posse så satt det i en sådan confusion — —; jag försäkrar bror att om han nu intet tager sina mesurer, innan han reser bort och skaffar sig H. K. M:ts resolutioner, på det han har ordinerat, så må tu vara försäkrat att Cammarcollegio lärer göra honom sådana gravationer, att han aldrig är capabel dem att uthbetala — — Jag skulle intet gerna se, att han skulle komma i någon vidlyftighet genom mitt angifvande, men tu vist att jag måste vara informerat, hurusom affairerna stå, ty regementet har till att fordra sedan 23 månader — — — aldrig har han hållit regementsskrifvarne att göra deras rekningar i Cammarcollegio, och deruti bestiker all oreda, och det andra, att han gerna har velat skaffa sig venner och passera för så goder, hvarigenom han har villiat obligerat alla att hålla af sigh genom det att han har låtit dem få regementspenningarne till lens — — —

M. b., tro mig att det stiger öfver 40000 rd. [1]) — — — — Jagh kan försäkra bror att jag aldrig hade verre efter penningar, alt sedan jag blef officerare än nu, tu må tro att jag behöfver en vacker eqvipage och serdeles med hestar, ty H. M:t har gjort mig den nåden att jag förer ingen batallion i någon action heller parade uthan till hest som generalmajor, derföre måste jag hafva goda hestar, men de kosta plåten — — —

13) D. 9 december 1706 [2]).

— — — — — Gudh vari ährat för denna freden, som vi hafva fåt medh saxarna. Gifve gudh, att det voro så nehr medh ryssen — — — Gudh bevare vår allernådigste konung. Hvadh han lerer hafva för desseinger kan ingen veta, och intet vore det väl att någon skulle veta, men här vervas braft: sat sapienti. Kung Augustus och vår äro efter all anseende mycket goda venner. Han är en myket galant och civil herre, men har likväl något i ögon, som marquerar intet alt det besta. De fångna polniska prinsar äro nu hos oss lösa, och Patkull sitter sluten till handh och fot på Königssten, och så snart något sekert budh går till Stettin, lärer han föras dith. Gudi lof, att jag nu för 4 vekor sedan har alldeles tagit emot regementet, och min höga entisessor (!) har och alldeles dankat af. — — — — — Det är mig en svår herre; gud hielpe honom snart hem. Han vill intet hem, uthan ligger och lurar på presenter, fast han har fåt alt sitt riktigt uth, att det intet felas honom en styfver, så väl dess öfverstes, som generallieutenants lön och felttractamentet och många andra stora presenter. Men gudi lof, att han har en hemma som kan det väl employera — — — *Afin*, gudi lof att jag är skildt från honom med gått maner — — — —

14) Wurtzen d. 8 junii år 1707.

Ännu stå vi här i Saxen, så lenge gudh vill, och hvart hän vi lära marchera, det vet ingen, utan gudh i himmelen är det bekant och vår stora Carl. — — — — Om din capitian Kaijser har jag intet ännu kunat något uthretta, ty H. M:t reser nu alla dagar på munstring. Ej heller har jag haft tid att vara i högqvarteret på 14 dagars tidh. Det lärer tu vel veta, att Carl Wrangel är döder blefven: si så är den grefveliga familian uthe [3]) — — — Det stora bilägret medh generalmajor Meijerfelt och Olof Hanssons [4]) högburna fröken dotter är nu för 8 dagar sedan passerat och har H. M. dansat och varit myket lustig derpå. Det är skada att den är[l]iga (?) mannen icke skall ha flere döttrar att furnera våra generaler hustrur

[1]) Brefvet innehåller äfven andra mycket bittra utlåtelser öfver gr. Knut Posse, hvilka, såsom af mera personlig art, dock kunnat utelemnas.

[2]) Datum enl. senare påskrift, senare delen af brefvet saknas.

[3]) Generalmajoren grefve Carl Wrangel af Adinal, hvars ätt med honom utslocknade.

[4]) Kommerserådet Olof Hansson Törne, adlad Törnflycht.

med. *Afin*, jag hade myket att säga dig huru Knut Posse har intrigerat och hans svåger Sten Arvidson [Natt och Dag] skulle ha komit i den alliancen — — —

15) Uladislaw i Cuiavien d. 27 november a:o 1707.

— — — — Landet är så utplundrat af fienden och våra egne troupar, så att jagh med största möda kan underhålla ett så stort regemente. Nu har jag jordt en bryggia öfver här öfver strömen Vexsel, som var 1200 alnar lång, och sama dag, som hon blef färdig, så kom en farlig grundhis och högt vatten och tog bron alldeles bort. Nu måste vi venta, till dess det blifver lenne veder heller och att strömen ville frysa till. Så snart H. K. M:t gek öfver medh 300 man, drog fienden sig strax bort, som nu står 18 mil ifrån oss, och ner vi lära komma öfver Vexelen, så lärer han alt gå undan och lärer intet bida för än vi lära komma till strömen Niperen, hvarest han låter draga en linia alt brede vidh strömen och drager alla sina trouppar dit sampt mycket annat canaille — — — Jag önskar att den dagen snart vore för handen, på det att vi en gång kunde få ro, ty det går oss som Israels barn att arbetet tager nu dagen till och så många instructioner hafva vi att retta oss efter, att det är omögeligt att det icke lärer blifva så många observationer att den, som har varit öfverste et åhr, lärer kunna mista alt det han äger, om icke den nådige konungen hielper; men aldrig sker det i hans tidh, ty han är alt för nådig. Om tu viste hvad för en nådig konung han är och hvad för ett skarpt förståndh gudh har gifvit honom, så skulle tu säga som drottningen af Österlandet sade om Salumon. Tenk min bror, han har varit hos migh många gånger till måltidh och varit rätt contant. Och nu emädan jag bygde brygia lät jag i 8 dagar bära mat dit neder till vattnet. Nytt hos oss är intet annat [än] att vi måste alla dagar vara färdige till marche, så gå vi i 10 dagar och åter stå vi en 14 dagar att skaffa oss förrådh igen. Det vet du fuller, hurusom öfverst Gertz har varit i arest och är döder blefven i aresten. Hans regemente har H. M:t jordt till tvenne regementer, 1500 hvardera. Det ena har Albendel fåt, som har varit generalmajor hos Saxarna, men är intet blefven mera än öfverste hos oss. Lilla Nisse Gyllenstierna är blefven öfverste och fåt den andra delen, — — H. K. M:t har förordnat dubla fendrikar här vidh gardit, så att jag har nu 24 capitianer, 24 lieutenanter, 48 fendrikar. Är det icke till att beklaga att ingen af våra skall vara så stora. — — — Jagh ber, m. h. b., att tu helsar din kiäraste Handriette ifrån migh — — om det intet vore för hennes och tin skull, så längtar jag aldrig mera till att se Sveriet, ty jag vet ingen, som har någon godhet för mig — — — Om tu vet några vackra gåssar af vacker exterieur, så vis dem hit till mig. Jag skall medh guds hielp skafa dem fort, om de stella sig väl. Är tu i Stokholm, så hälsa min cousin Hedevik Posse. Om jag skulle någonsin föra någon öfverstinna på Castenhof, så skulle jag önska att få en sådan af den conduiten, ty hon har myket

vett. Låt mig veta hvad öfverståthållaren säger om mig, k. b. — — Gudh ge fred i tino lande, att jag tå finge slippa dene orten, som man ingen kan tala med, heller hafva någon conversation. Det är en *plaisir* att kriga i Tyssland emot detta faseliga folket, som äro mera barbarer än honnett folk. Apropos, en tursk envoyer ha vi hos oss. Hvadh han rett gör sin ansökning, det är ingen visshet, men tiden lärer ge oss kundskapen. Gudh betale den fulla Carren [Zaren?] för alt det onda han våller, att vi måste utstå — — —

16) Sorgonien [1]) d. 15 martii anno 1708.

Jagh feck i går ditt kärkomna bref daterat Götala — — — Nyårsdagh måste vi marchera 5 stora mil om dagen och bröto up klåkan 3 om morgon, och en bitters kiöldh var då. Kan tu tro att vi aldrig hafva haft någon rastdag utan om söndagen, och iblandh intet dem, och nu hafva vi ståt i 3 veckor och lära i dessa dagar bryta up igen. — — — — — — — — — Hvad det anbelangar den regementsqvartermestaren Stråle — — som tu och syster Stina recommendera till att blifva lieutenant af K. gardit, så tackar jagh — — att bror vill skaffa mig några officerare till gardit, och skulle jag hiärtligen gerna göra det, om det stodo i min disposition. Men, min kiäre bror, tu har intet rett förståt mitt bref, hvaruthi jag allenast begärer vackra unga gossar, som äro af gåt folk, dem vill jag hielpa här under gardit, väl förståndes, att de skola begyna medh musqveten, och det aldra högsta jagh kan hielpa dem till, så är till underofficerare, och sedan kan jag hielpa dem till fendrikar och så vidare, men aldrig till lieutenanter. K. b., jag tror väl att densamma Strålen lärer vara en vacker(?) och hurtig officerare och fast om han voro capitiane hema, så kan jag förtro tigh, att han knappt kune få blifva underofficerare af gardit, ty H. K. M:t, han vill intet stort reflechtera på de unga officerare, som äro hema, på deras meriter. Här äro några vackra gåssar hit komna, som gref Nils Bonde, Lindskiöldh, hvilka äro begge capitianer, men blifva än tå uthstrukna af öfverstarnas memorial, och vill fältmarchalken hafva dem och blefvo än tå till bakas: *afin*, de göra väl som komma hit uth. Gudh vet hvad Mokers son gör, som intet ger sig hit uth. Gudh förlåte Erik Sop för dess salige kiäre moders skull, att han måste så försättia sin ungdoms lycka. Det är migh rett kiärt att spöria, att din kiära fru mår väl, och önskar att hennes *battaillie* måste lyckeligen aflöpa. Jagh ber m. k. b. att han ville öfver alla di måttan helsa henne ifrån mig och förtro henne att jag bär den samma *estime* för henne som jag altidh har haft, och lerer den conservera, så lenge jag lefver för en så *aimable* svegerska, — — — Secretiare Fäit är blefven krigsrådh i Holmströms stelle. H. K. M:t har sielf uppsatt en stor hoper medh excercitier, att ner tu lärer få se dem, lärer tu först se hvadh för et slugt hufvudh det är. Det angår charcherningar, evolutioner, qvadrater, speckningar på femtio maner.

[1]) Smorgony vid Wilia.

Det är vel på 40 ark skrefne. Jag, gudh bevare den Herren, det är en kaxe för alla kunger. — — — — — — Det är mig myket okiärt att min cousin Hedevik Posse skall vara så illa siuk. Gudh hielpe henne: det är en förståndig piga. Helsa henne, om Handriette skrifver dit up.

17) Zaslaw d. 10 april anno 1708.

— — — — — — Jagh har intet bref fåt ifrån tigh sedan ditt af d. 1 jan. af Götala. Gudh låte dig må väl och din kiära Handriette. Jagh hoppas att vår herre gudh har hulpit henne. Låt mig dok veta hvadh vår herre har välsignat ditt hus med. Ankarhielmarna hafva mig berättat att det skall vara ett tal, som skall gå i Götebourg att tu skall blifva landshöfdinge: gifve gudh att det vore sant. Men, m. k. b., det kan intet vara annat än dina ovenner, som sperriera sådant tal, ty om H. M. skulle hafva några nådiga tankar för tigh, så torde han genom sådant tal ändra sina nådiga tankar; det vi hafva exempel på att det är ofta hendt, ty han vill ingen skall något veta, om han vill göra någon nådh. Derföre har jag befalt Ankarhielmarne att de sådant tal intet ville tro, ej heller dibitera det för någon. Det är tvenne vackra officerare och äro myket af mina venner. Generalen gref Lewenhaupt är här och i stort anseende hos H. M. Det är en myket vacker man och har den lyckan att ingen envierar honom den nåden. Han lärer snart resa härifrån med goda depecher. Nu står hela vår armée här omkringh Minske och så snart det gudh lärer ge oss gres, lärer H. M:t bryta up och marchera emot fienden. Gudh gifve oss lycka och välsignelse. Här vill man säkert tro, att turken har brutit löst och skulle hafva belägrat Arsof, och att Zaren skall sielf vara dit marcherat *en personne*, och att Menniskekoup [Mensjikov] skall hafva commendot här emot oss, och att han har 80,000 man, 60,000 infanterie och 20,000 till hest, med orders att han skall lefrera oss battaillie. Tiden lärer uthvisa om det är sant heller ej. Gudi lof att H. M:t och hela dess armée må väl, och önska alla att vår herre ville ge oss den trolösa fienden i våra hender, så hopas vi alla att det skall blifva en goder fredh derpå, det gudh höre för christi dödh och pina skull, ty vi begynna på att ledas vidh desse dageliga fatiguer, som mer ökas än minskas — — — Generalmajor Lagercrona sade mig att tu vore honom skyldig 60 R. ungefär — — — låt mig veta ditt svar derom och skrif honom till. Han är den, som mig de bästa tiänster har jordt och är i stor nåder hos H. M:t och är rett en capabel man, och lärer H. M:t knapt få hans like igen i det verket han förrättar — — — — —

18) Lägret för staden Moilow d. 19 julii anno 1708.

Det lärer fuller intet vara tigh obekant, hurusom vi d. 4 julii hafvom genom guds nådiga hielp och biståndh vunnit en glorieuse batallie en fierdels mil ifrån en liten stad, som heter Hållskin.

Jagh sender tigh ett litet extracht af min journal, som Mauritz Lang har skrifvit, och är han nu rustmestare vid lifcompagniet — — — Jag blef blesserat igenom den högra armen strax vidh armeleden af en stor musquetekula, men så lyckelig att intet ben är söndergångit. — — — Jag feck också et farligt skått i min venstra sida, som gudh gaf till lycka att jag hade så många råckar och västar på mig, dertill medh gingo vi genom ett diup vatten, som stodh oss under armarne och rengnade hela den natten och samma dag, som batallien stodh, hvilket förorsakade, att kulorna intet kunde gå så skarpt igenom. Jag feck ett fasligit skåt och hade det gåt aldrig så litet längre in, hade jag blefvit knall och fall. — — — — — — H. M:t var medh gardit hela action och har sett medh sina ögon huru vi hafva förhållit oss och huru den ena stupade och låg der och der, och var så nådigh, att han ville stiga af sin hest och ge den till capit. Erik Gyllenstierna, som blef tvert igenom skuten och genom den högra armen, men gudi lof att han nu kan gå uppe. — — — Jan Ankerhielm måste blifva på platsen och hans broder Carl Ankerhielm lärer i dag heller morgon dö, ty han är skuten medh en stor kula in i ryggen och sitter kulan i lungorna. Han är nu i agoni. Det är alt för beklageligt för den stakars moderen att förlora 2 så brafva söner i en action. — — — — Lieut. Lake, lieut. Gyllenstingh, lieut. Stork, fendrik Öller, fendr. Hårdh, fendr. Lilliesverdh blefvo och slagne, capit. Modee, Drake, Oller, Strik och lieutenant Wagner blesserade illa, men, gudi lof, alla äro nu uthur fara — — Det äro 40 af mina öfverofficerare, som äro blesserade. Tenk, m. b., hvad det var för en skarp action och en faselig eldh, som vårt regemente måste utstå: öfver 70 man på platsen och 289 blesserade och äro redan en stor del döde af sina svåre blessurer, och öfver 500, som hade svåra contusioner, som fältskiären betygar att, om icke guds beskydh och att kläderna hade varit våte, hade alla desse varit om lifvet. M. h. b., jag har aldrig varit i en så stor eld, der så många kulor flugo om oss. 24 battallioner hade vi att göra emot. — — — — — Vi hafva nu haft öfver 6 vekor räng alla dagar, så att vägarna äro värre en i november. Gudh vet hvadh vi hafva uthståt i denna marchen, och ingen menniskia är hema vidh husen. Jag kan försäkra tigh att ingen har fått kiöpa en beta brödh heller drika något. Francht vin hafva vi fått för 24 timf kannan: är det icke faseliget, och det är ilak nok dertill! Säden är omogen och hel grön. Om icke gudh hielper oss snart, är det uthe medh oss — — — Det är ingen afton, som jag icke sielf måste taga uth orderna och H. M:t ger intet uth orderna för klåkan 12 om natten, och bittida up i räng och slagh hela dag[en] — — — — Vi hafva nu 2 bryggior öfver strömen Nieperen, heller Boristenes kallat. Alla fiendetrouppar äro på andra sidan strömen. Här vill man säga att han skall stå medh hela sin armée 12 mil härifrån och vill ge batallie. Fienden säger sielf, att han något mer än 5000 man har sista gången förlorat, och när de det sielf säga, så lärer det fuller vara några flere — — — —

Bilaga till föregående bref.

Dén 30 juni bröt regementet up kl. 7 om morgonen och marcherade batailonsvis, och H. K. M. följde med avangvardiet främst, och när vi kommo igenom skogen och fingo se tornet af staden Halotzin, blefvo vi straxt varse fiendens förvachter, hvilka ryckte ut om staden och marcherade emot oss, hvarpå H. M. gjorde ett litet halt och lät granadieursbatalion marchera up, och straxt derpå lät H. M. dem avancera uppå fienden, hvarpå fienden drog sig straxt undan, och drog sig igenom staden öfver strömmen Rutho, deräst hans armée stod, och så snart han kom öfver bryggan, kastade han henne up, och var der en redutt giord framför vägen, och tvänne batterier, som kunde beskjuta bryggan. H. M. lät straxt sticka ut lägret brede vid staden Holotzin; fienden stod rancierat i battallie bakom deras retrencement hela dagen. Emedlertidh kom allenast vårt regemente, dahlregementet sampt lifregementet och lifdragonerna den dagen. Fienden canonerade starkt uppå oss, men, gudi lof, dock ingenting dermed uträttade. Den 1 juli stod H. K. M. stilla och lät gifva order att draga arméen tillsammans. Emedlertid arbetade fienden att retrencementera deras läger och försambla arméen, och gingo deras casaqver och calmunqver öfver vattnet och attaqverade våra volossier, som stod på vår högra flygel, men blefvo repousserade, så snart våra lifdragoner ryckte ut emot dem.

Den 2 juli stod H. M. stilla, och hölts 2:ne predikningar. Emedlertid continuerade fienden att retrencementera sig mycket starkt, och att bygga många batterier uti deras retrenchementer i bägge deras läger, som var allenast ett litet stycke ifrån hvarandra, och drog fienden sig mycket starkt tillsammans, så att man hade viss kundskap att de voro öfver 26,000 man starkt och öfver 30 stycken. Den 3 juli stod allt H. M. stilla och lät arbeta på bryggan, som skulle läggas på läderpontenerne. Om aftonen, när tapto vart slaget, fingo vi order att rycka ned våra tält och giöra oss marchfärdiga, hvarpå regementet bröt straxt up om natten, som var mycket mörkt, och stort regnväder, och gingo till artolleriet, och togo 3 pontoner på hvar batailon, som 32 man skulle bära hvar ponton, hvilka voro så svåra, att bussarne med stor svårhet kunde allenast bära dem 20 steg i sender, då de måste dem nedersättia. Så snart H. M. såg och förnam, att det var omöjeligt för bussarne att bära dem, lät han befalla, att bussarne skulle dem nedersättia vid vägen och marchera. Emedlertid lät H. M. ge order ved artolleriet, att de skulle spänna för vagnar och föra andra pontoner efter oss, hvarpå vi continuerade vår march till strömmen, deräst det andra fiendens läger stod.

Den 4 juli kommo vi rätt i gryningen till fiendens läger, hvaräst H. M. lät straxt postera artolleriet emot fiendens batterier och retrencementer och lät emedlertid infanteriet marchera up och ställa sig bak om skogen, hvarpå fienden begynte till att skiuta

ifrån sine batterier på vårt artolleri, då och våra intet försummade sig att giöra det samma och då ärnade H. M. till att låta slå bryggan öfver strömmen, och när H. M. kom neder till vattnet, fant H. M., att det intet var diupare än det stod en karl mitt på bröstet, då H. M. lät straxt befalla, att granadieursbatailonen skulle marchera igenom vattnet och lägga deras bantler uppå axlarne, och förde Major Appelgren den batalionen, och H. K. M. red sielf framman för batailon; och så snart granadieurerne voro öfver vattnet, följde lifbatailon straxt derpå, hvilken batalion jag sjelf förde. Derpå följde den 3:e batailon, som capit: Ankarhielm commenderade och den 4:de batailon commenderade major Stiernhöök, och ställte H. M. regementet der på moraset emellan begge lägrena, hvaräst vi måste uthstå en stor canonadning utaf fiendens batterier, och särdeles de 2:ne främsta batailonerna och så snart dahlregementet kom öfver, lät H. M. Gvardiet avancera på fiendens infanterie, som redan drog sig af inåt skogen, och så snart vi kommo in emot fienden, skuto de långt ifrån på oss och drogo sig in i skogen, då allenast Gvardiet förfölgde dem in i skogen, hvaräst fienden giorde på oss många salvor, och förstucko sig allt bakom träderna, och var skogen så tät, att man knapt kunde se dem. Vi måste då och äntel. skiuta uppå dem, och var oss omöjeligt att bringa dem till stånd, att man kunde rätt chargera uppå dem, och föll mycket folk, så vähl af våra som af fiendens, och när vi hade förfölgt dhem ett långt stycke in i skogen, blefvo vi stilla ståendes. Uplands regemente och östgiöta regementet till fot kommo och oss till securs, men då var redan actionen mäst förbi och led allenast Gvardiet af infanteriet största skadan, så att 69 soldater voro dödskutne på platsen, och 485 man blesserade, och 40 öfverofficerare döde och blesserade. Ibland de döde officerarne voro[1]) — — — — regementsfältskiären Boltenhagen blef också dödskuten: det var den stora gudens särdeles beskydd, att icke regementet blef alldeles nedskutet, förty fienden var 24 batailoner stark, som intet giorde, utan skuto på oss, och så snart de hade skutet, drogo de af, och så snart de hade laddat, skuto de på nytt igen, dertill medhade de deras regementsstycken med sig, som de continuerl. skuto uppå oss med chartetsch, så att alla måste tillstå, som hafva hört och sedt denna actionen, att de aldrig hafva hört och sedt en så stor eld af salvor, som vi måste uthstå. — — — — H. K. M. var med sin höga person der med tillstädes uti hela actionen. Och så snart det vart förbi med infanteriet, red H. M. bort och tog östgiöta regementet till häst med sig till att secundera H. Exc. fältmarskalken gref Renschiöld, som var i action emot fiendens cavallerie, allenast med drabanterna och 2:ne esqvadroner af lifregementet. Fiendens cavallerie var 10,000 man starkt, hvarigenom kom våra esqvadroner mycket att lida, af orsak att de vore så få emot så många, men dock pousserade våra fiender allt immerfort. Så snart H. M. ankom, drog fienden sig af och förfölgde H. M. fienden 1 ½

[1]) Se brefvet här ofvan!

mihl, och när H. M. intet kunde vidare inhempta dem, kom H. M. till oss igen tillbaka och lät upslå lägret uti fiendens retrencement. Generalmajor Otto Wrangell, som var cap.-leut. af drabanterna, blef dödskuten; qvartermästaren Wattrang, och en stor hop af drabanterna voro och dödskutne; lifdragonerne hade och öfver 200 döde och blesserade, lifregementet förlorade ryttmästare Duvalt, sampt regementsqvartermästaren Schmitthane, men huru många gemena kan jag ej ännu veta. På fiendens sida kan man ej så just veta, men 112 stycken af metall feck gvardiet af fienden.

Den 5 juli stod H. M. stilla, och holts 2:ne predikningar och om aftonen kl. 8 lät H. M. begrafva alla döda af drabanterna och gvardiet uti en graf tillsammans, och blef leut. Starck och fendrick Lilliesverd döde af deras blesseurer och lagde med i samma graf, samt och H. M:s generaladjutant Claes Hierta, som och blef dagen tillförende i actionen dödskuten. 600 man utaf gvardiet voro upmarcherade till begrafningen och skuto 2:ne salvor för de döde, och giorde biskopen doctor Malmberg likpredikan. Samma dag kom en major och några tyske officerare ifrån fienden, som berättade, att fienden hade dragit sig öfver strömmen Nieper ved Mojlohf [Mohilev], som var 5 mihl ifrån oss. och sade att fienden hade förlorat 2,500 man af deras cavallerie, förutan en stor hop blesserade, dem de ej viste antahl uppå, men huru mycket som fiendens infanterie hade förlorat, kunde de intet veta, men det var vist, att perten var mycket större för dem, än som(!) deras cavallerie.

Arkivväsendet i Norden.

Litteraturen om arkivväsendet i norden är icke omfångsrik och i hvarje fall svåråtkomlig. Okunnigheten om dessa institutioner har också varit stor, liksom intresset ringa för deras uppgift. Först de sista femtio åren, kan man säga, ha medfört en förändring till det bättre, som med glädje måste erkännas. Mycket torde dock ännu återstå att göra för en rationel organisation å statens sida, liksom för en något så när klar insigt i hithörande förhållanden å de enskildes. Visserligen har det börjat ingå i det allmänna medvetandet att historiska handlingar äro värda ett bättre öde än att säljas som makulatur, men dermed är dock icke alt vunnet. Huru oklara äro t. ex. icke begreppen om skilnaden mellan offentliga och enskilda papper; att de förras rätta förvaringsrum är Riksarkivet är måhända icke heller så allmänt kändt som det borde vara, efter hvad erfarenheten ger vid handen, huru mycket mindre då vigten af ett ändamålsenligt förvarande, ett planmessigt ordnande och förtecknande. Uppmärksamheten är dock vida mer än förr riktad på detta

slags samlingar och derom vitnar äfven litteraturen. Så har en yngre dansk arkivtjensteman, Hr V. Secher, nyligen i v. Löhers Arkivtidskrift uti München meddelat en rad artiklar om arkivväsendet i de tre nordiska rikena, den första sammanhängande öfversigt af ämnet, ur hvilka vi skola meddela ett och annat, såsom möjligen varande af något intresse i denna tid af lifligare verksamhet för arkiven. Om, såsom förf. menar, *Norge* hunnit längst i ett ändamålsenligt ordnande af sitt arkivväsende, lärer det bero på att man der ej besvärades af någon gammal organisation, utan kunde börja från början.

Förf. stöder sig i afseende på detta land hufvudsakligen på den Norske Riksarkivariens förträffliga memorial till Kultusministeriet af den 30 Nov. 1877. Det norska Riksarkivets historiska uppkomst är närmast att söka dels på Akershus slott, dels också hos ärkebiskopen i Trondhjem. Åtminstone ha många rikshandlingar återfunnits bland de 1829 från Bayern aflemnade arkivalierna, hvilka tillhört den från Norge flyktade Trondhjemske ärkebiskopen Olaf Engelbrektsson. Sedan Norge blifvit en dansk provins, hopades statens handlingar på Akershus fästning, utan att någon sörjde för deras vård. Det hette 1732 att arkivet »mera liknade en svinstia än ett arkiv». Sedan Norge 1814 blifvit skildt från Danmark, aflemnade detta senare land 1820—21 en stor mängd urkunder, akter och böcker, inemot 1100 säckar och flera kistor, isynnerhet rörande den högre förvaltningen i Norge. Härigenom skedde ingen förbättring i oredan och ännu år 1836 kallas arkivet »ett augiasstall». »Man kunde tro», heter det, »att en Genserik farit härjande fram inom Akershus murar». Först 1841 randades en bättre tid för arkivet och började ett planmessigt ordnande. År 1866 öfverflyttades slutligen hela arkivet till en ny, rymlig och ändamålsenlig lokal i Stortingsbyggnaden.

Arkivet omfattar följande tre hufvudafdelningar:

1) Gamla riksarkivet innehållande omkring 8,000 urkunder, deraf 2,000 på pergament från 13, 14 och 15 seklen samt andra arkivalier intill 1814.

2) De tre sunnanfjällska stiftens lokalarkiv, hvilka med högst få undantag icke gå längre tillbaka än till 16:de seklet.

3) Regeringsdepartementens och de centrala myndigheternas arkiv efter 1814, hvilka i mån af bristande utrymme på Registratorskontoren öfverlemnas till Riksarkivet.

Landsortsarkivens ställning är synnerligt ogynsam till följd af tjenstemännens skyldighet att, mot hyresersättning, sjelfva hålla arkivrum. Ett s. k. »Centralarkiv för Trondhiems och Tromsö stift» blef derföre inrättadt 1851 i Trondhiem för statsarkivalier från det nordanfjällska Norge och upprättandet af dylika för landets öfriga hufvuddelar är ifrågasatt, helst Riksarkivet icke på längden kan få utrymme för alla lokalförvaltningens akter. Dess samlingar erhålla f. n. en ännu större tillväxt, sedan på Riksarkivariens framställning presterskapet i de tre sunnanfjällske stiften år 1878 ålagts att in-

sända alla kyrkoböcker äldre än år 1778. På samma sätt skola Centralarkiven i landsorten erhålla de öfriga stiftens kyrkböcker. Denna inrättning af centralarkiv i landsorten är som bekant i Sverige icke förekommande. — Det norska Riksarkivet utgör sedan 1875 ett sjelfständigt embetsverk under kyrkodepartementet.

Centralarkivet i Trondhiem är ännu oberoende af Riksarkivarien och omedelbart understäldt Stiftsstyrelsen, men skall dock i vissa frågor korrespondera med Riksarkivet. Den norska Riksarkivarien har likväl betonat det olämpliga i denna ordning och framhåller nödvändigheten af att låta provinsarkiven subordinera under Riksarkivet,' underkastas visitation derifrån o. s. v., helst Stiftsstyrelserna icke disponera öfver fackmän. Det lärer också vara att vänta att Riksarkivariens förslag antages i afseende på stiftsarkivens i Bergen (det blifvande) och Trondhiem subordinerande under Riksarkivet, i likhet med hvad förhållandet är i Bayern, der Riksarkivet äfven öfver stadsarkiven utöfvar en sådan uppsigt.

Norska Riksarkivets stat utgöres f. n. af en chef, 2 fullmäktige och 4 assistenter. Lönerna äro för Riksarkivarien 4,000 kr. jämte dyrtidstillägg kr. 600; för fullmäktige med samma tillägg 2,000—2,200 kr. och för assistenterna 1,500 kr. (för en 1,248 kr.). Hela staten uppgår till 17,928 kr.

Dessa arbetskrafter anses icke vara tillräckliga, i synnerhet derföre att alla tjenstemännen utom chefen äro så klent aflönade, att de måste på annat sätt förskaffa sig lika mycket till sitt underhåll. I pekuniärt hänseende är sålunda det norska arkivväsendet ej synnerligen väl lottadt. En förhöjning i anslaget har också begärts.

Sedan 1870 utgifver Riksarkivet häftevis bidrag till Norges historia under titel: »Meddelelser fra det norske Rigsarchiv»; någon årsberättelse lärer deremot icke afgifvas.

De norska arkiven äro, såsom man kan vänta, tillgängliga för forskningen i vidsträcktaste grad, och i allmänhet behöfves icke ens någon skriftlig ansökan om deras begagnande.

* *
*

Om *Danmarks* arkivväsende har förf. naturligt nog de rikaste upplysningarna att lemna, hittills dock endast om de offentliga arkiven. Det har utvecklat sig tämligen egendomligt.

Under medeltiden funnos kungliga arkiv på slotten Roskilde och Vordingborg, sedermera äfven på Kallundborg och Köpenhamns slott. Oberoende af arkivet på Köpenhamns slott voro både det danska och det tyska kansliets arkiv.

Fredrik III lät först ordna det kungliga arkivet i Köpenhamn, den förste arkivarien blef den sedermera under namnet Griffenfeldt ryktbare Peder Schumacher, och dermed var det sedermera s. k. Geheimearkivet bildadt. Det var egentligen konungahusets arkiv, men omfattade äfven sådana gamla rikshandlingar, som tillfälligtvis befunno sig på Köpenhamns slott. Sin karakter af kungligt familjearkiv bibehåller det ännu i dag. Kansliarkiven bestodo fortfarande vid dettas sida.

Många i Danmarks lärdomshistoria ryktbare män följde hvarandra såsom Geheimearkivets vårdare: så den berömde Hans Gram (1731—1748), under hvars tid de Gottorpska arkiven införlifvades, och den vetenskapliga forskningen i arkivet begynte. Gram lade grunden till det sedan s. k. Langebekska diplomatariet. Efter Gram följde Langebek (1748—1775), grundläggaren af Scriptores Rerum Danicarum; sedan G. Schiöning (1775—80), Thorkelin (1791 —1829). Finn Magnusen (1829—48) och den ännu lefvande C. F. Wegener. Samlingarna tillöktes på flerfaldigt sätt, bland annat med de äldsta registraturbanden.

Det var år 1720, som arkivet erhöll sin egen byggnad, som sedermera genom åtskilliga hvalf och salar utvidgats, af hvilka likväl det egentliga forskningsrummet lemnar mycket att önska. Lokalen sluter sig alldeles till den, som begagnas af »Kongerigets arkiv».

Geheimearkivet, förut en del af Kansliet, ställdes 1848 under kultusministeriets uppsigt, dock sålunda att det egentliga Kungl. familjearkivet fortfarande direkte lydde under konungen. Tillträdet till detta senare kan endast konungen bevilja, men för det öfriga meddelar kultusministeriet tillstånd, dock stå ej katalogerna till forskarnes förfogande. Arbetstiden för tjenstemännen är kl. 10—2, för forskarne, tämligen inskränkt, fr. kl. 11—1. Numera tryckas häftevis detaljerade årsberättelser jämte förut otryckta eller illa tryckta urkunder från arkivets samlingar. Behållningen häraf tillfaller arkivbiblioteket.

Det gamla kansliarkivet delades 1660 på de nya, efter svenskt mönster bildade, kollegierna, och dessa ha numera förvandlats till ministerier. Efter denna förändring (1848) har emellertid en betydande rubbning egt rum de olika arkiven emellan. Sedan nämligen justitieministeriet till Geheimearkivet öfverlemnat alla arkivalier äldre än 1660, önskade det senare att äfven få öfvertaga handlingar yngre än 1660 och föreslog slutligen det tämligen godtyckligt valda året 1750 såsom tidsgräns. Förslaget blef verkligen godkändt och en massa arkivalier, dock stundom utöfver det angifna året, aflemnades till geheimearkivet, som på detta sätt fick en väsentligen annan karakter än förut.

Emellertid hade 1855 års författning infört en åtskilnad mellan hertigdömena Slesvigs och Holsteins särskilda ministerier, Konungarikets egna samt för monarkien gemensamma ministerier. Till konungarikets ministerier öfverlemnades 1) Inrikesministeriets och Finansministeriets arkiv, 2) Justitieministeriets och Danska kansliets arkiv 1750—1848 och 3) kultusministeriets arkiv från 1800. Det nybildade arkivet, det s. k. »Kongerigets arkiv», ställdes såsom byrå under Inrikesministeriet, men förlades 1869 likaledes såsom byrå under kultusministeriet. Oaktadt efter Schlesvig-Holsteins förlust den egentliga anledningen till detta arkivs bildande bortfallit, har namnet »kongerigets arkiv» eget nog bibehållits. Arkivaliemassorna befunno sig 1860 vid den dåvarande arkivariens frånfälle i den bedröfligaste oordning, så att först efter sju år det förberedande yttre

ordnandet och förtecknandet afslutats. Det speciellare har sedermera alltjämt fortgått och måste ännu länge fortsättas.

Arkivets förnämsta afdelningar äro: Ofvanstående danska kansliets akter 1750—1848, samt handlingarna från Räntekammaren 1660—1848, Kommerskollegium från 1735, Generaltullkammarkollegium från 1760, Finanskollegium från 1771, Öfverskattedirektionen 1762—82, Skattkammaren 1769—1816, Nådessekretariatet 1840—49 o. s. v. Derjemte förvaras här handlingar från åtskilliga andra anstalter, direktioner, kommissioner och embetsverk, såsom banker, lotterier, fabriks- och kolonidirektioner, handelskompanier m. fl. Vidare stora serier af reviderade räkenskaper, såsom statsräkenskaper från 1559, länsräkenskaper från slutet af 1500-talet, hofräkenskaper, militärräkenskaper etc. Slutligen alla civila ministeriers handlingar från 1848, för hvilka de sjelfva sakna utrymme.

Arkivets lokaler äro belägna i den allmänna ministerialbyggnaden. De äro till antalet 12, men ett par äro till följd af fukt nästan oanvändbara. Derjemte finnas tvenne arbetsrum, så att arkivets hela ytinnehåll uppgår till 8,380 qvadratalnar. Utom det att rummen äro ganska klent belysta, lider arkivet af den aldra största otrygghet i händelse af eldfara.

Den dagliga arbetstiden, som för forskarne är betydligt längre än i Geheimearkivet, är kl. 11—4; de senare ega tillträde efter af kultusministeriet beviljad ansökan. Dock få i allmänhet förberedande undersökningar genast företagas. Jämte arkivets vetenskapliga ändamål, har det äfven praktiska, och en stor del af tjenstemännens tid upptages af de dagliga reqvisitionerna för ministeriernas byråer. Deremot finnes (i motsats till praxis vid de tyska arkiven) hvarken här eller i Geheimearkivet någon skyldighet att juridiskt bearbeta de reqvirerade handlingarna.

Arkivet utgifver sedan 1871 en årsskrift, »Meddelelser fra rentekammerarkivet», innehållande dels urkunder, dels förteckningar öfver delar af arkivet, dels slutligen historiker öfver särskilda administrativa institutioner.

Utom dessa båda större arkiv ha vissa embetsverk fortfarande egna arkiv: såsom Krigs-, Marin- och utrikesministerierna (från 1802 och 1750), Landtmäterikontoret, Poststyrelsen och styrelsen för Grönländska handeln.

Efter den enligt förf:s och de flesta andra arkivmäns åsigt för det danska arkivväsendets utveckling högst olyckliga utväg, som togs 1850—51 genom utsöndring af en del arkivalier från ministerierna och deras öfverlemnande till Geheimearkivet, finnes nu intet annat sätt att godtgöra det begångna felet, än att sammanföra de skilda delarna i ett enda riksarkiv, omfattande arkivalier från äldsta till nyaste tider, för så vidt administrationen kan umbära dem. Erfarenheten i »Kongerigets arkiv» har också visat att de administrativa göromålen äro för nybörjare i arkivarbeten den bästa förberedelse till insigters vinnande att framdeles kunna ordna arkivalier från en äldre tid.

Redan 1861 yttrades i riksdagens folketing den önskan att hela landets arkivväsende skulle förenas i ett riksarkiv, en tanke, som sedan alltjämt återkommit. Under 1871—72 års riksdag framlade kultusministeriet ett förslag till lag om löner för de vid arkivväsendet anstälde embets- och tjenstemän, som afsåg att delvis godtgöra det gjorda felet. En Riks- och Geheimearkivarie skulle leda det hela, men derjämte skulle tvenne arkivarier ställas i spetsen för hvar sin särskilda afdelning, den historiska och administrativa. Folketingets utskott godkände emellertid förslaget blott delvis och ogillade särskildt den tilltänkta fördelningen mellan två likstälda arkivarier. På samma gång tog sig utskottet anledning att som sin åsigt uttala att »likasom man kommit ifrån den gamla metoden att sätta framstående vetenskapsmän i spetsen för biblioteken, och i stället sökt försäkra sig om män. särskildt förtrogna med dessa egendomliga institutioners natur och behof, så måste det väl förhålla sig på samma sätt med arkiven, och det kunde lätt inverka skadligt på dessas hela verksamhet, om man, såsom fordom oftare skett och såsom det i enlighet med motiveringen också synes vara förslagets mening, ville låta arkivets egna välförtjenta tjenstemän stadna i de lägre graderna och till chefplatsen kalla män från annan verksamhetskrets, vore de än aldrig så begåfvade». Dermed afstannade saken den gången.

»Riksarkivtanken» har det oaktadt icke dödt bort, utan vid flera tillfällen åter dykt upp. Så infordrades i Mars 1877 betänkanden af Geheimearkivarien samt chefen för kongerigets arkiv i fråga om fordringarne på utrymme för ett riksarkiv. Derjämte uttalade kultusministeriet uttryckligt, att det i det hela taget gillade de af folketingets utskott 1871—72 yttrade tankarne rörande arkivväsendets organisation, hvaraf kan slutas att tanken på arkivets indelning betraktades såsom uppgifven. De båda arkivchefernas betänkanden öfverensstämde egentligen blott deruti, att den angränsande bibliotekslokalen vore användbar. Geheimearkivarien utgick derifrån, att det blifvande riksarkivet torde organiseras på tvenne sektioner med sjelfständiga sektionschefer, båda direkt lydande under kultusministeriets departementschef, hvarigenom i verkligheten icke *ett* riksarkiv, efter folketingets önskan, utan *tvenne* arkiv uppkommo; han ansåg fördenskull nödvändigt att förvärfva en ny och betydligt större lokal. Hans embetsbroder var deremot af den åsigten, att ett riksarkiv, såsom ett enda väl organiseradt helt, kunde organiseras med begagnande af de tillgängliga lokalerna, som alla ligga bredvid hvarandra. Det nya arkivet skulle kunna få mycket beqvämt belägna arbetsrum.

På denna punkt befinner sig nu planen till ett danskt riksarkiv. En lycklig lösning af denna fråga vore tvifvelsutan för det danska arkivväsendet af största vigt.

I afseende på arbetskrafter var Geheimearkivet fordom ganska illa försedt, tills genom en konglig resolution 1849 det nuvarande antalet bestämdes. Utom chefen finnas tvenne arkivsekreterare, 1

assistent och 2 stipendiater. Chefslönen börjar med 4,000 kronor, ökas hvart femte är med 400 kr. intill 6,000 kr. 1:a arkivsekreterarens lön är 2,800 kr., ökas hvart femte år med 200 kr. till 3,800 kr. 2:e arkivsekreteraren har 1,600 kr. För biträden (extraordinarier) fins ett anslag på 3,720 kr., för utgifvande af årsberättelsen 400 kr., expenser 600 kr. Summa 17;500 kr. »Kontorschefen» i »kongerigets arkiv» har i lön 2,800 kr,, ålderstillägg hvart femte år 400 kr. till 4,000 kr., tvenne fullmäktige hvardera i lön 1,400 kr., ålderstillägg 100 kr. årligen till 2,400 kr. För assistenter och betjening finnes ett anslag af 8,920 kr., tillsammans 18,000 kr. Expensmedel äro gemensamma med ministerierna. Som man finner äro lönerna här, liksom i Norge, så smått tilltagna, att de omöjligt kunna vara tillräckliga och svårligen kunna garantera arkiven ett tillräckligt antal lämpliga arbetskrafter.

De danska privatarkiven ha ännu icke blifvit föremål för någon skildring.

* * *

Det minsta utrymmet i hr Sechers redogörelse har kommit Sverige till del; förf:s hufvudkälla är Posses i »Meddelanden från Sv. Riksarkivet» aftryckta förtjenstfulla, ehuru i en och annan punkt något föråldrade öfversigt, jämte andra i samma »Meddelanden» intagna upplysningar. Först senare har han lärt känna Styffes i Svensk Tidskrift 1874 intagna uppsats, några i en allmän Tidning år 1880 intagna artiklar, och Kleens uppsats om Krigsarkivet i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift 1880. Vi förutsätta att de, som intressera sig för dessa ämnen, redan ega kännedom om innehållet i nämda skrifter och behöfva derföre icke ingå i några detaljer. Hufvudsakligen efter Hellstenius redogöres derjämte för de svenska privatarkiven. En och annan anmärkning torde kunna göras. Så äro t. ex. Bergskollegii handlingar förenade icke med Kammar-, utan med Kommerskollegii arkiv, hvilket är förbigårget; förbigånget är äfven Jönköpings hofrättsarkiv. De enskilda samlingar, som hamnat i Riksarkivet, uppräknas; i K. Bibliotekets handlingar kan man numera lätt finna, hvilka det är som fått skydd på nämda bibliotek; det Engeströmska hade förtjent att nämnas. På Jordeberga förvaras icke G. A. och J. F., utan E. M. v. Nolckens papper, såsom af en i Hist. Tidskrift förlidet år intagen uppsats framgår. Torsjö-arkivet förvaras numera på Eriksberg. Om ett annat icke ovigtigt familjearkiv lemnar en bilaga till detta häfte upplysning.

I afseende på arkivväsendets utveckling synes Sverige visserligen stå framför Danmark, tack vare frånvaron af något Geheimearkiv hos oss. Deremot har man i Norge gått längre, tyckes det, i afseende på den välbehöfliga centraliseringen uti arkivstyrelsen. Hvad den materiella sidan vidkommer, framstår det svenska riksarkivet i fördelaktigare ställning än motsvarande institutioner i grannrikena. I afseende på liberalitet mot forskare torde Sverige

stå framför de flesta andra länder. I ett fall tyckas de nordiska länderna likna hvarandra: deruti att en friskare fläkt än förr blåser äfven genom arkivsalarne.

B.

Underrättelser.

— F. d. Läroverksadjunkten Gustaf Volmar Sylvander afled i Kalmar den 29 Maj. Han är isynnerhet känd genom sitt vidlyftiga arbete *Kalmar stads och slotts historia* I—IX (1864—1874) och utgaf 1877 äfven *Borgholms slotts historia.*

— Till innehafvare af den skytteanska professionen i Upsala har, såsom bekant, docenten vid samma universitet dr O. Alin nyligen blifvit utsedd. Förteckningen på föregående innehafvare af denna i vår lärdomshistoria vigtiga lärostol har redan i några allmänna tidningar offentliggjorts. Då det likväl måhända icke saknar allt intresse att äfven ega den i denna Tidskrift, ha vi beredt oss tillfälle att efter en i skytteanska arkivet förvarad urkund meddela de uppgifter om innehafvarne, som följa: 1. Johannes Simonius (f. 1565 i Burg i Magdeburgska området, † 1627) kallades såsom professor i Rostock af J. Skytte sjelf 1624 till förste innehafvare af den 1622 stiftade professionen. — 2. Johannes Loccenius (f. 1598 i Itzehoe † 1677 som præses i Antiqvitetskollegium, rikshistoriograf m. m.), kallad som professor i historia i Upsala af J. Skytte 1630. Blef 1634 juris professor, men skötte ännu flere år den skytteanska professionen. — 3. Johannes Freinshemius (f. i Ulm 1608 † 1660 såsom professor i Heidelberg) kallad 1642 af J. Skytte, k. Bibliotekarie och Historiograf 1647. — 4. Joannes Schefferus (f. i Strassburg 1621 † 1679 såsom på samma gång universitetsbibliotekarie) kallad af frih. B. Skytte 1648. — 5. Elias Obrecht (f. i Strassburg 1653, † såsom sekreterare i tyska kansliet i Stockholm 1698) kallad 1682 af curatorerna för professionen riksråden B. Skytte och G. Gyllenstierna; kallades 1697 till Stockholm. — 6. Johannes Upmarck(-Rosenadler) (f. i Upsala 1664 † 1743 såsom statssekreterare) kallad 1698 såsom univ. adjunkt af öfversten gr. G. Gyllenstierna (sonson af Joh. Skyttes andra dotter Anna och son af Riksr. gr. G. Gyllenstierna, åt hvilken Riksr. B. Skytte uppdragit patronatsrätten [1]), utn. 1716 till censor librorum. — 7. Johannes Hermansson (f. i Stockholm 1679 † 1737) kallad 1716 af gen majoren gr. G. Gyllenstierna. — 8. Johan Ihre (f. i Lund 1707 † 1780) kallad som poeseos professor 1738 af enke-

[1]) Lagmannen frih. S. Ribbing gjorde sina anspråk gällande såsom dotterson af testators äldre dotter Vendela, men saken afgjordes till Gyllenstiernas förmån.

grefvinnan E. J. Gyllenstierna i egenskap af sonens förmyndare. — 9. Jacob Lindblom (f. på Blackebo i Östergötland 1746 † som ärkebiskop 1819) kallad redan 1779 af Riksrådet gr. G. Gyllenstierna; utn. till biskop i Linköping 1786. — 10. Jacob Fredr. Neikter (f. på kronofogdebostället vid Köping 1745 † 1803) kallad som professor 1787 af Riksrådet gr. G. Gyllenstierna. — 11. Olof Kolmodin (f. på Saleby i Vestergötland 1766 † 1838) kallad 1805 af d. v. exekutorn af Riksrådet Skyttes testamente hofmarskalken gr. C. G. Mörner [1]. — 12. Carl Thomas Järta (f. i Stockholm 1802 † 1841) kallad såsom lektor i Vesterås 1839. — 13. Olof Wingqvist (f. i V. Vingåker 1800 † 1861) kallad 1843 såsom adjunkt i historia. — 14. Vilhelm Erik Svedelius (f. i Köping 1816) kallad 1862 såsom professor i Lund, afsked 1881.

— Fil. Licentiaten V. Koersner har för filosofiska doktorsgradens erhållande försvarat en afhandling öfver *Gustaf III:s yttre politik under tiden närmast före ryska krigets utbrott.* (80 ss. 8:o.) Längre fram på våren ha för samma grads vinnande utgifvits af Fil. kand. Hugo Hernlund: »*Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1800,* I (75 ss. 4:o); af Fil. lic. Nils Höjer: *Norges Storting. Förra afdelningen. Norska Grundlagen och dess källor* (198 ss. 8:o) samt af Fil. lic. Severin Bergh: *Karl IX och den svenska adeln* 1607—1609 (170 ss. 8:o).

— Utaf en af de allra äldsta, och en gång mycket åberopade källorna till vår historia, munken Jordanis skrift *Getica,* liksom af hans andra arbete *Romana,* har för kort tid sedan en ny upplaga, den första verkligt kritiska, utgifvits af Theodor Mommsen. Den utgör en afdelning af det stora samlingsverket *Monumenta Germaniæ historica.*

— *Mazepa.* Den ryske historikern Kostomarov, förf. till bl. a. »Rysslands historia i biografier öfver dess förnämsta personligheter», ett arbete, som i urval kommer att på svenska utgifvas, har nyligen fullbordat en utförlig monografi öfver hetmanen Mazepa [2]. Särdeles omfattande källforskningar äro lagda till grund för densamma. I Utrikes-ministeriets hufvudarkiv i Moskva förefinnas de vigtigaste urkundsamlingarna, som förf. för detta arbete genomgått, såsom de hetmanska och zaporogiska sändebudens berättelser till Moskva om hvad som tilldrog sig i Lill-Ryssland, hetmanernes brefvexlingar, de till Lill-Ryssland afsända vojevodernas rapporter m. m. Alla originalbref och handlingar, som röra dessa ärenden, bilda nu mera en särskild samling, med titel »original-akter». I det under rikskanslerens uppsigt stående riksarkivet i Petersburg finnes en sam-

---

[1]) G. m. Lovisa Ulrica Horn af Rantzien, dotter af Hofmarskalken frih. G. J. Horn af R., hvars ätt på manssidan utslocknade med sonen Carl Gustaf † 1775, och Eva Margareta Gyllenstierna, enda dotter af ofvannämde gr. G. Gyllenstierna, som sjelf 1799 slöt den grefliga ätten G. af Björkesund och Heljö.

[2]) Arbetet utgifves i den i Moskva utkommande, stora tidskriften *Ruskaja Misl* (Ryska Tanken).

ling handlingar, som hänföra sig till Peter den stores tid, och kallas »kabinettet». De bestå af koncept till utgående skrifvelser och ukazer m. m. äfvensom original-bref från åtskilliga af Peters samtida, såsom Mensjikov, Mazepa, Golovin m. fl. Under benämningen »Svenska krigets historia» finnes der äfven ett slags journal, som på Peters befallning fördes under hela svenska kriget. Denna blef i förra århundradet i tryck utgifven, men förf. har ansett sig böra följa sjelfva originalhandskriften. Äfven i det kejserliga offentliga biblioteket förvaras handskriftsamlingar, som lemnat bidrag till Kostomarovs arbete, för hvilket dessutom en samling af vid pass 60 tryckta urkunds-publikationer och andra skrifter blifvit lagda till grund. Häraf framgår att förf. uttömmande afhandlat sitt ämne, hvilket eger ett fängslande intresse dels på grund af sjelfva hufvudpersonen, en äkta Österns son, och dels med afseende på hans ingripande i Karl XII:s historia. Vi äro i tillfälle att meddela våra läsare, att en öfversättning på svenska af detta arbete förberedes, hvari dock den vidlyftiga afdelning, som föregår skildringen af Mazepas förhållande till Karl XII, kommer att meddelas i sammandrag.

— I en af de numera vanliga samlingarna af populära vetenskapliga arbeten, kallad »Das Wissen der Gegenwart» (Leipzig, Freytag) skall äfven intagas en historia öfver trettioåriga kriget af prof. A. Gindely i Prag uti tre afdelningar (1618—1621, 1622—1632, 1633—1648), af hvilka den första redan är utkommen. Förf., som börjat ett stort arbete öfver samma ämne, säger sig kunna stöda sin framställning så långt som till 1636 på egna arkivstudier, särskildt i Berlin, München, Wien och Paris. Förf. förbereder på åtskilliga nya upplysningar, bl. a. äfven i afseende på Gustaf Adolfs planer efter de stora segrarne i Tyskland.

— Från universitetet i Greifswald meddelas såsom Rubenow-Stiftelsens nya prisuppgift: Geschichte Pommerns unter Schwedische Herrschaft während der Jahre 1637—1700. Skildringen bör omfatta landskapets både yttre och inre historia, de krig, som berört Pommern, författning, lagstiftning förvaltning äfvensom kulturen i allmänhet. Källorna böra sökas i svenska riksarkivet (särskildt svenska agenters bref till Lifland), pommerska provins- och statsarkiv samt preussiska geheime-stats-arkivet. Skriften skall författas på tyska, förses med valspråk och förseglad namnsedel med valspråket utanpå. Den insändes innan 1 Mars 1886 till universitetet Afgörandet sker den 17 Oktober samma år. Priset är 1200 mark, men kan i vissa fall höjas.

— Man har tillsändt oss från »Q. P. Index» i Bangor, Maine och Förenta staterna ett nummer om ett ark ur en serie monografier, behandlande den bekante grefve Curt Stedingk, Sveriges ambassadör i Petersburg under Gustaf III och Gustaf IV Adolf, hvilket såsom en kuriositet må omtalas. De biografiska data tyckas vara skäligen noggranna; de sista tre sidorna upptagas för öfrigt af en redogörelse för Bernadottes val till tronföljare. I serien förekomma

äfven biografier öfver Gustaf II Adolf, Gustaf III och Gustaf IV Adolf.

— Under Karl XII:s vistelse i Sachsen 1707 öfverlemnades till honom, enligt anteckning i stadens kyrkobok en handskrifven *Krönika för staden Lützen*, bunden i grönt pergament, som skulle sträcka sig från reformationen fram till 1700-talet och innehålla bl. a. åtskilliga vigtiga uppgifter om förhållandet mellan Lützen och stiftet Merseburg, om reformationens införande i Sachsen, äfvensom om slaget vid Lützen 1632, såsom det vill synas ur ett icke alldeles tydligt meddelande. Boken finnes omnämd i ett äldre tyskt verk »Megalurgia Martisburgica», s. 74, 161. Uppgifter eller upplysningar om denna handskrift sökas nu af en Hr Band, Oberlehrer, uti Berlin och ha vi på detta sätt velat göra hans anhållan bekant i händelse bemälda bok skulle hamnat i något svenskt bibliotek eller arkiv.

K. Magnus Eriksson och Skåne.

AF

HANS HILDEBRAND.

En snillrik häfdatecknare har sagt, att 1300-talet i Europas historia är större genom sina försök än genom sina verk. Han tänkte, när han yttrade detta, närmast på förhållandena i den tidens stora verld. Låt vara att i ett land som Sverige, aflägset och sent inkommet i den allmänna utvecklingen, många förhållanden te sig annorledes än i den yttre verlden, så stor gemensamhet fanns det likväl i lifsutvecklingen, att vi äfven hos oss varsna enahanda riktningar uppenbara sig på enahanda eller åtminstone på beslägtadt sätt. Åfven hos oss kan 1300-talet sägas vara ett tidsskifte märkligt i främsta rummet genom sina försök.

Hos oss som annorstädes var det äfven i flera afseenden en brytningens tid. Institutioner, riktningar, krafter, som under den föregående tiden hade utvecklat sig och gjort nytta, visade nu betänkliga tecken till att vara utlefvade. Något nytt måste träda i stället och så mycket hade under tiden menskligheten skridit framåt, att mer än förut det nya väl ej skapades, men bragtes till heder och utvecklades i medvetande af det mål man ville hinna. Kraften att hinna detta mål fanns visserligen icke alltid, men äfven när vi beklagande framhålla detta, kräfver billigheten det erkännandet, att 1300-talet i vissa fall uppstälde problem, hvilkas lösning ej blef möjlig förrän långt senare, problem till och med, som efter århundradens arbete, förhoppningar och upprepade klagomål, ännu stå på dagordningen.

En af de försök, som i Sverige gjordes under 1300-talet, gick ut på att skaffa Sverige naturliga gränser. Ett barn hyllades år 1319 till konung öfver såväl Sverige som Norge. Unionen,

helt och hållet personlig, innebar åtminstone löften om ett fredligt förhållande mellan folken å ömse sidor af Kölen. Försöket visade sig fåfängt. Barnet växte upp, hann till och med ålderdomens dagar, men måste till sist, sjelf utan krona, vid blicken tillbaka på de många årtiondenas verk och öden, se unionen vika för den söndring, som fanns i vanorna och snart visade sig i sträfvandena och i de frukter dessa buro.

Försök gjordes att i söder utsträcka den svenska konungens herravälde så, att det skulle från Danmark skiljas af Vesterhafvets och Östersjöns böljor. Skåne, Blekinge och Halland förenades med Sverige, men ej heller denna förening, som borde hafva kunnat blifva närmare och mera beståndande än den med Norge, fick varaktighet.

Misslyckandet af detta försök, må icke i och för sig kunna anföras som ett nytt exempel på århundradets mångfrestande lynne. Statskonstens beräkningar och krigslyckans tillfälligheter spelade dervid en alltför stor rol, men så nära stod emellertid detta försök och utgången deraf med de krafter, som den tiden rörde sig inom samhällslifvet, beroende af dem och på dem inverkande, att det torde vara skäl att en gång, sedan under nyaste tid rikliga bidrag till frågans bedömande blifvit framlagda, taga en öfverblick af Skånes förening med Sverige, af de omständigheter som bidrogo så till föreningen som till hennes upplösning.

1.

Egendomliga voro de förhållanden, som herskade i Nordens tre land, under 1300-talets andra årtionde. En gammal konungaätt i Norge hade blifvit så arm på medlemmar, att en svensk fursteson med arfsrätt sattes på tronen. I Sverige rasade strid mellan konungaättens medlemmar. Fyra deltogo deruti, af dem måste en gå i landsflygt, två omkommo i fängelse, ens hufvud föll under bödelns svärd, och gingo allas anspråk och arf öfver på den ende qvarlefvande. I Danmark tvistade äfven tvänne bröder om makten. De inre stridigheterna kunde icke afgöras utan yttre hjelp och då konung Erik Menved i Danmark uppträdde till förmån för konung Birger i Sverige var det helt

naturligt att oppositionsmännen i båda landen räckte hvarandra handen. Det svenska motpartiet gjorde till och med, hösten 1318, ett infall i Skåne, hvilket synes hafva gått ut på mera än plundring, ty Falsterbo hus eröfrades och man sökte att komma i besittning af det mäktiga Helsingborg. Händelsernas snabba utveckling i Sverige medförde dock en genomgripande förändring. Konung Birgers ställning visade sig ohållbar, konung Erik erkände hans motståndare som regeringsparti i Sverige, dervid fästande det naturliga vilkoret, att den upproriske junker Kristofer ej längre skulle få något understöd. Inom kort blef ställningen än mera förenklad: konung Eriks död gör brodern till konung. Han förnyar år 1330 ett tidigare fördrag med de svenska hertigarnes anhängare och det danska rådet förband sig att hålla sin konung till aktande af fördragets helgd.

Det var emellertid otänkbart att valet af den späde Magnus Eriksson skulle med ens stifta frid i Sverige. Det var ej endast konungen och hans bröder som hade kämpat om makten, utan med dem rikets store, hvilka, nu tvungne att sluta sig kring den nye konungen, icke hade så lätt att glömma de föregående åren med deras strider, som så ofta framkallat segrarens stolthet och den besegrades agg. En uppgörelsens stund kom, men i denna hade man att tala icke allenast om en gammal oenighet, utan ock om en af nyare datum. Det svenska rådet och konungens moder, den unga hertiginnan Ingeborg, hade olika uppfattning om hvad rikets väl kräfde. Hon och hennes politik beherskades af den danske riddaren Knut Porse och derigenom fick oenigheten i Sverige inflytande på den yttre politiken, ty Porse var en bitter fiende till konung Kristofer.

Året efter det då svenska rådet slöt förbund med den danske konungen, ingick hertiginnan ett förbund mot honom. Hon och furst Henrik af Meklenburg öfverenskommo den 24 juli 1321 om gemensamt försvar mot Danmark; den härom utfärdade urkunden beseglades af hertiginnan och Porse samt af fem riddare och fyra väpnare, hvilka alla kallas *hennes* råd. Men icke ens alla dessa synas hafva varit fullt invigda i hertiginnans och Porses planer, det finnes nämligen en annan handling af samma dag, i hvilken talas om förbund med furst Henrik, som gick ut på Skånes eröfring, och beseglades denna handling allenast af två män, Porse och väpnaren Peter Nilsson, hvilken senare i september uppehöll sig i Meklenburg för förbundets ratificerande.

Man hade tydligen gjort upp planer för framtiden. Det heter nämligen, att den meklenburgska hjelptruppen skulle komma i augusti *nästa år.*[1] Dessförinnan hade dock förhållandena undergått förändring. Hertiginnans vänner sveko henne. Af de åtta, som den 24 juli 1321 voro med om den öppna, men icke om den hemliga traktaten, finna vi ej mindre än fem ett år derefter (den 20 juli 1322) sluta fred med rådets flertal; alla vid tillfället närvarande förklara sig mot hertiginnans egenmäktighet samt mot utländingars indragande i riket. De fem öfverlöparne voro riddarne Matts Kettilmundsson, Håkan Läma och Magnus Nilsson samt väpnarne Erengisle och Karl Näskonungssöner. Bland främlingarne, mot hvilka man förband sig, var Porse den främste; till dem synes vi äfven få räkna medlemmarne af den holsteinska ätten von Kyren, som dock hade varit sina femton år i Sverige, der de hörde till hertigliga partiet. Åtminstone försvinna vid denna tid deras namn ur urkunderna; sist af dem nämnes hr Lyder von Kyren en af de sista dagarne af år 1322, då han ännu var fogde (*advocatus*) i Finland.

Ett af hertiginnans råd väpnaren Anund Sture synes icke hafva följt kamraternas exempel. Hans namn förekommer åtminstone icke i försoningsbrefvet af år 1322. Det ser ut, som om han fortfarande stått i vänskapligt förhållande till hertiginnan. (Jfr *Dipl. Svec.* sid. 2579, den 12 sept. 1326).

Öfver anfallsplanen mot Danmark drog det svenska rådet ett streck genom att den 22 augusti afsluta ett förbund med konung Kristofer, hvilket skulle räcka intill dess konung Magnus blef myndig.

Häraf kunna vi allenast draga en slutsats: konung Magni förmyndarestyrelse var icke angelägen att från Danmark vinna Skåne. Ett sådant syfte hade dock hertiginnan och Porse, hvilken senare verkligen gjorde ett förfeladt infall i Skåne med trupper, som han genom ett bedrägeri hade värfvat i Norges namn, och synes han hafva haft inom landskapet flere anhängare. Infallet gjorde han visserligen icke för Sveriges räkning; huruvida han år 1321, då den hemliga traktaten afslöts med furst Henrik, ville vinna Skåne för Sverige eller för sig, kan icke ur nu befintliga källskrifter utrönas.

---

[1] Reinhardt låter i strid deremot anfallet vara tillernadt redan år 1321, (*Valdemar Atterdag*, s. 24).

Porses planer mot Skåne misslyckades väl, men han fick en annan besittning å gränsen mellan Sverige och Danmark. Valdemar af Jutland, som de holsteinske grefvarne uppsatte på tronen emot Kristofer, gjorde Porse till ärftlig hertig öfver södra Halland; till hans län lades ytterligare Bjäre och norra Åsbo härad i Skåne samt besittningar på Seland. När Porse vid pingsttiden 1330 aflidit, innehades länet af hans enka, konung Magni moder, samt af de två söner hon födt i sitt äktenskap med Porse.

Kristofer, återkommen till regeringen, fortsatte Danmarks styckande. Skåne, äfvensom Blekinge, lemnades år 1329 som pantlän till grefve Johan af Holstein; norra Halland, hvilket redan af konung Valdemar Seier hade lemnats som ärftligt län åt hans sonson Nils, och sedan tillfallit dennes son Jakob, hade af honom blifvit såldt till den norske konungen Håkan Magnusson, som lemnade det åt den svenske hertig Erik år 1305. Fem år derefter lemnades norra Halland som län åt hertigarne Erik och Valdemar, men icke af Norges konung, utan af den danske konung Erik Menved. Vid skiftet mellan hertigarne år 1315, föll norra Halland på Eriks del och innehades derföre, efter hans död, af hans enka hertiginnan Ingeborg och Porse. Norddelen af norra Halland, liggande under Hunahals slott, afträddes till svenska regeringen år 1326. I den derom upprättade traktaten omtalas icke det ännu vigtigare Varbergs hus med underliggande län. Det synes år 1324 ännu hafva varit i Posses våld och nämnes derefter icke i urkunder på ett sådant sätt att man kan draga någon slutsats om dess innehafvare ända intill Porses död. Efter denna tilldragelse hörde hela norra Halland otvifvelaktigt till konung Magnus.

Alltså, vid slutet af år 1330 tillhör norra Halland Sverige, dock såsom danskt län. södra Halland, Skåne och Blekinge innehafvas af dels hertiginnan Ingeborg å sönernas vägnar dels grefve Johan af Holstein. Större delen af det med Sverige landfasta område, som af gammalt tillhört Danmark, var således faktiskt skildt från Danmark, likväl utan att derföre vara förenadt med Sverige. Den tanken borde då kunna ligga helt nära tillhands att vinna allt detta område för Sveriges räkning.

Hvem tänkte först denna tanke? Hos hvem var denna tanke så mäktig, att han framkallade handling?

Urkunderna gifva på dessa frågor intet bestämdt svar. Inom Sverige synes med afseende på de från Danmark afsöndrade landskapens öde och med afseende på den vigt, som deras vinnande kunde hafva för Sverige, fullkomlig likgiltighet hafva rådt. Jag säger *synes*, ty planer kunna hafva uppgjorts och underhandlingar kunna hafva blifvit inledda, fastän de icke förekomma i de till vår tid bevarade dokumenten. Den hemlighet, med hvilken dessa planer och underhandlingar måste höljas, gör sannolikheten att de varit genom skrift fixerade helt ringa.

Så mycket är visst, att det första offentliga steget togs från Skåne.

Konung Magnus, nyss hunnen afslutningen af sitt sextonde år och dermed myndig ålder, vistades i Kalmar mot slutet af juni 1332. »Sedan några tyske främlingar, gudlöse och grymma, heter det i en skrifvelse af år 1340, som fyller bristen af en samtida redogörelse för tilldragelserna år 1332, inkräktat Skåne med städer, slott och fästen, samt börjat mot alla landets inbyggare, genom mångfaldigt, omenskligt förtryck, utöfva ett så svårt tyranni, att vi hvarken till lif eller gods kunde åtnjuta någon frid, frihet, trygghet eller ynnest, i det alla våra rätta lagar, privilegier och sedvänjor förlorat gällande kraft, började man i Skåne tänka på vägar och medel att undkomma detta elände och beslöt då att vända sig till konung Magnus i Sverige. Erkebiskopen af Lund, flere prelater och ädlingar, representanter för borgerskapet och landsbygden, för ändamålet utsedde, bådo honom om hjelp och att han för sådant ändamål ville såsom en rätt furste och herre taga dem i sitt skydd. Efter inhemtande af de sinas råd gaf konung Magnus bifall till skåningarnes begäran. Det bref, i hvilket konung Magnus vid detta tillfälle stadfäste det skånska presterskapets privilegier — den enda urkund, som bevarar minnet af Kalmarfördraget — är dateradt den 19 juni.

Reinhardt anmärker, att då var ännu icke det den 22 augusti 1322 ingångna tioåriga stilleståndet mellan Sverige och Danmark tilländalupet. Det klander för fredsbrott, som denna anmärkning synes rikta mot konung Magnus, torde icke vara befogadt. Den ifrågavarande fredstraktaten, dessvärre förlorad, säges i en gammal anteckning handla om ett förbund mellan Sverige och Danmark, 'på 10 års tid, till dess konung Magnus kommer till sina myndiga år'. Af de två tidsbestämningar, som

här förekomma, de tio åren och myndighetsförklaringen, torde vi hafva rätt att anse den senare vara den egentligen bestämmande, hvaraf följer att 1322 års fredstraktat med Danmark ej längre i juni 1332 egde gällande kraft.

Konung Kristofer synes icke med anledning af denna vigtiga tilldragelse hafva vidtagit någon åtgärd. Han var knappast mäktig dertill och dog dessutom helt snart. Grefve Johan fann sig med skäl missbelåten och Skånes öde skulle hafva lemnats åt vapenlyckan till afgörande, derest icke konung Magnus, enligt skåningarnes vittnesbörd af år 1340, varit angelägen att afböja ett krigs fasor och för sådant ändamål genom köp satt sig i besittning af landet.

Köpekontraktet med grefve Johan upprättades den 4 november 1332. Redan tidigare, åtminstone i början af augusti, hade Magnus antagit titeln 'Skånes konung'. Enligt framställningen af år 1340 blef Magnus af särskilda ombud med skyldig vördnad och heder förd till Lund och på ett extra landsting för Skåne enhälligt vald till landets rätte konung, herre och försvarare, hvilken folket, i denna hans egenskap, gaf trohetsed, till att lyda och tjena honom som herre och konung och till en stadigvarande förening med Sveriges folk och krona. Eget nog gaf denna vigtiga förhandling icke anledning till uppsättande af någon hyllningsakt.

Om tiden för hyllningen lemnas i det ofta anförda brefvet ingen närmare uppgift. Den omtalas allenast såsom följande efter köpeaftalet. Sannolikt få vi förlägga hyllningen till sommaren 1333, då konung Magnus vistades i Skåne åtminstone från något före midsommar och till midten af juli.

Den nyss omtalade novembertraktaten innehöll rörande öfvertagandet af Skåne bland annat följande. Till grefve Johan eller hans ombud skulle den 6 januari 1333 lemnas en summa af 5,000 mark silfver och den 21 påföljande februari en lika stor summa; som säkerhet för utbetalandet af detta betydliga belopp skulle konung Magnus lemna tretio gislar, af hvilka halfva antalet skulle erhålla full rätt att förfoga öfver sina personer, så snart hälften af summan var betald. Hälften af det vigtiga Helsingborgs slott skulle genast upplåtas åt konung Magnus, andra hälften skulle tills vidare tillhöra grefve Johan. För erläggandet af de återstående 24,000 markerna skulle gislar ställas; dock kunde halfva summan få innestå, så vida konung

Magnus vore i tillfälle att som pant för densamma öfverlemna sin moders seländska besittningar. Som slutlig betalningstermin faststäldes den 11 november; dock skulle ett års uppskof kunna ega rum. Gislar skulle frigifvas allt efter som afbetalningar skedde och skulle gislar utses genom två ombud för konungen, två för grefven. Derest ombuden icke kunde komma öfverens, skulle hertiginnan Ingeborg fälla det afgörande utslaget.

Att inom en så kort tid åstadkomma en så betydande summa var icke lätt, i synnerhet som sedan minderårighetstiden någon samlad sparpenning icke fanns; vi hafva konung Magni egen till sina undersåtar stälda försäkran att vid den tid, då han tillträdde regeringen, stod ingen enda mark till hans förfogande. Sanningsenligheten af denna hans uppgift styrkes i öfrigt, såsom af andra blifvit anfördt, af den omständigheten, att han i juli 1332 icke kunde med egna medel inköpa en prakthäst, utan måste för summan ställa borgen af en riddare och tre väpnare. Att han emellertid sökte uppfylla de ingångna förpligtelserna visar sig af de få uppgifter, som stå oss till buds.

I januari 1333 — mellan den första och andra afbetalningsterminen — lånade han hälften af kyrkotionden, dessvärre med förpligtelse att återbetala lånet redan nästa år. Huruvida afbetalningarna fullgjordes å utsatta dagar är icke möjligt att afgöra; uppskof voro under medeltiden lätt vunna. Åtminstone synes den andra afbetalningen hafva blifvit fördelad i poster, som erlades vid olika tider. I maj qvitterar hr Eggert Brocdorf, grefve Johans ombud, en summa af 3,047 mark silfver, som konung Magnus för hans räkning deponerat hos rådet i Lübeck. Hos samma råd anhåller konungen följande månad att få inom staden fortfarande göra afbetalningar till de holsteinska fordringsegarne, ehuru Lübeck under tiden låg i fejd med några holsteinare.[1] Vi finna emellertid konung Magnus i Helsingborg den 10 juli 1333 och får denna omständighet måhända anföras som intyg derom, att han redan kunnat fullgöra allt som fordrades för att komma i uteslutande besittning af dervarande fäste. I slutet af samma månad omtalas som svenska ståthållare i Skåne riddarne Anund Sture och Ulf Filipsson. Den förre hade tillhört det Porseska kotteriet, som omgaf hertiginnan Ingeborg.

[1] Bref om det ena och det andra i *Lübeckisches Urkundenbuch.*

Att åstadkomma de felande 24,000 markena blef så mycket besvärligare, som hertiginnan Ingeborg tydligen icke befanns villig att låta sina seländska besittningar lemnas som pant för halfva summan; åtminstone vistades hon under år 1334 på Söborgs slott, som således måste hafva stått till hennes förfogande. I november 1333 erlade konung Magnus 8,000 mark genom att till danske marsken hr Ludvig von Gleichens enka lemna anvisning på myntet i Lund, som årligen skulle lemna henne 2,000 mark skånska penningar, intill dess henne blifvit godtgjordt. Under tiden upplätos åt henne som län Blekinge, Lister och Mörrums fiske och skulle inkomsten derifrån afdragas på lånesumman.

Under år 1334 lånade konungen af Sveriges presterskap 1,000 mark silfver och han fick dessutom hjelp på det vis, att gislar sjelfve erlade den summa, för hvilken hvar och en af dem med sin person utgjorde borgen; så handlade åtminstone Israel Birgersson i augusti. Derigenom fick han naturligtvis en fordran till konungen, men tid var åtminstone vunnen för denne. För att skaffa penningar pantsattes stora delar af riket och skatter utskrefvos. Ändock utspriddes rykten att konungen var ovillig att lösa sina 'tjenstemän' från den skuld, i hvilken de kommit för hans skuld. I ett bref till Södermanlands lagsaga — antagligen sändes liknande skrifvelser till andra delar af riket — gendrifver konungen dessa rykten. Han hade för att betala sådana skulder bortlemnat så mycket, att af sina årliga ingälder hade han till sitt uppehälle behållit den mindre delen. »Oss misstycker och vi bedröfvas, att tungan hafver varit vår och eder och för liten tacken af dem, som hafva uppburit ingälderna. För den skuld att somliga vilja tränga oss att tynga eder, vår allmoge, mot vår vilje och löfte, bedje vi eder och tro väl, att I viljen styrka oss och våra att stå dem emot. I skolen ock veta för sannt, att vi vilja aldrig tynga eder med någrahanda pålagor, utan oss påkommer stort trångmål antingen af utländske eller inländske, hvilket Gud afvände». Brefvet är märkligt, i synnerhet om vi tänka på en åtgärd från den senare delen af konung Magni regering, då han vädjade mot stormännen till en allmän folkrepresentation. Sammanstälda vittna dessa fakta om en korrekt uppfattning af de rådande förhållanden samt om en konseqvent politik, hvilken så mycket mera kräfver

efterverldens erkännande, som det behöfdes många årtionden innan man i Sverige var mogen för hennes tillämpande.

Det finnes intet som antyder att förtjensten för Skånes införlifvande med Sverige tillkommer stormännen. Det synes mig deremot ganska sannolikt, att tanken på detta vigtiga förvärf snarare tillhör konung Magnus och att den hos honom var ett arf från modern och hennes vän den äfventyrlige hr Knut Porse. För planens förverkligande fordrades penningar. Som dessa voro svåra att anskaffa, måste olägenheter uppstå. Konungen underkastade sig dessa, men det ser ut, som om stormännen icke varit lika offervilliga eller rättare sagdt nog tåliga, när det gälde att bida på ersättning för hvad de af egna medel för ändamålet hade utlagt. En spänning uppstod härigenom allt från början af konung Magni regering och har denna helt visst utöfvat ett ganska stort inflytande på händelsernas allmänna utveckling under hans regering.

2.

Förhållandet mellan Skåne och Sverige var från början ej fritt från tvetydighet. Rätteligen borde konung Magnus endast hafva inträdt i den förre pantinnehafvarens rätt. Så snart lånesumman var betald, skulle panten återlemnas. Få vi tro hvad skåningarne sedermera sade — och skäl att misstro deras uppgift, finnes mig veterligen icke — hade de utsett konung Magnus till sin herre och konung. Denna uppfattning hyste äfven konungen och motiverade henne dermed, att den danske konungen hade blifvit med våld förjagad från sitt rike och under det landet sålunda var herrelöst, hade skåningarne vändt sig till honom med begäran, att han skulle blifva deras herre samt derefter svurit honom såsom konung trohetsed. Uppgiften om Danmarks konungslöshet är väl icke efter bokstafven fullkomligt sann, ty Kristofer var konung alltifrån fördraget med holsteinarne i Ribe den 25 februari 1330, men hans myndighet var obetydlig och ifrån freden i Kiel den 10 januari 1332 hade han, enligt Reinhardts ord, 'intet att luta sitt hufvud till'. I verkligheten kunde således Danmark sägas vid den tid då skåningarne vände sig till konung Magnus, hafva varit utan konung, i händerna på några som tidens handlingar kalla tyranner.

Emellertid kände konung Magnus behof af yttre garantier och han vände sig derföre till påfven, berättade huru saken sig förlupit, och begärde den helige fadrens stadfästelse å sitt förvärf, dervid fullkomligt riktigt framhållande, att Skåne var liksom dörr och lås till hans rike, hvadan derifrån, om landet befunne sig i främmande händer, Sverige helt visst skulle vara utsatt för stort men. I sin ansökan uppgifver han, att Skånes lösen hade uppgått till en summa af 36,000 mark. Påfven svarade i januari 1339, att, ehuruväl han erkände konungens stora fromhet (*eximia devotio*), hvilken blifvit till honom inrapporterad, han likväl icke kunde gifva den önskade sanktionen, emedan det hörde till påfvestolens vanor att höra äfven de andra parterna i en sak.

Konung Magnus hade äfven anhållit om sanktion på andra landvinningar, som han möjligen skulle kunna göra från Danmark. Han hyste således vidare planer för rikets utvidgande.

Det följande året medförde nya och vigtiga förhållanden. Konung Kristofers tredje son Valdemar, i historien känd med det ännu oförklarade tillnamnet Atterdag, hade uppfostrats i Tyskland, och banade sig nu genom traktaten i Spandau i april 1340 och i Lübeck i maj s. å. väg till Danmark och hyllades der till konung på Viborgs ting midsommardagen. Den antagligen då föga mer än 20-årige konungen kunde omedelbart efter hyllningen icke sägas vara herre öfver mera än ungefär fjerdedelen af Jutland. Han var emellertid villig att åter göra Danmark till ett mäktigt rike och han arbetade träget och troget för att vinna detta syfte. Man kan icke annat än akta denna hans sträfvan, äfven om man stundom måste ogilla de medel han använde.

Hur skulle den nye konung Valdemar ställa sig till den skånska frågan? Vid mötet i Lübeck, i maj 1340, var denna fråga på tal, i sammanhang med uppgörelsen med holsteinarne. I en särskild öfverenskommelse med grefve Johan af den 21 maj lofvade Valdemar att han, sedan han hade blifvit vald till konung, skulle stadfästa grefvens år 1332 med konung Magnus rörande Skåne gjorda öfverenskommelse. Ett stadfästelsebref finnes ock i afskrift (tryckt i *Diplomatarium Svecanum* del. IV under nr 3502), i afskriften odateradt, men antagligen utfärdadt samma år (1340), fast senare, i hvilket *öfverlåtandet af panträtten* godkännes. Här säges godkännandet gifvet till förebyggande af

oenighet. En sådan var dock icke härmed förebygd, alldenstund konung Valdemar talar uteslutande om panträtt, konung Magnus deremot ansåg sig, efter hvad redan blifvit sagdt, vara verklig herre öfver Skåne.

Konung Magnus fann det vara nödvändigt att försäkra sig om sina dyrt förvärfvade landskap. I slutet af juni befann han sig i Helsingborg, hvarest förbindelsen mellan Sverige och Skåne förnyades den 28 och 29. Tre urkunder äro bevarade från detta sammanträde mellan konungen och ombuden för Skåne. Uti en stadfäster konungen de privilegier, som af föregående danska konungar blifvit gifna, och gifver dessutom bestämmelser, genom hvilka Skåne ställdes såsom koordineradt med, icke som införlifvadt uti Sverige. Uti ett annat bref [1]) redogöra representanter för presterskapet, främst bland dem erkebiskopen i Lund, två riddare, tre väpnare samt ombud för städerna Helsingborg, Malmö och Vä för förhandlingarna i Kalmar år 1332 och för de derefter följande åtgärderna, samt gifva ny trohetsförsäkran åt Magnus såsom deras verklige konung (*ut vero nostro regi*), hvarjämte de försäkrade att, för den händelse konung Magnus doge barnlös, skulle de icke erkänna någon annan som konung än den som dertill lagligen utsäges af Sveriges och Skånes rådsherrar eller af deras flertal. Den tredje handlingen, af konung Magnus utfärdad, tillförsäkrar de andlige skydd, i fall de för sin trohet mot honom skulle utsättas för något obehag — en antydan om farhågor för konung Valdemars blifvande åtgöranden.

Konung Magni svåger hertig Albrekt, sjelf eller genom ombud, var vid denna tid hos honom i Helsingborg och erhöll den 3 juni försäkran om ett årligt arfvode af 200 mark silfver för visade tjenster. Tre dagar derefter beviljade konungen, på hertigens och hans gemåls förböner, förmåner för staden Rostock. Den 17 november samma år slöt dock samme Albrekt med konungen af Danmark en traktat, som vittnar om mycket vänskapligt förhållande dem emellan. Beteendet är betecknande för hertigens politik, som under de följande åren antager ännu bjertare färg.

---

[1]) Från dansk sida har denna handling, dock utan att skäl gifvas, förklarats kunna med 'temmelig sikkerhed' anses oäkta. Påståendet är af Rydberg i *Sveriges traktater* II s. 24, gendrifvet. Handlingen erkännes af Reinhardt som äkta (s. 527, anm. 13).

Under tiden begaf sig konung Magnus åter ned till Skåne — ett bevis på att han fortfarande ansåg ställningen vansklig, ty den tiden reste man icke för nöjes skuld två gånger på ett år från öfre Sverige till Skåne. I januari 1341 möttes de unga, ungefär jemnårige konungarne, och afslöto vigtiga öfvenskommelser. De möttes, såsom man antager, i Helsingborg,[1]) hvarest konung Valdemar den 3 januari utfärdade ett bref, som omnämner, att skåningarne, i följd af det myckna förtryck de lidit, valt Magnus till sin konung och rätte herre, att de svurit honom såsom sådan trohetsed, samt att konung Magnus af grefve Johan för den dryga summan af 34,000 mark silfver tillöst sig panträtten; den mellan Magnus och Johan slutna öfverenskommelsen godkännes och icke nog dermed, för att bevara vänskapen mellan rikena och freden åt undersåtarne *afstår* Valdemar Skåne, Blekinge, Lister och ön Hven till Sverige för everldelig tid,[2]) utan att derigenom erkebiskopen i Lund skulle på ringaste sätt kränkas i sin ställning såsom danska kyrkans hufvud. Skulle konungen, hvilket Gud förbjude, icke ville hålla denna öfverenskommelse, tillkom det hans 24 borgensmän, bland dem markgrefven Ludvig af Brandenburg och grefve Johan af Holstein, att vända sig mot honom och till konung Magnus. Samma dag sålde konung Valdemar till konung Magnus för 8,000 mark, länshögheten öfver hertigdömet södra Halland och de båda dertill lagda häraden i nordvestra Skåne. De två urkunderna skulle naturligtvis beseglade hafva utlemnats till konung Magnus, men detta skedde icke. Dröjsmålet då kan väl förklaras dermed, att alla borgensmännen möjligen ej voro närvarande vid mötet och

---

[1]) En svensk öfversättning från slutet af 1400-talet af handlingen om Skånes öfverlåtande har som utgifningsort Helsingborg, under det en afskrift från vid pass 1600 har Helsinghor. I betraktande deraf att konung Valdemar, derest Helsingborg är rätt, skulle den 3 januari hafva varit i Helsingborg, den 6 i Roskilde, den 8 i Helsingborg, skulle jag känna mig mycket benägen att anse Helsinghor vara den rätta läsarten och således antaga ett möte först i Helsingör, sedan i Helsingborg, derest icke biskop Brask i en skrifvelse af år 1523 (*Konung Gustaf I:s registratur* del. I, s. 293) hade bestämdt uppgifvit att det åtminstone enligt afskrifterna, i Helsingborg, utfärdade salubrefvet å södra Halland är utgifvet *octava Johannis apostoli et evangeliste* d. v. s. den 3 januari (icke som prof. Schäfer säger den 6 januari). Denna biskop Brasks uppgift, i hvilken äfven kon. Valdemars löftesmän uppräknas, har icke blifvit af Rydberg uppmärksammad.

[2]) Predictas terras — — cum omni iure regio — — resignamus — — concedimus habendas, tenendas et liberas ab omni impeticione nostra et nostrorum successorum ac corone Dacie sub suo dominio iure perpetuo possidendas, omnium premissorum jus, proprietatem et dominium a rectis nostrisque heredibus, successoribus et corona predictis tenore presencium abdicando — alltså icke ett ord om återlösningsrätt. Detta har Reinhardt förbisett.

således icke voro i tillfälle att, enligt i brefvet gifven försäkran, under detsamma hänga sina sigill, men äfven om detta måhända anfördes som en förevändning, torde motivet till uppskof å konung Valdemars sida hafva legat djupare, ty under den följande tiden *tredskades* han att lemna ut dessa handlingar, hvilka han dock måste utlemna, såvida han ville som en hederlig man stå vid sitt ord. [1])

Den 6 januari var konung Valdemar åter på Seland: i Roskilde försäkrade han sina undersåtar om glömska för den förflutna tiden samt lofvade att alla, hög som låg, skulle njuta lag. Den 8 var han åter i Helsingborg, hvarest han beviljade grefvarne Henrik och Klaus af Holstein eventuela förmåner. Kort derefter måste mötet hafva blifvit upplöst.

Konung Valdemar sökte nu komma i verklig besittning af Seland. Biskopen i Roskilde öfverlät den 16 januari åt honom för inemot två år sin stad och sitt slott Köpenhamn. De andlige gåfvo hogom penningemedel, för att han skulle kunna lösa in det ännu vigtigare Vordingborg. Men penningarne räckte icke till mera än en afbetalning och Köpenhamn, slott och allt, måste pantsättas åt ett par holsteinare.

I stället vände han sig mot hertiginnan Ingeborg, för att komma öfver hennes två slott på Seland, Söborg i norr, Kallundborg i nordvest. I juli slöt han förbund med de fem vendiska hansestäderna och hade dessutom bistånd af sin farbroder grefve Johan m. fl. Båda slotten belägrades, men alla ansträngningar att vinna dem visade sig fruktlösa. Grefvarne Henrik och Klaus uppträdde mot konungen och hans bundsförvandter med sådan kraft, att konung Valdemar fann sig föranlåten att den 1 sept. ingå på ett stillestånd samt öfverlåta åt skiljedomarne att åstadkomma fred; i tvisten mellan honom och hertiginnan skulle i yttersta instans erkebiskop Peter döma, i tvisten mellan honom och de holsteinska grefvarne i yttersta instans konung Magnus, med hvilken förhållandet sålunda fortfarande var fredligt, eller hertig Albrekt af Sachsen-Lauenburg eller båda. I alla händelser skulle stilleståndet fortfara till in i oktober; det blef sedermera förlängdt till nästa pingst (den 19 maj 1342).

[1]) Man har fordom från dansk sida betviflat det sedermera utlemnade brefvets äkthet, men dessa tvifvel synas nu vara allmänt uppgifna, Rydberg har bemött dem s. 35.

Af alla dessa fredstankar blef dock intet resultat: nästa vår uppblossade åter fejden. Hansestäderna ville tukta grefve Henrik och hans hjelpare. Konung Magnus, som var missnöjd öfver tyskarnes framfart i Bergen, anmodades af grefve Henrik om hjelp och lät han hansestäderna veta, att det vore honom mycket emot, om man tillfogade grefven och hans broder någon skada. Då detta icke uträttade något, började konung Magnus krig, lät lägga beslag på hansans egendom i sina riken och utestängde dem från fiskerierna i Skåne. Till sist skilde sig grefve Johan från hansestäderna och Valdemar, under det att deremot Albrekt af Meklenburg den 11 augusti tillförsäkrade sin svågers fiender, lübeckarne, skydd. Kejsaren och markgrefven af Brandenburg sände ock Lübeck hjelptrupper under befäl af grefve Günther af Schwarzburg m. fl., hvilka dock på det hela gjorde mera skada än gagn.

Den förnämsta tilldragelsen under kriget var belägringen af Köpenhamn. Konung Magnus hade för 7,000 mark silfver tillhandlat sig panträtten till detta fäste. Konung Valdemar började belägra det. Konung Magnus sände från Halland skepp och manskap de belägrade till undsättning, i samma ändamål kom den holsteinske höfdingen på Vordingborg med en trupp. Den danske marsken Fredrik von Lochen, en sydtysk riddare, tillfogade den 26 juni, med sjöstädernas, tillhjelp undsättningshären ett stort nederlag. Det oaktadt lyckades det ej för danskarne att intaga fästet. I midten af augusti belägrade konung Valdemar åter Kallundborg. Han sökte allt närmare fästa hansestäderna vid sig genom beviljande af förmåner, sökte draga deras fiskare, fiskberedare och köpmän öfver till den danska sidan af sundet, han tillät sig till och med att utfärda privilegier gällande för dem i det nyligen till Sverige afträdda Skåne.

Medeltidsfälttågen voro vanligen ej långvariga. Den 13 oktober slöto hansestäderna och konung Valdemar stillestånd med holsteinarne; dom skulle fällas af de kejserliga och brandenburgska rådsherrar, som funnos vid hären; främst bland dem var grefve Günther. Domarne skulle sammanträda i Rostock i början af december och afkunna domen före den 6 januari 1341.

I tvisten mellan konung Magnus och städerna skulle dom fällas af grefve Günther samt af Albrekt af Meklenburg. Grefve Henrik af Holstein och den holsteinska väpnaren Marqvard von Stove gingo, å kon. Magni vägnar, den 13 okt. in på detta förslag.

Mellan de två nordiske konungarne (och hertiginnan Ingeborg) fördes särskilda underhandlingar. Ett stillestånd afslöts för tiden intill den 13 december, ett möte skulle under tiden hållas i Vordingborg den 25 november, vid hvilket stilleståndet skulle kunna förlängas till påföljande pingst (den 9 juni). Hertiginnan Ingeborgs män skulle återfå sina egendomar på Seland, med skyldighet för dem att deltaga i utredande af skatten till landets inlösande för konung Valdemars räkning. Under stilleståndstiden skulle konung Magnus icke pocka på utlemnandet af de skrifvelser, som konung Valdemar ännu var honom skyldig, I detta, som väl varit närmaste anledningen för konung Magnus att bekriga Valdemar, vann han således icke sitt syfte, men hade i stället förmånen af att besitta Köpenhamns fäste.

Vordingborgsmötet synes hafva blifvit af och stilleståndet förlängdes till pingsttiden. Konung Valdemar fann sig nu nödsakad att afgifva en förbindelse att före den tiden utlemna fyra handlingar i fullständigt skick, nämligen: 1. konung Valdemars stadfästelse af grefve Johans försäljning af panträtten till Skåne; 2. konung Valdemars afträdande af Skåne med tillhörande område till Sverige; 3. konung Valdemars salubref på södra Halland samt 4. det nu afslutade stilleståndsfördraget. Derest icke löftet om dessa handlingars utlemnande hölls, skulle innehafvarne af Vordingborgs och Korsörs slott hålla dessa konung Magnus tillhanda, d. v. s. erkänna honom som sin länsherre.

Under år 1343 fortsattes kriget mellan holsteinarne och danskarne, men konung Magnus synes icke hafva tagit någon verksam del deri. Ännu vid pingsttiden tyckes han hafva varit i mellersta Sverige,[1] men efter midsommar finna vi honom för en längre tid i Helsingborg. Den 17 juli slöt han, i furst Albrekts af Meklenburg närvaro, fred med hansestädernas borgmästare och råd. Den 2 augusti voro ombud för konung Valdemar i Helsingborg och öfverenskommelse träffades om en blifvande reglering af de skånska förhållandena m. m. Tolf svenskar och tolf danskar skulle den 6 oktober sammanträda i Varberg för att afgöra alla tvister mellan konungarne, deras riken och undersåtar; kunde de tjugufyra icke enas, skulle erkebiskopen i Lund hafva utslagsrätt. Denne skulle å båda konungarnes vägnar innehafva Köpenhamns slott med stad och stadens torn intill dess skiljedomen var fallen. De tjugufyra skulle be-

[1]) Hans sigill finnes under ett den 8 juni i Vestmanland skrifvet bref.

stämma tid och sätt för utbetalandet af den ännu återstående hälften af lösesumman för södra Halland. Konung Magnus fick tillsvidare behålla de slott och fästen han (det menas väl modern, såvida hon icke hade på honom öfverlåtit dem) innehade på Seland, intill dess konung Valdemar mäktade inlösa dem, dock skulle de under tiden anförtros åt danske män och garantier skulle gifvas, att hvarken Magnus eller dessa hans slottshöfdingar skulle göra Valdemar någon skada. Slutligen skulle de tjugufyra hafva rätt att granska, förbättra, komplettera, förklara och styrka alla de tidigare gjorda aftalen om de till Sverige afträdda provinserna. Denna handling har af konung Valdemar varit beseglad (den förvaras f. n. i Revals rådhusarkiv), han har dessutom stadfäst den genom en annan handling; äfven fullmakten för hans tolf ombud är i afskrift bevarad. Konung Magnus begaf sig omedelbart efter denna öfverenskommelse till Varberg.

Hvarken konung Valdemar eller hans ombud infunno sig på utsatt tid i Varberg. Han hade sändt bud för att ursäkta sig och bedja konung Magnus sjelf bestämma en annan dag. Denne hade då utsatt ett möte till den 21 i Helsingborg, men ej heller nu kunde konung Valdemar komma, utan gaf fullmakt åt tolf kompromissarier att der å hans vägnar fatta beslut å bas af fördraget af den 2 augusti och tidigare öfverenskommelser. Om detta Helsingborgsmöte är intet bekant; den slutliga uppgörelsen egde rum i Varberg den 18 november. Konung Valdemar erkände sig der hafva till konung Magnus sålt hela Skåne, hela Halland (således äfven Nord-Halland), Blekinge, Lister och Hven för 49,000 mark, hvilka gäldats och gäldades på följande sätt: 34,000 voro betalda till grefve Johan, 8,000 voro betalda till konung Valdemar sjelf för södra Halland, 7,000 erlades på det sätt att Köpenhamn kostnadsfritt öfverläts åt konung Valdemar. Derjämte afslöts en särskild vänskapstraktat mellan konungarne, enligt hvilken större och smärre tvister, som kunde uppkomma mellan dem och rikena skulle afgöras på kompromissväg. Den 20 gaf Valdemar med egen hand Magnus skötning å de afträdda landskapen och lofvade dessutom, att nästa danahof skulle stadfästa öfverlåtandet och alla ingångna aftal. Dagen derefter utfärdade han en ny handling, i hvilken den i de första brefven till holsteinarne och hertig Valdemar af Jutland dem förbehållna rätten att åter inlösa Skåne anullerades. Slutligen förband sig kon. Valdemar att aldrig hjelpa kon. Magni fiender mot honom.

Försåvidt beseglade löften och noggrant formulerade statshandlingar skulle ega giltighet, voro de nyvunna provinserna nu för everldelig tid fastlästa vid Sverige. Till yttermera visso förbundo sig de i Varberg närvarande skånska och svenska andlige att upprätthålla den nu ingångna lagliga och olösliga föreningen mellan Sverige och Skåne, hvilka hädanefter böra betraktas såsom *ett* rike. Äfven sökte konung Magnus sedermera påflig stadfästelse på den gjorda landvinningen.

Konseqvent och kraftigt hade konung Magnus fasthållit planen att gifva Sverige en naturlig gräns i söder. Det hade erfordrats elfva år för att fullborda det vid hans regeringstillträde påbörjade verket.

Den skildring af krigshändelserna, som jag i det föregående lemnat, öfverensstämmer i allmänhet med den gruppering af dem, som Reinhardt framställt. Ordningen mellan händelserna är ganska svår att bestämma, alldenstund de vigtigaste dokumenten äro bevarade i afskrifter, ur hvilka beklagligtvis dateringen blifvit utesluten. Olika meningar hafva i främsta rummet blifvit uttalade rörande följande bref:

A. Bref om stillestånd i kriget mellan konung Valdemar samt konung Magnus och hans moder intill den 13 december, eventuelt följande pingst, med omtalande af ett blifvande möte i Vordingborg den 25 november — hänföres än till 1341, än till 1342;

B. Fredstraktat mellan konungarne Valdemar och Magnus — hänföres än till 1341, än till 1342.

C. Konung Valdemars förbindelse att före nästa pingst utlemna fyra dokument — hänföres än till 1341, än till 1342.

För att komma till ett bestämdt resultat rörande dessa handlingars tillkomsttid är det nödigt att gå tillbaka till det i lägret utanför Kallundborg den 1 september 1341 afslutade stilleståndsfördraget, hvars innehåll är i hufvudsak följande: de uppträdande personerna och makterna äro å den ena sidan de holsteinska grefvarne Henrik och Claus samt deras broder junker Gerhard, hertiginnan Ingeborg och två holsteinska adelsmän, af hvilka den ene innehade hertiginnans slott, sjöröfvarenästet Kallundborg, samt å den andra sidan konung Valdemar, hertig

Valdemar af Slesvig, grefve Johan af Holstein och hansestäderna m. fl. medhjelpare å ömse sidor. Efter medeltidssed skulle förlikning åstadkommas genom ett utslag af skiljedomare. Den ena gruppen, fyra för hvar sida, skulle samlas i Roskilde vid midten af september; i nödfall åtta dagar senare i Helsingör och, om enighet ej ens då kunde vinnas, skulle erkebiskop Peter fälla utslaget. Den andra gruppen, af samma antal som den förra, skulle, om den icke kunde komma till frågans lösning, hafva till öfverste skiljedomare konung Magnus och hertig Albrekt af Sachsen-Lauenburg eller den ene af dem. Kunde ej allt ledas till ett lyckligt slut, skulle stilleståndet vara till inemot midten af oktober. Kom den ena gruppen till ett godt resultat, skulle detta icke hindras, ifall den andra ej hade samma lycka. — Detmar omtalar i sin lybska krönika, att stilleståndet förlängdes till följande pingst.

Urkunden A har blifvit satt i sammanhang med detta fördrag. Den innehåller i korthet följande. De här uppträdande personerna äro å den ene sidan konung Valdemar, å den andra konung Magnus och hans moder samt å båda sidor medhjelparne, å de senares sida omtalas särskildt grefvarne Henrik och Claus, junker Gerhard, som af misstag kallas grefve, hertigarne af Stettin, Bogislav och Baron, grefve Johan af Holstein samt riddaren Bengt af Alefeld. Föreskrift gifves rörande hertiginnans underlydandes besittningsrätt till gods på Seland. Ytterligare öfverenskommelse skulle träffas vid ett möte i Vordingborg, vid hvilket stilleståndet skulle kunna förlängas till nästkommande pingst. Konungen af Sverige skulle under stilleståndet iakttaga välvillig tystnad med afseende på de ännu ej aflemnade brefven. Riddar Fredrik von Lochen och väpnaren Benekin Wulf garanterade, att markgrefven Ludvig skulle gå i borgen för detta stillestånd, vare sig det blef förlängdt eller icke.

Med tillbakavisande af gjorda inkast har Rydberg upprätthållit den för flera år sedan uttalade åsigten, att detta bref tillhör år 1341, Han sätter det i närmaste sammanhang med traktaten af den 1 september. Han ser i denna urkund resultatet af de förlikningsförsök, som i det förra brefvet omtalas. Den förutsatta möjligheten att stilleståndet skulle förlängas till nästkommande pingst motsvarar på det yppersta Detmars uppgift, att det år 1341 slutna stilleståndet förlängdes till pingst år 1342.

P. A. Munch har anmärkt att urkunden måste höra till 1342, alldenstund 1. Gerhard af Holstein bör kallas grefve, hvilken titel han annars ej finnes hafva burit före sept. 1342, men jag tror med Rydberg, att detta inkast icke betyder mycket, helst som urkunden ej är bevarad i originalexemplaret, utan i en dålig afskrift, och 2. grefve Johan af Holstein nämnes på konung Magni sida. Denna invändning söker Rydberg försvaga genom hänvisande till den omständigheten, att Henrik och Claus af Holstein i urkunden omtalas på ett särskildt sätt, hvadan Johan »icke intager samma ställning» som de, men detta inkast synes mig icke vara lika lyckligt, alldenstund grefve Johan *uttryckligen* nämnes bland konung Magni och hertiginnans hjelpare (*auxiliatores*). Försöket att förklara detta genom grefve Johans försigtighet och dubbelhet i politiken är uppenbarligen långsökt: det är en hypotes, som i mina ögon väger mycket litet mot urkundens bestämda uppgift, att han hör till konung Valdemars fienders hjelpare.

C. Annerstedt har velat hänföra urkunden till år 1342 äfven derför att i denna omtalas hr Fredrik von Lochen, som först år 1342 uppträder i Danmark. Ogiltigheten af detta påstående har Rydberg tydligt bevisat i sitt svar på Annerstedts recension af hans traktatverk (i bihanget till första årgången af Historisk tidskrift).

Afgörande för mig i denna fråga äro följande omständigheter. Det finnes *intet*, som angifver att vi här hafva för oss resultatet af de skiljedomstolar, som i brefvet af den 1 september omtalas. Här uppträder konung Valdemar uttryckligen nämnd som *principalis* och jämte honom två af hans anhängare, dess värre antyder ett *etc.* att flere namn funnos i originalet, men på dessa nu okända namn, som lika väl kunnat vara två som fyra, ega vi ingen rätt att bygga några resultat. Att pingsten här angifves som en möjlig ändtermin för stilleståndet gör det alls icke nödvändigt att hänföra traktaten till år 1341, på grund deraf att ett då slutet stillestånd förlängdes till påföljande pingst. I följd af medeltidens sed att fästa stor vigt vid de stora kyrkliga högtiderna såsom gränsmärken i tiden, kunde man mycket väl två år i rad falla på tanken att låta ett stillestånd vara till pingsten, i synnerhet som denna infaller i en årstid, som kan hafva varit för krigföringen af betydelse. Men två positiva omständigheter tala för urkundens hänförande till år 1342. Det

ena är konung Magni omnämnande vid modrens sida. Jag ville annars fästa vigt dervid af den anledning, att konung Magnus i fördraget af den 1 september tydligen uppträder såsom opartisk, eftersom han var utsedd som skiljedomare, men jag lemnar detta å sidan, eftersom Rydberg framställt det visserligen i mina ögon mycket svaga inkastet, att konung Magni namn mot hans vetskap och vilja, mot konung Valdemars tanke kunnat hafva inkommit i den tidigare urkunden — vi bringas här in på hypotesernas område, utan att drifvas dertill af ett enda verkligt skäl. Men som sagdt, för att icke föra tvisten — den å min sida i all vänskaplighet och med all billig högaktning förda tvisten — in på möjligheternas slippriga område, vill jag blott hålla mig dervid att intet factum kan anföras för påståendet, att konung Magnus år 1341 hade aktivt uppträdt vare sig mot hansestäderna eller konung Valdemar, liksom dessutom grefve Johan under alla krigshändelserna år 1341 och ännu något längre afgjordt var konung Valdemars och hansans bundsförvandt. Inför dessa två facta, hvilka framkastade möjligheter icke kunna uppväga, är det i mina ögon nödvändigt att hänföra ifrågavarande urkund A (i Rydbergs traktatverk nr 250) till den senare delen af år 1342, då konung Magnus hade sändt trupper mot konung Valdemar och då grefve Johan hade blifvit denne otrogen.

Det finnes ingen uppgift om konung Magni deltagande i fejden år 1341. Som uppgifterna om denna tids tilldragelser äro knapphändiga är visserligen urkundernas tystnad i detta afseende icke något afgörande vitsord, men det finnes ej heller någon antydan om Sveriges ingripande i striden under detta år. I juli månad voro lybska underhandlare i Bergen och då hade konung Magnus således ännu icke brutit med hansan. Att döma efter de bevarade urkunderna uppehöll sig konung Magnus detta år, sedan han i januari hade lemnat Skåne, först i mellersta och sedan i sydöstra Sverige (Kalmar). Rydberg åberopar visserligen Detmars intyg, att konung Magnus år 1341 helt och hållet stod på de holsteinska grefvarnes sida, men Detmar talar dock på det anförda stället (I s. 251) om vänlighet samt om de ofvan (s. 197) omnämnda brefven, icke om några krigsåtgärder, icke ens om rustningar. För år 1342 äro deremot förhållandena helt olika. För detta år finnes en bestämd uppgift om Sveriges deltagande i kriget, om skepps sändande från Halland. Konung Magnus är detta år i början af juni i Halland och, hvilket icke

torde få anses alldeles betydelselöst, riddaren Ulf Abjörnsson befinner sig i midten af augusti i Skåne.

Urkunden B, en separatfred mellan konungarne Valdemar och Magnus, som förutsätter en annan traktat mellan den förre samt hertiginnan Ingeborg och grefvarne af Holstein, bland dem nämnes Johan — sättes af Rydberg med fog i förbindelse med A och göres likaledes med fog senare än denne. Hör den förre till år 1342, hör B så mycket mera till detta år och detta styrkes deraf, att äfven i detta bref grefve Johan, såsom Annerstedt anmärker, står uttryckligen vid sidan af grefvarne Henrik och Claus såsom konung Magni anhängare. Rydberg söker visserligen försvaga denna anmärkning, till och med göra det rimligt att grefve Johan på detta ställe omtalas såsom hörande till konung Valdemars gynnare, men han synes mig i detta fall förhastat sig i sitt försvar. Låt vara att stället är något korrumperadt och icke har, såsom annars i de flesta fall skett, blifvit med tillfogande af föreslagna läsarter rättadt, så mycket står emellertid fast, att Rydbergs undanflygt är orimlig. Att den annars så strängt kritiske författaren i detta afseende förhastat sig, antydes för öfrigt deraf att han citerar den af honom sjelf publicerade texten oriktigt. Med full rätt tillbakavisar han deremot Munchs försök att hänföra denna urkund till 'ett senare stadium'.

När urkunden B utfärdats vill jag lemna osagdt. Den kan mycket väl hafva tillkommit i sammanhang med det till den 25 november beramade mötet i Vordingborg. [1])

Så komma vi till urkunden C. Den är helt visst, enligt Rydbergs åsigt, tillkommen i sammanhang med B och just C gör det sannolikt, att båda två tillkommit vid Vordingborgsmötet, efter som i C pingsten omtalas som en yttersta termin. Jag behöfver knappt säga, att jag deri skiljer mig från Rydberg, att jag hänför C, liksom A och B till 1342. Munch fäster mycken vigt dervid, att konung Valdemar i C eventuelt upplåter två fästen (Vordingborg och Korsör), som han icke hade i sina händer före år 1345 och 1346, men detta räsonnement är, som Rydberg visat, fullkomligt ogiltigt.

[1]) Munch hänför B till år 1344, hvilket af Reinhardt godkännes, men, med Rydberg, anser jag hans skäl odugligt. Furstarne af Werle hade tidigare kunnat förtjena det omnämnande de här få. I december 1342 voro de åtminstone konung Magni förklarade vänner.

En fjerde urkund bör i detta sammanhang omnämnas, i hvilken konung Valdemar erkänner sig hafva af Skånes höfding väpnaren Johannes Kristineson, å konung Magni vägnar, före den 2 februari mottagit ett bref rörande fästena Helsingborg och Lindholm. Årtalet är i afskriften icke angifvet; med afseende på tiden, då detta bref utfärdades, och rörande de bestämmelser rörande slotten, som den aflemnade skrifvelsen innehållit, äro vi således hänvisade till gissningar, åt hvilka, i ett så oklart ämne, det torde vara oklokt att hängifva sig.

Huru länge Johannes Kristineson var Skånes höfding kan f. n. icke uppgifvas. År 1337 heter höfdingen öfver Skåne Håkan Mattsson, men denne innehade icke embetet år 1339. Johan Kristineson för denna titel första gången år 1341 och nästa gång en höfding öfver Skåne nämnes, år 1346, är det en Karl Nilsson. Det ser dock ut som om Johan Kristineson flere år innehaft sitt maktpåliggande embete. I september 1344 är han tillsammans med konung Magnus i Helsingborg och i Laholm. Då konung Magnus i december samma år reste till Norge, tillsatte han en interimsregering *pro regimine et ordinacione regni Svechie et terre Scanie*, bestående af erkebiskopen i Uppsala, riddaren Nils Abjörnsson, Upplandslagmannen hr Israel Birgersson samt Johan Kristineson, *officialis noster generalis*. Var han fortfarande höfding i Skåne? Det embete, hvars innehafvare kallades konungens *officialis generalis*, kräfver ännu en närmare undersökning, på hvilken jag ej kan inlåta mig här. Jag vill blott påminna derom, att höfdingen öfver Skåne äfven kallades *advocatus generalis* samt att i interimsregeringen borde finnas någon representant för Skåne.

Det ifrågavarande brefvet måste vara skrifvet *åtminstone* före maj 1346.

3.

Genom den fullständiga lösningen af den skånska frågan är 1343 ett märkelseår i konung Magni regering. Men dess betydelse är icke inskränkt dertill. Samma år och vid samma tid som den skånska frågan bragtes till klarhet, blef upplösandet af unionen mellan Sverige och Norge beslutadt.

Antagligen hade konung Magnus sjelf från början uppfattat unionen såsom provisorisk och rent personlig; åtminstone sedan hans äktenskap blifvit välsignadt med en andra son. Sin förstfödde hade han gifvit sin faders namn Erik: när den andre sonen föddes 1340 gaf han honom det norska konunganamnet Håkan och sände honom ännu helt späd till Norge att der uppfostras. Det hade visat sig svårt för konung Magnus att i öfverensstämmelse med tidens och samhällsskickets fordringar — regeringen var den tiden vida mera personlig än nu — styra de båda rikena. Omständigheterna hade låtit honom egna sin mesta uppmärksamhet åt Sverige, hvilket han ansenligt hade ökat genom det lyckliga förvärfvet af Skåne, Blekinge och Halland. I Norge fann man sig försummad och missnöjet hade antagit ganska skarpa former. Man begärde från norsk sida att få Håkan till konung. Konung Magnus synes i början icke hafva velat lyssna dertill, men i ett norskt rådsmöte, hållet i Varberg den 15 augusti, gaf han nådigt bifall till norrmännens begäran, skänkande Håkan riket och konunganamnet med alla dermed förenade förmåner. Under den nye konungens minderårighet, d. v. s. intill år 1355, skulle konung Magnus fortfarande regera i Norge. Det var naturligt, att konung Magnus efter detta skulle vara angelägen om att åt sin förstfödde tillförsäkra tronföljden i *valriket* Sverige. Den svensk-skånska kyrkan lofvade konung Magnus den 13 november att, på sätt han begärt, i vederbörlig ordning hylla junker Erik till konung öfver Sverige och Norge, och vi torde få antaga som alldeles gifvet, att den svenska adeln och städernas ombud samtidigt afgifvit enahanda försäkran, hvilken emellertid icke skulle innebära minsta kränkning af konung Magni rätt att vara konung så länge han lefde. Erik valdes ock till tronföljare den 6 december, hvilken dag konung Magnus utfärdade en förordning om fredens uppehållande i landet samt om hvarjehanda administrativa åtgärder.

Mot denna reglering af tronföljden i rikena torde näppeligen några grundade anmärkningar kunna göras. Det klander, som Birgitta uttalar i sina uppenbarelser torde vi få anse vara fullkomligt omotiveradt.

För de närmast följande åren är med afseende på vårt förevarande ämne intet att säga. I förbigående må allenast nämnas, att mycken uppmärksamhet egnades åt de inre förhållandena, hvarom vittnesbörd lemnas genom Teljestadgan af år

1345, Lödösestadgan af år 1346 samt den år 1347 för lagväsendets ordnande nedsatta kommissionen. Den tanken att i juridiskt afseende förena Sveriges landskap med deras olika traditioner till ett helt, må väl anses hedra konung Magni styrelse. Tid och uppmärksamhet togos äfven i anspråk af rustningarna till det ryska kriget, i hvilket konung Magnus sjelf deltog. Det blef icke af synnerlig varaktighet. I början af juni 1348 lemnade konungen Sverige, den 6 augusti föll Nöteborg (Orekovitz) i hans händer och derefter vände han åter hem. Följande år kom digerdöden till norden och sprider sina fasor allt längre mot öster.

Vid den tid, då farsoten började härja i östra Sverige gick konung Magnus åter i fejd, åtföljd af svenska och norska stormän samt grefve Henrik af Holstein. Fälttåget var åter af kort varaktighet. Längre tid än som för detta erfordrades tillbragte konungen i Estland och Lifland, hvarest han, enligt en samtida urkund, uppträdde med stora anspråk. »Veten», heter det i brefvet, som Dorpats köpmän den 15 januari 1351 afsände till rådet i Lübeck, »att konungen far kring till alla städer, byar och slott så väl biskopens som korsriddarens, och hvad han har i sinnet, veta vi icke».

Om krigshändelserna äro underrättelserna såväl från rysk som från svensk sida, i båda fallen sena, så förvirrade, att vi vid dem icke kunna fästa mycket afseende; det är åtminstone omöjligt att af dem bilda oss ens en ungefärlig föreställning om sakernas förlopp. Det synes mig emellertid nödvändigt att ett ögonblick dröja vid det sista uttrycket i Dorpatköpmännens bref. Hvad kunde konung Magnus haft i sinnet, då han dröjde så länge i Estland och Lifland och då han i dessa två provinser for omkring till alla städer, byar och slott? Jag kan icke svara annorledes än Dorpats köpmän på denna fråga svarade, under det konungens resor pågingo: jag vet det icke. Men jag äger åtminstone rätt att göra en gissning, som jag för större trygghets skuld framställer i frågande form, öfverlåtande åt läsaren att efter liklighet derpå svara ja eller nej eller att hålla inne med sitt svar — månne konung Magnus, hvilken vi synas skyldiga att tillerkänna förtjensten af Skånes, Blekinges och Hallands förening med Sverige, kan hafva haft någon plan att sätta sig i besittning af Estland, en i hvarjehanda afseenden vigtig landsända, som intill år 1346 hade hört till Danmark — konung

Magni halfbröder hade efter fadren haft anspråk på Estland som län under den danska kronan — och som inom sig hyste, på öarna utanför kusten en mycket gammal svensk befolkning? Mig synes det omöjligt att kort och godt besvara denna fråga med ett nej, och det tyckes, som om samtiden varit benägen att besvara henne jakande. Åtminstone blef konung Magnus år 1348, anmodad att vidimera ett par vigtiga handlingar rörande eganderätten till Estland [1]).

Under det konung Magnus var upptagen af det ryska fälttåget hopade sig moln vid horisonten i sydvest.

Konung Valdemar hade under lång tid haft sin uppmärksamhet fäst på utlandet. Han hade gjort en vallfärd till den heliga grafven, han hade uppträdt såsom medlare mellan stridande tyska furstar, men han hade under allt detta icke förgätit, att han hade måst till sin granne i Sverige afstå Skåne, Halland och Blekinge. Det var hans rättighet att med grämelse minnas detta, men det var icke hans rätt att söka göra högtidliga aftal om intet. Från dansk sida [2]) har man hört hans bemödande i denna riktning prisas. Från allmänt mensklig ståndpunkt måste de stämplas som vanhedrande.

Han slöt sig år 1350 mycket nära till konung Magni svåger Albrekt af Meklenburg, som nu hade erhållit hertigtitel; fru Birgitta ger honom en annan titel — räfven — och den var väl förtjent. I maj 1350 förlofvade han sin på sin höjd femåriga dotter Margareta med Albrekts son Henrik oth fick dervid löfte om hjelp från Meklenburg. Den späda fästmön dog, men konung Valdemar lät genast sin två år yngre dotter Ingeborg träda i hennes ställe. Öfverenskommelse derom slöts den 23 oktober samma år. Så mycket tillmötesgående måste tjusa hertig Albrekt; till gengäld lofvade han att bistå konung Valdemar mot alla hans fiender — icke ens svågern konung Magnus var undantagen — samt att bringa riket och alla tillhörande land, såsom de ädle herrar konung Erik och konung Kristofer hade innehaft dem, åter under konung Valdemar och hans arfvingar. Det var alltså ett förbund *mot* konung Magnus, vanärande för båda kontrahenterna, åtminstone efter vår tids begrepp. Icke 14 dagar derefter slöts en ny traktat, i hvilken konung Valdemar lofvade

[1]) Måhända får man härmed sätta i sammanhang det bref som Rydberg publicerat under nr 317, rörande kon. Magni kränkningar af den tyska adelns rätt.

[2]) Icke alla danska forskare dela denna uppfattning. Så har dr Erslev emot densamma inlagt protest.

att till sin blifvande måg Henrik utbetala 10,000 mark silfver, inom ett halft år efter det hertig Albrekt hade bragt det derhän, att Helsingborgs fäste — och dermed Skåne — hade från hans svågers händer kommit i konung Valdemars.

Om än dessa öfverenskommelser i vissa delar hållits hemliga — de voro, som den följande tiden visar, derför icke glömda — är det uppenbart, att man icke i Sverige var okunnig om konung Valdemars planer. För att kunna motstå dem behöfde man penningar. Konungen var i främmande land. Dröjsmål var omöjligt. Drottning Blanche och andra — bland dem äfven Norges drottsete — vidtogo då åtgärder, för att anskaffa nödiga medel. Ett påfligt sändebud var kommet till de nordiska landen för att utsuga dem för s. k. kyrkliga ändamål. Med honom träffades i mars 1351, den öfverenskommelsen, att de insamlade penningarne skulle få lånas »med afseende på det trängande behofvet i rikena Sverige, Norge och Skåne och de krigiska farligheter, som nu ständigt förekomma» — det efter kort hvila utbrutna andra ryska kriget, som höll konungen borta — »och som i närmaste tid med sannolikhet förväntas (*sperantur*). Jag kan icke finna annat, än att det väntade kriget hotade från Danmark. Som i urkunden talas om den förlust, som särskildt drottningen och biskopen i Linköping befarade för sina gods, utestänges tanken på ryssarne; fråga måste vara om en fiende, som var i tillfälle att skada sjelfva Sverige, och någon sådan fanns icke denna tid utom konung Valdemar [1]). Linköpingsbiskopens närvaro betyder väl i och för sig icke så mycket, eftersom öfverenskommelsen träffades inom hans stift, men den framstående plats, som hela brefvet igenom gifves honom och de farhågor som uttalas rörande hans stift, gör det rimligt att sätta denna öfverenskommelse i sammanhang med ett bref, som konung Magnus synes hafva den 13 februari 1351 från Estland sändt till Visby, med uppmaning till staden att rusta och att med afseende på utsändandet af skeppen hörsamma drottsetens befallning [2]). Gotland hörde till Linköpings stift och det synes

[1]) Såsom egendomligt må antecknas, att bland de rådsherrar, som i detta bref omtalas, finnes en väpnare *Nicolaus in Reflostum*, som kanske är den första medlem af Vasaätten, som omtalas i svenska urkunder.

[2]) Jag har uppburit skarpt klander derföre att jag efter Strelow, den förste som meddelat denna skrifvelse, hänfört den till år 1361. Alltid villig att erkänna mig kunna begå misstag, fann jag Strelows datering rimlig, emedan jag icke hade funnit något *alibi* för konung Magnus efter den 3 januari. Sedan jag skref s. 46 i min andel af *Sveriges Historia* och innan ofvan antydda kritik

derför icke omöjligt att konung Valdemar redan vid denna tid tänkt på det plundrings- och eröfringståg, som han tio år senare företog. Säkert synes det, att konung Magnus redan i februari 1351 visste, att man från konung Valdemars sida kunde befara hvad som helst. Det måste derföre varit ganska vigtiga skäl, som så länge qvarhöllo honom i Estland och Lifland.

Om konung Magnus i tid var underrättad om en hotande fara, var det helt naturligt, att han icke långt efter sin återkomst från östern (den 12 juli) stadfäste sin gemåls öfverenskommelse med det påfliga ombudet. De svenske biskoparne hade dessförinnan godkändt öfverenskommelsen. Erkebiskopen af Lund gjorde det dagen före konungen och erkände dervid, att äfven hans stift var hotadt.

Med grefve Henrik af Holstein hade konung Magnus en uppgörelse efter det ryska fälttåget. År 1352 förband sig konungen att betala honom den betydande summan af 8,000 mark silfver, hvilken dock kunde under vissa förutsättningar minskas, såväl till ersättning för gjord, som till lön för framtida tjenst och skulle under detta kontrakt vara inbegripen grefvens broder Nicolaus. Så förtroligt var vid denna tid förhållandet mellan konungen och Henrik, att ett äktenskap var aftaladt mellan den senare och en slägtinge till drottning Blanche. Henrik blef sedermera gift med en dotter af Albrekt af Meklenburg.

Denne, hvars antagligen hemliga traktater med konung Valdemar redan blifvit omtalade, blygdes icke för att underhålla förbindelsen med konung Magnus. Å hans vägnar underhandlade han med Lübeck — konung Magnus hade denna tid mot hansestäderna hvarjehanda klagomål — och hvad han i detta afseende gjorde, godkändes mer än en gång af konungen.

Att förhållandet denna tid mellan Sverige och Danmark var osäkert, kunna vi sluta af de många möten, som höllos mellan konungarne. Det lönar sig icke att tala om dem, alldenstund intet uppgifves om de ärenden, som vid dem förhandlades. Urkundernas tystnad gifver icke ens anledning till gissningar.

(Forts.)

publicerades, har jag i mitt exemplar af Munchs *Norske Historie* (2 afdeln. I s. 707) antecknat ur en af k. Vitterhets Historie och Antiqvitetsakademiens afskriftssamlingar, att konung Magnus ännu den 2 februari befann sig i Sverige; torde han icke gerna den 13 i samma månad hafva befunnit sig i Estland. Misstaget är dock icke uteslutande mitt. Både före och efter mig hafva aktningsvärda forskare hänfört ifrågavarande handling till år 1361.

Den svenska kolonien i Rom under medeltiden.

AF

E. HILDEBRAND.

Klostret i Vadstena, så ensamt stående bland de svenska klosterstiftelserna i religiöst som i litterärt och historiskt hänseende, intog framför de andra en afundsvärd ställning äfven genom sin romerska koloni. Liksom stiftarinnan genom kraften af en stor personlighet och en inspirerad vältalighet för första gången gifvit åt det svenska namnet en europeisk klang, hade hon äfven den lyckan att åt sin stiftelse kunna bereda ett fotfäste i den vesterländska kristenhetens hufvudstad. Att i detta Rom, som så mäktigt lockat hennes fantasi, der hon under många år varit den medelpunkt, kring hvilken de landsmän samlade sig, hvilka fromheten eller forskningslusten dref till Italien, kunna lemna efter sig en sådan föreningspunkt, måste för henne ha varit en tillfredsställelse och kunde för hennes stiftelse i Sverige, hvilken vården deraf tillföll, blifva af icke ringa vinst, så snart påfvarne återtagit sin bostad i staden. De stolta drömmar, i hvilka en eller annan chauvinistisk klosterbroder synes ha invaggat sig, att hans kloster härigenom kunde blifva en mellanmakt mellan den svenska kyrkan och den apostoliska curian, blefvo visserligen intet annat än drömmar, ehuru annars Birgittinernas inflytande på kyrkan icke har varit så obetydligt. Men om det låg mycken öfverdrift, låg det äfven någon sanning i de ord, som nedskrefvos af en bland dessa munkar: »det huset med tillegor och utrymme är oss mera värdt än 10,000 dukater. All vår och vår ordens välfärd beror på det palatset. Hafva vi det i handom, kunna alla de biskopar i Sverige äro icke tvinga oss i någon måtto, utan vi kunna

tvinga dem och deras kyrkor, när oss täckes, och skola de snarare luta till oss än vi till dem»[1]. Det kom ej att gå så långt; derför saknades allt för mycket förutsättningarna å klostrets sida. En stödjepunkt kunde dock kyrkan finna här, och har väl också gjort det en eller annan gång, och huru man utom klostret förstod att uppskatta vigten af denna dess besittning, derom vitnade dess senare historia.

För klostret åter, hvars position visade sig ega mer än en angripbar punkt, måste de intima förbindelser, som på detta sätt läto upprätta sig med curian, vara dyrbara, och att man i klostrets intresse visste begagna sig deraf, derom vitna de apostoliska ynnestbevis, som, rikligare än till någon likartad stiftelse i Sverige, allt framgent tillflödade Vadstena. Att föreståndarne för denna klosterkoloni hade kunnat blifva inflytelserika personligheter, låg i sakens natur. Att de ej blefvo det i högre grad än som skedde, berodde kanske mest på det stora afståndet, som visserligen gjorde dem oberoende i mycket, men äfven försvårade all lifligare växelverkan mellan fäderneslandet och Rom; men äfven på valet af personer, och på de oftast obetydliga eller speciella intressen klostret hade att bevaka. Att några kulturelement i rikare mått härifrån skulle ha tillströmmat klostret, under den tid Italien var bildningens hufvudsäte i Europa, torde knappast kunna påstås; men så mycket verkade dock denna besittning, att synkretsen vidgades utöfver de tränga klostermurarne och ett i någon mån innehållsrikare lif deraf kunde blifva en följd. Om konstens och vetenskapernas pånyttfödelse höres knappt en hviskning, men af de stora händelser, som upprörde verlden, trängde på denna väg ljudet alltemellanåt fram till stränderna af Vettern. Deltagandet för tidshistorien var under konventets välmaktstid alltid lifligt och utgör för oss en af de mest tilltalande sidorna i dess skaplynne, helst derigenom ett dyrbart historiskt material bevarats till våra dagar. Den plan deremot, som kunde legat ganska nära och äfven uttalades, att här skapa en bildningsanstalt för konventsbröderna, blef endast till en mycket ringa del realiserad. Det var något mera än ett vanligt herberge, men ingalunda något collegium. — På fäderneslandets historia i allmänhet har Vadstena kloster genom sin koloni i Rom också inverkat en

[1]) Johannes Nicolai i en odaterad rapport till Vadstena klosterkonvent uti Riksarkivet.

eller annan gång, när man på händelsernas förvecklingar ansåg sig nödsakad att söka en lösning hos S. Peters efterträdare. Åt alla erbjöd slutligen S. Birgittas hus ett herberge: åt prelaten som kom att söka stadfästelse på sitt val, åt klerken, som ville i Italien fortsätta sina studier, åt de fromme, som vid Roms heliga orter ville förrätta sin andakt, åt de botfärdige, som här sökte aflösning för någon synd. Att tillvaron af detta herberge befordrat resorna från norden till Rom synes vara påtagligt; tidtals var tilloppet ganska stort.

Om dess historia äro icke så få urkunder bevarade; den betydelse det egde för moderklostret, gjorde, att de handlingar, som angingo detsamma, icke förforos. Vi kunna genom dem och genom andra uppgifter följa dess öden genom tvänne århundraden, och det är ett försök till en sådan skildring som här skall göras[1]).

* * *

När Birgitta, med de skaror som till jubelåret 1350 strömmade till Rom, anländt till staden, lyckades hon finna ett bättre herberge än de flesta. Det var uti kardinalkollegiets hus[2]) vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso i ett utaf stadens vestra qvarter, nära Campo di fiore, »blomsterfältet», då ännu ingen medelpunkt för den allmänna rörelsen i staden, utan en öppen plats, der det väl kunde hända att boskapen gick i bet och der för öfrigt missdådare plägade afrättas. I dess granskap bodde hon fort-

[1]) Källorna äro hufvudsakligen att söka i Vadstena klosters forna arkiv och bibliotek. numera hufvudsakligen förvarade uti Riksarkivet, K. Biblioteket i Stockholm och Universitetsbiblioteket i Upsala. Bland dokumenten märkas de jämförelsevis talrika rapporterna och brefven från hospitalsföreståndarne i Rom (1447—1531), de fleste förvarade i Riksarkivet och endast till en mindre del tryckta, samt skrifvelser från klosterbröder, utskickade på visitation eller i något annat uppdrag. Af handskrifterna har den i Stockholm förvarande, A. 26 signerade, brefboken varit mest gifvande. Äfven de under sign. F. e. 11 sammanhäftade fragmenten samt handskr. n. 2 i Upsala bibliotek ha lemnat några bidrag, deremot har nästan ingenting erhållits från den annars högt intressanta handskr. n. 6 från sistnämnda bibliotek. För den sista delen af dess historia lemna Johannes Magni »Historia Metropolitana» och Olaus Magni sjelfbiografiska anteckningar (från en handskrift i Krakaus universitetsbibliotek afskrifna af Dr H. Hiärne) upplysningar. Uti Bielkesamlingen i Riksarkivet förvaras handlingar från Ture Bielkes och Peter Rosins beskickning till Italien, som äfven angick hospitalet i Rom. (Några papper om denna beskickning finnas äfven på Skokloster, hvilka jag dock icke haft tillfälle att för detta ändamål genomgå.) För de topografiska och personliga förhållandena i Rom har jag hufvudsakligen användt Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom.

[2]) Hon bodde der fyra år och mera enligt priorn Petri vitnesmål i »Processus canonizationis B. Birgitte». Handskr. A. 14 K. Bibl.

farande under de många år hon tillbragte i Rom och här gjorde hon, »prinsessan från Närike», såsom hon kallades i södern, snart bekantskap med några af Roms ädlaste slägter, så t. ex. den Orsiniska, som hade sina boningar söder om den nämda öppna platsen och sedan allt framgent räknades till hennes vänner och efter hennes död till klostrets beskyddare. För en af dem, Latino Orsini, hade hon, samma år Urban V kom till Rom, räddat lifvet på en son — det räknades sedan bland hennes undergerningar; han och hans hustru voro henne derefter varmt tillgifne och hörde till hennes förtroligare umgänge. Han var en af dem, som voro närvarande vid hennes begrafning, och båda voro vitnen vid det förhör, som anstäldes för hennes helgonförklaring. En qvinna af Roms mindre stadsadel fattade en kanske ännu varmare tillgifvenhet för den svenska sierskan. Hon hette Francisca och var eller hade varit gift med Jacobo Petri de Papazuris, bosatt i ett af de romerska strandqvarteren, Arenula. Det var denna Francisca, hvars bekantskap med Birgitta räknades ända från det stora jubelåret, hvilken slutligen »såsom hemgift» till hennes kloster skänkte sitt eget hus, dit hon först flyttat som gäst från sin förra bostad, der hon sedan bodde med sin familj och der hon slutligen afled. Enligt Franciscas egna ord 1379, då äfven hon hördes som vitne om Birgittas vandel, hade hon skänkt henne sin egendom. Sjelfva öfverlåtelsen skedde först efter Katarinas död, då Francisca den 8 januari 1383 med alla lagliga formaliteter öfverlemnade densamma åt klostrets ombud, Magnus Petri, förbehållande sig nyttjanderätten under sin lefnad och utfästande sig till en ersättning af 500 floriner i guld, i fall hon toge gåfvan tillbaka.

Det var en stenbyggnad, sannolikt icke sämre än de öfriga palatsen före renässansens revolution i byggnadskonsten, belägen ej långt från floden helt nära samma Campo de fiore, som då antagligen sträckte sig obebygdt ända fram till Franciscas port, och försedd med torn. Den pryddes t. o. m. af fem kolonner, rofvet från någon af det antika Roms byggnader, och betecknades också med namnet »huset med de fem kolonnerna»; bakom låg en tillhörande trädgård med murar och smärre tornhus, stötande till andra tomter, bland annat det engelska hospitalets. Sjelfva hufvudbyggnaden låg i hörnet af tvänne gator [1]. Flere rum funnos i densamma och tillfälle synes ha funnits till

[1]) Det har numera som bekant, snedt emot sig Palazzo Farnese.

tillbyggnad. Det var en besittning, med hvilken man, åtminstone på den tiden, kunde ha skäl att vara belåten. Under densamma lydde senare en vingård, dock på ofri grund, ty en dukat om året skulle från den betalas till S. Peters kyrka, och andra hus på spridda ställen i staden, ett sålunda i judeqvarteret, vid forum judeorum, ett annat nära kyrkan Pantaleone. Hvilka deras gifvare varit är oss numera icke bekant. De hyror, som från dessa lägenheter inflöto, synas efter enstaka uppgifter att döma, icke ha varit så alldeles obetydliga. Åtminstone tidtals räckte de dock icke till att bestrida utgifterna.

Efter modrens död bodde Katarina fortfarande i palatset vid Campo di fiore; tillsammans med henne, liksom sedan hon lemnat Rom, den ursprungliga egarinnan, Francisca. Men några år efter Birgittas kanonisation började en grannfamilj, slägtingar till den numera aflidna Franciscas man, att väcka anspråk på en del af egendomen, åberopande någon öfverenskommelse mellan Franciscas svärmor och deras förfäder.

I Italien befann sig då samme Magnus Petri, Birgittas gamle vän och följeslagare, utsänd jämte andra 1394 för att grundlägga Frälsarens kloster vid Florens, det s. k. Paradis. Han fick å klostrets vägnar taga saken om hand uti Rom. De båda parterna — motståndaren hette Giordano de Piscionibus och förde sin talan i eget och sina syskons namn — enades om att skjuta sin tvist under en skiljedomare och föllo med valet på en romersk baron, Gentile Orsini, densamma utan tvifvel, hvars lif Birgitta räddade uti sjukdomen, enligt en uppgift hennes gudson och en bland främjarne utaf helgonförklaringen. Domen afkunnades med all högtidlighet, sedan parterna blifvit hörda å ömse sidor, och utföll helt och hållet till konventets förmån. Det var den 4 april 1395 [1]). Besittningsrätten till sjelfva hufvudbyggnaden blef sedermera icke på länge antastad.

Så långt var allt i sin ordning. Men i Vadstena var man denna tid uteslutande upptagen af sin klosterbyggnad och förmådde ej taga rätt vård om den romerska besittningen, som behöfde både reparation och underhåll. Konventet vände sig derföre till den svenska kyrkan, erbjöd sig att upplåta Franciscas forna palats till ett herberge för resande, i synnerhet

[1]) Gåfvobrefvet tryckt som bihang till Durandi upplaga af Revelationerna, Rom 1628. Domen i afskrift uti handskr. n. 2 i Upsala bibliotek, sannolikt samtidig. Der förekommer äfven den beskrifning på egendomen, af hvilken jag här ofvan begagnat mig.

fattige, som kommo från norden, med förbehåll för egen räkning utaf patronats- och eganderätt och med ansökan om understöd för dess iståndsättande. De svenske biskoparne mottogo anbudet och på ett möte i Arboga bestämde de, »för att icke synas mindre fromma och hyfsade (inhumaniores) än andra nationer, hvilka nästan alla underhöllo hospitier i Rom», att hvarje sockenprest skulle erlägga ett öre och hvarje sockenkyrka lika mycket till husets restaurering, hvarjämte de med löfte om 40 dagars indulgens, uppmanade en hvar af hvad stånd och vilkor som helst, att lemna frivilliga bidrag till hospitiets underhåll (1406 $^{11}/_{2}$). Beskattningen synes blott ha skett för den gången. Enligt senare uppgifter gjordes emellertid sådana insamlingar tid efter annan. Härmed hade sålunda egendomens ändamål blifvit närmare bestämdt. Den skulle tjena till ett hospitium eller herberge för de svenskar, som besökte Rom, ehuru allt framgent under Vadstenakonventets omedelbara uppsigt och styrelse.

Men Rom var ej någon stad, som under dessa och de följande åren kunde locka många resande. Krig, pest, hungersnöd härjade densamma; 1408 föll den för fiendehand och det minsta antalet år såg den en påfve inom sina murar. Det var tiden för den stora skismen och påfvedömets djupa förnedring. Ej under då om gräs växte på torgen i Rom, om grus och smuts hopade sig på gatorna och husen föllo i ruiner. Birgittinerhusets öde tyckes ej ha varit bättre än andras. Redan efter ett par år måste man åter anlita den andliga maktens ynnest, och den gamla gråbrodern, som af conciliet i Pisa uppsatts på påfvestolen och kallade sig Alexander V, utfärdade en månad efter sin upphöjelse en uppmaning att räcka hjelpsam hand till hospitalets byggnad och utlofvade fem års indulgens såsom lön. Längre än tio år skulle ej indulgensbrefvet gälla, men redan efter ett år var påfven död, och omtvistad som hans myndighet varit, kunde den knappt gifva mycken verkan åt hans löften. Tre år senare vädjade fyra kardinaler åter till den kristna offervilligheten, lofvande hvar och en som bragte hjelp hundra dagars aflat[1]). De göra en bedröflig skildring: huset i ruiner; hvarken bäddar, sängkläder eller husgeråd, som dock förut funnits i öfverflöd; främlingarne kunna ej herbergeras och föreståndaren icke tillbörligt underhållas. Hvad verkan denna uppfordran haft är ej bekant, men Johan XXIII:s pontifikat var

[1]) Sv. Dipl. fr. 1401, n. 1120 och handskr. A. 23. K. Bibl.

ej egnadt att återställa tryggheten i Rom och för öfrigt drogs verldens uppmärksamhet snart från Italien till Constanz, der kyrkomötet var samladt och dit Vadstenakonventet också affärdade sina sändebud. Men bättre tider inbröto omsider äfven för Rom; samma år Martin V återvänder till Italien (1418) finna vi äfven, kanske icke blott af en tillfällighet, en fullmakt den första kända, för en klostrets prokurator och föreståndare derstädes med makt att styra hospitalet, herbergera fredliga främlingar och tillbakavisa ofredare [1]). Sedan 1420 vistades åter en påfve i Rom, och med staden synes äfven Birgittas hospital ha höjt sig ur förfall och ruin. Några år derefter beviljar klostret en annan prokurator för träget arbete på husets reparation och vidmakthållande en kammare och underhåll i detsamma, så länge han lefde eller vistades i staden (1425). Till curian affärdades för öfrigt dessa år tvänne beskickningar för att försvara ordens privilegier och institutioner mot och inför dess vedersakare, bland dessa ingen mindre än påfven Martin V sjelf. Måhända förklaras äfven deraf det nyväckta intresset för egendomen.

Men de vidtagna åtgärderna lära icke ha varit tillfyllestgörande. Man har ett vitnesbörd derom, fastän kanhända något partiskt, från 1428. En infödd romare och borgare i samma qvarter, berättar huru Birgittas kapell vansköttes och saknade lämplig och nog vid ingång; en trappa borde enligt hans mening anläggas ned till gatan; främlingar herbergerades icke som sig borde, egendomen förfors och hela klostret hotades med lika stor förlust som nesa, om detta fick fortfara. Han råder dem att skicka ut någon utaf klosterbröderna för att bo der en tid och bringa allt i ordning, men slutar med att erbjuda sig sjelf till deras tjenst som prokurator [2]). Brefskrifvaren hette Nicolaus de Leys och var kanik vid S. Peters basilika, men som han utan tvifvel är densamme, för hvilken en landsflyktig prelat från Sverige ett par år senare bad sina vänner akta sig »mera än för djefvulen», så får man kanske förmoda, att skäl funnos som gjorde förslaget mindre antagligt. Nicolaus de Leys finner man ej heller någonstädes nämnd såsom klostrets förvaltare.

Tre år senare lära verkligen, må hända i följd af denna påstötning, statuter utfärdats för den romerska egendomen, som

[1]) Det var en lekman vid namn Johannes från Gotland.
[2]) Handskr. n. 3, f. 37. Ups. Bibl.

vitna om hvad man i klostret tänkt om dess bestämmelse, ehuru krafterna icke alltid svarade deremot. Så kraftigt som möjligt förbehöll sig konventet här den fullaste dispositionsrätt öfver egendomen, och den skyldighet till hvilken vi ha sett att de förbundo sig 1406 att upplåta sitt palats till ett hospitium för pilgrimer från Sverige, förklaras här blott bero på klostrets fria vilja och barmhertighet. De uppfordra sina efterkommande, då konventets nuvarande omständigheter ej medgåfvo upprättandet af ett kloster i Rom, såsom de ville, att styra, vidmakthålla och förbättra nämda hus, så att ett kapell der kunde inrättas, samt utfärda under ofvan gjorda förutsättning följande stadgar:

1) Tvänne klosterbröder skola utses att styra nämda hus och deras egendom i staden. De kunna återkallas när abbedissan så finner för godt. I Rom skola de vara ordens prokuratorer och generalfullmäktige (generales syndici), med uppdrag att leda förhandlingarna vid curian, samt dess konservatorer med rätt att hålla under uppsigt och tukt de löse bröder (fratres vagabundi), som kunde komma till Rom.

2) Ordensbröder, som komma till staden, böra anmäla sina ärenden för föreståndarne; de ha rätt att få herberge i huset, rum och säng fritt, men underhåll blott en vecka, hvarjämte de ha anspråk på biträde vid förefallande behof.

3) Föreståndarne böra mottaga främlingar, som komma från Sverige, gifva dem vin och bröd i tre dagar, säng och rum i en vecka. Rike pilgrimer, som vilja herbergeras i samma hus, få lefva på egen bekostnad, men få rum fritt, detta såväl under jubelår, som annars. Stridige och trätlystne ega de utdrifva.

4) De böra öfva sig i gästfrihet mot de fattige och äfven bistå dem med själavård.

5) Hvarje afton böra de enligt Birgittas föreskrift sjunga eller framsäga Maria-hymnen *ave maris stella.*

6) Egendomen skall hädanefter kallas S. Birgittas svenska hospital (hospitale S. Brigittæ de regno Svetiæ).

7) Prokuratorerne äro skyldige att, när så kräfves, afgifva räkenskap.

8) De få icke ingå några förbindelser för främmande, icke göra någon skuld, pantsätta eller sälja huset o. s. v.

9) En afskrift af dessa statuter skall hvarje gång lemnas de bröder, som begifva sig ut, och desse böra lofva att ställa sig dem till efterrättelse.

Men hvad styrelsen vidkom blef denna stadga länge blott en död bokstaf; kort efter dess uppgifna antagande uppdrog generalconfessorn Gervinus under sin vistelse i Rom (1431) åt en klerk från Linköpings stift och en lekman att styra Birgittas hus och hospital i Rom. Utaf Eugenius IV utverkades sedermera (1433) en stadfästelse på de senast vidtagna anordningarna [1]. Ett par år efteråt finna vi der blott en enda person, »herr Birger», som stannade i hospitalet uti elfva år.

Under dessa år fick hospitalet herbergera en märkligare gäst än vanligt. Det var den nyvalde ärkebiskopen i Upsala, Olaus Laurentii, som genast efter sitt val fått gripa till vandringsstafven för att vid curian och på andra orter försvara sin rätt mot Erik af Pommern. Konung och ärkebiskop kämpade mot hvarandra i tre års tid, tills en förlikning ingicks, som lemnade ärkebiskopen i oqvald besittning af sitt stift. Till ett af sina ombud vid curian hade han antagit en af klerkerna i Birgittas hus; till kommissarie i hans mål hade af påfven utsetts klostrets beskyddare, kardinalen af Novara, Ardicinus (de la Porta), som bodde i hospitalets granskap uti palatset vid kyrkan S. Lorenzo in Damaso.

Men åter var det ett kyrkomöte, som delade kristenhetens uppmärksamhet och för en tid stälde påfven helt och hållet i skuggan. Och när Eugenius IV undan sina uppretade romare måst flykta gömd i en båt till Ostia och derifrån öfver Civitá vecchia till Florens (1434), var ej mycket att uträtta i Rom. Ärkebiskopen, hvilken såväl af kardinalen som af sina vänner i hospitalet blifvit understödd med lån, qvarlemnade hos herr Birger derstädes afskrifter af vigtigare dokument liksom sjelfva processakten, hvarjämte han lemnade honom kläder och pelsverk att sälja för att bestrida utgifterna, men lät ombuden uti Basel fullfölja sin sak inför conciliet, medan han sjelf höll sig på afstånd, oviss om hvem som skulle slutligen gå med seger, påfve eller concilium [2]. Men de myndige fäderna på conciliet stämde äfven inför sitt skrank konventet i Vadstena, som dit måste affärda sina mest ansedde medlemmar, så t. ex. den senare biskopen i Vesterås Åke Jonsson, för att försvara såväl Birgittas uppenbarelser som dyrbara förmåner för klostret. Åke Jonsson

[1] Se bilagan 2.
[2] Se en odaterad promemoria af ärkebiskopen, sannolikt fr. 1434. Eugenii flykt omnämnes i skrifvelse till honom från Basel af samma år. R. A.

gjorde här en för hans konvent betydelsefull bekantskap. Det var med den lärde spanske svartbrodren Juan de Torqvemada (Johannes de Turre cremata), för de förtjenster han vid conciliet inlade såsom förfäktare af påfvens myndighet, snart upphöjd till kardinal af S. Sixtus (sedermera af S. Maria in Transtiberim [1]). Han blef Vadstenamunkens rådgifvare och stöd, man finner honom snart erkänd såsom klostrets beskyddare; och han skref senare den berömda apologien för klostrets dyrbara grundurkund, de nyssnämnda uppenbarelserna, detta så mycket nödvändigare, som framgången vid conciliet varit mer än tvifvelaktig. Eugenius IV återkom ej efter sin flykt tillbaka till Rom på många år, och staden vardt ännu en gång ett rof för upprorsrörelser, tills den föll under den krigiske prelaten Vitelleschis jernspira, och yttre säkerhet i någon mån återstäldes, men Rom utan påfve förde blott ett halft lif. Staden fick utseende af en herdeby, der boskapen dref omkring på gator och torg [2]). Tvedrägten mellan conciliet och påfven växte under tiden och kyrkoskismen tycktes åter blifva en olycksbådande verklighet, då det förra utsåg till påfve den förre hertigen af Savoyen, Amadeus. Tyskland intog härunder en afvaktande neutral hållning, och den svenska kyrkan synes ha följt detta exempel, den hade ju till ärkebiskop en af legaterna till conciliet och en ansedd medlem af detsamma, Nicolaus Ragvaldi. Det var ej under om vid så ogynsamma förhållanden besöken upphörde i Rom, och klostret i Vadstena lemnade sin koloni derstädes åt sitt öde. Handlingarna gifva oss på många år inga upplysningar om densamma. Vi höra endast af senare vitnesbörd att herr Birger lefde der fortfarande, och att mycket under tiden förfors [3]). Han saknade dock icke allt understöd. Från Sverige uppbar han tid efter annan, enligt efterträdarens vitnesbörd, 625 dukater och äfven i Rom lärer han ha mottagit fromma gåfvor förutom räntorna från de underlydande husen; men af dessa hade han frånhändt klostret några och låtit dem komma i romares händer och för öfrigt ej förstått att hushålla.

[1]) Om deras vänskap talas i en skrifvelse från konventet till Torqvemada 1454.

[2]) Gregorovius, 7, s. 88.

[3]) Det ligger nära till att i denna herr Birger se den under namnet Birger Månsson mera kända prelaten, son till rådmannen i Stockholm Magnus Birgersson (förde i vapnet en stjelk med tre blad), slutligen biskop i Vesterås. Att denne länge vistats i Italien framgår af det förtroende han åtnjöt vid curian, han blef påflig kammarherre, vid vigtiga tillfällen åtog han sig också uppdrag för Vadstena klosters räkning, som kunna tyda på en närmare förbindelse dem emellan. Härom för öfrigt mera nedan.

Ändtligen kom Eugenius IV 1443 till Rom, återflyttande pontifikatet dit för framtiden, och dermed grydde för den förvildade och olyckliga staden början till en bättre ordning. Striden med conciliet lutade allt mera till Eugenii fördel, och i Vadstena fann man nu tiden vara inne att hos curian söka stadfästelse på uppenbarelserna och ordensregeln. De först utsände blefvo emellertid i Tyskland nära Wilsnak utplundrade på allt och måste återvända hem (1444). Kort tid efteråt mottog konventet, med anledning af denna motgång, en skrifvelse från Rom från någon vän eller gynnare, upplysande både i afseende på ställningen i hospitalet och utsigterna i allmänhet. Han afråder dem från att nu skicka några sändebud och ber dem, om det redan var bestämdt, att göra sig måttliga förhoppningar. Påfven tycktes ännu icke ha fast fot i Rom — nyss hade han han varit underlägsen i ett krig mot condottieren Francesco Sforza — han hade för öfrigt i sinnet att personligen draga mot de otrogne, redo att dö för det heliga landets och den heliga grafvens återfående. Den olycksaliga skismen gjorde också svårigheter, (Tyskland hade ännu icke afgifvit sin obediensförklaring till Eugenius); särskildt voro de nordiska rikena misstänkta såväl till följd af sin neutralitet som af sitt vidhängande vid det bannlysta och söndrade conciliet. Men den okände brefskrifvaren ger sändebuden derjämte några goda råd i händelse de i alla fall begåfvo sig åstad. Eugenius IV är känd för sin svaghet för franciscanermunkarne, hvilka han gynnade och framdrog vid alla tillfällen. »Ibören icke komma», råder också vår brefskrifvare, »på höga hästar, med stora säckar, i dyrbara kläder, utan i tarflig klädnad ombundna med rep, så att I liknen tiggarmunkar, och edra bref bören i anförtro åt några fattiga pilgrimer, som I kännen».

Men derjämte lägger dem skrifvaren på hjertat att taga hand om hospitalet. Föreståndarne synas i regeln haft en svensk qvinna med sig för att sköta hushållsbestyren. Den nuvarande — hon hette Margit och var från Gotland — hade börjat att fullständigt tyrannisera föreståndaren, herr Birger. Hon var ohöflig både mot rika och fattiga; de senare lemnades vanligen att dö uti öde hus eller andra hospital och släpptes icke in. Trots allt hvad herr Birger gjort för att draga vinst både af vingården och på annat, klagade han ändå jämt öfver fattigdom och sades nu vara sinnad att se sig om efter en lugnare verk-

samhet. Det var sålunda hög tid att något gjordes för saken [1]).

Klostrets generalconfessor och en annan munk begåfvo sig verkligen, försedda med rekommendationsbref till kardinalen Torqvemada, åstad, och anlände till Rom på hösten 1445. De uppnådde med resan ett af sina syftemål, att få förklaringarna öfver vissa angripna stycken i Birgittas uppenbarelser underskrifna och beseglade, och förde med sig tillbaka Torqvemadas apologi, men annars besannade sig brefskrifvarens farhågor, ty den ännu icke fullt lösta skismen gjorde att de måste återvända i öfrigt med oförrättadt ärende. Hospitalsfrågan lyckades de emellertid ordna på ett jämförelsevis tillfredsställande sätt för en längre tid.

* * *

Samma år nämnda beskickning afgick till Rom, utfärdade konventet i Vadstena resepass (viaticum) för en klerk från Linköpings stift, vid namn Erik Fasteson, hvilken ämnade sig på pilgrimsfärd till »apostlarne Petri och Pauli tröskel» i Rom [2]). Man finner honom året efter (1446) såsom föreståndare i S. Britas hus, enligt en senare, men icke rätt trovärdig uppgift rekommenderad till platsen utaf den dåvarande marsken Karl Knutsson. Det är under hans tid de rapporter begynna, genom hvilka vi sättas i stånd att följa den romerska koloniens egentliga historia, om man så får uttrycka sig, och förbindelserna med densamma. Han stannade på platsen omkring 20 år och dog i Rom uti lugn. Dessförinnan hade han dock varit föremål för mer än ett angrepp af mäktiga fiender — bland dem ingen mindre än Kristiern I af Danmark, och hade varit nära att dragas med af den hvirfvel som störtade Karl Knutssons lycka och tvang denne konung att söka sin räddning i landsflykten.

Det var i ett gynsamt ögonblick Erik prest, så lärer han vanligen kallats, ankom till Rom. Skismen var väl icke alldeles, men i det närmaste död, och Rom begynte att ur smuts och ruiner, ur råhet och hätska strider höja sig till det hufvudsäte för bildning, sköna konster och litteratur, som vi beundra under

---

[1]) Handskr. F. e. 11 på K. Bibl.

[2]) Handskr. F. e. 11 f. 96. K. Bibl. En Ericus Vastonis omtalas såsom f. d. skolmästare i Skeninge år 1440. En Vasto ingick som »frater ab extra» i Vadstena kloster 1411. Sjelf blef Erik med tiden kanik uti Linköping.

det femtonde århundradets senare hälft. Vi få dock icke vänta att finna den nya rörelsen spegla sig i den svenske klerkens skrifvelser. De röja tvärtom i hvilket fjerran han lefde från det märkvärdiga lif, som nu begynte utveckla sig omkring honom, och huru humanismen, i godt som i ondt, var honom en i det närmaste främmande sak. Han hade icke länge lefvat i Rom, då Eugenius IV dog. Med hvilka torra ord omtalar han icke den händelse, som i hela vesterlandet väckte uppseende, då den forne pedagogen från Florens såsom Nicolaus V besteg S. Peters stol och blef alla humanisters och poeters beskyddare, sjelf en af samtidens lärdaste män. »Veten», skrifver han, »att Eugenius blef döder uppå askoodinsdag om nattena, och om midfastosynnedag näst efter kronadis annar, kallader Nicolaus quintus, hvilken så godt som i eno are vigder och valder vart biscoper i Bononia, cardinal och påfve i Rom». Valet skedde d. 4 Mars 1447. Den nye påfvens befordringar hade icke varit fullt så snabba som här antydes. Väl hade han endast året förut upphöjts till kardinal, men ända sedan 1444 hade han varit ärkebiskop i Bologna.

Konsthistorien omtalar Nicolaus V:s storartade verksamhet för Roms förskönande, som visserligen ofta stannade blott vid jättelika projekt eller halffullbordade arbeten, och det var ej utan att äfven det svenska hospitalet fick röna en känning af påfvens planer för stadens omskapande. Roms gator voro i ett bedröfligt skick, trånga, krokiga och smutsiga vägar eller stigar. Men 1450 tillstundade ett jubel- eller gyllenår — numera blott en storartad finansspekulation å curians sida, ty till Rom samlades då folk från verldens alla hörn, och penningar strömmade till den påfliga skattkammaren — och påfven lät befalla att alla allmänna gator skulle stenläggas. Det var till detta välbehöfliga arbete, som hospitalet fick bidraga »med 40 dukater och mera både när och fjärran». Stensättningen blef dock långt ifrån fullbordad, ty först under påfven Sixtus IV började staden i detta hänseende förete ett något så när drägligt utseende [1]).

Men om Erik prest sålunda stod på sidan af tidens mer och mer förherskande strömning i detta hänseende, framskymtar han i stället uti urkundernas halfdager såsom en energisk och

[1]) Gregorovius, 7, s. 640. Det är i ett odateradt bref på papper, förvaradt i R. A., som Erik Fasteson talar derom.

i mer än en riktning verksam man. När han mottog hospitalet, kunde ingen, säger han sjelf, berga sig der för regn; golf, murar och tak voro rötta och förderfvade af vatten, och husets egor hade af vanvård fått komma i romarehand. Han hade inom några få år lyckats väsentligen förbättra hospitalet »af Guds allmosa», hade igenlöst de frånhända egendomarne och upphuggit vingården, så att der kunde sås en tunna hvete: alt detta, oaktadt han efter företrädaren mottagit det minsta möjliga i kontanta penningar. Men han har också stått på sina och hospitalets rättigheter. Inom ett par år råkade han i en het tvist med sjelfva konventet i Vadstena dels om sin aflöning, 300 nobler, som ännu måtte ha stått inne, dels om åtskilliga egodelar och penningsummor, som enligt hans förmenande rätteligen tillhörde hospitalet, bland annat 200 dukater för ett försåldt hus i Rom. Uti klostret infunno sig en dag tvänne Linköpingskaniker på uppdrag af en herr Eriks fullmäktige och föredrogo ett maningsbref af en påflig camerarie och sakhörare, som vid bannlysningsstraff ålade konventet att ofördröjligen utlemna till herr Erik hvad han gjorde anspråk på eller söka förlikning med honom eller ock inom sjuttio dagar efter anståndsterminens utgång infinna sig i Rom och der stå till svars. Man lärer ha valt förlikningsvägen, ty i december sammanträdde konventets ombud med Erik Fastesons uti Linköping; ett bland de senare var den påflige kammarherren domprosten och juris doktorn Birger Månsson, med hvilken han haft tillfälle att göra bekantskap uti Rom, möjligen, såsom ofvan antyddes, hans egen företrädare på platsen. Man förenade sig om att å ömse sidor utse kompromissarier, men vi känna ej det slut hvartill desse kommo. [1]) Men någon harm öfver den behandling de rönt lärer ha grott i klosterfolkets sinnen, ty när sändebud frampå sommaren följande år (1454) afgingo till Rom från den till biskop valde

[1]) Handlingarna, 1453 $^{12}/_{6}$, $^{23}/_{10}$ och $^{16}/_{12}$ förvaras i Riksarkivet. Till det ofvan anförda torde uppgifterna om klostrets exkommunikation (Diar. Vadst. 1453, jf. Silfverstolpe i Hist. Bibl. I. s. 37) böra reduceras. Att åter någon af klostret skulle utsändts till Rom för detta ärende, såsom äfven uppgifvits, är icke sannolikt. Först och främst innehåller Diariet här det misstaget att kalla den ene af de utskickade, Magnus Unnonis, för confessor, då likväl en ny sådan valts redan föregående år och detta förringar trovärdigheten i dess uppgift, der för öfrigt Rom icke nämnes. Vidare var man i December månad, då man knappast torde varit hågad att bryta upp på en romresa. Den ene af resenärerne var åtminstone i Juni följande år i Vadstena Slutligen nämnes icke ett ord härom i den skrifvelse vi genast skola anföra högre upp. Måhända stannade det vid en resa till Linköping, der de nämda ombuden voro i December 1453.

klosterbrodern Olof Gunnarsson, sände konventet en skrifvelse med till sin beskyddare sedan gammalt, kardinalen Torqvemada, der de rekommendera desse till det bästa, men på samma gång beklaga sig öfver sin föreståndares uppförande i denna punkt och låtsas derjämte sätta tro till den sägen, som kommit till deras öron, att han afhändt dem både hus och hospital. De bedja att få veta huru mycken sanning, som kunde ligga häri. Skrifvelsen innehöll för öfrigt tacksägelser för kardinalens vid många tillfällen gifna hjelp och ursäkter derföre att de aldrig öfversändt den häst, som lofvats honom af deras utskickade 1446. De skulle längesedan sändt »en honom värdig passgångare», om ej krigets faror och vägarnes osäkerhet gjort att ingen på egen risk vågade taga med sig en så dyrbar gåfva, om icke någon af klostrets egna bröder eller husfolk, af hvilka sålunda inga på flera år varit utsände.[1]) Antagligen lyckades Erik prest afgifva tillfredsställande förklaringar, ty man hör ej vidare någonting om saken. Några år senare var det han sjelf, som skulle utsättas för en större fara än den hvarmed Vadstena kloster hotats.

Det är bekant att den tvekamp mellan Karl Knutsson och konung Kristiern som vid denna tid pågick fördes icke endast inom de nordiska rikena med vapen eller ord, utan äfven flyttade sig till den romerska curian. Här hade ungefär vid samma tid som den svenska kyrkan definitivt underkastade sig Nicolaus V, den ofvan nämde Birger Månsson förvärfvat sig domprosteriet i Upsala (1449); han hade nyss blifvit juris doktor och har måhända genom lärda studier vunnit någon ynnest hos den tidens store lärdomsgynnare på den apostoliska stolen. Han har uppenbarligen varit en af de svenskar, som bäst känt Rom och curian denna tid. Som påflig nuntie och uppbördsman återvände han 1450 till norden, men synes ha varit den, som derförinnan dragit ett streck öfver alla Kristiern I:s beräkningar, när denne konung till Rom affärdat sin kansler den redan då illa kände äfventyraren Marcellus, hvars plats som nuntie Birger sjelf intog[2]). Det framgår af allt att under hela Nicolai V:s pontifikat en såväl för Sverige som dess konung gynsam vind har blåst vid curian. Kristiern sjelf beklagar sig 1456

[1]) 1454 $^9/_8$ i handskr. F. e. 11. K. Bibl.

[2]) Om Marcellus, se Styffe, Skandinavien under Unionstiden, 3, s. CXXV; Daae, Kong Christiern den förstes Norske Historie, s. 58 m. fl. st.

för konungen af Aragonien öfver den då aflidne Nicolaus V och dennes handlingssätt. Birger Månsson tycks t. o. m. mer än vanligt haft att njuta af den apostoliska gunstens sol. Ett kanonikat i Roskilde hade han förskaffat sig och enligt Johan Messenius' uppgift likartade indrägtiga platser vid domkyrkorna i Lybeck, Merseburg, Strengnäs och Åbo (det sista är åtminstone faktiskt). Men det är uppenbart af de följande händelserna att äfven Erik Fasteson har bistått honom i hans verksamhet mot Kristiern I, kanske äfven sjelfständigt uppträdt. Redan 1456 beklagar sig den danske konungen i en skrifvelse till en af kardinalerne öfver en viss Erik svensk, föreståndare för S. Britas hospital, som motverkar konungens intressen uti hans riken, i synnerhet på Island [1]), och tager sig t. o. m. deraf anledning att låta varna påfven för illvilliga rådgifvare. Hvad härmed åsyftas, om det haft något sammanhang med Marcellus, som en tid innehade Skålholts biskopsdöme på denna ö, torde nu vara omöjligt att utreda. Det egentliga angreppet riktades emellertid först året efter. Ädelhet mot en besegrad fiende hörde ej till Kristiern I:s dygder; det var ej endast Karl Knutsson, utan alla hans anhängare som fingo röna konungens hat. Bland dem, som Kristiern I underrättade om sin lätta seger i Sverige 1457, var äfven Vadstena klosters gamle beskyddare kardinalen Torqvemada. Det är här han gör sitt andra angrepp och han upprepar det ett år senare i ett nytt bref från Köpenhamn till samme kardinal [2]). Det är icke några små beskyllningar som göras herr Erik. Från alla håll, heter det i det första brefvet, höras klagomål öfver hans illgerningar, hans skrymteri, hans girighet och sköflande: »så talrika besvär kunna vi icke längre med tålamod höra». Det är dock en obetydlighet mot ordalagen i den andra skrifvelsen, i hvilken äfven den uppgiften förekommer att han för flere år sedan utskickats af konung Karl till Rom. Hans öfverträdelser äro ofantliga, heter det. Han mottager icke pilgrimerna från Sverige, men utpressar i stället i tyrannisk snikenhet penningar af både rike och fattige och gör sig af herberget för de fattige en snöd vinning. Han plundrar dem på deras penningar och låter dem tomma vandra tillbaka. Huru många äfven förnäme främlingar har han ej låtit grymt om-

---

[1]) Script. Rer. Danic. 8, s. 369. Årtalet skrifves: MCCCCLV(I).

[2]) 1457 18/11. Script. Rer. Danic. 8, s. 386. — 1458 17/11. Handskr. A. 26, f. 314, v. K. Bibl.

komma på allmän gata utanför sin port och till och med om natten tagit både kläder och penningar från dem! Hvilket »nefandissimum sacrilegium» att så göda sig på de armes bekostnad! Det tillägges, hvilket, om det är sant, vore intressantast att närmare känna till, »att hos oss förvaras hans egna handskrifter, genom hvilka han sökt utså tvedrägt i våra bygder och med en huggorms arghet uppvigla till uppror». Dessa klagomål säger sig konungen för öfrigt ha förnummit uti Vadstena, liksom han handlar med abbedissans begifvande. Denna var dock ingen annan än konungens moster Ingeborg, grefve Gerhards dotter af Slesvig: en omständighet, som i någon mån förringar betydelsen af detta skäl för konungens uppförande. Han slutar med uppmaningen till kardinalen att tvinga Erik prest, hvilken af konungen instämts att stå till svars för sina gerningar och sin förvaltning, att oförtöfvadt begifva sig hem till Sverige. Han ber honom tills vidare sörja för hospitalet genom någon i Rom lefvande nordbo, men hotar att annars vända sig till påfven och att skicka ut en föreståndare från sina riken, antagligen då en dansk.

Man förvånas öfver detta anfall på en person i en så anspråkslös ställning som styresmannen för S. Britas hus i Rom. Hade de framkastade beskyllningarna blott varit sanna till hälften, hade nog herr Erik förtjent både att hemkallas och straffas. Men det är kändt att i konung Kristierns latinska kansli användes en stil som i öfverdrifter och svulst söker sin like, som icke heller har sin starka sida uti någon kärlek till sanningen [1]). Det är barbarens smaklöshet och råhet som talar derur. Kallas domprosten Birger för ett »monstrum teterrimum», en »ny cerberus», så kunde visserligen Erik Fasteson icke vänta sig något bättre. Men det ena torde ha lika liten betydelse som det andra.

Trots den gunst konung Kristiern efter Nicolaus V:s död synes ha åtnjutit vid curian under hans efterträdare, den orkeslöse Calixtus III, den spirituelle Pius II, synes han i detta fall ha öfverskattat sitt inflytande. Hvarken lyckades han skada Birger Månsson, som inom några år intog en biskopsstol i Vesterås och till och med, uppenbarligen försonad med konungen, i dennes och egna angelägenheter (just samma biskopsval) begaf sig till Rom 1462, ej heller, så vidt man kan se, föreståndaren

[1]) Se Script. Rer. Danic. 8, s. 369 ff. Jfr Styffe, anf. arb., s. CXXIV.

för hospitalet, som efter ett par år fortfarande finnes på sin plats. Torqevmadas gunst, torde man få antaga, har medverkat till denna lyckliga utgång, som likväl äfven tyckes lägga i dagen att herr Erik förstått att rentvå sig från de hårda beskyllningarna.

Men Kristiern I:s fiendskap hade icke upphört. Fyra år senare riktades ett nytt angrepp mot den svenske föreståndaren. Konungens prokurator i Rom och mäster Albrekt Krommedik, en konungens gunstling, som denna tid vistades i Italien, slutligen biskop i Lübeck, voro de, som nu på konungens bud försökte drifva honom ur huset. En affällig klosterbroder från Reval, hvilken Erik måst utvisa ur hospitalet, hade slagit sig tillsammans med dessa och beskylde honom nu att ha förskingrat egodelarne och förtärt husets räntor i sällskap med dåliga qvinnor och icke älska några andra. Det var mindre underligt, att han vid detta upprepade anfall kände sig harmsen och trött vid det hela, han bad konventet se sig om efter en annan föreståndare, efter han blifvit så hårdt anklagad både inför konungen, drottningen och många andra och storligen misstänkt. Han uppmanar dem derjämte att skaffa sig en generalprokurator i Rom, som kan näpsa sådant ofog, helst kardinalen Torqvemada nu ej längre orkade med mycket. »Kristenheten» tillägger han i slutet af sitt bref, talande om allmänna ämnen, »behöfver stora förböner, hon är i stor våda och villa». Det var den tiden som turkarnes framträngande upprörde hela Italien. Mästaren från Rhodus hade personligen varit uti Rom och anropat kristenheten om hjelp, och påfven Pius II. umgicks med sina planer till ett nytt korståg mot orienten, som han sjelf ville leda.

Skrifvelsen kom riktigt fram; den hade behöft nära fem månader på vägen från Rom till Vadstena. Der hade ett fullständigt omslag uti stämningen egt rum till den förföljde mannens förmån. Konventet säger honom i sitt ytterst vänliga svar, huru de förnummit att han hade godt vitnesbörd, först af gud, och sedan af alla romare, liksom af Sveriges inbyggare, som varit i huset, allt ifrån första dagen han kommit dit — så framt de vilja tala sant. De bedja honom ej öfvergifva sin plats och lofva vid tro och sanning att stå med honom i nöd och lust. De hoppas att han omsider skall få vara der »i mak» och tillägga: »den är nu ej till, som vi bättre tro till än Eder, ty I kunnen och viljen husets bästa och vårt, och derföre vilja vi

ingen annan hafva till dess föreståndare än Eder, så länge Gud gifver Eder makt och förmåga att stå det före». Det var en fullständig upprättelse.

Det stannade icke vid dessa ord. I Sverige vistades den tiden den påflige nuntien Marino de Fregeno, då ännu en lekman, hvilken reste omkring för att insamla den af Pius II pålysta hjelpen mot turkarne. Han befann sig för tillfället (oktober 1462) uti Östergötland; till honom vände sig konventet i sitt bekymmer och han visade sig mycket tjenstvillig. Han talade godt om herr Erik, som han sålunda måtte ha känt, rådde dem att skaffa sig en prokurator vid curian, som kunde svara för orden; föreslog en apostolisk skrifvare och sakförare »i det heliga palatset», en juris doktor Ludovico de S. Geminiano. skref sjelf till honom ett rekommendationsbref och uppsatte formuläret till prokuratorsfullmakten. Konventet sjelft skref dessutom till konungen — hans moster var fortfarande abbedissa, så att hon, om hon en gång lånat sig till redskap åt konungens ovilja, nu kunde godtgöra sitt fel. De hölja äfven här sin förvaltare med loford; han har icke blott gjort sig förtjent af deras erkännande, utan äfven förvärfvat sig ett godt namn vid romerska curian. Det är ur samma skrifvelse vi höra att m:r Albert Krommedik egentligen var fullmäktig för drottningen, den uti Sverige så litet prisade Dorotea, som sålunda redan nu skulle börjat sina trakasserier i Rom emot svenskarne. Konventet uppmanar konungen att icke lyssna till de affällige bröder, som sökte vinna gehör hos honom, utan att i stället taga deras orden i sitt hägn och icke införa några främlingar i deras hospital, som hört dem till »uti flere århundraden». Den tystnad som inträder i denna fråga tyckes visa, att konventet fått sin begäran uppfyld [1]). Någon dansk kom icke in i hospitalet uti Rom. För säkerhets skull uppdrogs emellertid åt Birger Månsson, när han på hösten 1462 reste ut till Rom, jämte åtskilliga andra ärenden, äfven att göra sig underrättad om hospitalets tillstånd. Efter sin återkomst kunde han meddela, att herr Erik trodde sig om att sörja för detsamma, så att han kunde svara inför Gud och på sin själ, men att om man ville skicka ut någon »beqväm och förnuftig» ung man, som kunde vara honom till nytta och tröst, skulle han gerna taga mot

[1]) Se skriftväxlingen i den ofta anf. handskr. A. 26, f. 324, $308^1/_3$ och 142.

honom [1]). Sjelf hade herr Erik trots alla vedervärdigheter funnit behag vid lifvet i Rom och vid ett tidigare tillfälle förklarat att han ämnade stanna der till döddagar, ehuru han då ännu var »oberådder» om han skulle behålla hospitalet eller icke.

Det var under dessa år som man på allvar öfverlade i Vadstena om upprättandet af ett ordens kloster i Rom, hvartill väl äfven hospitalet skulle begagnas. Planen synes ha framstälts vid något generalkapitel; herr Erik afstyrkte den på det bestämdaste och uppdrager en föga lofvande skildring af tillståndet uti detta hänseende i den stad der han bodde. Der hade flere kloster efter hans ankomst blifvit öde; de som någorlunda bergade sig hade 2 eller 3 ödekloster och sockenkyrkor under sig. Både påfve och kardinaler togo bort deras egor och räntor och lade dem sålunda öde. Om sommartiden, fortfar han, är dessutom svår lukt och pest i Rom, så att mesta delen af prelater och munkar lemnar staden. Sedan är också umgänget svårt med dessa valomän (italienare) — de äro hala som ålar heter det i en annan berättelse från Italien — »och I gören ingenting annat än byggen hus för andra, främmande, och de inländske, som komma från Sverige, fara vilse. När ett kloster skall börjas i Rom, så är det icke för S. Britas hus eller på fattigfolks vägnar». Det dåvarande ögonblicket särskildt var synnerligen ogynsamt, ty påfven hade beskattat kloster, kyrkor och prester i gemen för »det bedröfvade turkaörliget», så att fattigdomen var större än någon kunde tro. De eviga striderna mellan Roms baroner voro ett nytt hinder. För tillfället voro Orsinierna, hvilka »för S. Birgittas kärlek skulle varit eder största hjelp till ett sådant förehafvande», både kardinalen (Latino) och de andre, underlägsna sina grannar Colonna och grefven af Everso, en af kyrkostatens värsta småtyranner på den tiden [2]). Skälen tyckas ha gjort verkan, ty planen fick förfalla.

Det var mot slutet af herr Eriks tid, som den frågan först synes ha bragts på tal uti Rom, som sedan under årtionden och nästan intill det sista förblef klostrets älsklingsidé och den första

[1]) Biskopens bref i orig. af 1464 $^{28}/_{1}$ i A. 26, f. 326.

[2]) Den odaterade skrifvelsen i R. A., förskrifver sig antingen från Calixtus III:s (1455—1458) eller Pius II:s tid. Båda beskattade kyrkan för det turkiska krigets skull. Grefven af Everso dog 1465. Sannolikt är den dock från det förra pontifikatet. Brefskrifvaren söger sig ej haft underrättelse på flere år från Vadstena, hvilket bäst stämmer med tiden före det stora angreppet 1457.

i alla dess förhandlingar med curian, den om heliga Katarinas kanonisering. Det var Birger Månsson som 1462 skulle bringa den å bane i Rom. Han kunde dock icke göra mycket åt saken och nästan afstyrkte den till sist. Det skulle kosta minst 2,000 dukater eller än mera.

* * *

Erik prest dog i början af 1465, utan att ha fått, så vidt man vet, någon »förnuftig ung man» sig till hjelp, efter ett lif, som varit växlingsrikt nog, trots den trånga krets, inom hvilken det rört sig. Han hade under de sista åren, kanske som en belöning för sin verksamhet, haft ett kanonikat uti Linköping. Vid hans död befunno sig i Rom bland andra den nyutvalde biskopen i Skara, Johannes, för att hemta sin confirmation, och en norrman, Asgot Svensson från Nidaros. Den senare lät »af tillgifvenhet för S. Birgitta» genom kardinalen af S. Sixtus (sannolikt menas Torqvemada, som då ännu lefde) och nämde biskop öfvertala sig att tills vidare mottaga hospitalet, att ej tyskar, italienare eller danskar skulle få det i sina händer och förskingra egendomen. Det anställdes då en inventering, hvars ännu bevarade längd ger en föreställning om hospitalets inredning på en tid, då man har flere anledningar att anse det ha stått på höjdpunkten. Utom redskap och verktyg af flere slag funnos der en uppsättning af kokkärl, en servis (d. v. s. tallrikar och fat) utaf tenn, 6 silfverskedar, dukar och handtorkare, samt ett icke så ringa antal kuddar, lakan grofva och fina, täcken o. s. v. Derjämte en liten boksamling, mest naturligtvis predikningar och gudstjenstböcker, några verk i kanonisk rätt, ett par s. k. historier om Birgitta, ett par böcker utaf hennes uppenbarelser, talen som hållits i konsistorium inför påfven Urbanus om hennes kanonisation, apologien utaf Torqvemada, böcker om heliga Katarinas och heliga Ingrids underverk, den förra uti »rödt läder». Af icke religiös art äro blott några få verk: en samling bref af Seneca, en »computus» och möjligen några till; på svenska angifvas endast två. Kapellet hade sin särskilda uppsättning af kyrkokärl, prest- och altarkläder, ljus och klockor; bilder af frälsaren och jungfru Maria; deremot, märkligt nog, nämnes icke någon bild af Birgitta; i stället fans der som ett minne ett silfverbälte, som Birgitta burit i sin ungdom. Der förvarades också Eugenius IV:s stadfästelse på egendomens upp-

låtande till orden [1]). Penningar funnos deremot icke. Tvärtom hade norrmannen fått af egna medel betala en del mindre skulder som gjorts under de sista åren, och för öfrigt svarat för utgifterna. Han hade emellertid icke lust att dröja der någon längre tid och bad redan i januari följande år att blifva aflöst. Urkunderna lemna oss här i mörkret för en tid; vi veta endast att en svensk man från Linköpings stift, Petrus Henrici från Kalmar, efterträdt den norske föreståndaren och befann sig i hospitalet 1470, men sannolikt redan några år tidigare.

Det hade ej så få svenskar besökt Italien under de senaste åren. Så t. ex., utom de vanliga sändebuden för nyvalde biskopar, hvilka hade att främja deras confirmation eller ordna deras affärer med curian och utom de förut omtalade, den unge lysande Kettil Karlsson, som dyrt fick köpa sin åldersdispens för biskopsvärdigheten, hans utgifter uppgingo sammanlagdt till öfver 1100 fullvigtiga dukater; så den grundlärde Upsalakaniken Cort Rogge, som dock mest vistades i Perugia, biskop Konrad i Åbo och många andra. Ofvan nämda år (1470) såg S. Britas kapell en i flere afseenden märklig ceremoni inom sina väggar. Det var den dittills nästan obekante Jakob Ulfsson, hvilken emot konung och domkapitel i Sverige hade utverkat hos Paul II sin utnämning till ärkebiskop i Upsala, som här af kardinalen Barbo och några biskopar från Italien, Grekland och Preussen invigdes till ärkebiskop för att sedan återvända till Sverige väpnad med den apostoliska ljungelden mot alla sina forna kamrater, ifall de dristade sätta sig emot hans val. Genom hvad medel han vunnit den sköne och ståtlige Paul II:s ynnest vore af intresse att veta, men intet budskap från Rom meddelar upplysning derom. Den nye föreståndaren i hospitalet har icke spillt på tilldragelsen ett ord, eller har klostret icke ansett det lönt, möjligen icke vågat, gömma hvad han kunde haft att meddela. Der fans ej mera samma intresse, hvarmed man femtio år tillbaka så uppmärksamt hade följt den svenska kyrkans förhållanden.

I sjelfva verket uppgingo klostrets intressen, såsom ofvan nämdes, från denna tid uti frågan om Katarinas kanonisering; den blef deras verksamhets lifsprincip, föremålet för beskick-

---

[1]) Bref af 1466 $^{7}/_{1}$. Såsom af detsamma framgår hade Birger Månsson skänkt en del af husgeråden; det kunde anföras som ett bevis för hans tidigare förbindelse med hospitalet.

ningar, utgifter och skrifvelser. Redan kort efter sin hemkomst till Sverige uppmanades Jakob Ulfsson att jämte rikets biskopar och prelater arbeta på »den helga jungfruns upphöjelse», men tiden var då — midt under fejden med Kristiern I — ej gynsam för förslagets främjande. Underhandlingarna kommo icke rätt i gång förr än ett par år senare; det var naturligt att de i Rom skulle drifvas från S. Britas hus. De inledande åtgärderna gjordes af dess föreståndare, som förberedde på stora utgifter. Pius II hade nyligen kanoniserat Katarinas ryktbara namne och samtida, jungfrun från Siena, och ehuru påfven, af tillgifvenhet för sin födelsestad, betalade hälften, blef den rika staden, försäkrar herr Petrus, nästan utmattad genom omkostnaden. På hans inrådan bestämde sig konventet emellertid både att hos påfven anhålla om en undersökningskommission, att till sin fullmäktige utse en mäster Antonius de Eugubio i den apostoliska räknekammaren samt att från Sverige utskicka särskilda ombud. Påfven tillsatte verkligen en kommission och valet till medlem af den ålderstigne högt ansedde och rike kardinalen Latino Orsini, ur den för Birgittinerne sedan gammalt välvilliga slägten, lofvade allt godt; han dog dock redan 1477. Till Rom utskickades presten Torkil att samverka med hospitalets föreståndare, sedan i Sverige de nödiga vitnesförhören om helgonets lif och gerningar hållits (1475—1477 [1]), och de togo till biträde den lärde Ragvald Ingemundi från Upsala, hvilken redan 1475 utskickats för att utverka privilegierna för ett universitet och å kyrkans vägnar arbeta för kanonisationen [2]). Man var nu i början af år 1479, och den lifligaste verksamhet utvecklades, hvarom en af deltagarne vet att gifva en åskådlig skildring i en skrifvelse hem. Samtidigt bedrefs den berömde franciskanern Bonaventuras kanonisation och man hoppades kunna på samma gång genomdrifva Katarinas. Men det gälde att skynda. Då uppträdde den lille Marinus de Fregeno [3]), numera konung Kristierns sändebud (orator) uti Rom, och erbjöd sina tjenster. Han uppsatte böneskriften till påfven, som också samtyckte att båda kanoniseringarna skulle samtidigt ega rum. Derpå sade dem

---

[1]) Processus canonizationis B. Katerine i K. Bibl. Jfr Silfverstolpe i Historiskt Bibliotek, II, s. 4 ff.

[2]) Messenius. Scondia Ill., I, s. 36.

[3]) Om hans litenhet se ett ofvan anfördt bref från konventet till Erik Fasteson: »liten till kroppen, men stor i vetande och lärdom» (parvus in corpore, sed in scientia magnæ litteraturæ).

Marinus, »att man måste lofva kardinalerna något penningar för att göra dem villigare att främja saken. Han skulle lofva ärkebiskopen i Milano, en af kommissarierna, 100 dukater, kardinalen af S. Vitale (Ausias del Puch), som städse vistades i palatset hos påfven, 50 dukater, hans sekreterare tolf, notarien fyra. De samtyckte, ehuru icke med godt mod. De kommo först till ärkebiskopen. Marinus bad honom enträget främja Katarinas kanonisation, och denne lade slutligen händerna i kors på bröstet, bedyrande att han skulle göra sitt bästa, men bad dem äfven vidtala andra kardinaler, helst Bonaventuras anhängare voro i full verksamhet. När de skulle gå, hviskade Marinus till kardinalen att de lofvade honom 100 dukater. Men denne, fortsätter skildringen, utbrast vredgad: »o, domine Marine hurudan menniska är Ni? Tror Ni icke jag har ett samvete? Jag vet hvad jag bör göra. Tala icke mera om den saken». Marinus gick sin väg helt förlägen, »men vi gladdes högeligen att vi sluppo från en så stor utgift». I sjelfva verket tyckes kanonisationen mest ha varit en penningfråga. Ty kardinalen frågade dem, »han I nog penningar för kanonisationen», och när de kommo till påfvens palats, frågades dem, »om de hade nog penningar». På båda ställena svarade de ja, men med tungt hjerta, ty i sjelfva verket vore de utan, och måste hos en bankir söka skaffa sig ett kreditiv, i förhoppning att den växel de väntade från fäderneslandet skulle förslå. [1]) Men deras försök lyckades icke. »Jag var sjuk af ångest för den skandal, skada och skam, som skulle träffa klostret, när vi stodo der som lögnare utan medel. Aldrig skulle denna påfve verkställa kanoniseringen, och allt hvad vi hittills gifvit ut, skulle vara bortkastadt». Då blef kanoniseringsfrågan på sjelfva konsistoriidagen uppskjuten både för Bonaventura och Katarina till följd af de politiska konjunkturerna. Året förut hade nämligen Sixtus IV gjort sitt misslyckade försök att uti Florens röja de båda Mediceerna Juliano och Lorenzo ur vägen. Hela Italien råkade i uppror, och kriget var 1479 uti full gång. Till Rom hade, enligt vår brefskrifvare, ankommit sändebud från Frankrike, England och många italienska stater, men de fredliga utsigterna voro ringa och den förbittrade påfven hade annat att tänka på än helgonförklaringar. Marinus släppte emellertid icke svenskarne. Han ville att de skulle utse kardinalen af San Vitale

[1]) De tyckes ha väntat minst 1100 dukater, men brefvet är här defekt.

till prokurator och hoppades uppenbarligen mindre motsträfvighet hos honom: »jag skall lofva honom ett silfverkärl om 40 dukater, att han skall främja kanoniseringen. Sekreteraren bören I gifva fyra duk. på hand och notarien två, men sedan saken är afgjord bör kardinalen få sitt silfverkärl och de andra resten». Svenskarne måste följa med till palatset, blefvo presenterade för kardinalen och gåfvo åt en af hans uppvaktning, om det var sekreteraren eller notarien visste de icke, handpenningen, men icke mer än en dukat i betraktande af att frågan var uppskjuten och ingen visste, huru det kunde komma att gå. Marinus låg emellertid öfver dem för att få äfven de fyra dukaterna och slutligen måste de gifva fram dem, då han förklarade sig redan ha lofvat dem och icke ville stå som lögnare för deras skull. De lärde sig af erfarenheten att, såsom tidigare en svensk prelat fått höra från Italien, man vid curian endast älskade får med ull.[1]) Men de lärde sig också att känna Marinus: »det är icke en sådan man som han ser ut; han har en len tunga, men jag fruktar att han har annat i hjertat än på läpparne». De hade dessutom kommit under fund med att han å den danske konungens vägnar vid curian utverkat mycket mot Sverige, men kaniken Ragvald skulle taga afskrifter af alltsammans, så snart det lät sig göra. Det var egentligen Kristierns drottning Dorotea, som vid denna tid föll curian besvärlig med sina suppliker mot svenskarne, hvilka icke ville utlemna Örebro och hennes öfriga morgongåfvogods eller lifgeding.[2]) Den roll Marinus dervid spelade, kunde ej väcka förtroende för honom uti Sverige. Vi finna honom i slutet af samma år i hans stiftsstad Cammin såsom apostolisk nuntie instämma det svenska riksrådet till Greifswald för att höra hvad han å den helige fadrens vägnar hade att andraga i tvisten mellan de båda rikena. Det ledde ej till någon påföljd.

Petrus Henriči och herr Torkil hade emellertid fortfarande sammanträden med kommissarierna för Katarinas kanonisering, och man hoppades altjämt, att den skulle ske samtidigt med

[1]) »Curia Romana non curat ovem sine lana» Handskr. n. 6. Ups. Bibl.

[2]) Se Styffe, Bidrag etc. IV, s. LXXVIII ff. — Den anförda skrifvelsen är daterad 1479 vid pingsttiden, men är mycket skadad. Skrifvaren torde emellertid vara den ofvan nämnda Torkil, adressaten en prebendat i Vadstena, som vi sedan finna i Rom. Märkligt nog nämnes icke ett ord om Hemming Gad, som sålunda ännu icke torde ha anländt till staden. Ragvald Ingemundi, längre fram samma år nämd till ärkedjekne i Upsala, framstår i stället som underhandlare. Måhända efterträddes han först af Hemming.

Bonaventuras, tills denne 1482 verkligen förklarades för helgon, men Vadstena fick nöja sig med en påflig bulla, som ytterligare uppsköt frågan om Katarina, tillsatte en ny kommission och medgaf att man under tiden fick i de nordiska rikena egna henne den vördnad, som tillkom helgonen. Något mera uppnåddes icke, trots alla följande ansträngningar från klostrets sida. Måhända hade man icke att förfoga öfver tillräckliga penningmedel. De senast använda ombuden återvände nu till Sverige, då de ingenting vidare kunde uträtta. Man hoppades att sändebuden från hertig Georg i Baijern, hvilken nyss grundlagt ett birgittinkloster i sitt land, skulle kunna göra något för saken, men förgäfves. Slutligen kom 1487 en ny mission från Sverige, sjelfve generalkonfessorn och en klosterbroder, hvilka jämte Petrus Henrici, numera kanik i Linköping, skulle bedrifva kanonisationsfrågan. De bemyndigades att mot säkerhet i klostrets egendom upptaga ett lån på 900 dukater, som dock endast skulle få användas för det uppgifna ändamålet; de återvände följande år utan att ha kunnat uträtta något väsentligt, och penningarne qvarstodo i banken, för att snart, som det ser ut, få åtminstone till en del en annan användning.

Med hospitalet inträffade under dessa år ingen annan förändring än att efter åtskilliga underhandlingar man beslöt att försälja vingården, hvilken det befans mycket svårt att sköta. Den måste för det mesta arrenderas ut och man fick endast osäkra räntor; herr Peter hade sjelf haft den en tid, men fann sig för gammal att längre sköta den. På påfvens befallning undersökte en biskop och en domherre i S. Peter om köpet var till klostrets fromma och funno att köpesumman med 30 dukater öfversteg det af dem åsatta värdet. För penningarna inköptes ett annat hus, 11 till 12 år gammalt, som beräknades gifva en 18 dukater i afkastning. Huset vid judetorget, la Giudecca, synes man redan tidigare ha utbytt mot ett annat snedt emot sjelfva hospitalet. Detta tyckes, att döma efter vissa antydningar utaf Olaus Magni, sedermera ha uppslukats af Palazzo Farnese.

Sedan utsigterna tills vidare försvunnit att något kunna uträtta för Katarinas sak, har man uppenbarligen icke i klostret vårdat sig om att bevara de bref, som kommo från Rom, ifall Petrus Henrici haft något vidare att skrifva om på gamla dagar. Huru gerna skulle vi icke hört något om det svenska

sändebudet Hemming Gad, Alexander VI:s hofman och kammarherre, om hans verksamhet och lif uti staden; ingenting hindrar antagandet, att han hela denna tiden bodde i hospitalet.[1] Det vitnar icke mycket om intressenas lifaktighet eller omfattning, denna tystnad, ehuru det kunnat stå till buds att få upplysningar fulla utaf betydelse för fäderneslandet, för att icke tala om händelserna uti Italien.

Det kom emellertid en stund, då Hemming Gad torde behöft anlita hospitalets hjelp. För att få medel till utförandet af kriget mot ryssarne hade man i Sverige tillgripit en utväg, som förefaller något föråldrad: utverkandet af en korstågsbulla från det påfliga kansliet. Sten Sture sjelf har ifrat derför, Hemming Gad, kaniken Henrik Venne och hospitalets föreståndare voro i verksamhet uti Rom och vunno ett slags diplomatisk seger, då de nådde sitt mål (1496), ty äfven från tyska orden hade man, men med mindre framgång, eftersträfvat en dylik förmån. Men när bullan om »cruciata och röda kors» kom till Sverige, var ställningen redan en annan, och Jakob Ulfsson har, enligt Hemming Gads uppgift, undertryckt densamma (möjligen blott fördröjt dess bekantgörande, tills det blef för sent), emedan konung Hans der omnämts såsom i förbund med ryssarne.[2]) Men vid curian kräfde man lösen, 880 dukater, och de svenske ombuden hade icke haft mera än 460, stodo i ansvar för återstoden och hade redan råkat i bann för sin försummelse att betala. Full af förtviflan skref Henrik Venne, nu hemkommen från Italien, till Petrus Henrici (1498) att han och domprosten (Hemming Gad) måste uttänka något medel att komma ifrån saken: »i hvilken olycklig stund gaf jag ej mitt samtycke till denna expedition; jag har sedan dess ej haft en timmes ro». Hemming Gad åter afsände till Riksrådet ett vältaligt bref, der han bad dem veta hans, her Peder Henrici och m:r Henrik Vennes »oförderf»: »snarare kan ett cronadt rike sig före komma, än tre fattige män, rikesens undersåta, som mente all ting skicka til det bästa och mycket lofvades för arbete och möda». Han rådde, något machiavellistiskt, att, om de ej sjelfva kunde bruka korstågsbullan, de skulle försöka göra sig af med den i Lifland

[1]) Hans nära beröring med Petrus Henrici framgår ur dennes bref.

[2]) Bullan sådan den förekommer i Fredenheims afskrifter nämner ingenting om k. Hans, men den åtföljdes af andra skrifvelser, hvilkas innehåll ej är närmare kändt. — Jf. Henrik Vennes bref 1498 7/2: »maledicta sit illa retardacio prime bulle», samt Styffe, Bidrag etc. IV, s. CXCVI ff.

eller Preussen. Slutligen lärer det lyckats att af Vadstena kloster få ett lån på 500 dukater, möjligen just utaf de för Katarinas kanonisering i Rom innestående medlen,[1]) och Hemming kunde återvända till Sverige. Det gälde sedan att ställa klostret till freds, men redogörelsen för dess krafbref och det obehag, som deraf vållades Hemming Gad, ligger på sidan af mitt ämne.

Herr Petrus Henrici hade tillbragt mer än 30 år i Rom och begynte blifva mycket gammal. Bland de svenskar, hvilka denna tiden i icke ringa antal drogo till Italien — nästan hvarje mera framstående prelat vistades der någon längre eller kortare tid — var äfven den nye domprosten i Linköping Hans Brask. Närmaste anledningen till hans besök denna gång var en obehaglig tvist med borgmästaren Larens Nielsson i Linköping, som beskylde honom tämligen oförtäckt att ha utfärdat ett falskt dokument, I Sverige, lyckades hans motpart så intrassla saken att domprosten för att tysta onda tungor tog sin tillflykt till curian och gjorde tvänne resor dit, kort efter hvarandra, men lyckades också både få stämning, bannlysning och utslag på sin vederdeloman.[2]) Af dessa ofrivilliga besök i Rom begagnade sig Hans Brask för andra ändamål; den andra gången vistades han mer än ett år i staden och knöt der vänskapsband; måhända var det nu han gjorde sig bekant med den italienska litteraturen och lärde sig de »romaretakter», hvilka sedan gjorde honom fruktad och misstänkt i Sverige, eller den *practica curiæ*, hvarpå han sjelf satte så högt värde. Innan han återvände till Sverige 1504, har han derjämte med den gamle föreståndaren gjort en öfverenskommelse, att denne skulle till honom öfverlåta hospitalet under full besittningsrätt med förbehåll för herr Petrus att der få rum, kläder och föda, hvarjämte han till domprostens återkomst från Sverige skulle sköta förvaltningen. Vi känna ej de inre orsaker, som kunnat förmå föreståndaren till en sådan för hans konvent mindre fördelaktig uppgörelse; men att Hans Brask har tänkt på en längre tids vistelse i Italien är ett faktum af intresse för hans karakteristik.[3]) Hvilka frukter han, den mångsidigaste man på den tiden

[1]) På fullmakten att upptaga lånet 1487 $^{8}/_{8}$ står antecknadt: Instrumentum super summa nongentorum ducatorum jam per electum Lincopensem ablatorum»

[2]) Se Handl. rör. Skand. Hist., 16, s. 86 ff.

[3]) Att det var fråga om en verklig vistelse i Rom, ej blott att få hospitalet i sin hand, framgår af uttrycket *reditus*.

i sitt fäderneslaud, skulle skördat af en längre vistelse i Italien är lätt att föreställa sig. Han har på äldre år med saknad tänkt på sin vistelse i södern, det framgår af mer än ett drag, och han önskade sig kanske dit och till den anspråkslösa platsen som föreståndare i hospitalet, då han tjugo år senare skref till en vän och skyddsling i Rom: »längtar Eder efter omsorg, homod och bedröfvelse, så skynden Eder hit och glömmer icke qvar patientiam (tålamodet),» och i Sverige redan fann sig som i skärselden. — Innan han reste hem, hade han äfven förmått herr Petrus, som han uppenbarligen kunnat linda kring fingret, att låta honom pantsätta några af hospitalets klenoder, ett silfverkors, en flaska m. m., hos bankiren Vittorio Zelonis i Rom för en summa af 80 dukater. Han uppsatte emellertid en ordentlig skuldförbindelse och ålade högtidligt sin syster och kaniken Verner att, om han doge innan hemkomsten, ofördröjligen betala skulden. Till Vadstena tyckes emellertid ha trängt fram någon hviskning om dessa förhållanden eller har föreståndarens ålderdom gjort en åtgärd nödvändig. I hvad fall som helst ha de åter egnat några tankar åt hospitalet och afsände 1504 tvenne af de mest framstående klosterbröderna Jönis Nicolai och Petrus Ingemari, till Rom; dock tyckes förpantningen af klenoderna ha varit en öfverraskning för Jönis Nicolai, hvilken först anlände dit (i midten af augusti 1504). Han fann herr Peter ännu vid lif, ehuru litet förmående af ålderdom, men kapellet stod på fallande fot, uppstyltadt med två stora stockar, och icke en penning att förbättra det med. Han hade i Florens fått rekommendationsbref till kardinalerna Giovanni Medici (den senare Leo X) och Francesco Soderini (Volteranensis), men kunde utan penningar ingenting uträtta. Det var månhända denna omständighet, som förmådde honom att återvända redan i oktober. Efter sex månaders resa befann han sig åter i Stockholm (i midten af april 1505) och afgaf till konventet sin rapport om ställningen i Rom, framhållande nödvändigheten att rådgöra med ärkebiskopen samt rikets prelater och herrar om hjelp. Dagen innan hans resa från Rom ankom Petrus Ingemari och lärer verkligen haft med sig fullmakt att skilja Petrus Henrici från föreståndareskapet, utan att dock begagna sig deraf. Han stannade fram på följande året i Rom för att bland annat utverka stadfästelse på klosterregeln och privilegierna, hvari han äfven lyckades, och har sedan märkvärdigt nog åter rest, ehuru hans

närvaro tycks ha varit behöflig. Om det skett före eller efter den gamle hospitalsföreståndarens död, som synes ha inträffat hösten 1505, och de händelser vi här nedan ha att omnämna, är icke bekant. Hans Brasks planer lära emellertid härigenom liksom genom den följande förvirringen ha blifvit korsade. Sin skuld betalade han ordentligt, men hos klostrets folk synes ännu länge en djup misstro ha dröjt qvar emot honom. [1])

* * *

Knappt var Petrus Henrici död, förr än påfven Julius II skyndade sig att mot all rätt genom en vanlig reservation disponera öfver det svenska hospitalet. I ett apostoliskt *breve* till Pietro d'Aretio, kanik i Arezzo, icke gerna den ryktbare smädeskrifvaren af samma namn, som nu ej var mer än 18 år gammal och knappast ännu hunnit göra sin uppkomst, uppdrog påfven åt denne att insätta en gunstling hos biskop Rafael af Albano, en augustinermunk (kanik) från klostret Rilley i Bretagne, vid namn Antonius de Castro Morandi (Château-morand), till hospitalets föreståndare (1506). Det var ej en tid som respekterade andras rättigheter, allra minst klostrens eller de svages. I Vadstena åter hade man funnit nödigt att utsända en ny mission, det var samme Jönis Nicolai, som i klostrets ärende år 1504 gjort en dylik resa och nu för tredje gången enligt egen uppgift besökte Rom, och Bertel (Bartoldus) en klosterbroder af tysk extraktion och snart i ordens historia beryktad. Huruvida den nämda åtgärden af påfven då redan varit känd, derom upplysa ej handlingarna. Den förre återvände snart missnöjd med sina förmän; han hade sjelf fått förskjuta respenningar och ingenting fått igen [2]). I ett bref till en magister Laurentius, som ämnar sig till Rom, utgjuter han sitt hjerta och ber honom vid deras gemensamma ungdomsminnen om stöd — de hade tillsammans besökt Skara skola, på den tiden synbarligen en af de mest ansedda i landet, och Upsala och i flere månader

[1]) H. Brasks skuldförbindelse och kontrakt med Petrus Henrici, det senare i en afskrift af Petrus Magni, uti R. A. Se vidare ett odateradt bref från Jön. Nicolai (af 1505) och Petrus Magni stora bref hos Stiernman, i noterna till Peder Svarts föregifna biskopskrönika.

[2]) I Rom hade han funnit före sig skrifvelser af Hans Brask riktade emot honom; möjligen har detta bidragit till hans återkomst. Vi höra att de varit ovänner, men sakna närmare detaljer.

icke blott läst, utan ätit, druckit och sofvit tillsammans, de hade sedan tillbragt i Rom mer än ett halft år i hvar andras sällskap. Han talar om sin ställning till klostret med bitterhet: »jag har visserligen lofvat lydnad, men ej *absolute*, såsom en oxe eller åsna, för penningar köpt, måste lyda sin herre, utan endast i allt godt, lofligt och ärligt» o. s. v.[1]) Det var en protest som förklingade, kanske blott ett utbrott af simpel harm.

För Bartold, som stannat qvar i Rom, hopade sig i början vedervärdigheterna. I hospitalet kunde han ej få rum och hade icke klostrets prokurator sedan många år vid curian, han hette Latinus de Massa, herbergerat honom i sitt eget hus i ett års tid, hade han och hans sak varit ute. Någon beskyddare kunde klostret ej längre sägas ega, ty den de haft, kardinalen af Portugal, Georg da Costa, var 96 år gammal och orkeslös[2]), men så länge han lefde kunde man ej välja någon annan. Man hörde sig för hos kardinalen af Volterra, den ofvan nämde Francesco Soderini, men utan framgång. Äfven ett annat missöde träffade Bartold. En klerk från Upsala, Laurentius Erici hade fått honom af någon anledning kastad i fängelse och hotat honom med döden. Han kom dock undan och lyckades fullfölja processen mot usurpatorn i Vadstena-palatset. Denne fann för godt att fly tagande med sig husets bästa klenoder, men lemnade sina föregifna rättigheter åt en landsman, Johannes Jonchet. Förhållandena i Rom begynte att väcka en för Vadstena kloster mindre behaglig uppmärksamhet, och skrifvelser kommo från olika håll med uppmaningar och påminnelser att taga vård om egendomarna uti staden[3]). En ny expedition utrustades (1507); det var klosterbröderna Peder Månsson och Johannes Mathie, men väl utkomna på hafvet uppfångades de af konung Hans' kryssare och fördes till Visborg på Gotland, der riddaren Jens Holgersen Ulfstand förde befälet. Här fingo de vistas vintern öfver, fördes sedan till Danmark, och kommo först på våren 1508 tillbaka till Sverige. Men äfven här funnos utom klostret

[1]) Skrifvelse i R, A. — Man är frestad att tänka sig Laurentius Andreæ såsom addressat, hvilken följande vår verkligen ämnade sig till Rom, ehuru resan blef uppskjuten. I ett bref från denne antydas förbindelser med den nämda Jönis särskildt i afseende på hans penningeaffärer. Jönis Nicolai användes sedermera på andra resor i klostrets ärenden.

[2]) Han dog 1508, enligt andra upppifter 102 år gammal.

[3]) Ett bref från biskopen i Corneto 1507 i R. A. Ett annat från samma år, tryckt hos Troil, Skrifter och handlingar, 5 s. 309, förskrifver sig tydligen från klostrets prokurator vid curian Latinus de Massa.

personer, som lockades af tillfället att få vistas en längre tid i Rom, se curian på nära håll och lära känna den nya bildning, hvarom en sägen väl äfven trängt till norden. Ett bref är ännu bevaradt, der den sedermera berömde Laurentius Andreæ, då blott kanik i Strängnäs, sjelf ämnande sig till Rom, framställer sin önskan att få hospitalet i värjo på några år, ber om deras maktbref och nödiga åtkomsthandlingar samt föreslår dem att hemkalla sina egna bröder från Rom. En anteckning upplyser oss om att hans ansökan blott uppväckt klostrets misstro; vi känna ej, men kunna lätt gissa oss till deras svar, ty mäster Lars stannade ännu någon tid i Sverige, under det att från Vadstena för andra gången utsändes Peder Månsson, nu i sällskap med en af de mest ansedda bland bröderna, den förut nämde Petrus Ingemari. Denna gång gick resan lyckligare; de bröto upp den 10 aug. 1508 och kommo trots fejden med Danmark oskadde genom landet ned till Lübeck. De sökte här, ehuru ej med alldeles önskad framgång, att skaffa sig penningar för resan och utgifterna i Rom och besökte naturligtvis det närbelägna birgittinerklostret Marienwold. De lemnade Lybeck den 15 september, reste genom Tyskland till den tämligen unga klosterstiftelsen Marienmaj nära Augsburg uti Baijern, hvars stora bibliotek de beundrade. De vistades der i tio dagar och kommo sedan öfver alperna ned till Italien. Här besökte de klostret Paradisus vid Florens, och funno der visserligen »verldens paradis med subtilighet och bygning», fastän annars der icke lärer varit mycket att prisa. Den 8 november voro de i Rom, efter nära tre månaders resa, hvarunder de dock hvilat ut i ordensklostren på vägen något mer än 14 dagar. De hade i uppdrag icke blott att taga reda på hospitalets tillstånd; med en ihärdighet, som icke gaf akt på tidernas förändring hade konventet äfven anbefalt dem att verka för Katarinas kanonisering. Emellertid funno de icke Julius II i Rom; han hade för öfrigt vid denna tidpunkt, tiden för ligan i Cambray och de hvarandra korsande intrigerna i Italien, helt annat att tänka på än den svenska qvinnans helgonförklaring.

Uti Rom funno de deremot Bartold uti Birgittas hospital, men i full process om fyra andra underlydande egendomar, hvilka af de förre inkräktarne uthyrts på fyra mansåldrar, och innehafvarne hade i curian utverkat sig bekräftelse derpå. Uti hospitalet var tillståndet bedröfligt; det hade af främlingarna,

sades det, begagnats till mycket oheliga ändamål, och sedan sköflats; dess inventarier voro nästan alla försvunna; der fans knappast en god säng. Derjämte sade sig Bartold ha gjort stora skulder under processerna, och som fordringsegarne vände sig till dem, funno de lämpligast att låta den förre tills vidare qvarstå i styrelsen af huset, helst han utaf alla prisades. De hade, såsom vanligt, sålt sina hästar efter ankomsten till staden och öfverlemnade genast en mindre summa åt Bartold. Sedan en växel omsider kommit från Stockholm, var det sörjdt för de första behofven, men äfven denna summa lemnades i Bartolds händer. För att minska utgifterna och fortare kunna betala skulderna beslöts, så snart vintern var öfver, att en af de båda utskickade skulle resa hem, och Petrus Ingemari lemnade Rom i början af maj 1509. Men det befans snart, att de i Bartold hade funnit en person bättre hemmastadd än de uti romarstadens ränker. Han hade blott velat draga ut på tiden och hade lyckats så till vida, som han icke genast blef skild från sin befattning. Nu påstod han sig till en början af påfven Julius II fått lifstidsrätt till hospitalet. Icke desto mindre hade Peder Månsson, under en sjukdom, varit nog godtrogen att i hans händer anförtro den penningesumma, som skulle användas till Katarinas kanonisation, jämte ett par gullringar, hvarpå han, intalad af sina tyska landsmän, i hemlighet börjat på nytt supplicera vid curian om hospitalet. Af en tillfällighet upptäcktes hans förfarande. Ställd till svars bedyrade han med eder, »så att håren reste sig på mitt hufvud», berättar Peder Månsson, att han aldrig skulle fullfölja sådana suppliker. Men i sjelfva verket sökte han blott en ny förevändning för att vinna tid och kunna bättre bearbeta sina vänner i påfvens kansli. Peder Månsson lyckades slutligen öppna ögonen på klostrets romerske sakförare, Latinus, för Bartolds verkliga karakter. Men äfven honom sökte den senare föra bakom ljuset genom hycklade försäkringar om sin beredvillighet att afstå ifrån förvaltningen, och det utsattes en dag, då han skulle lemna ifrån sig hospitalet. Men under natten vidtog Bartold sina anordningar, och det följde nu ett uppträde, för hvars skildring vi låna Peder Månssons egna ord. »Följande dag kom Latinus och inväntade broder Bartold. De började ett samtal, som drog ut på tiden, utan att de kunde komma öfver ens, tills fyra soldater anlände med hillebarder. Latinus hade skickat sin tje-

nare efter en notarie, men blef under tiden med hotelser fördrifven ur huset. Bartold, omgifven af sina tyskar, lät hämta en annan notarie och drog fram sina påfvebullor och protokollsutdrag, och jag protesterade med min fullmakt i handen. Men som jag var ensam bland många började jag känna mig otrygg och var rädd att få stryk. Jag lemnade derföre huset och begaf mig till kyrkan S. Lorenzo för att låta folket hinna skingra sig, så mycket hellre som man kom fram med vin åt de närvarande. Mot aftonen återvände jag omsider och ville stiga in, men Bartold svarade, att det skulle jag ingalunda få, och bad mig skicka en annan person eller en notarie, som kunde skrifva upp mina tillhörigheter i den kammare, der jag plägade sofva. Men jag hade der endast ett breviarium, som jag bad att få för mina andaktsöfningar, och det räcktes ut genom ett fönster.» Der stod nu Peder Månsson på gatan framför sin stängda port. Med oro i hjertat ströfvade han omkring på de öppna platserna, utan att veta, hvart han skulle taga vägen för att få herberge, utan penningar och fastande som han var. Till sist trädde han dock in på ett värdshus — det fans sådana redan i närheten vid Campo di fiore — och fann der, vi förmoda till sin öfverraskning och glädje, magister Laurentius Andreæ från Strängnäs, som nu verkligen, det var hösten 1509, fullbordat sin länge tilltänkta resa till Rom. I detta herberge stannade Peder Månsson uti fem veckors tid. Förslagen att börja en process mot Bartold afböjde han för ögonblicket; den skulle blott leda till utgifter för klostret, hvem som än segrade; utgången var oviss »här i Rom» och han sjelf för öfrigt i penningförlägenhet. Dessutom ville han undvika den förargelse, som skulle tillskyndas klostret genom en process, och samtyckte slutligen, såsom en fridens man, att tills vidare taga sin bostad såsom gäst i hospitalet under Bartolds styrelse, ja uppmanade konventet att åt dem båda gemensamt anförtro förvaltningen. Någon sådan fullmakt hördes emellertid icke af, och Bartold, som redan tidigare utverkat tillstånd att aflägga munkdrägten, styrde efter behag, utlegde de öfriga egendomarne på evärdliga tider och lefde för öfrigt, säges det, uti kräslighet, användande inkomsterna till egen fördel.

Så fann dem en svensk, kaniken Jönis Magni från Skeninge (icke den berömde Johannes Magnus, ehuru dennes namne), hvilken under ett års tid legat i Bologna för att förvärfva den

juridiska doktorsgraden. Hans förtrytelse väcktes af Bartolds svikliga förfarande och han förskaffade Peder Månsson, säger han sjelf, ett lån på 30 floriner utaf en annan svensk, som då besökte Rom, mäster Jon Eriksson från Upsala, den senare ärkedjäknen, som till sist följde Gustaf Trolle uti landsflykten och stämplade mot sitt fädernesland. De började nu verkligen processen mot Bartold, ehuru Peder Månsson blott använde en ringa del af den lånade summan; det skedde i början af Juni 1510, sedan de väl blifvit lösta från sin ed att lemna honom i ro. Processen drog ut på längden, såsom vanligt, och knappt hade mäster Jon och åtskilliga andra resande svenskar lemnat Rom, förrän Bartold började sina gamla intriger, nekade sig ha någonsin mottagit vare sig penningar eller dyrbarheter från klostrets utskickade, och vann med penningar de af Peder Månsson utsedde sakförarne, så att desse började tillstyrka en uppgörelse i godo och tvistens nedläggande. Omsider återkom Petrus Ingemari från en resa till England och nu träffades ändtligen en uppgörelse med Bartold, fast på ganska hårda vilkor. De måste lofva honom en summa penningar årligen, eller att skaffa honom plats i Vadstena kloster, jämte tillgift för hvad han låtit komma sig till last. »Den sämjan var oss icke täck», skrifver Peder Månsson, »men nöden dref oss dertill, ty det är bättre mista fingret än hela handen.» Bakom Bartold stod en af kardinalerna — det uppgifves ej hvilken — som gerna skulle öfvertagit egendomen och lemnat honom en årlig ränta. Man hade då måst öppna processen mot kardinalen, »men ondt är att gapa mot ugnsmunnen; vi hade aldrig kommit i besittning af hospitalet eller det hade gält vårt lif», tillägger brefskrifvaren, något uppskrämd, såsom det vill synas. Bartold fick en penningesumma genast och reste ned till Hildesheim der han var född; de båda Vadstenabröderna öfvertogo hospitalet å klostrets vägnar med vederbörliga formaliteter. Sex år hade det sålunda kräfts och fyra särskilda expeditioner, innan Vadstena kloster åter kommit till sin rätt. Det skedde mot slutet af år 1511.[1])

Men bekymren hade ännu icke en ända. »Allra största jämmer och harm», fick broder Peder snart anledning att skrifva »är, att när jag tänkte mig vara kommen i ro, att alle utländske

---

[1]) Se Peder Månssons bref 1510 $^{13}/_{4}$ och $^{3}/_{5}$, samt 1512 $^{6}/_{10}$ (det sistnämda tryckt af Stiernman i noterna till Peder Svarts s. k. biskopskrönika) samt Jönis Magni bref 1511 $^{21}/_{6}$ alla i R. A.

män återvände att strida mot huset, då började vår egen infödde man». Vi ha redan sett huru den ofvan (s. 218) anförda stadgan om hospitalets styrelse stannat på papperet eller fallit i glömska, och man i stället användt lekmän eller verldsprester, af hvilka senare tvänne såsom kaniker en tid tillhört Linköpings domkapitel. Andra personer utom klostret, såsom Hans Brask och Laurentius Andreæ, hade gjort mer eller mindre allvarliga försök att komma i besittning deraf. De romerska gårdarne hade synbarligen stigit i värde och betydelse, och Peder Månssons ord sannades, att »det är med detta huset så, att den som fått det i sin hand, han släppar det ogerna». Till följd af konventets egen försumlighet synes den föreställningen uppkommit att dispositionen rätteligen tillhörde Linköpings domkapitel och att hospitalet borde betraktas som ett annat kanikprebende [1]). Den gamle afvogheten mellan munkar och verldsprester framlyste. »Ej skall man af hospitalet göra ett prestegäll», resonerade de ene; »hvem som än får det, ej skola munkar hafva det», var de andres tankegång.

Det var den nyssnämnde Jönis Magni från Skeninge, som först erbjudit sin hjelp för hospitalets återfående och nu öppet framträdde med sina anspråk, och det är anledning att förmoda att det ej skedde utan domprosten Hans Brasks vetskap och vilja; utaf samma tanke var äfven ärkebiskopen Jakob Ulfsson. Han uppmanade konventet (1512) att helst utskicka någon verldsklerk. De sista årens oreda hade förmodligen också väckt tvifvel om klostrets förmåga att styra sin filial i Rom. Hr Jönis började att »litigera» och föregaf sig hafva af påfven fått ett provisionsbref, men Peder Månsson upptog tvisten och skref samtidigt hem till Riksrådet, beklagande sig öfver denne nye fiende och bevisande klostrets rätt till de romerska besittningarna [2]).

Herr Jönis var »mycket hvass och hotade med exkommunikation» men fann för godt att slutligen gifva efter. Man kom öfverens att låta tvisten hvila under ett års tid för att hinna inhemta klostrets tankar och Jönis Magni skulle skrifva dit för att erbjuda sig sjelf till föreståndare. Han fick en kammare sig upplåten i hospitalet och fortsatte sina studier, hvilka slutligen

[1]) I en uppräkning af kanikerne i Linköping 1487 $^{1}/_{12}$ nämnes sist: D. Petrus Henrici in domo sancte Birgitte de urbe in Egidii. R. A.

[2]) Se det ofvan anf. brefvet af 1512.

också förskaffade honom doktorsgraden. Men alla andra eftergifter afstyrkte Peder Månsson, äfven med fara, tillägger han, att sjelf beskyllas för att icke vilja vända åter, utan fortfarande behålla »ett så långt grimskaft, som jag är van vid». [1]) Ännu i juni 1513 vistas herr Jönis uti hospitalet. Omsider lärer han sjelf funnit saken hopplös och gaf den på båten. Han ber, 1514, fortfarande från Rom, om ersättning för de utgifter han haft för Birgittas hus och de skulder han måst göra, men förklarar sig sjelf oskyldig till utgången; han hade gjort hvad som stått uti hans förmåga. [2])

Efter sex års tvister med svenskar och romare samt obehag af alla slag fann sig Peder Månsson omsider i oqvald besittning af hospitalet, och efter hand synes han äfven ha återfått de öfriga byggnader, på olika ställen i staden, som lydde derunder; men huset var sköfladt och förfallet, åtkomsthandlingarna befunno sig i den ofvannämnda Latinus' händer, som för sitt besvär och deras utlemnande fordrat en ganska dryg ersättning, och dessutom återstodo ej obetydliga skulder att betala från den Bartoldska tiden. Från Sverige var under dåvarande förhållanden föga eller intet att vänta, och man såg sig utan tvifvel hufvudsakligen anvisad till egna tillgångar. Också lefde de ej i något öfverflöd säger Petrus Ingemari 1513; herr Peder gick i samma kläder han haft med från Vadstena, och de liknade mest fågelskrämmor. På våren samma år ankom en tredje klosterbroder, Laurentius Benedicti, Petrus Ingemari deremot lemnade Rom efter ett par år. Det lyckades emellertid för Peder Månsson att afbetala skulderna och vidtaga ganska vidlyftiga restaureringsarbeten. År 1513 voro de sysselsatta med att inreda en ny kyrka i jordvåningen, och ett par år senare hade några källare och åtskilliga nya kamrar, bland dem ett par hvälfda, fullbordats. Äfven under dessa år har tanken framstälts att förvandla hospitalet till ett kloster för ett mindre antal munkar, dock utan att leda till någon påföljd. I afseende på styrelsen åter är det först nu man verkligen följt de

[1]) Det är omöjligt att icke till något af dessa år föra det hos Troil, Skrifter och handlingar etc. 5, s. 314 tryckta brefvet, som der är dateradt »millesquingent. quinto», ehuru det i Upsala förvarade originalet har samma datering. 1505 var den der nämde Petrus Magni ännu icke i Rom, och det är ej gerna tänkbart, att två hvarandra så i alla afseende lika tilldragelser skulle ha upprepats med åtta års mellanrum.

[2]) »Stycken af dipl. och handl. i sv. kyrkohistorien». K. Bibl. Brefvet tyckes vara stäldt till Hans Brask.

ofvan anförda stadgarne (s. 218), hvilka besynnerligt nog så föga blifvit efterlefda i denna del.

Det var en jämförelsevis liflig förbindelse mellan Sverige och Italien under dessa åren, och många sedermera märklige män besökte hospitalet. Vi ha redan sett huru nära Hans Brask var att qvarhållas i Rom. Den andre Linköpingsprelaten, den ofvannämde Jönis Magni, som vistades flere år i Italien, blef omsider domprost, dock först, såsom det ser ut, efter en tvist med Gustaf Trolle, och slutligen efterträdare åt Hans Brask, när denne flydde från fäderneslandet; det var måhända han som representerade svenska kyrkan vid det lateranska conciliet 1513; han sände åtminstone hem dess constitutioner. Laurentius Andreæ, den blifvande reformatorn, vistades 1509, såsom redan nämts, kanske för andra gången uti Rom; törhända gjorde han här de erfarenheter af curian och lifvet vid påfvens hof, som sedermera kommo öfvergången från den katolska kyrkan att för honom blifva jämförelsevis lätt. År 1513 anlände Gustaf Trolle till staden. Genom honom framlemnades å Sveriges (eller svenska kyrkans) vägnar ett silfverkärl om 100 uns till den kardinal, som på Jakob Ulfssons anhållan blifvit rikets »protector». Han intog samma ställning till klostret, hvilket föranledde Peder Månsson att annorlunda disponera öfver den häst, Laurentius Benedicti vid samma tid fört med sig till Rom såsom »dricks-penningar» (ad propinandum) åt kardinalen, och använda dess värde till inköp af kalk [1]). Kristiern II hade samtidigt med det lateranska conciliet till de nordiska rikenas beskyddare utsett den för öfrigt illa kände kardinalen Lorenzo Pucci, »santi quattro» som han kallades efter sin titelkyrka. Det synes ha varit denne som äfven Jakob Ulfsson betraktade som Sveriges. Han var känd för sin girighet, och silfverpjesen skulle i sådant fall sannolikt gjort god verkan [2]). Tillsammans med Gustaf Trolle, som stannade ett par år i Italien, finna vi en annan bekant svensk man, Magnus Sommar från Strengnäs. Både vidimerade egenhändigt i S. Birgittas hospital den förklaring kardinalen af Arborea afgaf år 1513, att Petrus Ingemari undanbedt sig att komma i

---

[1]) Ipsius precium pro calcina distrahendo: P. M. till Vadst. kl. 1513 $^{20}/_{6}$. Hästar voro en vanlig present från Sverige till gynnarne i södern. Hans Brask ämnade 1526 skicka två utvalda hästar till Arcimboldus.

[2]) Pucci undertecknar en bulla från Leo X till Sten Sture år 1516 (Se Porthan, Accessio ad Bull., s. 110). Det är till honom som Olaus Magni vänder sig vid sitt första besök i Rom (1523—1524).

åtanke till Linköpings biskopsstol, då kardinalen ville göra honom, om icke till biskop, åtminstone till sin ställföreträdare (»suffraganeum nostrum»). — Hemming Gads plats såsom riksföreståndarens sändebud i Rom intog en annan klerk, Erik skrifvare, för sina förtjenster gjord till dekan i Linköping, från föregående besök bekant uti Rom och för öfrigt en af Gustaf Trolles första vedersakare. Desse voro blott några af de förnämste. Ensamt 1512 hade herr Peder herbergerat 18 svenskar och 12 danskar. Men efter 1515 synes tilloppet ha aftagit; åtminstone nämna ej brefven från hospitalet om några märkliga gäster. De vigtiga händelser, som i fäderneslandet numera följde raskt på hvarandra, torde vara en tillräcklig förklaringsgrund att derifrån icke många kommo. Det var från utländska resor som Sten Stures sista sändebud, den 30-årige Johannes Magni, anlände till Rom för att efter riksföreståndarens död egna sig åt sina studier i Perugia.

Peder Månsson sjelf har ett rum i vår literaturhistoria. Sedan ofridens år upphört för honom uti Rom, hade han delat sin tid mellan arbetena i hospitalet och studier utaf ganska omväxlande slag. Han läste den kanoniska rätten och förvärfvade sig slutligen doktorsgraden. Han har framstält förslagsvis att hospitalet borde användas för att främja klosterbrödernas studier och erfarenhet och desse derföre oftare aflösa hvarandra som föreståndare — det var för sent för att leda till någon påföljd, och hur rik han än var på råd i denna och andra riktningar till sitt konvent, fann han der föga mottaglighet. Der rådde just icke då för tiden någon högre anda, och de ha synbarligen funnit sin representant uti Rom besvärlig. De lemnade hans bref obesvarade långa tider, och han hade mer än en gång tillfälle att klaga öfver att bläck och papper var för dyrt i i Sverige. I konventet rådde samma liknöjdhet, som mer än gång förut stält klostrets intressen på spel. Det hade dock icke varit så omöjligt att fortskaffa bref, äfven utan särskilda budbärare: från Vexiö till Ronneby, från Skara till Lödöse eller Varberg kunde man lätt få bud och derifrån till Lübeck. Sedan var brefvens befordran jämförelsevis beqväm och säker, ehuru det hände att de voro åtta månader på vägen till Rom. Peder Månssons verksamhet för öfrigt för sitt kloster vid curian och på resor, såsom till generalkapitel och eljest, hör till ordens historia.

Af Italiens dåvarande lif, så lysande i konst som i vetenskap, midt i den hedendom, som ohöljd trädde i dagen under Leo X:s dagar, har han, liksom så många andra från norden, känt sig tryckt och besvärad. »Mig förnöjer ej Italien eller den romerska curian» är en reflexion han under olika former ofta upprepar, och i nästan hvarje bref ber han att blifva hemkallad. Det fria sätt, hvarpå klosterlifvet togs på den tiden i Italien, kan ej annat än ha varit honom en styggelse. »Förr blir lon blind och lejonet rädd än klosterreglorna iakttagas här i Valland; bröderna säga sig lika gerna höra en djefvul som en syster sjunga» anmärker han om de italienska birgittinerklostren. För de humanistiska studierna förhöll han sig också främmande, och det är afglansen af den egentliga medeltidsliteraturen som röjer sig i hans efterlemnade anteckningar och skrifter; alchemien har sysselsatt hans tankar i hög grad, fastän han i tron på den hemliga vetenskapen icke var sämre än samtiden, och för öfrigt praktiska ämnen af olika slag. I intressenas vidd och lyftning stod han efter sin berömde samtida på Linköpings biskopsstol, men i likhet med denne hade han under allt ett fosterländskt sinne och kände sig som svensk; derom vitna ordalagen i hans bref mer än en gång. Han har framkastat den tanke, som säkert rört sig hos många af hans landsmän på den tiden, att ingenting vore mera »tårfteligt» i Sverige, än att herr Sten kröntes till Sveriges konung: »jag undrar hvarföre de så förhala det eller hvarföre han icke vill bära konunganamn». Jordmånen var ej sådan i konventet, att en dylik tanke der kunde bära någon frukt. Hans långa vistelse i Rom, hans bekantskap med curian och hans verksamhet i allmänhet hade emellertid beredt honom ett namn äfven i Sverige och när det slutligen gälde att återupprätta den svenska kyrkan och återknyta banden med Rom, föll konung Gustaf med sina tankar på den erfarne föreståndaren i S. Birgittas hospital. Olaus Magni torde ha bragt honom underrättelsen om upphöjelsen till biskop i Vesterås, och hans önskan att få komma hem uppfyldes på ett sätt som han väl knappast sjelf kunnat drömma om [1]).

[1]) Af Peder Månssons bref, på hvilka min framställning senast stödt sig, äro 4 tryckta i Troils »Skrifter och handlingar» del 5, ett af Stiernman här ofvan anfördt, ett i bihanget till Benzelii upplaga af Vadstenadiariet; de öfriga otryckta. Några äro odaterade. Tillsammans har jag sett tolf. De gå från 1508—1519. Originalen till de af Troil tryckta förvaras i Upsala, de öfriga i Riksarkivet. Flere ha dock funnits.

Kort förut hade Hans Brask skrifvit till honom i sitt bekymmer för att anbefalla den vacklande svenska kyrkan åt hans omsorger vid curian.

* * *

Den 7 Maj 1524 lemnade Peder Månsson Rom, efter att kort förut ha mottagit biskopsvigningen, för att i fäderneslandet gå föga mindre vidriga öden till mötes än dem han utstått under sina första pröfvoår i Italien. Hans lott blef ej olika den kort förut återkomne Johannes' Magni: att helsas med stora förhoppningar för att snart kastas bort såsom onyttiga redskap af den nya tidsandans män. För att få medel till lösen af den påfliga provisionsbullan och till hemresan måste han låna 350 dukater af Olaus Magni, då såsom det vill synas en förmögen man: en skuld som denne aldrig fick betald, efter hvad han sjelf uppgifver.

Olaus stannade ännu några månader qvar i Rom, det var hans första besök i denna stad, hvilken han återsåg först som landsflyktig. Han förestod efter biskop Peders hemresa Vadstenaklostrets hus, som längre fram skulle erbjuda honom sjelf en torftig fristad. Inom kort anlände dock utskickade från Sverige. Redan sommaren 1524 — pesten härjade då åter Rom — finna vi tvänne klosterbröder der, af hvilka den ena Holmsten Jonsson, kom att få stanna ganska länge. De funno byggnaderna i förfall, några voro obeboeliga och räntorna förminskade. För öfrigt hade de som vanligt en process att utföra mot någon inkräktare, som mera bekant än de med ställningen förstod att »smörja handen» på domarens skrifvare och skaffa sig oupphörligt uppskof. »Se sådan sanning och rättvisa finna vi i Rom» skrifva de hem.

De saknade likväl hvarken vänner eller alla besök från Sverige. Vid curian funno de som apostolisk skrifvare och protonotarie magister Zutfeld, en mecklenburgare, bekant från yngre år med biskop Brask, som tillsammans med honom tillbragt en längre tid i Rom. Han var rådgifvare och hjelpare både för svenskar och norrmän, men sökte också andliga lägenheter både i Sverige och Norge. »Bedjen för dr Zutfelds själ», skrifver ofvannämde Holmsten hem någon tid efter hans död, »han var mig mycket till hjelp och klostrets gode vän». Bland

de store åter funno de en oegennyttig gynnare i kardinal Vilhelm af Enkefort, påfven Adrian VI:s förtrogne. Från Sverige underhöll ännu alltjämt biskop Brask jämförelsevis lifliga förbindelser, och på hösten 1524 lemnade hans förre kansler Petrus Benedicti fäderneslandet för en längre färd, som äfven sträckte sig till Italien. Det var för denne Petrus biskopen utfärdade den berömda reseinstruktion, som vitnar lika mycket om hans praktiska blick och mångsidiga intressen, som om hans politiskt reaktionära ståndpunkt. Här är ej platsen att närmare ingå på densamma. I Italien uppmanade han honom emellertid att förvärfva sig »practicam curie» eller förfarenhet i kansligöromålen, och sedan han väl anländt till Rom — förra hälften af år 1525 — fick han från biskopen åtskilliga uppdrag både för egen och det allmännas räkning. Han herbergerades af klosterbröderna och synes ha betalat en viss summa om året — 100 mark — till Vadstena. Huru länge han stannade i Rom är ej bekant. Sannolikt har han lemnat staden 1527; möjligen hann han hem blott för att få se sin herre och gynnare vika ur landet för konung Gustaf. Han har då uppenbarligen följt honom i landsflykten, ty när längre fram brefväxlingen mellan kolonien i Rom och klostret i Vadstena började blifva osäker, uppmanades de hemmavarande att sända sina bref till herr Petrus Benedicti i Dantzig, »vår nådiga herres forne kansler i Linköping»; han skulle säkert fortskaffa dem. Det är utan tvifvel fråga om samma person.

Inga underrättelser upplysa oss om hvad Vadstenafolket uti S. Birgittas hospital hade att lida under de fasansfulla dagar, då Rom sköflades af Karls af Bourbon vilda krigareskaror. Det är föga troligt att det undgick det öde, som drabbade andra kyrkor och kloster — ifall det här fanns något att taga. Det var ju från dess omedelbara grannskap, Campo di fiore, som de plundrande skarorna spridde sig öfver den olyckliga staden. Måhända funno invånarne skydd hos någon mäktig gynnare, kardinalen Enkefort t. ex., hvilken såsom kejserligt sinnad i det längsta undgick plundringen.

Under dessa oroligheter afbrötos förbindelserna med Sverige. 1527 hade den ene af föreståndarne för sista gången lemnat Rom, och när Holmsten år 1531 åter lyckades få ett bref till fäderneslandet — det är det sista vi funnit bevaradt — hade han ej på fyra år hört ett ljud från de hemmavarande. Sjelf hade han visserligen öfverstått det stora olycksåret, huru, veta vi som

sagdt icke, men annars haft att kämpa mot många svårigheter. Rom hade ännu icke hämtat sig från förödelsen 1527, och Clemens VII hade för sin italienska eröfringspolitik haft föga tid att egna åt staden. »Tusende, tusende hus stå öde», heter det i ofvannämda bref till Vadstena kloster, »ty här är litet folk och stor fattigdom [1]). Rom är nu mest om intet och flere äro de som fara från Rom än som till komma, ty de rädas turken. I sjön ha legat och ligga maurer, turkar och blåmän med mycken makt, hindrat och upptagit alla skepp, som ämna sig till Rom, vin, hvete och folk och annat godt, ty är här hård tid på alla handa måtto». Till krig och farsot stötte andra olyckor. S. Birgittas dag (d. 7 Oktober) 1530 hade Tibern svämmat öfver sina bräddar; floden trängde in i källrarne och förstörde förråden. Det var en af de största öfversvämningar af hvilka Rom hemsökts; 600 hus lågo i ruiner. S. Birgittas, ehuru beläget tämligen nära floden, hade dock räddats. Men fattigdom och brist hade blifvit följden. Räntorna från hospitalets öfriga egendom hade minskats; der företrädaren fick 16 eller 20 dukater fick han numera endast sex. Påfven hade på fyra års tid nedsatt räntorna till en fjerdedel [2]). Sjelf var föreståndaren trots allt vid godt mod och försäkrar lifligt att så länge han lefde, behöfde konventet icke frukta för sin egendom och han skulle lemna den i goda händer om någon dödlig sjukdom gjorde det nödvändigt [3]).

Det begynte blifva ensligt för invånarne i huset vid Campo di fiore. Jubileerna lockade ej längre några fromma skaror från Sverige för att i S. Birgittas kapell eller i hennes bisättningskyrka söka aflat, inga beskickningar kommo från moderklostret för att i åratal ligga uti Rom, och bevaka dess ärenden, och besöken vid curian hörde ej längre till den svenska prelatens uppfostran. På femton år hade allt förändrats. Förgäfves bad Holmsten att en klosterbroder skulle utsändas till hans stöd och sällskap. Det var ej sådana tider, att konventet kunde ens underhålla en ordentlig brefväxling, ännu mindre be-

[1]) Befolkningen minskades från 85000 på Leo X:s tid till 32000. Gregorovius, 8, s. 592.

[2]) Enligt en anteckning i randen på brefvet 1431: »hafver pafven befalt at ei skal gifvas mer än fiärde delen af alla ränta i thesse fira åren».

[3]) De båda brefven från Holmsten, af 1524 och 1531, förvaras illa medfarna, bland »Handl. rör. kyrkan och skolan» 1520—1560 uti R. A. De äro de sista rapporterna från Rom jag sett.

strida några resekostnader, i fall de annars haft fria händer till sådant.

Men så småningom började dock en liten svensk koloni af annat slag bildas uti Rom. Det var den katolska emigrationen från Sverige, hvars vågslag i början stannat vid södra Östersjökusten, men nu bragte en och annan förolyckad ända bort till Rom, alla katolikers gemensamma fädernesland. Förstlingen utgjordes af den lärde, fåfänge och olycklige Johannes Magnus, som nödgats utbyta den lysande ställning i fäderneslandet, som sjelfmant öppnat sig för den påflige nuntien, mot en hjelpsökande, vanmäktigt konspirerande landsflyktings olyckslott, och ståten i Upsala ärkebiskopshus mot den hårda bädden i ett romerskt herberge för fattige resenärer och ett torftigt nådebröd. Med honom följde brodren Olaus och kring dem samlades efter hand några flere.

Vid sin ankomst till Rom 1537 fann Johannes Magnus ännu broder Holmsten som Vadstena klosters prokurator (han nämnes ännu som sådan 1542), Midt under sina sträfvanden för nordens återförande i katolicismens sköte fann Johannes tid att äfven sysselsätta sig med Birgittas hospital och göra detsamma, tack vare sina förbindelser med mäktiga gynnare, vigtiga tjenster. Så försökte han, stundom med, stundom utan framgång, återbringa under dess ego än en, än en annan byggnad som en romersk ädling lyckats mindre rättsenligt förvärfva [1]. Och en annan gång förskaffade han Holmsten, hvars fattigdom var så stor att, när de årliga utgifterna afdragits, han knappt hade ett par skor på fötterna, befrielse från en af påfven pålagd utskyld.

Vi ha inga underrättelser om tiden för Holmstens död; han var veterligen den siste prokurator som från Vadstena utskickades till Rom.

I Olaus Magnus funno sedermera de svenska egendomarne ännu en försvarare, som, i det hela med bättre framgång än brodren, åtog sig dem och oförskräckt gaf sig i strid med samma familj Peruzzi, som så länge visat sig som en fiende. Han processade sig till det omtvistade huset, men det kostade honom också det underhåll han uppbar af påfven och kardinalkollegium för fyra månader.

---

[1] En af dessa byggnader, den vid kyrkan Pantaleone, höll på att införlifvas med det Peruzziska palatset.

Men ännu närmare skulle hans intressen förenas med klostrets egendom. När han 1549 återvände till Rom från Bologna, fann han ingen annan bostad än några »fattigkammare» i S. Birgittas hospital, så bofälliga till på köpet, att han måste låta tak och murar undergå en dyrbar reparation.

Här bodde han sedan i flere år, när han icke var stadd på resor, lika lärd, lika verksam — det var en ytterst liflig brefväxling dessa bröder förde, om man får tro deras egna ord — men uppenbarligen i bättre och lyckligare omständigheter än brodren. Så alldeles ensam befann han sig icke, såsom redan antydts; en och annan svensk kom öfver till Rom; sjelf lät han hämta, på egen bekostnad, ett par af sina fränder för att uppfostra dem i den katolska läran, bland annat sin namne, en »parvulus», som vi ännu en gång skola möta i vår skildring. Här arbetade han den katolska reaktionen i händerna och antydde dess kommande riktning och metod uti norden. Här lade han sista hand vid sin broders och sina egna litterära arbeten. »I S. Birgittas hus» är titelbladet märkt på den första upplagan af Johannes Magnus' »Historia ecclesiæ metropolitanæ». Egendomarne sökte han efter förmåga hålla ihop och han lär ha lyckats att för hospitalet förvärfva tvänne kyrkor med dithörande inkomster såsom godtgörelse för hvad som hade gått oåterkalleligt förloradt [1]). I kapellet firade han 1550 ett jubileum och lät då gratis utdelas en af honom tryckt skrift, innehållande 15 af Birgittas böner. Sjelf hyste han en så pass djerf tanke som att i Rom låta uppföra ett riktigt Birgittinerkloster och talade derom med sin gynnare, kardinalen Reginald Pole. Här dog han slutligen 1558 — och efter hans död föllo hospital och byggnader uti romarehänder.

* * *

Ännu en gång framskymtar Vadstenaklostrets romerska besittning uti vår historia. Redan ett par år efter sitt uppstigande på tronen sökte Johan III anknyta förbindelser med

[1]) Se hans anförda sjelfbiografiska anteckningar: loquebatur cum cardinali Polo anglico super erigendo monasterio S. Birgitte in urbe, quando due ecclesie ... date essent hospitali S. B:e in recompensam. — Det är här de uttryck äfven förekomma, som ofvan s. 236 anfördes om förhållandet till Pal. Farnese. Det må dock tilläggas att ännu 1524 ett förfallet hus på »judestræten» tillhörde hospitalet. — Om titeln till J. Magni Hist. eccl. metr. se »Ur en antecknares samlingar», s. 45: »in ædibus divæ Brigidæ».

Italien. Närmaste anledningen gaf frågan om hans gemåls neapolitanska arf efter modren Bona Sforza och tanken på handelsförbindelser, ehuru samtiden redan från början misstänkte att något annat låg bakom.

En nederländsk katolik Peter Rosinus, hvilken en längre tid vistats i Italien såsom lärare i vältalighet i Venedig [1]), men äfven företagit vidsträckta resor i Polen och Ryssland, tillsammans med kejserliga beskickningar, hade 1573 anländt till Sverige som agent för en grefve Olivier af Archi. Det tyckes ha varit fråga om handelsförbindelser. Han stannade i Sverige längre än meningen var ifrån början. Han fann nationen så trög, att det behöfdes tre månader för att få uträttadt hvad som annars kunde gå i en handvändning och redan han fann orsaken dertill i kölden och mörkret. Slutet blef emellertid att han trädde i Johan III:s tjenst för att användas uti södra Europa, och i början af 1574 afsändes han jämte Ture Bielke till Italien i en kommission, som lika mycket var drottningens som konungens, ty den gälde till ej ringa del hennes ofvan antydda arfsanspråk. Men fråga var äfven om ingenting mindre än att återknyta förbindelser — sedan sextio år afbrutna — med den apostoliska stolen, och en instruktion uppsattes för ändamålet i drottningens eget namn, liksom man säkerligen just för dessa underhandlingar måste använda en katolik. Det var till och med ej utan att man i Rom fann Rosini förbindelse med en kättersk konung en smula vådlig för hans själ; han måste skaffa sig ett slags absolution, och det endast på vilkor att han skulle verka för konung Johans återförande i kyrkans sköte. Följden var att ärendena i Rom måste utföras af honom allena; Ture Bielke tycks endast i smyg ha vågat sig till staden på ett kort besök, om han ens var der.

I drottning Katarinas instruktion (af den 4 jan. 1574) för de båda sändebuden, heter det nu äfven, att de hos den helige fadren skulle arbeta för att S. Birgittas hus, som genom vanvård kommit i främlingars händer, skulle återställas till sina rätte innehafvare eller klostret och till svenske män [2]). Dervid knöto sig andra förhoppningar, nämligen att der finna några

[1]) »Belga, vir doctus et facundus, qui in Venetiis est professor eloquentiæ»: Hub. Languet enl. en ant. i de Ahlqvistska samlingarna. Han har haft att göra med Charles de Mornay och hade i Italien äfven uppdrag från hertig Karl.

[2]) Redan 1573 synes frågan varit på tal mellan drottning Katarina och Hosius, enligt ett bref anfördt hos Baaz, Inventarium etc. s. 360.

gamla handlingar, hvilka kunde tjena till att slita vissa tvister mellan Danmark och Sverige — det var särskildt fråga om rätten till tre kronor — och af påfven skulle man utverka tillåtelse att granska dessa förmodade papper.

I Rom vistades den tiden den polske kardinalen Stanislaus Hosius; det var naturligt att han blef Rosini beskyddare och förespråkare; han förde också, åtminstone i början, hans talan med ifver. Men i Rom sammanträffade Rosinus äfven med tvänne svenskar: en viss Botvidus från Närike (Nericius) och Olaus Magnus Gothus, en namne och nära frände till den ryktbare ärkebiskopen *in partibus*, hvilken under sina senare år, såsom nämdes, kallade honom till Rom och lyckats qvarhålla honom i den katolska kyrkans gemenskap. I synnerhet den senare stälde sig till Rosini förfogande och verkade nitiskt för främjandet af hans uppdrag — ej utan hopp att genom sändebudens medling kunna återvända till sitt fädernesland.

Underhandlingarne drogo emellertid ut på tiden, lika länge fullt ut, som Rosini värf uti Sverige. Visserligen fann han gynnare, framför allt uti Hosius, men äfven andra medlemmar af kardinalkollegiet, såsom kardinalen af Comenduno, den lärde Sirletus och andra. Den helige fadren sjelf var honom ej obenägen, hoppfull som han redan nu var att draga den svenske konungen öfver till den katolska kyrkan. Också lyckades det Rosinus snart nog att erhålla ett gynsamt svar i afseende på klostrets egendom, och den ofvannämda Olaus Magnus var påtänkt till dess föreståndare, liksom Hosius skulle blifva protektor [1]). Men med expedieringen drog det ut på tiden, väl år och dag. Förgäfves låg Rosinus öfver den påflige datarien, som hade dermed att göra, förgäfves anropade han påfvens egen mellankomst; brefvet var uppsatt, men alltid var det något hinder i vägen, och tillträde till hospitalet vägrades envist. Mäktiga krafter voro synbarligen i verksamhet emot det svenska sändebudet. Denne lemnade Rom för en tid, men synes ha måst återvända dit för att personligen bedrifva verket, då han dog i början af 1576.

Dermed var saken för den gången förlorad. Ture Bielke vistades i norra Italien och kunde för öfrigt som protestant ej gerna taga ärendet om hand. Den gamle Hosius föll genast

[1]) Ett utkast till fullmakt för Olaus Magnus, liksom till den påfliga skrifvelsen, finnes bland Rosins papper.

undan, ty motståndaren var ingen mindre än en medlem af kardinalkollegiet, kardinalen Savelli, vare sig han var den verklige innehafvaren eller icke. De båda svenskarne i Rom kunde ingenting uträtta och voro mycket bedröfvade öfver utgången, mest skrifver Botvidus för manuskriptens skull, i synnerhet handlingarna om tre kronor. Sjelf hade han utarbetat en afhandling i detta ämne — efter hvilka källor är svårt att ana.

Pontus de la Gardie synes på sin expedition till Italien icke haft något uppdrag om hospitalet. Men när Antonio Possevino 1577 kommit till Sverige, bragtes äfven frågan om S. Birgittas hus på tal. För att afböja Johan III:s frikostighet mot sig sjelf och sin orden föreslog Possevino att konungen skulle gifva ett anslag för några svenskars undervisning i katolska studier, och antydde S. Birgittas hus i Rom. Konungen grep genast förslaget och uppdrog åt Possevino att hos påfven anbefalla nämda hospital, att der kunde uppfostras några prester, som sedan kunde i Vadstena och andra kloster sköta de presterliga göromålen. Man hänvisade på hospitalets räntor och konungen hade derjämte lofvat att öka dess inkomster [1]).

Men det torde äfven nu ha stött på svårigheter uti Rom. På sitt andra besök i Sverige vänder sig Possevino till klostret för att bedja dem framlägga de grunder på hvilka de stödde sina rättsanspråk. Det hade sig kanske icke så lätt; konventet hade visserligen kunnat åberopa domen af Gentile Orsini, men de egentliga åtkomsthandlingarna befunno sig i Rom, kanske redan då, såsom 1628, hos nunnorna af S. Lorenzo in Panisperna. Possevino försvarar romarne mot beskyllningen att vilja tillegna sig klostrets egendom och åberopar påfvens understöd till seminarierna i Mähren och Preussen. Han förebrår konventet att det helt och hållet försummat sin egendom m. m. d. Det lät icke lofvande. Visserligen kom året efter (1580) en supplik från Vadstena till påfven om hospitalets förändrande till ett prestseminarium för deras räkning. Men Possevino lemnade några månader senare Sverige, brytningen blef fullständig mellan Johan III och Rom, och bland vigtigare intressen torde äfven Vadstenaklostrets derigenom gått i qvaf.

---

[1]) Prima relazione del padre Antonio Possevino, Theiner, 2, s. 228. Jfr Lettere sopra le cose avvenute in Svezia ibd., s. 301. — »Ett prestseminarium för Sverige» kan dock den påtänkta institutionen icke gerna kallas, då den närmast blott afsåg Vadstena klosters behof.

Hospitalets senare öden hör det ej till min uppgift att skildra. Det qvarstår ännu på den plats, dit så många svenskar styrt sina fjät för att få tak öfver hufvudet, den tid det var Rom, som äfven för Sverige var en andlig hufvudstad, och påminner med sitt namn om sierskan från norden, som ännu icke är alldeles förgäten derstädes [1]).

[1]) Se Gregorovius, 6, s. 438.

Bilaga 1.

Föreståndare för Birgittas svenska hospital i Rom.

Johannes de Gotlandia (lekman), 1418.
Sveno Haqvini (lekman) 1425.
Andreas Johannis }
Johannes de Gotlandia } 1431.
Herr **Birger** 1434—1445 (omkr.).
Ericus Vastonis 1445—1465.
Asgotus Svenonis de Nidrosia 1465.
Petrus Henrici (i början lekman) 1479—1505.
Hans Braske 1504.
Johannes Nicolai 1504.
Petrus Ingemari 1504, 1505.
(**Antonius de Castro Morandi** 1506).
(**Johannes Jonchet** 1506).
Bartoldus Leo } 1506—1511.
Johannes Nicolai } 1506.
Petrus Magni } (1508—)1511—1524.
Laurencius Benedicti } 1513—1523.
Petrus Ingemari } (1508, 1509) 1511—1515.
Petrus Magni (ensam) 1523, 1524.
Olaus Magnus 1524.
Holmstanus Johannis }
Petrus Svenonis } 1524—1526, 1527,
Holmstanus Johannis (ensam) 1527—1542(?).
Olaus Magnus 1549—1558.
(**Olaus Magnus d. y.** 1575).

Bilaga 2.

Öfverlåtelseurkunden, såväl som statuterna för hospitalet och Eugenii IV:s stadfästelse af 1433 äro tryckta som bilaga till Durandi upplaga af Birgittas revelationer, Rom 1628, efter en »charta pergamena» hos nunnorna af S. Laurentius in Panisperna, der Birgitta begrofs. Statuterna äro utfärdade den 8 mars 1431 uti abbedissans och generalconfessorn Gervinus' namn. Denne senare vistades väl den tiden uti Rom, hvilket dock icke torde utgöra hinder att icke en akt som denna kunnat uppsättas i hans namn. Den 14 juli s. å. tillsätter han i Rom föreståndare för hospitalet och kunde då utan svårighet hunnit få underrättelse hemifrån om beslutet. Föreståndarne voro visserligen två, ehuru icke klosterbröder; men hinder kunde ju uppstått för sådanas utväljande. — Deremot kallas abbedissan i den tryckta texten, märkvärdigt nog, Ingegerd. Hon hade dock redan 1403 nedlagt sin värdighet och den dåvarande hette Benedicta. Detta förhållande synes dock icke ensamt böra vara afgörande för äktheten. Båda akterna nämnas såsom bekräftade af Eugenius IV. Gåfvobrefvet är utan tvifvel autentiskt och detsamma, som åberopas i den 1395 fälda domen; samme notarie anföres på båda ställena. Den hos nnnnorna vid Panisperna förvarade afskriften är gjord efter Eugenii' tid, huru långt efter, derom lemnas man af aftrycket i ovisshet. Möjligheter finnas sålunda, af en eller annan anledning, t. ex. ett bristfälligt original, till felläsning, helst äfven andra namn finnas icke vara fullt exakt återgifna. Under sådana förhållanden torde den s. 217 ff. gjorda framställningen *med reservation* få gälla. Det initiativ, som togs 1431, isynnerhet genom tillsättandet af två föreståndare, torde väga något. Stadgarne sjelfva innehålla ej något komprometterande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Nytt bidrag till historien om saxarnes första infall i Lifland 1700 samt till O. A. v. Paykulls biografi.

Uti samlingen »Curlandica» i riksarkivet, har anträffats ett med svårläslig stil uppsatt aktstycke med öfverskrift: »Punckta, auff welche der H. General-Major Peyckul dem herren General- Feld-Marcschall zu antworten schuldig.» Detta aktstycke visar, att man till en början sökt på Paykull vältra ansvaret för det snöpliga sätt, hvarpå konung Augusts lifländska fälttåg fördes från det första öfverrumplingsattentatet mot Riga i januari till den brådstörtade reträtten öfver Düna i april 1700. Åtalet mot Paykull synes hafva väckts eller tillämnats under loppet af maj månad.

Konceptet upptager 24 på Paykull stälda frågor äfvensom dennes svar och åklagarens erinringar vid svaren. De 12 första frågorna röra de båda öfverrumplingsförsöken mot Riga. Paykull betecknas som »entrepreneur dieses so wichtigen desseins»; Flemming, ehuru närvarande, måtte således icke hafva tagit någon befattning med ledningen af »entreprisen.» Mera påpasslig var då fältmarskalken i att efteråt förehålla Paykull hvad denne bort göra samt i att då uppställa både rimliga och orimliga fordringar. Första frågan är, hvarför P. ej till förtrogna vid företaget brukat några »förnuftiga H. K. M:ts officerare», utan endast »oförnuftigt folk.» P. svarade att han som »främling, hvilken ej kände någon och dertill måst svära att ej hafva någon confident, ej kunnat förtro sig åt någon.» Derpå genmäles med en fråga, »hvarför han förtrott sig åt sina egna underlydande (knechte) äfvensom åt lifländska ynglingen (burschen) samt åt den kur- och lifländska adeln.» Det visar att man nu var fullkomligt botad för illusionen om lifländska adelns tillämnade affall; men så var ej fallet vid företagets början, då man blindt trodde på Patkuls förespeglingar.

De närmast följande frågorna handla om de förberedelser, som *skulle* hafva gjorts. Paykull borde »från Marienburg hafva fört alla instrumenta, såsom hackor, spadar, stormstegar, petarder, granater, förseglade och inpackade i kistor, till regementena, så att ingen kunnat veta, hvad man i dem haft.» Han borde från Polangen hafva anskaffat ingeniörer, ammunition och små mörsare samt hafva

Ugr M

låtit några officerare ligga vintern öfver i Riga för att »väl observera situationen och fiendens mouvements.» Han klandras (fr. 4) för, att han icke låtit handtverkskunniga officerare i all stillhet förfärdiga bryggor för att öfvergå isen samt icke låtit nämnda officerare gå tysthetsed, äfvensom (fr 7), för att han under »correspondence med kur- och lifländska cavaliers» låtit hos Vietinghoff på Herbergen förfärdiga stormstegarne »med ej ringa éclat och raisonnements från böndernas sida»; här fick tydligen Paykull bära hundhufvudet för Patkuls lösmynthet, enär denne var ledaren af arbetena på Herbergen. Vidare klandras Paykull för att hafva forcerat truppernas marsch från Polangen, hvarigenom »otaligt många insjuknat.» För misslyckandet af det i midten af januari företagna öfverrumplingsförsöket lägges äfven skulden på Paykull: han hade, heter det, inqvarterat rytteri och fotfolk för långt från hvarandra, så att det senare genom att marschera en lång väg »miste mer än 500 man, hvilka förfröso fötterna»[1]) och dessutom »entreprisen hann blifva i förtid känd uti Riga.» I sammanhang dermed klandras han för att redan den 10 januari hafva anvisat sina officerare deras poster och gifvit dem nödiga instruktioner, »hvilket ju hade bort ske och utföras vid sjelfva rendevous» (!). Vid det andra öfverrumplingsförsöket voro 4 »attaques» samtidigt anordnade; Paykull klandrades för att ej hafva förskaffat sig kunskap om »Augustburgs» (Dünamündes) verkliga styrka, ansträngt folket med forcerade marscher, samt ej »haft en noggrann correspondence mellan de 4 attaquerna.»

Paykull försvarade de uraktlåtna förberedelserna med, att han velat »undvika éclat» samt »ej haft några order»; den hastiga marschen hade han gjort »um ombrage zu qvitiren.» I fråga om öfverrumplingsförsöket i januari synes han (att döma af akten) ej hafva mäktat afgifva fullt nöjaktigt svar. Som skäl för truppernas inhysande i spridda qvarter angaf han att »polackarne gjort stor svårighet med fouraget.» Beträffande Dünamünde svarade Paykull att han fått oriktiga rapporter, och om anfallet på Riga anmärkte han att, »officerarne confunderat sig och icke attaquerat på rätta stället.» Till genmäle hålles ett omständligt föredrag huru anfallet på Riga *borde* hafva gjorts (dock utan synnerligt beaktande af de då förhandenvarande omständighetrna).

Medan Flemming och Patkul efter öfverrumplingsförsöket och Kobrons eröfring drogo in i Lifland, qvarstannade Paykull utanför Riga samt anordnade stormningen af Dünamünde. Han klandrades för den manspillan, som det sistnämnda företaget vållade, äfvensom för det han icke under Flemmings frånvaro anskaffat nödiga fasciner och låtit göra pontôner. Paykull förklarade, att han verkligen förehaft sådant; men hans granskare voro ej nöjda med resultatet.

---

[1]) I Dahlb. rel. Bil. B (Aussage der Sachs. Deserteurs) uppgifves antalet till 300, hvilket sålunda icke är öfverdrifvet.

Man får vidare veta, att Paykull efter Dünamündes eröfring (den 12 mars) under flera veckors tid qvarstannat derstädes; han torde således icke omedelbart efter Flemmings och Patkuls afresa till Polen (den 16 mars)[1]) hafva begifvit sig till Lifland för att der föra befälet öfver hären. Anklagelseskriften spörjer nämligen »hvarför han så länge suttit i Augustburg och icke af sig sjelf gjort anstalt till ankare och tåg, hvilka man till (behofvet för) tre skeppsbryggor kunnat hemta af fiendtliga skepp, men som för penningar icke stodo att få.» Paykull svarade, att han ej tänkt sig behofvet deraf. Det invändes, att han af officerare erinrats, att fienden framdeles, om han åter blefve mästare af sjön, skulle till saxarnes skada armera skeppen, hindra tillförseln från Augustburg, ja äfven med dem »framdeles ruinera bryggan» (såsom också Dahlberg några veckor derefter var nära att göra.[2]) Ja, det påstods att officerarne fruktlöst erbjudit sig att »sticka skeppen i brand eller borttaga dem med ringa hazard.»

Man ser af klagoskriften vidare, att Flemming ingalunda ville betrakta Liflands hastiga utrymmande som en tjenst, hvarigenom Paykull förtjente att befordras till generallöjtnant. Han ålades förklara sig (fr. 18), »hvarför han ej i rättan tid förskaffat sig kunskap om fiendens (Vellingks och Maydels) mouvements», för sent öfverfört 8 kanoner från Augustburg till Neumühlen och till slut sökt kasta dem i vattnet. Det klandras skarpt, att han »utan nöd öfvergifvit alla poster och avenyer, innan han ens sett fienden, utan tanke på det starka vatten, som flyter förbi Neumühlen, samt omöjligheten (för fienden) att utan bryggor och skepp der kunna passera.» Han klandras också (väl obilligt!) för att »utan nöd och så skyndsamt hafva upprifvit den med stor möda anlagda skeppsbryggan och låtit uppbränna så många skepp, innan ens fienden visade sig.»

Carlsons uppgift, att Paykull (enligt honom Patkul) »förskansade sig på andra sidan Düna» torde icke hålla streck; Paykull ålades i stället förklara sig, hvarför han icke på Dalholmen eller på motsatta stranden af Düna »bygt en god raveline jemte säkra kommunikationslinier, hvilket genom anlitande af bönderna kunnat ske utan kostnad, samt låtit garnera denna befästning med kanoner och genast vid reträtten låtit afbränna husen»; åtminstone borde, heter det, tre redutter hafva uppförts mellan öfvergångsstället och Augustburg. Kobron iståndsattes visserligen, men ej af Paykull, utan af en annan officer. Det klandrades äfven, att han icke längs Düna låtit borttaga alla båtar och fartyg, »af hvilka sedan fienden till vår stora skada begagnat sig. Slutligen anmärktes, att han kunnat till en början »utan ringaste hazard» fatta posto på Magnusholm.

Paykull förklarade omöjligheten att erhålla »positiva underrättelser» med fiendens hastiga anryckande, sade sig till slut plötsligt

---

[1]) Jfr afh. om O. A. Paykull i Hist. Tidskr. 1881 p. 137. Den lucka, som der måst lemnas, blir genom hvad här kan medddelas, i någon mån fyld.

[2]) l. c. p. 138.

blifvit af två spioner underrättad, att han af finnarne skulle angripas samtidigt från tre håll och att på samma gång garnisonen i Riga skulle göra ett utfall. Dessutom befarade han hotande fiendtliga åtgärder från sjösidan.

Om åtalet fullföljts eller nedlagts, är obekant. I ingendera händelsen lände det Paykull till skada; ty tre månader derefter var han redan befordrad till generallöjtnant.

Otto Sjögren.

Bref upplysande svenska historien.

I Riksarkivet förvaras några bref från den snillrike mångfrestaren Urban Hiärne till den likaledes för lärdom och studier intresserade Olof Hermelin under den tid denne såsom statssekreterare vistades med Karl XII i Sachsen år 1707. Med sin lifliga stil äro de karakteristiska för brefskrifvaren och innehålla dessutom äfven upplysningar utaf allmännare intresse. Med ett och annat starkt, och äfven rått uttryck torde läsaren öfverse; man har ansett det lämpligare att meddela brefven i sin helhet, än genom några uteslutningar stympa dem. De äro återgifna med U. Hiärnes eget stafsätt, med undantag deraf att enkelt *v* användts i stället för dubbelt, liksom de dubbla vokaler (ee, ij o. s. v.), som understundom förekomma, förenklats. Interpunktionen har naturligtvis, när det behöfts, blifvit förbättrad. Stilen är mycket svår, stundom oläslig.

1.

Jag undrade i alt mit hiärta, hvaruthinnan iag mig skulle hafva försedt eller her broder förtörnet, efter iag till hans lång varige tyste ingen orsak kunde finna, och aldrig viste, at iag honom för när kommit vore med det, som iag mente lända fäderneslandet till besta, som vidare skal berättas. Att Kongl. Maj:t nu går emot ryssen är en sak, hvaröfver Sveriges undersåtare intet litet glädia sig vid. Gud hielpe os, gud stå konungen bi och styrke hans arm, Czar Peter till harm, at finge den biörnen från nacken på os. Herren gud hielpe konungen, at han kunde så klippa raggen och rammarne på honom och vingarne på hans förmente örn, at han i manna minne intet må töra duka op emot os. Och ehuruväl åthskillige sinrike politici äro i den tanke, at det icke är af nöden at konungen förvidgar sit rike, som är stort nog, så vore likaväl godt at ryssens länder förminskades och serdeles de, deruthur han sitt

bästa manskap tager, som Novogorods och Pskovas eller Pleskovs lähn, och giöra de orter till militiæ hemman och förmur mot Czaren, dermed han os mest har skadet och de som i krigstiden mäst äro inaccessible. O, herre hielp, o, herre lät väl gå!

Hvad den förrädaren Patkul angår, så undrar iag mig på dem, som honom hafva i förvar; at de intet brukat med honom det de svenske fordom i tyska kriget i Slesien öfvade, at binda händerna på ryggen och settia honom en stor tratt i munnen, ösandes deruthi intet dyngevatn, som de då giorde och kallade det den schwedischen trunk, uthan köttsoppor och bouillioner, samt öl och dricka, på det han kunde lefva så länge han finge bättra sig och stå det straffet, som han så väl förtiänt har, och icke per autocheriam fara genaste vägen till helfvetes.

För det at Hr broder tänker på Bosin, som nu tridie gången har öfversändt sin supplique til Kongl. Maj:t betackar iag på det högsta. Gud gifve det kunde bli resolverat, innan K. Maj:t, kommer til at resa ifrån Saxen, försäkrandes Hr [Broder] at han skal väl ihågkomma efter förmågò sin skyldighet.

En præsident til Bergscollegium önskar iag af hiärtat fö de gode herrarne der sitta, som väl äro så snelle at det går äfven så richtigt, som i grefve Wrangels tid, men fördrista sig intet at resolvera något, som något mera försvar är underkastat, serdeles saknar iag det i laboratorii arbete, som i sig sielf vore nödigt at hafva en och annan resolution på. Gud gifve vi finge den i minstone, som chymien och de curieuse studier inte hatade och hemligen förfölgde, som grefve Wrangel[1]) i sin lifstid giort, hvilken om han min hielp uthi medicinen för sig och sin stora familie intet behöft, så hade han bearbetat med all flit at kullkasta allt laboratorii väsende, der doch laboratorium i förstone intet dependeret af Bergscollegio, fast iag i medlertid var assessor, uthan sattes på hofstaten och betaltes af Kongl. Maj:ts handpenninger. Men sal. H. Sten Bielke, som var både skattmestare och præsident i Bergscollegio, för den store kärlek han hade til studium naturale och chymien giorde at det drogs under Bergscollegii stat, på det at medlen måtte richtigt föllia, som den tiden i hofstaten icke så richtigt föll. Sammaledes gjorde ock Gr. Clas Fleming, som intet mindre var en älskare deraf. Grefve Wrede han gjorde och sitt till, fast han intet så förstod sig deruppå, serdeles i början, då iag till at göra honom något nöje tog mig före att fylla regiments feltkistorne in emot 20 stycken. Men som iag efter några åhr blef ledsen vid det sölväsende, så begick iag at det indrogs mer än halfparten och skulle allenast användas till det som enkannerligen var syftet, blifvandes grefve Wrede samma studio iu lenger iu mera favorabel, serdeles när han förnummit huru myckit konungen i Frankrike derpå til *rei literariæ maximum incrementum* otroliga stora medel använde, hvarpå iag en gång, när

[1]) Grefve Diedrik Wrangel af Adinal, president i Bergkollegium 1693, d. 1706.

H. Broder kommer i better ro, vel sända uthförligare berettelse. Hvad jag har giort gifver tiden, men iag har varit olyckelig deruthi at iag måst taga laboranter sådana som iag fick den tiden, fyllehundar, latstockar, skelmar, tiufvar, liderlige, siuklingar, uthgamle och vanmechtige, intil des iag anno 1699 fik den redelige tysken Gmelin, som har varit så väl flitig som skarpsinnig, och efter hans afresa åter fått en svensk, som har temligen studerat och är både flitig och trogen.

Beträffande characteren af Bergsråd så kan iag fuller tro, at man är sparsam dermed, serdeles emot mig som är en svensk, der man doch detta den bedragareu Kunckel intet förvägradt, utan ochså giort honom til adelsman och gifvit 1000 riksdaler på köpet, för det han giorde ingenting i verlden. Men en infödd svensk, som i 40 år har varit i konungens tiänst, sina egna medel på resor och arbeten användt, för än någon fyrk til laboratorium var destinerat, som uthi fädernesladet åthskillige nyttige ting upfunnit, som mina skrifter framdeles (om Gud unnar helsan) väl skola bevisa, den blifver ett munn ful med väder, en *titulus sine vitulo* nekat. Vore någon som intet mera än ett mineralvatn uthi andra polite länder hade upfunnit, der det intet förr varit, så hade man honom icke allenast til evärdelig åminnelse statuer upprättat, uthan ock så försörgdt honom, at icke allenast han, uthan och hans efterkommande om brödfödan icke behöft vara bekymbrade. Men jag, som icke allenast ett, uthan och åtskillige upfunnit och i bruk bragt, gud vet med hvad möda, förtret och hiärtans bekymmer, derigenom många tusende af sådane siukdomar äro hulpne, som elliest aldrig i verlden hade kunnat hielpas, månge blinde fått och ännu få sin syn, de lama och borttagna samt contracte kommit til sin färdighet, otaliga många andra sjukdomar til at förtiga, den får alsintet, uthan står i fara, när iag dör, att all min lilla egendom beseglas och arresteras för laboratoriirekninger . . .(?), dem iag lenge färdige haft och för cammererarnes försumelse skull aldrig kommer til ända. Då måste mine många barn gå om bröd, der andre, som genom sine förbannade förslag hela riket och alla länder ruinerat, blefvet Kongl. råd, grefvar och store män, myckit väldiga, så at här är så fatt, den som menar fäderneslandet väl, blir förtryck, får motstånd i alla orter och kommer sellan til lycka, men den som giör, *sub specie* at tiäna konungen, alt ondt, den som vet gifva förslag at förderfva sin nästa och alla menniskor, det går fort för den, trotz den som tör seja et ord deremot. Til at förtiga hvad iag, som skall vara *premier medecin du roy* och har gudi lof giort skäl derföre, emot det de andre, i Frankrike til exempel, har 40,000 livres til det ringaste ordinarie lön och ända dertil äfven så mycket i extraordinarie inkomster, i Engelland och hos kejsaren etc. äfven så; måste iag crepera, för det iag den lönen hela(?) halfparten får, hvaraf ändå en stor del på contributioner och andra besvär uthgår. Jag kan visa mig hafva haft stora offerter både af Brandenburg och Danmark; der icke min altför opiniatre kärlek till fäderneslandet hade mig qvarhållit, så

hade jag kunnat rekna flere tusende än iag har .... Jag har näst gud så många gånger ryckt drottningen uthur dödzens käftar, det hon sjelf dageligen bekenner, men ändå aldrig en styfver nutit, uthan de arme 500 rdlr, af hvilka icke allenast tionde och under tiden femte penningen är afrecknet, uthan och måste det lilla öfrige ploktals bettla ifrån cammererare och casseurer, och oansedt mig lofvades af Hans Maj:t för 7 åhr sedan eller längre en discretion af 1000 rdlr (deröfver en *premier medecin* i andra länder efter så långsam, i 20 åhr giorde trogne tiänster litet skulle vårda sig at bekymbra), så har iag än til dato aldrig nutit en penning deraf och vet Gud, om och när den en gång kommer, skall och vara om en sådan sqvett lika til freds. At sal. printzerne, högstsal. drottningen och sal. kongen dödde, om det mig skulle förebrås, svarar iag, at den jalousie, som doctor Wattrang och Lohrman[1]) mot mig hade, stengde mig derifrån, och då iag böd til at gifva mit råd, vardt det aldrig attenderet. Ifrån sal. drottningen stengde mig jungfer Marschalk som bar hat til mig för det iag den tid var enkiedrottningens, den hon högst förfölgde och hatade, medicus. Til salige konungen blef iag aldrig kallat för än 2 åhr efter Lohrmans död anno 1696, då alla inelfvor voro med tusende bölder befängde och half upruttne, hvilket iag viste efter sal. konungens död, då iag med stor möda kunde erhålla, at man honom fick öppna, till at visa at de bäste medici och de kraftigaste medicamenter i verlden honom intet kunde hielpa. Detta har iag *usque ad tædium* velat anföra, på det at her broder som in prætentis intet är så informerat, måtte se, om iag intet vore berättigat til en sådan ringa belöning, som allenast i blotta nampnet och uthan någon den ringaste ingäld består.

Nu skulle iag ock svara något det hr Broder med stor bitterhet uthliutet sig om Paikul. Men som tiden intet vidare tillåter, beder jag hr Broder, hvars vrede imedlertid kunde litet svalas (?), intet ville ogunstigt uptaga, om iag mig något serdeles uthlåter, intet öfver det han förtiänt, uthan allenast om sakens sammanhang hvaraf en granlige kan se, at han ingen bedragare uthan, en verus adeptus varit, hvilken om han konungen i Frankrike spetsen på bröstet satt, skulle honom på de conditioner, som han begärde, gärna lifvet hafva blifvit skont. Hr Broder tecktes imedlertid läsa den disquisition som iag på en hög persons begäran giort, hvaraf iag en copia til hr doctor Skragge[2]) intet länge sedan, doch *sub fide silentii* meddelat. Beder at hr Broder tecktes de 3 arken, når tiden tillåter, igenom läsa och at iag sedan får några rader derom skrifva, andre flera skäl bevisandes, skall sedan gärna tiga och aldrig nemna ett ord derom. Hr Broder tro mig, at det är icke han allena, som samma arcanum ägt, uthan äro ännu många i Tyskland, Engeland, Venedig, som samma arcanum besittia. Gud gifve jag hade hans mss, så vore jag hulpen. Jag önskar Hr Broder i alt sit förehafvande Guds väl-

[1]) Gustaf Lohreman, archiater, d. 1694.

[2]) Samuel Skragge, lifmedicus hos Karl XII, adj. Skraggenstjerna, d. 1718.

signelse, kongl. oföränderlige nåde, alla menniskors kärlek, ynnest och nöje; *animi tranquillitatem et tam in secundis quam adversis constantiam* och förblifver etc.

URBAN HIÄRNE.

Stockholm d. 24 Aprilis anno 1707.

2.

Högt:de hr Broder har jag för halft annet åhr eller mera tiänstl. berättat, huru en apothekaregesell vid nampn Lampe med allehanda renker sökte at smyga och intrigera sig in at bli apothekare, oachtat här äro alt för månge alla redan och den ena äter op den andre, varandes det intet publici interesse at de äro så månge, at de samtl. blifva medellöse och är en ort eller stad samt konungen som är deras herre mycket nyttigare at der äro 6 eller 7 behållne borgare, som hafva credit och capital än 100 prackare och bengnagare, som hvarken hafva credit eller förmågo. Serdeles är det så med apothekare, som man exempel derom i så många länder ser. Nu såsom han intet vidare dermed kommit, har han igenom sin svågerskap de hogmögende herrar bryggiare af Lampaslechtet drifvit hos stadsmagistraten och igenom vichtiga skäl representeret hans gode gåfvor ....., at de emot brukliga vanan uthan at begära tillstånd af Kongl. Maj:t (mädan apothekarkonsten under borgerskapet intet lyder), hafva uthkoret och kest honom till at vara apothekare vid den förnäma orten i staden öfver hötorget, hela districhtet öfver, alt intill kattrumpstullen. Sådane desordres, som deraf föllia skulle, har iag Hans höggrefl. Excell:ce tillförene remonstrerat och ännu dermed continuerar. Nu såsom desse apothekare allaredan äro 9 stycken och så många at den ena förderfvar alla redan den andre, hvad skulle då seden ske, om der ännu flere i staden komme? De lära väl i Kungsholmen, i Skinnareviken, vid Tresket och ytterst på Södermalm in mot tullen begära samma förmån, emedan de hafva mycket längre i nödfall till något apothek än desse, äfvenså kring Barnengien och Danviken. Jag mins den tid jag först kom till Stockholm anno 1657 och hela den tiden bortåth att der vid Hötorget bodde månge hederlige rådmän och förnäme handelsmän, der nu intet annet äro än en hoper *cerdones, brasseroli, zytopeptæ rhomeri* och *salsamentarii* [1]) etc. och då voro i staden allenast 4 apotheker, neml. vid Stora Torget Philippus, vid Nygatan Dourer, vid Ryningens hus Molitor och vid Tyska brunn Ziervogel. Likväl var ingen som begärte något apothek på malmarne intill anno 1666

[1]) Skoflickare, daglönare, ölbryggare och hökare.

eller 67, då sal. riksmarskalken Gabriel Oxenstiärna recommenderade gamble Roberg som följt med konungen at få settia up ett apothek vid torget. Deremot hafva de i staden ingen macht at vellia någre apothekare, uthan det måste komma immediate ifrån konungen. Öfver alt detta så hafve vi väl 10 apothekare geseller, infödda Sveriges barn, som mycket denna garpen och uthlendingen öfvergå, vetandes intet iag, hvarföre iust tyskar skole upfylla alla rum i Sverige och de svenske, som med stor möda denna besvärlige konsten lärdt, uthstengia. Alt för den skull beder iag tjänstl. hr Broder som en redelig svensk herre ville det så begå at det blir hindrat och i fall de då villte (?) eller skulle hafva någon, de måtte dåtaga en ärlig svensk och ingen tysk, af hvilka hela landet allaredan är fullt, deremot i Tyskland aldrig någon svensk får någonsinn upsettia någon officin, ehuru keck och gammal han är, hafvandes en svensk ung karl möda nog at bli gesell i deras officiner. I Engeland blifva alla uthländere uthstengde, så at ingen får bli en gesell myckit mindre mästare. Nu vore iu största synd i verlden, om icke hädanefter, när någonstädes lägenheter äro yppna, icke skulle antagas svenskar, som gemenligen äro fridsamma och intet gärna någon händel, som tyskarne gemenligen göra, begynna. Så lenge tyskar voro i collegio, hade vi aldrig någon frid; men sedan den ene blef död och den andre sig för jalousie at dr Ribe tog rangen af honom, sig sielf absenterade, så är der nu god fred och samhellighet. Apothekarne lära sielf inkomma med deras underdånigste supplique till Kongl. Maj:t, såväl som ..... Collegium Medicum, hvaruppå de förventa ett nådigt slut.

Jag skulle, der hr Broder intet vore förhindrat, beretta om den redelige cancelleren Swalch[1]) hvad han för ett artigt värk sammanskrifvit .... om K. Maj:ts retta prætensioner uthi romerska riket; om det i acht toges, och Kongl. Maj:t det hinte fullföllia, då vore Hans Majestet vist den störste konung i hela Europa. Kunde hr Broder för Kongl. Maj:ts interesse skull laga at K. Maj:t den läste. så vore det en sak, hvarigenom hr Broder Sveriges interesse högst befordrade och sitt eget hus uthi lyckeligt stånd bragte. Herom mera til äfventyrs en annan gång efter tiden är förfluten. Denne Swalch är min gode ven och största skade at han har så liten reputation och i sitt väsende så slätt angenehmt (?) at man derföre så litet reflekterar och en osynlig och ringelyndt bysse eller ask full med gull och dyrbara edelstenar bortkastar och förachtar, hvilket hr Broder sielf skulle bekenna, om han honom nermere kände. Jag erinrar mig at sal. grefve Gustaf de la Gardie, en så klok herre som han var, giorde myckit æstim af honom och var altid i hans selskap, hvarpå iag mig ..... och andre, som hans talent icke nermere kände, då mycket förundrade.

I det iag skrifver kommer fröken Scheding och beder mig låta rycka hr Broder i iackan, man ser huru efter den cananeiska qvin-

[1]) Kansleren i Pommern Christoffer von Schwalch, död i Stockholm 1720.

nans exempel detta könet är envist och efterhengiande, at hr Broder om al tjänstl. påminnelse lärer förlåta.

Jag beder undertjänstl. om förlåtelse för min vidlyftighet, önskandes etc.

Stockholm d. 11 Maj 1707.

P. S. För de stora godheter och välgerningar som hr Broder för min skull mag. Celsing har giort, betackar iag hr Broder undertiänstl. skolandes iag det så vel som alt annat uthi tacksamt minne bära, intill tiden kan bevisa mig intet vara otacksam. Jag förblifver etc.

3.

Med stor glädie har iag af högst:de hr Broders högstangenehma skrifvelse förnummit, huru såsom hr Broder efter en svår siukdom är till helsan någorlunda kommit. Det var icke allenast iag och alle de som den ähran hafva at vara kände hos hr Broder, uthan och fast alle menniskior högeligen bekymbrade, när de hörde at hr Broder var med siukdom betagen. I siukdomar spöries straxt, huru opinio och existimatio sampt votum populi är. Allment klagades det öfver hr Broders siukdom och önskades enhälleligen hans vederfång. Gud den högste vari ährat som har hulpit hr Broder till helsan igen och conservere honom i otaliga många åhr vid en önskelig välstånd. Jag är säker på om vår antesignanus (sat sapienti) låge siuk, han skulle få mindre önskningar eller böner för sig, snarare såsom Gyllenborg, Lars Skraggensköld och andra flere[1]).

Att Kongl. Maj:t har varit så nådig och låtit sina trogna undersåtare fått sine hele löninger, det har förorsakat en allmän glädie, så at presterne på predikstolarna förmana sina åhörare Hans Kongl. Maj:t derföre tacksamme vara och desto lifligare och innerligare bedia för Hans Maj:t. Sannerligen det var också hög tid, aldenstund hvar och en per fas vel nefas måste skaffa sig sin föda. Hvad de hafva lidit, som domstolar hafva tillitet, i det et hoc tempore omnia venalia fuerunt, det skall Gud veta. Det är beklageligt, at ingen lider mera vid sådana svåra tider än cronones betiänte, ty hvad som en borgare, det vare en köpman, hökare eller den ringeste handtverksman, bonden sielf och alla andra de lida, så settia de sina varor derefter, så at alting är nu mycket och flerdubbelt dyrare än i fredliga tider, och det måste de arme cronobetiänte, som allenast få sina halfva löningar, betala. Hur svårt det har gält dem, det lärer gud i himmelen bäst veta. Deraf är ock kommet, at cronofougdar, borgmestare i städerne oeh andre, så höge som nidrigare betiänte, hafva plågat allmogen med åthskilliga tunger och pålagor,

[1]) Skraggenskiöld var kamrer i reduktionskollegium.

och såsom cammarfiskalen Albin Möller är nu förordnat till at hålla commissionen deröfver, så veta de väl, at han är en hvater och strenger busse, som vet fånga dem, ehuru de vrida och vrengia sig; derföre de och fly undan som de vore ryske, enär de höra honom komma. Men de alle andre konungens undersåtare hugna sig af Hans Kongl. Maj:ts nåde, som denna commissionen til deras beskydd och lindring har befalt inretta, at de plågor efterhanden återvända och der de öfver vanligheten uthgifvit, få nu tilbaka och altså frelsas uthur deras yttersta ruin. Nu hörde dem rät till den sentence, som duc d'Alba fälte öfver Nederländarne: *omnes debent patibulari*, men så är *necessitas durum telum*; *Noth bricht Eisen* sade vår Frölichs son, då han bröt up kistan till konungens cassa. Ty när en häradsfougde intet har mer i lön än 300 dal. silfverm. och han allenast får halfparten deraf, neml. 150 d. sm., dermed skall han försöria hustru och barn, huru vil det förslå? Til at afveria nakenhet och hunger griper man til hvad man kan och låter gud råda för det som på föllier. Men desse hundar hafva omenskligt och hårdeligen hanterat allmogen; hade de tagit vackert, så hade de fått taga lenger, men när man spänner bågen för högt, så brister den.

Hr Bosin låter ödmiukligen helsa och recommenderar sig vidare i hr Broders rättsinniga affection; han är intet så strandsatter om sielfva tiänsten som till att behålla characteren, hvilken honom *per expressum* likväl intet är betagen. Kunde han få K. M:ts bref derpå, så vore honom hulpet. Han lider stor förtryck och kan icke uthan serdeles nesa för sig begifva sig på hemresan, hafvandes han allaredan öfver ett åhr med kostsamhet fördröjt. Kunde han för den skymf han oskyldigt lidit få dertill någon pension af de cronohemman i Nyland (eller ödeshemman rettare sagt) som af indelningen äro öfverblefne, intil dess att någon lagmansränte i Finland öpen blifver, om han den tiden uth lefver, så vore det en stor soulagement för honom, och såsom alla Sveriges undersåtar hafva ett serdeles hopp til hr Broder för den nogsamt bekante redligheten så har han ock, tackandes sin hr patron, som honom så gunstigt ihågkommer.

Det är stor under huru det med præsidentskapet i Bergscollegio så långsamt går. Det talas om hr Rosenhane. Kunde så vara en sak, nog har han förstånd. Men iag för mitt particulier skulle det intet önska för hans diefvelska högmod; dertilmed som vi hafva disputerat tilförene uthi physicis, finner iag honom ganska enveten och menar, at han har svulgit up all vishet, så at honom ingen öfvergår; så skulle iag hafva myckit att täfla med honom, innan vi kunde komma öfverens. Det är aldrig förtretligare än med en sielfärd, som tror sig til at förstå alt, vari uthi hvad profession det någon sin vill. Doch är iag icke så bunden vid Bergscollegio, anseendes at sal: gr. Lindschöld, då han var cantzelliråd, ordnade det så at de medlen skulle lefvereras uthur konungens handpenningar och laboratorium dependera af hofstaten, fastän iag samma gång var assessor vid Bergscollegio. Men sal. hr St. Bielke, som

iämte skattmestare var præsident i Bergscollegio lagade det så, at det altsammans kom under Bergscollegio för medlens richtighet skull och efter han sielf var en liebhaber af chymien. Men för än iag skulle låta bry mig af en Rosenhane eller elliest någon af samma sinne, så ville iag underdånigt anhålla, at det komme i sitt förra tilstånd och at få sådane patronos, som sielf förstå något och veta hvad ...... det är at sluta något ovist af experimenterna och at uthforska sanningen af Democriti *puteo*. Hr Broder nämner och om de difficulteter som det i rangordningen skulle til väga bringa, om en Bergscollegie råd blefve tillsatt. Vore väl at ock hr Peter Crohnström, som gud har gifvit ett stort förstånd och för det han varit omistelig, måst dröja i Bergscollegio, sedan anno 1675 då han om sommaren introducerades och måste se at de som voro zifferskrifvare i hans tid sitta sedan landshöfdingar och Kongl. råd; det vore honom intet för mycket om han tillika finge samma character. Men hvad rangen angår, *sufficit* at vi få lika rang med de andra råden, som cammarråd etc. Hvilket när vi uthi en privat resolution niuta, intet på allmänna rangen behöfver föras och låta oss gärna dermed nöja. Kunde hr Broder vara en så god patron och hielpa os dertil, så är iag för min del stadeligen förnöjd och skal erkenna det, medan iag lefver.

Hvad Hans Maj:t har yttrat sig, huru han ville fägna adeptos, id e. som de kalla guldmakare, det har svårligen bedröfvat mig, at Hans Maj:t, som elliest är så god och nådig, skulle komma til sådane cruelle tanker. Jag tror at Hans Maj:t har sagdt det antingen i heftighet eller uthan serdeles mening. Vore det at en annan potentat hade sig så uthlåtit, så skulle iag intet sky at fella mina tankar derom. Men såsom min egen konung det sagt, måste man så låta passera. Jag ville icke för hela verlden at ett sådant cruelle edictum blefve allmänt bekant, som skulle Hans Maj:ts stora nåder och höga förstånds renommée intet litet förmörka. Sådan vetenskap, som gud immediate har under sin hand och med sin alsmegtighets signete beseglat, kommer aldrig till den, som har ett verldsligt sinne, uthan den, som sig om verlden litet eller intet bekymbrar, seendes man det i Engelland, Venedig, Nürnberg och andra orter, derest iag vet dem vara, at de sig om allmenna väsendet intet stort vårda, uthan lefva i sin devotion och enfaldighet görandes åth de fattige store chariteer och det i genom fiärde eller 5:te hand som Mr Franck uthi Waisenhauset i Hall väl har erfarit. Nu vet iag intet, huru den skall undfly *nomen tyranni*, som vill slå hufvet af den som gud har serdeles omsorg om och under sitt beskydd. Hvad Paikel angår, så har han det nog ångrat, at han sig af en fåfeng ambition har låtit förleda och derföre sade gud hafva låtit ske honom rätt, att han på sådant sätt måste dö, dertil han sig myckit väl och christeligen beredde. Här är en nyligen, som skrifvit har om den materien, om rätt vore att adepti af konunger och förster efterstelltes. Bokens titel är sådan: Johan El. Müllers D. Sax. Goth. (?) Christlicher und vernunftiger begriff von Wesen und Ursprung der gold-

hervorbringenden Wundermaterie oder so genant Stein der Weisen, bestehend in einer Meinung, welche nicht allein der Ehre des Allerhöchsten am beforderlichsten und der Warheit am nächsten ist, sondern auch zumal zu itzigen Zeiten 1) einer Landzobrigkeit, 2) eines Landes sämtl. Einwohnern, 3) den Besitzern des grossen filosophischen Schatzes selbsten fast unschätzbare Vortheile und eine rechte güldene Zeit ohne den geringsten Unkosten, hazard, mühen etc. verursachen kann. Jag ville senda den tractaten öfver med någon, som reser dit, om iag någon finge. Der lemnar iag hr Broder sielf döma huru sådan svår edict kunde finna rätt. Men Hans Maj:t må intet bekymbra sig. Det lära inga adepti tvinga sig til en sådan ynkelig ort som Sverige är, der som *paupertas, invidia* och *proprium commodum* hafva öfverhanden.

Hr Cantzleren Swalch lärer sielf vara uthi den ort, som hr Broder är. Han kommer mig före som Cassandra, som altid spådt rätt och ingen ville settia tro dertill. Hans exterieur och andre småsaker giöra honom obehagelig, fast han i sig sielf en grundlärd och klok man är. Fröken Hedvig Skeding låter anmäla sin ödmiuka tiänst och beder at gunstigt hennes skrift igenomläsa.

Hvad hr Broders jungfru dotter angår, så har iag aldrig hört det ringaste derom och har frågat hr advokatfiskalen Boström, som als intet heller derom vet. Gud gifve de ville seja mig till, när de äro i staden och något sådant är å färde; aldrig skal iag manquera til at fulgiöra det som iag är så högt obligeret til. Det vore intet orådeligt at resa antingen till Medevi eller Settre brunn, derest sådana passioner nästan ofelbart blifva curerade. Jag vill flitigt höra efter huru det står till. Önskar etc.

Stockholm den 22 Juni 1707.

(Forts.)

Underrättelser.

— Den 1 Juli d. å. afled i Köpenhamn registratorn i det danska geheimearkivet PLESNER. Hans sjelfständiga arbeten äro endast få; det vigtigaste är »De ældste danske Archivregistraturer», som med sina fullständiga register äro ovärderliga för den äldre danska topografien och personalhistorien. Som tjensteman i arkivet har den aflidne deremot vid många tillfällen gått forskarne till handa med upplysningar och hjelp dem till synnerligt gagn, och enhvar som arbetat der, skall minnas den outtröttlighet, hvarmed han stälde sitt nästan obegränsade vetande och sina sällsynta paleografiska insigter till forskarens förfogande.

— Den framstående tyske historieskrifvaren R. PAULI, professor uti Göttingen, afled d. 3 Juni d. å. i Bremen. Han var en af de

utmärktaste kännarne af Englands historia samt arkiv och bibliotek och offentliggjorde sina forskningar i en rad vigtiga arbeten, såsom om konung Alfred, om Simon Montfort, *Bilder aus Alt-England, Aufsätze zur Englischen Geschichte,* samt hans hufvudverk: Fortsättningen af Lappenbergs Englands Historia i den Heeren-Ukertska samlingen uti tre band (1154—1509), och *Geschichte Englands seit den Friedensschlüssen von 1814 und 1815* (tre band).

— Frankrike har uti Jules Quicherat, som afled den 8 nästlidne April vid 67 års ålder, förlorat en af sina mest utmärkte lärde. Han var vid sin död direktör för l'Ecole des chartes i Paris och vid denna historiska läroanstalt hade hans officiella verksamhet varit fäst sedan 1847. Han blef här, säger en minnestecknare, såsom lärare skapare utaf Medeltidens konstarkeologi såsom vetenskap uti sitt fädernesland. Genom upprepade resor i alla Frankrikes delar hade han förvärfvat pensonlig kännedom utaf landets rika historiska minnen från denna period och han förstod att med ritningar åskådliggöra sina föreläsningar. Resultaten af dessa forskningar äro emellertid icke samlade i något större verk, utan spridda i en mängd afhandlingar och tidskriftsuppsatser. Uti 20 års tid var han äfven föreläsare uti fransk diplomatik vid samma skola. Som författare har han låtit sitt namn gå till efterverlden framför allt med sina epokgörande publikationer öfver jungfrun af Orléans, *Jeanne d'Arc.* Åren 1841—1849 utgåfvos i fem band hennes processhandlingar och de följdes 1850 af ett sjette band »Apercus nouveaux». Men ända till det sista fortfor han med sina studier och samlingar rörande denna sin hjeltinna och ännu i år har Revue Historique mottagit af honom några nya bidrag till jungfruns historia. Bland hans öfriga arbeten är allmännare bekant en *Histoire du costume en France* Vid sin död var han sysselsatt med ett större arbete öfver ylleindustrien och handeln i vesterlandet.

— Till professor Rostgardianus uti historia vid Köpenhamns universitet efter C. Paludan-Müller har utnämnts den genom sina arbeten öfver vikingatiden bekante d:r juris Johannes C. H. R. Steenstrup.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har sjette häftet nyligen utkommit. Ur den sedvanliga årsberättelsen framhålla vi den af riksarkivarien antydda frågan om den lämpligaste vården af provins- och kyrkoarkiven, liksom af specialarkiven uti hufvudstaden: en fråga af stor betydelse äfven för den historiska forskningen. Häftet innehåller för öfrigt aftryck af några äldre kungabref och resolutioner rörande skyldigheten att till Kansli- eller Riksarkivet aflemna alla »publika» handlingar, skrifter och akter; register på »Rådslag i konung Sigismunds och hertig Carls tid 1593—1597», upprättadt af E. W. Bergman, samt en af frih. B. Taube reviderad, af frih. Posse ursprungligen uppgjord, förteckning öfver handlingar rörande Sveriges och Polens inbördes förbindelser.

— I förra årgången af Historisk Tidskrift (s. cx) omnämdes i en anmälan af C. Bullos skrift om Sveriges och Venedigs inbördes

förbindelser den der aftryckta relationen af Antonio Possevino om Sverige, af hvilken en latinsk redaktion finnes aftryckt hos Theiner, »La Suède et le saint siège». Enligt en uppgift i Bayerska vetenskapsakademiens *Sitzungsberichte* (1882) finnes i Münchens bibliotek (Codex Italicus n. 11) en afskrift af samma berättelse, som gifver en fullständigare och bättre text än den af Bullo följda, samt ådagalägger, i fall det ytterligare behöfdes, att denna relation är afgifven icke till dogen i Venedig, utan till påfven. Referenten tyckes nämligen icke känna till den Theinerska texten.

— Af G. Webers bekanta verldshistoria uti sammandrag utgifves, på Bonniers förlag, en ny upplaga, den tredje svenska (efter den adertonde tyska), under redaktion af d:r O. Sjögren. Genom sina litteratur- och kulturhistoriska öfversigter skiljer sig detta arbete från andra dylika och kan derigenom blifva en nyttig handbok uti många fall. Öfversättarens eller bearbetarens stafning af de klassiska namnen är något ojämn (jfr Beotien och boiotarker, Isaios och Chæronea, Mantinea och Dekeleia o. s. v.). — Af Webers stora verldshistoria i fjorton band är en ny upplaga under utgifning under medverkan af fackmän för de olika afdelningarna. Mottagligheten för sådana ofantliga verldshistoriska kompilationer tyckes i Tyskland vara obegränsad.

— Af den stora samlingen Monumenta Historiæ Germaniæ har under senaste år, utom den redan omnämnda nya upplagan af Jordanis »Getica et Romana», utgifvits Widukindi Sachsiska historia och de frankiska konungarnes kapitularier uti nya upplagor (af Waitz och Boretius), ett häfte tyska konunga- och kejsarurkunder, och en del af samlingen »Latinska skalder från den Karolingiska tiden». Under tryckning äro bl. a. Gregorii af Tours Historia Francorum och Påfven Gregorii I:s Registrum.

— Den i vårt första häfte för i år omtalade *Historiska föreningen* i Paris har nu trädt i verksamhet och öppnat sin »Cercle» för alla vänner af historien i vidsträcktaste mening. Bland medlemmarne finner man historici, jurister, filosofer, teologer, nationalekonomer o. s. v. Presidenten för närvarande är den bekante historikern G. Monod.

— En hr Leonetti i Bologna har utgifvit ett arbete i tre band öfver den beryktade påfven Alexander VI »secondo documenti i carteggi del tempo», der han icke blott söker i allmänhet rädda nämde påfves ära, utan äfven bevisa att Cesar, Lucrezia och deras syskon icke äro barn till den förre kardinalen Rodrigo Borgia, utan brorsbarn. Försöket lärer, såsom var att vänta, betraktas som förfeladt, men har framkallat en del nya undersökningar, hvarigenom den rådande åsigten bekräftas.

Beriktigande.

En recensent, hr K. H. K., har i en granskning af Svenskt Diplomatarium från och med 1401 utgifvet af riksarkivet genom Carl Silfverstolpe, del. II, häft. 1 och 2, intagen i Ny Svensk Tidskrift, 1882, tredje häftet, s. 264—267, äfven vändt sig mot en uppgift i en af signaturen Ehd i Historisk Tidskrift, 1881, s. 199 meddelad notis om »ärkebiskop Tord Pederssons slägt.» Rec. anmärker der, att utgifvaren af Diplomatarium missförstått de i urkunden n. 1058 omnämda personernas slägtskapsförhållande, och att det i öfverskriften bör heta: att Peter Ragvaldsson och hans svärmoder (i st. f. hustru) Ingegerd Nilsdotter gifva sitt bifall till att den förres »svåger den senares måg (i st. f. »deras måg), Peter Andersson till sig löst» o. s. v., samt tillägger: »denna missuppfattning delas af E. Hd. i Hist. Tidskrift» etc. (ofvan anförda ställe). Hvad nu nämnda Ingegerd och Peter Ragvaldsson angår, eger det sin riktighet att hon var den senares svärmoder och icke hustru, men undertecknad har om deras slägtskap icke yttrat ett ord uti anförda notis. Hvad den senare delen åter af påståendet angår, förhåller det sig annorlunda. Hr K. H. K. har nämligen alldeles glömt att taga i betraktande en i Riksarkivet förvarad urkund af 1412, Aug. 10, der samma Ingegerd Niklisdotter, enka efter Haqvon Fadersson, skänker sin *dotterdotter* Benkta, Peter Anderssons hustru, en sin egolott. Detta visar, hvad som äfven ur andra handlingar framgår, att Ingegerds dotter var gift med Peter Ragvaldsson och dessas dotter åter med Peter Andersson, d. v. s. just hvad jag har uppgifvit, med undantag deraf att för mitt dåvarande ändamål jag icke ansåg mig behöfva upptaga mer än fädernet och lemnade mödernet å sido. Detta låter också fullkomligt väl förena sig med uttrycken i Sv. D. n. 1058, der det i början blott heter: »af thy gotze som min son, for:da Ingegerdz, och forscrepne Peter Ravalzson min husfru broder, herra Niclis Haqvonsson», och sedan »war ælskelike magh Pether Andersson», d. v. s. rätteligen Peter Ragvaldssons måg, och först i andra led, om vi så få uttrycka oss, måg till Ingegerd Niklisdotter. Det torde att häraf följa om den första anmärkningen är befogad, den senare är det icke. Utgifvarens af Diplomatarium misstag inskränker sig derföre också blott till det ofvan angifna.

Ehd.

Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia.

AF

E. HILDEBRAND.

Johan Hands Dagbok under konung Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620.

Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstiernas Berättelse om mötet mellan konung Gustaf II Adolf och konung Kristian IV i prestgården i Ulfsbäck i Markaryds socken i Småland februari 1629.[1])

1.

Det är bekant att omkring år 1616 den då 22-årige Gustaf Adolfs giftermål, då han antogs ha uppgifvit hoppet på Ebba Brahes hand, började blifva en intressant fråga och sysselsätta i synnerhet några protestantiska furstar och statsmän uti Europa[2]). Det tycktes ha blifvit äfven för konungen en fråga, der statsskälen mera hade att tala än hjertat. Men den politiska väfnaden af mer eller mindre intresserade förslag och kombinationer genomkorsas af ett, åtminstone skenbart, romantiskt inslag: det hemlighetsfulla sätt, hvarpå Gustaf Adolf sjelf uppsökte och vann sin brud. Det skedde så i hemlighet, att äfven senare forskares ransakan icke bragte i dagen många nya upplysningar, och man har sett sig altjämt visad tillbaka till de bekanta anteckningarna af konungen sjelf, huru han och hans följeslagare, komne till Berlin, blefvo tagne för engelska soldater och knappt nog fingo något herberge; hur han dagen derpå besökte slottskapellet och fick höra en predikan om den rike mannen

---

[1]) Utgöra n. 3 och 4 af Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Åttonde delen.

[2]) Se bl. a. Hammarstrand, Historisk öfversigt af förhandlingarna mellan k. Gustaf II Adolf af Sverige och kurf. Fredrik V af Pfalz, Ups. 1855, s. 15 ff.

och Lazarus, hvars hufvudinnehåll han samvetsgrant upptecknat, samt derefter inkallats till ett förtroligt samtal med de furstliga personerna, som ledde till önskadt resultat[1]). Om alla de närmare detaljerna visste man så godt som ingenting. Den första här ofvan anförda journalen, meddelad af bibliotekarien Styffe efter en handskrift på Upsala universitetsbibliotek, innehåller nu en mängd nya upplysningar om denna resa. Författaren, en dotterson till Erik XIV[2]) och sjelf en deltagare på resan, synes vid denna tiden ha varit anstäld vid hofvet och åtnjutit någon vänskap eller välvilja af konungen; han återfinnes längre fram som häradshöfding i Stranda härad, men försvinner snart ur historien; det är i sjelfva verket blott denna berättelse, som numera åt hans minne gifvit någon realitet. Jämför man emellertid de båda skildringarna, konungens anteckningar och Hands journal, finner man snart, att de i sjelfva verket icke gälla samma besök i Berlin. Ännu i upplagan af Gustaf Adolfs skrifter hänföras hans anteckningar till ett besök i maj månad 1620, och att konungen med sitt följe verkligen vid den tiden kom till Berlin, derom är det just Hand bl. a. talar. Men de kommo enligt honom norrifrån och på en söndag (d. 14 maj), enligt konungen söderifrån och på en lördag; de följdes alla åt enligt den förre, och konungen hade enligt egen uppgift skilt sig från sina reskamrater, innan han gaf sig in i staden. Dessa data stämma sålunda icke. Men Hand omtalar i slutet af sin afbrutna skildring, att konungen på återvägen från sitt besök i Sydtyskland samma år ännu en gång tog vägen åt Berlin och att han den 16 juni verkligen skilde sig både från sin svåger pfalzgrefven Johan Kasimir och nästan hela sitt öfriga sällskap för att begifva sig till staden, och om detta senare besök har Hand naturligt nog ingenting vidare att förtälja. Den 16 juni var emellertid en fredag, och det är sålunda detta andra besök i juni, som konungens anteckningar gälla: ett förut icke kändt förhållande. Hvad Hand har att berätta om det första besöket är följaktligen fullkomligt nytt.

Icke ens detta besöket i maj 1620 var konungens första; redan 1618 har han varit i Berlin, men derom känner man för öfrigt ingenting alls[3]) och äfven följande år 1619 ämnade han

[1]) Gustaf Adolfs Skrifter, s. 91.

[2]) Genom dennes oäkta dotter Virginia.

[3]) Uppgifterna om denna resa ha af senare författare dragits i tvifvel (se Hammarstrand anf. arb. s. 21; Droysen, Gustav Adolph, I, s. 181), men att den

göra ett besök vid det kurfurstliga hofvet (och troddes äfven ha gjort det), men afstod derifrån för den gången möjligen af både ekonomiska och politiska skäl. Han brefväxlade dock fortfarande om saken såväl med andra som med sin svåger pfalzgrefven, som emellertid började efter hand afråda från den brandenburgska förbindelsen[1]. Konungen gaf honom visserligen rätt i hans inkast, men tyckte sig dock genom det allmänna ropet ha blifvit altför invecklad i saken för att nu kunna gå tillbaka: »jag vill ej engagera mig på något annat håll, tills jag efter guds vilja kan föra det till en god ända eller får en *entier* korg». Den kunglige friaren tager för öfrigt saken synbarligen tämligen lugnt, och tyckes beredd på att finna sig i hvilken utgång den än finge. Om sjelfva resan säger han i samma bref af den 25 januari 1620 att han helst gjorde den okänd för att undgå de dryga kostnaderna. I hvilket fall som helst önskade han dock pfalzgrefvens sällskap och tänkte väl äfven med resan förena andra, rent politiska planer. Der är hela uppslaget till expeditionen 1620; motiven till konungens incognito helt ekonomiska. Sedan pfalzgrefven på våren 1620 verkligen ankommit till Sverige såsom sändebud från konungen i Böhmen, blef ändtligen resan beramad, men i all tysthet, och pfalzgrefven lemnade Stockholm den 26 april, efter ett formligt afsked från konungen, utan att omgifningen visste något om dennes afsigter, ehuru det var bekant att han ämnade lemna Stockholm.

Journalens författare, Johan Hand, hade fått tillåtelse att följa pfalzgrefven på hans förmodade resa till Böhmen, tog likaledes afsked af konungen och begaf sig efter till de två örlogsskeppen, som lågo för ankar vid Vaxholm. Den 28 april kommo de till Elfsnabben, alt under det skeppskapitenen väntade på sina instruktioner och konungen sjelf öfver Vermdön begifvit sig å väg. Det är egentligen här Hands berättelse börjar, ur hvilken vi skola meddela ett par utdrag:

»Jag för min del begynte förundra», skrifver han, »hvarföre commissionen icke kom [till kaptenen] och mente att H. Furstl. Nåde hade något synnerligt besked, som vi intet skulle veta, förr än vi komme i sjöen; alla båterna blefvo afviste och hem-

---

verkligen egt rum framgår af flera ställen i Hands Journal. Han talar t. o. m. om »året til förenne» (d. v. s. 1619), men detta kan bero på ett vårdslöst uttryck.

[1]) Se derom Hammarstrand, anf. arb. s. 23 och konungens bref af den 25 januari 1620.

förlofvade, som vore vid skeppet. — — — Och en stund derefter finge vi se H. K. Maj:ts lilla snäcka, den kände vi igen på flaggen. Då begynte hvar man at fråga, om skrifvaren, [som skulle komma med kommissionen], intet hade kunnat fået annen bået än konungens till oss. Vi fingo sedan se H. K. M:t i en slät grå reseklädning, och då kunde man väl tro hvart det skulle gälla. Den, som då icke blef lustig, fans intet innen bords. Men jag menar, der blefve somlige af K. M:ts medfölje stoerögde, som intet hade preparerat sig till en sådan resa, serdeles en menlös bonde, benämd Nils Eriksson, i Dalahamn hemma, som H. K. M:t tog med sig på båten till att styra. Hvarken han eller någon slapp sedan i land, på det att det icke skulle blifva uppenbart. Så frågade jag honom och bad honom hafva ett godt mod; han skulle intet länge blifve borto. Hvartill han svarade med bedröfvet hjerta och sade han var väl till freds, som han ville säja: det jag skall göra gör jag gerna. Två båtar, som följde H. K. M:t till skeppet, finge orlof, den ene utan husbonde till land, den andre neder sänkt och sänd *ad inferos*. När det var alt så beställdt, begynte H. K. M:t till att commendera och fråga, huru det stod till på skeppet både med ett och annet, om proviant, om krigsmunition, om portarne till stycken[kanonerna] vore väl tilldrefne, om skeppet var väl rent gjordt, om de hade compasser i förråd, om skeppet var väl tätt, om de hade sågebräder till att täppa hål med, om några blefve oförmodeligen skjutne genom skeppet, om någen var sjuk på skeppet; om de hade bramsegel, om såpe och om kökfett till att smörja masten och rullerna med, rätt som det hade varit en indiansk skeppskaptein: der jag mig mest öfver förundrade att H. K. M:t visste namn på alt det der var, löst och fast, tackel och tyg, stora och små segel. Sedan blef anker löft, vinden var god, men icke stark, hvarföre steg H. K. M:t i espingen, drog omkring skeppet efter sjöfoglar och sköt strax en and. Sedan begynte vinden stärke sig; då kom H. K. M:t öfver bord igen; emot aftonen sent lope vi utur skären.»

Den 5 maj närmade sig skeppen den tyska kusten. Bekymmer, hvar konungen skulle stiga i land för att säkrast undgå all uppmärksamhet. På Rygen hade han vid den förra resan landat, och man önskade derföre undvika ön, men vädret gjorde att det icke kunde ske. Skeppen fingo befallning att sex dagar före midsommar infinna sig utanför Rostock eller Wismar, och

kunde man deraf sluta att resan gälde mera än Berlin. »Det behagade intet synnerligen doktor Botvidius» [hofpredikanten], säger vår berättare, »för han hade ingenting med sig», men det kunde ej hjelpas. Med konungen och pfalzgrefven följde endast Johan Baner, Otto Taube, Lars Kagg, fänrik Sperling[1]) och Johan Hand samt någon betjening. De fingo befallning att kalla konungen Adolf Carlsson och i allo behandla honom som sin like, hvilket ock skedde ifrån början.

Efter åtskilliga äfventyr — såväl här som flerestädes träffades personer, som varit i Sverige och sett konungen — kommo de öfver till Stralsund, samma väg konungen dragit senast, och han fick herberge hos en borgare, »hvilken samt med hans kära hustru bland andra optoger hårdroges tappert den aftonen, förrän de somnade; H. K. M:t vet det väl till att förtälja.»

I stället för att från Stralsund draga närmaste vägen till Berlin, gjordes en lång omväg genom Mecklenburg, förmodligen för att kunna resa så mycket obemärktare, och de hunno så långt vesterut som till Schwerin, der konungen gaf sig tillkänna för hertig Adolf och hade med honom ett långt förtroligt samtal. Härifrån drogo de omsider néd mot Berlin förbi landtliga mecklenburgska och brandenburgska städer.

»Vi kommo till natten till Wusterhusen», så skildrar Hand en brandenburgsk idyll, »liten vacker stad, men mycket orenligt, så der som i alla de andre småstäderna. I staden för en potta med roser står dyngehögerna opp under fönstren. Alle deras boskap hafva de hos sig i husen. Hvar morgon hör man en mäkta vacker musica. Koherden begynner blåsa i hornet, sedan kommer getaherden och fåraherden med små piper, svinaherden med sin piska och smäller för hvar dörr; gåsaherden försummar intet heller sin tid. Derpå svarar oxe, ko, får, get, so och gås, hvar efter sin art. Barn, höns, hund och katta stämma gerna med in: mäkta lustigt för den, som gerna sofver länge. Goda economier håller jag dem före, för de hafva ingen ander handel heller näring, utan med boskap och åkerbruk. Deres hus äre släte noch, af trävärkie tillhopa opsatta; väggenar äre af ler och halm tillhopabakade; halmtak. Elden göra de midt på

[1]) Otto Taube: sedermera öfverste. — Fänrik Sperling sannolikt Carl Otto Sperling (f. 1596) sedermera generalmajor, generalguvernör i Halland och friherre († 1655). Någon underrättelse om konungens sällskap utom pfalzgrefven har man naturligtvis ej haft förut.

golfvet röken söker hit och dit på taket och väggerna hål till att komma ut. All den förbemälte boskap hafva de i samma hus hos sig, undantagandes några i de små städerna hafva mer hus; mulabet är *in commune.*»

Den 14 maj ankom man till Berlin, men hade med flit tillryggalagt den sista dagsresan långsamt för att först om aftonen hinna fram och sålunda slippa taga in på slottet. De funno i stället ett enskildt herberge i den del af staden, som af ålder kallades Cöln an der Spree, och pfalzgrefven lät genom geheimerådet Bellin underrätta kurfurstinnan om sin ankomst. Hon ursäktade sig att, då han anländt så oväntadt, hon ej kunde »traktera honom som sig borde» och bad honom taga det släta herberget till godo. Men dagen efter bjöds pfalzgrefven att efter middagen komma upp på slottet och han hade sitt svenska följe med sig. »Slottshopmannen» v. Sliben helsade dem välkomna och förde in dem till gamla kurfurstinnan.

»Hans furstl. nåde», fortsätter Hand, »gick ensamen in i kammaren till henne och vi blefvo alle ute i förmaket, till dess Hans furstl. nåde ville gå bort igen. Då blef oss sagdt, att den uti Hans furstl. nådes comitat, som begärde kyssa Hennes furstl. nådes hand, skulle komma in, hvilken ära man gerna accepterade, för vi viste, att alla tre frökener[1]) voro inne hos henne. Dermed fort in i hennes cabinett; den ene efter den andre presenterade hon handen, fr̈okerna ock så, och när Hans Maj:t kom och kyste hennes hand, som var den fjärde i vår hop, vet jag intet hvad som föll henne i sinnet. Der begynte hon säja »ej, ej» högt ut och ropade till sig Bellin: hvad hon sade honom hörde vi intet. Ej heller fingo vi väl se frökens contenanser, förty cabinettet var förmörkadt med svart kläde, så ock kammaren och förmaket.»[2])

Hemligheten var nu väl till hälften röjd, och hela resan, säger Hand, var ej olik en comedia. Det gälde dock att bättre få se »fröken». Konungen hade lyckats genom hjelp af öfverste Arnim, som redan i ett par år brefväxlat med honom om den brandenburgska förbindelsen, att få köpa hennes porträtt, och följande dagen blefvo de verkligen mottagna uti frökens kammare. Pfalzgrefven förde samtalet med henne, men »hvar frö-

[1]) Maria Eleonora; Catharina, sedan gift med fursten af Siebenbürgen Bethlen Gabor; hvem den tredje är, känna vi ej. Den äldsta dottern var redan gift.

[2]) Till följd af sorgen öfver den gamle kurfursten.

kens tankar voro, vet jag icke, men ögonen voro alltid vända på H. M:t.» De togo derefter afsked och fingo lof att kyssa hennes hand.

Det blef nu en ganska liflig budskickning mellan slottet och svenskarnes herberge; pfalzgrefven hade långa samtal med de furstliga personerna och den 17 maj, »klockan var tre om morgonen», kom omsider ett bud och begärde få tala med Adolf Carlsson[1]), »Hans furstl. nådes uppvaktare». Konungen klädde på sig och gick ut; äfven Arnim slöt sig till sällskapet. Efter goda två timmar, d. v. s. kl. 5 om morgonen, kom konungen igen och hade då varit hos fröken Maria. »Sedan», fortsätter Hand, »var der stort betänkande; jag tror det var frökens råd hon hade gifvit H. M:t, att man skulle sjelf strax tala fru modren till och dermed tillbaka [till Sverige] (för jag märkte väl att H. M:t hade så vidt konverserat med fröken, att han hade bekommit en kyss af Hennes furstl. nådes mun uti hennes kammar).» Man kunde dock icke resa hem genast, alldenstund skeppen icke voro stämde tillbaka förr än till midsommar; och efter flere öfverläggningar beslöts att draga till Frankfurt och Heidelberg. Konungen ville gerna se flere »frökner», ifall det till sist ej hade framgång i Berlin, och oaktadt Arnims invändningar, som fruktade att konungen skulle få se någon, som behagade honom bättre, bröt man verkligen upp. Så berättar Hand; det vill dock synas, som hade konungen redan innan han lemnade Sverige tänkt på möjligheten att besöka några protestantiska furstar äfven uti politiskt intresse. — Så slutade emellertid ett besök, som, ehuru otvifvelaktigt förestafvadt af politiken, dock fick hela karakteren af ett romantiskt äfventyr. Konungen hade varit mycket »perplex», åtminstone i början af vistelsen i Berlin, säger Hand, och önskat sig »mycket hellre vilja vara i en slagtning mot sina fiender än der», men helt säkert roades den 26-årige konungen också af alt det mystiska, hvarmed friarfärden till den sköna Maria Eleonora omgafs.

Äfven om resan ned till Sydtyskland — det var under densamma som konungen någon gång lärer kallat sig »kapten Gars» — har Hand åtskilligt att berätta. Färden gick öfver Erfurt; man besökte der jesuitkollegiet, dominikanerklostret och S. Peders kyrka, dit konungen för en dukat köpte sig inträde under

[1]) Den vanliga uppgiften (så Droysen, a. a. s. 181) är sålunda oriktig att konungen redan här skulle ha kallat sig Gars (*G*ustavus *A*dolphus *R*ex *S*ueciæ).

messan af den förevisande klosterbrodern och fick se alt det påfviska »afguderiet, hvaröfver han mycket förundrade sig.»

De kommo derifrån öfver Hanau till Frankfurt, der man hos en juvelerare gjorde upp köp om ett diamanthalsband för 8,700 riksdaler, och juveleraren lofvade konungen en vacker föräring, om köpet komme till stånd. De närmade sig nu till de pfalziska landen,

Här var emellertid alt i oro. Ligan och unionens furstar voro å ömse sidor i rörelse för att taga sitt parti med anledning af händelserna uti Böhmen och det oväder, som mer och mer drog sig till samman öfver Fredrik den femtes hufvud. Konungen hade sjelf ämnat besöka en tillämnad furstedag i Heilbronn, som dock blef instäld; han såg sig för öfrigt föranlåten att iakttaga försigtighet, ty man visste redan att pfalzgrefven var kommen ifrån Sverige, och ryktet sade att i hans följe bland andra förnäme svenske adelsmän befann sig äfven »en svartklädd med hvitgult hår, som discurrerade mäkta väl». I Heidelberg, dit de kommo den 27 maj[1]), gaf sig konungen derföre tillkänna endast för pfalzgrefvens broder, grefve Hans, hvilken såsom administrator styrde konung Fredriks pfalziska länder, och reste den 29 maj söderut öfver Manheim och Durlach till Breisach, der markgrefven af Baden låg uti läger, och dit de kommo i rätta ögonblicket för att få se en kejserlig härafdelning, vid hvilken äfven ärkehertig Leopold befann sig, under befäl af grefve Torquato, längre fram konungens egen motståndare, och andra, tåga förbi, sedan de unerade furstarne beslutat lemna densamma fri passage. Markgrefven visade konungen hela lägret och hade sedan svenskarne till gäster. Rhengrefven Otto, sedermera äfven i Sveriges historia mycket bekant, var också der och erbjöd konungen sin tjenst, sedan han fått höra hvem det var.

Ifrån Breisach begåfvo de sig den 1 juni åter norrut till Strassburg, sedan Johan Kasimir rest i förväg till sin gemål, konungens halfsyster. Svenskarne följde långsammare efter och i Neucastell (i n. v. Rhenpfalz) träffade konungen sin syster och stannade der öfver pingstdagen. »Hennes furstliga nåde», berättar Hand, »viste intet af vår komst, förrän K. M:t stod hos henne i hennes rum. Det är sant, att jag såg Hennes furstl.

[1]) Om tiden för Johan Kasimirs ankomst till Pfalz har man förut ej haft bestämda uppgifter.

nåde aldrig så glad, som hon blef, när hon fick se K. M:t, men ock aldrig så bedröfvad som hon blef, när K. M:t drog bort, för Hennes furstl. nåde grät bitterligen.»

Den 5 juni begåfvo de sig åter på hemvägen. Konungen talade i Heidelberg om ingenting mindre än att göra en tur till konungen af Böhmen uti Prag, men afstod derifrån, då alla afrådde. Resan togs nu genom Hessen förbi Kassel; konungen färdades stundom blott i sällskap med ett par tyska adelsmän men sammanträffade då och då med sitt svenska följe. Så besökte han Wolfenbüttel, der han hade hoppats träffa hertiginnan af Braunschweig, »en syster ved K. M:ts maistresse», men hon var bortrest. I Braunschweig sammanstötte de med några holländske sändebud, bl. a. riddaren Muys och agenten uti Lübeck Aitzema, men först på morgonen den dag han reste gaf sig konungen tillkänna för dem. Två dagar senare, den 16, var det konungen å nyo skilde sig från sitt sällskap, drog med pfalzgrefven och de två tyska adelsmännen ned åt Berlin och slutligen äfven, utan pfalzgrefvens sällskap, in i staden »för att fly sig gratia hos de churförstelige qvinspersoner». Det är här Hands berättelse afbrytes; hvad som hände i Berlin suppleras till någon del af konungens egna redan omtalade anteckningar. I slutet af juni var han åter i Sverige. Han hade tagit i betraktande en flik af den blifvande stora krigsteatern och på nära håll förnummit mullrandet af det oväder, som nalkades, dock förmodligen utan att ana, huru ödesdigert det inom några år skulle blifva för honom sjelf och hans land. Till några politiska resultat hade icke vistelsen i Sydtyskland ledt. Deremot kunde förbindelsen med Brandenburg, åtminstone efter det andra besöket i juni, betraktas såsom i det närmaste betryggad.

2.

Gabriel Gustafssons berättelse om Ulfsbäcksmötet, det andra af de ofvan anförda bidragen till Gustaf Adolfs historia, meddeladt äfven det af bibliotekarien Styffe, har kanske ännu större historiskt intresse än det vi nyss behandlat, såsom belysande dels en mycket märklig punkt i historien om förhållandet mellan Danmark och Sverige under början af det trettioåriga kriget, dels Gustaf II Adolfs egen karakter. Den händelse den berör

är visserligen förut nogsamt känd och till sin betydelse framhållen. Man har uttalanden af de båda konungarne Kristian IV och Gustaf II Adolf, och dessutom en formlig berättelse utaf ett bland de danska riksråden, som voro närvarande, Christian Thomesen Sehested, och liksom redan samtiden fäste vigt vid tilldragelsen, ha äfven historieskrifvarne upprepade gånger mer och mindre utförligt berört densamma[1]). Men den Oxenstiernska berättelsen öfverträffar i utförlighet och innehållsrikedom den danska och följer så noga händelsernas och samtalets gång vid det ifrågavarande mötet, att man får en liflig föreställning icke blott om hvad som timade, utan äfven om de ord, miner och gester, som ledsagade öfverläggningarna.

Det var mot slutet af Danmarks deltagande i det stora tyska kriget, kort efter öppnandet af fredsunderhandlingarna i Lübeck, som Gustaf Adolf inbjöd sin granne till ett gränsmöte för att göra ännu ett försök till samdrägt och gemensamt uppträdande mot de kejserlige eller åtminstone för Östersjöns fredande. Den halländska gränsen mot Vestergötland och Småland hade sedan gammalt på olika punkter tjenat till mötesplats för svenska och danska gränskommissarier eller underhandlare, och det var till en af dessa, Ulfsbäcks prestgård i Markaryds socken, samma ort der de svenska sändebuden bott en tid på vintern 1612—1613, före freden i Knäröd, som den svenske konungen nu midt i vintern inbjudit den danske. Om sålunda han var den inbjudande, har dock uppenbarligen första tanken på detta möte ej utgått från honom. Det lärer ha varit det svenska hofrådet Chr. Ludv. Rasch, som härvid tjenat såsom mellanhand och i slutet af föregående året af konungen i Danmark utverkat sig ett creditiv till förslagets framställande. Gustaf Adolf fattade det såsom helt och hållet utgånget från dansk sida. Samtal fördes icke blott mellan de bägge konungarne, utan öfverläggningar egde äfven rum mellan de rådsherrar, som följde dem[2]). Konungen framstälde sjelf fyra punkter gående ut på gemensamt uppträdande vid kongressen i Lübeck och förbund mellan rikena, hvarjämte han bad om Kristian IV:s vänskapsfulla råd, huru

[1]) Gustaf Adolfs bref till Rikskansleren: G. A:s Skrifter s. 537 (jf. äfven hans längre ned anförda bref till »marskalken»). — Molbech, Christian IV:s breve I, s. 333. — Sehesteds berättelse i Danske Magazin, Tredie Række, I, s. 127 ff. — Jf. för öfrigt Geijer, Saml. Skrifter, VI, s. 125; Fridericia, Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lübeck til freden i Prag, s. 43.

[2]) Å svenska sidan Gabriel Gustafsson, Jakob De la Gardie och Per Baner.

han lägligast skulle gå till väga med den tyska expeditionen, hvilken han framstälde såsom oundviklig och nära förestående. Den danska konungens fåordiga eller vresiga svar vitnade åtminstone ej hos honom om någon synnerligt allvarlig lust till tillmötesgående: »hvad hafver Ers Kärlighet till att göra i Tyskland?» — men i så mycket högre grad om en mer eller mindre medveten afvoghet hos den för tillfället underlägsne mot en djerfvare och lyckligare medtäflare. På den formliga konferensen mellan de båda rikenas rådsherrar framlades vidlyftigare förslag. Det förvaras ännu tvänne utkast till fördragspunkter, utan tvifvel framstälda vid denna förhandling[1]). Det ena är mera utförligt, innehållande 22 punkter och åsyftande ett formligt anfalls- och försvarsförbund mellan Sverige och Danmark. Det stipulerade att ledningen af kriget öfverlemnas åt konungen af Sverige och innehåller närmare bestämmelser om de ömsesidiga kontingenterna i trupper, fartyg, förråd och ammunition m. m. Konungen i Danmark skulle förklara Polen och Dantzig krig, konungen i Sverige hålla kejsaren och ligan för sina fiender, hvarjämte förbundet skulle gälla för fem år. — Det kortare utkastet afsåg endast att den svenske konungen skulle bistå den danske med tolf skepp, i nödfall och om omständigheterna det medgåfvo, med hela sin flotta, hvaremot konungen i Danmark skulle lemna bistånd mot polska fribytare samt mot alla dantzigfarare i hans rike: hvarjämte de tillsammans skulle stänga Östersjön för hvarje främmande örlogsflotta. Äfven de vilkor, som i Lübeck skulle framställas, torde varit föremål för öfverläggning. Förslagen blefvo icke antagna, hvarken det ena eller det andra. Konung Kristian hade ju ej velat höra om bistånd af mera än två till tre skepp, icke för att de behöfdes, utan för att öka sitt anseende; hans råd hade antagligen fått instruktioner i öfverensstämmelse dermed och kunde för öfrigt hänvisa på den redan öppnade fredsunderhandlingen. Man skildes åt efter ett par dagar. Gustaf Adolf visade på samma gång förargelse öfver den danske konungens uppförande och belåtenhet öfver att få behålla friheten att handla på egen hand. Han kunde ej underlåta att uttala sin förundran öfver det sätt, hvarpå hans propositioner blifvit upptagna. »Vi kunna icke fyllest begrunda hvad dermed hafver varit ment, alldenstund han icke en gång

---

[1]) Se bilagan.

hafver velat svara till våre punkter, som vi hafve föreslå låtit, och icke allenast uti ingen måtto velat inlåta sig med oss till det gemena väsendets bästa, hvarken *consilio* eller *opere*, utan fast mera improberat vårt förehafvande om diversionen åt Tyskland», skrifver konungen förtrytsamt några dagar efter mötet till Diedrich Falkenberg[1]). Att tanken på mötet icke utgått från den svenske konungen, som utan tvifvel förutsåg utgången, ha vi redan antydt. Möjligt är, att det var hofrådets Raschs beställsamhet, som gaf uppslaget, men det var väl icke heller alldeles ogrundadt, hvad Gustaf Adolf i nyss anförda bref till marskalken tillade, att han ej kunde tänka sig någon annan orsak, än att konung Kristian ville »ostentera» med sin vänskap med Sverige för att derigenom tillvinna sig bättre fredsvilkor af de kejserlige[2]). »Det är rådligt att vi taga våra intressen i akt», slutar han brefvet, »det hafver ett sällsamt utseende». Man kan finna det förklarligt, att konung Kristian afböjde hvarje ytterligare tanke på krigets fortsättning[3]). Men det är då svårt att förstå hvartill hela mötet skulle tjena, så vida det icke skulle vara just för att imponera på fienderna. Så var det blott ett gynsamt ögonblick, som blef förfeladt, kanske med afsigt; den framtid, som derigenom bestämdes, skulle för Sverige visserligen leda till ett Brömsebro och ett Roskilde, men också till olyckor af mångfaldigt slag.

Betydelsen af Gabriel Gustafssons berättelse ligger altså egentligen i den belysning den ger åt Gustaf Adolfs handlingssätt, liksom åt hans genialiska synpunkter och hans lifliga, lättrörliga sinne. Ehuru i det hela bekräftande den danska berättelsen, afviker den från densamma något i tidsföljden. Enligt Oxenstierna skedde ankomsten till Ulfsbäck och de första samtalen redan den 22 februari, enligt det danska riksrådet den 23. Det var den 23 som konungen enligt den svenska berättelsen riktade sina vältaliga ord till det närvarande danska rådet, dagen efter enligt den danska. På samma gång de mer och mindre utförligt upptagit alt det vigtiga som föreföll, upptagas i den ena en del

---

1) R. Reg. 1629, 28 febr.: »till marschalken», hvarmed utan tvifvel Falkenberg menas. Jf. det ofta anförda brefvet till Axel Oxenstierna i Gustaf Adolfs skrifter, s. 537.

2) I detta fall förfelades icke afsigten. Mötet väckte mycket uppseende. Se Fridericia, a. a. s. 45; Ranke, Engl. Gesch. II, s. 223 (Zweite Gesammtausgabe).

3) Fridericia, a. a. s. 44.

mindre vigtiga omständigheter, som saknas i den andra och tvärtom. Den svenska redogörelsen afbrytes slutligen något tidigare än den danska. — I synnerhet för Gustaf Adolfs karakter var hans rådgifvares omsorgsfulla referat af dessa förhandlingar upplysande. Hörom hvad som yttrades redan första dagen! Den svenske konungen sade sig intet tvifla att konung Kristian skulle uppnå fred, om han härdt stode på saken, och på dennes genmäle: »det vet jag icke», fortfor han: »jo, icke allenast fred eller stillestånd, utan kejsaren skulle väl ock gifva honom igen både Jutland, Holstein och alla de eröfrade länderna». Och då den danska konungen tviflande drog på munnen, fortsatte Gustaf Adolf: »vore vi i kejsarens ställe, skulle vi göra det, och för den orsaken att Ni ej skulle företaga något mot oss och jag under tiden kunde få min flotta färdig och mina saker i det lag, att jag kunde tvinga dem till lydnad, som ännu ej ville kännas vid någon sådan; sedan stode det i min fria vilja att taga igen, hvad som vore gifvet tillbaka och falla både er och mig sjelf (konungen i Sverige) för svår och blifva herre öfver Östersjön, hvilket vore både Er och vår ruin». Månne icke han här träffade kärnan i de kejserliga afsigterna, liksom han ju i sjelfva verket förutsade de slutliga fredsvilkoren? Otroligt nog kunde det visserligen låta för konung Kristian; han kände ännu ej de kejserliges fredsförslag, och de första, som gjordes, gingo ut på ingenting mindre än afträdelse både af Holstein, Schlesvig och Jutland. Redan samma dag erbjöd sig konungen att uppställa en icke obetydlig här och utkastade antydningsvis en fälttågsplan.

Följande dag, den 23, var, åtminstone efter den svenska berättelsen, den afgörande. Äfven nu afhandlades planen för krigets förande i Tyskland, men mot alla Gustaf Adolfs djerfva och snillrika förslag hade Kristian IV endast att sätta tystnad eller svårigheter och omöjligheter: förklarligt nog för öfrigt i den situation, hvari han befann sig, på samma gång bitterheten frambröt mot de furstar, som lofvat hjelpa honom: »de hafva burit sig åt som skarnhalsar och ej heller rådt med sina undersåtar». Gustaf Adolf undrade huru det kom sig att den danska konungen försummat att bemäktiga sig de närmaste städerna som voro belägna i passen, till hvilka han kunnat retirera, ifall det gått illa. Och då det invändes att det ej var så lätt att intaga sådana mäktiga städer, fick han höra, att »det föga uppå sig hade, ty deras befästningar voro efter det gamla maneret, och ville H.

K. M:t väl inbilla sig att, der han komme för en stad, sådan som Lübeck, oansedt det vore en af de mäktigaste, skulle han, om han vore försedd med en real armé, icke ligga många veckor framför den»: »dertill konungen i Danmark intet svarade». Man hör att det var den store omskaparen af krigskonsten som talat. Under förmiddagens lopp utvecklade konungen lifligt sina förslag, som delvis redan antydts gårdagen, och den segervisshet, som följde honom, framlyser nästan i hvarje replik. Kristian IV hade anfört att Wallenstein och Tilly hade så gamla soldater, af hvilka de fleste tjenat 14 till 15 år. »Att han har gamla soldater betyder föga», genmälte Gustaf Adolf, »de hafva icke starkare hud än nyskrifne knektar». Och då Kristian ytterligare höll på sitt inkast, svarade han: om E. K. täckes förbinda sig med oss pro offensione et defensione, tvifla vi intet att gud gifver oss lycka, och framstälde sedan som alternativ att antingen gå uppför Oder eller framtränga från Glückstadt, »och vore det näst gud inte att tvifla på att vi väl skulle blifva mästare af campagnen och hvar det skedde, blefve man väl mästare öfver det mera vore». Konungen erbjöd sig att uppsätta tre fjerdedelar af hären, och skulle, om konungen i Danmark ej »förmådde utstå» den fjerde delen, i stället åtnöja sig med 6 tunnor guld för att aflöna de tyska ryttare, som tjenat honom; då Kristian IV invände att det var omöjligt att skaffa så mycket penningar från hans utarmade land, gaf Gustaf Adolf honom visserligen till någon del rätt deruti, men fortsatte: »dock är att betänka, det Sverige nu i mera än 30 år med ett continuerligt krig hafver varit belastadt och nu väl der tröttnas måtte, drager dock all tunga med tålamod. Det vet ock gud, det jag för min person hafver gjort mitt dertill, ty alt det jag efter mina föräldrar ärft hafver, det hafver jag alt uppå krigsfolket kostat och anlagt, bär ock lod i lifvet, vill ock inte betänkande draga ännu, der guds vilja, tre att herbergera, ja, der det skulle tränga, sjelfva lifvet för mitt fädernesland skull derhän offra; vill ock hoppas att mina ögon aldrig skola se den dag, att jag den jämmer på mitt fädernesland och undersåtare se skall, som månge andre på deras se måste, utan hällre som män dö». — Efter måltiden, »sedan deras majestäter en stund på golfvet stått hade och starkt druckit», följde slutligen ett synnerligt dramatiskt uppträde. Sedan alla försök att förmå konung Kristian att fatta »en lika resolution» med honom sjelf studsat mot dennes

upprepade vägran, vände sig Gustaf Adolf till hans närvarande råd med en »admonition», som de sjelfva beskrefvo såsom »mycket stingande» (valde pungens). »I gode herrar af Danmarks Råd», började konungen, »jag styrker och råder Eder som en vän och den, som jag vet älskar deras konung och fädernesland, och råder Eder för den död, som gud tålde, att I taga edra saker uti god akt och uti tid och betrakter, der I af fienden skall blifva öfvervunne, huru med Eder då lärer procederas. Vi måste först taga gud till hjelp och inte förlita oss på främmande, utan danske och svenske män måste det göra.» Han framhöll alla de faror, som hotade dem, i fall de gåfve efter och slutade: »Tager hellre ett manligt mod till Eder och låter oss göra vårt bästa. Jag hoppas och tviflar inte, att gud varder oss visserligen den nåd förlänandes att vi kejsarens stora tyranni, *qui spe dominium orbis terrarum devoravit*[1]), vele studsa och till andra tankar bringa.» De tilltalade tego, men Kristian IV, som kanske icke utan skäl misstyckte denna appell till hans undersåtar, brusade upp och lät det redan anförda ordet undfalla sig: »hvad hafver E. K. till att göra i Tyskland eller hvarmed hafver kejsaren något emot E. K. brutit»? Då steg Gustaf Adolf ett eller två steg närmare till konungen af Danmark och ansigtet förändrade sig, svarande: »ist das fragenswerth? Och der E. K. vill veta orsakerna så äro de dessa: först har han fördrifvit våra vänner och fränder ifrån både land och folk — — och gjort dem en stor injuri emot all rätt; för det andra hafver han icke belägrat Stralsund, dermed svikligen umgätts och der till vår skada velat upprätta sig en flotta, de der dock voro våra religionsförvandter och haft *antiqua pacta commerciorum* med oss; till det tredje har han icke sändt våra fiender, de påler, en hop med krigsfolk till hjelp och låtit sina fanor med svarta adleren i fält emot oss flyga och således retarderat och hindrat den *victoriam* som gud gifvit oss; till det fjerde hafver han icke haft sina sändebud till konungen i Pålen och ständerna och dem alldeles afrådt att de sig med oss i ingen traktat inlåta skulle och oss således fred eller stillestånd, den vi eljest väl hade varit försäkrade uppå, hindrat! Och der skall E. K. vara försäkrad uppå, att vare hvem det vill, som oss detta gör, det må nu vara kejsare eller kung, förste eller republik eller

[1]) »Som i hoppet slukat herraväldet öfver hela verden».

hvem tusen knefla det vill, vi skole så taga hvarandra vid öron, att håret[1]) skall ryka dervid». På det häftiga utbrottet föjde allmän tystnad och förstämning eller »mulna gester» och samtalet föll på likgiltiga ämnen. Det synes ha hållits dagen efter en ny öfverläggning mellan de båda rikenas råd, utan att dock leda till bättre resultat, och sedan den danske konungen till följd af dåligt väder qvarhållits en dag, följdes han åter till gränsen.

Man har ej anledning att tvifla på att den svenske konungen menat allvarligt, då han framlade sina förslag, och att han, när det gälde, förmådde höja sig öfver de afundsämnen, som söndrade de båda folken och deras ledare, hur vaken än annars hans misstro var mot Danmark, men tyvärr voro omständigheterna så hårda, att hans ord »att danske och svenske män måste det göra» icke tyckas ha funnit genklang på någon sida gränsen, kanske icke ens hade kunnat göra det.

[1]) Berättelsen har ordet »sylstron».

Bilaga.

Det vill synas som hade tre eller fyra särskilda meddelanden från svensk sida egt rum vid mötet. Man har först de fyra punkter, konungen framstälde muntligen enligt sin egen uppgift, och som, skriftligen affattade med anteckning att de den 24 febr. framlades i Ulfsbäck, finnas bland »förhandlingar med Danmark» till år 1629 uti Riksarkivet. De finnas aftryckta hos Molbech, Kong Christian den fierdes egenhændige breve, I, s. 384, med anmärkningar utaf Sehested, författaren till den danska berättelsen om mötet. Man har sedan de hos Molbech, a. a., s. 383, meddelade 17 punkterna, hvilka, af den femte art. att döma, måste vara framstälda, innan freden mellan Danmark och kejsaren kommit till stånd. Äro nu dessa desamma som enligt Gustaf Adolfs bref af den 25 nov. 1629 »redan förliden vinter» meddelades, är det åtminstone möjligt att det skedde uti Ulfsbäck. Man har slutligen här nedan meddelade punkter afseende anfalls- och försvarsförbund med Danmark, enligt anteckning framstälda 1629, men icke antagna, samt, alternativt, förslaget blott till bistånd med flottan. Enligt Sehesteds berättelse hade de svenska riksråden framstält sin önskan, att man kunde förena sig om några *media pacis*, hvarjämte de framlemnade några punkter, som varit bilagda berättelsen. Men sedan detta förslag väl afböjts, anmärkes, att de ytterligare insändt några skriftliga punkter att underställas den danske konungens mening. Äfven Gabriel Gustafsson omtalar i sin berättelse tvänne särskilda konferenser mellan rådsherrarne, den 24 och 25 februari. De 17 punkterna, Molbech meddelat, synas blott vara ett närmare utförande af den första punkten af de fyra konungen framstälde (att man skulle komma öfverens om fredsvilkoren i Lübeck). Öfverensstämmelsen delvis mellan de här aftryckta 22 punkterna och de förslag till en väpnad allians konungen efter hand utvecklade faller i ögonen.

Conditiones. [1])

1. Det Konungen i Danmark och hans Råd och Ständer stelle directionen af kriget och förbundet i Konungens i Sverige skiön.
2. Att de danske contribuera månadtligen etthundrade tusende Riksdaler och gifve fem månaders contribution föruth.
3. Att de fournera skep och skutor till öfverförsel och opvartning, så månge som lägret kräfver.
4. Att de fournera archelihester efter listen.
5. Att de fournera halfparten af krutet, som behöfves efter listen.
6. Att de coniungera medh svenske lägret sextusende till fot och tretusende till häst, väl betalte och anviste till konungens i Sverige lydno.

[1]) Anteckning: Conditiones foederis cum Dano A:o 1629 propositæ sed non acceptæ.

7. Att pappersmyntet må gälla öfver alt Danmark och Norige.
8. Att de danske förse lägret med proviant, hö och rugfoder till ryttare och kneckter respective.
9. Att konungen i Sverige må säkert bruka de danskes hambner både med skep, galleyer och lodior och der om vinteren liggia, efter som lägenheten och nöden kräfver.
10. Att beqväme och varme hus och stallrum till vinterqvarter måge skaffes i Danmark, om de elliest icke äre till att nå.
11. Att begge Rikers flåter correspondera med hvarandra, efter som man dem föreskrifvandes varder och tiden kräfver, medh samfält rådh begge konungers.
12. Att konungen i Danmark och den danske crone förklarer konungen i Polen och dantzigher stadh, så ock alle dem sine fiender, som konungens i Sverige fiender äre.
13. Att han dem och deres godz fiendtlich antaste och continera loter, hvar det i Danmarks och Noriges gräntzer hittes eller af danske Amiraler och uthliggere i siön råkas kan.
14. Att konungen i Danmark och den danske cronan medh keysaren, konungen i Polen och den papistiske liga inge tractater ingå, myckit mindre slute utan konungens i Sverige samptycke.
15. Häremot vill konungen i Sverige föra konungen i Danmark till försvar nio tusen man till fot och tretusende hester, så ock 16 örligskep med 16 compagnier folk besatte, samt galeyer och lodior efter tarfven, commenderede af hans egen person.
16. Vill ock fournera archelipertzellerne efter listen.
17. Vill förklara keyseren och ligan för sine fiender och med dem eller medh konungen i Polen intet traktera eller sluta, utan konungens i Danmark vetskap och samtyckie.
18. Vill ock sine consilia bellica medh konungen i Danmark communicera så vidt tiden och lägenheten det i krig lider.
19. Förbundet moste vara i fem föliande år, der så skäl friden icke dessförinnan vore till att nå medh bägge konungarnes contentement.
20. Om ock någen annen konungh eller respublique ville stiga till detta förbund, så skall halfparten af den tillkommande allierades assistentie tillstellas konungen i Sverige till att öka sitt läger medh och icke räknas på konungens i Danmark quota; andra halfparten motte komma Danmark till godo antingen till detta eller andra hans tarfver.
21. Dock der någondera konungen special assistentie af någon nå kunde, hafver det härmedh intet till att göra.
22. Ther ock Sveriges crono öfver detta medh omkostnadh besväres moste och kriget så tillsäia ville, då är af nöden att konungen och Danmarks crone sådane omkostnadh refusion realiter Sveriges crono god göre och försäkre.

Freden vid Värelä.

Från ryskan

af

E. HILDEBRAND[1]).

De tjugosjette och tjugonionde banden af det ryska historiska sällskapets publikationer, af hvilka såväl Historisk Tidskrift som Historiskt Bibliotek uppmärksammat en och annan, upptagas af en biografi öfver den ryske kansleren furst Alexander Andrejevitj Bezborodko (f. 1747, d. 1799), författad af hr N. Grigorovitj. En afdelning i den senare hälften är egnad åt freden i Värelä och förf. har för sin framställning kunnat utom andra källor äfven begagna baron O. Igelströms efterlemnade papper just rörande detta fredsslut, vid hvilket han, som bekant, var den ryske underhandlaren. Om sjelfva den inre historien om denna fred å rysk sida är han sålunda i tillfälle att meddela upplysningar, som icke äro utan intresse, äfven om de icke i det stora hela ändra vår uppfattning af förloppet, likasom äfven om de förhållanden i Ryssland vid samma tidpunkt, som gjorde freden för kejsarinnan så efterlängtad och välkommen. De af förf. i vidlyftiga noter meddelade uppgifterna eller tilläggen hafva vi, der så lämpat sig, införlifvat i texten, och i allmänhet ur dem upptagit alt, som synts vara af vigt, samt för öfrigt dels uteslutit hvad som haft alt för specielt ryskt intresse dels sjelfve gjort några anmärkningar och tillägg uti noterna. Förf. börjar med en exposé af den politiska ställningen.

* *
*

Att få fred med de fiendtliga makterna började 1790 att framstå för Ryssland såsom en nödvändighet, helst hofven Wien och Berlin väsentligen störde dess intressen i Polen, der

---

[1]) Så länge de ryska studierna äro så pass litet allmänna som för närvarande, har red. trott sig kunna gagna forskningen genom att någon gång från ryskan meddela något bidrag till svensk historia.

händelserna begynte antaga en för Ryssland oroande riktning. Det var sannolikt vid den tiden som grefve Bezborodko till kejsarinnan öfverlemnade två utlåtanden. I det ena antydde han möjligheten att sluta fred med Sverige och Turkiet under Preussens medling, men förkastade förbundet med Frankrike. I det andra angaf han på hvad väg underhandlingarna borde föras med hofvet i Berlin angående krigets upphörande.

Rysslands politiska förhållanden voro i ett ytterst spändt läge. Bezborodko följde dem med synnerlig uppmärksamhet, så mycket mer som alla europeiska makter voro mycket intresserade deri. Ej underligt då, om kejsarinnans vaksamme sekreterare sökte komma ur det bekymmersamma läget och för den skull nitiskt underrättade grefve Vorontsov[1]) och furst Potemkin om ställningen och isynnerhet om de diplomatiska synpunkterna vid de europeiska hofven.

Synnerligen klart tecknade Bezborodko de europeiska kabinettens dåvarande läge i brefven till grefve S. R. Vorontsov. I det första af dessa, mottaget i London den 1(12) november 1789 skref Bezborodko: verkliga orsaken till afsändandet af denna express var behofvet för vår galerflotta och för den eskader, som nästa år under befäl af kapten Trevenen är bestämd till Botniska viken, utaf fyra kuttrar, lämpliga för rekognoscering och andra lättare uppgifter, sådana man endast i England säges förstå att bygga och äfven der icke utan svårighet. Begagnande sig af detta bud, har kejsarinnan befalt affärda till Er ett annat bref, hvarom jag hyser starkt tvifvelsmål, huruvida det för närvarande kan någonting uträtta, för så vidt man skall döma af den engelska ministerns uppförande här. Han står alldeles i beroende af Goltz[2]), ehuru denne senare uppför sig ganska stilla och anständigt. Jag anser derföre att man för att lugna de mot oss afvoga hofven hufvudsakligen måste underhandla i Berlin. Och sålunda, då jag visste att Alopeus der var en synnerligt välbehaglig person och bekant med Bischofswerder och genom hans bemedling talat mycket med sjelfva konungen, har jag gifvit honom i uppdrag att göra åtskilliga antydningar till den preussiska konungens lugnande. — — — — — — — Så länge alla underhandlingar bestå i ord och löften, skola vi dölja våra förhållanden; men så fort det blifvit tid att tala mera på

[1]) Det ryska sändebudet i London.
[2]) Preussens sändebud i Ryssland.

sak, skola vi icke taga något afgörande steg utan att på förhand ha kommit öfverens med vår nuvarande bundsförvandt, som i slutet af förra året sjelf sagt oss att det är nödvändigt att med all makt lugna konungen i Preussen, och att så länge han och vi ha kriget med Turkarne på händerna, det är omöjligt att ens tänka på att sätta sig emot hofvet i Berlin. Den vigtigaste explikationen mellan oss och kejsaren afser, huru man skall uppträda mot konungen af Preussen, om han beslutar att annektera Danzig med område. Hos oss tänker man att det för närvarande icke är möjligt att motsäga honom, men genom att göra saken till föremål för en underhandling, kunna vi och hofvet i Wien yrka på en motsvarande andel på Polens och Turkiets bekostnad. Vår herskarinna och kejsaren eller rättare sagdt i hans ställe Kaunitz äro böjda för att icke gå in derpå, men icke låta det komma till våld, utan försöka att väpna polackarne sjelfva. Jag ser hvarken medel eller tid, då han ännu är i Polen och sjelf har ett starkare parti än vi. Vårt intresse ligger för närvarande deri att så fort som möjligt få fred, fast något så när hederlig, ty vi ha icke krafter att fortsätta kriget. Till följd af missväxt och stegrade pris och af dålig hushållning vid trupperna ha utgifterna växt, så att innevarande år kostar oss kriget trettio millioner mera och för att vara i stånd att fullfölja nästa fälttåg har man måst skrida till påläggandet af nya skatter. Innevarande års fälttåg mot svenskarne har, oaktadt den seger skärgårdsflottan vunnit, icke medfört någon nytta på grund af grefve Pusjkins ytterliga oduglighet; det är en obeslutsam och overksam man, ledd af hvem som vill, men isynnerhet af den, som förstår att tala, utan att göra något. Det är sant, man har beslutat att förflytta honom och med honom några föga dugliga generaler. Men hvem skall man sätta i stället? Isynnerhet fruktar jag att emot de föreslagna kandidaterna (grefve Saltikov, som icke heller är någon Eugen eller Villars, och baron Möller), föredrages Er dugtige för detta befälhafvare vid Donau furst Jurij Dolgorukov. På flottan finnas många dugliga kaptener, men ingen flaggman. Tjitjagov tror att det är nog att handla efter reglementet från kampanj till kampanj; Kruse skulle varit bättre, men för en afdelning, ej för hela flottan, ty han är för het, tung och föga ferm. Man tillkallar nu, eller rättare sagdt, tager på egen begäran Bougainville, för att tjena under Tjitjagovs befäl; äfven här

tycks det ej vara någon stor aqvisition, Kruse skall kommendera en reserveskader; och jag finner hos honom det lofvärdt, att han håller af Trevenen och andra goda officerare, i stället för att amiralen är färdig att göra sig af med alla främlingar. För nästkommande år rusta vi oss här starkare än det förra; men om det icke blir dugliga befälhafvare, är alt förgäfves, och vi skola icke komma längre än man hunnit nu, d. v. s. att man blir stående i qvarteren».

»Jag skrifver icke till Eder om våra affärer med Turkarne. På grund af truppernas styrka och emedan officerarne äro dugligare folk, har man framgång der; ja, det är ännu hopp att framgångarna, ehuru sent, skola vida utsträckas. Den nuvarande fältmarskalken har i sina händer en fullmakt, som han vid första tillfälle kan begagna sig af, att förskaffa oss fred, hvilket också vore det allrabästa. Österrikarne hafva börjat vakna; men äro redan öfvermodiga af sina framgångar, förstorande affären med storvisiren vid Rymnik till något liknande slagen vid Zenta och Kagul» — — —

I ett annat bref af den 9 december meddelar Bezborodko underrättelser om regeringens planer i afseende på England, på de krigförande makterna och konungen i Preussen. »Ni skall undra», skrifver Bezborodko öfver innehållet i denna sändning. Det franska brefvet är afskrifvet från det egenhändiga conceptet och sjelfva reskriptet är ej bekant hvarken för ministrarne i rådet eller för ministarne i vårt departement. Vicekansleren, grefve Alexander Romanovitj (Vorontsov) och Peter Vasiljevitj (Zavadovskij) känna till från mig enskildt detta ämne; hvarföre det också är nödvändigt att I afsänden edra ministeriella rapporter derom direkte till Hennes Majestäts egna händer[1]).

— — — — — — — — — — — — — —

Jag erkänner emellertid att i tingens närvarande läge framgången deraf är tvifvelaktig och fruktar att den nuvarande anglo-hannoveranska regeringen bringar oss i otid i strid med det Bourbonska hofvet, och för den skull bör Ni vara mycket försigtig och afhålla Er från skriftliga antydningar. Det är äfven nödvändigt att så fort som möjligt få veta bestämdt hvad vi kunna vänta af England, ty det är naturligt att i vår skall allt blifva klart och vi kunna, uti ovisshet, stå der utan

[1]) Det synes vara fråga om förbundet med England. Se nedan!

bundsförvanter och i den bedröfliga nödvändigheten att taga lagar af Preussen. Vi tänka nu att påskynda freden med Turkiet och derigenom göra oss händerna fria mot svenskarne och den preussiske konungen. Men denne senare är besluten för alt och med den närvarande ledningen af affärerna hos oss vet Gud hvad som kommer att ske. Man befaller att påskynda kurirens affärdande och derföre kan jag ej skrifva längre».

I ett bref af den 20 december återkommer Bezborodko på nytt till de politiska kombinationerna i Europa, vidrörande den föregående frågan om det föreslagna afslutandet af en handelstraktat med England: »I mina bref har jag till en del förutsagt Er hvad som nu i verkligheten har realiserats; men jag fruktar att det skett för sent, och att det med den nuvarande, Preussen hängifna ministeren är omöjligt att uträtta något. Det finnes likvälför närvarande medel i Eder hand, om blott de kunna begagnas, och om det lyckas för Er att sluta en handelskonvention, eller till och med göra början till ett alliansfördrag, så har Ni gjort en synnerligt stor tjenst. Vi vänta endast på de första underrättelserna från Eder för att i öfverensstämmelse med innehållet sända Eder fullmakt och förslag till traktat. Emellertid ha redan den preussiske konungens verkliga planer afslöjats. Vi hafva på hemlig väg fått afskrifter af konungens och Hertzbergs brefväxling med Dietz[1]), af hvilken synes att de föreslagit Porten ett försvarsförbund, garanterande dess integritet på andra sidan Donau och beslutande att handla, om vi föra våra vapen öfver på andra sidan nämda flod; efter att då ha börjat fientligheter, fortsätta dessa, till dess Porten lyckats återvinna sina förlorade länder och göra en för sig fördelaktig fred med inbegripande deri af Polen och Sverige. Hertzberg afser för Polen endast återställandet till detsamma af Galizien på grund af hans bekanta plan, hvarom Ni underrättats genom Tripolskij. Denna farliga menniska åsyftar äfven att hjelpa konungen i Sverige med penningar, och måhända äfven med trupper i utbyte mot afträdelsen af det svenska Pommern, och åt Gustaf öfverlemna till ersättning hvad Sverige förlorade genom freden i Åbo. Porten har likväl i början icke gått in på så besynnerliga förslag, men sedan den lidit i det senaste fälttåget svåra nederlag, har den slutligen samtyckt till dessa våldsamma

[1]) Den preussiska ministern i Konstantinopel.

arrangement och till följd deraf pålyst uppbåd af trupper och sultanens afsigt att begifva sig till arméen. Detta uppbåd och sultanens marsch skulle för oss betydt ingenting utan de preussiska planerna, ty furst Potemkin har beslutat sig att gå öfver Donau med hela sin här och — — — — i april eller senast i maj börja operera med flottan, som redan nu är afgjordt bättre än fiendens. Med denna sjömakt bör han begifva sig direkte till sundet, och på samma gång skall en annan eskader taga ombord en afdelning af den kubanska kåren på Taman och kasta sig på de asiatiska stränderna och hamnarna för att göra en diversion och qvarhålla de dervarande trupperna. Om blott våra hemliga fiender gifva oss tid till juli, skola vi måhända lyckas att tvinga turkarne till fred. Men, detta oafsedt, skola vi äfven i vinter bemöda oss om förlikning, och ehuru i skrifvelsen till Er följde vidlyftiga vilkor, äro de likväl reducerade i den instruktion furst Potemkin mottagit. Vårt ultimatum inskränker sig till framflyttandet af våra gränser till floden Dnjestr, deri inbegripet äfven Akjerman på dess andra strand, i händelse af svårighet äfven med afstående från Akjerman. Med kejsaren ha vi gjort upp att sluta hvar och en för sig, men med det aftal, att den, som först slutar med Porten, intager en bevakande hållning mot konungen i Preussen. Af framgångarne beror i en sådan fred hela saken; men Ni vet sjelf om man kan undgå att planera på förhand försigtighetsåtgärder mot konungen af Preussen. Hos oss tror man att han ej skall göra någonting; när tiden kommer, skola de icke veta huru de skola bära sig åt. Trupperna oroa mig icke så mycket som den ytterliga bristen på penningar. Under fredstiden har man ruinerat sig genom slöseri; missväxt och dålig hushållning bland trupperna haj uttömt alla tillgångar, som hemtades från banker och lån. Var öfvertygad att den i skrifvelsen anförda summan af 60 millioner, som utgifvits för kriget, icke är öfverdrifven; nu äro vi i ett sådant läge att för nästa år det fattas tio millioner. Utan pålagor är det svårt att reda sig. Här var generalprokuratorn, som träffats af förlamning, och ville pålägga de mest besynnerliga och för folket betungande skatter. Men vi i rådet ha endast föreslagit tre utvägar: 1) hjelp till kriget, 30 kopek till 30 kopeks-umgälden; 2) ett oundvikligt tillägg af en rubel på hvarje vedro (åm) vin, och 3) inrikes lån. Detta skulle ha räckt till, de preussiska fantasierna förutan, men då

man äfven måste vända sig åt det hållet, så blir det ganska knappt. Bland medlen att hålla polackarne i lugn, hvilka naturligtvis skola agera med de preussiska trupperna, vore det säkraste att uppvigla det polska Ukraine, der folket är missnöjdt och tappert. Er framgång i vår förbindelse med England kan komma oss till lindring och minska våra bekymmer».

»Om det svenska kriget är det ledsamt bara att tala. Hvad har det gagnat till, att detta år utgått 30 linieskepp och en galerflotta om 150 starka och väl utrustade fartyg? En flottilj under befäl af hr Trevenen bestämmes att kryssa emellan Hangö udd och Sveaborg; 15000 man befinna sig på hafvet; dertill kommer landtarméen; men om äfven den nyutnämde befälhafvaren grefve Saltikov[1]), som vi snart vänta, kommer att blifva likadan som grefve Pusjkin, och Tjitjagov jämte Pusjkin och Kosljaninov skall kommendera flottan, kommer ingenting dugligt att uträttas. Af alla sjömännen är Kruse den beslutsammaste och tappraste, ehuru till ytterlighet lat och högdragen. Med Trevenen och de andra engelsmännen är han vän; men hvad beträffar Tjitjagov, så afskyr han utländingarne. Vi ha gjort en ganska stor förlust i kapten Vinter, som var mycket skicklig, tapper och trygg. Trevenen har mottagit en guldvärja och är, tyckes det, belåten. Af landgeneralerna der är det ganska få dugliga. Den bäste är Numsen, ur dansk tjenst, med undantag deraf att han genom att göra sin cour hos Bernstorf, blifvit invigd i skälmstycken och intriger. Von Suchtelen — en holländare, skicklig som ingeniör, och Reck, som Ni känner. Alla de andra att börja med för detta Bacchus-Volkov, äro Edra bekanta. Med dylika kommer man icke långt. Ursäkta detta långa prat — och bränn upp mitt bref, såsom jag gör med Edra.» — — — —

»Jag glömde att säga Er i brefvet, att vi äro sinnade att ofelbart sluta fred med svenskarne, dock *in statu quo* och med bevarande af *decorum*, och fördenskull ha vi i likhet med grefve Alexander Romanovitj [Vorontsov][2]) icke velat införa punkten om det olagliga för konungen att börja krig utan riksdagen. Denna punkt är värdelös och utan vigt och derföre vill jag underrätta Er att den utelemnats der på yrkande af min äldste kollega [grefve Osterman]; men jag kan dessutom försäkra, att

[1]) Generaladjutanten grefve Ivan Petrovitj Saltikov.
[2]) President i kommerskollegium och senator.

kejsarinnan ej vill hålla derpå, om det möter någon svårighet. För Guds skull, försök att förbinda oss med England både hvad handeln och politiken beträffar. Stor tack och ära skall Ni ha för en så vigtig tjenst.»[1])

De dåvarande politiska förhållandena förmådde grefve Bezborodko den 11 februari 1790 att till senaten inkomma med ett nytt utlåtande. I detsamma antydde han »de vigtigaste föremålen för vår stora- och galerflottas med den till den förra hörande reserveskaderns äfvensom vår landthärs krigsoperationer under förestående fälttåg mot svenskarne». »Rådet», heter det i dess protokoll, »tog i betraktande lokalen och andra omständigheter, som angingo detta krig och fann anordningarna och rörelsen ai krigsoperationerna på grund af denna plan ganska ändamålsenliga».

Med inbrytande af år 1790 började enligt A. R. Vorontsovs intyg kraftiga underhandlingar angående fredens afslutande med Sverige. I sin sjelfbiografi berättar Vorontsov att »i början af år 1790 började hemliga underhandlingar om freden med Sverige. Till deltagande deri släpptes endast N. I. Saltikov[2]), grefve Osterman, grefve Bezborodko och jag.» Helbig intygar att denna hemlighet endast var bekant för kejsarinnan, Bezborodko, Subov och Markov[3]). Emellertid ådagalägga handlingar, som angå denna händelse, att i de hemliga underhandlingarna om freden med Sverige tog äfven baron Igelström del, och det, såsom vi få se längre ned, den allra verksammaste. Han bestämdes af kejsarinnan Katarina II till hennes hufvudbefullmäktigade för fredens slutande med Gustaf III. Underrättelsen derom meddelade honom grefve Bezborodko i ett bref af den 6(17) april 1790. »På grund af min uppriktiga tillgifvenhet för Er», skref Bezborodko, »anser jag det som en skyldighet att härmed underrätta Ers Excellens, att på grund af några tecken till benägenhet hos den svenske konungen att taga sitt förnuft till fånga och sluta ett krig, som är ännu besvärligare för honom än för oss, har det spanska sändebudet riddaren Galvez, bestämt sig för att göra honom en direkt antydan, hafvande från

[1]) Archiv knjasa Vorontsova, Moskva 1879, XIII, s. 170 ff. Sbornik, XXVI, s. 418 ff.

[2]) Generaladjutanten sedermera grefven och fursten Nikolaj Ivanovitj Saltikov.

[3]) Archiv knjasa Vorontsova, Moskva 1872, b. V, s. 2. — Helbig, Potemkin. Halle und Leipzig 1804.

sitt hof kraftiga uppmaningar att vinlägga sig om freden. I fall hans råd ha någon verkan, är det Hennes kejserliga majestäts plan att afsluta hela förhandlingen fort och stilla, befullmäktigande Eder och jämte Eder någon annan person att sluta och underskrifva traktaten. Mer behöfver icke Ers Excellens, för att på grund deraf vidtaga lämpliga åtgärder; men för öfrigt är herskarinnan besluten att icke låta krigsoperationerna afbrytas för underhandlingarna och beskickningarna eller låta fienden vinna tid. Om Hennes majestäts bref till Er vet ingen utom vice-kansleren och jag, och för den skull får jag bedja Er att angående fredsverket låta för framtiden en förseglad relation åtfölja brefven till mig under formen af rapporter till regeringen.»

»Det vore mycket bra, om man kunde lyckas så att våra afundsmän och hemliga fiender då först fingo veta om det, när Ni underskrifver freden.»

»Ehuru det säges i brefvet att den spanska kuriren skall gå med det, har jag ansett det lämpligt, till undvikande af misstankar, att skicka till Eder en annan med Hennes majestäts bref.» I ett bref af den 13 samma månad meddelade grefve Besborodko Igelström: »Jag har icke dröjt det minsta att öfverlemna till Hennes majestät Ers Excellens' bref. Låtande gälla de andra skäl, som afhållit Er från angrepp och verkligen grundade sig på en oundgängligt nödvändig försigtighet, har Hennes majestät befalt svara att affärdandet af den bekante spanske kuriren och väntan på svar få ingalunda hejda krigsrörelsernas lopp och fullbordandet af våra företag, ty om man känner konungen af Sverige, måste man anse det sannolikt att han efter ett lidet nederlag skall visa sig ännu mer medgörlig.»

»Ers Excellens kan i brefvexlingen härom sjelf betjena sig af fransyskan eller Ni kan låta chefen för ert kansli skrifva Edra depesjer på ryska. Med ett ord, det lemnas helt och hållet till Ert eget afgörande».

Gustaf III:s benägenhet att »taga sitt förnuft till fånga och sluta kriget» var synbarligen uppriktig; men Preussens intriger i syfte att försvaga Ryssland nådde sitt mål och uppsköto fredens slutande, dock endast på några månader — tack vare uteslutande kejsarinnans klokhet att föra underhandlingarna i hemlighet. Till försvar mot ett anfall af preussiska trupper på Österrikes eller Rysslands gränser bestämdes en tredje här. För-

hållandena härmed utvecklar Bezborodko utförligt i ett bref af den 30 april till grefve S. R. Vorontsov: »Den politiska ställningen är känd af Er i hela dess vidd, och nu beror den mycket af Englands vidare uppförande. Om det upptager vårt och det Vienska hofvets svar för godt, icke yrkar på medling och använder sina goda tjenster hos Porten, att våra billiga fordringar uppfyllas: så tyckes det att hr Hertzberg måste bannlysa alla sina bekymmer, ehuru han icke aflåter att utveckla sina fiendtliga planer; så hafva vi säker underrättelse att i Varsjava under Lucchesinis skydd sker underskrifvandet af konfederationen utaf adeln, som har besittningar i Galizien, till uppror mot konungen af Ungarn. Våra åtgärder till ingripande mot hofvet i Berlin äro tagna och meddelade det i Wien, om hvilka jag här nedan — — — skall underrätta Er» — — — — — — — — — — —

»För operationerna mot konungen af Preussen ha vi en armé bestämd, uppgående till 40 till 50 bataljoner fotfolk och till 100 sqvadroner ryttare med tillräckligt antal irreguliera trupper. Det är fastställdt att, så snart polackar eller preussare öppna sina fiendtligheter mot österrikarne eller mot oss, vår här skall inrycka i Polen från Dnjestr, Bug och Dnjepr, ockupera de tre vojevodskapen Kiev, Volynien och Bratslav (Braclaw) samt utsträcka sin linie från gränsen af det Mohilevska guvernementet till Zaslav eller Brodov för att räcka handen åt den österrikiska kåren i Galizien, som på vår uppfordran sjelf bör taga en del af Volynien och andra beqvämt liggande landsdelar för att icke blott betäcka Galizien och de ockuperade orterna, utan äfven deltaga i de ytterligare åtgärderna. Den österrikiska kåren skall enligt deras försäkringar vara i nära förbindelse med den Mähriska armén. I polska Ukrajne göra vi en konfederation af våra religionsförvandter, liknande den, som bildades af hetmanen Chmelnitskij, samt förena dermed så stort antal trupper att vi kunna sysselsätta hela den polska armén. Det kunde tyckas som om framgångarne borde vara goda; men det är en sak, som oroar mig: att trupplinien på hela gränsen från Riga till Mohilev är så ringa att den knappt står för ett polskt anfall, och i händelse af ett kraftigt preussiskt angrepp, veta vi ej hvad vi skola göra. Hela försvarslinien består af 7 fotregementen och 4 karbinierregementen, ett dragon- och två lätta hästregementen, 2,000 kosacker, 1,500 man Orenburgska

trupper, omkring 6,000 kosacker, bildade i Lill-Ryssland. Det vore möjligt att taga hälften af den öfverflödiga kaukasiska armén och man kunde bilda en hjelplig reservkår omkring Riga, men afståndet är stort och mycket kan störa derunder. Men om det vore möjligt att få det svenska kriget från halsen, då kunde vi göra mycket genom att lemna hälften af den dervarande armén och tillbakakalla den andra.»

»Våra operationer mot svenskarne togo i början en mycket dålig vändning, men ha nu förbättrats ganska mycket. Grefve Alexander Rom. [Vorontsov] har med posten underrättat Er om händelserna. Vi ha gjort en ganska god acqvisition i generalmajor Numsen. Befinnande sig hela vintern i Fredrikshamn har han flitigt försökt att få underrättelser om fienderna. Så fort tiden medgaf, började han göra befästningar och tillrustningar till öfvergången öfver Kymmene, beräknande att han antingen skall draga från Savolax de fiender, som der hopat sig, och understödja vår kår från Villmanstrand att operera eller skall han sjelf lyckas att gå öfver floden. Fienden, som förstärkt sig i Savolax har trängt öfver våra gränser och har, genom de våras försummelse, fått intaga en fast post vid Pardakoski. Angreppet på densamma utföll olyckligt för oss och kostade oss prinsen af Bernburg, samt 198 dödade och 305 sårade. Konungen, som öfvergått Kymmene nära Kovala, stod i Valkiala och började ansätta generalmajor Denisovs detachement; denne drog sig tillbaka i ordning till Uttis, mottog der förstärkningar och rustade sig att angripa konungen. Numsen, som fruktade att konungen var starkare än Denisov och att han hade förbindelse med favoriten Armfelt, som förde befälet i Pardakoski, beslöt, i trots af Igelströms klenmodiga order, att öfvergå Kymmene. Han icke blott derigenom besegrade fienden, utan kom äfven konungen att förlora modet och draga sig tillbaka öfver floden, men Denisov hjelpte han att angripa honom och förfölja honom med förlust, samt derefter i hans spår gå öfver sjelfva floden. Båda våra generaler handla endrägtigt, ha förstärkt sig, verkställa särskilda recognosceringar och passa på tillfälle att förstöra de fientliga magasinerna. Numsen står 45 verst från Lovisa. Man bör hoppas att posteringen i Pardakoski skall gifva sig eller draga sig tillbaka. Fienden förlorade ensamt mot den Numsenska afdelningen 17 kanoner och 200 fångar och mot Denisov hela sitt bagage. Galerflottan kan

ännu icke gifva sig ut, ty isarne fortfara ännu. Den revalska eskadern är i sjön, men den kronstadska, ehuru den är färdig, kan icke gå ut så snart till följd af isen».

»Kapten Trevenen har ett särskildt kommando, tre fartyg, två linie- och två roddfregatter, fyra stora schebeker, fyra skonare, två bombarder, två halfpråmar och 20 kanonslupar. Han är bestämd till Hangöudd och på hans eskader befinner sig den tappre general Pahlen med ett fotregimente, två bataljoner jägare och en bataljon marinsoldater. Kapten Kroun har äfven en afdelning på tre fregatter, två kuttrar och 6 skonare med 400 man — till Ålandshaf och Botniska viken. Hvad som skall blifva utaf dessa starka tillrustningar — vet gud».

Medan öfverläggningarna pågingo om sättet att föra kriget med svenskarne under fälttåget 1790, kunde kanondundret från slaget vid Svensksund, som hördes i sjelfva Petersburg, ej undgå att inverka på kejsarinnan. Hennes sekreterare Chrapovitskij vitnar mer än en gång om oron hos Katarina II och hennes förtrogne grefve Bezborodko, med hvilken hon delade de tunga minuterna: »Stor oro, man sof nästan icke om natten. Grefve Bezborodko grät. Han smälter och är icke glad». Emellertid förlorade Katarina icke sin sinnesnärvaro och tröstade Bezborodko, till hvilken hon skref, »att man borde taga exempel af den aflidne konungen af Preussen, som mer än en gång var omringad af talrika fiender.»

Hoppet om ett närmande till England genom ett vänskaps- och handelsförbund gick ej i fullbordan. Det kan man sluta af en depesj från grefve Vorontsov till vice-kanslern och ett bref till grefve Bezborodko. Till den senare skref Vorontsov att »det icke är värdt att räkna på Englands hjelp under närvarande förhållanden. Konungen tillhör helt och hållet hofvet i Berlin. Men det senare skall i sin önskan att utmatta oss och litande dessutom derpå att man hos oss aldrig skall fordra något af Sverige, uppmuntra den svenske konungen till fortsättning af kriget». Denna underrättelse nödgade Ryssland att tänka på förstärkande af sina stridskrafter till lands och sjös mot den svenske konungen, oaktadt hans önskan att sluta det för Sverige betungande kriget. Till följd deraf föredrog grefve Besbörodko den 8 juli i Rådet ett af honom författadt utlåtande om de erforderliga anordningarna för den nya attack prinsen

af Nassau föreslog. Rådet fann att sådana anordningar voro mycket nyttiga och nödvändiga[1].

För att påskynda fredens afslutande med Sverige ålade kejsarinnan i ett hemligt reskript af den 9(20) juli 1790 stäldt till grefve I. P. Saltikov, på samma gång hon skickade förslaget till baron Igelströms svar till generalen baron Armfelt, Igelström i händelse af hans sammanträffande med Armfelt att »rätt fram och klart säga att beträffande gränsernas lemnande i det läge de befunno sig vid freden i Åbo, ha vi sagt våra yttersta vilkor, i hvilken ej den ringaste förändring kan eller får ega rum och att vi för visso ej afstå en fotsbredd jord derifrån». I händelse svenskarne skulle stå på sig och fordra några slags afträdelser, skulle han afbryta hvarje brefväxling och underhandling. Uti förslaget till svarsskrifvelse till baron Armfelt hette det, att upphörandet af den blodsutgjutelse som konungen beklagar, endast berodde på honom; att i Sveriges tillintetgörelse kejsarinnan ej såg någon särskild ära för sig eller fördel för sina undersåtar och att hon utan afseende på konungens orättfärdiga anfall vore beredd att återställa förhållandena uti *statu quo ante bellum*. Dagen efter expedierandet af dessa papper, den 10(21) juli, jämförde kejsarinnan freden mycket lyckligt med ett bröllop: »liksom vid ett bröllop behöfves det båda parternas samtycke».

För att ännu mer påskynda uppnåendet af endrägt meddelade kejsarinnan i en hemlig skrifvelse till grefve Saltikov af den 17(28) juli utan omsvep de bestämda vilkor, på grund af hvilka fredsunderhandlingar kunde inledas; de voro skrifna af Bezborodko och hade följande lydelse: 1) att fred, lugn och god endrägt må upprättas för evärdliga tider både till lands och vatten och att fördenskull alla fiendtligheter böra öfverallt afbrytas; 2) gränserna mellan båda makterna böra förblifva sådana de voro i kraft af Åbofreden ända till brytningen och början af närvarande krig; 3) till följd deraf böra de krigförande makterna draga tillbaka sina trupper, i fall de befinna sig på den andra maktens område inom den derför bestämda tiden; 4) fångar böra utväxlas och hemskickas utan lösen och hvar och en är skyldig att betala endast sina egna skulder till privata personer; 5) artikeln i Åbofördraget om saluten mellan fartyg och

[1] Detta utlåtande har förf. ej återfunnit, men det omnämnes i »Riksrådets arkiv» I, 799.

båtar inbördes bör troget uppfyllas och 6) ratifikationerna böra utväxlas under loppet af två veckor eller tidigare.

Baron Igelström bemyndigades att meddela dessa vilkor åt baron Armfelt såsom ultimatum, »men med det uttryckliga förbehåll att, om den svenske konungen der tänker yrka på några slags landafträdelser, eller håller på några andra fordringar icke öfverensstämmande med vår värdighet och i synnerhet att få blanda sig i kriget med turkarne: i sådan händelse skall hvarje förbindelse och underhandling afbrytas och vi skola med ledsnad nödgas till bevarande af vår och vårt rikes ära och trygghet under lit till guds försyn vänta afgörandet på allt af vapenlyckan. Detta bör baron Igelström på ett artigt, hofsamt och uppriktigt sätt meddela baron Armfelt, försökande för öfrigt att intressera honom för sakens framgång genom äran af att deltaga deri och genom allt som kan egga hans personlighet dertill.»

Oaktadt baron Igelströms uppriktighet, hofsamhet och bemödande att arrangera saken till kejsarinnans belåtenhet, ville den svenske konungen ej samtycka till freden. Katarina II:s sekreterare Chrapovitskij, intygar att kejsarinnan den 22 juli var »harmsen» deröfver att Gustaf III »ej ville sluta fred utan afträdelser från Finland», såsom konungen gifvit tillkänna i ett bref till vice-kansleren (Osterman), på samma gång han skickade honom en lista på fångne ryska officerare. Men redan dagen efter, den 23 juli, underrättade baron Igelström kejsarinnan om det möte han haft den 21 juli med Armfelt och försäkrade att »det var hopp om fred». Baron Igelströms meddelande gaf kejsarinnan anledning, den 25 juli, att afsända till honom ytterligare instruktioner för underhandlingen. Hans uppmärksamhet riktades hufvudsakligen på tjugonde artikeln uti fördraget i Åbo, att »om utlemnandet af flyktingar, som hädanefter befinnas å ömse sidor är det ingalunda beqvämt att förnya den» och att »den af den svenska konungen föreslagna medlingen i det turkiska kriget icke heller var antaglig». I slutet af brefvet hade kejsarinnan egenhändigt tillagt: »si malgré tout ce que je fais pour accélerer la paix, le roi de Suède se refusera à y accéder, je prends le ciel à témoin qu'il sera lui seul reponsable du nouveau carnage qui va recommencer». Å sin sida afsände vice-kansleren ett bref till den svenska konungen och sökte ådagalägga att hans förbindelser till sin bundsförvandt Turkiet kunde betraktas såsom upphörda, i anseende dertill att

kejsarinnan var redo att sluta fred med Porten och föreslår turkarne billiga och ytterst hofsamma vilkor.

Vid samma tid beordrades en tjensteman uti utrikes-kollegiet vid namn Kuder baron Igelström till hjelp i den rent diplomatiska delen. Vid affärdandet af Kuder till baron Igelström skref grefve Bezborodko till honom den 26 juli om orsakerna till dröjsmålet i expedierandet af kejsarinnans reskript och de andra papperen: »Med anledning af de förändringar som inträffat på den svenska sidan har vår sändning fördröjts till närvarande stund. Ers Excellens mottager den nu genom hr assessor Kuder, som H. Kejs. M:t har befalt begifva sig till Eder för sakernas arrangerande och brefväxlingen med anledning af den Eder anförtrodda underhandlingen. Hans afsändande har skett i största möjliga hemlighet och under utseende af en vanlig kurir för att dölja saken för alla, isynnerhet för den svenska konungens värda bundsförvanter, Ers Excellens skall i de åt Er öfverlemnade papperen finna alt erforderligt för ett lyckligt slut på det vigtiga värf, som ålagts Er, blott man från svenska sidan nedlåter sig att visa en aldrig så liten uppriktighet. Det återstår mig ännu att tillägga här att beträffande baron Armfelts antydningar om en handelstraktat äfvensom om förbund, Ni på ett skickligt sätt kan svara derpå, att dylika förbindelser lättast arrangeras genom ömsesidiga beskickningar, såsom det äfven till en del är sagdt i akten.»

»En afskrift af traktaten i Åbo skickar jag härjämte. Öfverbringaren häraf anbefaller jag åt Eder såsom en duglig och förståndig person, använd hos oss i de vigtigaste göromål. Fullmakten har jag och vice-kansleren, alldenstund det var nödvändigt att i hemlighet uppsätta och försegla den, anförtrott åt hr Kuder att personligen fullborda och särskildt öfverlemna den åt Ers Excellens.»

För att bevara den hemlighet, hvarmed underhandlingarna skulle föras med Gustaf III, men måhända äfven af andra skäl uttalade grefve Bezborodko, samma dag papperen afsändes, den 26 juli såsom Chrapovitskij meddelar, sina tvifvel om utsigterna till fred i betraktande af att den svenske konungen »fordrar afträdelser och föreslagit sin bemedling i de turkiska affärerna».

Kejsarinnans reskript, grefve Ostermans bref, fullmakten och de andra papperen mottogos med Kuder den $\frac{28 \text{ juli}}{8 \text{ aug.}}$ och samma dag började äfven underhandlingarna. Af Igelströms

anmärkningar se vi att konungen stod fast på sin medling vid fredsslutet mellan Ryssland och Turkiet och på inskjutande i fördraget af den 20 artikeln i Åbofreden om flyktingars utlemnande. Denna omständighet nödgade Igelström att begära instruktioner i en skrifvelse som han afsände till vice-kansleren. Under tiden fortsattes förhandlingar om de öfriga artiklarna i fördraget. Inom kort mottogs äfven det väntade svaret — ett reskript af kejsarinnan af den 25 juli[1]). Deri föreskrefs att Igelström skulle afbryta underhandlingarna i händelse konungen icke samtyckte till det sista ryska projektet. Vid samma tillfälle skref grefve Bezborodko till Igelström: »Beropande mig på innehållet i H. M:t. kejsarinnans befallning, som afsändes till E. Excellens, förmodar jag på grund af den svenske konungens öfvermod att Eder underhandling för denna gång skall blifva utan resultat; men, såsom det lätt kan hända, att konungen genom vapenmakt eller andra medel blir bragt till förnuft, så torde E. Excellens behaga behålla hr Kuder qvar under förevändning af hans oumbärlighet för den utländska brefväxlingen, på samma sätt som personer ur vårt departement äro anstälda hos många af det högsta generalitetet.»

»I Reichenbach tycks saken vara slut. Hofvet i Wien har tagit till grund för sin fred med Porten *statum in quo ante bellum* och har till följd deraf lofvat att i freden återställa till Porten nästan alla sina eröfringar utom Chotin, som det behåller, så länge vårt krig med turkarne fortfar, men skall då, när vår fred slutes, återställa äfven denna ort. På sådant sätt har för denna gång frågan aflägsnats om läggandet af en del af Galizien till Polen och om Danzigs och Thorns besittningstagande af konungen af Preussen. Polen har hvarken uppnått denna afträdelse eller deltagande i kriget och yttermera har till dess minister i Konstantinopel Pototski sändts en skarp tillrättavisning, derföre att han bundit sig vid Porten genom löften om förbund. Han har fått befallning att desavouera dessa, emedan Polen har för afsigt att förblifva neutralt och beter sig dåraktigt på sitt vanliga vis».

»Våra vilkor med Porten äro redan bekanta för våra bundsförvandter, och i den delen kan man icke gifva något

[1]) Det framgår ej tydligt af förf:s framställning, huruvida härmed afses samma reskript som det ofvan omtalade.

efter.[1] Döm då hvad det är vår skälm till granne oroar sig för. Det blir fred äfven utan hans deltagande — — — — — England och Preussen föreslå honom fred på grundvalen af tillståndet före kriget. Så fort han icke går in på en särskild uppgörelse skola vi offentliggöra våra vilkor och meddela dem de andra makterna, hvilka säkert icke skola träda på hans sida. Jag tackar för hr Kuders gunstiga mottagande.»

De i rättan tid ankomna brefven från Bezborodko och vicekansleren, hvilka Igelström meddelade Armfelt, gåfvo helt hastigt en annan vändning åt sakerna. Grefve Osterman skref till Igelström om möjligheten af en nära fred med Turkiet, hvilket, synbarligen, också bevekte konungen till eftergift. Nästa dag egde de officiella och enda konferenserna rum på fältet vid Värelä vid stränderna af Kymmeneelf den 3(14) augusti; dervid underskrefvos äfven de slutliga fredsvilkoren, såsom synes ur konferensprotokollet.

Underrättelsen om fredsslutet med Gustaf III mottogs i Petersburg antagligen den 6(17) augusti[2]. Ty denna dag borde framkalla en feberaktig verksamhet hos kejsarinnan Katarina II:s förtrogne sekreterare. Och verkligen har grefve Bezborodko den 6 augusti afskickat 6 bref till baron Igelström. Med det första sände han en svarsskrifvelse från kejsarinnan Katarina till den svenske konungen med begäran att efter utväxlingen af ratifikationerna öfverlemna den till baron Armfelt för fortskaffande till H. M:t, med uppgift »att den lemnats med en annan kurir». Med det andra öfversände han närmare förhållningsorder för den händelse att vid de svenska fullmakterna och ratifikationen användes icke det stora sigillet, utan något mindre handsignet. I det tredje brefvet skref Bezborodko med anledning af en hemlig växel ställd på Armfelt: »Den i Hennes Majestäts hemliga bref till Ers Excellens omnämda växeln på 10,000 dukater är dragen på Amsterdam och herrar Hope et Compani af vår hofbankir, baron Suterland. Vid det kända bruket af densamma kan Ers Excellens säga baron Armfelt att den kan af honom eller Er adresseras till bankiren i Stockholm hr Schön, som sköter våra uppdrag i afseende på fångarnes behof och öfverlemnandet af ministergratifikationer. Men om han

[1]) Sammanhanget i originalet är här något otydligt; men meningen tycks vara den angifna.

[2]) I Chrapovitskijs dagbok uppgifves den 5 augusti.

finner det bättre att välja och anvisa Er en annan kanal, genom hvilken han kan mottaga denna summa, bör det ske utan svårighet, och Ni har endast att återställa växeln till mig samt säga mig hvad och huru det är att göra.» Emellertid befans det i den öfversända växeln till följd af baron Suterlands sjukdom ett fel: den var icke endosserad af grefve Bezborodko. Denne bad derföre, den 7 augusti, Igelström att återställa den till honom med ett särskildt bud och i stället taga en ny. I det fjerde brefvet utlät sig Bezborodko på kejsarinnans befallning till Igelström om den belöning, som kunde gifvas honom af den svenske konungen, och fick Igelström deri kejsarinnans tillstånd att mottaga Serafimerorden, i händelse den skulle erbjudas honom af konungen. I det femte brefvet meddelade Bezborodko en lista på personer, som blifvit hedrade med belöningar för sitt deltagande uti fredsverket och skickade derjämte skänker för de svenske tjenstemännen. Derom skref Bezborodko: vid öfverlemnandet till de svenske herrarne af presenterna ber jag Ers Excellens låta borttaga etiketterna, så att de icke få veta prisen på föremålen, och sedan tillställa mig dessa etiketter för att öfverlemnas till kabinettet. I det sjette brefvet slutligen lyckönskade Bezborodko baronen till fredens afslutande och uttalade sina tankar om dess vigt. »Jag lyckönskar Ers Excellens af uppriktigt hjerta till det goda slutet på fredsverket, hvarigenom Ni gjort riket en mycket stor tjenst. Ju mer man skärskådar den nuvarande ställningen, desto mer inser man vigten af denna fred. Hurudana än framgångarne varit å vår sida, fans dock intet skäl att önska mera, och en oläglig medling af andra skulle endast ha blifvit en följd; dessa skulle icke heller ha dröjt efter afslutandet af förhandlingarna i Reichenbach. Det är sant, att freden var för Sverige ännu nödvändigare än för oss, men konungen, sedan han en gång gifvit sig in i leken, skulle med nya bundsförvandter ännu mera ha invecklat saken för en lång tid. Nu består hvad som behöfs deri att under de första minuterna icke försumma något som kan tjena till befästande af freden, vänskapen och godt förstånd. Ers Excellens har gjort en god början genom Edra antydningar att på dem beror att förvärfva kejsarinnans tillgifvenhet. Försök att befästa detta ännu mer genom försäkran att det enda som behöfs är att allt hinner komma till stadga.»

»På grund af den 7 artikeln tänkte vi först att konungen beslutat att båda hofven skulle ömsesidigt skicka till hvarandra ambassadörer och i sådan händelse hade vi förmodat att af honom skulle utnämnas någon hög ämbetsman; från vår sida hade kejsarinnan bestämt Er, om det icke skulle fallit sig för besvärligt för Er. Men som han nu har för afsigt att affärda hit generalmajor Stedingk, så ämna vi, ehuru det ännu icke är afgjordt, å vår sida skicka generalmajoren baron Pahlen, hvars redlighet, hofsamhet och många andra goda egenskaper äro en garanti för att han ej skall göra något annat än ett vederbörligt försök att befästa vänskapen. Ers Excellens bör enskildt tala med Armfelt och liksom af Er sjelf icke underlåta att försäkra att äfven till Stockholm skall skickas en minister som genom sin personlighet svarar deremot och såsom hufvudpunkten i sin instruktion skall få att söka med alla passande medel främja endrägten mellan rikena. Utnämnandet af ministrar skall icke dröja.»

»Ett sammetsstycke sändes, hvarur Ni kan sända konungen så mycket han behöfver.» — — — — — — — — — — —

Med sin vanliga frikostighet öfverlemnade kejsarinnan åt hufvuddeltagarne i Väreläska freden stora belöningar. Igelström och Armfelt mottogo båda Andreasorden och den senare fick dessutom 10,000 dukater[1]. Gustaf III å sin sida öfverlemnade åt Igelström »den vanliga ministergåfvan» samt sitt porträtt. Kejsarinnans frikostighet ådagalägger tydligt hur belåten hon var såväl med freden som med dess verkställare. En annan känsla torde ha inverkat på den svenske konungen. Det är bekant att Igelström vid början af underhandlingarna med Armfelt fått i uppdrag att försäkra honom att med afslutandet af freden i Värelä, så snart konungen ingått i ett förbund, kejsarinnan ej skulle underlåta att åt Gustaf III lemna subsidier för att sätta honom i tillfälle att frigöra sig från de tryckande förbindelser han åtagit sig mot Preussen[2]. För att uppfylla sin åt Armfelt gifna försäkran insände Igelström strax efter freden i Värelä till Utrikeskollegiet förslag till en skrifvelse till Armfelt i afsigt att upplysa vissa frågor som sammanhängde med förnyandet af freden med Sverige. Denna skrifvelse öfverlemnades åt kejsarinnan sjelf och rättades af henne egenhändigt.

[1]) Jf. ofvan. Ehrenström i sina anteckningar uppgifver endast 3,000 dukater.
[2]) Enligt ett egenhändigt bref från Igelström till Potemkin.

I början, der det talas om att ingen orsak funnes att tvifla på uppriktigheten af kejsarinnans känslor, tillade hon att hon »ne demande pas mieux que de resserrer d'avantage les noeuds de l'amitié qui vient d'être rétablie». Deremot strök hon ut orden: »désire faire en tout plaisir au roi. Elle désire se lier». I afseende på frågan om ambassadörer tillkännagaf Igelström, att kejsarinnan fann det nödvändigt att sådana utnämdes; man måste endast öfverenskomma om tiden; bäst vore om utnämningen egde rum den 24 november g. stil. — kejsarinnans namnsdag. För att undanrödja hvarje anledning till tvister och missnöje gifver kejsarinnan sitt samtycke till gränsreglering. Till lösningen af denna fråga förmodades man komma att skrida i och med utnämnandet af ambassadörer. I afseende på subsidierna åt den svenska konungen ströks hela den derpå syftande punkten ut, och i dess ställe skref kejsarinnan till egenhändigt: »Pour ce qui regarde les souhaits du roy de reçevoir quelques secours pecuniers, vous pouvez compter mon cher Baron que l'Impératrice se fera un vrai plaisir de venir au devant des désirs de Sa Majésté, aussi bien dans cette occasion que dans toute autre où Elle Lui pourra prouver son amitié.»[1]) Dessutom talades i skrifvelseförslaget om att kejsarinnan var alldeles ense deri att förbundet mellan Sverige och Ryssland icke blott var fördelaktigt för båda rikena, utan nödvändigt för deras ömsesidiga lugn och att det kunde afslutas af ambassadörerne, så snart desse erhållit nödiga fullmakter. Slutet af brefvet var egnadt åt det svenska sändebudet i Varsjava, som icke upphörde att visa sig fiendtlig mot Ryssland. För att fullständiga denna betraktelse tillades på grund af kejsarinnans egenhändiga anmärkning följande p. s.: »Le ministre suédois Engenstrom à Varsovie continue sous main à mettre en usage des insinuations ennémies; il aura de la peine à changer de ton et de conduite en ayant trop fait contre nous. A la suite de sa conduite on

[1]) Den punkt kejsarinnan strök ut hade följande lydelse: »Je vous assure, mon cher baron, foi de gentilhomme, que l'Impératrice n'est pas éloignée d'assister le Roi dans ses affaires particulières. Mais souvenez vous ce que je vous ai dit là dessus, qu'il faut cultiver son amitié et consolider les liens établis et cela suppose des preuves préalables. Avec combien de mauvaise grâce vos cidevant bons amis ne vous ont ils pas assisté, malgré le traité que vous aviez fait avec eux et dont ils ont tiré plus de profit que vous. Ne vous attendez pas de pareilles procédés de notre part. Une fois bon et legitime allié, le secours pécuniaire suivera de près et de bonne grâce».

fait courir le bruit ici que la paix avec son maître sera de courte durée et qu'il recommencera la guerre avec la Russie.»[1])

Grefve Bezborodko afsände skrifvelseförslaget med kejsarinnans egenhändiga anmärkningar till Igelström med tillägget »att kejsarinnan har behagat rätta detta bref den 28 augusti 1790». Sjelf skref han samma dag till Igelström att med undantag af hvad hon rättat resten skulle förblifva såsom han satt upp det. »Quant à la petite note de S. M. I., sa volonté est que Votre Excellence fasse un petit apostille à M. d'Armfeld. Le terme de 24 nov. paraissant bien court à l'Impératrice, S. M. I. croit nécessaire que V. E. dise à M. d'Armfeld qu'il depend de S. M. Suédoise de choisir et fixer tel autre jour qu'il lui plaira pour la nomination des ambassadeurs».

Katarina belönade grefve Bezborodko för hans mödor under kriget mot Sverige, liksom öfriga personer, som deltagit i detsamma. Bezborodko upphöjdes till verkligt geheimeråd.

Emellertid fortfor brefväxlingen med Sverige med anledning af den afslutade freden. Bezborodko hade sjelf den 28 augusti tillskrifvit Armfelt, och denne skref med anledning deraf till Igelström den 4 oktober: »Grefve Bezborodkos bref var vänligt och smickrande, men det ger mig ingen rätt att vända mig i vigtiga saker till honom omedelbart, såsom vi hade önskat. Jag tänker, att han är öfverhopad af göromål och tror att den overksamhet, som plägar följa på starka skakningar, skall svara mot våra synbara medel och verkliga förluster. Efter att derpå hafva bedt om upplysningar 1) om sändebuden, 2) om gränsregleringen, 3) om subsidierna och 4) om möjligheten af ett förbund med Ryssland, och uttalat sin förhoppning att få ett svar af Igelström eller af Bezborodko, slutar Armfelt brefvet med en anmärkning om Nolken, att han önskade att vinna upprättelse i kejsarinnans tankar »och beder mig i bref lägga sig ut för honom».

Frågan om sändebuden blef som bekant inom kort löst. Pahlen ankom såsom envoyé till Stockholm i midten af november 1790 och i Petersburg stannade Stedingk, som förstått att

[1]) Jf. hos Manderström »Om Gustaf III:s yttre politik under de två senaste åren af hans regering» det der tryckta brefvet (s. 26) af 26 oktober. Kejsarinnans egna uttryck voro ursprungligen ännu skarpare: »il (Engeström) conseille à ses anciens amis de ne pas abandonner leur liaison avec le roi de Prusse et de ne pas se jetter sur nos propositions. Le décence ne devrait pas permettre au roi de Suède de laisser ici un ministre qui c'est permis à parler de grandes impertinences et à en imprimer contre la Russie.»

vinna kejsarinnans bifall. I afseende på den andra frågan, om gränsregleringen, beklagade sig Armfelt längre fram, den 20 november för Igelström, att denna sak endast framskred trögt. Hvad den tredje frågan angick, den om subsidierna, blef den betydligt invecklad.

Sveriges finansiella ställning var då långt ifrån lysande, och Gustaf III var i stort behof af penningar. Då han icke fick något tillfredsställande svar och deruti misstänkte intriger af de personer som omgåfvo kejsarinnan, affärdade han en kurir till Stedingk, som skötte beskickningsgöromålen vid ryska hofvet och föreskref honom att omedelbart vända sig till kejsarinnan och inhemta hennes personliga ståndpunkt i denna sak.

Emellertid hade innan denna kurirs ankomst grefve Bezborodko gifvit instruktioner åt Pahlen med afseende på afslutandet af förbundet och subsidiifrågan. Detta gjorde synbarligen den bästa verkan. Icke desto mindre yrkade Stedingk att frågan om subsidierna så fort som möjligt skulle få sin lösning med hänsyn till konungens bekymmersamma belägenhet, isynnerhet som England hade lofvat icke blott att förmå Preussen att afstå från sina anspråk utan äfven lofvat att skaffa den svenske konungen årliga subsidier af 600,000 pund för turkiska krigets förlängning, men också i händelse af krig mellan Ryssland och Preussen, äfven om konungen icke toge någon aktiv del deri, utan inskränkte sig endast till rustningar. Om dessa subsidier voro meningarna vid det ryska hofvet synbarligen delade: Osterman uttalade sig mot deras beviljande, såsom man ser af Igelströms brefkoncept till furst Potemkin. Detta förmådde honom sannolikt äfven att tillskrifva fursten af farhåga att vice-kanslerens mening skulle få öfverhand. I sitt bref försöker Igelström visa att det skulle vara vida förnuftigare att gifva 3—4 millioner i subsidier än att i händelse af afslag utgifva fem gånger mer till följd af de nödvändiga rustningarna till lands och sjös för att icke tala derom att vägen till Östersjön då skulle vara alldeles öppen för fienderna.

Den sista frågan, om Nolken, löstes slutligen af kejsarinnan sjelf.

I förslaget till svar till baron Armfelt, som förelagts kejsarinnan till stadfästelse, hade Igelström bland annat yttrat att ehuru baron Nolken tillbragt sjutton år i Petersburg i egenskap af den svenske konungens sändebud, tillskrifver kejsarinnan

hans inflytande den förändring som egt rum i konungens uppförande. För den skull kan hon icke belöna Nolken: detta skulle varit att godkänna hans handlingssätt, som tjenat som orsak till kriget. Dessutom om en skänk gifvits åt Nolken, hade konungen äfven måst belöna Razumovskij, hvilket konungen sannolikt icke önskade.

Katarina strök ut nästan hela detta stycke och satte i dess ställe följande anmärkning: »Comment ont elles (de sista åren) été terminées! Outre cela en pareille cas la reciprocité est usitée. Le roi serait-il determiné à faire parvenir au comte Rasoumovsky le présent d'usage?»[1]) Grefve Bezborodko befalte vid öfversändandet af kejsarinnans ändringar Igelström att visa brefvet för vice-kansleren för att höra om han hade några ändringar eller tillägg att göra[2]).

Så slutade skriftväxlingen med anledning af fredsslutet med Sverige och Bezborodko kunde med anledning deraf säga med skäl: »Vi ha gjort vårt, må furst Potemkin sluta sitt».

Hur glädjande än fredens afslutande med Sverige var, fördunklades den likväl i högsta grad af Rysslands olyckliga belägenhet såväl i det yttre som det inre. I en särskild rapport, ställd vid denna tid till kejsarinnan från grefve Bezborodko, läser man: att kriget med Porten, som ännu fortfar, och det andra, som nyss slutats med den svenske konungen, försatte

---

[1]) De ord kejsarinnan strök öfver voro följande: »(qu'elles soyent à jamais effacées des registres de sa mission) ont fait naître le soupçon que ses insinuations sur notre cour n'ont pas toujours eu ce caractère de vérité qu'on devait leur supposer, et l'Impératrice ne peut attribuer qu'à elles le changement qui s'est manifesté dans les sentimens du roi à son egard. Or il est impossible que par un présent qui marque un suffrage tacite, Elle approuve une conduite qui est à juste titre envisagée par le public comme une cause coopérante au funeste évènement de la guerre. D'ailleurs entre nous soit dit, je ne crois pas que le roi le puisse désirer puisque (Vous en conviendrez Vous-même) M. de Nolken recevant un présent de l'Impératrice, le roi sera obligé par bienséance d'en faire un pareil au comte de Rasoumovsky. Laissons tomber cela, mon cher ami. Le baron de Nolken professant en son particulier ce respect senti qui est dû à S. M. I. pourra à l'avenir se frayer des occasions où Elle sera bien aise de lui prouver le cas qu'Elle fait de ses talents et de ses mérites.»

[2]) I ett annat bref från Bezborodko till Igelström antydes den svenska konungens oro: »J'ai l'honneur de vous envoyer deux lettres que j'ai reçu de M. de Pahlen, l'une après l'autre. V. E. verra par le contenu que le prompt dèpart de M. de Stal est indispensable, pour tranquilliser tant soit peu le roi et M. d'Armfeld. Je ne puis pas écrire à ce dernier cette fois-ci, mais V. E. m'obligera infiniment, si Elle voudra bien dire dans un apostille que nous nous empressons de régler vos instructions et qu'en peu de jours on enverra un courrier à M. de Pahlen, avec lequel je me réserve l'honneur d'écrire à M. d'Armfelt — — -- J'ai prévenu de tout cela S. M. I. et Elle trouve qu'il faut expédier tout de suite M. de Stal.»

riket i stor afmattning såväl i afseende på folk som på penningar, derom kan ej råda minsta tvifvel. Antalet rekryter, som på fyra år uttagits ur alla folkets klasser, uppgår till 400,000 man. Hvad beträffar penningarne är bristen på dem så stor, att äfven sjelfva pålagorna ej kunna fylla våra behof. Växelkursen har från början af turkiska kriget till denna stund oupphörligt fallit. Utländska lån blifva allt svårare att få. Vid sådant förhållande är det omöjligt, att icke erkänna, att det skulle vara farligt och olyckligt att utsätta sig för ett nytt krig, skaffande sig så mäktiga fiender som konungen i Preussen och hans bundsförvandter. Utom vårt inre läge måste vi äfven taga i betraktande vårt yttre. Vi ha för närvarande inga bundsförvandter. Konungen i Preussen har begagnat sig af oordningen i den österrikiska monarkien och den nu regerande kejsarens svaghet och försatt honom i fullkomlig overksamhet, som synbarligen ock efter Vienska hofvets eget tillkännagifvande, ej skall ändra sig äfven vid ett anfall på oss, åtminstone icke under första året. Under tiden kan ingen garantera att, om de preussiska operationerna under detta år utföras med kraft och åtföljas af lyckan, kejsaren icke skulle våga deltaga i kriget. Danmark har i sjelfva verket helt och hållet förts ur vårt system och ingen hjelp kan man vänta af detsamma. Förbundet med Sverige är ännu tvifvelaktigt.»

Bilaga.

Utlåtande af grefve Bezborodko om nödvändigheten att sluta fred med Sverige och Turkiet genom Preussens medling och om omöjligheten af ett förbund med Frankrike år 1790[1]).

Händelserna i Frankrike aflägsna verkligen hvarje möjlighet till någon förening mellan oss och det bourbonska hofvet, hvilken ensamt skulle kunna motväga alliansen mellan England, Preussen och Holland; åtminstone på länge får man ej tänka derpå. Och sålunda måste man, för det närvarande, framför alt söka vinna hofvet i Berlin, begagnande sig af den väg, som genom herr Alopeus öppnats hos konungens gunstling. Afhålla detta hof från att göra oss skada kunna vi ej på annat sätt än genom dess användande för fredens ingående mellan oss och Sverige samt genom ingifvandet af stora förhoppningar om ett ytterligare närmande mellan detsamma och oss. Härpå måste instruktionerna för Alopeus grunda sig. Men då det för fastställande af vår plan till fredsslutet med Sverige behöfves tid och eftertanke, hemställer jag huruvida det icke vore lämpligt för Ers Majestät att befalla: 1) att till Alopeus skicka ett bref från vice kansleren med tillåtelse att, under sken af hans egen begäran, begagna sig af de vatten som befinna sig i närheten af Berlin, och i nödfall äfven af andra; 2) att i hemlighet skrifva till honom med godkännande af hans förbindelse med Bischofswerder och med affattande af denna depesj på sådant sätt att den kunde visas för gunstlingen. Härvid kunde man lofva att inom kort göra konungen af Preussen ett vänskapligt meddelande af de vilkor, på hvilka vi önska återupprätta freden i norden, af hvilka Hans Maj:t på en gång kan se å ena sidan vår obegränsade uppriktighet mot honom och vårt förlitande på hans uppriktighet och goda tjenster, och å andra sidan huru fjärran det är från Eder att önska riket Sveriges undergång. Dessutom skall lätt antydas utsigten till ett vidare närmande, under meddelande att den hjelp som af konungen af Preussen gifves till fredens vinnande med Sverige eller deltagandet deri skall blifva ett efterlängtadt förebud till återupprättandet af den nära vänskap, som så många år rådde mellan oss och hans farbror. A propos kan i depesjen vidröras att beklagligtvis hvad som förelupit i Polen och Danmark ej kan tjena som medel till de båda hofvens närmande och att vi utan tvekan säga att efter den preussiske konungens första uttalanden om den svenske konungens trolöshet och oförsynthet vi hade hoppats på

[1]) Det andra i texten omnämda utlåtandet af grefve Besborodko från 1790 års början är af mindre intresse och torde icke behöfva meddelas.

hans vänskap, och ögonblicket för vårt närmande var ej långt aflägset. Händelserna i Danmark och Polen ha aflägsnat det betydligt, isynnerhet när vi sågo att äfven sedan vi afstått från förbundet med Polen, hvari vi ej hade några afsigter mot hofvet i Berlin, utan endast kriget med Turkiet var föremål derför, vi ej kunde tillbakahålla Preussens mot oss riktade åtgärder; att hr Alopeus snart skall få ytterligare föreskrifter i dessa ämnen. Här kan man yttra sig äfven om våra förbindelser med kejsaren, att de äro alldeles af defensiv art och att freden i Teschen i dem är bevarad i hela sin kraft; att förty ingenting farligt eller ofördelaktigt för hofvet i Berlin kan härflyta derur.

K. Magnus Eriksson och Skåne

AF

HANS HILDEBRAND.

(Forts. fr. sid 210).

4.

Året 1353 kan anses bilda en vändpunkt i K. Magni historia. Hvad det var, som gjorde en omkastning möjlig eller nödig, vare sig försvinnandet af krafter som tidigare hade verkat eller uppkomsten af nya, hvilka voro angelägna att leda utvecklingen in på nya banor, huru omkastningen försiggick, de närmaste förbindelserna, som i samtidens ögon kunde tjena som tecken för tiden, och sjelfva krisen — allt detta är fördoldt för efterverldens ögon. Det är icke allenast de dolda strömningarna under de yttre tilldragelserna som vi icke kunna skönja; till och med det yttre förloppet är för oss okändt. Väl må den, som vill teckna vår medeltids historia, stå handfallen inför denna brist på faktiska uppgifter.

Det finnes endast en tilldragelse, som vi kunna anse beteckna krisen som afslutad — en tilldragelse, som blifvit med några få ord omtalad i några kronologiska anteckningar, utan att man funnit nödigt att i dem ens antyda dess vigt. Det är först de följande årens tilldragelser, som låta oss ana, att vi här hafva för oss en djupt ingripande tilldragelse. Det hat, som den följande tiden egnar Bengt Algotsson — ett hat, som genomträngt till och med senare tidskiftens uppfattning af honom — låter oss förstå, att hans upphöjelse till hertig vid kyndelsmessotid 1353 [1]) betydde synnerligen mycket. Om hertig

[1]) Munch antager 1355 hellre än 1353, dock utan att anföra något annat skäl än att den pålitliga danska krönikan för åren 1357—1362 ej omtalar hr Bengts upphöjelse förr än år 1356. I anteckningarne för detta år omtalas dock denna snarast som en förklarande anledning till årets tilldragelser utan att ett ord säges om dess tid. Munchs antagande förfaller inför det faktum att hr Bengt redan år 1354 i en från hansestäderna utgången skrifvelse kallas hertig.

Bengt har redan det följande århundradet icke *velat* säga sanningen — ty man *kunde* då icke hafva varit okunnig om hans börd — och vi kunna icke undra öfver de följande århundradenas oförmåga att frigöra sig från 1300-talets omdöme, ty hvad vi med säkerhet veta om honom är ytterst litet.

Han uppgifves hafva varit en man af låg börd, hvars upphöjelse sålunda innebär något ytterst ovanligt och derför måste hänföras till ytterst ovanliga bevekelsegrunder. Det torde nu få anses vara höjdt öfver allt tvifvel, att Bengt Algotsson hade ungefär lika höga anor som konung Magnus sjelf.[1]) På fädernet härstammade han från en af Folkungarnes förnämligare grenar, på mödernet ledde han sin börd genom östgötalagmannen Svantepolk Knutsson till hertig Knut af Reval och konung Valdemar Seier, genom Svantepolks hustru till Birger Brosa och de Sverkerske konungarne.

Den äldste berättelsen, som nämner hertig Bengts upphöjelse, talar ej heller om hans låga börd. Den i *Scriptores* aftryckta *Libellus de Magno Erici rege*, författad under åren 1365—1371, säger, att konungen upphöjde en riddare och, liksom drottningen, älskande honom mera än deras egna barn, gjorde honom till hertig, öfverlåtande honom så godt som hela riket, alla de förnämligare och starkare slotten. Det synes, som om hertig Bengts upphöjelse varit tilltänkt, innan den egde rum, och att ryktet derom hunnit till fru Birgitta i Rom, ty hon säger (*Uppenbarelser*, bok 8, kap. 19): »blygd och skam vore, om herren skipade sin träl i sin ställe — — Denne konungen företänker att upphöja djefvulens tjensteman och åstundar att lyda honom — —, ty svär jag [Guds moder] att utan han skiljer honom från sig och låter honom förblifva i enfald stadge efter sin slägt, ej gifvande honom våld öfver en skärf af de konungsliga umgälderna, skall jag flänga honom» o. s. v. Bengt var således medlem af en slägt, hvilken fru Birgitta väl kände, då han var son af en hennes kusin. I de historiska anteckningar rörande hennes uppenbarelser, från drottning Margaretas tid, som äfven intagits i *Scriptores*, heter det, att konungen upp-

[1]) Jfr slägttaflan i den illustrerade *Sveriges historia* del 2 s. 24, hvilken slägttafla jag tidigast framlagt och motiverat, nämligen vid ett sammanträde i k. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Denna slägttafla kan å hertig Bengts fäderne föras längre tillbaka, alldenstund hertigens farfarsfar Bengt helt visst är identisk med Östgötalagmannen Bengt Magnusson. Jfr C. Annerstedt i *Nordisk Familjebok*, art. Bengt Magnusson.

höjde Bengt till hertig »emot Gud och hans moder, mot rikets stadgar och rikets rådgifvare.» Mot rikets stadgar kan upphöjelsen icke vara gjord, då det utan fråga, efter gammal sed, stod konungen fritt att gifva hvem han ville hvad värdighet han åstundade, men att det var rikets råd, alla som förut hade myndighet, emot, framgår af fru Birgittas och hennes kommentators ord äfvensom af de följande tilldragelserna.

Då hatet mot hertigen träffade i väsentlig mon konungen, torde vi få anse båda som solidariskt ansvarige för åtminstone de vigtigare regeringshandlingar, som vidtogos under det hertig Bengt innehade makten. Då förbittringen uttalade sig mot hertigen redan när hans upphöjelse var allenast påtänkt, synas vi deraf kunna sluta, att han, ehuru ung, tillträdde makten med ett slags program — det, som konungen och han under den följande tiden sökte förverkliga.

Detta program synes hafva haft en bestämd antiaristokratisk pregel. Enstaka antydningar finnas, att konung Magnus ungefär vid denna tid velat genom återkallande eller minskning af såväl de verldslige stores som kyrkans privilegier bereda sig en lindring i det finansiela betryck, som följt honom under hela hans regering och som särdeles nu, då det stora lånet skulle till den påfliga räntekammaren återbetalas, måste hafva varit synnerligen svårt. Ett indragande af de redan gifna privilegierna, för så vidt detta gäller kyrkan, kan ensamt förklara det rykte konungen och hertigen vunnit som kyrkans fiender, i synnerhet som andra deras gerningar synas hafva gått i samma riktning, såsom när hertig Bengt lade qvarstad å Lunds erkebiskopstols gods under det erkebiskopen befann sig på en resa i utlandet. Deremot synes Åbobiskopen Hemmings fängslande, som omtalas i ofvan nämnda *Libellus* och hvarom vi i öfrigt ega mycket liten kännedom, snarast tillhöra en tidigare period. Messenius förlägger denna tilldragelse till år 1348 och törhända ligger ett skäl härför i de ogillande ord, som biskop Hemming år 1349 uttalar rörande en af konung Magnus vidtagen åtgärd.

Hanseaterna klagade öfver, att hertig Bengt betungade de tyska köpmännen med nya tullar och andra bördor. Lagerbring finner, att »intet annat än otidig snålhet kunde föda sådana upptåg», i hvilka han ser »en ganska naturlig frukt af en gunstlingaregering.» Motiven för hertigens åtgörande i denna sak äro genom urkundernas tystnad undandragna vår granskning

och dom, men syftet kan äfven i detta fall hafva varit att skaffa konungen ökade inkomster.

Om än konung Magnus ingalunda kan anses, såsom man under medeltiden ville, hafva öfverskridit sin myndighet som regent genom att upphöja Bengt Algotsson till hertig, kan dock åtgärden med skäl betecknas som ovanlig. Hertigtitel hade i Sverige förut ej burits annat än af konungahusets medlemmar, under det att den motsvarande latinska titeln *dux* tillkom jarlarne, som vid konungens sida deltogo i regeringen. En annan svensk man hade ungefär vid samma tid fått en förnämlig titel, nämligen hr Erengisle Sunesson, som från och med den 6 Maj 1353 kallar sig Jarl af Orkenöarne; hans jarltitel öfversattes emellertid på latin med *comes*, icke med *dux*. Det närmaste föredömet för Bengts hertigliga värdighet torde vi få söka i Knut Porses hertigdöme. Om hertig Bengt af personlig fåfänga drefs att fika efter en ovanlig utmärkelse veta vi icke. Konungen kan, i följd af den ställning i hvilken en stor del myndige stormän kommit till honom, och i följd af det behof han kände af en hjelpare, å hvilken han visste sig kunna lita, hafva velat gifva denne hjelpare större kraft genom att förläna honom med en värdighet, som ingen annan svensk man egde, genom att på detta sätt ställa honom på en alldeles särskild plats mellan sig och de öfriga undersåtarne.

Bengt Algotsson upphöjdes icke till hertig i allmänhet, utan till hertig öfver Knut Porses förra område Halland samt öfver Österlanden (Finland), hvarjämte han erhöll höfdingeskapet öfver Skåne. Finland låg så långt skildt från de andra områdena, att hertigen icke kunde deråt egna samma personliga uppmärksamhet som åt Halland och, i främsta rummet, Skåne. Att icke hertig Bengt liksom fordom de svenska jarlarne, varit ett slags vikarie för konungen, som handlagt alla möjliga arter af ärenden, framgår deraf att konungens trofaste vän hr Trotte Petersson år 1355 nämnes såsom konungens *justiciarius*, hvilken titel torde få anses beteckna ett embete, motsvarande drotsetens. Hr Nils Turesson hade nemligen upphört med att vara drotset. Som sådan nämnes han den 9 april 1351, den 9 februari[1] 1352 nämnes han främst bland de verldslige stormän, som den dagen omgifva konungen, den 25 mars samma år nämnes han, under liknande förhållanden, som den fjerde i ordningen och återfick han icke drotsetevärdigheten

förrän i sammanhang med junker Eriks uppror och dermed följande tilldragelser. Vid den tid, då hr Nils miste sin befattning som drotsete, ehuru han fortfarande var konungens råd och derjemte lagman, synes hans svåger hr Erengisle hafva befunnit sig i utlandet. Vi torde i dessa förhållanden hafva nyckeln till de följande tilldragelserna: konungen skilde från ett mäktigare ingripande i regeringsärendena hr Nils och kallade i stället till sin hjelpare hr Bengt, ett annat parti kom dermed till makten; och väckte denna skiftning i personliga sympatier och i system de besegrades bittra ovilja.

Hvilken afsigt kan konung Magnus hafva haft, när han nämnde hr Bengt till höfding öfver Skåne? Man har sagt, att konungens afsigt härmed icke varit ärlig, att han allenast velat genom en servil man spela Skåne i konung Valdemars händer. Detta motiv måste dock anses orimligt. Det antagandet ligger vida närmare, att konung Magnus velat betrygga sig i besittningen af det med stora kostnader förvärfvade landet genom att anförtro det åt en pålitlig person. Såsom betecknande i denna riktning må nämnas, att hr Trotte Petersson synes äfven efter hr Bengts upphöjelse till hertig hafva haft ett län i Halland. Rörande hertig Bengts utländska politik hafva vi ingen annan antydan än den, att efter hans upphöjelse gjordes hertigen af Meklenburg år 1354 till vasall under den svenska konungen; hertig Albrekts tvetydiga ställning till konung Valdemar lärer icke hafva varit i Sverige känd eller ock ville man, genom en ytterligare förbindelse med honom, vinna honom helt öfver på den svenska sidan.

Den förut anförda Seländska krönikan berättar om en i fredliga ändamål år 1355 sluten traktat mellan Sverige och Danmark: treugatum est inter regna. Dessvärre sakna vi all upplysning om de bestämmelser som då gjordes.

I Norge tillträdde konung Håkan hösten 1355 regeringen i eget namn. Junker Erik, ehuru äldre, hade, på grund af hvad tidigare blifvit vidgjordt, att tåligt vänta till dess hans fader aflidit; när den förut citerade *libellus* påstår, att konung Magnus, i och med hertig Bengts upphöjelse, »lät sonen, som han förut gjort till konung, kallas och vara hertig», visar detta allenast, att man kort efter de skildrade tilldragelsernas tid kunde så beherskas af politiskt hat, att man glömde de verkliga förhållandena. Eriks ställning karakteriseras fullständigt genom föl-

jande uttryck i ett norskt hyllningsbref åt konung Håkan af den 17 juli 1344: »junker Erik, broder hans, som efter sin faders skipan och allt rikets råds i Sverige samtycke skall der till konung väljas efter sin faders frånfälle». Innan det nämnda årets slut valdes Erik till blifvande konung, men dermed gjordes ingen ändring i hans ställning under fadrens regeringstid.

Uppenbarligen var Erik icke hogad att behålla den tillbakadragna ställning, som tillkom honom. Han blef ett villigt verktyg för de missnöjda stormännens planer. I sitt upprop till det svenska folket, ett upprop som den 18 oktober 1356[1]) utfärdades från Kalmar, således från en trakt der hrr Nils Turesson och Erengisle Sunesson hade ett stort inflytande, kallar han sig Svea och Göta konung samt herre öfver Skåne och klagar, att han och kronan(!) lida stor skada, emedan kronan mist flere hus och land, hvilkas fortfarande besittning hade kunnat tjena till landets försvar och till kristendomens förökelse — såvida icke det sista uttrycket skall anses fullkomligt meningslöst, måste det afse förhållanden i Finland, hvilka vi ej längre känna — hvadan krig borde förklaras mot Eriks och kronans fiende, Bengt Algotsson — han får icke ens herretiteln, som eljes tillkom en riddare — mot all rikets rätt och sedvänja. Hur obefogad än denna proklamation är, trodde sig junker Erik hafva makt att sätta sina hotelser i verket. Under det hans fader uppehåller sig i mellersta Sverige, begaf han sig först ned till Skåne — han befinner sig i Lund tolf dagar efter utfärdandet af proklamationen — och sedan i spetsen för en här in i hr Bengts hertigdöme, hertig Bengt begaf sig ur landet, och det mäktiga Varberg föll i de upproriskes händer. Detta inträffade i slutet af år 1356. Konung Magnus, underrättad om hvad som skett, begaf sig till Lödöse och der öfverenskoms, att dom mellan honom och sonen skulle efter någon tid fällas af hertig Albrekt och grefve Adolf af Holstein — hvilka, såsom strax skall visas, voro junker Eriks anhängare — och under väntetiden skulle stillestånd vara, hvilket likvisst icke fullt respekterades.

[1]) Munchs yttrande att ett försök till fredlig öfverenskommelse mellan konung Magnus och hans son synes hafva blifvit gjord vid midsommartid år 1356 i Lödöse, hvarest konung Magnus och Erengisle jarl då vistades, är fullkomligt gripet ur luften. Ehuru hr Erengisles parti var skjutet åt sidan genom hertig Bengts upphöjelse, träffades dess medlemmar och konungen allt emellanåt.

Den skiljedom, som fäldes i Jönköping den 28 april, är märklig såväl genom sina bestämmelser som genom de antydningar den lemnar angående ställningen i landet. Bestämmelserna voro för konung Magnus hårda: hertig Bengt, dennes broder Knut och en man, som i den åt oss bevarade afskriften af fördraget, kallas Abernus Monamusson och icke gerna kan vara någon annan än den Abernus, som under hertig Bengts storhetstid var höfding på Varbergs hus[1]), förklarades landsförvista, och åt Erik måste fadern afstå Skåne, Blekinge, södra Halland, Småland utom dess vestligaste del Finveden, Östergötland och Finland — alltså en värre och betänkligare styckning af riket än den af Erik öfverklagade, som hade blifvit gjord till förmon för hertig Bengt. Af de öfriga vilkoren behöfva vi här endast nämna ett, nämligen att alla åtkomsthandlingarna till Skåne skulle af konung Magnus öfverlemnas till fyra biskopar och fyra verldsliga rådsherrar, för att af dem förvaras »till våre herrar konungarnes och hela riket Sveriges bästa». Man har i denna föreskrift trott sig finna antydan om en mot konung Magnus riktad misstanke, att han hade för afsigt att bortlemna Skåne, men anledning finnes icke till en sådan tolkning. Då konung Magnus hade måst afstå Skåne åt sonen, hade det kunnat komma i fråga att Skånehandlingarne skulle till honom utlemnas. Så långt gick man emellertid icke, utan man nöjde sig med den utväg, som var ganska naturlig, så vidt Sverige blifvit deladt mellan tvenne konungar, hvilka borde, på grund af blodets band hafva gemensamma intressen, äfven om den yngre af dem tillskansat sig »emot rikets lag och sedvänjor» en rätt, som icke skulle tillkommit honom, förr än fadren hade lagt sina ögon samman, nämligen den att låta de vigtiga handlingarna för bådas räkning förvaras af några ombud.

Arten af skiljedomen gifver, som nyss nämndes, ganska vidtgående antydningar om de denna tid rådande politiska förhållandena. Den omständigheten, att Erik genom ett hastigt öfverfall satt sig i besittning af Varberg, är ingalunda en tillräcklig förklaring för de hårda vilkor, som i Jönköpingstraktaten faststäldes. Dessa vilkor hade icke kunnat föreskrifvas, konung Mag-

[1]) Monamus torde vara en förvrängning af det norska namnet Munan. Rydberg tänker sig möjligheten att med Abernus Monamusson menas en Abjörn Onampsson, som fanns i södra Småland år 1352. Omöjligt är detta visst icke, men det synes mig mindre troligt att det begynnande m skulle genom felläsning blifvit regelbundet fördt från Abernum till Onampsson.

nus hade icke vid det föregående mötet i Lödöse kunnat antaga de två utsedda kompromissarierna, derest han icke hade stått skäligen ensam, och denna ensamhet synes mig knappast kunna förklaras endast genom den förbittring, som hertig Bengts upphöjelse hade framkallat och genom den politik, som konungen under hans maktperiod förde, och genom den betalningsskyldighet, som lånet af de påfliga medlen hade lagt på flere af stormännen. Ensamheten, vållad genom ett spändt förhållande till stormännen, torde gå ännu längre tillbaka och således innebära den nödiga förklaringen af anslutningen till hr Bengt Algotsson. Dess värre finnes föga förhoppning att vi någonsin skola få full klarhet angående dessa ganska vigtiga förhållanden.

Efter fördraget i Jönköping synes förhållandet mellan fadren och sonen hafva åtminstone hvad det yttre beträffar varit godt. Båda och äfven konung Håkan från Norge voro i maj samman i Skåne. Men den närmaste tiden medförde en stor förändring: i oktober samma år uppträdde Erik som befallande i Svealand, som dock hörde till fadrens område och synes han således hafva med berådt mod och på det svåraste sätt brutit den uteslutande till hans fördel ingångna förlikningen. Det finnes åtminstone ingen antydan, att skulden för traktatbrottet legat hos konung Magnus. I november slöts ny förlikning, åter till konung Magni skada; de nya eftergifterna säger han, i den derom uppsatta urkunden, sig hafva gjort af »faderligt medlidande med sonens qval, bekymmer och skuld». Den vigtigaste eftergiften skulle dock icke gälla för mer än två år, hvilket kan anses tala för verkligheten af det uppgifna motivet, men helt visst berodde konung Magni eftergift i viss mon på afsaknaden af nödiga hjelpmedel till upprätthållande af sin ställning.

Snart vände sig emellertid förhållandena. Redan i början af mars 1358 finna vi konung Magnus i Helsingborg. hvarest han dock icke synes hafva ämnat uppehålla sig länge, alldenstund han icke förde med sig sitt större sigill utan allenast sekretet. Antagligen hade han då i sina händer Helsingborgs hus, som han med säkerhet innehade den 10 december 1358, då han i en utfärdad skrifvelse tillkännagifver, att hans son Erik gifvit honom full makt å egna, å biskop Nils i Linköping, hr Erengisle jarls och hr Nils Turessons m. fl. vägnar att fälla dom i tvistigheten mellan sig och dem, att han var villig att afkunna denna dom den 17 mars 1359 samt att han skulle inom 8 dagar

efter det domen afkunnats och Erik fullgjort densammas bestämmelser åt honom återlemna Helsingborg. Det ser således knappast ut, som den blifvande domen skulle hafva kommit att gå ut på upphäfvande af rikets delning, åtminstone var det beräknadt att Erik skulle få ett betydande län.

Vid den tid då upprorspartiet på detta sätt hade åt konung Magnus lemnat uppdraget att fälla dom i egen sak, var denne bannlyst med anledning af dröjsmålen att gälda skulden till påfvestolen. Befallning om bannlysningens förkunnande är daterad den 30 maj 1358, och fortfor konung Magnus att vara bannlyst, intill dess den 18 maj 1360 bannlysningen för en tid suspenderades.

Det finnes i de bevarade urkunderna från denna tid intet spår af den till maj 1359 utlofvade skiljedomen. Erik, hans gemål och späda barn afledo helt oförmodadt den 21 juni, hvarefter konung Magnus återtog styrelsen öfver de landskap, som han åt sonen hade öfverlåtit, och öfver dem, som denne hade tillegnat sig. Herrarnes begäran om sammankallandet af en herredag besvarade han med utfärdandet af Sveriges första riksdagskallelse — ett steg, som står i full konseqvens med de under hertig Bengts tid fattade reduktionsbesluten och som i mina ögon visar, att konung Magnus, hvad man än må säga om hans oförmåga att realisera sina planer, egde statsmannens blick för situationens kraf: de mot konungamakten uppträdande stormännens makt kunde icke brytas annat än genom återlemnande åt allmogen af dennes aldrig upphäfda, allenast åt sidan skjutna politiska rättigheter. Mycket hade emellertid under konung Magni tid utvecklingen gått framåt i Sverige: samme konung, som genom utfärdande af en gemensam lag bidrog att smälta samman de många provinserna till ett rike, hänvisade icke allmogen, då han ville åt denna återgifva de gamla politiska rättigheterna, till deras utöfvande på tingen inom provinserna, utan kallade från alla landskap representanter till en gemensam församling. De första svenska riksmötena tillhöra visserligen 1400-talet, men det må likväl räknas konung Magnus till heder att hafva tänkt det, som den andra generationen efter honom satte i verket.

Dessa äro i korthet hufvuddragen af den inom landet fortgående striden mellan konung Magnus och hans son Erik, hvil-

ken strid dock framkallade de vigtigaste följderna derigenom, att den utländska politiken blandade sig med den inländska å hvart af stridens stadier. Det är historien derom som det ännu återstår för oss att uppmärksamma, ty dermed få vi tillfälle att undersöka, huru det dyrt köpta Skåne åter gick för Sverige förloradt.

Erik Magnussons handlingar svarade ingalunda alltid mot hans ord. Han, som i sin första proklamation så' svårt klagade öfver landets söndring genom de förläningar, som blifvit lemnade hertig Bengt, hvilken åtminstone var en svensk man, åstadkom sjelf en ännu mera djupgående söndring genom att höja upprorets fana. För att häfda den ställning, hvilken han utan fog hade tillvällat sig, drog han på sin sida eller, sannolikt rättare, drogo de, som voro upprorets egentlige upphofsmän, på hans sida den ombytliga hertig Albrekt, som år 1350 i hemlighet hade lofvat konung Valdemar att spela Skåne i hans händer och som derefter år 1354 hade till konung Magnus trädt i förhållande af vasall. Den för Sveriges enhet ifrande Erik gaf, så snart han, genom hertig Albrekts hjelp, fått Varberg i sina händer, icke allenast sin bundsförvandt sjelf som lön tolfårig besittningsrätt till Skanör och Falsterbo, vigtiga i synnerhet genom det fiske, som de tyska städerna drefvo i deras närhet, utan lemnade ock åt sina kusiner Henrik och Albrekt (sedermera svensk konung) södra Halland jemte de två intill liggande skånska häraden såsom *ärftligt* hertigdöme — det var vida mera än konung Magnus hade gjort och vida betänkligare, eftersom länsinnehafvarne i detta fall voro utländingar. I förläningsbrefvet uppräknas som sigillvittnen 30 rikets råd, bland dem de två erkebiskoparne och alla biskoparne. Man har från denna omständighet dragit slutsatser rörande mängden och betydelsen af Eriks anhängare; ovisst torde dock vara, huruvida traktatens uppgifna sigillvittnen verkligen varit förklarade anhängare af Erik. Åtminstone var det för honom svårt att få vid urkunden fästa de sigill, som i densamma omtalas. Antagligen på grund af påminnelser från Meklenburg måste Erik i maj 1357 förbinda sig och sitt råd att före den 6 oktober aflemna brefvet vederbörligen besegladt. Öfverlemnandet har ock egt rum, ty urkunden förvaras i Schwerins Arkiv. Af de 30 stormannasigill, som skulle vara vidhängda, saknas i närvarande stund elfva; huruvida de alla någonsin funnits der, är det för mig omöjligt att säga.

När man känner denna gifmildhet mot Meklenburgarne, är det ingalunda möjligt att misskänna betydelsen af den redan anförda omständigheten, att hertig Albrekt blef utsedd till den ene skiljedomaren mellan Erik och hans fader. Till den andra, grefve Adolf af Holstein, utfärdade Erik tolf dagar efter det han blifvit utsedd till skiljedomare, ett skuldebref å 500 mark silfver, af hvilka hälften skulle vara inbetald före årets slut. Ungefär en månad efter skiljedomens fällande förband sig Erik att till samma grefve Adolf för redan visade och för blifvande tjenster erlägga en årlig summa af 200 mark silfver, att utgå ur de tullmedel, som uppburos i Skanör. Att döma efter denna bestämmelse måste den tolfåriga förläningen till hertig Albrekt af Skanör och Falsterbo *med tull* och andra förmoner hafva blifvit återtagen eller modifierad. Kanske bör i sammanhang härmed[1]) ställas konung Magni skuldebref till hertigen af den 1 maj 1357 å 12,000 mark svenska penningar, såvida vi icke få antaga, att den föga grannlaga sinnade hertigen tog arfvode å båda händer, icke blott af Erik, hvilken han obestridligen hjelpte, utan ock af konung Magnus, mot hvilken skiljedomen var riktad. Den betydande summan — ungefär 2,000 mark silfver — som skulle utbetalas till hertigen och hans arfvingar, har ingalunda varit afsedd att utgöra en lösesumma för det beklagliga förläningsbrefvet i Södra Halland, ty underhandlingarna om dess beseglande och öfverlemnande försiggingo senare.

Eriks vänskap till grefve Adolf och hertig Albrekt innebar ett ovänligt förhållande till konung Valdemar. Han hade visserligen i början sökt att närma sig till den mäktige grannen på andra sidan Öresund, redan år 1356 gjorde han ett besök och blef med ståt mottagen, men synes dervid icke hafva förmått inleda något fortfarande vänskapligt förhållande; åtminstone låter han före årets slut gripa en person, som konung Valdemar hade afsändt till konung Magnus. Visserligen kan denna våldsåtgärd hafva sin förklaring snarare deri att budbäraren var å väg till en person, med hvilken Erik befann sig i fejd, än uti bestämd fiendskap till konung Valdemar, men uppenbart är emel-

[1]) I sjelfva skiljedomen förbehålles åt domarne allt det, som fanns på Borgholms slott då hertiginnan Ingeborg, hertig Valdemars enka, der afled, äfvensom allt det, som sedan hennes död uppburits inom länet, med afräkning af allt som åtgått för slottets och landets behof, af testamentariska dispositioner, samt af hvad hennes moder drottning Isabella hade arfsrätt till.

lertid, att Erik icke tilltrodde den danske konungen, ehuru han äktat dennes systerdotter, någon välvilja mot sig.

Under år 1357 hade konung Valdemar mycken oro i sitt land. Här och der var missnöjet mot honom stort, jutarne gjorde uppenbart uppror, hertig Valdemar och de rendsborgska grefvarne förklarade honom krig. Med desse förenade sig genom en traktat, sluten den 6 september, Erik Magnusson: förbundet skulle räcka i tio år och vara riktadt mot konung Valdemar, hr Bengt Algotsson och deras medhållare. Hertig Bengt synes sålunda hafva, när han lemnat Varberg, fått en tillflyktsort någonstädes i Danmark. Den omständigheten att denna traktat slöts i Meklenburg, förråder hertig Albrekts delaktighet i dessa förhandlingar.

Den 9 januari 1358 mottog konung Valdemar Eriks och hertig Albrekts krigsförklaring, hvilken dock icke vållade honom synnerlig olägenhet. Den meklenburgske hertigen var i början upptagen af egna intressen utom Danmark och Erik var uppenbarligen ur stånd att vidtaga några kraftiga mått och steg. Han vistades under början af året i Skåne, hvarest han den 5 februari lät fängsla Lunds erkebiskop. Den vigtigaste följden af krigsförklaringen var utan tvifvel det afgjorda närmandet mellan konungarne Magnus och Valdemar. När detta skedde, finnes icke uppgifvet, deröfver liksom öfver så många andra detaljer sväfva vi i djupaste okunnighet. Såsom redan blifvit omtaladt, var konung Magnus i början af mars i Helsingborg, hvilket man har uppfattat som ett bevis för att han redan den tiden hade Skånes vigtigaste fäste i sina händer. Dervid må dock som ganska eget anmärkas, att Eriks anhängare hr Nils Turesson några dagar senare uppehöll sig i Helsingborg. Under hela sommaren håller sig Erik undan från Skåne, hvarest han icke finner för godt infinna sig ens i augusti, då hans bundsförvandt hertig Albrekt der landstigit med trupper, afsedda för ett anfall på Seland. Af anfallet blef visserligen intet, ty stillestånd blef slutet på initiativ af hertig Albrekt och senare på året fortsattes underhandlingarna mellan konung Valdemar och honom, som således synes hafva svalnat i sin ifver för Erik. Denne hade ytterligare erfarenhet att hans främmande bundsförvanter voro besvärliga. Det synes, som om de holsteinske grefvarne borde hafva varit belåtna att hafva Erik å sin sida, då denna omständighet, äfven om Erik icke var mycket stark, likväl borde vara för konung Valdemar obehaglig, men i stället

blir det Erik, som uppträder som hjelpbehöfvande, är det han, som den 9 oktober — då var han ändtligen nere i Skåne — måste med 1,800 mark silfver köpa sig deras hjelp mot sina fiender. Ja, icke nog dermed, samma dag förklarar han sig och sina arfvingar vara skyldige att betala dem till och med 3,000 mark silfver, »hvilka de, anfallande oss med varningar å vår faders vägnar afpressat oss» (quas de nobis inuadendo nos monicionibus ex parte patris nostri extorserunt). Dessa ord synas mig svåra att begripa. Hur kunde Eriks bundsförvanter och dermed hans faders ovänner å dennas vägnar af barnen utpressa penningar? Förhållandena te sig så invecklade, att frånvaron af närmare upplysningar kännes dubbelt tung. Två månader derefter var det, som Erik med sina inhemska anhängare fick gifva sig åt fadren så godt som på nåd och onåd, i det han lemnade honom uppdrag att bestämma vilkoren för en förlikning med fadren och dennes vänner, bland hvilka uppräknas drottning Blanka, konung Håkan och »vår käre broder konung Valdemar.»

Under den tid, som förgick mellan den 10 december, då detta bestämdes, och den 17 mars, då konung Magni utslag skulle gifvas, rådde mellan denne och den danske konungen det bästa förhållande. Konung Valdemar inbjöd honom och hans gemål att fira julen i Köpenhamn. De kommo dock icke öfver till Danmark förr än efter ingången af år 1359 och ingingo då aftal, som voro af den största vigt för den kommande tidens tilldragelser. Mellan konung Valdemars späda dotter Margareta och den adertonårige konung Håkan ingicks förlofning. Konung Magnus, som dock i den föregående december månad var mäktigare än sonen Erik, fick af konung Valdemar löfte om krigshjelp och säges, för att gälda denna, hafva lofvat att åt Valdemar upplåta »staden Helsinge». Den krönika, som meddelar denna upplysning begagnar i det följande för det samma uttrycket »landet och fästet». Uppgiften är således besynnerligt nog ganska obestämd, ej heller är det godt att förstå, huru konung Magnus för att få Skåne skulle lofva att till en annan afstå landets vigtigaste punkt — det vill i det närmaste säga återlemna det för hans räkning eröfrade landet. Under sådana förhållanden är det nödigt att antaga, att den afslutade traktaten innehållit vida mera än helt naket ett löfte om upplåtande af Helsingborg. Att icke konung Valdemar för intet skulle underkasta sig de besvär och kostnader, som måste vara för-

enade med ett krigståg företaget till en annans förmon är sjelfklart, men det bör vara lika klart, att icke den andra kunnat lofva att betala eröfringen af landet med landet sjelft — ty äfven om ordet »land» i krönikan kan beteckna större eller mindre område, hade dock för visso ett afstående af Helsingborg varit i hufvudsak detsamma som ett afstående af Skåne. Af sådan anledning måste vi antaga, att konung Magnus, derest tal verkligen var om öfverlåtande af det vigtiga Helsingborg, åtminstone stält dess afstående i sammanhang med vilkor, som gjorde ett slutligt upplåtande till Danmark visserligen möjligt, men på samma gång föga troligt: konung Magnus kan hafva förbundit sig att för den lemnade hjelpen inom en viss tid till konung Valdemar utbetala en summa penningar samt att, derest detta löfte icke punktligt infriades, tills vidare, som säkerhet, åt den danske konungen upplåta Helsingborg[1]). Det är dock temligen lönlös möda att inlåta sig på spekulationer i detta ämne, då vi sakna medel att kontrollera gissningarna.

Konung Valdemar uppträdde i Skåne med en här. Med denna synes konung Magni trupper hafva förenats: ordet »synes» gäller uteslutande föreningen, ty trots allt hvad man talat om konung Magni overksamhet under detta konung Valdemars fälttåg, framgår otvetydigt af den samtida berättelsen om fäjden, att äfven den svenska konungen hade trupper ute[2]). Härnaden fortgick genom Skåne och Lister, i hvilket senare landskap Sölvesborg intogs, och den danske konungen »tvang en stor del af landet att tjena konung Magnus». Af brist på proviant afbröt emellertid konung Valdemar fälttåget och vände åter, medförande som fångar två af konung Magni män (jfr anm. 2 här nedan); som motiv härför, uppgifver krönikan allenast konungens begär att icke komma hem *vanus*, hvilket vi väl få öfversätta: med oförrättadt ärende eller med tomma händer. Då konung Magnus, heter det vidare i krönikan, förnummit denna sin bundsförvants våldsgerning och icke var villig att se densamma upprepad, upplät han åt konung Valdemar hvarken slott eller land — han ansåg sannolikt den danske konungen hafva

[1]) Till förmon för detta antagande synas mig följande ord i konung Valdemars traktat med hertig Albrekt af den 10 augusti 1360 tala: — — scal herthoge Alberd — — — vns koninghe Waldemer vnd Cristofer, vnsem sone, weder helpen van deme suluen koninghe van Sweden vnd van dem koninghrike Sweden *vmb de scult, daer wi se vmb sculdighen also dat vns daer ane nøghe.*

[2]) Der talas om två personer såsom per regem Magnum conducti samt om andra, qui sub eius conductu militabant.

brutit sin förbindelse, hvarigenom han, konung Magnus, likaledes blifvit fri från sin. Reinhardt berättar (s. 253) på ett helt annat sätt: Magnus hade mindre lust att uppfylla sitt löfte om Helsigborg och detta har väl varit orsaken att Valdemar, när han vände åter till Seland, medförde två af Magni länsmän som fångar eller gislar.» Att på sådant sätt kasta om ordningen i den gamla danska berättelsen saknar allt berättigande.

Det var tidigt på året, som konung Valdemar uppträdde i Skåne; Erik, underrättad om det befarade eller började anfallet, är redan sedan början af mars månad sysselsatt med uppbådandet af den svenska hären, i början af april befinner han sig med sin här, den s. k. klubbehären, i Skåne. Hvilka krigsrörelser han der företog, är icke kändt. Danskarne hade redan lemnat landet och om motstånd från konung Magnus sida nämnes intet. Slutet af allt blef en förlikning mellan fadren och sonen, genom hvilken, efter hvad den ofta anförda krönikan berättar, »Valdemars åtgärder (*acta*) gjordes om intet». Uttrycket är beklagligtvis väl mycket sväfvande, i synnerhet då vi intet närmare känna rörande vilkoren i den nya öfverenskommelsen. Det aftal med konung Valdemar, som gjorde ett afstående af Helsingborg möjligt, annullerades förmodligen genom det nya fördraget, för så vidt en tidigare öfverenskommelse kan häfvas utan medverkan eller hörande af den andra parten, men man synes hafva ansett konung Valdemar genom sin godtyckliga våldsamhet hafva gifvit anledning till öfverenskommelsens upphörande. Rydberg anser det våra fullt säkert, att äfven konung Håkans förlofning med Margareta bröts, men Reinhardt synes mig med full rätt framhålla, att förlofningen, såsom fullbordad och derigenom ställd under kyrkans helgd, icke kunnat så på ett formenligt sätt lösas.

Den 21 juni afled konung Erik; den fromma samtiden såg i hans plötsliga bortgång ett straff för de våldsamheter han under kriget gjort sig skyldig till. Antagligen var han ett af de många offren för den pest, som rasade i Sverige åren 1359 och 1360.

Ställningen blef nu en helt annan. Hvar konung Magnus befann sig när sonen dog, är icke kändt. Han synes hela sommaren hafva uppehållit sig i Skåne och Halland och, att döma efter ordalagen i brefvet af den 29 augusti, icke hafva varit i närheten — han behöfde nämligen underrättas om sonens död. I en utfärdad proklamation förklarade han sig återtaga regerin-

gen öfver de landskap, som han tidigare med rådets samtycke hade öfverlemnat åt sonen såväl som dem, hvilka denne hade tillegnat sig. Rådet begärde, att en herredag skulle sammankallas i mellersta Sverige; framställning derom gjordes af två Eriks vänner, biskop Nils i Linköping och Erengisle jarl samt af konung Magni vän hr Trotte Petersson. Konungen förklarade sig icke ämna bryta hvad han tidigare hade lofvat rörande förhållandet till hertig Bengt samt att han icke ansåg sig nog fri och säker i mellersta Sverige, hvadan han i stället utlyste en riksdag att öppnas i Kalmar den 13 oktober. Försoning mellan honom och de store ingicks dock först den 18 november, vid ett möte i Söderköping: allt skulle vara glömdt, hertig Bengt fortfarande landsförvist, men man hade intet emot att konungen, »af nåd eller för sin heders skuld» ville i ett annat land — Norge måste här menas — gifva honom ersättning för hvad han i Sverige mist; ersättning skulle kunna fordras och gifvas för den skada, man under de föregående oroligheterna lidit. Om hertig Bengt innehåller denna öfverenskommelse ett hedrande vittnesbörd: konung Magni heder kunde svårligen göra det för honom nödigt att löna annat än verkliga förtjenster. *Libellus de Magno Erici rege* uppgifver, att Eriks anhängare, när de underkastade sig, fordrat som vilkor, att konung Magnus aldrig skulle bortgifva några land åt den danske konungen. En sådan fordran å deras sida är fullt naturligt, under förutsättning att någon benägenhet funnits hos konungen att afstå de dyrt förvärfvade provinserna. Men äfven om han inskränkt sig till att lofva konung Valdemar att i nödfall, d. v. s. om ej andra förpligtelser infriades, åt honom upplåta Helsingborg, var detta så pass oförsigtigt, att man med skäl kunde för framtiden uttala en varning mot alla liknande åtgärder.

Efter konung Valdemars fälttåg i Skåne var brytningen mellan honom och konung Magnus fullständig. Hertig Albrekt af Meklenburg, som mist sin bundsförvant Erik, vände sig till den af honom så djupt kränkte svågern och slöt med honom den 17 augusti en traktat, genom hvilken konung Magnus förband sig att mot konung Valdemar, så länge det började kriget varade, hjelpa hertigen med all makt så till lands som till vatten, att icke sluta någon separatfred, att icke ingå med konung Valdemar någon öfverenskommelse utan hertigens medvaro och råd, att om han i Danmark toge land, fästen och fångar, skulle de

delas och slutligen att om hertigen angreps inom eget land skulle konung Magnus inom en månad efter det han fått bud, komma till undsättning, så vida vinden sådant medgaf. Konung Magni förbindelse är bevarad i Schwerins arkiv; det hade varit af intresse att känna innehållet af hertigens förbindelse. Månne han erbjöd tillräckligt vederlag för så stora eftergifter från konungens sida? Meklenburg och Holsteinarne hade något tidigare åter börjat kriget mot konung Valdemar. Något tillfälle att på grund af denna traktat uppträda till hertig Albrekts förmon synes konung Magnus knappast haft, ty sedan Holsteinarne i juli hade satt sig i besittning af det mycket eftersträfvade Femern, inskränkte sig kriget till plundringar af danska kuster.

Hertig Albrekt synes ganska snart hafva funnit det med sin fördel öfverensstämmande att upphöra med fiendskapen mot konung Valdemar. I februari underhandlades på alvar mellan denne och Holsteinarne och fred blef slutad på våren. Att hertig Albrekts ställning var i Sverige misstänkt, synes deraf att han i april behöfde lejdebref för att komma till konung Magnus. I slutet af juni (den 28) är konung Magnus jämte sonen konung Håkan i Helsingborg och fäste der, genom löfte om årlig lön samt om anskaffande af betalning för sonen Eriks skulder, vid sig grefve Adolf af Holstein. Hertiginnan Ingeborg var denna dag i Lund, hennes närvaro der antyder, att Skåne ännu vid den tiden icke var hemsökt af krig[1]). I februari hade det varit tal om att lemna tvistefrågorna mellan konungarne Valdemar och Magnus åt skiljedomare, men man stannade vid afsigten.

Det dröjde emellertid icke länge innan fiendligheterna började. Konung Valdemar var den 4 juli i Malmö, ett factum, som antyder egendomliga förhållanden, ifall Malmö den tiden icke varit i hans våld. Den 7 var konung Valdemar i Köpenhamn, hvarest han underhandlade med hansans sändebud, med hvilka han tydligen ville stå väl. Den 9 gaf han middag för sändebuden och ställde sina ord till dem så, att de hyste förhoppningar om ökade förmoner. Konungen kunde under de närmaste dagarne icke se dem, emedan han var borta. På hans begäran begåfvo sig sändebuden till Helsingör, hvarest han den 14 kom till dem jämte hertig Albrekt m. fl., föreslog dem att fara

[1]) Munch m. fl. hafva antagit, att k. Valdemar redan i juni månad eröfrade det öppna landet i Skåne. Jag kan ej annat än godkänna de skäl mot detta antagande, som blifvit framställda af Rydberg.

öfver till Helsingborg och visade dem ett lejdebref för sådant ändamål utfärdadt af konung Magnus. De följde honom och vid ett sammanträde den 15 föreslog han dem att deltaga i underhandlingarne med konung Magnus. De svarade, att de icke kunde taga del i något, som vore fiendligt mot denne, med hvilken städerna hade fred, konung Valdemar genmälte, att här vore icke fråga om ovänskap, utan tvärtom om stiftande af fred, och dermed läto sändebuden sig nöja. De fingo emellertid icke vara närvarande vid konungarnes samtal, utan måste nöja sig med konung Valdemars berättelse derom. Enligt honom hade konung Magnus beqvämt sig till att vidgå befogenheten af konung Valdemars mot honom ställda klagomål samt till att tvisten skulle öfverlemnas till afgörande åt skiljedomare. Konung Magnus hade för sin del valt hertigen af Meklenburg, riddarne Nils Abrahamsson och Anders Nilsson samt väpnaren Johan Kristinesson. Den sistnämde hade stått på Eriks sida, hr Anders Nilsson hade deremot varit konung Magni anhängare. Namnet Nils Abrahamsson återfinnes icke i tidens handlingar och torde derföre, då till kompromissarie icke kunde väljas en oansenlig man, namnet vara i den hanseatiska berättelsen misskrifvet. Rydberg tänker på Nils Abjörnsson, men han synes vid denna tid varit död. Snarare torde vi böra tänka på Nils Åkesson (Achason), hvars namn förekommer i dr Blanches skuldebref till påfliga räntekammaren af år 1351, i förläningsbrefven af år 1356 för hertig Albrekt och hans män och i Eriks bref till förmon för grefve Adolf af Holstein af år 1357. Följande dag gaf konung Valdemar svar på städernas framställningar och dessutom ett om vänskap särskildt för Lübeckarne vittnande bref, i hvilket han säger, att Gud nu förhjelpt honom till hans arfland Skåne. Man har påstått, att dessa ord innebära ett bevis, att konung Valdemar redan vid denna tid innehade hufvuddelen af Skåne. Jag kan ej annat än dela Rydbergs uppfattning att detta uttryck bör sättas i sammanhang med konung Valdemars berättelse om mötet med konung Magnus samt hans sträfvan »att inför städernas sändebud synas grunda sina anspråk på rätt och icke på eröfring».

Icke allenast om tiden för det öppna landets eröfring, äfven rörande tiden för belägringen af Helsingborgs slott äro meningarna delade. En ungefär samtida uppgift säger, att belägringen började den 9 juli och denna uppgift synes mig ganska

sannolik. Man har visserligen häremot invändt, att konung Valdemar just den dagen gaf middag för sändebuden från hansestäderna och att han för dem sade sig skola rida på jagt den följande dagen, men detta betyder intet, alldenstund för en belägrings börjande konungens närvaro tydligen icke är nödvändig — han kan åt andra hafva öfverlåtit att vidtaga nödiga åtgärder. Man har invändt, att sändebudens berättelse intet talar om fiendtligheter, men belägringsarbetena kunde i början hafva gått helt lamt eller för några dagar blifvit instälda, under det å andra sidan sändebudens farhoga att misstänkas för fiendskap mot konung Magnus, i händelse de, efter konung Valdemars förslag, öfvervoro förhandlingarna mellan konungarne, synes fullkomligt omotiverad, derest icke konung Valdemar redan vidtagit fientliga mått och steg. Om belägringen hade börjats under de dagar sändebuden vistades i Helsingör eller Helsingborg, skulle tvifvelsutan berättelse derom hafva intagits i berättelsen om deras resa. Att belägringen var börjad den 17 juli, då konung Valdemar gaf dem svar å deras framställningar, framgår deraf att hans bref är dateradt »vor dem slote» Helsingborg, d. v. s. icke i slottet, som konung Magnus ännu innehade, icke i staden, i hvilken konung Valdemar synes hafva rört sig ganska fritt, utan tydligen i ett utanför slottet slaget läger. Det synes mig, i betraktande häraf, alls icke otänkbart, att konung Valdemar, då han den 4 juli i Malmö utfärdade ett lejdebref, redan var i besittning af denna stad.

Namnen på konung Magni skiljedomare — likasom många andra af honom efter Eriks död utfärdade handlingar — visa, att man icke kan beskylla honom för att efter en skenbar försoning hafva försökt att styra med hjep af sina förtrogne, med uteslutande af alla sina förra fiender. Han synes tvertom hafva tagit försoningen fullkomligt lojalt; vi må hoppas, att han dervid handlat på grund af egen rättskänsla. Derest icke denna förmått honom dertill, torde de yttre omständigheterna hafva nödgat honom till klokhet i detta afseende — utan sina förra motståndares understöd torde han knappast hafva kunnat hålla sig tronen. Hade han förut haft planer med afseende på rikets inre angelägenheter, som voro många stormän misshagliga, torde han nu hafva fått åtminstone tillsvidare lägga dem å sido eller åtminstone med största försigtighet skrida till deras förverkligande.

Bland de skiljedomare, som konung Magnus utsåg, är det en, som synes oss fullkomligt ovärdig ett sådant förtroende, nämligen hertig Albrekt. Konung Valdemar hade bland sina domare insatt en furste, hertig Erik af Lauenburg, och etiketten, till och med iakttagandet af nödig försigtighet, torde hafva kräft att den andre i domstolen insatte en jämbördig man. Konung Magnus hade måhända svårt att i hast finna någon annan än hertig Albrekt, och dennes val kunde föröfrigt synas väl motiveradt derigenom, att han vid denna tid var en fiende till hertig Erik. För oss, som icke närmare känna förhållandena, synes det emellertid nödvändigt, att tillerkänna antingen konung Magnus en förvånande grad af blindhet, då han trots allt förgånget, låt vara att han icke kände det i alla dess detaljer, kunde sätta sin lit till svågern, eller ock denne en synnerligen hög grad af inställsamhet, af den räfnatur, som fru Brigitta tilldelar honom.

Hvar befann sig under denna tid hertig Albrekt? Dess värre har icke det meklenburgska diplomatariet fortskridit så långt, att urkunderna för år 1360 blifvit tryckta; de skulle kanske gifva oss ett svar på denna fråga. Mig synes det sannolikast, att hertigen befann sig på Helsingborgs hus, redo att till egen vinning, svika sin frände. När konung Magnus i slutet af juli — så tidigt att han den 3 augusti kunde vara i Skeninge — lemnade Helsingborgs fäste, stannade troligen hertigen qvar som befälhafvare, vare sig denna förtroendepost var lemnad åt honom ensam eller han delade den med andra. I egenskap af slottshöfding torde hertigen hafva öfverlemnat fästet åt konung Valdemar, i afsigt att dermed förvärfva den honom för ett sådant fall år 1350 utlofvade summan af 10,000 mark[1]). Konung Valdemar synes hafva gjort svårigheter att infria sitt löfte; hertigen fann sig åtminstone år 1362 nödsakad att anskaffa en vidimerad afskrift af förbindelsen, helt visst för att dermed styrka giltigheten af sitt kraf.

[1]) Ungefär på sådant sätt har Munch sökt förklara förhållandet. Rydberg finner denna konjektur obevislig och osannolik. Jag medgifver att den ej kan bevisas, men osannolikheten vill jag ej erkänna. Vi skola minnas följande: att hertig Albrekt och holsteinarne vid denna tid stodo på konung Magni sida, att det ofta var sed, då rätten till ett fäste var omtvistad, att det anförtroddes åt en eller flere utsedde kompromissarier, att hertig Albrekt var kompromissarie, att han, genom att fordra den derför betingade lönen, bevisar sig hafva bragt Helsingborg i konung Valdemars våld, att kort efter det han med denne ingick en vänskapstraktat, omtalas, att meklenburgare och holsteinare, som måste hafva kämpat på konung Magni sida, vända hem.

Den 10 augusti gjordes vigtiga öfverenskommelser i lägret utanför Helsingborgs slott. Under konung Valdemars bemedling ingicks en förlikning mellan hertig Erik af Lauenburg och hertig Albrekt, som torde med lejd hafva infunnit sig i lägret, och skulle förlikningen beseglas medelst gifte mellan de två kontrahenternas barn. Samma dag slöts en förbundstraktat mellan konung Valdemar, hans son och hertig Erik, å den ena sidan, hertig Albrekt, hans fränder och vänner å den andra: de gamla vänskapliga förhållandena återupplifvades, alla senare tillkomna anledningar till split ogillades, konung Valdemar och hans vänner skulle söka i godo förmå konung Magnus och riket Sverige att ersätta all den skada, som hertig Albrekt m. fl. lidit; i nödfall skulle en sådan skadeersättning framtvingas.

Enligt Detmar gjordes den öfverenskommelsen, att hertig Albrekt skulle till konung Valdemar lemna Helsingborg, till ersättning skulle hertig Albrekt få det af honom mycket åstundade Plaue af hertig Erik, som till gengäld skulle få Gadebusch eller Boitzenburg. Konung Valdemar fick Helsingborg, hertig Albrekt fick Plaue, men denne lemnade intet ifrån sig: så vardt hertig Erik bedragen[1]). Ett nytt bevis för hertig Albrekts slughet och fräckhet.

Omedelbart efter dessa öfverenskommelser, hvilkas vilkor måhända icke genast offentliggjordes, inledde hertig Albrekt underhandlingar med höfdingarne för den svenska här, som var lägrad vid Rönnebro, d. v. s. på sjelfva riksgränsen, ifall vi till Halland räkna Bjäre härad, hvilket länsherrarne öfver södra Halland under 1300-talet fingo räkna till sitt län. Lejd gafs honom den 13 augusti för tre dagar. Hvad under detta besök förhandlades, vet man ej nu. Så mycket synes vi dock få, på grund af urkundernas och de samtida berättelsernas tystnad, anse som visst, att den svenska hären, trogen sin rättighet att stanna vid rikets gräns, icke gjort något för att komma Helsingborg till undsättning. En enda bedrift omtalas, som vi få tillägga denna här, om hvars storlek för öfrigt vi sakna all kunskap: hertig Bengt, som hade vågat sig i dess närhet, blef dödad. I hvad ärende han kom, veta vi icke, kanske för att inleda underhandlingar. Man har sagt, att han ville uppsöka

[1]) Detmar hänför oriktigt hertig Eriks eröfring af Plaue till år 1360.

konung Magnus, men sådant kan icke gerna hans närmaste mål hafva varit, alldenstund han, så snart han satte sin fot i Skåne och äfven dessförinnan, borde hafva med lätthet kunnat få veta åtminstone så mycket, som att konung Magnus befann sig i öfra Sverige.

När Helsingborgs fäste föll i konung Valdemars händer är icke kändt; det torde väl icke hafva inträffat så synnerligen långt efter den 10 augusti. Det heter i en skrifvelse från Falsterbo, som anses kunna med säkerhet hänföras till den 31 augusti 1360, att hertigen af Meklenburg och Holsteinarne den dagen vände hem, efter förut ingången fred. Om dateringen är riktig[1]) och brefvets innehåll korrekt, måste hertig Albrekt dock snart hafva återvändt, ty han var den 20 september i Helsingborg. Af ett yttrande i Cranz' krönika ser det ut, som om han skulle af konung Valdemar fått Helsingborg i förläning.

Först efter Helsingborgs fall synes eröfringen af Skåne hafva blifvit fullbordad. Många hafva velat förlägga den till en tidigare del af året; särskildt har man fäst sig vid konung Valdemars yttrande den 17 juli, att Gud nu hade förhjelpt honom till hans arfland Skåne, hvilket skulle förutsätta en föregången eröfring. Med Rydberg tror jag detta yttrande snarast böra sättas i samband med hans bemödande att hos hanseaterna väcka föreställning derom att Skåne tillfallit honom på rättsskäl.[2]) Schäfer framhåller, att Hansans syfte med ambassaden vid midsommartiden helt visst gällde privilegier för handeln på Skåne och om sådana skulle de väl icke vändt sig till Valdemar, såvida denne icke redan varit landets herre, men detta skäl synes mig icke vara af någon betydenhet, om vi besinna, att dels ambassaden framkallats genom en begäran af konung Valdemar, som behöfde stå väl med hansan, dels att sändebuden icke ville inlåta sig på något, som kunde tydas som en fiendtlighet mot konung Magnus.

Ännu den 31 augusti kunde man till hansestäderna sända från Falsterbo dit ankomna skrifvelser från konung Valdemar

---

[1]) Om dateringen se Rydberg del 2, s. 287. Dennes invändningar mot dr Koppmann finner jag fullt befogade, och anser således konungens varningsbref (se ofvan) och brefvet från Falsterbo höra samman.

[2]) Den dag detta yttrande fälldes tillhörde Helsingborgs fäste ännu konung Magnus och konung Valdemar hade således då ännu icke kommit i full besittning af Skåne.

med varningar att icke utsätta sig för krigets farligheter. I dessa heter det ännu, att konung Magnus herskar i Skåne, men vi få icke fästa alltförmycken vigt vid detta uttryck, då de ifrågavarande skrifvelserna uttryckligen omtala föregående underrättelser om hvilken konungen ej visste, huruvida de kommit fram. Den seländska krönikan, som för öfrigt i redogörelsen för årets händelser icke är fullt exakt, om vi — hvilket väl är billigt — sätta mera lit till tydliga urkunder från året, låter eröfringen af fästena på landsbygden följa Helsingborgs fästes fall. Intet hindrar att eröfringen af landsbygden börjats redan under det detta fäste belägrades.

Styffe fäster uppmärksamheten dervid, att konung Valdemar utfärdade privilegiibref för Malmö jultiden, för ett par städer i östra Skåne i februari 1361. När eröfringen af de olika delarne var ett fullbordadt faktum, torde städerna hafva varit angelägna att snart förvärfva sig bekräftelse å sina förmoner af den nye konungen. Det ser sålunda ut, som om eröfringen fortgått till fram mot slutet af året, kanske in på år 1361[1]), södra Halland intogs kanske redan 1360[2]). Konung Magnus var den 25 september 1360 i Varberg (norra Halland). Hvar han vistats under de föregående veckorna veta vi icke, ej heller hvart han drog från Varberg. I midten af december var han i Örebro och tillbragte sedan vintern i öfra Sverige. Hvad den svenska här, som i midten af augusti låg vid riksgränsen, sedermera företog sig, veta vi icke. Blekinge torde hafva fallit i konung Valdemars händer samtidigt med östra Skåne. Norra Halland omtalas först år 1366 som danskt.

I början af år 1361 hade konung Valdemar fullbordat sin afsigt att återtaga de af honom för all tid bortsålda landskapen, med undantag af norra Halland, som tidigare än det öfriga varit med Sverige förenadt. Det fans då för honom ingen anledning att fortsätta fejden, utan torde af sig sjelf en vapenhvila hafva inträffat.

Rydberg finner det troligt att i sammanhang dermed en traktat rörande Skåne m. m. afslutats mellan de tre nordiska

---

[1]) Efter den seländska krönikan sådan denna är intagen i *Scriptores rerum Svecicarum*, del III, hänför Rydberg slottet Lindholmens eröfring till år 1361. Enligt Reinhardt skall af sjelfva krönikan med bestämdhet framgå, att Lindholmen vanns redan 1360, hvadan i S. R. S. ett fel måste hafva blifvit begånget.

[2]) Man har sagt före den 7 jan. 1361, men Rydberg har visat del 2, s. 296, att detta datum är mycket osäkert.

konungarne. Jag kan icke finna, att för detta antagande talar annat än de orden i Visbyminoriternas diarium, att konung Valdemar vid pass år 1360 fick af Sveriges konung Magnus *cum quadam placitacione* Skåne och Halland. Då den antecknande munken icke visste, att konung Valdemar vid denna tid icke fick annat än södra Halland, kan lika väl uppgiften om fördraget vara oriktig.

Mig synes skäl tala för antagandet, att ingen traktat afslöts. Den seländska krönikan talar ej om, att konung Magnus upplät mera än Helsingborg och omnämner ingen traktat om Skåne. Något afseende förtjenar det, att konung Magnus flere år i sin fullständiga titel upptager herradömet öfver Skåne, ännu mera att konung Albrekt 1368—1372 gör på samma sätt, men ännu mera, att i fredsslutet af år 1371, som reglerade förhållandena mellan konungarne Magnus och Albrekt, den förre måste till den senare upplåta den rätt han hade till Skåne. Att de svenska åtkomsthandlingarne till Skåne m. m., som år 1408 utlemnades till Danmark, der blefvo förstörde, finner jag med Rydberg ganska naturligt, men jag kan icke med honom finna någon anledning, hvarföre man med afsigt skulle der hafva förstört en akt, hvarigenom konung Magnus afträdde sina anspråk på Skåne, ej heller kan jag fatta, derest en traktat afslöts år 1360, att i denna ej intagits föreskrift om de äldre handlingarnas återlemnande. Att dessa ej utlemnades förrän år 1408, kan visserligen hafva berott derpå, att man i Sverige ej stält sig traktaten till efterrättelse, men i sådant fall hade säkerligen ej klagomål fattats från dansk sida, och dessa skulle väl ej alla hafva spårlöst försvunnit; af likartade reklamationer från svensk sida under ett tidigare skede finnas spår, såsom vi sett. Vid utredandet af frågan om en sådan traktats sannolikhet synes man mig äfven böra fästa sig dervid, att konung Valdemar icke torde hafva känt behofvet af den mycket stor, då han under eröfringen af Skåne pockade på den rätt, som honom redan hade blifvit gifven af konung Magnus till Skåne — om han gjorde detta med fullgoda skäl, måste vi nu lemna osagdt. Ej heller synes det mig sannolikt att konung Valdemar, derest de af honom åstundade f. d. danska landskapen blifvit honom traktatmessigt tillförsäkrade, skulle så tidigt hafva tänkt på ett nytt krig, att underrättelse om hans rustningar kunde redan den 1 maj 1361 hafva hunnit till Stockholm.

Rydberg tillerkänner ett sådant inkast ringa betydelse, då han anser sig hafva funnit ett bevis för traktatsbrott å k. konung Magni sida. Han antager, att i den af honom förutsatta traktaten af år 1360 funnits en paragraf, genom hvilken förlofningen mellan konung Håkan och Margareta förnyades. För min del anser jag icke en sådan paragraf lika antaglig, då konung Valdemar, som sannolikt, på grund af vunnen erfarenhet, insåg, att konung Magnus svårligen skulle kunna med vapenmakt frånrycka honom Skåne, ej längre hade något skäl att stå väl med honom och ifra för den en gång slutna förlofningens upprätthållande eller återinträdande i giltighet. Men om en sådan paragraf förekommit, skulle den enligt Rydberg hafva brutits genom förlofningen med Elisabet af Holstein. Den 29 juni 1361 utfäste sig konung Håkan att taga henne till hustru. Detta kan icke hafva varit krigsorsak för konung Valdemar, eftersom han långt tidigare hade rustat, men möjligen den tidigare trolofning, som i brefvet af den nämnda dagen omtalas. När inträffade väl den? Det heter i det anförda brefvet, att så snart giftet gått i fullbordan, skulle den med grefvarne Henrik och Klaus i Lund afslutade traktaten rörande tjenst m. m. träda i verket. Någon sådan traktat finnes ej bevarad, ty den traktat som Erik Magnusson afslöt med de två grefvarne år 1358, ingicks väl i Lund, men dels skulle väl, när traktaten åberopades, den omständigheten omtalas, att den andra parten icke varit Håkan och Magnus, utan Erik, dels gäller denna traktat icke tjenst, utan betalande af en skuld. Den 28 juni 1360 är hertiginnan Ingeborg i Lund; jag är icke den första, som kommit på den tanken, att det måste hafva funnits ett kraftigt skäl för hennes besök långt nere i ett landskap, som vid den tiden var allvarsamt hotadt med ett anfall. Samma dag sluter konung Magnus en traktat i Helsingborg med grefve Adolf af Holstein, och konung Håkan är då hos honom. Det synes mig ganska sannolikt, att konungarne Magnus och Håkan kommit till Helsingborg från Lund, hvarest hertiginnan stannat efter dem samt att under vistelsen i Lund såväl en tjenstetraktat som en trolofning aftalats med grefve Henrik; det var vid denna tid vigtigt för konung Magnus att få alla Holsteinare på sin sida. Detta är visserligen blott en gissning, men jag vågar tro, att den kan göra det åtminstone rimligt, att frågan om en förlofning med Elisabet varit på tal redan före förlusten af

Skåne och att det derföre icke är så säkert att den förutsatta traktaten af år 1360 blifvit bruten genom den första förlofningen med henne.

Med eröfringen år 1360 var Skåne faktiskt förloradt för Sverige och jag anser det derför icke lämpligt att inlåta mig på en betraktelse af de senare tilldragelserna, ehuruväl de äro egnade att kasta tillbaka ljus på de händelser jag här omtalat och ännu mera på de handlande personerna.

Jag tror mig i det föregående hafva visat, att konung Magnus med ganska stor ihärdighet åt Sverige förvärfvade Skåne, Blekinge och Halland. Att stormännen vid detta förvärf inlagt någon större förtjenst, finnes i samtida handlingar ej uppgifvet, ej ens antydt. De ekonomiska obehag, som lösesummornas gäldande vållade, har tydligen hos dem framkallat missnöje.

Under den tid, då konung Magnus var sin systersons och efterträdares fånge, skrefs i den förut citerade *Libellus* att konung Magnus mot alla rådgifvarnes vilja öfverlät Skåne till den danska konungen utan att återfordra eller återfå lösesumman. Denna anklagelse har återljudit genom snart sagdt alla senare historieskrifvares arbeten intill nutiden. Mot konung Magnus måste för visso hafva funnits ett ganska drygt hat; annars hade helt säkert icke de under ett följande århundrade utspunna lögnerna med deras hätskhet vunnit så allmän och långvarig tillit, men jag tror mig hafva antydt, att konung Magnus har kunnat genom politiska åtgärder väcka hat och förtal. Redan denna *libellus,* som är samtidig med hans olyckas tid, innehåller jemte faktiska fel tendenslögner, hvadan den måste begagnas med försigtighet i de fall, då hvarken för eller emot en bevisning är möjlig.

Beskyllningen att konung Magnus frivilligt åt konung Valdemar afstått de dyrt förvärfvade provinserna synes mig icke kunna styrkas med bevis.

Skåne blef af konung Valdemar eröfradt, icke bevisligen till honom afträdt.

Ett visst dunkel hvilar öfver förloppet vid Helsingborgs fästes upplåtande åt konung Valdemar. Att konung Magnus

personligen öfverlemnat det, har visserligen blifvit sagdt redan på 1300-talet, men uppgiftens riktighet kan icke kontrolleras. Det torde deremot vara höjdt öfver allt tvifvel, att hertig Albrekt, som lofvat konung Magnus hjelp, men i hemlighet sålt sig åt konung Valdemar, förmedlat öfverlemnandet.

Att konung Magnus i sitt förhållande till hertig Albrekt gjort sig skyldig till brist på förtänksamhet och kraft är möjligt, men då alla detaljupppgifter fattas rörande denna sak, kan i henne ej giltig dom fällas.

Konung Valdemar åberopar som motiv för sitt anfall på Skåne ett traktatbrott. En samtida kronist, som i allmänhet är väl underrättad, säger, att konung Magnus lofvat den danska konungen Helsingborg med område, om han ville hjelpa honom till hans förra myndighet, att konung Valdemar för konung Magni räkning återeröfrat Skåne, att han derefter förgått sig mot konung Magni män och att denne på grund deraf ej ansett sig behöfva infria sitt löfte. Om löftets innehåll veta vi intet närmare. Jag anser, att man med skäl kan anse kronistens uppgift genom sin korthet vara felaktig, att det strider mot rimligheten, att konung Magnus skulle låta åt sig eröfra en provins för att sedan utan vidare lemna nyckeln dertill och dermed provinsen i händerna på den, som intet högre önskade än att vinna den. Helsingborg torde hafva varit lofvadt som säkerhet för en skuld. Derest icke konung Magnus känt sig förvissad om förmågan att betala skulden, måste visserligen bestämmandet af en sådan pant anses som en oförsigtighet.[1]

Att icke rikets råd tillstyrkt den med konung Valdemar år 1359 träffade öfverenskommelsen är nog visst, ty den ingicks på en tid då flertalet af stormännen voro fiendtliga mot konung Magnus och icke deltogo i hans råd, utan höllo sig till hans son Erik. Men om stormännen varit så ytterligt ifriga för Skånes bevarande, hvarför hafva de intet gjort för att bevara de nyvunna landskapen under den kritiska tiden efter Eriks död, en tid, då konung Magnus icke ansåg sig skyldig att åt konung Valdemar afträda något och då han vid behandlande af vigtigare angelägenheter omgaf sig äfven med sonens förra anhängare? Att under den följande tiden flere af stormännen

[1]) En dansk krönika (S. R. D. V, s. 533) säger: Valdemarus rex dolo et fraude, abusus simplicitate Magni regis Suecie, iterum vindicavit Scaniam ex Svecorum possessione.

gjorde sig skyldige till brott mot konungen och riket kan ej bestridas.

Slutomdömet blir nödvändigt detta: vi veta ännu för litet om de verkliga förhållandena för att kunna fälla en giltig dom.

Rättelse.

Mitt s. 204 gjorda påstående att arkivarien Rydberg i ett fall oriktigt citerat den af honom sjelf publicerade texten återtages såsom beroende på ett misstag.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Arkivskolor och arkivväsende i Italien.

Red. har af hr kand. H. v. Feilitzen mottagit nedanstående anteckningar uti i fråga varande ämne, gjorda under en vistelse i Italien år 1880, och ehuru förhållandena äro betydligt afvikande från våra, torde de upplysningar, som här meddelas, ej sakna intresse för historici och män af facket. De allmänna anmärkningar ang. historisk undervisning m. m. d., till hvilka organisationen uti Italien, sådan den här skildras, kunde gifva anledning, uppskjuta vi för närvarande, men få måhända tillfälle att en annan gång återkomma dertill.

* * *

I Italien finnes det icke blott vid vissa universitet [1]) professurer i paläografi, men vid alla de förnämsta arkiven har man också inrättat arkivskolor.

I teorien afsåg man att de förra skulle meddela en högre, mera vetenskaplig kurs i paläografi, kanske också i diplomatik, under det de senare med en mera direkt praktisk afsigt skulle förbereda arkivtjenstemannen uti alla de historiens hjelpvetenskaper, hvaraf han närmast hade behof. Till följd af praktiska svårigheter hafva emellertid universitetskurserna fått nästan samma karakter, som arkivskolorna, och undervisningen i de ena, som i de andra fått ungefär samma omfång och arbetsplan.

De paläografiska studierna i Italien dateras sedan långt tillbaka. Redan 1766 [2]) finner man en professor i paläografi vid universitetet i Bologna; arkivskolan i Turin räknar sin tillvaro från 1820; 1847 grundade österrikiska regeringen en liknande skola vid statsarkivet i Venedig, Firenze fick en arkivskola 1858; äfven i Neapel och Milano hafva sedan lång tid tillbaka skolor för utbildande af arkivtjenstemän funnits vid de respektive arkiven. Emellertid var det först 1874, under dåvarande högerministère, som arkivskolorna erhöllo en gemensam organisation, på samma gång som deras antal

---

[1]) I Palermo, i Padova och i Firenze.

[2]) För en del af dessa uppgifter har jag att tacka Sign. G. Paoli, professor i paläografi och diplomatik vid Istituto degli studii superiori i Firenze.

också betydligt ökades. Hvarje hufvudarkiv skulle hafva sin egen arkivskola. Specielt italienska förhållanden, såsom den betydande olikheten mellan dialekterna, mellan de olika provinsernas organisation och historia, kanske också svårigheten att fråntaga de arkiv, som redan länge sjelfva utbildat sina tjenstemän, denna rättighet, hindrade bildandet af en central arkivskola, såsom l'école des chartes i Paris, la escuela diplomatica i Madrid och K. K. Institut für Geschichtsforschung i Wien [1]).

Denna anordning af år 1874 stod i förbindelse med en vidsträckt reorganisation af de italienska arkiven; några ord om denna reorganisation äro nödvändiga för att förklara arkivskolornas inrättning.

De italienska arkiven hade förut lydt dels under undervisningsministeriet, dels under inrikesministeriet. En minister, grefve Cantelli, som för tillfället 1874 skötte begge dessa departement, begagnade denna sin ställning för att föra alla arkiven under inrikesministeriet. Man sträfvade också att alltmera till statens arkiv samla alla de för Italiens historia vigtiga dokument, som dittills legat kringspridda än här än der, i embetsverk eller i enskildes ego. De ända till 70 uppgående arkiven indelades i grupper, hvar och en grupp sammansluten under ett hufvudarkiv med dettas chef såsom superintendent för gruppen.

Till grund för denna gruppindelning [2]) lades gemensam historia under förgångna sekel och gemensam dialekt. I Italien, der flera dialekter utbildats till nästan sjelfständigt skriftspråk, och fortfarande visa mer eller mindre starka tendenser till att söka göra sin sjelfständighet gällande gent emot ett till sin uppkomst konventionelt hufvudspråk; der dessa dialekter ofta stå hvarann så fjerran att två italienare från skilda provinser, talande hvardera sin provins språk,

---

[1]) Detta sista är på samma gång arkivskola och historiskt seminarium, grundadt efter 1848, men först i sista tiden fullständigt organiseradt.

[2]) De italienska arkiven äro följande med tillhörande gruppafdelning:

1) »*Archivi piemontesi*» med arkiven i Allesandria, Cuneo, Novara, Torino.

2) Archivi liguri med ark. i Genova. Porto Maurizio.

3) Archivi lombardi med ark. i Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantova, Milano, Pavia, Sondrio.

4) Archivi veneti med ark. i Belluno, Padova, Rovigo, Treviso, Udine, Venezia, Verona, Vicenza.

5) Archivi emiliani med ark. i Bologna, Ferrara, Forli, Modena, Parma, Piacenza, Ravenna, Reggio d'Emilia.

6) Archivi Toscani med ark. i Arezzo, Firenze, Grosseto, Livorno, Lucca, Massa, Pisa, Siena.

7) Archivi romani med ark. i Ancona, Ascoli, Macerata, Perugia, Pesaro, Roma.

8) Archivi napolitani med ark. i Aquila, Avellino, Bari, Benevento, Campobasso, Caserta, Catanzaro, Chieti, Cosenza, Foggia, Lecce, Napoli, Potenza, Reggio de Calabria, Salerno, Teramo.

9) Archivi sicilani med ark. i Caltanisetta, Catania, Girgenti, Messina, Palermo, Siracusa, Trapani.

10) Archivi sardi med ark. i Cagliaro, Sassari.

Således 70 arkiv i 10 grupper.

knappast förstå hvarandra; der också de olika provinsarkiven bevara en stor del handlingar skrifna på dessa olika dialekter, vore denna indelning af synnerlig betydelse och jag betonar den särskildt för att sedan förklara arkivskolornas organisation [1]).

I de olika arkiven skulle nu förvaras såväl alla offentliga juridiska, administrativa och diplomatiska handlingar, som också naturligtvis rent historiska dokument. De juridiska handlingarne som, efter att ett visst antal år hafva förvarats i domstolsarkiven, sedan införlifvas med statsarkiven, blifva efter 70 år tillgängliga för allmänhetens studium, de administrativa 30 år efter den tid, då den handling inträffade för hvilken de varit föremål; de historiska dokumenten äro alltid tillgängliga; af de diplomatiska, blott de, som tillkommit före 1815 [2]). Studerande hafva öfverallt tillträde till arkiven efter vanliga formaliteter; arkivens tjenstemän besörja efter särskild taxa, hvars inkomster tillfalla staten, de undersökningar eller kopior som af enskilda kunna begäras [3]).

Arkivtjenstemännen, [med för alla af reglementet ålagd tjenstgöring af 7 timmar om dagen och högst 30 dagars permission om året] äro indelade i två kategorier, båda representerade vid hvarje arkiv. Den ena kategorien innefattar arkivchefen, arkivarien, underarkivarien och arkiveleven; [4]) den andra kategorien registrator och kopisttjenster.

Hvar och en af dessa klasser äro sedan indelade i ålderskiasser med undantag af elevklassen.

För inträde som elev i ett arkiv eller för att erhålla anställning såsom kopist skulle fordras — utom att naturligtvis vara italiensk undersåte och det, i följande form uttryckta, mera egen-

[1]) Ofvanstående förklarar bestämmelsen i 1874 års arkivreglemente, att nämligen ingen annan tjensteman kan förflyttas till eller söka tjenst i ett arkiv, som icke tillhör den grupp, inom hvilken han börjat sin tjenstgöring.

[2]) För diplomatiska dokument efter 1815 kan man med särskild tillåtelse af utrikesministern »erhålla notis om deras innehåll».

[3]) Denna taxa är karakteristisk. Jag bifogar den derför utan reflexioner. För hvarje ark kopia säger reglementet betalas:

Om dokumentet är från tiden	före	1000	Lire	5.
» »	mellan	1000—1500	»	4.
» »	»	1500—1700	»	3.
» »	»	1700—1800	»	2.
» »	efter	1800	»	1.

Denna taxa fördubblas om dokumentet är skrifvet med annat alfabet än det latinska. Begäres blott få veta om ett dokument existerar eller icke, betalas 1 lire. Skulle ett nekande svar behöfva afgifvas, föreskrifver reglementet med försigtighet, att detta svar aldrig får afgifvas under form af »existerar ej», men blott »non si trova».

[4]) Arkiveleven är tjensteman från det ögonblick han inträder i arkivet. Efter 2 år *kan* han få en lön af minst 400 lire årligen. Af hvad som följer, skall man finna, att vilkoren för att inträda som elev i ett arkiv äro synnerligen lågt ställda hvad fordradt kunskapsmått angår. Och dock klagar man öfver att de äro för stora! Jag antar att det synnerligast äro två skäl som föranleda elevorganisationen vid arkiv: stort behof af tjenstemän för löpande göromål och önskan att låta hvar och en så tidigt som möjligt finna anställning och förtjenst.

domliga vilkor »att hafva ständigt haft ett godt uppförande (aver sempre tenuto buono condotto) [1]) — för arkivelever, att hafva aflagt »la licenza liceale», — en examen närmast motsvarande vår studentexamen — ehuru med något mindre fordringar särskildt hvad naturvetenskaplig och språklig utbildning angår — och för kopisttjenstsökande — att hafva blifvit gillad i »la licenza ginnasiale» — en examen ungefär liknande den pröfning, som lärjungen i 5:te klassen i våra skolor undergår för att uppflyttas i den 6:te.

Dertill kom en inträdesexamen [2]), skriftlig och muntlig, som för arkivleven består i:

1) den skriftliga a) ett kriaprof öfver uppgifvet historiskt ämne.

b) en öfversättning från italienska till latin.

c) en öfversättning till italienska från antingen en fransk, en spansk, eller en tysk författare allt eftersom arkivet anser sig behöfva förkunskaper hos eleven i ett eller annat af dessa språk.

Den muntliga examen består i ett »under minst en timme fortsatt» förhör uti

a) Italiens politiska, civila, litterära och konsthistoria från »romerska väldets fall till våra dagar».

2) elementär kännedom (nozioni) i romersk, canonisk, feodal och municipal rätt.

Dertill kommer — åtminstone enligt reglementet — att om man vill blifva elev i ett arkiv, der särskilda kunskaper, till följd af dess handlingars natur, fordras i orientaliska språk eller grekiska, inträda dessa såsom examensämnen.

För att blifva kopist skulle aspiranten undergå en likartad muntlig examen, som den nyss beskrifna, men de skriftliga profven inskränka sig till

1) en kria öfver uppgifvet historiskt ämne.

2) en öfversättning från klassisk latin till italienska.

3) prof på vacker handstil.

Dessa examina vara i 3 dagar, 2 dagar skriftliga prof — 6 timmar få användas hvarje dag — den sista dagen muntligt förhör. Examenskommissionen består af superintendenten och 4 för tillfället af ministern tillsatta medlemmar.

De fordringar, man uppställt såsom vilkor för inträde i arkiven tyckas således vara skäligen små; med blotta skolkunskaper — och inträdesexamen är ingenting annat än en förnyad skolexamen [3]) —

---

[1]) Detta lär vid alla tjensteansökningar i Italien vara ett formelt vilkor; det innebär blott en negation af penalitet, under form af ett sådant intyg från sindacon eller prefekten i sökandens hemort.

[2]) Från denna inträdesexamen skulle blott de vara befriade, som genomgått en kurs i palæografi vid något universitet. Denna bestämmelse har praktiskt visat sig onödig, då endast ytterst få vid inträdet i arkivet hafva gjort andra studier än inom skolan och de få preparativa, som medföljande inträdesexamen kräfver.

[3]) Man förvånar sig att vid denna inträdesexamen finna så liten vigt lagd vid en vidsträcktare kännedom af moderna språk — ett studium, som först på allra sista tiden i Italien börjat bedrifvas — och att icke allmän historia fordras

har en yngling således rätt att söka sådan anställning; universitetsstudier göras ingalunda till vilkor; förefinnas sådana, hvilket torde höra mera till undantagen, då man i Italien på alla områden skyndar att så tidigt som möjligt inträda i statens tjenst, — så äro de naturligtvis en merit, som berättiga till att före andra få anställning. Så mycket mer nödvändigt ansåg man derföre att vid alla hufvudarkiv inrätta arkivskolor. 1875 erhöllo dessa, på förslag af en särskildt 1874 för reformerna i arkivväsendet tillsatt commission, en reglementerad organisation. Undervisningen i desamma skulle vara obligatorisk för arkiveleverna och kopisterna, och tillgänglig för hvar och en som fullbordat sina skolstudier. »Undervisningen», förklarar ministern i inledningen till detta reglemente, »kan icke här vara annat än elementär, men en fulländad kurs i en arkivskola skall gifva rättighet till att besöka en högre kurs i paläografi och diplomatik vid ett universitet, der sådan existerar» [1].

Kursen i arkivskolan räcker i två år, från november till juli hvarje år med 2 lektioner i veckan för hvarje kurs. I det första årets kurs meddelas elementen i paläografi och kritisk diplomatik, såväl utländsk, som framför allt italiensk från tiden för romerska väldets upplösande. Under fortsatta praktiska öfningar, skulle dessutom meddelas notiser om de främsta system för ordnande af arkiv.

Till det andra årets kurs hör 1) paläografi och kritisk diplomatik tillhörande den region, inom hvilken arkivet är beläget; 2) italienska antiqviteter från medeltiden;

3) a) Politiska institutioner.
b) Den territoriela, politiska och ecklesiastika indelningen.
c) Municipalorganisation och förut gällande lagar.
d) Civil, litterär och estetisk historia.
e) De allmännaste mynt, mått och vigter uti Italiens olika provinser och särskildt i det distrikt, uti hvilket det arkiv är beläget, hvari eleven tjenstgör.
f) Arkivens ordnande.
g) Lagar och författningar angående arkiven.

---

mera än hvad som inhemtats i skolan. Om man också icke i de italienska skolorna gör som i England — blott fäster sig vid de punkter i verldshistorien, som stå i samband med den fosterländska — en egendomlig princip! — så nekar dock säkert ingen att för en arkivforskare ensamt skolkunskaper i allmän historia äro af föga värde.

[1]) Denna rättighet är något egendomlig, ithy att den har hvar och en som aflagt sin studentexamen. Ministern och kommissionen hafva afsett att efter slutad kurs i arkivskolan skulle eleven göra högre paläografiska och diplomatiska studier vid vissa universitet. Oberäknadt att, såsom jag ofvan antydt, för närvarande åtminstone de existerande universitetsföreläsningarne ej hafva en sådan karakter, skulle en hel del praktiska svårigheter göra sig gällande med denna vandring från arkivskola till universitetet, och från universitet tillbaka till arkiv, alltunder det man fortsatte att vara arkivtjensteman. Också existerar de facto ingen sådan fortsatt kurs och bestämmelsen är en af de många vackra teoretiska fantasier i de italienska undervisningsreglementena, de der aldrig blifva annat — än goda afsigter.

Efter de två årens slut aflägges en examen inför vederbörlig examenskommission. Denna examen är såväl skriftlig, som muntlig. Den muntliga innefattar alla de ämnen, som undervisats i de båda kurserna.

Den skriftliga består i dechiffrering, öfversättning och commentering af ett latinskt dokument.

Reglementet föreskrifver ännu att vid befordran från elev till underarkivarie en täflan mellan sökande skall anställas, och skall denna täflan bestå i ett sjelfständigt arbete öfver något till arkivstudierna hörande ämne. — Man skulle vänta sig att examina nu skulle vara slut; reglementet föreskrifver dock för befordran från underarkivarie till arkivarie, liksom från kopist till registrator en examen, temligen lika den, som aflagts vid utträdet ur arkivskolan. Då emellertid denna examen skulle träffa personer, som redan vore ur examensåldern, har den också åtminstone hittills endast existerat på papperet, och befordran skett efter annars ådagalagda meriter.

Emellertid tycktes denna promotionsexamen afsett att de som utträdt ur arkivskolan skulle sedan vid sidan af sin tjenst fortsätta enskilda vetenskapliga studier. Här, såsom vid de italienska universiteten, börjar det vetenskapliga arbetet först vid slutade officiela studier. En italiensk student har hela sin studenttid en fortsatt skolgång, med årliga bestämda kurser, i detalj reglementerade arbetstimmar, årliga examina; behandlas med ett ord temligen osjelfständigt. Först när han erhållit doktorsgraden börjar han i de flesta fall att sjelfständigt arbeta, att på egen hand söka förvärfva mera vetande än hvad professorn i sina föreläsningar gifvit honom. Vid universitetet är han ålagd att följa föreläsningar utan afbrott, och hans från- eller närvaro vid desamma kontrolleras noga, vid sina universitetsexamina är han ej bunden att veta mera än hvad den respektive läraren under sina lärotimmar sagt. Professorn i sin ordning är åter bunden att under helt kort tid framställa *hela* sin vetenskap i så stort mått, han anser för sina respektive lärjungar behöfligt.

Efter fyra år — ty längre är ej universitetskursen, med undantag af för medicinska studerande — har han emellertid vunnit sin doktorsgrad. För att uppmuntra till sjelfständiga studier finnes temligen många större stipendier för deras fortsatta drifvande vid utländska eller andra inländska universitet.

Sådant är undervisningssystemets hufvudkarakter i Italien. Och detta vid universiteten fortsatta skolsystem förklarar huru ett sådant reglemente med sina kurser, sina upprepade examina kunnat införas vid arkiven och för dem, som redan äro statens tjenstemän.

Vid genomförandet af den organisation af arkivskolorna, för hvilken jag i det föregående sökt redogöra, har man funnit svårigheter — utom i de fall jag redan förut antydt — deruti att reglementet såsom enda lärare i arkivskolorna förordnat en tjensteman vid arkivet. Icke blott torde man haft svårt att öfverallt inom arkiven finna personer fullt kompetenta till en sådan undervisning;

det har också visat sig, efter hvad man sagt, snart sagdt omöjligt att förbinda de båda tjensterna af arkivarie och lärare vid sidan af hvarandra.

Redan blott en lärare i hvarje skola, med skyldighet att meddela temligen omfattande skilda vetenskapsgrenar, torde vara för litet [1]).

Man anser också förändringar i arkivskolornas organisation snart förestående. Under förutsättning af att de under de sista tiotalen påbörjade rastlösa reformerna i Italien, ej komma att såsom nu sker afbrytas af ständiga ministerkriser, och under medverkan af de många utmärkta och framstående vetenskapsmän, som Italien för närvarande eger, skola säkert äfven arkivskolorna ännu mera blifva, hvad med dem afsetts. Flera elever, hvilka i dem utbildats, hafva förvärfvat ett aktadt vetenskapligt namn genom vigtiga publikationer, och de italienska arkivisternas vetenskapliga verksamhet är genom de olika tidskrifterna allt för bekant äfven utom Italien, för att jag skulle derom behöfva erinra. *H. v. F.*

Bref upplysande Svenska historien.

Bref från Urban Hiärne till Olof Hermelin.

(Forts. fr. s. 273).

4.

För några dagar sedan var iag hos hr Broders jungfru dotter, den iag fant nyligen hemkommen ifrån landet och intet annat feltes än at hon litet hostade, hvarföre iag då straxt något förordnade. At hon synes vara något alfvarsam och melancholisk tror iag det kommer deraf at hon intet har sådan sellskap, som henne kunna giöra någon ro. Derföre om hr Broder så tecktes tillåta, så finner iag aldra rådeligast, at iag finge hafva henne ibland mina flickor på landet, doch icke så på landet, at hon icke inan $^{3}/_{4}$ timme kan vara i staden. Det är en ort uthi Valdemarsö, som iag ar-

---

[1]) Det har äfven visat sig vara svårt att för alla dessa skolor erhålla nödigt antal facsimiler af dokument från olika tider. Man har nu börjat mer allmänt förskaffa sig fotografier och heliotyper af dokument och den nyss påbörjade utomordentliga publicationen i Paris »Facsimilés à l'usage de l'école des chartes» skall också afhjelpa bristen till en del.

Såväl af de förra, som af de sista franska facsimelen, skulle man till Sverige säkert helt lätt kunna få flera exemplar om derom anhölles officielt eller genom utbyte af facsimilen från sv. arkiv.

renderat och låtet bygt uppå, en iägare bostelle, en myckit välbelägen och lustig ort. Nu äro dessa mina döttrar af sal. Cadhrin Lischen Bergenhielm väl sediga flickor, men derhos lustige och qvicke af sig och den yngre af dem ohngefer ett åhr eller tu äldre än den lilla jungfru. Om hon finge vara en tid ibland dem, så ville iag vara god derföre, at hon skulle bli lustig nog, i det de altid skulle hafva något roligt at säja för henne och altid hafva henne med sig i lek och i spatserande. Hr Broder låter det ske til ett prof i ett par månader.

Jag har för ett åhr sedan talt med Hans Excell:ce grefve Gyldenstolpe, om icke vore möjeligt at komma det svenska språket til renhet och til sitt forna eftertryck, som iag finner thet hafva haft i St. Britas tid och någon tid derefter, varandes i K. Magnus Smeks tid Sverige i sit högsta lustre, som då kunde vara, intil at tyskernes svåra och tyranniske regemente de svenske efter handen iu lengre iu mere underkufvade. Medlet vore det, at några af Cantzelliet och flere andre, som elskare vore af den svenska renheten, skulle skifta sin emellan efter abc alla de ord, som äro på fransöska brukade i svenskan, iemväl latin och tyska, och hvar och en arbetade det uth för sig på det bästa svenska man kunde. Så har iag begynt med lit. A., til exempel abandonera, aboissera, abregé, abhorrera, abiection, abolera, abominable, abomination, abordera, abouchera, abri, abregation, absolu, absurde, abus, abusera, accomplera, accordera, accomodera etc. etc. När man nu är färdig, så komma de privatim tillsammans *sub præsidio præsidis*, som också är en god svensk, och lästes då up. Finna de som kring äro, något bettre, så nemna de det up och noteras. Kunde ock så ske, at hvar och en toge det til sig, en dag eller 2, och se til om han kunde finna på något bettre.

Häruthinnan är ock at observera, det iag finner i den gambla svenskan månge eftertenklige och merkelige ordformer, som til äfventyrs större eftertryck hafva än som fransöskan. Så tycker iag at det ordet *målsnild*, är väl så liudande som *dialectör* eller annat sådant, *äggielse* bettre än *tentation*, vidare *errores et superstitiones*, i stelle för en rätt tro: *ville* eller *vantro* för rätta tro. *Abstinentia*, *sins egins villias återhåld. Speculatio, skådelse*; *artickel*, *flock* och otaliga sådane, som tiden nu intet tillåter at införa. Der bredevid kunde man hafva många synonyma, som giöra et språk så myckit prächtigare och rikare: såsom kännedom, kendslo, vederkännande, kundskap; stadig, långhugad; pantzer, brynia; exempel, efterdöme; godhet, godlek; välgärning, godgärning; arghet, ondsko, ilska; högfärdas, stoltas, storhugas; motgång, genvärdige ting alias vedervärdige; lengta, åtrå, girnas, giörnas: ej girnades Job i annars ting; S. Brigid; Job non desideravit rem alienam vel bona alterius; befrias, förvaras, fredas; instelle, inskiutelse, hughskiutelse, hughskott: nakenhet, näckt; afföda, afqvämd, afkomd; lengd och vidd, långlek och vidlek, och otalige månge sådana. Om nu dermed hölles fort, tror iag vi skulle mera uthretta på ett halft åhr, än »die fruchtbringende

gesellschaft» uthi 10 åhr i Tyskland, och nu i Frankrike, som aldrig nå sin fullkomlighet. Men iag går för långt och ville hellre giöra det öfriga i Hr Broder närvarelse. Hr grefve Gyllenstolpe glömde bort detta. Imedlertid kom iag at tala med grefve Horn, som sade at Kongl. Maj:t var sinnat med alfvar at befordra sådant id, och påminte grefve Gyllenstolpe ännu en gång om min dessein, så at iag tror vi komma snart til vercket. Begynnelsen är altid svår, sade bonden, skulle draga up oxen uthur kerret och fattade honom i stiärten. Men nog om denna materien, jag fruchtar för at H. Broder väl har andra tankar i denne tiden, derföre önskade iag at dette brefvet intet råkade honom förr än vid ett godt och roligt sinne.

Elliest så gifver en serdeles händelse mig tilfelle at yttra mig uthi en sak, som iag lenge tenkt på om det icke borde afskaffas. Jag kommer först till historien. Generalfelttygmestarens söner, och några andra deras vederlika kommo för några veckor sedan eller i pingstehelgen uthi diurgården. Der voro öfver 30 à 40 handtvercksgeseller tilsamman, alla med sina verior. Nu när dessa ... karlar kommo in, och ville för sina penningar låta tractera sig, viste handverckgesellerne dem på dörr, och både dem packa sig uthur deras lag. Sådane skamlöse ord eggjade de andre, at ord gaf ord, intill des gesellerna öfverfölle dem skamligen och blesserade somlige jemmerligen, varandes icke dermed till fredz, uthan förfölgde dem alt bortåth, der de togo sin retirade hos en af jägarena, Biörn benemd. Då fölle gesellerna stad och sloge sönder fönstren, stucke med väriorne igenom fönster och dörr och giorde ett grufveligt väsende. Tilförene hade de röfvat bort deras silververior ifrån sidan, iempte annat öfvervåld alt det de kunnet. Nu är frågan, hvarföre en sådan lymmel af en handtverksgesell skall bära veria, der han uthi andra länder, som i Frankrike, Engeland, Hålland, Brandenburg etc. intet får bära någon veria. All perlamente som på gatorna sker om nätterna, kommer deraf, at gesellerna gå med verior, och derföre kan här intet bli fridligt. Nu har fuller Hans Excell:ce hr Öfverståthållaren ordat derom, at gesellerna borde intet bära verior. Detta har giordt et sådant upror ibland dem, at de förbanna sig at aldrig skall någon gesell komma ifrån Tyskland, om de intet få bära verior. Det är en förbannad och olidelig genvördighet, och skulle de få skam derföre på skinntröjan. Må då inte vår konung skulle hafva så stor magt at befalla något i sitt rike, som en konung uthi Preussen eller curfurste i Brandenburg? Eller må man intet kunna vara uthan sådana svinehundar, om de intet ville komma eller foro hädan till Blåkulla? Se hvad frucht vi hafva deraf at vi så gärna gifva rum åth tyskarna, at der en svensk mästare är i et skrå, så äro 10 eller 12 tyskar deremot, som i alt tilfelle sökia at draga fram sina garpar, och förqväfia de svenske. Då sal. Thegner var borgmestare, så var icke en svensk i hela snickareembetet, och hade han nog at giöra, innan han fick sin slechting, som var en keck och hurtig snickare, i embetet. Jag ser det går nästan så

ibland barberarne, och med apothekarne ock nästan så. Om intet de ville komma hit uthur Tyskland, månne vi intet skulle få dem uthur Schweitz, Holland Engelland, Danmarck etc. at vi just skulle vara förlägne om tyskar? Hr Broder tecktes vid occasion tänka deruppå, och så mycket mera at de åsnor kunna fördrista sig at settia oss här i Sverige en stol för dörren, hvilket är en olidelig sak. Se de at det blir alfvar af, så lära de tacka Gud med tiden, at de få komma igen i Sverige, derest de och deras fädgar hafva nutit al välgärning.

Jag uppehåller min högtährade Hr Broder, men likväl för än jag sluter beder jag Hr Broder resolverar sig till at lemna sin jungfru dotter i min kära hustrus omsorg. Hon är skapt och skuren till at uptuchta barn med venlighet och lempa, och derhos lärer det omgänge med mina döttrer väl giöra henne liflig och qvick igen, jag tror intet hon har hemma iemte sig, med den hon kunde umgås med större förnöyelse. Jag försäkrar Hr Broder, hon skall intet fara illa hos mig. Min ödmiuka respekt til velborna frun. Jag förblifver etc. Stockholm den 29 Junii anno 1707.

5.

Såsom jag för en tid högtärade Hr Broder tilskref angående den intercessions skrift som deres Excell. i Senaten för hr Bosins skull öfversändt, altså vet iag Hr Broder för des rättvisa och uprichtiga sinne lärer hielpa til den förtrycktes uprettelse, så mycket som giörligit är; troendes iag intet at Hans Excell:ce Grefve Piper så hårdhiärtat är och sig intet för honom uthlegger. Jag har skrifvit åthskilliga gånger, och ännu skrifver at han är nögd bli bibehållen vid blotta characteren, hvilket honom för vissa orsaker skul angelägit är, och han i många stycken kan vara lyckelig, hvarom jag en annan gång vill nermare uthlåta mig. Den som rätt kenner hans folks, finnarnes humeur, lärer intet undra sig der öfver. Det var väl at detta i Senaten blef expedierat, för än de skildes från hvar andra; ty det är så trångt at få någon endskap på sin sak, at det är otroligt. Hvilket kommer deraf at en rum tid var hela Senaten fallen i medicorum händer, så at det gingo många veckor förbi, innan de kommo til sammans, samlandes sig altid affairerne iu lengre iu mer, suppliquer, acter och skrifter uthi sådan hög, at det måtte bli en hel hestlass eller 2 deraf, och de nu antingen sent eller aldrig hinna få ren disk. Och om iag tordes yttra mig vore väl at det skedde med dem, som med Hof-Retten uthi Bielkens sak, at de intet hade någon vacance hvarken iuhl eller rötemånad, innan den kom alt til endskap. Hvad geller, våre gubbar de skulle skynda sig, at flere blefve afhulpne, än det nu sker. De äro nu alla på landet, der iag intet kan begripa hvad hugnad och tidfördrif de der kunna hafva, emädan alt ifrån julii begynnelse och alla redan för, har det intil denna dag aldrig annat giort än regnat, lika som man hade öst af himmelen med så och embare. Deraf sker at icke allenast höbergningen blifvit olyckelig, uthan ock rogen

nederslagen, mältes i axen, och brodden vexér der hopetahls, spanmålens pris upstiger, och bonden måste köpa säd, om han elliest vill så.

Jag undrar uppå at detta folket här i Sverige intet vela en gång bli så kloka som lifländerne och finnarne och byggia rior. Fördy de veta at detta folket agta ingen våt sommar, ... som vi här ofta nog måste förfara. Finnen, så snart rogen är mogen, det må regna huru mycket det vill, så slår han med lian sin åker, binder sina kerfvar och förer dem till rian, der den torkas, och tröskar sin säd, när svensken klår sig i nacken, köper sitt sädeskorn, och svälter at tarmarne kurra på honom. Gemene mannen är rätt som boskapen och de arcadiske diuien, dem man till deras egen nytta måste älta och drifva, serdeles vil han aldrig på det nytt och ovant är, om det än aldrig så vore nyttigt, han må fara deröfver så illa som han vil. Men såsom skadan är icke allenast för bonden, uthan för hela landet, men allramäst för konungen, för den dyra tiden som deruppå fölier, så tyckes mig vara billigt, at de medelst Kongl. Maj:ts allernådigste och alfvarlige befallning hölles till at byggia sig rior, som intet mera kunde kosta, än 70, 80 högst 100 daler kopparmynt, och fast mindre för dem som bo i skogsbygden, elliest lära de aldrig af sig sjelf begynna. Nog kan man få hit så många finnar uthur Tavastland och Savolax, så ock Estland, som kunde lära dem huru de skola bära sig åth, ehuruvähl de i Helsingland och annorstädes hafva dem ibland sig boendes, som det idka. Men iag tror man kunde för lära suggan spinna och tackan väfva, för än svenska bonden at handtera säden i rian. Jag har mera än en gång hört huru Cammarpræsidenten grefve Wrede deröfver klagat, önskandes han at Kongl. Maj:ts villia så vore, så skulle han snart komma almogen dertill. Och sannerligen om någon kunde det göra så vore det han, som icke allenast är födder i Estland, varit en lång tid Landshöfding i Finnland, och det som förnembst är, öfver alla måtton drifvande uthi det, som han med alfvare sig företager. Jag kommer i hog huru han förhölt sig Anno 1686 i Stora Kopparberget, derest för de bergsbetiänte och gruffveofficianterne lättian så tog öfverhanden, i de förra præsidenters tid, som dels vore uthgamble, dels siuklige, dels både, som intet hinte se efter, hvad i bergvercket passerade, så at, när Grefve Wrede kom dit, stodo mest alla värken af kraftstengerna, hiulen och gruflinorne stilla, konstarmarne dels ruttna dels nederfallne, knaft syntes något folk på grufvebacken, hvar och en gjorde som han ville. Men iag menar at pater Fabian han ruskade så till med dem, och skremde flit i dem at innan 2 dagar vore förbi blef alt så lefvandes att man såg en oförmodelig och grufvelig förändring.

Det är sannerligen skada at den Herren icke skulle lefva ännu i hundrade åhr, ty en sådan drifvande præsident kunna de aldrig åter få. Jag lemnar Hr broder sjelf at eftertänka hvar man ibland alla dem som nu äro i gång och grace, hvar man till cammarvärcket skulle få en så vuxen som han. Han förfaller dagelig dags, huf-

vudet munnen och händerna darra, och är beklageligt att döden i höstas allaredan hälsade första gången god dag på honom af slag at honom förgick både måhl och minne, doch som han har en kraftig natur, halp Gud och en god medicin till at han det snart öfvervann, och kom sig före igen, och var icke mindre idkesam sedan som förr, men iag fruchtar at det inte så länge lärer kunna uthärda, serdeles när hans bekymmer och förtretligheter mera ökas än lindras. Intet är det han mer klagar om, än den svårhet han har i Statscontoret. Alla vela hafva, och ingen ger, inkomsten igenom många provinciers ruin förminskadt till en merkelig och stor afsaknat. Hvad han och statscommissarien måste slita för olust, det kan iag til en del vara vittne til, emedan otoligheten tager til hos folket i den stora torftigheten, och desperationen giör, at de intet vånda hvad de säja och giöra. Det öfriga hvad egentligen Cammar- och Commerciecollegium angår, det kommer honom lätt nog före, och derföre gå affairerne fort med magt (?).

Men hvart drifves iag i denne fervore scribendi, som flyter af den stora lust iag har at skrifva til Hr Broder, som älskar all uprigtighet och yppenhiärtighet. Jag önskar Hr Broder måtte lefva förnögd, helsosam och lenge. Förblifver etc.

Stockholm d. 27 Juli anno 1707.

P. S. Fröken Hedvig Scheding står och helsar på Hr Broder och vinkandes på det ena örat och med ögonen, såsom de qvinfolken som något godt mena eller vänta. Det inneslutne recommenderar iag tjänstl. Vale.

Tvenne svenska adelsmäns bref från Persien[1]).

Bröderna Fredrik och Gustaf Gyllenram begåfvo sig i slutet af 1748, såsom af nedan meddelade bref synes, till Persien, der de enligt Anrep uppnådde höga militära poster. Om deras ankomst till landet handlar följande bref, som aftryckes efter det i riksarkivet förvarade originalet med några jämkningar i fråga om interpunktion och stafning.

Rest i Prov. Gilang d. $^{6}/_{17}$ Jan. 1749,

Högvälborne Hr Grefve och Riksens Råd.

Våhr resa till dato har ej godt så fort som vi förestelde oss, innan vi antogo henne, ty åtskillige hinder har möt oss under vägen,

[1]) Red. benäget meddeladt af frih. B. Taube. Handlingen föredrogs i rådet d. 10 dec. 1650; förvaras bland bref till Kanslipresidenten.

och i synnerhet sädan vi qvitterade Constantinopel. I Erserum lågo vi öfver trenne månader stilla, efter inga caravaner gingo i anseende till persiska oroen, som än ej är stillader. Vid vår ankomst till Tauris fant vi för oss det ena Kongl. Håfvet, och voro vitne til den nya kongens kröning, som skiedde med stor pomp och assisterades af 500 caner utom skatskyldiga konungar och fremmende prinsar af åtskillige nationer. Denne kong kallar sig Ibrahim Chac, och är Nadir Chacs broderson; han har låtit stinga ut ögonen på sin broder, som sucsiderade Nadir Chac på tron, och således gjort sig till konung. Soldaterna samt de förnämsta i riket, efter Nadir Chacs död, hafva till dato giort vad de sielfve velat, och ej respecterat någon kongs ordres. De hafva plundrad det engelska huset här till sista gnista samt de här i landet varande ryssar och armenianer; de, som än hafva penningar, risquera det samma. Vi hafva äfven tvänne gånger undergodt samma öde, då af desse oblyge gester en af våra betienter blef dödad. Håfvet, som nu vistas i Tauris, blef om denna vår aventur underrättad, som begiärde veta vår förlust och vad vi voro för landsmän samt vad vi sökte i des land. Vi gåfvo straxt fram turkiska kejsarens resepass, som nog utvisar det vi äro svenske adelsmän och resa med recommendation at bese landsens curiositeter; därmed blef Håfvet tilfrets, och i anseende till vår lidna skada ordonerade Hans Maiestet en krigsrät, i vilken presiderade general fältmarchalquen, hvilken omsider fick uplysning, det chan af Erivans soldater varit de, som plundrat oss. Undersökningen representerades konungen, vilken befalte det sama chan, efter han ej hållit betre ordres bland sina soldater, skulle oss återstella 14000 piasters, vår skada räknad, och för den dödas blod 6000 dito mynt. Chan kunde sedan draga samma summa af sina troupers löningar. Dessa penningar blefvo i största hast updrefne, men som bemälte chan sädan blef öfvertygad, det våra gull- och silveruhr voro i dess och dess offizerares taskor, ty satte kongen dem af med dess gouvernement och poster samt andra i dess stellen. Af denna summa fingo vi ej si en enda styfver, utan blef oss af primier ministern sackt, det penningarne redan flutit in i kongens kassa och således ej kunde tagas tilbakars. Vi fingo enteligen en kongens resolution med dess namn och sigil, at blifva betalte en summa af 20,000 piaster af den nya chan i Erivan, vilken skulle drifva up dessa pengar eller, som kongens resolution lyder, skaffa alt vårt tilbakars, om det funnos i himmelen eller på jorden. Men alt detta är bara at draga ut tiden och at afspisa folk med, och tviflar jag det någonsin blir någon betalning af, efter såsom både engländare och ryssar fått äfven sådana resolutioner, men kunna ej få pengar, dock äro desse säkre, efter de hafva, i synnerhet de senare, här i landet en resident, som på sitt håfs ordres drifver deras sak. När våra affairers fingo et sådant utseende, begiärte vi et resepas af kongen at fara i dess land frit och obehindrat, var oss lyste, som blef oss acorderat; således frågas ej mera af någon vad vi hafva at sysla här i landet, ty både små och stora

veta vår sak och äro öfvertygade, det vi allenast vänta här at få vår giorda skada igen, för at sädan kunna resa till vårt land igen. Det är et Marstran at få pengar af detta hofvet, ty kongen sjelf har inga, utan at betala sina soldater måste han plundra landet och sina chaner: således tar han, var han kan, men har ej mojen att gifva. Den andra prinsen, som äfven låtit sig kröna och ligger med sin armée i prov. Corasan omkring Maget, har hela Nadir Chacs skatkammar i sina hender. Han är en såneson, af Nadir Chac, och des moder en dotter af gamla kongalinien, neml. Chac Sultanus Sain, varföre han äfven af de mästa persianer, högeligen åstundas. Vi gåfvo oss härpå med en caravane till Gilang och under vägen för andra gången blef oss fråntagen en muhlåsna packad med det bästa vi ånyo försett oss med till vår resa, och det af Chac af Ysbecks betienter, som under vägen hade inqvarterat i en by. Vi begiärde af chan justise, men förgäves; detta är en ny klagan vi hafva at giöra vid lägligare tillfelle. Omsider kommo vi hit, nog delabrerade i våra saker, men till vår lycka fant vi af det engelska comp. här för oss tvenne engländare, som förr haft sin handel öfver Asteracan, men som nu af ryssarna blifvit dem fråntagen; de giöra oss stor höflighet, och en isynnerhet, vid namn Mr Weldern (?), som låter oss intet fattas. Desse herrar äro med ryssarne hufvudfiender och har de reson på sin sida, ty ryssarne har narrat dem at skicka ut sitt egit skiepp, lastat till Asteracan med silke, och nu kan de varken få silket till England eller sina retourvaror hit, ja icke någon vexel eller ett enda bref. De gifva till reson, at som en engländare, vid namn Mr Elton, gåt här i tienst, varest han bygger skiepp i Caspiska hafvet, så vilja de revengera sig på hela nation här i Persien. Bemelte Elton är af denne kong giord till chan, samt amiral. Vi hafva än ej varit hos honom; han har sin hamn tvenne dagar härifrån; hon heter Cangarut och skall vara god. Här får vi låf at bida till en af de stridande prinsar interminerar den andra, ty inga caravaner kan röra sig, efter soldatarne röfva på alla vägar. Ysbeckerna har ock rebellerat och söka afskudda sig det ok, som Nadir Chac dem pålagt i sin sista expedition. Om jag reser härifrån, blir min yngre bror i landet för correspondencens skull, vilken äfven lägger sig med all flit på at lära språket. För Sverie at blifva af denna mäcktiga nation känder skulle presentera härliga förmåner, om till den ändan vi tordes råda något, vore at hitsändes en caracteriserad(?) svänsk man, och det nu så snart som en af dessa prinsar blifver ensam herre, vilket jag är vis skier i denna sommar. Det kunde hafva trenne förmåner: 1) at bringa håfvet ur den vilfarelse de äro, det vi ligga skatskyldige under den ryska mackten; 2) at utvidga den vår levantiska handel till rikets stora nytta öfver hela detta landet; 3) sluta en förtrol. vänskap begge håfven emillan, som i framtiden kunde vara till stor förmån. Desse trenne artiqueler äro alt för möjelige at fulborda, ty jag är viss det persianerne ej skulle högre önska skielfva än at bli med oss förknippade. Vist är det, at man finge nog betiena sig af skienker, men ej sådane, som

hos oss äro af stort pris, utan europeska curiositeter, vilka här mer verderas än guld och ädla stenar. Vad den andra artiquelen angår, har vi redan till vår consul i Smirna skickat ett project, huru handelen kunde utvidgas och vad varor här med förmån försäljes, samt vad retourvaror gifvas. Våra landkartor med en compas skrifvin på arabiska, har vi måst lemna Ibrahim Chac som en stor present, då vi for från Tauris; vårt vistande där har ej haft någon elak suite för vort rike, ty de fått andra tankar om de svenske än förr. Vi äro högl. hr grefvens och riksens råd ödmiukaste tienare.

Friedr. och *Gustaf Gyllenram.*

P. S.

Med nästa lägenhet skola vi öfversenda en kort beskrifning, om vad sig förelupit, det förnämsta från Chac Sultanus Sains regering, som blef efter belägringen af Hispahan detroniserader af afganernes general, vilken sädan dödade honom, och ända tils närvarande stund. Denna relation är färdig, män här törs man ej skicka stora bref, i fruktan att de (ej) förloras, efter det är mot landzens bruk: ju mindre, ju betre.[1])

Underrättelser.

— Kyrkoherden i Tunhem Claes Johan Ljungström afled d. 8 dec. d. å. 63 år gammal. Han var känd som en nitisk och intresserad vän såväl af fornforskning som historisk forskning och var inom sin ort en målsman för den rörelse, som för en tio till 15 år sedan flerstädes i vårt land framträdde, åsyftande att väcka intresse för våra fornlemningars och fornminnens vård och bekantgörande. Bland hans många arbeten märka vi beskrifningarna öfver *Redvägs härad med staden Ulricehamn* (1861), *Ås och Vedens härad samt staden Borås* (1865), *Kållands och Kinnefjerdings härad med staden Lidköping* (1871). Derjämte har L. under ett par år utgifvit Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

— Vi kunna för tillfället endast med ett par ord fästa uppmärksamheten på en af de intressantaste publikatiorer de senaste veckorna haft att förete. — *Valda Skrifter af Hans Järta.* Spridda på många olika håll, gömda understundom i i allmänhet så föga kända förvaringsrum som statsrådsprotokollen, voro Järtas skrifter svåråtkomliga eller otillgängliga för de flesta. Men i våra dagar, som till ett af sina kännemärken har ifvern att samla och utgifva

[1]) Någon dylik relation är f. n. ej känd.

förfädernas yttranden och skrifter, finnas det inga som mera än Järtas förtjena att tagas vara på. Äfven till vår tids unga generation har ryktet trängt om Järtas snille, älskvärdhet, öfverlägsna och vinnande personlighet. I hans skrifter är det ännu möjligt att göra hans bekantskap, och en hvar måste finna sig lika tilldragen af formens fulländning och innehållets tankerikedom, äfven då om han icke skulle öfvertygas af framställningen. Men för litet är ännu utkommet för att vi här skulle kunna mera i detalj yttra oss derom. Deremot föreligger färdig den utförliga biografi, i hvilken utgifvaren, hr HANS FORSSELL, har skildrat framför alt *statsmannen* och hans verksamhet. Rik på utdrag ur Järtas egna uttalanden bildar den ett supplement till hans egentliga skrifter och är delvis utaf ett synnerligt stort intresse, icke minst der den kommer in på frågor, som i våra dagar blifvit brännande.

— Bland de många tillfällighetsskrifter, som det nyligen firade Gustaf Adolfs-minnet framkallat, tillåta vi oss denna gång fästa uppmärksamheten vid det af professor ALIN uti Upsala hållna talet, förbehållande oss att vid annat tillfälle möjligen återkomma till någon eller några af de öfriga. Hr A. har på ett lika enkelt, som vältaligt och värdigt sätt löst en uppgift, som efter alt, som blifvit taladt och skrifvet om ämnet, icke var så lätt. Om konungens minne och betydelse ha partien börjat kifvas; men utan att låta förleda sig till onödig polemik, utan att göra sig skyldig till någon s. k. förgudning eller hjeltedyrkan, har hr A. förstått att gifva sitt föremål en belysning, som består äfven en noggran granskning och göra en framställning, som intresserar historikern lika väl som lekmannen. De många anförandena af konungens egna ord, gifva densamma ett särskildt värde. Ingen som läser den kan värja sig för intrycket att man i denna konung har framför sig en lika ädel som stor personlighet, ett minne, som ännu förmår fylla en högtidsstund.

— Hr V. A. SECHER i Köpenhamn, hvars förtjenstfulla framställning af de nordiska ländernas arkivväsende våra läsare redan från ett föregående häfte känna till, har i *Årböger for nordisk oldkyndighet* publicerat en liten undersökning om de äldsta bevarade, i norden utfärdade urkunderna. Man kände hittils ej till någon äldre urkund i norden, uti original bevarad, än ett danskt konungabref af 1140. Under forskningar uti det svenska riksarkivet 1881 upptäckte hr S. i ett privatbref af likgiltigt innehåll bland handlingar angående Skåne, ett illa medfaret fragment, som vid närmare undersökning befans tillhöra en urkund från 1135 (ett danskt konungabref till förmån för Lunds domkyrka), hvars mycket ålderdomliga drag och beskaffenhet i öfrigt visade detsamma utgöra en del af sjelfva originalurkunden, hvilken sålunda f. n. får anses som den äldsta kända, som bevarats uti norden. Förf. gör såväl detta urkundsfragment, hvilket reproducerats i fotografi af hr Jäger i Stockholm, som det dernäst i ålder följande, det ofvannämnda brefvet från 1140 af den danska konungen Erik Lam, som numera förvaras på Herlufsholm, till föremål för en grundlig paleografisk undersökning.

— Professor E. Holm i Köpenhamn har i Dansk Historisk Tidskrift afslutat sina »*Studier til det store nordiske krigs historie*», hvilka som bekant behandla hufvudsakligen de diplomatiska förhållandena mellan Sverige, Danmark och Ryssland under de olyckliga åren 1716 till 1720.

— Af författaren, Hr Archivassessorn Heigel i München ha vi fått oss tillsänd en liten skrift, föredragen innevarande år inför den baierska vetenskapsakademien: *Das project einer Wittelsbachischen hausunion unter schwedischem protectorat 1667—1698*. Förf., som redan förut i historiska uppsatser vidrört svenska förhållanden, har här gifvit en framställning af hvad man kan kalla det pfalziska husets familjepolitik, en politik, som visserligen icke ledde till några stora resultat, men som till följd af de vidtförgrenade slägtförbindelserna för det tyska riket icke saknade betydelse. En hufvudperson i dessa underhandlingar var pfalzgrefven Philip Vilhelm af Neuburg, för hvilken utsigter ett ögonblick öppnat sig på den polska tronen.

Öfversigter och Granskningar.

Nyare text- och urkundspublikationer.

Åtskilliga arbeten af sådant slag ha redan i Historisk Tidskrift för 1881 blifvit utförligt granskade. Det återstår ännu ett och annat att omnämna.

Af **Svenskt Diplomatarium** från 1401 [1]) har andra delens andra häfte utkommit under hr C. SILFVERSTOLPES redaktion och omfattar i 283 nummer åren 1410 och 1411. Närmast föregående häfte utkom 1879, hela serien började 1875. Arbetet har sålunda fortskridit ganska raskt, och utg. hunnit öfver mer än hälften af den 20-årsperiod, som närmast lärer vara afsedd för offentliggörande. Man känner omfattningen af detta urkundsverk. När lektor C. G. Nordin 1783 uppgjorde planen till sitt stora »diplomatiska» verk, föreslogs bl. a. att utgifva särskilda serier af konungabref, statsakter, förordningar m. fl. dylika offentliga handlingar, särskilda för privata bref o. s. v. Planen saknade icke skäl för sig, ehuru vi visserligen icke skola underkänna dem, som gjorde att den icke blef fullföljd, ty huru ringa skörden af det förra slagets handlingar under många år skulle ha blifvit, framgår icke minst af föreliggande häfte. Undantaga vi fem frälsebref, är det sammanlagdt nio kungabref, som angå Sverige under dessa två års tid, på sin höjd ett par, som innehålla någon organisativ åtgärd. Man kan ej tänka sig större brist på centralisation, ett fullkomligare öfverlåtande åt de enskilde af hela samhällsutvecklingen, hvars spår följaktligen också gemenligen äro utplånade. — Bland mängden af privata bref med sina rika ort- och slägtupplysningar framstår annars en liten flock af urkunder af allmännare historiskt intresse. Den belyser följderna af den stora romerska skismen, sådana de sträckte sig äfven till norden, till synbar oro och förvirring för många. Dessa handlingar röra ett biskopsval i Strengnäs, men gifva, om än oafsigtligt, en inblick i tidsförhållanden och seder, som den samtida historiska litteraturen altför sällan skänker. Slutet vardt att man vädjade till »herrskapet», konung Erik och drottning Margareta. Att för öfrigt

[1]) Svenskt Diplomatarium från och med 1401 utgifvet af K. Riksarkivet genom Carl Silfverstolpe. Andra delen, andra häftet. Ss. 241—456. 4:o. Sthlm 1881.

närmare inlåta oss på häftets innehåll är ej här vår afsigt, helst det icke utgör något afslutadt helt.

De serier af **Adelns riksdagsprotokoll,** som på Riddarhusets bekostnad utgifvas, ha förra året ökats med två nya band. Det ena, sjunde bandets förra hälft af den äldre serien, behandlar den första riksdagen 1660 (i Göteborg); af den senare serien är det början af sjette bandet, som utkommit, omfattande protokollen för riksdagen 1731 [1]) Utgifvarne äro desamme som förut: frih. B. TAUBE och doktor E. V. MONTAN. Båda riksdagarna äro till sina hufvuddrag kända genom Carlsons och Malmströms skildringar. För kunskapen i detalj om det politiska lifvet, väl äfven om många af de talandes karakterer, liksom tidens ande, äro emellertid dessa numera för enhvar tillgängliga publikationer naturligtvis af mycket värde. 1660 års riksdag, under hvilken Karl X afled, märkvärdig genom öfverläggningarna om den aflidne konungens testamente, om krig eller fred, liksom genom den åter frambrytande striden mellan adel och ofrälse, var endast af kort varaktighet. Också upptages mer än hälften af bandet utaf bilagor, bland hvilka den utförligaste är Ehrenstens relation till ständerna om den aflidne konungens »consilier och actioner», den officiella framställningen af Karl Gustafs politik.

Protokollen för 1731 års riksdag, kanske den fredligaste under frihetstiden, äro så mycket vidlyftigare, svällande nästan ut öfver det lämpliga omfånget för ett band. De förete åtskilliga partier af intresse. Så öfverläggningarna öfver den nya lagen, som inleddes med ett kärnfullt tal af presidenten Cronhielm. Arbetet hade varit både »besvärligt och långvaraktigt», yttrade han bl. a., fastän verket ej var stort och vidlyftigt, ty kortheten var just det, »som särdeles förorsakat möda och omhugsande, ja så att man ofta har måst använda några timmars tid till att påfinna ett enda laggilt och lämpligt ord, eftersom det ock heter: lex brevis esto et imperiosa». Vid öfverläggningarna föredrogos särskildt häradshöfding Abrahamsons anmärkningar, som, utmärkta för en ovanlig frisinthet, dock i de flesta fall icke tyckas ha vunnit gehör. Betecknande nog var öfverläggningen om jagtprivilegierna, der två stånd stannade mot två. En bonde från Småland menade att det vore till skada för riket, om ej ungdomen finge vänja sig att bruka gevär »såväl i krigstider som eljest i anseende till odjuren». Öfverläggningen framkallade ett märkligt memorial af grefve Fredrik Gyllenborg om enigheten mellan stånden. Diskussionerna om öfverflödsförordningen — man tyckte det icke utan skäl vara hårdt att ens piga, om hon bure andra tröjor än af inhemskt reggarn och ull, skulle dömas till åtta dagars vatten och bröd, om riddarhusordningen, om spanmålshandeln och nederlagsfriheten, Horns och Gyllenborgs afskedsansökningar m. m. gifva

[1]) Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. Sjunde delen 1660. Förra riksdagen. 242 ss. 8:o. Sthlm 1881.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll från och med 1719. Sjette delen. Första häftet. 1731 års Riksdags-protokoll. 561 ss. 8:o. Sthlm 1881.

tidsbilder äfven af allmännare intresse, som det dock skulle blifva för långt att närmare ingå på.

Från Riksarkivet har, förutom nyss omnämnda häfte af Svenskt Diplomatarium, äfven utgifvits ett band **Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686,** under redaktion af hr arkivarien O. v. Feilitzen, utgörande andra seriens tredje band utaf »Handlingar rörande Sveriges historia»[1]) Det omfattar dels »Acta om kyrkoordningen 1650» från den då i Stockholm till kyrkoordningens öfverseende sammankallade kommitéen, dels Biskop Olof Laurelii kyrkoordningsförslag, som sedermera användes vid utarbetandet af 1686 års kyrkolag. I det sistnämda är äfven ett skolordningsförslag inryckt. De först meddelade protokollen redogöra utförligt för diskussionerna, bland hvilka särskildt förtjena framhållas de, som röra konkordieboken, hvilken i Axel Oxenstjerna fann en ifrig försvarare. Kommittéen räknade bland sina verldsliga medlemmar sådana män som Biörenklou, Stiernhök, Freinshemius och Loccenius.

En reflexion framställer sig här, dock ej så att förstå som skulle den innebära en förebråelse för uraktlåtenhet mot någon, hvilket vore obilligt, utan som ett förslag att taga i öfvervägande. Äfven hos oss göres, såsom redan af ofvanstående redogörelse framgår, mycket för utgifvande af urkunder. Men ju mera materialet växer, desto svårare blir öfverskådligheten, desto större anspråken, att den, som i alla händelser måste egna de meddelade handskrifterna ett ingående studium, gör användandet så mycket som möjligt underlättadt. Vid samlingar som vårt Diplomatarium, för att taga ett enda exempel, låter det sig näppeligen göra. Men om materialets beskaffenhet dertill ger anledning, torde en orienterande inledning vara till stor nytta. Man skall invända att urkundsutgifning är ett, användningen ett annat. Men utom det att utgifvarens eget intresse härigenom lärer ökas, är ingen närmare än han till ett sådant arbetes utförande, hvarigenom både tid och arbetskraft torde för många komma att besparas: något tillgodogörande af hela innehållet kommer naturligtvis icke i fråga, utan måste lemnas åt andra. Det faller af sig sjelft att materialet måste vara likartadt eller concentrera sig omkring ett visst ämne, men uti sådana fall har man utomlands redan länge sedan insett både nödvändigheten och nyttan af denna anordning. Ingen mindre än H. v. Sybel har senast tagit den i försvar i den preussiska landdagen.

År 1880 utkom första, 1881 andra bandet utaf ett **Bihang** till de af den nyss aflidne öfversten B. v. Schinkel samlade »Minnen ur Sveriges Nyare historia», under redaktion af hr S. J. Boethius i Upsala[2]). Ett tredje band lärer vara att vänta. Enligt företalet har ur v. Schinkels vidlyftiga samlingar hufvudsakligen utvalts original-

[1]) Handlingar rörande Sveriges Historia. Andra serien. Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Kongl. Riks-Archivet genom O. v. Feilitzen. II: 1. 490 ss. 8:o. Sthlm 1881.

[2]) Minnen ur Sveriges nyare Historia samlade och utgifna af B. v. Schinkel. Bihang, utg. af S. J. Boethius. I. IV + 394 ss. Ups. 1880. II, IV + 396 ss. Ups. 1881.

urkunderna, hvilka sålunda torde få anses till sin väsentligaste del ha blifvit offentliggjorda. De i de föreliggande två banden inrymda handlingarna omfatta åren 1770—1811. Flertalet utgöres af originalbref till åtskilliga furstliga personer i Sverige, Gustaf III, hertig Karl, Gustaf IV Adolf, Karl XIII, Karl Johan, äfvensom till Reuterholm. Något ljus torde härigenom falla öfver de Schinkelska samlingarnas ursprung. För öfrigt finnes en liten samling bref (fr. 1808 och 1809) till K. H. Posse, (vid vestra arméen) samt strödda bref till Engeström, Armfelt och dennes grefvinna m. fl. Några af dessa skrifvelser bära, i förbigående sagdt, karakteren af officiella rapporter, hvilka af ett eller annat skäl adressaten tyckes ha behållit.

Det väsentliga af innehållet i dessa bref torde väl vara tillgodogjordt i de Schinkelska Minnena. Tack vare de många ryktbara och lysande brefskrifvarne, äro dessa aktstycken icke desto mindre rika på intresse och ofta synnerligt underhållande. Vi framhålla ur första bandet Johan Gabriel Oxenstiernas bref 1788 till Reuterholm och hertig Karl samt de många rapporterna af Stedingk från Petersburg, isynnerhet vid tidpunkten för underhandlingarna om giftermålet mellan Gustaf Adolf och prinsessan Alexandra. Deras afbrytande till följd af Gustaf Adolfs envishet framkallade en allvarlig förstämning hos det ryska hofvet. Äfven uti andra bandet förekommer en rad rapporter från Stedingk, rörande bland annat den ryktbara broaffären 1802; märkligast äro dock brefven från nov. 1807 till febr. 1808, visande huru likt ett oundvikligt oväder det ryska öfverfallet drog sig tillsammans öfver Finland och ur planernas obestämdhet förvandlades till en fruktansvärd verklighet. Den långa depeschen af den 8 nov., om samtalet med Alexander, den korta men innehållsdigra af den 5 febr. borde varit tillräckligt upplysande för den svenske monarken, men den varnande stämman höjdes förgäfves. Brefven till öfverste Karl Henrik Posse, liksom fragmentet af Henning Wrangels journal 1808—09 angå anläggningarna till 1809 års revolution och den närmast följande upprörda tiden. Bland de öfriga äro Lagerbjelkes depescher från Paris åren 1810 och 1811, tiden för det andra tronföljarvalet och den nya brytningen med Frankrike, utaf stort och öfvervägande intresse, förträffligt skrifna som de äro.

Handlingarna äro, der de ej redan äro skrifna på svenska, öfversatta från franskan. Vi beklaga denna eftergifvenhet för ett högre bud. Innehållet måste alltid förlora i sin finhet vid en sådan öfversättning, äfven om vi ha alla skäl att antaga att sjelfva det hufvudsakliga är fullt tillfyllestgörande återgifvet. Den allmänhet, som läser dylika samlingar, är säkerligen också den, som icke är alldeles främmande för franskan. Nu kan man ej undgå att här och hvar sakna originalen, hvilkas språk stundom skymtar fram bakom öfversättningen, att tveka om den senare alltid återgifver de förras språk fullt exakt. Utg. har visserligen i svårare fall samvetsgrant meddelat den franska texten; strängare anspråk torde likväl ej der-

igenom tillfredsställas [1]). Som en verklig förtjenst erkänna vi deremot den noggranhet, hvarmed utg. meddelat när ett original förelegat eller en afskrift.

H.

Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade och utgifna af B. von Schinkel. Tolfte delen. **Karl Johan och hans tid** (1828—1844). Författad af Oscar Alin. Förra afdelningen (1828—1835). 292 + CIII ss. 8. Upsala. Victor Roos. 1881.

Det stora intresse, hvarmed allmänheten omfattade utgifvandet af de första delarne af de schinkelska »Minnena ur Sveriges nyare historia», synes hon ej i samma grad hafva visat för de senaste delarne af detta stora verk. Förklaringen härtill torde väl närmast vara att söka deri, att då de första delarne behandlade en af epokgörande historiska tilldragelser och starka politiska lidelser utmärkt tid, skildrade åter de senare en period, som, hur betydelsefull den än är för vårt fäderneslands inre utveckling, likväl erbjuder mängden af läsare färre intresseväckande historiska skildringar. Ett uppseende jämförligt med det t. ex. sjette delen, som behandlade 1812 års politik, väckte, har ingen af de följande kunnat framkalla. Detta har dock sin särskilda förklaringsgrund. Den sjette delen utkom samma år som konung Oskar I ingick novembertraktaten, d. v. s. vid en tidpunkt, då man ännu tyckte sig stå midt i dyningarna efter 1812 års politik. Men sedan efter åttonde bandets utgifvande, då döden ryckte pennan ur den förste bearbetarens flitiga hand, ett längre uppskof följde i utgifningen, kommo helt andra tidsförhållanden att inträda, och då de af C. J. Rogberg och J. Hellstenius författade delarne ändtligen efter långa mellanrum utkommo, följde allmänheten med vida större intresse pressens framställning af de samtida vigtiga på dagordningen stående frågorna inom eller utom landet än skildringarna af tilldragelserna under Karl XIV Johans regeringstid. Anmärkas bör äfven, att de schinkelska källorna flyta vida mindre ymnigt för åren efter Karl Johans tronbestigning än för de föregående, hvadan äfven materielet för framställningen af de senare årtiondena till största delen måst hemtas ur allmänt tillgängliga tryckta källor, hvilkas innehåll redan tillförne synts allmänheten bekant.

Emellertid äro de senare delarne af föga mindre vigt än de föregående. Den yttre politiken framträder visserligen här ej längre i förgrunden, men berättelsen om den mångsidiga inre fredliga ut-

---

[1]) Några franska fraser, som i första bandet meddelas, torde möjligtvis låta förklara sig på följande sätt: (s. 387, n.): »eller om hon af lydnad ser sig tvungen att taga en annan make, skall hon gerna på honom öfverlåta sin andel i familjeharmen»; (s. 388): »när de i retlig sinnesstämning förmåtts till mötet» (snarare än det i texten föreslagna). — Uttrycket s. 339, d. II, torde väl böra läsas coup-de-pied och öfverensstämmer då med den råa tonen, som råder i brefvet för öfrigt.

vecklingen har i sig sjelf naturligen ej mindre intresse än den om de våldsamma yttre skakningarna. De visa oss dessa delar, huru den allmänna uppmärksamheten, sedan det långvariga vapenbraket i århundradets början ändtligen tystnat, vände sig åt de många inre bristerna; huru det förvirrade penningväsendet, det tryckta näringslifvet, det tungt arbetande förvaltningsmaskineriet och det föråldrade representationssättet oafvisligen fordrade vidt omfattande åtgärder från statsmakternas sida, och huru som, i samband dermed, mellan dessa samma statsmakter de starka konstitutionela konflikter uppstodo, hvilka, fortfarande under större delen af Karl XIV Johans regering, först bragtes till sin spets vid 1840 års märkliga riksdag. Såsom hufvudpartiet i teckningen framträder regeringens kamp mot riksdagsoppositionen och pressen, eller med andra ord sammanstötningen mellan ett konservativt regeringssystem och de liberala tendenser, hvilka åsyftade att till fullt lif utveckla alla de frön till verklig konstitutionalism, som 1809 års lagstiftare nedlagt i de nya grundlagarne. Historien om konung Karl XIV Johans regering är företrädesvis historien om denna sammanstötning, som var oundviklig, all den stund det naturligen vid det nya statsskickets upprättande ej varit möjligt att på en gång och för alla tider noga afväga alla maktförhållanden, men ur hvilken emellertid de nya styrelsegrundsatser utgingo, i och med hvilka vårt konstitutionela lif inträdde i ett nytt skede.

Med synnerlig takt hafva författarne af de senare delarne behandlat hufvudpersonen under denna regering — konungen sjelf. Den apoteos af Napoleons besegrare och den svensk-norska föreningens stiftare, hvartill Bergman gjorde sig skyldig, fullföljes ej längre. Nog märkes granneligen, att arten af de källor den aktade gamle f. d. adjutanten hos Karl Johan samlat gifvit åt arbetet en viss officiel karaktär, men »minnena» hafva det oaktadt under sin fortgång blifvit något helt annat än äreminnen, och Karl Johans liksom hans regerings svaga sidor äro ingalunda fördolda. Så har verket mer och mer antagit karaktären af en politisk historia öfver Karl Johan och hans regering.

Den del af »Minnena», som här föreligger för anmälan i »Historisk Tidskrift», är tolfte delen, eller rättare förra afdelningen af denna del. Författad af docenten O. Alin, utmärker den sig för samma sorgfällighet i utarbetningen och noggranhet i sakuppgifter, som man finner i föregående historiska arbeten af denne författare. Ehuru innehållet hufvudsakligen utgöres af riksdagsförhandlingar, hvilka till följd af sjelfva sin beskaffenhet näppeligen medgifva någon större liflighet eller färgrikhet i skildringen, är framställningen i allmänhet ledig och flytande, om ock anmärkas kan, att knappheten i kapitelfördelning — hela bandet utgör blott tvänne kapitel — beröfvar läsaren de hvilopunkter, som vid studiet af ett arbete af sådan art äro väl behöfliga. Såsom källor har författaren företrädesvis haft att tillgå de digra riksdagsprotokollen. Deremot hafva de schinkelska samlingarna, som antagligen för den tid, hvarom här är fråga,

äro föga rikhaltiga, varit till mindre gagn, ja, de talrika diplomatiska aktstycken rörande Gustaf IV Adolfs sons prins Gustafs titel, hvilka såsom bilagor åtfölja boken, äro ej, såsom man kunnat vänta, meddelade efter afskrifterna i den schinkelska samlingen utan efter de officiela öfversättningar, som bilagts hemliga utskottets för 1829 protokoll. Dock finner man här och der en och annan vigtig uppgift lemnad af »Minnenas» samlare sjelf. Så bekräftar öfverste v. Schinkel, med relaterande af konungens egna ord till samlaren, att det i slutet af år 1829 cirkulerande och sedan flerestädes upprepade talet, att Karl Johan erbjudit oppositionschefen C. H. Anckarsvärd en plats i statsrådet, hade sin fulla riktighet, äfvensom att detta erbjudande förföll, då Anckarsvärd såsom vilkor för sitt inträde i statsrådet fäste dettas ombildning i liberal riktning. Så meddelar v. S. likaledes efter konungens egen uppgift, hvad man äfven trott sig veta förut, att den förlofning, som ingicks mellan prinsen af Vasa och prinsessan Mariana af Nederländerna, bröts icke minst genom svenskt inflytande; — konungen sjelf »hade användt en betydlig summa i och för denna sak».

Arbetets första kapitel skildrar den långvariga riksdagen 1828—1830. Att efter författarens utförliga framställning referera behandlingen af de vigtigare frågorna vid denna riksdag, såsom realisations- och myntfrågan, frågan om understödet åt Göta kanal, dechargefrågan m. fl., kan med det knappa utrymme, som står oss till buds, här så mycket mindre vara på sin plats, som behandlingen af dessa frågor redan tillförne torde vara i hufvudsaken bekant genom W. F. Dalmans »Anteckningar från våra ståndsriksdagar». Bland riksdagarne under Karl XIV Johans regering intager eljes denna riksdag en egen ställning. Oppositionen, som redan 1823 kunde visa sig i all sin styrka och som längre fram blef regeringen helt och hållet öfvermäktig, drog här det kortaste strået, hvilket visade sig redan vid utskottstillsättningen, hvarvid regeringens listor segrade. Till oppositionens svaghet bidrog icke minst den omständigheten, att hon för tillfället saknade en fullt lämplig ledare, ty den högt och med rätta aktade prosten grefve Schwerin hade med anledning af realisationsfrågan nu mer frånträdt oppositionen, och C. H. Anckarsvärd, som intog hans plats, saknade oaktadt all sin styrka i debatten en partichefs egenskaper. Deremot hade de ministeriela i friherre af Nordin och grefve Brahe synnerligen skicklige ledare. Också utföllo de vigtigare besluten i allmänhet efter regeringens önskan. Det från föregående riksdag hvilande förslaget om indragningsmaktens upphäfvande förkastades i sjelfva bondeståndet, der förra oppositionsmannen Longberg nu såsom talman gjorde regeringen stora tjenster. De häftiga utfallen mot regeringen i mötespassevolansfrågan ledde till intet. Decharge-frågan, hvilken oppositionen valt till sin pièce de résistance, medförde trots 1827 års stränga statsrevision och skeppshandelsaffären i det hela inga menligare följder. Anslagsfrågorna afgjordes hufvudsakligen efter regeringens önskningar. Och om äfven beslutet med afseende på myntbestämningslagen ej tilltalade ko-

nungen personligen, så gillades det dock af hans rådgifvare. Sålunda kunde konungen, då ständerna ändtligen i mars 1830 efter mer än sexton månaders samvaro hade slutat sitt värf, med all tillfredsställelse se tillbaka på deras verksamhet. Också hemförlofvade han dem med det berömmet att de »med fullt förtroende till sin konungs ledning tryggat sig vid hans grundlagsenliga tänkesätt.» Men var konungen tillfredsstäld, så var oppositionen det deremot ej, och den brist på hofsamhet, som regeringen under riksdagens fortgång lagt i dagen jämte det ej sällan klandervärda sätt hvarpå denna vunnit sina segrar, manade också oppositionen för framtiden till större ansträngningar och ökad vaksamhet. Störst visade sig missnöjet hos minoriteten inom bondeståndet, hvars talman ej sällan genom öfverrumplingar och propositionsvägran förstått genomdrifva regeringens vilja. Också kunde nog Anders Danielsson hafva skäl till de skarpa utfall han gjorde mot talmannen i det sarkastiska anförande, hvarmed han framträdde i bondeståndet i riksdagens sista timme.[1])

Af stort intresse äro de redogörelser författaren lemnar för frågan om Gustaf IV Adolfs sons prins Gustafs titel. De underhandlingar som fördes rörande denna sak kunna visserligen synas betydelselösa nog, men voro det ingalunda vid denna tidpunkt, synnerligen om man ser på den vigt Karl Johan personligen fäste vid desamma såsom afseende ingenting mindre än att skydda helgden af svenska folkets samhällsordning och dynastiens rättigheter. Redan vid riksdagens öppnande hade konungen förklarat sig ämna begära tillsättandet af ett hemligt utskott, såsom det troddes i syfte att för utskottet framlägga den diplomatiska korrespondensen rörande skeppshandeln, möjligen ock för att med detsamma öfverlägga om

[1]), Vi kunna ej motstå frestelsen att ur bondeståndets framför oss liggande protokoll såsom »en kulturbild» meddela ett utdrag ur detta på sin tid så uppseendeväckande anförande. »Stor har», säger Anders Danielsson, »utan tvifvel den skicklighet varit, som så kraftigt sammanhållit enighetsbandet inom detta stånd i alla de ämnen, der så mycket riksgagneligt blifvit en frukt af våra öfverläggningar. Och när allt bemödande varit förgäfves att leda det större antalet på vanlig väg till det mål, som fosterlandets bästa utmärkt, huru faderligt har icke, såsom t. ex. uti passevolansfrågan, den hejdande förmåga blifvit använd, som ligger uti ett afpassadt bruk af den konstitutionela rätten att »tillämpa grundlagarna» och vägra proposition! — — — — Så skola ock en dag, när Göta kanal hunnit fullbordas, kommande slägten, som beundra detta storverk, eller åtminstone ruinerna deraf, ej mindre beundra kraften af de ljusa åsigter, hvilka emellan första och andra behandlingen af detta ämne hos den lyckligen öfverståndna riksdagens bondestånd blifvit spridda med den oväntade verkan, att kanalen senare gången gick igenom. Så skall man minnas tryckfrihetens öde vid denna riksdag och ej glömma patrioten Longbergs bemödanden mot 1812 års inskränkning deri. Så skall man omtala förfarandet med den nya instruktionen för rikets ständers revisorer — så de lyckliga valen till utskott och deras förstärkningar. Och man skall veta att skatta den mannens värde, under hvars omsorgsfulla ledning sådana saker för sig gått. — — — —.»

Under uppläsningen af detta anförande — upplyser protokollet — hade flere ståndsledamöter begärt ordet, »men Anders Danielsson afvaktade icke hvad de hade att andraga, utan bortgick i samma ögonblick — — — hvarefter han icke vidare kom tillstädes.»

försvarsväsendet. Det var dock ej härmed som utskottet skulle taga befattning. Väl bekant är den uppmärksamhet med hvilken Karl Johan följde allt som stod i samband med det förra konungahuset, för hvars legitima rättigheter han hyste en skuggrädsla, som ej kunde annat än väcka den dåvarande generationens förvåning. Det är derför lätt förklarligt, att den svenska regeringen skulle med synnerlig oro mottaga rapporten, att prins Gustaf, som fått den österrikiske kejsarens tillstånd att ingå i österrikisk krigstjenst, i en i Wien utkommande militärkalender blifvit upptagen under titeln »prins af Sverige». Detta ledde imellertid för ögonblicket blott till en not från svenska regeringen till den österrikiska, innehållande en begäran, att den i fråga varande titeln måtte blifva ändrad eller borttagen i följande upplaga af kalendern, hvarmed saken tills vidare fick bero. Men allvarsammare blef det, då underrättelse ingick, att prins Gustaf skulle förlofvas med prinsessan Mariana af Nederländerna, äfvensom att prinsen i Holland bar titeln »prins af Sverige.» Nu fick den svenska diplomatien lif. Den svenske envoyén i Haag d'Ohsson måste i en formlig not, som inlemnades till den nederländska regeringen den 25 juni 1828, samma dag förlofningen egde rum, förklara, att prins Gustafs mottagande vid det nederländska hofvet under en titel, som i alla stater uteslutande förbehålles medlemmarne af den regerande dynastien, »ej kunde anses såsom annat än förnärmande den svenska kronans rätt och värdighet», hvadan d'Ohsson uttalade sin förhoppning att få till sitt hof öfverbringa en försäkran, att konungen af Nederländerna icke skulle såsom prins af Sverige erkänna en furste, hvilken enligt Sveriges rikes lagar och den offentliga rättens mest heliga grundsatser ej mera hade rätt att bära denna titel.» Sjelf sände Karl Johan personligen konungen af Nederländerna ett handbref i ämnet, men med allt detta lyckades man i hufvudsaken ej förmå konung Vilhelm af Nederländerna till något bestämdt löfte i titelfrågan, utan tycktes han häri vilja afvakta de öfriga makternas beslut.[1] Nu vände sig Karl Johan till Europas öfrige suveräner med begäran, att prins Gustaf icke af dem skulle benämnas med den ifrågavarande titeln. De fleste af desse visade sig äfven vilja tillmötesgå konungens önskan, men icke så kejsaren af Österrike, som gaf ett undvikande svar. Under flere månaders tid sökte den svenske ministern i Wien

[1]) De skrifvelser som vexlades mellan Karl Johan och konung Vilhelm äro märkliga nog. »Kan nederländska regeringen» — heter det i den svenske konungens skrifvelse — »som förvärfvat en plats bland verldens oberoende stater förmedelst kongressen i Wien och de händelser, som föregingo densamma, misskänna de rättigheter, som tillhöra en ryktbar nation, hvilken bidragit att bereda dess tillvaro? »Svaret låg nära till hands. Sedan konung Vilhelm afvisat påståendet, att Nederländerna först genom kongressen i Vien förvärfvat en plats bland de oberoende staterna, fortsätter han:

»Den hjeltemodiga svenska nationen har lika verksamt bidragit till Nederländernas sjelfständighet, som den kraft, som inom detta rike och af dess folk utvecklades under hösten 1813 samt bataljen vid Quatre Bras och slagtningen vid Waterloo medverkade att trygga Sveriges och Norges sjelfständighet och beståndet af E. M:ts tron.»

grefve Carl Gustaf Löwenhielm gång på gång aftvinga furst Metternich en bestämd förklaring i frågan, men lyckades blott erhålla mer eller mindre sväfvande försäkringar. Karl Johan var i högsta grad uppbragt vid tanken, att Österrike genom sin hållning närde den gustavianske pretendentens aldrig uppgifna tronanspråk. Att prins Gustafs förlofning inom kort bröts (24 nov.) ändrade ej hans uppfattning, att de redan inledda underhandlingarna i titelfrågan måste bringas till ett för Sveriges och hans egen värdighet tillfredsställande slut. Det tal, hvarmed han helsade det hemliga utskottet, hvars tillsättande han begärt just i och för denna sak och hvilket första gången sammanträdde i januari 1829, vitnade om den harm, som fylde honom. »Att stillatigande» — så föllo hans ord till utskottsledamöterna — »fördraga oförrätter af så svår beskaffenhet vore att glömma edra förfäders ära och att förtjena dessa oförrätters förnyande.» Och till v. Schinkel yttrade han ett par veckor senare med en värme, som kom honom att glömma hans år och den makt öfver hvilken han hade att förfoga: »Vi borde utrusta en eskader att afgå till Adriatiska hafvet, hota Triest och andra hamnar med bombardement, så vida icke hofvet i Wien respekterar våra rättigheter.» Men trots den ifver, med hvilken grefve Löwenhielm pådref underhandlingarna i Wien, dröjde det ända till den 5 maj 1829, innan furst Metternich lemnade det officiela meddelandet, att den omtvistade titeln, med hvilken prinsen hela tiden benämnts inom den österrikiska arméen, blifvit bortlagd och att prinsen i stället antagit titeln »prins af Vasa.» Med allt skäl uttalar herr Alin den förmodan, att den ifver, hvarmed Karl Johan fullföljde denna i sig sjelf så obetydliga sak, var framkallad af önskan att begagna detta tillfälle till att hos de europeiska makterna reparera den afbräck hans anseende lidit genom eftergifterna i skeppshandelsfrågan.

Tidskiftet 1830—1834 är jämförelsevis mer knapphändigt behandladt. Författaren redogör visserligen för Karl Johans ställning till julirevolutionen och den polska resningen, för åtgärderna för verkställigheten af realisationen, för tidningspressen och agitationen i representationsfrågan, hvilken sistnämnda nu med anledning af det af Anckarsvärd och Richert utarbetade förslaget till en ny representation gjordes till en af dagens brännande, men utan tvifvel har mången med anmälaren vid genomläsandet af de sidor författaren egnat åt dessa ämnen väntat sig finna en utförligare, på nya källor grundad framställning af denna af en stor politisk lifaktighet kännetecknade tid. Med all varsamhet har författaren yttrat sig om det s. k. Braheväldet och »kamarillan», hvarom för öfrigt de schinkelska samlingarna synas hafva iakttagit en fullständig tystnad. Af det sätt hvarpå Crusenstolpe tecknats (sid. 216) torde mången ej känna sig tilltalad. Den hämdlystna skildrarens ockrande på skandalen kan och vill väl ingen försvara, men hans betydelse för den tidens historia är emellertid så stor, hans skriftställartalang så öfverlägsen, att han väl alltid kommer att intaga en framstående plats bland männen från Karl Johans dagar, hvadan

ock författaren ej borde inskränkt karakteristiken af hans verksamhet och person till ett blott citat af Geijers hänsynslösa recension i Svenska literaturföreningens tidskrift, utan äfven deri inrymt ett erkännande af hvad hos honom verkligen fans framstående — möjligen ock ett medgifvande, att hans harm i ett och annat afseende är förklarlig.

I arbetets senare del lemnar oss författaren en utförlig skildring af den märkliga urtima riksdagen 1834, hvilken regeringen fann för godt att sammankalla med anledning af förslaget till en ändring af den 72:a paragrafen i regeringsformen, enligt hvilket riksbanken skulle ställas under konungens och ständernas gemensamma lagstiftningsrätt. Regeringen hade nu ej längre i sin makt att leda ständerna, dit hon ville. De väckelser julirevolutionen och agitationen i representationsfrågan gifvit jämte erinringarna från den förra riksdagen och tidningspressens eggelser hade burit frukt. Oppositionen segrade vid utskottsvalen i borgare- och bondeständen, ja, till och med i preseståndet, hvilket kanske aldrig hvarken förr eller senare haft att förete en så glänsande rad af utmärktheter som vid denna riksdag. Det kan sålunda, fastän majoriteterna vid denna tidpunkt ännu ej kände konsten att från utskotten helt och hållet utesluta motsidans män, icke förvåna, att regeringen under riksdagens fortgång led det ena förödmjukande nederlaget efter det andra. Så i öfverläggningarna om »72:an» och det förslag till lag för banken som regeringen uppsatt i samband med den föreslagna förändringen af denna paragraf, så i voteringarna i förstärkt statsutskott hösten 1834. »Att det gick derhän, dertill torde, säger författaren, regeringen sjelf varit skulden, ty med mera förutseende och förmåga af initiativ, med större klokhet och kraft å hennes sida, hade det kanske i åtskilligt gått annorlunda.» Men det åsyftade målet — att framtvinga en ministärförändring — vann oppositionen ej.

Vi sluta här vår kortfattade anmälan af herr Alins värdefulla arbete, under uttalande af den förhoppningen, att tid måtte stå författaren till buds att inom kort kunna offentliggöra äfven tolfte delens senare afdelning, som kommer att innehålla en teckning af 1840 års riksdag äfvensom en öfversigt af Sveriges inre utveckling under senare delen af Karl Johans regering. Dermed skulle »Minnena» vara afslutade, och dermed skulle äfven den gamle adjutanten hafva fullbordat ett förtroendevärf, hvilket han utfört såsom det höfts både den forne medlemmen af Karl Johans »famille militaire» och den för fäderneslandets häfdekunskap varmt nitälskande samlaren.

T. Säve.

Georg Adlersparre, en historisk karaktärsbild af Dr OTTO SJÖGREN. (Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter, utgifna af Stiftelsen Lars Hiertas minne, 2). 143 ss. 8:o. Stockholm. Samson & Wallin. Pris 1 kr. 75 öre.

Georg Adlersparre tillhör genom sin lifsgerning och sin storslagna personlighet vårt fäderneslands yppersta minnen från senare tider, men han står derjämte äfven med afseende på syften och sträfvanden nära den man, efter hvilken »Stiftelsen Lars Hiertas minne» blifvit uppkallad. Mellan den fräjdade revolutionschefen, hvilken först med pennan sökte bana en väg för en offentlig diskussion öfver allmänt medborgerliga ämnen, innan han med svärdet nedbröt enväldet och derigenom möjliggjorde 1809 års statsskick, och den bekante tidningsmannen, som gjorde den fria pressen till en makt i samhället och dermed kanske mer än någon annan svensk man bidrog till, att det nya statsskicket blef konstitutionelt äfven i tillämpningen, är likheten i lefnadsmål och lefnadsbedrifter ganska stor. Det var derför en lycklig tanke hos redaktionen af ofvannämnda monografier att välja Georg Adlersparre till föremål för den minnesteckning, som börjar den svenska biografiska serien af utmärkta personligheter.

Minnesteckningens författare har synbarligen behandlat sitt ämne med all förkärlek. Dr Otto Sjögren eger en mindre vanlig förmåga att begränsa sitt ämne, en ledig af ädel lyftning mäktig stil och dertill, hvad för en minnestecknare är af stor vigt, en varm medkänsla för skildringens föremål, hvarigenom han ock med lätthet drager läsaren med sig. Emellertid kan det sättas i fråga, om ej denna medkänsla här stundom varit lifligare än fullt förenligt varit med uppgiften att lemna en ej mindre opartisk än anslående skildring af partimannen.

Vare det långt ifrån oss att vilja förringa betydelsen af Adlersparres lifsgerning eller att nedsätta hans ovanliga egenskaper, men betona måste vi dock, att det varit önskligt, att författaren mer än som varit fallet framhållit äfven hans svaga sidor. Bland dessa var en öfverdrifven misstänksamhet den mest i ögonen fallande, och visst är, att denna misstänksamhet ej sällan vilseledde den eljes så klarseende och ädelsinnade fosterlandsvännens uppfattning af personer och förhållanden. Hans vän och frände E. G. Geijer kände honom synnerligen väl och det må derför tillåtas oss att erinra om Geijers omdöme om honom, hvilket bör ega all auktoritet. »Han hade», säger Geijer», inga *uthållande* egenskaper för en första plats och kände det. Af nödvändigheten framkallad på en sådan, ren och oförvitlig i en brytning, som pröfvar menskliga passioner, lemnade han gerna *verkligheten* af en sådan plats. *Skuggan* förföljde honom. Med en stor och verklig resignation i det hufvudsakliga, sträckte han den ej till småsakerna, tålig i det stora, otålig i det lilla. Han lyssnade ur sin vrå, om man erkände hans värde. Liksom han dolde en verklig kraft under en dels naturlig dels antagen tröghet, så dolde

han äfven en eldig orolig känsla, som gjorde honom misstänksam under en yta af skämt, som ej alltid var det bästa, och blef slutligen, missnöjd och missmodig, och, såsom han trodde, glömd, en *mauvais plaisant* äfven med sitt eget rykte»[1]). Denna misstänksamhet, om hvilken Geijer talar, visar sig i ej ringa grad i flera af hans starkt färglagda bref och öfriga skrifter liksom äfven i sonen K. A. Adlersparres skrifter, i hvilka denne närmast sökte med sonlig pietet värna fadrens minne, men i hvilka han väl äfven gjorde sig till ett eko af fadrens tankar. Det synes oss derför som om minnestecknaren bort med skarpare kritik hafva begagnat dessa källor, liksom han äfven mer än som skett bort hafva lyssnat till hvad Adlersparres motståndare — de så mycket förkättrade gustavianerne inclusive — torde hafva haft att säga. Hade så skett, skulle, för att taga ett exempel, författaren ej upprepat de gamla adlersparre-mannerheimska misstankarna, att kronprinsen Karl August blifvit förgifven, hvilka efter dr Amnéus' grundliga undersökningar i ämnet ej vidare bort återkomma, hälst som sedan dess intet nytt stöd för desamma kunnat företes. Då hade kanske äfven skildringen af Adlersparres åtgöranden i Stockholm efter den 13 mars, hvarvid han i allmänhet nog mycket hade sin egen trygghet för ögonen, af hans ställning till Adlercreutz och tillsättningen af befälhafvare för den sorgligt minnesvärda expeditionen till Vesterbotten, samt af hans förhållande till Virsén och statsrevisionen 1827 erhållit en något förändrad färgläggning.

Några observanda vid en och annan af författarens sakuppgifter torde det tillåtas rec. att framställa. Förf. redogör sid. 14 för expeditionen mot Davidstad under 1790 års finska fälttåg och Adlersparres förhållande dervid. Enligt denna framställning, som för öfrigt ej rätt stämmer med källan — antagligen Armfelts sjelfbiografi — skulle dåvarande ryttmästaren Adlersparres förtrupp utgjort tre regementen, hvilket låter högst osannolikt. Enligt J. Mankell, »Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria», sid. 520, utgjorde det rekognosceringsparti, som vid detta tillfälle stod under Adlersparres befäl, af 50 lifdragoner och 240 man infanteri, och det var med denna styrka han på återvägen vid Niveri blef afskuren af ryssarne, hvarvid han sjelf jämte 82 man tillfångatogs. Enligt K. A. Adlersparre skall en af G. Adlersparre egenhändigt uppsatt berättelse om denna affär förvaras i Lunds bibliotek (K. A. Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, sid. 105), hvari Armfelt, som anbefalt expeditionen, fritages från beskyllningen att hafva varit orsak till olyckan — hvilken beskyllning åter förf. sid. 13 synes vilja godkänna.

[1]) Erik Gustaf Geijers samlade samlade skrifter, I, 8, 133. Geijer tillägger: »Vi vilja ej uppehålla oss vid de kända temligen oskadliga bevisen af denna lust eller olust ur hans senare dagar. Vi vilja ej försvara dem; men — *quand même* — han har för stora förtjenster om sitt fädernesland, att ej mycket skulle honom förlåtas. Georg Adlersparre var ingen man af första ordningen, men han var en; och det blad han eger i Sveriges historia, skall hvarken han sjelf eller någon annan rycka dädan».

Sid. 63 upprepar författaren den ofta framstälda uppgiften, att försök gjordes, då underrättelsen om vestra arméns uppbrott mot Stockholm ankommit till hufvudstaden, »att med maktspråk lägga beslag på bankens valutor». Rec. känner ej, hvarpå denna, äfven i våra skolböcker framstälda uppgift grundar sig. Hvad som möjligen kunnat inträffa, om ej Gustaf IV Adolfs arresterande mellankommit, ligger inom gissningens område. C. D. Skogman, som i sina »Anteckningar om rikets ständers bank», II, sid. 4, omnämner det gängse talet, att konungen velat bemäktiga sig banken, vet ej af något annat maktspråk, än att en af M. Rosenblad kontrasignerad kungl. skrifvelse den 13 mars kl. 8 på morgonen, då konungens arresterande redan var beslutadt, öfverlemnades till bankofullmäktige, i hvilken skrifvelse konungen med anledning af behofvet af penningar till befrämjande af nödiga anstalter till lugnets återställande *anmodade* bankofullmäktige att »dertill försträcka oss och kronan penningar till så stort belopp, *som I möjligen sen Eder kunna förskjuta*». I formelt hänseende skiljer sig den kungliga skrifvelsen föga från den skrifvelse, som efter statshvälfningen i samma syfte den 20 mars afgafs till bankofullmäktige af riksföreståndaren hertig Karl. Stödjande sig på sina instruktioner vägrade bankofullmäktige att på annat sätt understödja konungen med det äskade penningeförskottet »än i den väg riksdiskontverket företedde».

Vid redogörelsen för konstitutionsstriden vid 1809 års riksdag eller tvisten om principen »konstitution först och kung sedan», hvarvid Adlersparre lyckades stämma hertigen till förmon för sin åsigt »kung först och konstitution sedan», uppgifver förf. sid 82 i öfverensstämmelse med Schinkel-Bergman, att då varande öfversten Skjöldebrand i sällskap med landtmarskalken M. Anckarsvärd aftonen den 8 maj begaf sig till hertig Karl och förmådde honom att frångå sin första uppfattning, d. v. s. att medgifva, att ständerna finge utarbeta grundlagen, innan konungavalet skedde. Anckarsvärd har sjelf för sin minnestecknare i Svenskt biografiskt lexikon, nya följden, förklarat, att han aldrig haft något samtal med hertig Karl i sällskap med Skjöldebrand (Biogr. lex., nya följden, I, 165).

Med ädel värme rentvår förf. Adlersparre från partifiendernas insinuationer, att han skulle haft någon andel i fersenska mordet eller att han skulle önskat en fortsättning på denna illbragd. Rec. tror, att det knappast varit behöfligt att fria Adlersparres minne från dessa angrepp, ty näppeligen kan väl numera någon med kännedom om Adlersparres upphöjda personlighet föreställa sig, att han sjelf haft sin hand med i det sorgliga uppträdet eller att han skulle önskat en fortsättning på ogerningar af denna art. Svårare torde det vara att fria Adlersparres partivänner i Stockholm från anklagelsen att hafva velat, genom att i Fersens person skymfa högaristokratien och gustavianerna, göra dessa sina motståndare maktlösa vid ett följande tronföljareval — men detta hör ej hit. Men då författaren visar, hvilket vilseledande citat man gjort af Forsells bref om tilldragelserna i Stockholm den 20 juni 1810 (sid. 108), gör han

sig sjelf skyldig till en anmärkning för ett vilseledande citat. Adlersparres svar på Forsells bref lyder enligt förf.: »Jag tackar er oändligt för de detaljer ni gifvit mig om ifrågavarande dags uppträde. Gif mig flere dylika bref». Orden innehålla, säger författaren — och vi äro ense med honom deri — endast en tacksamhetsbetygelse för ett utförligt upplysande bref samt en önskan att få flere sådana. Men dessa ord skall nu Svederus, som i sitt arbete »Sveriges krig och politik åren 1808—1815» behandlat denna tid, hafva förvridit. »Svederus», säger förf. sid. 109, »förvrider det enkla faktum i fråga om brefvet till Forsell derhän, att Adlersparre skulle hafva efter läsningen deraf *utropat:* »Mer af den sorten!» Men detta är icke i öfverensstämmelse med ordalydelsen hos Svederus i det anförda arbetet, hvarken i den svenska upplagan, I, 87, eller i den omarbetade tyska upplagan I, 94. Hos Svederus står: När Adlersparre, då blifven landshöfding i Mariestad, erhöll bref om dessa uppträden, svarade han: »Mer af den sorten!» Det af författaren kursiverade ordet »utropat», som gifver en helt annan mening, finnes ej hos Svederus.

Utom de talrika vidlyftiga tryckta källorna äfvensom åtskilliga bref från G. Adlersparre på Kongl. Biblioteket har författaren haft att tillgå samlingar af bref från och till Adlersparre, som förvaras inom den Adlersparreska slägten dels i Stockholm dels på egendomen Gustafsvik i Värmland. Utrymmet har ej medgifvit författaren att i form af bilagor meddela de vigtigare af de otryckta af dessa bref, hvarigenom hans arbete naturligen skulle erhållit ett ökadt intresse. Några märkligare uppgifter i sak, än som redan äro kända, torde dock dessa otryckta dokument näppeligen lemna.

Med ofvanstående obetydliga anmärkningar hafva vi på intet sätt velat förringa värdet af författarens i så många hänseenden förtjenstfulla monografi. Vi önska tvärtom, att författaren, som nyligen i minnesteckningen öfver Grevesmöhlen i »Ny svensk tidskrift 1881» lemnat en intressant skildring af ställningar och förhållanden i början af detta århundrade, ville genom flere karaktärsbilder af samma art lemna oss nya bidrag till historien om ett vigtigt tidskifte, för hvars fullt opartiska skildrande tiden nu, sedan 1809 och 1810 års upprörda partilidelser för länge sedan lagt sig, väl kan anses vara inne.

T. S-e.

Ur Svenska hofvets och Aristokratiens Lif. Skildringar hemtade i arkiven på Säfstaholm, Eriksberg, Sjöholm och Brokind med flera enskilda och offentliga samlingar af Arvid Ahnfelt. I—IV. Stockholm, Lamm, 1880—1881. Pr. tills 14,50.

Detta samlingsverk, som utgöres af memoarer och bref från historiska personer, torde vara berättigadt att omnämnas i Historisk Tidskrift. De skildringar, herr A. här meddelar, äro till aldra största

delen hemtade ur enskilda arkiv, med hvilkas samlingar äfven den historiska tidskriften emellanåt sysselsätter sig. Utan tvifvel är det en synnerligen stor förmån, att dessa arkivs egare med det välvilligaste tillmötesgående upplåta sina samlingar åt forskare, som sedan i sin ordning blifva i tillfälle att derur meddela åt allmänheten ett och annat af intresse. Men naturligt är, att i dessa enskilda arkiv mycket af ringa eller intet värde finnes blandadt med verkliga historiska skatter. Familje-papper, stundom af förtroligaste art, brefvexlingar, som aldrig hade blifvit skrifna om de resp. korrespondenterne kunnat ana, att dessa skulle falla i händerna på obehöriga forskare i framtiden — den, som kastat ett öga på t. ex. det stenbockska arkivet, medan det ännu förvarades på Thorsjö, kan härom vittna —, till och med politiska bekännelser, meddelade åt personer, som försummat att, i öfverensstämmelse med grannlagenhetens fordringar, behålla hemligheterna för sig sjelfva och dölja dem för en forskningslysten efterverld, allt detta påträffas ofta vid sidan af rent historiska akter, som förgäfves efterletas i statens samlingar. Då nu förhållandet är sådant, sättas ock smaken och grannlagenheten ofta på större prof vid forskningarna i de enskilda arkiven än i de offentliga. Hvad särskildt angår s. k. memoarer, fordras det icke ringa historisk urskiljning, för att afgöra hvad som bör och hvad som icke bör publiceras. Det lär icke falla någon in att förneka historiska memoarers värde; i dem ljuder en röst, hvilken, likasom genom en af nutidens snillrika uppfinningar, talar direkt till oss genom afståndet af långa tider. Detsamma kan sägas äfven om enskilda brefvexlingar. Den, som vill företaga sig deras offentliggörande, bör skrida till sitt verk med ett klart begrepp om det dryga ansvar, han ikläder sig; vore han dertill genomträngd af den känsla, som kallas pietet för hvad som verkligen är och bör vara våra minnen, tro vi det icke skulle skada hans förehafvande. Det fordras alltid en viss grad af dristighet för att med sjelftagen rätt för alla tider upprepa ord, dem sagesmannen måhända ville hafva osagda, eller att åter söka väcka upp känslor, som redan skattat åt förgängelsen. Vår tid är icke så nogräknad i detta fall; hittills har det dock varit mindre inom historiens än inom litteraturhistoriens område man funnit de tydligaste bevisen på huru oförsynt man i våra dagar handskas med store mäns goda namn och rykte. Med den litterära qvarlåtenskap, våra snillen icke velat fästa vid sitt minne, blifver detta nu icke sällan fläckadt. Man kallar detta att arbeta i litteraturhistoriens tjenst. Misstaget sker ofta på god tro af verklige vänner till vår litteratur. För historien kan den litterära affärsverksamheten komma att medföra samma slags våda.

Att det är herr Ahnfelts ifrågavarande publikation, som kommit oss att yttra dessa ord, beror derpå, att han i de utgifna fyra delarne deraf icke alldeles öfvertygat oss om att han eger nog smak eller grannlagenhet för att på ett tillfredsställande sätt utföra ett dylikt arbete. Samlingen innehåller många läsvärda och intressanta delar, men då tillgången på material synes vara så rik, förvånar det

oss att han lemnat plats för sådana obetydligheter som t. ex. åtskilliga småsaker i slutet af häftena. I första häftet eger afdelningen »ur Marianne Ehrenströms hågkomster» det största intresset; andra häftet upptages till största delen af hofmarskalken Nauckhoffs memoarer, det tredje likaledes af friherre J. af Nordins hofkrönika och det fjerde af diverse mer eller mindre obetydliga bidrag bland hvilka dock afdelningen V, »Från hertigen-regentens och Gustaf IV Adolfs dagar», är af verkligt intresse.

De tvenne förnämsta bidragen utgöras sålunda af Nordinska krönikan och Nauckhoffs memoarer. Den förra läses med nöje, ehuru det är något djerft af utg. att ställa den i jämförelse med t. ex. Grimms litterära korrespondenser (III, 3.). En stor del af de här meddelade nyheterna för dagen påminna till den grad om dem, som påträffas i de samtida tidningarna, att, då, såsom på vissa ställen inträffat, luckor förefinnas i originalet, utg. kunnat i icke ringa mån fylla dem med utdrag ur dessa. Men det är ju en fördel att erhålla dessa notiser samlade och dessutom innehåller denna s. k. hofkrönika äfven andra läsvärda och underhållande skildringar från en tid, som synnerligen väl lämpade sig för hofsqvaller. Det hade kunnat vara af intresse att veta hvem författaren var. Utg. synes icke hafva brytt sig om några undersökningar i detta fall, ehuru en och annan fingervisning förekommer i sjelfva »krönikan» och vi anse att de kunnat leda till önskadt resultat.

Om Nauckhoffs memoarer yttrar utg. att »några utdrag» offentliggjorts af Aug. Blanche i Illustrerad Tidning 1857. Verkliga förhållandet härvidlag är, att dessa s. k. utdrag genomgingo hela 1858 års och en del af 1859 års Illustrerad Tidning. Vidare torde anmärkas, att i dessa återfinnas skildringar, som A. utan känd eller giltig anledning uteslutit. Hela samlingen lär hafva stått Crusenstolpe till buds. Hvarken han eller Blanche ville offentliggöra den i dess helhet. Detta har icke heller nu skett, ty utg. säger sig hafva gjort uteslutningar för att icke »onödigtvis såra någons känslor». Skriften är så full af hätska utfall mot den konung, i hvars hoftjenst Nauckhoff tillbragte en stor del af sin lefnad, att vi beklaga det icke uteslutningarna blifvit talrikare. Teckningarna af andra personer deremot äro ganska väl gjorda. Man hade haft rätt att fordra, att, då utg. en gång fattat det ganska djerfva beslutet att publicera dessa memoarer, han åtminstone icke fritagit sig sjelf från skyldigheten och mödan att, såsom det vanligen sker i dylika fall, i en inledning hopsamla upplysningar om deras författare. Att detta icke skett är ej blott en ofullständighet, som det stått i utg:s eget skön att afhjelpa eller ej, det är en pligt, han lemnat ouppfyld. Visserligen blifver läsaren, då han i början af dessa memoarer får höra deras författare i bannande ordalag fara ut mot sin fader eller skildra ganska osmakliga familje-interiörer, icke särdeles benägen att hysa aktning för honom, men detta gör icke tillfylles; andra bevis på förf:s tvetydiga karaktär hade icke blott kunnat utan äfven bort af utg. samlas, innan han gjort sig till ett språkrör för dennes lidelse-

fulla utgjutelser, efter som dessa nödvändigt skulle återuppväckas ur en välförtjent glömskas graf.

Nauckhoff var en man med godt hufvud, derföre äro hans memoarer mångenstädes underhållande, men utan egentlig bildning, derföre äro hans uppfattningar ofta särdeles ytliga. Man läse t. ex. hans yttranden om Norge. De hufvudsakliga anledningarna, som, enligt hans utsago, skilde Karl Johan från sitt svenska folk, var, utom hans obekantskap med svenska språket, dels den »brist på nitälskan för osminkad sanning», som skulle hafva förefunnits hos de mera betydande personerna vid hans sida, dels konungens begär att förvärfva fasta egendomar. Serviliteten, om den ock hos några fans, var dock ingalunda så allenaherskande som här säges. Ett annat memoarverk från samma tid, det Schinkel-Bergmanska, har i sitt Bihang börjat meddela ovederläggliga prof på ganska stor frimodighet och ärligt tal inför denne furste. (Man läse t. ex. riddarhussekreteraren Silfverstolpes promemoria af 1811, som åtföljde den franska öfversättningen af 1809 års grundlagar.) Hvad konungens begär att förvärfva fasta egendomar angår, är det knappast troligt, att Nauckhoff varit okunnig om att Karl Johan med deras inköp ofta hjelpte de förre egarne ur ganska svåra trångmål. I allmänhet synes konungens hela karaktär hafva för Nauckhoff varit en olöslig gåta; detta har dock icke hindrat honom att bedöma den med en lika tydlig som oförklarlig illvilja.

Såsom vi förut antydt, hafva herr A:s åtgärder i och för denna publikation inskränkt sig dertill, att han afskrifvit, hittat på lockande, stundom något oegentliga rubriker, i viss mån ordnat och utgifvit. Hvad afskrifningen, det vigtigaste momentet, angår, har den skett temligen slarfvigt. Vi hylla gerna den åsigt, att ett arbete bör bedömas efter sina förtjenster, ej efter sina fel och alldraminst efter sina tryckfel, men då man särskildt här har svårt att med originalen jemföra herr A:s upplaga och ofta påträffar i ögonen fallande felaktigheter, har det sig icke så lätt att hysa tillit till det hela. Vi behöfva här icke yttra oss vidlyftigt, helst kritiken redan förut ingalunda varit blind för dylika fel i herr A:s talrika publikationer, men alldeles utan bevis vilja vi dock icke lemna våra ord. Del I, sid. 179 låter utg. oanmärkt passera Marianne Ehrenströms notis om att Leopold den 8 Nov. 1830 insjuknat. Såsom bekant är afled L. den 9 Nov. 1829. Del IV, sid. 96 låter han J. G. Oxenstjerna förtälja att, då under 1788 års sjökrigshändelser svenska och ryska flottorna möttes, »sände hertigen att begära *soldater* så väl för sig som för svenska flaggan»(!) Berättelsen gäller naturligtvis den väl kända tilldragelsen, då hert. Karl fordrade *salut* af den ryska flottan, hvarom äfven talas ett stycke längre ned på samma sida. Samma del, sid. 100 står att läsa: »konungen (Gustaf III under finska kriget) berättar sjelf mycket, men hör gerna andra och i synnerhet om man kan omtala det som roar, då han sjelf ej berättar *svineusa* saker.» Detta af oss kursiverade vulgära uttryck, från långt senare datum, har utg., lustigt nog, insatt i st. f. ordet *serieusa*, hvilket senare ord

fordras för att göra meningen icke blott riktig utan begriplig. Samma del, s. 153 låter herr A. rikshistoriografen And. Schönberg tala om sina »historiska bref om *franska* regeringsättet», liksom om utg. förlorat ur minnet dennes gamla bekanta svenska historieverk.

Med afseende på det värde, ett arbete sådant som det föreliggande kan och bör ega, är det att önska och hoppas, att utg. vid dess fortsatta utgifvande ville använda större omsorg och noggrannhet samt vid valet af bidrag ådagalägga finare smak och större takt, förutan hvilka en dylik samling lätt nog kan sjunka ned från de historiska memoarernas klass till — kolportör-litteraturens.

° ° °

Om Noraskog. Äldre och nyare anteckningar utgifna af JOH. JOHANSSON, II. Häft. 1. Stockholm 1881.

Första delen af detta arbete utkom år 1875 och omfattade hufvudsakligast en gammal, uti bergmästarearkivet på Knutsberg förvarad beskrifning öfver Nora bergslag, författad år 1784 af dåvarande bergmästaren Erik Bergenschöld. Det var sålunda icke något resultat af utgifvarens egna forskningar som då lemnades i allmänhetens händer; men de sakrika upplysningar, hvilka dels i inledningen, dels såsom förklarande anmärkningar af honom meddelades, gåfvo berättigad anledning, att mera omfattande bidrag till belysande af denna bygds historiska och ekonomiska förhållanden framdeles kunde motses, och — såsom af föreliggande häfte synes — detta hopp har icke svikits.

En beskrifning öfver Nora Bergslag »i sitt ämne och uppodling», företagen med tillbörlig grundlighet och omsigt kan och bör blifva af stort intresse. Man känner ännu alltför litet om tillståndet i äldre tider uti den norra hälften af Örebro län, hvilken långt in på 1500-talet till största delen upptogs af stora skogar och folktoma obygder, samt emot norr och vester ännu saknade bestämda gränser. Odlingen faller här till största delen inom den tid, för hvilken vi ega säkra urkunder och kan således på många trakter spåras ifrån sin första början. Den andel häruti, som belöper på de öfver Ålands haf och Qvarken invandrade och öfver skogsbältet emellan Vestmanland och Dalarne emot Vermland och Norge småningom framryckande finnarne, är särskildt förtjent af en närmare undersökning, som bör lemna ett rikt utbyte, och en historisk framställning af bergsbrukets utveckling samt det här länge försummade jordbrukets stora framsteg under innevarande århundrade, erbjuda icke mindre rika tillfällen till intressanta meddelanden.

Noraskogs anor stiga utan tvifvel upp till hednatiden, ehuru man ännu icke lyckats uppvisa några större graffält eller andra minnesmärken från denna tid, och jordfynden — en och annan stenyxa oberäknad — äro ännu mindre upplysande. Såsom kristen bygd med

egen kyrka och prest, samt en icke så ringa befolkning framträder Noraskog redan år 1314, men odlingen har efter all sannolikhet icke varit synnerligt vidsträckt och, ett och annat nyhemman eller torp högre upp i skogarne oberäknadt, begränsad till sluttningarne omkring de sjöar och vattendrag, som närmast omgifva den nuvarande bergsstaden. Vid denna tid och ännu inemot slutet af medeltiden fans emot vester ingen kyrka förr än vid Klarelfven [1]), och mot norr icke heller någon förr än i Dalelfvens floddal. Der vi nu möta leende bygder med rik odling och rörligt lif, funnos då endast ödeskogar, hvarest de biltoge och fredlöse sökte skydd för lif och egendom undan lagens och blodshämndens straffande arm, samt af nödtvång gjordes till nybyggare.

Mot öster och söder var afståndet från mera odlade trakter icke så långt. Kil i Närike var närbeläget och Linde, som visserligen först 1383 möter i bevarade handlingar, kan ej gerna vara yngre än Noraskog. Men dessa två socknar voro också under hela medeltiden de enda uti de vidsträckta bergslag, som af dem fått sitt namn. I båda dessa socknar är det antagligt att jordbruket gått före bergsbruket, ty om också här likasom flerstädes i Närike beredningen af osmundsjern vid primitiva blästerverk länge idkats såsom hemslöjd, så torde dock någon egentlig bergshandtering, grundad på grufbrytning, icke hafva förekommit tidigare än emot slutet af 1200-talet, åtminstone finnas inga handlingar, som vitna derom, och allt tal om hednagrufvor lemna vi — i likhet med författaren — alldeles åsido. Hvilka och hvadan komne de varit, som här gifvit lif åt bergsbruket, veta vi icke, men, hvad särskildt Noraskog angår, saknar det antagandet ej sannolikhet att jernhandteringen här först idkats af invandrare från Närikes vestra berg, hvilket efter alla anledningar att döma är äldre än de norra bergslagen.

Men månne man häraf får anse Noraskog såsom urgammal Närkesbygd? Författaren synes hylla en sådan åsigt och stöder den på det nära granskapet och den omständigheten att Noraskog under hela medeltiden nämnes i samband med Närike samt tillhörde Strengnäs stift. Detta är en sanning, likasom att bygden lydde under häradshöfdingens i Vestra Tredingen af Närike jurisdiktion. Men för den första befolkningens Närikiska ursprung är detta dock icke fullt bevisande. Af socknens förläggande till Strengnäs stift kan man möjligen sluta att bygderna vid Norasjön, Vikern, Fåsjön och Usken samt dit ledande dalgångar vunnit sin kristendom genom en missionverksamhet, utgången från Strengnäs stift; men ej ens detta med full säkerhet, ty äfven Sanct Laurentii kyrka i Arboga och Sätterbo lydde under biskoparne i Strengnäs — sannolikt annekterade för att skaffa stiftet en naturlig gräns i Arboga ån — och hvad föreningen med Närike i judicielt hänseende angår, synes just den omstän-

[1]) Fernows uppgift om en kyrka på Vermlands berg vid Kalhyttan måste, såsom hans meddelanden i allmänhet, upptagas med misstro. Att någon sådan funnits der före medlet af 1400-talet är knappast antagligt, ehuru ett skyddsbref för dem på Jernberget i Vermland kan uppvisas från år 1413.

digheten, att t. ex. Olof Laurensson i Gymninge i slutet af 1400-talet kallar sig häradshöfding i vestra tredingen i Närike och Noraskog, antyda att det sistnämnda icke inbegripits under denna treding, utan varit en särskild enhet. För antagandet att bygden måste anses för Vestmanländsk finner man deremot ett godt stöd i dess belägenhet, då Käglan af ålder och urminne varit gräns emellan Vestmännens och Närikarnes bygder [1]). Då en fast om ock föga talrik befolkning redan under hednatiden måste hafva funnits utmed sjöarne och elfvarne i Noraskogs nuvarande hufvudbygd, så är det väl antagligt att denna — här, som annorstädes — vid invandringen sökt sig väg utmed vattendragen, hvilka, antingen de äro segelbara eller icke, städse varit invandrarnes vägvisare. Först sedan bygder uppstått, söker sig samfärdseln dem emellan en väg öfver bergen och genom skogarne. »Från ås till ås» gå alltid de gamla egoväldena, och råmärkenas bestämmande »högst i ås och lägst i rås», hvarigenom de rinnande vattnen gjorts till gränsskilnader, är — om ock gammal — dock långt ifrån att vara ursprunglig, der ej större sjöar vidgat dalgången. Ortens naturförhållanden berättiga således det antagandet att dess första befolkning följt Arboga åns källfloder såväl uppåt Noraskog som till den öster derom belägna Lindesbygden, hvilken städse under medeltiden räknats till Åkerbo härad. Men vigtigare och af vida större betydelse är ortens munart, som, ehuru väl dess ordförråd har ganska mycket gemensamt med närikiskan, dock i öfrigt till hela sin karaktär är så afgjordt vestmanländsk att man svårligen derom kan misstaga sig. Uttalet och ljudöfvergångarne äro i detta fall mera bevisande än ordförrådet, och då nu dessa hafva en vestmanländsk pregel, som oaktadt det genom sekler fortgående sambandet med Närike icke kunnat utplånas, måste denna hafva en uråldrig grund, som väl bör sökas i den första kolonisationens vestmanländska ursprung. Att Närikesboar under ständig förening med Närikes bygder skulle hafva så i grund förlorat sitt ursprungliga uttal, då detta är det segaste och äfven för den högre bildningen svårast åtkomliga i hvarje munart, förefaller deremot icke mycket sannolikt.

Det är emellertid icke vår mening att här tvista med författaren om denna fråga, hvilket skulle föra oss allt för långt in på det språkliga området. Hvad vi sagt och velat säga är endast, att goda skäl för Noraskogs vestmanländska ursprung icke saknas.

---

[1]) Att Ödeby (Öja eller Öbo) socken, som är belägen på andra sidan Käglan redan på 1200-talet ansågs beläget i Närike, bevisar icke heller med nödvändighet att dess första befolkning kommit derifrån. Det är nämligen påtagligt att såsom redan är nämndt, någon gränsreglering emellan Vesterås och Strengnäs stift egt rum i äldre tider, ehuru någon bevarad handling härom icke finnes. För denna socken skulle vi äfven kunna åberopa dess vestmanländska munart, om ej det egendomliga förhållande der egde rum, att all socknens jord är urgammal frälse, äfven den som genom reduktionen fått annan natur. I äldre tider var befolkningen på frälsejorden lika fast som på skattegrund, men innevarande århundrade har deruti gjort en stor förändring, och hela socknen är nu delad emellan två större egendomar.

Första uppsatsen i det nu föreliggande häftet är en kort men omfattande skildring af Noraskogs nuvarande ekonomiska förhållanden, som framträder under den anspråkslösa formen af en berättelse från Nora Hushållsgille, men, detta oaktadt, är rikare på verkligt innehåll än månget under storslagen titel och med stora anspråk framträdande alster af det moderna bokmakeriet. I denna uppsats får man göra en närmare bekantskap med ortens jordbruk, boskaps- och trädgårdsskötsel, husslöjd, skogshushållning, fattigvård, seder och folklif, hvarom åtskilliga intressanta och värderika upplysningar meddelas. Som denna framställning grundats på de statistiska uppgifter, som årligen sockenvis insamlas för att länsvis ordnas, och slutligen af Statistiska byrån sammanfattas och föras ut i verlden, gifver detta författaren en osökt anledning att ingå i en närmare granskning af dessa uppgifters tillförlitlighet, och denna utfaller icke till deras förmån. Med kritisk skärpa leker han med dessa ofta ur luften gripna siffror samt visar verkliga halten af det sammanrafsade material, hvaraf vår jordbruksstatistik måste hopfogas, och den lättvindighet hvarmed de inom socknarne utsedde förtroendemännen ofta fullgöra uppdraget att insamla de speciela skördeuppgifterna m. m., hvilka också icke sällan inkomma i sådant skick, att de svårligen kunna utan omarbetning användas. Den eller de, som å Hushållningssällskapets vägnar skola sammanföra dessa för länet, måste derföre många gånger vidtaga de djerfvaste raderingar och frihandstillägg för att gifva dem åtminstone sanningens *form.* Fast otroliga ting skulle härom kunna förtäljas, men vi vilja här till de exempel författaren anfört blott tillägga ett enda. När de första uppgifterna af detta slag skulle inom Örebro län sammanföras, och Hushållningssällskapets sekreterare började närmare skärskåda sockenuppgifterna, fann han till sin stora öfverraskning att inom en af länets största, bördigaste och folkrikaste kommuner potatisodlingen ännu var alldeles okänd. Detta kunde omöjligen vara enligt med verkliga förhållandet, men den uppgifna åkerarealen var redan disponerad och lemnade intet utrymme för potatisodling. Han vände sig nu till sin fångesman med förfrågan om potatis ej mera der odlades, eller åkerarealen möjligen kunde vara orätt uppgifven, och fick till svar att potatis visserligen både sattes och skördades till ett uppgifvet belopp i tunnor; men att, hvad arealen angick, så var denne möjligen högre än i verkligheten och tålde således icke någon tillökning. Sekreteraren började nu på sin kammare att efter bästa samvete utplantera och skörda potatis på socknens olika fastigheter, men när han lyktat detta mödosamma arbete och med en viss sjelfbelåtenhet granskade detsamma, fann han till sin förskräckelse att i följd af hans planteringsarbete icke mer än 6 tunnland återstod till trädesjord för en socken på mer än 120 mantal, och der dessutom enligt uppgiften tvåskiftesbruket ännu var temligen allmänt. Detta var något som omöjligen kunde aflöpa utan anmärkning från statistiska byrån, och skulle debet och credit någorlunda gå ihop, måste han antingen rifva upp den med så mycken möda utplanterade potatisen eller ock

obehörigt minska spanmålsproduktionen. Antingen han beslöt sig för det ena eller det andra, måste allt göras om, alla svar på de framstälda frågorna modifieras och radérknifven skända hvarje särskild kolumn i tabellen. Han föredrog derföre en ginväg och tillskapade med ett raskt penndrag 1000 tunnland åker, som — utan att derföre minska arealen i öfrigt — rubricerades såsom trädesjord. Han nästan häpnade öfver sin djerfhet, men när ekonomiska kartverket öfvergått socknen och häradskartan med sin beskrifning blifvit tillgänglig, fann han intet skäl att ångra sitt tilltag.

Svårigheten att få dessa uppgifter, icke fullt exakta, ty detta kan man icke begära, men åtminstone sannolika och så mycket som möjligt fria från inre motsägelser syntes i början nästan oöfvervinnelig. Många smärre jordbrukare ville icke mäta och räkna med vår Herre, de voro nöjda med hvad de fingo, och kunde icke förstå att hvad de sådde och skördade angick någon annan. I allmänhet rådde en stor skygghet att i detta afseende uttala fulla sanningen, då man fruktade att högre beskattning skulle blifva den närmaste följden af dessa närgångna förfrågningar. Man prutade derför så mycket som möjligt ned skördebeloppet, och när då en och annan ultrarationel landtbrukare kom med skördeuppgifter, vitnande om en oerhörd bördighet å hans jord, blef kontrasten så mycket skarpare. Förhållandet i detta fall har dock under årens lopp väsentligen förbättrats. Nu vet hvar och en både huru mycket han sår och hvad han skördar, och då erfarenheten nogsamt visat, att hemmanens taxeringsvärden alltjemt stiga jordegarnes bekymmer förutan, har skyggheten att säga sanningen betydligt minskats. Insamlandet af primäruppgifterna möter derföre ej längre så stora hinder som förut, och inom de län, hvilka såsom Örebro, ega ett fullständigt ekonomiskt kartverk, finnes äfven en möjlighet att i någon mån kontrollera arealuppgifterna. Endast inom länets skogsbygder, der socknarne hafva en stor utsträckning samt nyodlingarne ständigt fortgå och årligen betydligt öka arealerna, möta ännu några svårigheter. Dessa söker länets hushållningssällskap att öfvervinna genom att årligen underkasta någon af dessa socknar en alldeles speciel undersökning, för att med ledning af denna kunna under de närmast följande åren någorlunda kontrollera uppgifterna. Vi hafva ansett oss här böra omnämna detta, då mången eljest skulle kunna tro att förhållandet inom hela länet vore i detta fall ensartadt, hvilket ej är händelsen. Ty om det ock är onekligt, att det står illa till med sanningsenligheten i vår jordbruksstatistik så inom Örebro län som inom *alla* andra, så illa som det varit inom Nora bergslag, är det dock i allmänhet icke, och vi hoppas att den skildring deraf, Förf. nu lemnat, skall medföra en väckelse, som väl behöfves inom alla trakter af vårt land, och genom offentliggörandet af denna berättelse har förf. onekligen gjort jordbruksstatistiken en verklig tjenst.

Med samma kritiska öga, som författaren skärskådat samtida uppgifter, granskar han äfven de äldre urkunder, hvilka lemna några upplysningar om hans hembygd. Dessa, för så vidt de röra Nora-

skog under medeltiden, har han i en följande uppsats sammanfört. Den varsamhet, hvarmed han begagnar dem, visar att sanningen — icke bygdens förherrligande — är för honom hufvudsak. Han lider ej af den hos landskapsbeskrifvare i detta fall vanliga lättrogenheten, utan granskar noga handlingarnes uppgifter, hvilka med fyndighet sammanställas till bindande bevisning såsom t. ex. i utredningen, hvilka hyttor afses i Konung Magni bref för biskopen i Strengnäs af den 20 Novemb. 1345, och i bifogade noter söker han att göra sina läsare närmare bekanta med de personer och gårdar, som omnämnas i brefven. Bland de första handlingar, hvaruti ordet Noraskog förekommer, anföres ett år 1336 utgifvet bref af Riddaren Lars Magnusson. Förf. betviflar dock att detta gäller hans Noraskog, utan förmodar att brefvet gäller Vermland. Så är ock händelsen. Det Nore med Noreskog, som der nämnes är Norum i n. v. Nyeds socken; Skyfia (nu Skifed), Viskerud och Näs ligga alla i Vermland, der den omnämnde Riddaren, en son af Magnus Marineson och af den ätt, som förde Leoparden och halfva liljan, var en stor jordegare, som synes åtminstone under de senare åren hafva bott på Berg. Med bergsbruket i Noraskog har han således antagligen icke tagit någon befattning, hvilket deremot varit händelsen med Strengnäsbiskoparne, som vid medeltidens slut här egde åtskilliga hyttor. Men icke blott biskoparne utan äfven klostren togo hand om denna nya inkomstkälla, och medan Stålberget i Närike till stor del bearbetades för Riseberga-nunnornas räkning, sökte Juleta-munkarne vinna fast fot i Noraskog, och då de 1378 erhållit en hytta derstädes af Böghel van Hoo (om hvilken främling, som i sitt vapen förde ett treblad, vi kunna upplysa att hans rätta namn att döma af sigillet varit Dithbernus) kan man antaga, att de äfven sökt utvidga sin jerntillverkning. Hvilken denna hytta varit, har Förf. ej kunnat uppgifva, men omöjligt synes det icke att det varit densamma i hvilken Böghels hustrus morbroder och laglige arfvinge Erik Nilsson (Bielke) år 1385 säljer till Juleta kloster en tredjedel. Böghel van Hoo hade visserligen år 1380 träffat en arfsuppgörelse med sin hustrus arfvingar, bemälde Erik Nilsson och hans två systrar, men det vill synas af ett år 1388 utgifvet bref som om denna uppgörelse öfverklagats eller blifvit bruten, och omöjligt kan det ej vara att van Hoo i sitt testamente bortgifvit mera än sin hustrus efter modren fru Iliana ärfda lott, och i sådant fall var det mycket vanligt — ja nästan regel — att den genom gåfvan förfördelade, när denna gälde en andlig stiftelse, medgaf utlösen.

Om det bergsbruk, som under medeltiden idkats af enskilda personer för egen räkning lemna bevarade handlingar ingen upplysning, men det är knappast något tvifvel om att detta emot medeltidens slut vunnit en stor utsträckning. Vi kunna se det deraf att bergsmännen på Noraskog uppträda som sjelfständig menighet, skriftvexlande och underhandlande med andra om riksens tarfvor, samt deltaga i de frihetsrörelser, som då förekommo, slutande sig till Sturarnes parti. Deras förhållande under Gustaf Vasas befrielsekrig

är föremål för en följande uppsats, men då författarens anteckningar om Noraskog under Gustaf Vasas regering icke i detta häfte afslutats lemna vi dem för denna gång och vilja här endast till besvarande upptaga en af författaren framstäld fråga om godset Svansholmen (sid. 104), då denna faller inom ett område, der vi kunna stå till tjenst med några upplysningar. Förf:s förmodan att det Svansholm, som egdes af Anders Persson på Ekeberg och äfven af honom beboddes den tid han var fogde i orten, varit nuvararande Holmen under Ringaby i Ödeby socken är alldeles rigtig. Detta Svansholm, hvilket vi först funnit omnämndt 1486, egdes då af Jöns Ivarsson, som i vapnet förde ett vingadt svärd. Den 16 December detta år intygar nämligen Herr Nils Sture att han närvarit vid ett vänligt skifte emellan sin käre frände Jöns Jönsson (då nyss vorden myndig) och sin käre svåger [1]) Jöns Ivarsson och har detta skifte sannolikt hållits efter Anund Bult d. y. till Ekeberg, som dog omkring 1485 och var son af Jöns Ivarssons hustru fru Cecilia Månsdotter (Natt och Dag) i hennes första gifte med gamle Herr Anund Bult (af Ervalla Rosarne) till Ekeberg. Anund Bult den yngre var således halfbroder till Jöns Jönsson, hvilken sistnämnde dog ogift före 1496. Efter Fru Cecilias död (hon nämnes 1477 såsom afliden) ingick Jöns Ivarsson nytt gifte med Mechtild Pedersdotter och hade med henne sonen Ivar Jönsson, hvilken ärfde Svansholmen efter fadren, som aflidit före 1496. Denne Ivar Jönsson synes hafva dött helt ung och ärfdes af sin faders systersöner Peder Nilsson till Hölöne (Höllene nu Höglunda i Nors socken i Vermland) och Ivar Nilsson till Rottna eller Rottneros (i Sunne socken i Vermland), söner af Nils (Svensson) Brath och Margith Ivarsdotter [2]). Såsom bördejord sålde dessa bröder d. 14 Aug. 1509 till Anders Persson

[1]) Ordet svåger likasom måg får ej i medeltidshandlingar tagas i samma begränsade betydelse som nu. Dermed betecknas i allmäuhet en person, som genom gifte inkommit i ätten. Någon annan slägtskap emellan Jöns Ivarsson och Nils Sture än den, som härledde sig från den förres gifte med Cecilia, hvilken var Herr Nils Stures kusins dotter, är oss icke bekant.

[2]) Till närmare belysande af slägtskapen lemnas följande

Slägttafla.

Ivar, antagligen den Ivar Jenisson, som 1456 d. 26 Dec. återfick en del gods i Vermland, hvilka Marsk Erik Ketilsson fråntagit hans fader och känt under kronan.

Jöns Ivarsson till Svansholmen † före 1496. Gift 1. m. Cecilia Månsdotter Natt och Dag, 2. m. Mechtild Pedersdotter.	Peder Ivarsson på Holm lefde 1502 men är † 1506.	Margareta Ivars dotter gift 1480 på Burvik (Borgvik i Vermland) med Nils (Svensson) Brath (i hans 2:a gifte?)

1. Jöns Jönsson, † ogift före fadren efter 1492, men före 1496; bortbytte 1492 Ekeberg till Abraham Kristersson (Leijonhufvud) emot Ludgudavi (Luggavi) i Kräklinge.	2. Ivar Jönsson, † ung före 1506, ärfdes af sina syskonbarn.	(2) Peder Nilsson till Hölöne.	(2) Ivar Nilsson till Rottne eller Rottneros, som hans fader ärfde efter Lindorm Matsson, den siste af Lämaätten.

på Ekeberg, hvars hustru Brita Månsdotter var Fru Cecilias syster, Svansholmen med tillydande hemman. Tillika med Ekeberg kom det sedan till Brita Månsdotters son af första giftet med Abraham Kristersson (Leijonhufvud), Erik Abrahamsson samt derefter till hans dotter drottning Margareta, och uppräknas bland hennes arfvegods i Ebba Eriksdotters jordebok (Kammarark.). Sedan Konung Gustaf år 1541 af Bengt Skrifvare och hans hustru Karin Karlsdotter (Ekeblad) inköpt sätesgården Tuna på Ön i Öby socken, hvaraf sedermera blef Käggleholm, förenades Svansholmen jemte dertill hörande gårdar med detta nya gods. Gården förlorar nu sin egenskap af sätesgård och dermed äfven sitt förnämligare namn hvilket sista gången förekommer i Sten Erikssons fastebref år 1566. Den kallas sedan endast Holmen.

Vi afsluta för denna gång vår granskning af Herr Johanssons arbete med den förhoppning att allmänhetens uppmuntran måtte bereda honom tillfälle att icke blott fortsätta sitt arbete efter den på omslaget angifna planen utan äfven att utsträcka det till specialbeskrifningar öfver Noraskogs skilda bygder, hvartill han redan samlat ett rikt material.

G. Djurklou.

Uplands Herregårdar med beskrifvande text af Carl Arvid Klingspor och Bernhard Schlegel. Teckningar och litografi af A. Nay. Stockholm, Beyer. Pr. 100 kr.

Detta nyss afslutade verk är det fjärde i sitt slag i Sverige. Förut hafva Skåne, Södermanland och Halland erhållit dylika herregårds-beskrifningar. Den gamla dahlbergska tanken har lefvat upp i något förändrad form; det gäller nu icke längre att på skryt framvisa vårt lands härligheter, utan i stället låter man fullt naturtrogna teckningar åtföljas af en text på den nyktraste prosa, som icke tillåter några fantastiska utsväfningar. Skildringen af minnesrika bygder är tillräckligt tilldragande utan att behöfva öfverskrida historiens råmärken.

Dessa provinsbeskrifningar, i inskränkt mening, hafva sin gifna betydelse äfven för historien, och det vore en obestridlig vinst om herremännen äfven i landets öfriga provinser ville med jemförelsevis ringa uppoffringar söka åstadkomma dylika arbeten. En nödvändig följd af dem blifver nämligen, att gårdarnes arkiv blifva undersökta. I de flesta fall innehålla dessa väl det minsta möjliga af gamla handlingar, hvilka en praktisk tid ofta nog förstått att göra sig till godo på ett för den historiska forskningen ödesdigert sätt, men här och der kan ännu ett och annat korn påträffas, hvilka samlade icke blott bidraga till provinsens historia utan kunna ock stundom kasta ljus öfver landets.

Föreliggande arbete kan i väsendtlig mån kännetecknas dermed att det innehåller beskrifningar öfver sextio gårdar och att personregistret upptager vid pass fyra tusen namn. Planen för texten är derigenom klar. Med kännedom om författarnes föregående litterära verksamhet var det ock att antaga, att de skulle företrädesvis låta sina omfattande genealogiska och biografiska kunskaper här komma till heder. Att yttra sig om planen för ett redan afslutadt arbete, länder till intet gagn, men om vi anmärka, att författarne icke synas hafva gjort upp några bestämda gränser för sitt verk, utan i allmänhet sökt göra det så innehållsrikt som möjligt, ligger deri icke uteslutande beröm. Att i beskrifningen på Örbyhus t. ex. aftrycka en af fullmakterna angående k. Eriks aflifvande, att der ur ett allmänt bekant, nytt historiskt arbete återgifva skildringar om Eriks »utseende och personlighet», eller att i beskrifningen på Linnés Hammarby icke blott skildra *hans* enskilda lif utan äfven hans favoritdjurs synes oss vara att ingå på områden, der läsaren för ett ögonblick hejdar sig, för att fråga hvart vägen bär.

Men, oafsedt detta, innehåller texten ganska mycket af intresse. Egare-längderna äro icke blott så fullständiga, som trägna forskningar nu kunnat göra dem, deras värde är äfven ökadt genom slägttabeller och genealogiska utredningar. Hvad som i historiskt afseende skänker dessa beskrifningar deras förnämsta värde, är dock de bilagor eller i texten införda aktstycken författarne ur dels enskilda, dels offentliga arkiv framletat. Inventarieförteckningarna för Sjö 1555, för Salsta 1563 och för Ekholmen 1585 kasta ett starkt ljus öfver lifvet inom de då varande stormännens hem. Ganska betecknande för frågan om de gustafvianska arfgodsens skiftande och dermed förenade tvister är redogörelsen för gården Örby (Örbyhus). Denna gård hade hertig Johan af Östergötland erhållit i förläning 1605. I Febr. 1610 förklarade k. Karl IX, att han ansåg sig hafva blifvit vanlottad vid arfskiftet 1572 och ämnade derför fråntaga hertigen denna gård, och då i Mars månad s. å. en fördelning af de gustafvianska godsen skulle företagas mellan hertigarne Gustaf Adolf och Karl Filip, erhöll den förre Örby; men redan i slutet af samma månad bestämde k. Karl att densamma skulle tillhöra drottningens lifgeding. Icke desto mindre innehade hertig Johan Örby, hvarpå han erhöll bekräftelse den 10 Aug. s. å., men endast tre dagar derefter afstod han skriftligen gården åt sin käre farbroder.

Till reduktionshistorien lemnas ock ett litet bidrag. I den förteckning Hadorph ingaf på gamla kungsgårdar upptog han äfven Haga invid Enköping, enär k. Erik XIII skulle hafva gifvit denna gård såsom morgongåfva till dr. Filippa. På grund deraf resolverades, att »gravation är på Haga gård». Denna innehades då af den åldrige Gustaf Persson (Natt och Dag). Dennes styfmåg, k. rådet grefve Göran Sperling, son Johan Gustafsson (Natt och Dag) och måg, presidenten Falkenberg upplyste då (1687) reduktionskommissarierne i en ganska egendomlig skrifvelse, att detta Haga icke kunde vara samma gård, som tillhört k. Erik XIII, utan på den tiden hetat

Marienborg. · Detta namn försvinner ur handlingarna år 1408 (enligt Styffe), då det innehades af ridd. Sten Benktsson (Bjelke). En holme nedanföre Haga bar ännu 1687 detta namn. Bevisningen är skäligen klen och tvifvelaktigt är om den ledde till något resultat.

Till beskrifningen på Runsa är fogad en bilaga, innehållande en af denna gårds egare, amiralen Teodor Ankarkrona uppsatt berättelse om konung Karl XII:s äfventyrliga afresa på Ankarkronas slup ifrån Stralsund natten mellan d. 10 och 11 Dec. 1715; på tal om Leufsta meddelas uppgifter om der timade förluster vid ryssarnes härjningar 1719, upptecknade af dåvarande egare, o. s. v.

Genom detta arbete och de redogörelser för fornminnen inom provinsen, som i Uplands fornminnesförenings tidskrift meddelas, har man öfver Upland erhållit en ganska uttömmande beskrifning. Vi upprepa vår önskan, att man inom andra provinser måtte följa det goda föredömet.

—*rst*—.

Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von HERMAN HILDEBRAND. Band 7. 1423 Mai—1429 Mai. Riga, Moskau 1881.

Särdeles rikhaltiga bidrag till svenska historien inneslutas i ofvan nämnda verk, hvars föregående delar äro väl kända af våre häfdaforskare. Anslutande sig till dessa delar framträder dock denna under en ny form. Redaktionen är nämligen verkställd närmast i likhet med de hanseatiska urkundsamlingarna, som utgifvas af Koppman, von der Ropp och Schäfer; vid sidan af deras arbeten intager Hildebrands värdigt sin plats. I föregående delar hafva nästan alla urkunder meddelats in extenso, men i denna följes den praktiska grundsatsen att aftrycka hufvuddokumenterna men endast meddela utdrag ur eller tillfyllesgörande rubriker om mindre vigtiga urkunder. Så mycket mera verkligt historiskt material kan inrymmas i hvarje del och i en ganska vidlyftig öfversigt öfver handlingarnas innehåll har utg. framvisat deras historiska vigt. I korthet vilja vi anföra hvad som närmast rör Sverige.

Under den tid denna del omfattar, stod tyska orden i fredligt förhållande till de trenne nordiska rikena. Mellan konung Erik och hans anförvandter, de pommerske hertigarne, å ena sidan, samt orden å den andra, afslöts 1423 ett förbund (N:r 33, förut tryckt af Styffe), sannolikt rigtadt mot kurfursten af Brandenburg, som 1421 förbundit sig med Polen. Då år 1427 striden mellan Erik och Hansestäderna ånyo lågade upp, höll sig dock orden neutral; högmästaren bemödade sig väl om att från all inblandning afhålla de preussiska städerna, som ville ansluta sig till de vendiska, och att förskaffa konung Erik upprättelse för den skada hans undersåtar lidit i de livländska hamnarna (N:r 712), men då Erik, åberopande sig

på det fyra år förut slutna fördraget, begärde hjelp mot städerna, sökte han undanflykter.

I November 1426 uppmanade de vendiska städerna (N:r 534) de livländska att med dem göra gemensam sak mot konung Erik, som kränkt deras gamla hanseatiska privilegier, samt att afbryta all handel med de skandinaviska länderna. Omedelbart derefter vände sig Erik till Reval med begäran, att man icke måtte sätta tro till hans motståndares påståenden, att det vore han som vållat kriget, och varnade staden för att inlåta sig i förbindelser med hans fiender (N:r 548). De livländska städerna förpligtade sig dock att understödja venderna, men trots dessa förpligtelser fortfor Reval att underhålla liflig förbindelse så väl med Finland som direkt med Stockholm och de finska köpmännen erhöllo af Revals borgerskap talrika försäkringar om dess vänskapliga sinnelag och blefvo hos sina grannar välvilligt mottagna. Härom vittna åtskilliga skrifvelser, stälda till höfvidsmännen på Raseborg, Kastelholm och Åbo.

Med höfvidsmannen på Viborg, Krister Nilsson, rådde deremot några år ett spändt förhållande. Hans tjenare Claes Dock hade uppträdt som fribytare i revalska farvattnet, enär det icke lyckats honom att göra gällande vissa af honom till staden Reval framstälda anspråk på skade-ersättningar. Krister Nilsson sökte utverka lejd för Dock, men innan den beviljades, blef denne gripen och afrättad. Höfvidsmannen anklagade då Revals råd för trolöshet och beredde sig att utkräfva hämnd. Ordensmästaren, komturen och biskopen i Reval sökte då förmå honom att afstå derifrån, men först sedan högmästaren sjelf blandat sig i saken lät han öfvertala sig att erkänna ordensmästaren såsom domare i denna strid och tillförsäkra Revals-boarne fri sjöfart till finska kusten. Detta var blott ett förspel till en långvarig och häftig strid, som nu förestod.

För en skildring af Gotenhof i Novgorod erbjuder denna del ock några vigtiga bidrag, innehållande redogörelse för uppbörden af den från Reval å de tyske köpmännens vägnar utgående hyresersättningen för deras lägenheter i Gotenhof. En af de hithörande handlingarna, hvari hyreskontraktet angifves såsom gällande »för evig tid», visar utg. vara förfalskad; kontraktet var afslutadt endast på 20 år och faststälde en årlig hyra af 5 rhenska gyllen.

De urkunder, vi här omnämnt, äro med ett undantag icke förut tryckta. Några af dem tillhöra den samling, som 1875 upptäcktes i Revals rådhusarkiv. Af hvad vi ofvan anfört framgår, att denna nu fortsatta urkundsamling bör blifva af största betydelse för vår historieforskning. Det är derföre glädjande att af utg. förnimma, att hans mångåriga förarbeten sätta honom i tillfälle att låta nästkommande delar inom kort efterfölja denna, som utgör en värdefull tillökning till de berömda arbeten från hinsidan Östersjön, hvilka hvarje år rikta materialet för svensk historia.

Det torde knappast behöfva nämnas, att textbehandlingen följer de nu i Tyskland allmänt antagna grundreglorna.

—*rst*—.

Öfversigt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1881, h. 7** inneh. bl. a.: J. Centervall, Det andra nordiske filologmöte i Kristiania d. 10—13 aug. 1881. — Literaturöfversigt: Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16 Aarh. af Troels Lund och Sveriges Medeltid, kulturhistorisk skildring af H. Hildebrand, anm. af †. — Reliefferne paa korstolene i Roskilde domkirke. Aftegn. og udg. af J. B. Löffler, anm. af H. Hildebrand. — **1882 h. 1** inneh. bl. a.: E. Tegnér, Om svenska familjenamn. — — · —, Karl den tolfte 1697—1701 (F. F. Carlson, Sveriges hist. under konung. af Pfalziska huset, VI. 1. Carl XII. I). — Literaturöfversigt: Romas kristna katakomber af J. Centervall, anm. af O. Montelius.

Ny Svensk Tidskrift utg. af A. N. Lundström och A. Lindgren, **1881, h. 6** inneh. bl. a.: F. Fehr, Stat och kyrka i deras inbördes förhållande. — E. Svensén, valrätten till andra kammaren. — **H. 7** inneh. bl. a.: E. Svensén, Valrätten till andra kammaren II. — Literatur: Sveriges Historia under konungarne af pfalziska huset af F. F. Carlson, anm. af O. Sjögren.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik, utg. af C. G. Estlander, **Nov. 1881** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Franska revolutionen tecknad af H. Taine. — I bokhandeln: anm. af J. R. Pallin, Hufvuddragen af allm. historien; M. J. Crusenstolpe, Karl Johan och Svenskarne; Lecky, Englands historia. — **Dec. 1881** inneh. bl. a.: G. Stjernström, Språkstriden mellan U. Hiärne och J. Svedberg. — I bokhandeln: anm. af Schybergson, Le duc de Rohan; desme, Sveriges och Hollands dipl. förbindelser 1621—30. — **Jan. 1882** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Fennomanska studier, I. — Polemik rörande skolkursen i historia af G. F. —

Historische Zeitschrift herausgegeb. von H. v. Sybel. **1882, 1.** — K. Klüpfel, Die Gründung des Königreichs Pergamon. — K. Hartfelder, Konrad Celtes und der Heidelberger Humanistenkreis. — Literaturbericht (bl. a.: Ebert, Allg. Gesch. der Literatur des Mittelalters im Abendlande, II; Breucker, die Abtretung Vorpommerns an Schweden; Schmidt, die Belagerung von Hameln und die Schlacht bei Hess.-Oldendorf 1633; Urkunden und Aktenstücke zur Gesch. des Kurf. Friedrich Wilhelm von Brandenburg, VII, IX [åren 1665—60, 1661—66]; Goll, der Vertrag von Altranstädt. Oesterreich und Schweden 1706—1707; Gregorovius, Urban VIII in Widerspr. zu Spanien und dem Kaiser. Eine Episode des dreissigjähr. Kriegs; Aufzeichnungen über die Vergangenheit der Familie Dohna II).

Revue Historique, XVIII, 1882, Janv.—Févr. — P. Paris, Louise de Savoie et Semblançay. — A. Callery, Les Douanes avant Colbert et l'Ordonnance de 1664. — Bulletin Historique: France. Belgique. Norvège. Chine. Comptes-rendus critiques (bl. a. Green, History of the English people, III, IV: talangfull, men slarfvig). Publications périodiques (1—111), Chronique etc. —

Svenska Historiska Föreningens ständiga medlemmar.

(Januari 1882.)

†**Annerstedt, S.**, v. Lektor. Strengnäs.
Annerstedt, T., Fil D:r. Göteborg.

Beck-Friis, C., Grefve, Kab.-kammarh. Börringe.
Berggren, R., Grosshandlare. Sthlm.
Beskow, J. B. T., Kammarh. Sthlm.
Bonde, C., Frih., Öfv.-kammarherre. Sthlm.

Carleson, E., Justitieråd. Sthlm.
Carlsson, B., Källarmästare. Sthlm.

De Geer, L., Frih., Univ.-kansl. Sthlm.

Ehrensvärd, A., Grefve, Landshöfd. Göteborg.
Ekman, C., Bruksegare. Finspång.
Ekman, J. J., Grosshandl. Göteborg.
Englund, J. A., Kyrkoherde. Nedre Luleå.

Fischer, G. E., Auditör. Sthlm.
Flensburg, V., Biskop. Lund.

Hallenborg, M., Ryttmästare. Rydsgård.
Hedberg, A. P., Grosshandlare. Sundsvall.

Ingelman, G., Löjtnant. Östersund.

Kullberg, N. A., Arkivarie. Sthlm.

Lagerheim, C., Arkivarie. Sthlm.
Ljungqvist, O., Bruksegare. Munksjö.

Malmström, C. G., Professor. Upsala.
Montan, E. V., Docent. Sthlm.
Mörner, J. O., Grefve, Kammarjunk. Kåreholm.

Nordenfalk, C., Exp.-chef. Sthlm.

Pallin, J. R., Lektor. Sthlm.
Palmén, E. G., Docent. Helsingfors.
v. Platen, C., Grefve, Öfv.-kammarjunkare. Sthlm.

Rettig, F., Fabriksegare. Åbo.

Silfverstolpe, C., Kammarh. Sthlm.
Smedmark, O., Kapten. Karlsborg.
Stråle, G. H., Bruksegare. Sthlm.
Strömfelt, F., Grefve, Godsegare. Hylinge.
Styffe, C. G., Bibliotekarie. Upsala.
† **Swartz, E.**, Fabrikör. Norrköping.
Svea art.-regem.:s bibliotek. Sthlm.

Tamm, H., Godsegare. Fånö.
Tamm, O., Godsegare. Tvetaberg.
Taube, B., Frih., Arkiv-aman. Sthlm.
Toll, J. C., Frih., Doktor. Lund.
Tornérhjelm, R., Öfv.-hofstallmästare. Gunnarstorp.
Tranchell, J. F., Grosshandl. Landskrona.

af Ugglas, G., Frih., Öfv.-Ståthållare. Sthlm.

Walldén, W., Redaktör. Sthlm.

= 44.

Svenska Historiska Föreningens medlemmar i Finland.

(Januari 1882.)

* utmärker ständig medlem.

Arrhenius, C. J., Lektor. Åbo.

Bomansson, K. A., Statsarkivarie. Helsingfors.

Carstens, C., Ingeniör. S:t Michel.
Cygnæus, G., Magister. Åbo.

Eckhoff, W., Kassör. Åbo.

Finska Statsarkivet. Helsingfors.

Gripenberg, A., v. Häradshöfd. Helsingfors.

v. Heideken, C. J., Arkitekt. Åbo.
Holm, W. T., Handlande. Åbo.

Kramer, C. J., Kassör. Åbo.

Nyman, A. L., Stud. Jyväskylä.

***Palmén, E. G.,** Docent. Helsingfors.

Rettig, C. W., Possessionat. Vesterby, Ekenäs.
***Rettig, F.,** Fabriksegare. Åbo.
Ringbom, O. E., Rådman. Åbo.
Ritou, C. G., Handlande. Åbo.
Rönnbäck, E., Magister. Åbo.

Stackelberg, F., Baron. Helsingfors.
Stenvik, F. E.,, Kamrer. Åbo.
Schybergson. M. G., Docent. Helsingfors.

Tigerstedt, K. K., Professor. Åbo.

Åbo stads hist. Museum.

Österblad, J., Handlande. Åbo.

= 23.

Öfversigter och Granskningar.

Sveriges Historia från äldsta tid till våra dagar. Hjalmar Linnströms förlag.

4. **Sveriges Storhetstid,** från år 1611 till år 1718. Af MARTIN WEIBULL, MAGNUS HÖJER m. fl. Med 485 träsnitt. 11 (+ 3) + 640 ss. 8. Stockholm, 1881. Pr. häft. 10 kr.
5. **Sverige under Partitidehvarfvet,** från år 1718 till år 1809. Af RUDOLF TENGBERG fortsatt af S. J. BOËTHIUS. Med 310 träsnitt. 10 (+ 2) + 416 ss. 8. Stockholm, 1879. Pr. häft. 6 kr.
6. **Sveriges Historia under den nyaste tiden,** från år 1809 till år 1875. Af TEOFRON SÄVE. Med 287 träsnitt. 9 + 469 ss. (samt Efterord). Stockholm, 1881. Pr. häft. 6 kr.

4.

För den uppfattning, hvilken i meddelandet af »exakta uppgifter» sätter historieskrifningens hela eller förnämsta väsen måste det hafva förefallit som en synnerligt lycklig tanke att söka åstadkomma ett historieverk genom samarbete af flere olika författare, hvilka tagit hvar på sin anpart den »specialitet», som han företrädesvis studerat sig in uti. Derigenom vinnes helt visst en ökad garanti för ett felfritt angifvande af data. Men huru vida ett datum, rätt eller orätt anfördt, bör upptagas alls eller icke, det har man ej gerna klart för sig utan en sammanhängande grundåskådning af det hela, i hvilket de olika delarne, hvar uti sin tillbörliga proportion ingå, och en sådan faller det sig ej så lätt att under fleres samarbete göra alltigenom harmoniskt gällande. Om också i detta afseende »Sveriges historia» eger ett afgjordt företräde framför den på likartadt sätt tillkomna »Illustrerad verldshistoria», hvilken ibland nästan företer anblicken af en mosaik, sammansatt af tillfälligt hopkomna bitar, så märker man dock stundom, att äfven i det förra arbetet skilda författare se sitt ämne ur olika synpunkter och vidhålla i någon mån stridiga uppfattningar.

Arbetet hade redan vid slutet af föregående år fullständigt utkommit, och de tre första delarne redan i föregående årgång af Historisk Tidskrift anmälts. Den fjerde delen handlar om Sveriges storhetstid från Gustaf II Adolf till Karl XII:s död. Gustaf II Adolfs historia är författad af professor M. WEIBULL, Kristinas af docenten E. CARLSON, de tre Karlarnes af lektor M. HÖJER. Hos dessa författare bryta sig till någon del, om än ej synnerligen skarpt

framträdande, två olika strömningar i uppfattningen af vår storhetstid; hr Weibull ser den mera ur allmänt europeisk, hr Höjer mera ur genuint svensk synpunkt; hos den förre röjer sig en högstämd idealism, hos den senare en fosterländskt folklig realism. Kapitlen om litteratur och bildande konst äro författade, det förra af biblioteksamanuensen dr C. Eichhorn, det senare af dr G. Göthe.

Att gifva några nya uppslag eller meddela några resultat af sjelfständig arkivforskning har ej ingått i syftet för detta arbete, hvilket egentligen är afsedt att åt den stora allmänheten (företrädesvis den bildade klassen) lemna en lättläst, på goda häfdaverk stödd, i sina uppgifter pålitlig öfversigt af vårt fäderneslands historia. De rika källor, som äro samlade i »Handlingar rörande Skandinaviens historia», i »De la Gardieska Arkivet», Stjernmans riksdagsbeslut samt de af N. A. Kullberg utgifna rådsprotokollen äro med vederbörlig urskiljning och varsamhet begagnade. Fryxells historieverk och Biografiskt lexikon hafva icke lemnats obeaktade.

För hr Weibull hafva af äldre häfdatecknare Chemnitz och Widekindi, af yngre Hallenberg, Geijer, Cronholm och Droysen förnämligast utgjort grundvalen. Styffes edition af Gustaf Adolfs skrifter samt Molbechs samling af Kristian IV:s skrifvelser hafva äfven begagnats. I berättelsen om Gustaf Adolfs ungdom och karaktersutveckling följes mest Hallenberg, hvarjämte äfven Svedelii välkända arbete öfver detta ämne beaktats. Historien om det danska kriget är behandlad med omsorg, men väl snäft; det hade helt visst varit önskligt, att en utförligare framställning egnats åt detta försvarskrig, hvilket med små tillgångar fördes inom Sveriges gränser och med begagnande af de fördelar, som landets topografiska beskaffenhet erbjöd. Deremot har det ryska kriget fått en utförlig och för läsare af våra vanliga historiska arbeten i flere fall ny belysning, t. ex. i fråga om ryssarnes verkliga mening med valet af en svensk prins till tronföljare. För historien om Gustaf Adolfs europeiska storpolitik, hvilken slutligen förde till Sveriges deltagande i det tyska kriget, hafva i senare tider vigtiga bidrag och omfattande utredningar lemnats, ej minst af Hammarstrand och Droysen, i vissa fall och till någon del äfven af Mankell. I detta ämne synes förf. hafva ålagt sig en afmätt begränsning och iakttagit en viss förbehållsamhet.

För hr Carlson har vid teckningen af Kristinas historia ett rikt material förelegat till bearbetning: Arckenholtz och Vaucïennes memoirer, Whitelockes dagbok, Pufendorfs historieverk m. m. Dertill kommer att Fryxells verk för denna period ingalunda får ignoreras. I väsendtlig mån torde dock uppgiften underlättats deraf, att Odhners förträffliga arbete till betydande del kunnat tjena till ledning och föresyn.

Karl X Gustafs historia är af hr Höjer utförd i stor korthet. Liksom hos den äldre Carlson, hvars arbete naturligtvis hufvudsakligen legat till grund (ehuru under flitigt jämförande med källorna) har det militäriska momentet till ej ringa del trängts undan af det diplomatiska.

I framställningen af Karl XI:s och Karl XII:s historia har deremot hr Höjer egnat åt innehållet en mer utförlig och sjelfständig behandling. Han har ock åt denna del af vår historia egnat grundliga källstudier, hvilkas resultat till en del redan förut framträdt i hans bekanta arbete om Karl XI:s utrikespolitik. Af det arbetes del, som nu anmäles, torde ock de nämnda båda konungarnes historia kunna betecknas som det stycke, hvilket företrädesvis lägger beslag på läsarens intresse. Ett stort material af äldre och nyare arbeten, såväl samlingsverk som bearbetningar och monografier har förf. haft att genomgå och han har begagnat dem på ett sätt, som utvisar förmåga att kritiskt umgås med källorna och skickligt sammanordna detaljerna till ett helt. Sjelfva framställningen är ock genomträngd af en lifligare värma och lyfter sig stundom till en högre flygt. I berättelsen om reduktionen framhåller förf. de orättvisor till hvilka den, liksom alla stora omgestaltningsverk, lätt i tillämpningen kunde leda och visar ett känsligt deltagande för hennes offer. Att hon, i stort sedt, var en handling af rättvisa, ett väldigt räddningsverk undan en fruktansvärd social kris, det hade han blifvit i tillfälle att bättre framhålla, om man vid behandlingen af de tre föregående regenternas historia med lika utförlighet, lika varmt deltagande framhållit de attentat mot frihet och eganderätt, för hvilka allmogen varit utsatt af dessa stormän, som nu drabbades af efterräkningen. Förf. har också påpekat att den lifländska reduktionen ingalunda var så hård och orättvis som man i följd af Patkuls deklamationer länge förestält sig; han har derutinnan ett stöd i den lifländske historieskrifvaren Jannau, hvilken af föregående svenska historici tyckes hafva varit i det närmaste förbisedd.

I afseende på början af Karl XII:s historia utgör F. F. Carlsons arbete, hvilket nästan samtidigt utkom, ett sidostycke, ehuru visserligen större och rikhaltigare, till Höjers. Båda äro nämligen resultat af sjelfständiga källstudier. Hr Carlson har ur arkiven framdragit åtskilligt nytt rörande de diplomatiska förhandlingarne, åt hvilka hans framställning med en viss förkärlek egnar sig, deremot synes H. med större omsorg hafva begagnat de tryckta källorna vid skildringen af sjelfva händelserna, så t. ex. i afseende på Paykulls och Patkulls roller vid det saxiska inbrottet i Lifland.

Arbetet är liksom de föregående och efterföljande delarne prydt med rika illustrationer, hvilkas urval till stor del ombesörjts af amanuensen Eichhorn. Att de icke alltid framställa föremålen, sådana de voro vid den tid, dit de höra. må billigt ursäktas, då man i sådant fall måste taga hvad som finnes att tillgå. I alla händelser bevisa de både urväljarens omsorg och förläggarens redobogenhet att åt arbetet gifva en fullt värdig yttre utstyrsel.

O. S.

5.

»Af Rudolf Tengberg, fortsatt af S. J. Boëthius» heter det på femte delens titel. Dessa ord påminna om, huru den forskare, som skulle skrifva partitidehvarfvets historia i hr Linnströms nationalverk, plötsligen afled, efterlemnande ett halfgjordt arbete. Åt lektor Boëthius uppdrogs att retuchera och utgifva doc. Tengbergs manuskript, hvilket omfattade tiden 1718—55, samt att författa fortsättningen. Ett par mindre afdelningar äro utarbetade af dr G. Göthe och doc. Lundström. Om sålunda denna del, liksom den fjerde, är författad af flere personer, skiljer den sig dock på ett fördelaktigt sätt från den föregående derutinnan, att framställningens enhet ej lidit af författareskapets delning. Vi våga påstå, att ingen skall utan ledning af den i bokens början lemnade notisen kunna upptäcka, hvarest den ena författarens framställning slutar och den andres börjar.

Det kunde synas vara öfverflödigt att här orda om förtjensterna hos detta arbete, som i nära 3 år varit i allmänhetens händer och af densamma för längesedan rönt ett rättvist erkännande. Vi vilja dock ej lemna onämnd en omständighet, som vid första granskning faller i ögonen, och som är ett genomgående drag hos denna bok. Det är den stora noggrannheten och tillförlitligheten i uppgifterna. Redan den två sidor långa källförteckningen bär vittne derom, att författarne uppsökt och användt alla äldre och yngre bearbetningar samt i tryck tillgängliga handlingar, som röra denna tids historia. Det utförda verket bekräftar detta vittnesbörd. Vi tro oss äfven veta, att förf. för vissa delar ej försummat att göra bruk af arkivens skatter. Hufvuduppgiften har emellertid ej varit att föra den historiska vetenskapen framåt, utan att meddela allmänheten forskningens resultat, en uppgift som varit jämförelsevis lätt i fråga om frihetstiden, der prof. Malmströms grundliga arbete gaf en säker ledning. Det torde också näppeligen vara möjligt att upptäcka något skäl till anmärkning mot denna del af arbetet.

Svårare var det att lemna en tillförlitlig öfversigt af Gustaf III:s historia, ty här hade förf. blott för smärre partier att stödja sig på en afslutad forskning: i allmänhet måste han ur mer eller mindre okritiska arbeten hämta sitt stoff och bland motsägande uppgifter välja den sannolikaste. Han har dock, synes det, lyckats hålla medelvägen mellan panegyrikernas måttlösa pris och fiendernas lika orättvisa smädelser, och han har af denne konungs regering gifvit oss en teckning, så god, som det med tillgängliga källor var möjligt att göra. Åtskilliga detalj-oriktigheter hafva vi visserligen påträffat, men de äro nästan utan undantag af den beskaffenhet, att förf. ej kunnat utan öfverskridande af sin uppgift — att meddela den historiska forskningens resultat — undvika dem; ty deras rättande är frukten af undersökningar, som äro af senare datum än denna bok. Att för tidskriftens läsare påpeka dem torde emellertid ej vara ur vägen.

Sid. 318 säger förf., att då Rysslands gräns mot svenska Finland i följd af det turkiska kriget 1787 nästan helt och hållet blottades på trupper, »trodde sig Gustaf omsider hafva erhållit ett tillfälle att bryta sin farliga grannes makt, och på våren 1788 erbjöd han mot vilkor af underhållspenningar Turkiet sitt understöd». Förf. syftar här tydligen på Gustaf III:s förslag till förbund mellan Sverige och Turkiet d. 17 Mars 1788, men hvilket förslag ännu d. 22 Maj ej framkommit till Konstantinopel och först under det svenskt-ryska krigets lopp kunde läggas till grund för underhandlingar. (Se Heidenstams depesch d. 22 Maj). Långt förut hade Gustaf föreslagit ett subsidiefördrag: enligt en promemoria bland kanslipresidentens koncept i Riksarkivet afgick den första framställningen härom till Konstantinopel redan d. 31 Juli 1787, således före turkiska krigets utbrott. — Af Bergman-Schinkels vilseledande framställning har förf. låtit förleda sig att angifva följande skäl till dröjsmålet med denna subsidietraktats afslutande: »Turkiet hade uppstält såsom vilkor för underhållspenningarnas utbetalande, att Sverige skulle hindra den ryska flottan att afgå till Medelhafvet, och då denna på våren 1788 var segelfärdig, ansåg sig Gustaf ej kunna invänta underhandlingarnas slut» (sid. 319). I sjelfva verket framstäldes väl denna fordran vid första konferensen mellan turkiska och svenska ombuden (i Dec. 1787), men tillbakavisades genast af svenske ministern, hvarefter den ej vidare kom på tal. Det tidt och ofta upprepade skälet, hvarför Porten ej kunde underteckna fördraget, var deremot det, att Gustaf III ej ville förklara Ryssland krig, utan blott företaga en s. k. demonstration, hvilket ord sultanen sade sig ej begripa. I det förut nämnda alliansförslaget af den 17 Mars 1788 talade Gustaf ej längre om demonstration: svenska ministern fick i stället befallning att »promettre formellement clair et nett [-ement?] que j'attaquerois la Russie par terre et par mere». Sedan han sålunda gifvit efter i tvistefrågan, gjorde han sig antagligen så säker om subsidier, att han ansåg sig ej böra uppskjuta anfallet mot Ryssland, tills underhandlingarna med Porten blifvit afslutade.

Ändamålet med Gustaf III:s besök i Köpenhamn 1787 var ej, såsom förf. säger sid. 318, att försäkra sig om Danmarks neutralitet under det förestående kriget med Ryssland. Af det i förra årgången af denna tidskrift s. 297 meddelade alliansförslaget framgår det, att den svenske konungen tvärtom afsåg ett anfalls- och försvarsförbund med Danmark.

Sid. 324 uppgifves det, att d. 12 Aug. 1788 uppsattes i Anjala en »föreningsakt», hvari fredens återställande, ständernas sammankallande samt upprätthållandet af riksdagens rättigheter angåfvos såsom förbundets mål. Vidare utfärdades samma dag ett »cirkulär i armén», hvari bl. a. yrkades, att rådet skulle tillsättas enligt 1720 års regeringsform, och undertecknades en »deklaration», genom hvilken de förbundne sökte rättfärdiga sitt förfaringssätt. Denna deklaration eller föreningsakten sändes samma dag till konungen. Efter hvad K. K. Tigerstedt i sin afhandling om Göran Magnus

Sprengtporten (i Finsk tidskrift) uppvisat, är denna framställning af Anjalaförbundets bildande oriktig. Verkliga förhållandet är, att »deklarationen» utgör den egentliga Anjalaförbundsakten och var den enda skrift, som af de sammansvurne uppsattes d. 12 Augusti. Densamma utskrefs i trenne exemplar, af hvilka ett (af för Tigerstedt okändt datum) sändes till Hastfehr, ett, troligen dateradt d. 13 Aug., sattes i omlopp inom K. G. Armfelts armé, och ett, dagtecknadt d. 12 Aug., lemnades till konungen. Det i Armfelts kår cirkulerande exemplaret undertecknades af 113 personer, af hvilka dock 2 vid närmare besinnande utströko sina namn. Det exemplar, som sändes till konungen, var deremot icke underskrifvet af någon. »Föreningsakten» eller »svenska arméns förening» har ej utgått från de egentliga Anjalamännen, utan — enligt en anteckning i de sprengtportska papperen — från officerarne på stora örlogsflottan. Den är författad efter och i följd af »avertissementet» af d. 25 Aug. samt blef inom kort gillad af öfriga officerskårer. Orsaken till misstaget är, att denna handling i »Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter Gustaf III:s anträde till regeringen» blifvit upptagen under titeln »Förbundets föreningsakt» och på ett oförklarligt sätt försedd med 34 underskrifter af officerare vid Anjalaarmén. Hvad slutligen beträffar cirkuläret i armén, hvilket i »Hemliga handlingar» daterats d. 12 Aug., så kan detsamma ej hafva blifvit författadt förr än i slutet af Augusti eller början af September.

Den af förf. sid. 324 efter Malmanen anförda berättelsen om stämplingar mot Gustaf III:s frihet torde enligt Tigerstedt ej förtjena något förtroende. Den har sannolikt uppstått »först efter det händelsernas gång visat, hvilket stort fel de förbundne begått, då de ej förhindrat hans bortresa».

Genom denna afhandling om Sprengtporten har äfven nytt ljus kastats öfver hertig Karls och general Hastfehrs uppförande, hvarom hr Boëthius yttrar sig med stor försigtighet. Det synes tämligen säkert, att hertigen var beredd att taga sin broders krona, måhända tänkande, att han härigenom skulle bereda sitt fäderneslands lycka. Men så snart han genom Sprengtportens skrifvelse lärt känna Rysslands afsigter, bröt han genast med de konfedererade och vidtog kraftiga åtgärder för förhindrandet af vidare beröring mellan dem och ryssarne. Sprengtportens skrifvelse var ej, såsom det uppgifves sid. 327, daterad d. 30 Sept. utan d. $\frac{13}{24}$ Sept. och aflemnades till Armfelt d. 3 eller 4 Oktober. Nu mera kan ej något tvifvel råda derom, att Hastfehr sålt sig till ryska regeringen, ehuru han sedan drog sig tillbaka, då man dröjde att utbetala belöningen för förräderiet.

Vi lemna Gustaf III och öfvergå till hans son. I ögonen fallande är den knapphändighet, hvarmed dennes historia af förf. blifvit behandlad. Medan 346 sidor äro egnade åt de föregående 74 åren, affärdas Gustaf Adolfs 17-åriga styrelse på 33 sidor, af hvilka 11 upptagas af förmyndar-regeringen. I följd häraf har ej blott framställningen förlorat sin saftighet och blifvit skäligen torr, utan äfven

vigtiga omständigheter förbigåtts eller endast i största korthet omnämnts. 1809 års revolution får nöja sig med omkring 2 sidor eller mindre utrymme än det, som egnats 1755 års revolutionsförsök. Af stort intresse hade dock varit att här få en utförligare redogörelse för planerna 1807 och 1808 att med engelsk hjelp störta konungen, för försöket att skjuta honom på Åland, för olikheten mellan Adlersparres och de stockholmska revolutionärernas afsigter. »Det begränsade utrymmet» borde ej lagt hinder i vägen, då ju denna femte del har betydligt mindre omfång än hvar och en af de föregående.

I kapitlet om den materiela odlingen meddelar förf. rörande befolkningens och näringarnas tillstånd en mängd intressanta uppgifter. Det synes oss dock, som om en eller annan af dem bort få lemna plats för något mera upplysande. Så hade det väl varit af större vigt att meddela handelsflottans storlek vid periodens början och slut än den tillfälliga skilnaden i fartygens antal 1723 och 1724. De siffror, förf. anför för att stödja sitt tämligen obefogade påstående, att spanmålsprisen voro i hög grad växlande, kunna ej rätt förstås utan en noggrann kännedom om kursförhållandena. Exempelvis var 1758 års pris, 48 daler, i verkligheten något högre än 1763 års, 78 daler, ty under det förstnämnda året räknades i medeltal 12 ½ daler på 1 riksdaler hamburger banko, emedan kursen 1763 stigit till omkring 22 daler. En redogörelse för de förnämsta förändringarne i myntvärdet hade här försvarat sin plats: likformighet med de öfriga delarne hade också derigenom iakttagits. [1])

Hvad denna dels illustrering beträffar, så synes den äfven här i allmänhet uppfylla alla berättigade anspråk. I synnerhet förtjenar påpekas den rika samlingen porträtt af framstående personer: af de 310 illustrationerna äro 138 porträtt. Deremot kunna vi ej inse nyttan för det historiska studiet af de många ur Dahlbergs Svecia antiqua et hodierna hämtade afbildningar af städer, afbildningar, hvilka redan i följd af sin ringa storlek ej kunna gifva någon föreställning om föremålets verkliga utseende. Äfvenledes tro vi, att landskapsstyckena, såsom »Södra Stäket», »Mora kyrka» m. fl., kunnat utan afsaknad vara borta. Allmänheten skulle ock varit förläggaren tacksam, om han gjort till regel, hvad nu är undantag, att utsätta, hvarifrån illustrationerna äro hämtade.

V. K.

---

[1]) Äfven några missledande tryckfel må här rättas: Ständerna sammanträdde 1765 den 15 Jan. (ej d. 16; se riksdagskallelsen hos Modée); den not, som Armfelt och 6 andra officerare afsände till ryska kejsarinnan med begäran om fred uppsattes d. 9 Aug. 1788 (ej d. 8, se Tigerstedt); de af bankoutskottet vid 1786 års riksdag beviljade 50 tunnor guld skulle fördelas på nio år, ej åtta (se Wærn, 1786 års riksdag).

6.

Sjette delen, behandlande »Sveriges Nydaningstid», har till författare hufvudsakligen haft lektor T. Säve i Karlstad, förut känd i historiska kretsar och bland allmänheten dels genom en afhandling öfver »Kejsarvalet i Frankfurt 1657», dels genom utarbetandet af vissa partier i Illustrerad Verldshistoria, hvilka på sin tid väckte särskild uppmärksamhet genom framstående formela förtjenster. Ett jämförelsevis litet omfång är anslaget åt denna »nydaningstid» (191 ss. för den egentliga historien, 69 ss. för en öfversigt af utvecklingen inom statsskickets, konstens och bildningens områden); dess skildring utgör icke desto mindre ett synnerligt vigtigt parti i hr Linnströms Svenska Historia. Början af det tidsskede den omfattar ligger redan så långt bakom våra dagar att en objektiv framställning deraf icke längre hör till omöjligheterna. Att för den följande oss närmare liggande tiden ega en opartisk sakrik och tillförlitlig redogörelse är ett behof, hvars fyllande är af största vigt. Åtskilliga vigtiga bidrag till denna historia ha på senare tider offentliggjorts. De Schinkelska »Minnena» ha just nu hunnit fram till 1835. För slutet af Karl Johans och början af Oskar I:stes regering ha helt nyligen personer, som stått händelserna nära, lemnat värdefulla skildringar. Dylika »Minnen» räkna dock endast en tämligen begränsad läsarekrets och gifva naturligtvis icke någon fullständig tidsbild ens för de år de omfatta. Starbäcks af Hr Bäckström fortsatta berättelser äro däremot ett nyligen fullbordadt försök till en sådan framställning afsedt för allmänheten Ett annat föreligger nu i detta sjette band af den illustrerade svenska historien, och vi hoppas att äfven Hr Säves arbete skall bidraga till att hos de många läsarne af det härmed afslutade stora historieverket väcka intresset för de generationer, hvilkas närmaste arftagare de sjelfva äro. Äfven derur framgår huru det varaktiga i historien oftast är resultatet af en kompromiss mellan intressen och rättigheter, hvilka, elastiska till sin natur, endast med svårighet kunna undertryckas och förr eller senare åter göra sig gällande.

Som historisk framställning företer emellertid en sådan skildring som den ifrågavarande åtskilliga vanskligheter. Der saknas det fjerran, som den historiska bilden för sin sanning behöfver, för att allt skall få sin rätta plats och sina riktiga mått. Man saknar i vigtiga fall de officiella handlingarnas säkra ledtråd och är alltför ofta hänvist till de politiska motståndarnes lika tendentiösa och ensidiga skildringar, till så kallade minnens grumliga spegelbilder, och historikern får med tungt hjerta i det ena fallet och det andra nöja sig med en förmodan, en gissning, en slutsats dragen ur ofullständiga premisser.

Hr Säves framställning utmärker sig genom en synnerligt stor opartiskhet en egenskap som vi, helst uti detta fall, äro långt, ifrån att ogilla, ehuru den någon gång kanske går så långt, att man stan-

nar i ovisshet om författarens egentliga mening. Detta på samma gång, som hans ståndpunkt i det hela är den upplyst liberala. Af dessa samverkande egenskaper bestämmas sålunda hans omdömen i de fall särskildt, der man med viss nyfikenhet slår upp hans bok. Man kan t. ex. läsa hans skildring af Adlersparre, hvars egenskaper och betydelse till och med, i våra ögon åtminstone, skattas för högt. Denne man, »med en framtid inom sig», såsom det heter, hörde helt visst till antalet af de icke så alldeles sällsynta personligheter, som i sitt lif utfört en stor bedrift och sedan bära på tyngden af sitt derigenom vunna rykte, utan att till fullo mäkta uppbära detsamma, deras personliga dygder må i öfrigt vara stora och karakteren ädel och rättrådig. — Af ännu större intresse måste teckningen af Karl Johan vara; isynnerhet der ger förf. prof på sin förmåga att hålla sig emellan omdömenas båda poler, och i det stora hela, såsom vi tro, torde han ha träffat det rätta. I afseende på 1812 års politik, som senast ett fjerdedels sekel tillbaka upprörde så väldiga stoftmoln i litteraturen, torde man, på frågans nuvarande ståndpunkt, få lof att ge förf. rätt deri, att Karl Johan, ställd i valet mellan två onda ting, bestämde sig för det som för Sverige och Europa medförde den största nyttan. Äfven i Sverige torde det vara förbi med Napoleonskulten. Det är möjligt att någon varaktig gränsreglering till det bättre kunnat ega rum i Finland, men för öfrigt ha vi alltid haft svårt att inse, huru Sverige, den sjuke, hvars utslocknande man nyss ansett vara nära för handen, dagen efter 1809 års olyckor, med förstörda finanser, kunnat med något hopp om blifvande framgång diktera för Ryssland hvilka vilkor som helst. Händelserna efter 1813 tala altför mycket deremot. Dessutom är det, synes det oss, en icke så liten skilnad mellan Karl Johans ryssvänskap då och den han visade under slutet af sin regering. De stora europeiska synpunkterna ställa den förra i en helt annan dager, och det är omöjligt att neka sin beundran åt den öfverlägsenhet, hvarmed kronprinsen förstod att samla trådarna till den koalition, för hvilken Napoleon skulle falla, och för ögonblicket förlägga händelsernas tyngdpunkt till Sverige. Det är kanske svårare att förlika sig med det sätt, hvarpå föreningen med Norge kom till stånd, och det vill synas, som hade då åtskilliga svårigheter lätt nog kunnat verkligen utjämnas, hvilka sedermera förvandlats till stötestenar. Något dylikt framskymtar också i Hr Säves redogörelse för förloppet. — Det för hela vår senare utveckling så ytterst vigtiga trettiotalet af detta århundrade har förf. sedermera, så långt utrymmet medgifvit, egnat uppmärksamhet, och här har han visserligen icke sparat på en sträng, men säkert rättvis dom öfver den tidens regering. Likaså får 1840 års ryktbara riksdag, för hvars kännedom nya upplysningar för helt kort tid sedan kommit till, på sin del en jämförelsevis ganska ingående skildring.

Af naturliga skäl blir behandlingen af den följande tiden knappare, mer och mer skelettartad. De första faserna af Oskar den förstes regering ha likväl ännu med någon utförlighet blifvit fram-

stälda, och särskildt har förf. dröjt vid de skandinaviska momenten i Sveriges politik ända in på Karl XV:s regering och påmint om åtskilliga intressanta fakta i afseende på dessa, men ju längre han hinner fram, desto svåråtkomligare blir den inre sidan af historien.

Det är klart att i afseende på detaljerna denna del af Sveriges historia, så ofta i saknad af »urkundernas odödliga bevisning,» hvarken kan eller vill göra anspråk på absolut tillförlitlighet. Framställningen af de märkliga personalförändringarna efter den 13 Mars äro t. ex. — kanske blott genom sin korthet — något inkorrekta. Enligt det första beslutet skulle både Ugglas och Zibet inkallas i konseljen — men kallelsebrefven blefvo inhiberade. Först efter en vecka inkallades statssekreterarne (Rosenblad och Lagerbring) såsom medlemmar. Der sutto för öfrigt ända till den 9 juni både Fersen, Stedingk och Klingspor såsom ledamöter. [1]) I allmänhet torde just för dessa första dagar efter revolutionen många drag af intresse kunnat vara att tillägga. Att v. Engeström (sidan 14) kallas för »konseljpresident i den förra styrelsen» är kanske blott beroende på en misskrifning. Det skulle för öfrigt vara tämligen ändamålslöst att här ingå på en sådan granskning uti detalj. När Sveriges historia efter 1809 blir skrifven, är tillfället inne för dylika undersökningar.

Sjette bandet slutar, liksom de öfriga, med en allmän öfversigt af statsskicket och odlingen, af hvilken åtminstone någon del torde till större båtnad kunnat inarbetas i den historiska framställningen, samt med ett synnerligen utförligt register.

r.

Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska huset. Af F. F. Carlson. Sjette delen. **Carl XII.** 1. 466 ss. 8. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1881. Pr. 6 kronor.

Det tidehvarf i vår historia som bär Karl XII:s namn förtjenar kanske mer än något annat att benämnas efter den konung, som då ledde Sveriges öden, ty det var ej nog med att envåldet koncentrerat all politisk makt i konungens hand, utan hela statens lif, alla samhällets krafter fingo blott ett mål, det att viljelöst låta sig användas och offras för egensinnet hos den envåldige konungen. Och det verk, som under årtiondens rastlösa arbete och för priset af enskildes svåra lidanden skapats för att betrygga statens säkerhet, förbrukades nu lika hänsynslöst, tills det bragte ej blott staten utan

[1]) Det är sålunda oriktigt, när i en nyligen utkommen teckning af G. Adlersparre det uppgifves att på dennes yrkande vid ankomsten till Stockholm Klingspor och Stedingk uteslutits ur konseljen.

folket sjelft till branten af undergång. Denna tid har jämförelsevis mindre än andra skiften af vår historia varit föremål för grundlig bearbetning. Om man undantager Adlerfelds framställning af de första nio årens krigshändelser och Nordbergs stora gammaldags artade digra verk, hvilka bägge hvila på mest officiela källor, samt Fryxells välbekanta arbete, är ej mycket gjordt utom för ett eller annat särskildt parti af tiden. Så mycket större är tillfredsställelsen att finna, det svenska häfdateckningens Nestor omsider fört sitt verk in på detta område, och att hans afsigt är att om krafterna stå bi, äfven föra det till ända. Ehuru detta arbete redan blifvit af flere granskare uppmärksammadt, särskildt i en vidlyftig anmälan i Nordisk Tidskrift, torde det dock vara på sin plats att just i Historisk Tidskrift äfven för ett ögonblick erinra om detsammas betydelse.

Der finnes en i ögonen fallande likhet mellan Carlson och Ranke i deras sätt att skrifva historia; den förre har ock varit en af den senares lärjungar. Intrycket af lärarens personlighet, snille och skrifter kan hafva samverkat med en viss likhet i det personliga skaplynnet. Bägge teckna i stort personligheternas och händelsernas karaktärsdrag; detaljerna få stundom en underordnad betydelse; särskildt få siffror och data träda tillbaka för analyseringen af förhållandet mellan orsak och verkan hos de andliga faktorerna. Dermed sammanhänger kanske den hos begge framträdande vanan att citera sparsamt, stundom kanske för sparsamt, men man kan förstå att den store häfdatecknaren, som ur massan af de detaljer hans forskning samlat skapar en totalbild af intrycken, anser för mindre behöfligt att låta denna utrustas med en storartad bevisningsapparat.

Den diplomatiska historien om Karl XII:s första år har redan förut behandlats af Wahrenberg. Han hade dock af utländska arkiv endast begagnat det i Paris; nu hafva Köpenhamn, Dresden, Haag och London äfven afgifvit sina bidrag, och det är klart, att en helt ny belysning härigenom kastats öfver vår beröring med främmande makter. Riksarkivets handlingar och flera enskilda arkivs skatter hafva stått till buds för skildringen af de rent svenska förhållandena.

Det korta och derför oftast förbisedda interregnum, som ligger mellan Karl XI:s död och sonens myndighetsförklaring, har redan förut tecknats i en akademisk afhandling af Höjer. Detta skedes betydelse för en riktigare uppfattning af de följande händelserna är ej ringa, och Carlsons framställning visar oss karaktären af denna förmyndarregering och den riksdag, som hasteligen afklipte dess fortvaro. Vårt europeiska anseende har sällan stått högre, än när under dessa förmyndare Liljeroth bemedlade freden i Ryswijk; i det inre försporde man genast den svaghet som låg i förlusten af en öfver alla upphöjd ledande vilja och i maktens fördelning mellan enväldets osjelfständiga och sins emellan oeniga verktyg. Alla hittills kufvade krafter började röra sig, och svår-

ligen hade några års förmyndarstyrelse aflupit utan inre konflikter, om ock de yttre, osannolikt nog, uteblifvit. Nu afskars denna fara genom ett steg, som bar vida fruktansvärdare faror i sitt sköte, då regering och riksdag täflade att genom myndighetsförklaringen vinna den ännu för sitt kall ej mognade femtonårige konungen, som hittills lärt känna mera af sina rättigheter, än af sina skyldigheter. En eftergift i reduktionen, som man så lifligt hoppades uppå, kunde så mycket mindre komma i fråga, som den ej blott stred mot systemet, mot envåldets historiska rätt, utan skulle för konungen betydt priset för något, som han ej behöfde köpa, ej häller köpt, utan fått sig nästan påtrugadt.

Så var Karl XII blefven myndig till sin och Sveriges olycka, och deras ansvar som påskyndade krisen är inför efterverlden ej ringa. Af intresse är att se, huru förf. skingrar den vanliga föreställningen, att Karl XII i förstone lemnat de allvarliga regeringsvärfven å sido, tills nordiska krigets låga väckte honom ur hans ungdomliga sorglöshet. Man finner tvärtom, huru allvaret från begynnelsen låg på botten af denna slutna oböjliga karaktär och huru han sökte fylla sin kungliga pligt, på samma gång som ungdomsöfverdådet gaf sig luft i pojkaktiga tilltag. Förf. egnar med skäl ej många rader åt historierna om dessa pojkstreck och reducerar i öfrigt deras betydelse.

Lifvets allvar skulle ock snart framträda för Karl XII. Han skulle erfara att den, som regerade Sveriges dåvarande vidsträckta besittningar, hade att försvara ett farligt arf mot slagna och hämdlystna grannar. Sådan var dock ingalunda ställningen från början, att, såsom man hittills lärt sig, de trenne makter, som sedan förenade sökte krossa vårt öfvervälde i norden, genast efter Karl XI:s död i hemlighet slöto sig samman för att begagna det gynnsamma tillfället af den nye regentens ungdom och förmodade oförmåga. Det är just i fråga om de politiska förvecklingarna före nordiska krigets utbrott och äfven i fråga om diplomatiens fruktlösa arbete att släcka krigets brand som författarens arbete särskildt har oändligt mycket att erbjuda. Man ser huru anfallsförbundet mot Sverige var så långt ifrån något på förhand gifvet, att tvärtom Danmark uppriktigt sökte vår förbindelse, såvidt den kunde köpas utan nedsättande och farliga eftergifter i den Holsteinska frågan. Men för svenska statsmännen voro hatet mot Danmark och vänskapen för Holstein oskiljaktiga politiska dogmer; och konungen fick ett personligt intresse i frågan, då han förmälde sin syster med den unge hertig Fredrik och gjorde dennes sak till Sveriges. När hertigen om sommaren 1698 återvände hem som generalissimus öfver våra trupper i Tyskland och med generalqvartermästar Stuart vid sin sida, var i sjelfva verket utmaningshandsken kastad åt Danmark; sjelfbevarelsens drift manade detta land att uppväcka fiender emot oss. Och strax derefter timade det olycksbådande mötet i Rawa i Aug. 1698 mellan tsar Peter och konung August. Nu först begynner grannarnes hemliga spel

för att sammanknyta en koalition mot Sverige; Patkul reser, med hjertat fullt af hat och själen svällande af ärelystnad, fram och åter för att befordra planernas framgång. Men märkligt är, att innan förbundet slöts hade Karl XII, utan kännedom om hvad som var å bane, tagit ett nytt offensivt steg genom att sända trupper till Tyskland om sommaren 1699 i tydlig afsigt att gripa till svärdet, om Danmark ej förödmjukade sig för Holstein.

Och detta skedde med full kännedom om att vårt försvarsväsen ej var i bästa skick och att statsverkets tillgångar voro förstörda. Det är märkliga siffror i det senare afseendet som anmälaren i Nordisk Tidskrift meddelat. Man finner, att de ofta omtalade skatter, som Karl XI skulle samlat, reducera sig till jämförelsevis små belopp, och att dessa voro tömda, långt innan krigsrustningarna begynte på allvar. Reduktionens alltmera sinande källa måste med krigets utbrott försvinna aldeles. Krig och reduktion voro oförenliga begrepp; så mycket måste Karl XII sjelf erkänna. Kung Augusts anfall på Riga och danskarnes inmarsch i Holstein öppnade allas ögon — utom Karl XII:s, för att riket var utsatt för allvarsamma faror. Han tog saken med ett lugn och en slutenhet som bådade det värsta, ty man såg alltför snart hvilken jernhård, oresonlig envishet der låg på botten. Och till hans egen olycka kröntes de första, ofta ytterligt djerfva vapenföretagen med en lysande framgång, som ytterligare förhärdade sinnet och äggade lusten för kriget.

Högst intressant är författarens redogörelse för den krigiska sammanstötningen i Sundet och på Seland. Den måste läsas med egna ögon. Vi vilja blott påpeka att här öfverallt nya intressanta upplysningar lemnas, så om flottans rörelser, der konungens vilja tvang gamle Wachtmeister att handla mot sin sjömansöfvertygelse, så om planen att landstiga på Seland och dess verkställande. Förf. visar, att denna plan ej var gammal, utan sköt fram, först då Karl ej lyckades krossa danska flottan; dittils hade konungen tänkt såsom en gång hans farfar gå öfver hafvet för att angripa Danmark från tyska sidan. Ej utan inre strid gaf Karl för första och sista gången i sitt lif efter för statsklokhetens bud, då han erkände freden i Traventhal och förde sina vapen från Seland, utan att hafva först planterat dem i Danmarks hufvudstad.

Framgången i vester slog fienderna i öster med fruktan, och gång på gång öppnade sig tillfällen att genom andra makters bemedling få freden återstäld. Förf. har först af alla aflyft den slöja som hvilat häröfver och lagt i dagen, huru gynnsamt ögonblicket var, men huru hvarje utsigt egensinnigt förspildes. Det var dock fåfängt numera att tala om fred med Karl XII; svärdet var och förblef hans enda och ultima ratio. Hans svar till kanslikollegiet, då han just stod färdig att gå öfver till Livland, förebådar att vårt land var vigt till undergång: det heter der: »att såsom vi nu äre sinnade mot en så orättfärdig och trolös invasion skaffa oss rätt och satisfaktion medelst våra rättmätiga vapen, alltså kunne vi ej admittera någon mediation eller negotiation för än alt är restitueradt».

Det var kung August det gälde. Håns reträtt och Narvas stora fara dref emellertid Karl att vända sina vapen mot Ryssarne och detta ehuru ringheten af de svenska stridskrafterna gjorde undsättningsförsöket till ett verkligt vågspel. Men den lätta framgången mot Danmark förenad med det gamla föraktet för ryssen hade födt ett öfvermod utan like. Det är ganska betecknande för konungens uppfattning af svårigheterna, att han kunde till Narvas kommendant skrifva om sin lilla armé, att han kom »med en så stark militie, som näst Guds hjelp skall vara nog att delogera bemälte patrask» och att han ansåg alla förberedelser för vinterqvarter obehöfliga, då man ej torde »hinna med mera än att förfölja fienden och fara efter honom». Segern vid Narva befäste honom tyvärr i denna öfvertygelse om att inga omöjligheter existerade och att allt berodde af svärdets afgörande.

På ett olycksbringande sätt visade sig frukten af denna uppfattning i det fatalistiska lugn, hvarmed han efter Narvaslaget lät det nya gynnsamma ögonblick, som då öppnade sig att spränga det ryskt-polska förbundet och återställa freden, gå förbi. Karls oböjliga sinne underlättade, ja kanske gjorde ensamt möjlig den sammanslutning af fienderna, som knappast Peters brinnande begär att tränga fram till Östersjön, Augusts ränkfulla sinne och Patkuls glödande energi varit i stånd att upprätthålla, derest Sverige klokt begagnat situationen. Denna förändrades i hög grad, som författaren visar genom utbrottet af den stora striden i vester om spanska arfvet, ty Frankrikes intresse blef nu att förlänga kriget i öster, sedan det trott sig finna att Karls segerrika vapen, om de blefve lediga, sannolikt skulle stå till sjömakternas förfogande. Men Frankrikes gamle konung dömde orätt, då han trodde att den vanliga statskonstens lagar gälde för Karl XII (deri ligger den djupa skilnaden mellan de två regenter som personifiera envåldets ytterlighet i bägge länderna), ty den svenske konungen hade ej den ringaste lust att sluta fred. Förgäfves sökte Piper nu att förena sin röst med den gamle grånade kanslipresidentens, Bengt Oxenstjernas, för att hejda konungen på hans väg. Deras föreställningar gjorde i hufvudsak, som författaren så träffande säger, samma verkan »som vågens slag emot klippan». Hos Karl hade tanken på att slutligen afsätta konung August tydligen fått insteg. Det är omöjligt att annorlunda tolka det bleklagda nej han i Mars 1701 afgaf å sjömagternas fredsbemedling: »det skulle lända vår gloire till blame, om vi någonsin skulle ingå med någon, som sig så malhonnet prostituerat, den ringaste afhandling eller traktat». Det ligger för vårt öra åtminstone något ohyggligt i det sätt, hvarpå »ärans» kraf här betonas. Hur kontrasterar ej härmed förf:s beskrifning på härens lidanden i livländska vinterqvarteren och den förut hemsökta provinsens utblottande för krigets underhåll.

I Juni 1701 var svärdet ånyo slipadt. Det gälde som förf. ådagalägger egentligen Ryssland, men först skulle Dünas lopp rensas och sachsiska härens stridskraft försvagas. Det skedde genom den lysande öfvergången af Düna den 7 Juli och fälttåget i Kurland.

Nu var ögonblicket således kommet att vända de »glorieusa vapnen» mot den beslutsamme, farlige ryske tsaren. Men tåget gick i stället mot söder in öfver Polens ofantliga slätter. Det gränslösa och ödsliga, som ofta hvilar öfver dessa vidder, trycker hädanefter sin prägel på Karl XII:s historia.

Skildringen af de förvirrade fejderna i Polen och tsarens samtidiga stilla och fasta framträngande till Östersjön tillhör nästa del. Vi glädja oss vid tanken på att förf:s välkända arbetskraft gör det till en visshet att vi snart hafva att motse denna fortsättning.

Claes Annerstedt.

Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—1630, belysta genom aktstycken ur Svenska Riksarkivet, af Dr M. G. Schybergson. (Aftryck ur Finska Vetenskapssocietetens »Bidrag», h. 36.) c + 530 ss. Helsingfors, Finska Litteratursällskapets tryckeri, 1881.

Utgifvaren af dessa handlingar är redan förut känd, äfven för den svenska allmänheten, genom sin i flera hänseenden förtjenstfulla afhandling: *Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625*, Helsingfors 1880, hvilken blifvit fördelaktigt anmäld dels af C. Annerstedt i Ny Svensk tidskrift för samma år dels af J. A. Fridericia i Marshäftet af Finsk tidskrift för år 1880. Öfverhufvud synes det trettioåriga krigets och dess tidehvarfs historia företrädesvis hafva väckt Herr Schybergsons forskningshåg. Året innan nämda afhandling af trycket utgafs, hade dess författare riktat den historiska litteraturen med ett arbete: *Le duc de Rohan et la chute du parti protestant en France*, Paris 1880, närmast föranledt af M. Anquez' verk: *Un nouveau chapitre de l'histoire politique des réformés de France, de 1621 à 1626*, Paris 1864, och till stor del grundadt på forskningar i de franska arkiven samt åtföljdt af ett betydligt antal (15) *documents inédits* af ganska stort intresse. Huru nära den här behandlade frågan sammanhänger med det trettioåriga krigets historia, inses af en hvar som studerat det tidehvarfvets allmänna historia. Sina förtjenster om den historiska forskningen rörande nämda tid har Herr Schybergson ytterligare ökat genom ett mot slutet af förlidet år utgifvet arbete. Det är detta den flitige forskarens senaste verk vi nu gå att anmäla.

Här har det varit Herr Schybergsons egentliga uppgift att offentliggöra en del af det svenska riksarkivets rika samling af handlingar rörande Sveriges deltagande i det trettioåriga kriget. De, som beträffa sjelfva kriget, d. v. s. krigsplanerna och krigshän-

delserna, äro, som bekant, redan af trycket utgifna i »Krigshistoriskt arkiv». Men de, som belysa de långvariga och omfattande underhandlingar mellan Sverige och andra makter, hvilka föregingo Gustaf II Adolfs epokgörande uppträdande på den tyska krigsskådeplatsen, hafva hittills blott till ringa del och sällan i sammanhängande följd blifvit af trycket utgifna. Många vigtiga bidrag lemna visserligen de af K. G. Styffe utgifna »Gustaf II Adolfs skrifter,» hvilka upptaga hans egenhändiga bref; åtskilliga andra träffas i »Handlingar rörande Skandinaviens historia» och några äldre samlingar; men alla dessa bidrag, till hvilka äfven komma en mängd af trycket utgifna handlingar ur utländska arkiv [1]), äro dock ej till fylles görande för att lemna en fullständig och sammanhängande öfversigt af underhandlingarnas gång. Detta är för historieforskaren en så mycket kännbarare brist, som dessa i arkivens gömmor förvarade handlingar äro i hög grad egnade att sprida tillförlitligt ljus såväl öfver de allmänna politiska förhållandena som särskildt öfver de ledande personernas kynne och planer. Historieforskningen står derföre i tacksamhetsskuld till en hvar som genom utgifvande af dessa vigtiga historiska källor underlättar kommande forskares möda och tillika sätter hvarje vän af historien i tillfälle att ur sjelfva källorna fullständiga den allmänna bild som han hämtat ur historiska arbeten. Och i båda dessa hänseenden, men i synnerhet i det förra, ökas väsendtligen utgifvarens förtjenst, om han med urskiljning väljer en sammanhängande följd af handlingar, som företrädesvis äro egnade att befordra kännedomen af ett vigtigt historiskt tidskifte.

I detta hänseende synes oss Herr Schybergson hafva gjort ett särdeles lyckligt val, hvartill han utan tvifvel blifvit föranledd af sina forskningar rörande det ämne som han behandlat i sin först nämda skrift. I det verk vi nu anmäla har han nämligen meddelat en mängd vigtiga och upplysande af den svenska regeringen utfärdade instruktioner för dess resident i Nederlanden J. Rutgersius åren 1621 och 1623 (sid. 3—49); för öfversten G. Horn, som om hösten 1623 sändes till Nederlanden för att värfva krigsfolk och uppköpa krigsförnödenheter (sid. 50—62; i innehållsförteckningen mindre riktigt betecknad såsom en instruktion för J. Rutgersius); för den i början af år 1625 dit affärdade J. Adler Salvius (sid. 63—75); för J. Rutgersius af d. 20 April 1625 och för L. Camerarius, Sveriges ambassadör i Nederlanden efter J. Rutgersius' död, d. 4 Mars 1629 (sid. 79—100). Härtill sluter sig en fullständig samling af samme Camerarius' i behåll varande bref till A. Oxenstjerna från d. $\frac{12}{22}$ Nov. 1624 till d. $\frac{25 \text{ Nov.}}{5 \text{ Dec.}}$ 1626 (sid. 103—518, således bildande den omfångsrikaste delen af hela samlingen).

Denna samling bildar en vigtig fyllnad till de bref och instruktioner från svenska regeringen, isynnerhet A. Oxenstjerna, till Rut-

[1]) Såsom en af de vigtigaste samlingarna af denna art förtjenar uppmärksammas: *Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands, gesammelt und herausgegeben von G. Droysen.* Stockholm-Paris-Leipzig 1877.

gersius, Camerarius m. fl., hvilka för närvarande finnas i Kgl. biblioteket i München och redan i slutet af förra århundradet aftrycktes i Mosers *Patriotisches Archiv.* Tillsammans lemna dessa båda samlingar en ganska fullständig öfversigt af de mellan Sverige och Nederlanden förda underhandlingarna om Sveriges deltagande i det stora krig som för en lång framtid skulle afgöra Europas och i viss mån äfven öfriga verldsdelars öde.

Det hade visserligen för fullständighetens skull varit önskligt, att omständigheterna tillåtit utgifvaren att i samlingen äfven intaga Rutgersius' bref för åren 1623—1625 — hans bref till A. Oxenstjerna af den 2 Juni 1625 har dock Herr Schybergson meddelat i utdrag i en not till den historiska inledningen, sid. LVII — äfvensom Camerarius' bref från åren 1627—1630 [1]); men man är i alla fall utgifvaren tack skyldig för det rika historiska material han lemnat, och isynnerhet för den sorgfällighet, hvarmed han samlat Camerarius' bref för tidskiftet 1624—1626. Dessa bref äro nämligen särdeles upplysande icke blott för underhandlingarna mellan Sverige och Nederländerna, utan på samma gång äfven för den allmänna politiska ställningen och särskildt för de beklagansvärda förhållandena vid det engelska hofvet, hvilka Camerarius genom sin förbindelse med det störtade kurpfalziska huset och framför allt med den kurpfalziska kanslern Rusdorf hade godt tillfälle att lära känna.

I en historisk inledning (sid. V—C) meddelar utgifvaren en ganska god och väl skrifven öfversigt af de diplomatiska förbindelser, som de utgifna handlingarna afse att belysa; och man bör hålla honom räkning för, att han dervid äfven begagnat andra arkivaliska källor, än de i hans samling intagna eller förut af trycket utgifna. Härigenom bildar i fråga varande historiska inledning ett vigtigt supplement till förut nämda skrift rörande underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625. Ty frågan om denna allians stod i närmaste samband med de underhandlingar, som åren 1623—1630 fördes mellan Sverige och Nederlanden, och hvilka blott utgjorde en del, ehuru onekligen en ganska vigtig del af båda staternas allmänna europeiska politik under detta tidskifte. För att rätt uppfattas och bedömas måste de derföre städse betraktas i sitt sammanhang med denna, och detta har ock skett i den historiska inledningen.

Sjelfva handlingarna synas i allmänhet vara med berömvärd noggranhet återgifna, om det ock hade varit önskligt, att utgifvaren egnat en större omsorg åt korrekturet. Flera tryckfel hafva vis-

[1]) Likaledes hade utgifvaren gjort den historiska forskningen en ganska stor tjenst, om han i samlingen äfven intagit Camerarius' bref till Gustaf Adolf och Joh. Adler Salvius, liksom Moser i sin samling intagit desses bref till Camerarius. Äfven en och annan vigtigare bilaga till Camerarius' bref torde hafva förtjent en plats i samlingen. Men det tyckes som om utgifvaren varit nödsakad att så mycket som möjligt begränsa bokens omfång.

serligen af utgifvaren sjelf blifvit rättade, men andra hafva af honom blifvit förbisedde. [1])

Äfven mot skiljetecknens användande eller icke användande torde åtskilligt vara att anmärka; men i hvad mån felet härvid ligger i sjelfva urskrifterna, äro vi ej i tillfälle att afgöra. Mången gång blifver dock meningen svårbegriplig till följd af ett utelemnadt komma, som, om det också saknats i urskriften, hade bort tilläggas, möjligen inom [ ]. Så t. ex. bör sid. 135, r. 8 ofr. ett komma följa efter ordet *ablata*; likaså s. 345 r. 11 ofr. efter *arma deposuisse* inom parentesen; sid. 462 r. 14 ofr. efter *poterit*. Deremot bör sid. 199 r. 7 efter *libenter* kommat utgå.

Det får dock medgifvas, att de flesta af dessa skrif- eller tryckfel äro lätt insedda och derföre icke vilseledande för den med latinska språket någorlunda förtrogne läsaren. Af svårare art äro deremot de felaktigheter, som insmugit sig vid tolkningen af de i den hemliga skriften använda teckennamnen, i det dessa på många ställen blifvit oriktigt tolkade, på andra tolkningen uteglömd. Äfven af dessa fel har en del blifvit af utgifvaren sjelf rättad, men många återstå orättade, hvilket för läsaren är en icke ringa olägenhet, då de stundom äro verkligen vilseledande, och utgifvaren icke meddelat chifferklaven och derigenom satt läsaren sjelf i tillfälle att kontrollera tolkningens riktighet. Vi vilja derföre i vår mån söka bidraga till afhjelpande af denna brist och underlättandet af dessa vigtiga handlingars begagnande genom att här nedan meddela en förteck-

---

[1]) Så t. ex.

sid	133,	rad	4	ofvanfr.	står *ruboris* l. *roboris*.
»	161,	»	11	»	*inuptias* » *nuptias*.
»	163,	»	17	»	*adverturus* » *adventurus*.
»	173,	»	8	»	står i sjelfva urskriften *admissurus*, utan tvifvel missskrifvet för *miseraturus*, som hade bort bifogas inom [ ].
»	207	»	8	nfr.	*perscripset* l. *perscripsit*.
»	220	»	16	ofr.	*(Americani)* l. *(Americam)*.
»	228	»	6	»	*sollicitus* l. *pollicitus*,
»	238	»	16	»	står i urskriften *spargentur*, misskrifv. f. *sparguntur*,
»	270	»	3	»	hade efter *epatis* väl bort förklarande tilläggas (=hepatis).
»	282	»	10	nfr.	*proferri* l. *proferre*.
»	318	»	11	ofr.	*vitantur* l. *nitantur*.
»	320	»	8	nfr.	*(electoris Brandeb.)* l. *(electori Brandeb)*.
»	388	»	9	»	bör för *(hiberna)* påtagligen läsas *(Hibernia)*, då i chiffern utan tvifvel en siffra (21?) näst före den sista blifvit öfverhoppad, antagligen af brefskrifvaren sjelf.
»	396	»	11	nfr.	*nos* l. *vos*.
»	400	»	14	ofr.	*Coldingæ* l. *Coldinga*.
»	428	»	6	»	*Folcremitti* l. *Tolcremitti*.
»	452,	»	5	»	*in S. R. M. in Borussiam (hos Moser: in S. R. M. Borussiam)* bör väl vara *in regiam Borussiam* = i det kongliga, d. v. s. polska Preussen, motsatt det hertigliga.
»	483,	»	5	nfr.	*Nam* l. *Non*.
»	484	»	11—12	ofr.	i st. f. *solo eius, et nudo inanis prætensionis titulo* l. *solo eius titulo et nudo inanis prætensionis iure*.
»	485		3	nfr.	*etiam adeo etiam* l. *et iam adeo etiam*.

ning öfver de rättelser af i fråga varande art, som ej redan äro af utgifvaren sjelf upptagna bland »*errata*». [1])

Oaktadt dessa brister, som torde hafva sin förklaringsgrund i en allt för stor brådska med handlingarnas utgifvande af trycket, våga vi dock påstå, att Herr Schybergson äfven genom detta sitt senaste arbete inlagt en stor förtjenst om den historiska forskningen, och vi sluta med den önskan, att han snart måtte komma i tillfälle att äfven utgifva Camerarius' bref från åren 1627—1630

---

[1]) Sid. 155, 164, 185, 238, 284, 469, 485 saknas vid *Sicilia* tillägget *(Anglia)*; vid *Menelai*, s. 162, 429 till. *(regis Angliæ)*; s. 167, 176, 296, 405 förklaras *Andreas* med (*rex Bohemiæ)* i. st. f. *(elector Brandenb.)*; vid *Optici* s. 280, 388 saknas till. *(Jesuitæ)*; vid *Augustus*, s. 342, 344 till. *(elector Saxon.)*: vid *Hispania*, s. 173, 468 till (*Germania*): alt i sina resp. kasus. För öfrigt märkes:

sid. 141, rad. 9 ofr. efter *(Venetis)* bör *(Ordinibus Belgicis)* utgå, då det med siffror skrifna namnet *Venetis* här begagnas i egentlig mening.

» 151, » 12 » står *(rex Hispaniæ)* l. *(Cæsar)*.

» 160, » 4 ofr. » *(Ordines Belg.)* l. *(Venetos)*.

» 180, » 6 ofr. » *(regem Angliæ)* l. *(regem Daniæ)*.

» 193, » 6 ofr., s. 429, r. 3 nfr., st. *(rex Angliæ)* l. *(rex Daniæ)*.

» 198, » 4 » står syftar visserligen uttrycket »*Gedeonem aliquem*» på Gustaf Adolf, dock begagnas Gedeon här icke som det vanliga teckennamnet för »*rex Seciæ*», utan i sin egentliga betydelse. Jfr. s. 270, r. 15 ofr. »*si aliquis Gedeon*», der utg. riktigt tolkat uttryckets mening och derföre efter *Gedeon* utelemnat *(rex Seciæ)*.

» 200, » 5 » , s. 265, r. 10 ofr., st. *(regem Daniæ)* l. *(regem Angliæ)*.

» 229, » 4 nfr. står (*rege Angliæ*) l. (*rege Hispaniæ*).

» 234, » 4 » » *Lacedæmonii* (*Ordines*) l. *Lacedæmonii* (*Veneti*).

» 236, » 4 » » (*rege Seciæ*) l. (*rege Bohemiæ*).

» 239, » 2 ofr. » efter (*Hispaniam*) uteslut *Germaniam*, då *Hispania* här användes i egentlig mening.

» 280, » 8 » » *Lacedæmonii* (*Hanseatici*) l. *Lacedæmonii* (*Veneti*).

» 281, » 3 nfr. » *Tusciæ* (*Poloniæ?*) l. *Tusciæ* [*Antoniæ (Poloniæ)?*], då *Tusciæ* här påtagligen är misskrifning af Camerarius.

» 292, » 11 ofr. » *Castilia* tillägg *(Ungaria)*.

» — » 19 » , s. 346 r. 15 ofr., st. *Arragoniam* tillägg *(Ungariam)*.

» 295, » 9 nfr. står *Venetis* tillägg *(Ordinibus Belgicis)*.

» 297, » 3 » » *Areopagitarum* tillägg *(Ordinum Belgicorum)*.

» 338, » 14 » » *(Hanseaticorum)* l. *(Venetorum)*.

» 344, » 11 ofr. » *(Saxonia)* l. *(Germania)*.

» 387, » 6 nfr. » *(Anglis)* l. *(Ordinibus Belgicis)*.

» — » 4 » » *(Veneti)* l. *(Ordines Belgici)*.

» 389, » 3 ofr. » *Veneti (Belgici)* l. *Veneti*, (i egentlig mening).

» 397, » 11 nfr. » *ære Cyprio* tillägg *(Anglico)*.

» 407, » 9 » » *(Bohemiam)* l. *(Silesiam)*.

» 437, » $^{9}/_{8}$ nfr. » *Hanseatici)* l. *(Veneti).)*

» 445, » 10 ofr. » *Ordines Batavos* bör sannolikt vara *Ordines Hollandiæ*. Jfr. sid. 473, rad. 2.

» 461, » 15 » » *Justini* tillägg *(Christiani Anhaltini)*.

» 476, » $^{3}/_{2}$ nfr. » *Menelaum* (*regem Daniæ*) l. *Menelaum* (*regem Angliæ*).

Deremot står det riktigt sid. 468, rad. 3 ofr. *Siculorum* (*Anglorum*) och likaledes sid. 473. rad. 14 ofr. *Siculi* (*Angli*), i analogi med *Sicilia* = *Anglia*, ehuru *Siculi* eljest betecknar *Hanseatici*.

och derigenom fylla den lucka, som den närvarande samlingen lemnat öppen.

S. F. Hammarstrand.

Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation von Dr. Julius Weidling. VIII + 326 + (2) ss. 8. Gotha, Schlossman 1882.

Författaren till ofvan nämda arbete uttalar i sitt företal den förhoppningen, att hans verk ej må befinnas öfverflödigt. För så vidt författaren dermed vill hafva sagdt, att hans arbete fyller en lucka i den svenska historiska literaturen angående den tid han behandlar, — 1521-1533 —, måste vi öppet bekänna, att vi anse, att han deruti misstagit sig. Det finnes väl knapt något tidskifte i vårt fosterlands historia, som varit föremål för en så uttömmande behandling, som dessa 12 år, hvilkas händelser finnas skildrade, utom i *Geijers* verk, af *Anjou, Reuterdahl* och in på 1520-talets andra hälft af *Allen,* hvarjämte deras betydelse blifvit från olika sidor närmare belyst af *Forssell* och *Svedelius.* Det är väl sant, att desse författares arbeten öfver denna tid till största delen skrefvos innan Peder Svarts krönika och Gustaf I:s registratur för den senare delen af nu ifrågavarande tid voro utgifna af trycket, men detta betyder härvidlag föga: en mängd af de i registraturet intagna handlingarne voro dem i tryck tillgängliga i de samlingar, som utgifvits af Thyselius, Kröningsvärd, Troil, Kongl. Historiska samfundet m. fl., och de öfriga hafva, likasom Peder Svarts krönika, redan innan de trycktes, tjenat vissa bland de nämde författarne som material. Det är i följd häraf mycket förklarligt, att dr Weidling ej genom sitt arbete kunnat bringa forskningen några nya resultat af betydenhet. I en eller annan enstaka punkt har han emellertid lyckats beriktiga hittills gängse uppgifter. Vi tänka härvid egentligen på den utredning han lemnar af frågan om vederdöparnes uppträdande i Stockholm hösten 1524. Anslutande sig till de tvifvelsmål, som redan af Reuterdahl och den tyske kyrkohistorikern Cornelius blifvit uttalade angående Knipperdallings och Melchior Buntmakares deltagande i dessa oroligheter, påpekar han sannolikheten af att Peder Svart i följd af glömska eller missförstånd hänfört de excesser som år 1529 begingos af det ultra-evangeliska partiet, till år 1524, och konstaterar i sammanhang härmed riktigheten af Cornelius' förmodan, att tiden för Melchior Buntmakares (Hofmanns) vistelse i Sverige måste hafva varit året 1526 och början af år 1527.

Men om således dr Weidlings verk icke kan anses utgöra något verkligt inlägg i den svenska historiska forskningen, så har det

deremot den obestridliga förtjensten att vara ett arbete, som för utländingen kan vara en god källa till kunskap om våra förhållanden under ett vigtigt tidskifte. Författaren har öfverallt, der det varit honom möjligt, bygt sitt arbete på ett i allmänhet sorgfälligt studium af sjelfva urkunderna, och som han tillika kunnat göra sig till godo en ganska vidsträckt literatur-kännedom, så har han lyckats åstadkomma ett verk, som i allmänhet är egnadt att lemna en riktig kunskap om vår reformationshistorias första och vigtigaste skede. Det är dock att beklaga, att han ej synes hafva känt till *Forssells* vigtiga arbete, och att han, om han också haft kunskap om, dock icke med tillbörlig omsorg begagnat *Anjous* och *Allens* verk. Då han tillika, såsom tydligen synes, ej varit i tillfälle att mer än ytligt taga kännedom om vår historia under tiden efter 1533, så är det lätt förklarligt, att ej blott enstaka faktiska misstag insmugit sig i hans arbete, utan att äfven en temligen grof missuppfattning af förhållandena här och hvar framträder. Särskildt kan anmärkas, att han stundom af enstaka fakta drager allmänna slutsatser, hvilka vid närmare granskning befinnas vara alldeles ohållbara, ett fel, som äfven framträder i den del af arbetet, som angår tiden före 1521. Då författaren är utländing, kan man dock ej synnerligen förundra sig öfver, att han i vissa fall misstagit sig; snarare är det egnadt att väcka förvåning, att misstagen ej äro flere, och väl må man önska, att hvar och en som går att studera vårt lands historia i ändamål att för allmänheten framlägga resultaten af sina forskningar, måtte gå till verket med samma grundlighet och allvar, som författaren till nu ifrågavarande arbete har ådagalagt.

O. A.

Om Gustaf II Adolfs Politik. Historisk Afhandling af J. Mankell. 233 ss. 8. Stockholm 1881.

Om orsakerna till Gustaf II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget. Kritisk belysning af C. T. Odhner. Andra omarbetade upplagan jämte inledning. 68 ss. 8. Lund, C. W. K. Gleerups förlag 1882.

Det är ej utan att Hr Mankell i vissa stycken af sina åsigter om Gustaf Adolf och trettioåriga kriget har haft föregångare inom Sverige. Hr M. uppträder, som bekant, mot hvad han kallar dogmen om Gustaf Adolf, mot dennes blinda beundrare och oförnuftige lofprisare; han ser ej i honom något konungaideal eller en helgongestalt och anser att hans ingripande i det trettioåriga kriget, från »svensk-nationel synpunkt», mycket väl kunnat undvikas. Han framhåller i stället den militära öfveransträngningen, de oerhörda uppoffringar svenska folket måste underkasta sig, de ojämt fördelade

skatterna, de tryckande sociala olikheterna o. s. v. Det är, som sagdt, egentligen ingenting nytt. På olika håll, både hos lärdomens och handlingens män, finner man motsvarigheter i uppfattningen. Det är t. ex. bekant att den berömde Georg Adlersparre uttalade temligen utan omsvep sin förkastelsedom öfver Sveriges hela storhetsperiod och -politik och såg sitt konungaideal — i Karl XI. Och vända vi oss till forskarne, så säger Geijer på ett ställe att från vår ståndpunkt sedt det tyska kriget väl kunnat undvikas; han frågar på ett annat, om det var ett krig »hufvudsakligen fördt för religionen», och svarar derpå nej; han dröjer äfven han gerna vid de inre förhållandena, och om Gustaf Adolf sjelf yttrar han, att denne hade för mycket af Cæsar och Alexander i sig för att vara ett protestantiskt helgon. Prof. Svedelii karakterteckning af Gustaf Adolf i några bekanta föreläsningar är icke heller någon helgonmålning. Der talas om hans »iskalla slughet», om något af »hvad man kallar odium theologicum», om en »listig politiker efter eröfrares vanliga sätt», om det hårda lif det svenska folket under honom förde m. m. d. Man kan äfven i nyare och nyaste historiska arbeten se spåren framträda af ett slags nationelt-patriotisk uppfattning, och att det tyska kriget icke var tillmätt efter landets krafter är ju ett historiskt axiom, som ungdomen i våra skolor får lära sig. För att få allt detta påpekadt behöfdes det måhända icke att skrifva en ny bok, och det tycks, för den fördomsfrie iakttagaren, icke stå fullt så illa till, som Hr M. vill göra troligt, med det »slutna historieskrifvarskrået vid våra småstadsuniversitet» i afseende på deras historiska ståndpunkt. Rec., som sannolikt tillbragt en längre tid vid ett af dessa än Hr M. varit i tillfälle att göra, kan härtill lägga sin egen erfarenhet att han aldrig der hört framhållas »den yttre storheten, äran, kriget, såsom det för nationen mest eftersträfvansvärda samt de regenter som befrämjat dessa syftemål såsom de största och ärorikaste». Det är så till vida verkligen icke några undanhållna sanningar alls som Hr M. lyckliggör oss med genom dessa och dylika påståenden om Gustaf Adolf.

Också är det ett djerfvare mål Hr M. har satt sig; han har, såsom kändt är, gjort till sin uppgift att skingra alla de poetiskt-romantiska illusioner det svenska folket förledts af en falsk historieskrifning att göra sig om nyss nämnde konung, att störta en falsk afgud: en uppgift lika otacksam som farlig, ty det är hårdt att se sig tvungen att endast hopa skuggor på sin skildrings föremål, att städse vända den sämsta sidan fram; det är vanskligt, ty man råkar så lätt ut för att skjuta öfver målet. För att fullborda sin afsigt har Hr M. i »Andra boken» af sitt verk behandlat den inre politiken under Gustaf Adolf efter Stiernmans, Hallenbergs, Naumanns, Palméns m. fl. bekanta samlingar och skrifter. Det är i sjelfva verket icke mycket att säga derom. Jag tillåter mig blott att påminna om Geijers ord: Uppstode någon af oss inför en främmande domare och sade: Sverige har en gång haft en regering, hvilken det har att tacka för den första regeringsform, de första öfverdomstolar, den första utförliga rättegångsordning, den första verkliga fördelning af riksärendena,

den första ordning i länsstyrelserna, den första rikshufvudbok, de första manufakturer, särdeles jernförädlingen, anläggningen af 16 bland rikets städer och dessutom de förnämsta inrättningar, på hvilka allmän uppfostran ännu hvilar; han skulle svara: gläds, du har nämt grundvalarna för ditt lands välstånd och odling». Hr M. uppställer åter ett abstrakt samhällsideal, som många, jag lemnar alldeles derhän med hvad rätt, ha tyckt påminna om programmet för ett avanceradt liberalt parti inom ett af de mindre folken i vår verldsdels nord; jag lemnar det derhän och antager gerna att det är altigenom gediget, och han lägger dess måttstock på det började sextonhundratalets statsmän i Sverige. Det lönar sannerligen icke mödan att taga Gustaf Adolf eller hans samtid i försvar, derföre att de ej rättat sig efter detta ideal, derföre att de icke vårdat sig om folkundervisningen, gynnat latinbildningen, icke framkallat ett inbördes krig genom att tillämpa den sociala jämlikhet, hvaröfver vårt århundrade är så stolt o. s. v. Dessa mensklighetens välgörare efter abstrakta teorier ha lemnat så tragiska minnen efter sig, att Gustaf Adolfs samtid med skäl kunde prisa sig lycklig att han ej var någon sådan. Hela förf:s resonnemang om idealen s. 229 och annorstädes synes mig derföre vara i hög grad förfeladt och ohistoriskt.

Ej underligt då om Hr M gör sig skyldig till många orättvisor i sina omdömen. Att yttra sig som han gör sid. 227: »äfven på detta område herrskade således i dess största utsträckning en olikhet i bördor, som blott motsvarades genom den olikhet i fördelar, hvilken uppkom genom adelns alla företrädesrättigheter» är, uppriktigt sagdt, att med vett och vilja framsäga en historisk osannfärdighet. Känner ej Hr M. både det historiskt berättigade i adelsinstitutionens uppkomst och att den ännu på Gustaf Adolfs tid i egentlig mening var det offentliga ståndet eller hvilka fordringar både konungen och hans kansler stälde på adeln? Dess förmåner begynte blifva tryckande, det nekas ej, men lika visst är att det var en tid, då i Sverige det blott fans landskapsmenigheter, och en enda klass, just adeln och rådet, som representerade riket och arbetade för detsamma. Hr M. framdrager mycket som är sannt, ehuru det icke är lika nytt, och betonar naturligt nog de militära förhållandena, ehuru äfven här hans uppgifter torde tåla jämkningar (se det andra ofvan anf. arb. s. 9 f.), men det hela beherskas af synpunkter, som på Voltaires tid kunde finna en publik, men sedan dess ha åtskilliga generationer gått fram, och de höra nu, liksom så mycket annat, till den andliga rustkammarens kuriositeter. Här skilja sig våra historieskrifvare mycket i sina vägar från Hr M; de söka bedöma allt efter sin tid, sin art och sina föregåenden: något som Hr M. försäkrar sig också vilja göra, ehuru, så vidt jag förstår, det lofvärda uppsåtet ej motsvaras af den i skrift föreliggande verkligheten. De bruka icke längre se några idealiska storheter i menskliga personligheter, men väl deremot en sann storhet, der den finnes, trots alla vidhäftande brister. Tilläggas må att Hr

M. visserligen icke förnekar all förtjenst hos Gustaf Adolf om den inre styrelsen, åtminstone under hans första år, men det är mot totaluppfattningen jag vändt mig, och han gör onekligen allt sitt för att minska värdet af denna förtjenst.

I sjelfva verket hade kanske förlusten icke varit så stor, om denna del af Hr M:s verk varit oskrifven, och det vill nog synas flere än rec., som hade Hr M. åtminstone i detta fall misskänt sin uppgift, då han lemnat det historiska arbetsfält, der han vunnit ett så rättvist anseende, för ett annat, der detsamma ej i lika grad lärer komma honom till del. Man torde också icke utan skäl kunna hålla före att sjelfva tyngdpunkten i denna, liksom i Hr M:s föregående afhandling, utgöres af frågan om orsakerna till Gustaf Adolfs deltagande i det trettioåriga kriget. Vi kunna nu i afseende på denna fråga hänvisa till den af prof. Odhner i dessa dagar utgifna andra tillökade och omarbetade upplagan af hans i Historiskt Bibliotek en gång intagna granskning af Hr M:s första uppsats i ämnet. Den vänder sig mera i förbigående mot afdelningen hos Hr M. om de inre förhållandena, men hinner dock påpeka hela ensidigheten i hans uppfattning, för att hufvudsakligen, liksom förra gången belysa den ursprungliga tvistefrågan. Och med all aktning för Hr M. såsom strateg och konfessionslös våga vi tro att prof. O. i sin lilla skrift representerar den historiska forskningens genom ingående arkivstudier vunna ståndpunkt icke blott i Sverige, utan äfven i Tyskland och England, d. v. s. de länder, i hvilka några djupare undersökningar på senare tid egnats åt denna fråga. Man kan ej annat än undra öfver att se Hr M. i ett ämne, hvarpå under de sista åren så mycken forskning blifvit nedlagd, såsom auktoriteter åberopa Hrr La Roche (1848—52), Becker i en af de äldre bearbetningarna, Schlosser och Rotteck. Hur bristfällig framställningen derigenom blir, visar sig, om man t. ex. behagar jämföra Hr O:s redogörelse för det spanska anfallet på Nederländerna 1629, för de österrikisk-spanska sjörustningarna, för restitutionsediktet med motsvarande stycken hos Hr M., som antingen icke känner till eller icke låtsar om många vigtiga fakta. För ringa uppmärksamhet egnar denne senare ock åt den tidens diplomati, hvars kännedom torde för rätta förståndet af ifrågavarande händelser vara oundgänglig. Det är mera beqvämt än historiskt riktigt att i Gustaf Adolfs underhandlingar blott se försök att föra verlden och sitt eget folk bakom ljuset. Hr M. gör sig visserligen mycken möda att visa, det ingen fara hotade Sverige från den katolska verlden, att de kejserliga planerna voro outförbara o. s. v. Det enda svaret derpå, som styrkes af urkunderna, har redan Geijer gifvit, då han säger, att det för *den tiden* icke syntes så. Jag kan ej undgå att förmena att Hr M. genom sitt sätt att skrifva historia gör sig skyldig till alldeles samma fel, som han förekastar Hr O. (s. 12), »att låta sin egen kännedom af efterföljande händelser inverka på bedömandet af handlingarna vid de tillfällen de utfördes». — Ganska oväntadt är det äfven att finna Hr M., om icke annars åtminstone i noterna,

med den lenaste hand behandla kejsar Ferdinand, hvars handlingar icke ens de katolska författarne längre tro sig kunna försköna, medan man får höra om Gustaf Adolfs cyniska orättvisa, religiösa fanatism m. m. d. Så tillåter sig t. ex. Hr M. (s. 41) att efter en gammal upplaga af Becker anföra ett urskuldande *ex analogia* för Ferdinand II vid hans fruktansvärda hämnd på böhmarne, för hans »diabolische pläne», såsom böhmaren Gindely uttrycker sig. Hur litet detta betyder, finner man deraf, att i den sista bearbetningen af nyssnämnda verk raka motsatsen, det skarpaste tadel, uttalas öfver kejsarens handlingssätt vid detta tillfälle. Det samma kommer åter s. 69, der, också i noten, anföres ett mycket orättvist omdöme af Rotteck jämte en anekdot från Gustaf Adolfs vistelse i Frankfurt a. M., som så länge den är obestyrkt är fullkomligt värdelös, ett omdöme, som når sin udd i frasen »Gustaf Adolfs fanatism är onekligen den mest talande ursägt för Ferdinands». Hr M. anför detta, och han förtiger eller slår bort huru vid samma tid toleransedikt af Gustaf Adolf utfärdades både för att skydda Frankfurts handel och för kurstiftet Mainz katolska undersåtar, huru till konungen slöto sig de reformerta ständerna i Schwaben, huru i München hans hofpredikant kunde predika fördragsamhet mot kättare, huru religionsfrihet, visserligen i den tidens mening, upptogs i fredsförslagen hvartill kommer att Gustaf Adolf i sjelfva krigföringen dock var den ädlaste och otadligaste af de samtida. Det är denne konung, som likställes med en Ferdinand II. Jag tror ej att Hr M:s bevisning, sådan den nu är, kan öfvertyga många. [1])

Hr M. vill göra Gustaf Adolf till en simpel eröfrare. Att för Sveriges utveckling på den tiden eröfringar och krig voro en hård, men oundviklig nödvändighet, tyckes äfven Hr M., trots sin fredskärlek, här och hvar medgifva. Att en eröfringspolitik på samma gång kan vara fosterländsk är sålunda tydligt. Oxenstierna förfäktade ett annat politiskt system än konungen och äfven för Gustaf Adolf framstälde sig andra möjligheter. Att det beslut han fattade, på den tidens ståndpunkt, äfven ur fosterländsk synpunkt kan försvaras, det framgår, synes mig, till fullo ur Hr O:s välmotiverade bevisföring, hvilken jag ej här vill upprepa. Jag kan ej se att Hr M., hur utförlig han än är, kommer längre än Geijer, såsom redan är anfördt, gjorde: att kriget från *vår* synpunkt kunnat undvikas. Detta bevisar, efter mitt förmenande, föga i denna sak. Om vigten på den tiden af de intressen, till hvilkas försvar Gustaf Adolf ryckte sitt folk med sig, torde de fleste historieskrifvare vara

[1]) Hr M. påstår (s. 70) att Polen i afseende på religionsfrihet stod högre än Sverige. Dermed förhåller sig så, att protestanterna bildade der en aktningsbjudande minoritet, men då man känner hvilka framsteg den katolska reaktionen gjorde under Sigismund, hur protestantiska kyrkor brändes, prester ihjelslogos, och kätteriet enligt den påfliga nuntiens ord redan bars till grafven, så torde man finna att denna religionsfrihet endast betydde, att i Polen striden mellan de båda kyrkorna var oafgjord. Och detta torde något ändra uppfattningen. Hr M. sjelf iakttager härom tystnad.

af andra tankar än Hr M., deras ståndpunkt må i öfrigt vara hur olika som helst. I afseende på de blandade motiv åter, som beherska både vanliga dödlige och jordens furstar, hänvisar jag till det träffande citat Hr O. gör ur en nyare engelsk historieskrifvares arbete (s. 52). Vill man ej medgifva detta, är det omöjligt att rättvist bedöma de flesta historiska karaktärer. Gustaf Adolf var visserligen intet helgon, eller någon apostel — han hade då icke varit konung — men att han vid denna motivens granskning består profvet bättre än flertalet af dem, som ingripit i en verldsdels öden eller blott ledt ett enskilt folks, det har man hittills trott och Hr M. torde icke ha lyckats rubba den tron. Jag vill vidare icke påstå, att man nödvändigt behöfver antaga att Tysklands frihet och protestantismens sak varit förlorade, om Gustaf Adolf ej uppträdt. Så oumbärlig lärer en enskild menniska icke vara, helst när det är fråga om de stora verldshistoriska konflikterna, men ett sådant medgifvande inverkar naturligtvis ej det ringaste på domen öfver en historisk personlighets uppträdande, om det skett i rätta ögonblicket, och det är dessutom föga troligt, att Sverige, äfven om den nordiska politiken blifvit följd, kunnat undgå att indragas i ett stort europeiskt krig för protestantismen.

Hr M. yttrar (s. 225) några vackra ord om »idéerna» och deras oförenlighet med våld och blodsutgjutelse. Jag uppfattar kanske ej rätt Hr M:s idéer, men som historiker vet han naturligtvis, att det knappast torde finnas någon samhällsbildande religiös eller politisk idé, som icke måst tillkämpa sig berättigande genom våldet, och att folkens högsta intressen genom krig måst och måste försvaras. Hvad den praktiska meningen med de vackra orden egentligen är, det tyckes sålunda vara insvept i ett fullkomligt dunkel. Det är sannt att dessa strider för idéerna oftast också gälla materiella fördelar, men det hör ju en gång till det menskliga lifvets skuggsidor, att så förhåller sig. »Es ist die traurige Kehrseite des menschlichen Lebens», säger, om än med någon öfverdrift, en nyare tysk författare just i detta ämne, »dass alle ideale Bestrebungen, die religiösen ebensowie die politisch-nationalen nur dann zur vollen Herrschaft gelangen können, wenn der Gegner auch materiell ruinirt ist». Hvad särskildt Gustaf Adolfs sista planer i Tyskland angår, tycks kritiken ej ännu ha kommit till ett säkert resultat. Att Hr M. (s. 105) har misstydt Chemnitz framställning af underhandlingarna med Sachsen 1632, har emellertid prof. O. visat i sin svarsskrift (s. 59).

Men, säger Hr M., att uppträda till försvar för de »höga idéerna» är en lyx, som intet litet folk får tillåta sig, och nekas kan icke, att han här vidrört en synpunkt, som i sjelfva verket synes vara den enda fruktbara i hans bok. Jag har redan antydt öfverdriften i att uti Sveriges tyska politik, blott se frukten af en endes eröfringslystnad, att förbise den stora fosterländska tanke, som äfven låg under den. Men det är ju en sorglig och oomtvistlig sanning att den väg, som Breitenfeld så lysande öppnar, slutar med ett Pul-

tava och att frukterna af våra segrar i Tyskland skördats af Preussen. Hvad kom det Sverige vid att kämpa derför? Äran att ha räddat den tyska protestantismen köptes ju dyrt, i mångas ögon för dyrt, med ett århundrades inre och yttre oro och med frihetstidens bedröfliga storhetsfantasier. På andra sidan hägrar ett nordiskt-skandinaviskt välde och hos Hr M. särskildt en idyllisk bild af allmän lycka och välstånd under ständig inre och yttre fred, lika säkerhet för alla mot tjufvar och bedragare o. s. v. Detta må så vara; sådana betraktelser må gerna ha sitt berättigande, om än icke något absolut, och inverka på historieskrifningen — de ha gjort så alltsedan Geijers tid. Men jag tror dock att de fleste skulle föredraga att tillhöra ett folk, som tillåtit sig den lyxen att i de allmänna intressenas namn göra en afgörande, om än dyrköpt insats i utvecklingen och derigenom förvärfvat ett varaktigt och i det hela ett godt minne i verldshistorien, än det slägte af »lotofager», som måhända skulle alstras i det samhälle, som tyckes vara Hr M:s ideal: man lefver dock icke endast af bröd. Det förra är åtminstone mera öfverensstämmande med den svenska karakteren, och Gustaf Adolf blir just derföre också en typ för densamma. »Det är», tillägga vi dessutom efter Hr O. »för menniskan en kraftig sporre till hugstora tankar och gerningar att veta sig tillhöra ett folk, som uträttat något stort för mensklighetens allmänna sak». Men det gagnar föga att fördjupa sig i detta möjligheternas dunkel, i frågorna om hvad som under andra förhållanden möjligen kunnat ske; för forskningen är det fruktbarare att söka *förstå* en förfluten tid, hvilken likaväl som vår egde sina brister och sin storhet, än att kritisera den; och det ofvan andragna är tyvärr det enda tillmötesgående jag kan erbjuda Hr M. i hans *totaluppfattning*, ty jag är rädd för att han åtminstone i sin nuvarande bok, i allt öfrigt för honom egendomligt skiljer sig mycket från både historieskrifvare och allmänhet i Sverige. Man må tänka olika om Gustaf Adolf såsom ett konungaideal — det är i det hela en individuel sak, för historien utaf mindre intresse, liksom dylikas uppställande lätt nog kunna förvilla vårt omdöme — man torde dock i honom alltid komma att se en allsidigt stor personlighet.

I motsats mot Hr M., som hoppas ha lyckats framställa den »snillrike konungen», Gustaf Adolf, i sin rätta dager, är det sålunda min uppriktiga mening, att han i det väsentliga deri har tagit fel. — Hr M. ämnar måhända fortfarande egna en del af sin tid åt historiska forskningar: jag har åtminstone ej hört något annat. Men må det tillåtas mig den önskan att, innan det sker, han gjorde sig bättre bekant med den svenska historieskrifningens verkliga ståndpunkt och metod, och framför allt, att han läte fara den ton af personlig bitterhet och partisinne, som vanpryder hans föreliggande verk. Jag har ej aktat nödigt att yttra mig derom, då den dömer sig sjelf; den historiska forskningen, helst om så aflägsna tider, borde vara fridlyst från de känsloutbrott, som måhända äro oskiljaktiga från dagens politiska meningsskiften, annars torde

all diskussion på längden bli omöjlig. Hr O:s skrift bildar i det fallet en synnerligt angenäm motsats [1].

E. Hildebrand.

Johann Konrad Dippel. Der Freigeist aus dem Pietismus. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Aufklärung von WILHELM BENDER. VIII + 221 ss. 8. Bonn, Eduard Weber, 1882.

Af prof. Wilhelm Bender i Bonn har nyligen utgifvits ett arbete öfver den inom den teologiska verlden i Tyskland bekante *Johan Konrad Dippel,* hvilken äfven från sitt besök i Sverige är i vår riksdagshistoria känd såsom en ofrivillig anledning till tvistigheter emellan adeln och preståndet vid 1726—27 års riksdag, men som också fick en viss betydelse såsom sakförare för den rörelse inom vår kyrka, som vid samma tid ville göra sig gällande till lösgörelse från det kyrkligt fastställda lärosystemet och som gaf anledning till många religionsprocesser och religionsförföljelser. Författaren har naturligtvis för sitt arbete såsom af teologisk art hufvudsakligen hemtat sitt material från Dippels teologiska skrifter, men har i afseende på åtskilliga enskildheter från hans tidigare uppträdande i Tyskland och senare vistelse i Sverige från svenska riksarkivet erhållit åtskilliga upplysningar, hvilka på samma gång illustrera denna tids politiska historia. Vi vilja i detta afseende påpeka Rosenhanes d. 1 Mars 1707 aflåtna redogörelse för sitt uppdrag att stämma konung Fredrik I af Preussen till strängare mått och steg mot Dippel, hvilken genom sitt uppträdande till pietismens försvar emot Carl XII:s religions-edikter och sin skrift mot den af konungen gynnade pommerska generalsuperintendenten Meyer hade retat konungens vrede emot sig. Den preussiske konungens förklaringar äro synnerligen undfallande och visa huru angelägen han var att gå konung Carls önskningar till mötes. Att närmare ingå på detta arbete kan icke tillhöra oss, vi hafva härmed endast velat påpeka detsamma för våra forskare på det kyrkohistoriska området.

—n.

---

[1] Behållningen af Hr Odhners skrift är anslagen åt det vackra ändamålet att främja Sveriges värdiga representerande på den förestående 250-års minnesfesten vid Gustaf-Adolfs-monumentet vid Lützen.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1882, h. 2** inneh. bl. a.: E. Tegnér, Om svenska familjenamn, II. — Literaturöfversigt: Sveriges Historia fr. äldsta tid till våra dagar, IV af M. Weibull, E. Carlson och M. Höjer anm. af Claes Annerstedt. — Den romerske statsförfatning og förvaltning af J. N. Madvig, anm. af J. C.

Lunds Universitets Årsskrift, XVII, inneh. bl. a.: C. J. Schlyter, Om en föregifven ännu i behåll varande äldre redaktion af Södermannalagen. (Riktad mot afl. doc. R. Tengbergs uppfattning af denna fråga.)

Historiska Handlingar till trycket befordrade af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Ny följd, **VIII.** N:r 1. Bidrag till den katolska hierarkiens historia i Sverige 1463—1515. — n:r 2. K. Kansliets Diarium öfver ingångna skrifvelser 1566 (jan.—juni, nov.—dec.) jemte noter och tillägg, utg. genom C. Silfverstolpe. — n:r 3. Johan Hands dagbok under k. Gustaf II Adolfs resa till Tyskland 1620. — n:r 4. Riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstjernas berättelse om mötet mellan k. Gustaf II Adolf och k. Kristian IV i prestgården Ulfsbeck i Markaryds socken febr. 1629. — n:r 5. Anteckningar och Memorial af Grefve Johan Liljencrantz, utg. genom frih. B. Taube.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. n. 119 o. 120. **1881 Nov. och Dec.** inneh. bl. a.: 1. Om fornlemningarnas vård. — 2. En rakknif från år 1547. — 3. Målningar i Vendels kyrka. Upland. — 4. Den angelsaxiska myntsamlingen. — 5. Vendelfyndet.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Femte bandet 1:a häftet. **N:r 13. 1881.** — O. Montelius, Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1880 o. 1881. — H. Stolpe, Grafundersökningar på Björkö i Mälaren år 1881. — P. Olsson, Om några fornminnen från Jemtland och Ångermanland. — H. Hildebrand, Bidrag till vår Medeltids kännedom fr. år 1880 o. 1881. — C. Eichhorn, Gripsholms slotts konsthistoria under renässancen. — O. Montelius, Sveriges arkeologiska litteratur åren 1880, 81.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, **1882, H. 1** inneh. bl. a.: H. Hildebrand, Norsk fornkunskap. — Literatur: Grunddragen af allm. historien af J. R. Pallin anm. af C. A. Z.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af C. G. Estlander, **Febr. 1882** inneh. bl. a.: H. Wendell, Om och från Gammal-Svenskby. — Förste konsuln på väg till kejsardömet, ur fru

de Rémusats memoirer. — R. Hausen, Urkundsamling i Östersjöprovinserna (med anl. af H. Hildebrand, Liv-, Est- u. Curl. Urkundenbuch, VII: se Hist. Tidskr. 1882 s. XXVIII). — I bokhandeln: anm. af E. G. Palméns, Finska literatursällskapets historia (på finska); Den andl. odlingens utveckling i Finland 1865—1875 m. m. — Öfversigt. — **Mars 1882 inneh.** bl. a.: J. Bonsdorff, Akademiska interiörer från 1820-talet. — O. Grotenfelt, Den finska folkpoesiens ålder. — I bokhandeln: anm. af Historiallinen Arkisto VII, Jernålderens Begyndelse i Nordeuropa af I. Undset m. m.

Historisk Tidskrift, udg. af den Norske Hist. Forening. Anden Række **III, h. 3.** — J. E. Sars, Til Oplysning om Folkemængdens Bevægelse. i Norge fra det 13:de til det 17:de Aarhundrede. — Smaastykker. — Den norske historiske Forening 1879 og 1880. — Bilaga: Bidrag til Norges Historie 1814 af Dr Y. Nielsen. I, 2.

Danske Magazin. Fjerde Række. **V. 2.** Häfte innehåller bl. a.: Breve og Aktstykker vedrørende Herredagen i Kjöbenhavn April og Maj 1557 (röra äfven politiken mot Sverige). Eske Brocks Dagbok for Aaret 1611 (rör äfven Kalmarkriget).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel **1882, 2** — M. Posner, Die Montesquieu- Noten Friedrich's II — Literaturbericht (bl. a.: Poten, Handwörterbuch der Militärwissenschaften; Dahn, Urgeschichte der germ. und roman. Völker. I; Politische Korrespondenz Friedrich's des Grossen I—IV; Brosch, Geschichte des Kirchenstaates I).

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeb. von Dr F. von Löher. Sechster Band. **1881** inneh. bl. a.: Plugk-Harttung, Die Urkunden der päbstlichen Kanzlei von 10 bis 13 Jahrhundert. — Secher, Das Archivwesen des Skandinavischen Nordens (Sverige: tillägg ang. div. smärre arkiv; Danmark). — Orlow, Das Moskauer Archiv des Justizministeriums. — v. Löher, Einrichtung von Archiven.

Zeitschrift für preussische Geschichte, März—April **1882**, inneh. bl. a.: Joachim, Zur Geschichte des schwedisch- dänischen Krieges 1658—1660.

Baltische Studien, XXXII, 2 inneh. bl. a.: Prümers, Schreiben des Reichskanzlers Axel Oxenstierna an den Feldmarschall Johann Banner wegen der Einquartierung in Pommern anno 1635.

Deutsche Literaturzeitung. Herausgeg. von Dr M. Roediger inneh. bl. a.: recens. af följande arbeten: **7 Jan. 1882,** Der kampf um Erfurt 1636—1638 von B. Herrman. — **21 Jan.,** Hanserecesse herausgeg. von Koppman, v. d. Ropp och Schäfer. — **25 Febr.,** Geschichte der Preussischen Politik 1807—1815 von P. Hassel, I. — **4 März,** Regesta diplom. historiæ Danicæ. — **1 April,** Die Lösung der Wallensteinfrage von E. Schebeck. — **22 April,** Correspondance diplomatique du baron de Stael de Holstein.

Sbornik Imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtjestva (Ryska hist. sällskapets magasin) inneh. bl. a.: **vol. 26, 1879** Kansleren furst Alexander Andrejevitj Besborodko (lefnadsteckning), I af N. Grigorovitj. — **vol. 27, 1880,** kejsarinnan Katarina II:s papper 1774—1788. — **vol. 29, 1881,** Kansleren furst Alexander Andrejevitj Besborodko, II, af N. Grigorovitj (slut). — **vol. 31.** Aperçu des principales transactions du Cabinet de Russie sous les règnes de Catherine II, Paul I et Alexandre I, af baron Brunnov (1838).

Russische Revue. Monatsschrift für die Kunde Russlands herausgeg. von C. Röttger. **XI** Jahrgang, **1 h.** inneh. bl. a.: A. Brückner, Die Thronbesteigung der Kaiserin Anna im Jahre 1730 (med anl. af Korsakovs verk »kejs. Annas Tronbestigning 1730»: och Zagoskins »Oligar-

kerna och Adeln 1730»: ej utan allt intresse äfven för svensk historia).

Revue Historique, XIX, 1882, Mars—Avril. — A. Sorel, Le Comité de salut public et la question de la rive gauche du Rhin en 1795. — C. Livet, Un épisode de l'histoire des Jésuites. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin Historique: France. Allemagne. Danemark. — Correspondence. — Comptes-rendus. — Publications périodiques (1—71), Chronique etc.

Öfversigter och Granskningar.

Öfversigt öfver Danmarks historiska Litteratur åren 1881—1882.[1])

Den danske historiegranskning har nylig mistet en af sine veteraner, idet professor CASPAR PALUDAN-MÜLLER døde d. 1 Juni d. år. Født 1805 kom han tidlig ind på skolebanen og var først lærer i Odense, siden rektor for den lærde skole i Nykjøbing på Falster. I det stille provinsliv fandt han tid til ved siden af sin lærergjerning at dyrke historiske studier, og de smukke skildringer af Cola de Rienzo og Macchiavelli vidne om, hvor dybt han trængte ind i Italiens middelaldershistorie. I 1840 disputerede han for den filosofiske doktorgrad ved sine *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ icto,* hvori han hævdede unionsakten som et blot udkast og først viste sine sjældne kritiske evner i fuldt lys. Et årti efter fulgte hans hovedværk: *Grevens Feide, skildret efter trykte og utrykte Kilder*, der fremfor alt udmærker sig ved at være støttet til en methodisk kildekritik, som for hin tid var ganske ualmindelig, medens fremstillingen i sig selv er noget tør og bliver det end mere ved, at forf. helt har set bort fra de religiøse bevægelser. Samtidig og senere kom der mange mindre afhandlinger fra Pal.-Müllers pen, snart om enkelte kildeskrifter, som for ex. om de ældste Lundske kirkebøger (i programmet: *Hvad var Saxo Grammatikus?*), snart om vanskelige kritiske stridsspørgsmål; undersøgelsen om Karl XII:s død vil være velkjendt også i Sverige. Efter Allens død kaldtes Pal.-Müller i 1872 som professor rostgardianus i nordisk historie til Kjøbenhavns universitet, hvortil man kunde ønske, at han var kommet mange år før. Med iver varetog den allerede aldrende mand sin nye livsgjerning og gjennemgik efterhånden størsteparten af Danmarks historie i sine forelæsninger; som det litterære udbytte deraf udgav han i 1874 sit andet hovedværk: *De förste Konger af den Oldenborgske Slægt.* Han betegnede selv sit arbejde som »Omrids og Tanker», og uden at fremdrage nyt materiale lykkedes det ham rundt

[1]) Red. har trott sig kunna meddela denna från en medarbetare i Danmark mottagna öfversigt uti oförändrad form, i den tro att språket ej skall lägga några oöfvervinneliga svårigheter i vägen för uppfattningen.

om at kaste lys over dunkle punkter; ingen vil kunne glemme hans psykologiske studium af Kristjern II:s forhold til blodbadet, hvor han når så vidt udover Allen, som om dette hovedpunkt kun havde nogle overfladiske bemærkninger. I det hele mærker man overalt i Pal.-Müllers skrifter, at der bagved dem ligger en sjælden personlighed, en usædvanlig viljeskraftig natur; de, der have stået ham nær, ville tillige mindes hans urokkelige retsind og varme følelse. Han var uden tvivl den største kritiker, Danmark har haft siden Hans Grams dage.

Samtidig med at Paludan-Müller opholdt sig i Kjøbenhavn, skete der et stærkt opsving i den danske historiegranskning. Den alderstegne forsker glædede sig over at se det frodige liv, der blomstrede frem, men han kunde ikke fuldt sympathisere med de retninger, hvorpå den yngre slægt slog ind. Medens han ikke blev træt af at gjentage, at »biblioteket var historikerens rette hjem», frygtede han, at de så ivrig drevne arkivstudier vilde medføre, at de yngre gik op i specialiteter og glemte de store synspunkter. Endnu da jeg sidst talte med ham, få uger før hans død, kom han tilbage hertil; »i min ungdom», sagde han, »dreves studierne i horizontal retning; nu går historieskrivningen *lodret.*» Udtrykket er karakteristisk, og den sandhed, der er deri, kan ingen benægte. Næppe vil dog nogen af den yngre slægt angre, at han har foretrukket arkivet for biblioteket, foretrukket at bane helt nye veje fremfor at pynte lidt på de gamle. Og lad det end en tid have set ud til, at de yngre danske historikere gravede så dybt, at de virkelig kun nåede frem til at behandle detailspørgsmål, så har der dog i de allersidste år været adskillige, der have haft mod til at tage fat på større opgaver, omend stadig således begrænsede, at det var muligt at behandle dem helt fra grunden af. Sådanne arbeider vil vi også finde i litteraturen fra det korte tidsafnit, hvorover jeg her skal give en oversigt[1]), året 1881 og hvad der hidtil er forløbet af 1882, og vi møde strax et exempel derpå i:

JOH. STEENSTRUPS stort anlagte værk om *Normannerne.* Heraf udkom nylig slutningshæftet af tredje bind[2]), hvori der gives en skildring af Danevældet i England under Knud den store og hans sønner. Dette er fremstillet så fyldigt, som de tarvelige kilder tillade, og på adskillige punkter har forfatterens kritik båret gode frugter; således hævder han vistnok aldeles rigtig, at den af Worsaae opstillede hypothese om, at Knud den store skulde have udøvet et vist herredømme i Sverige, må opgives. Langt interessantere er dog det samtidig udkomne fjerde bind af *Normannerne,* der fører den korte og fyndige titel: *Danelag*[3]). Denne titel indeholder en dob-

---

[1]) Egentlig bibliografisk fuldstændighed er der ikke tilstræbt i denne oversigt; i så henseende kan henvises til de fortegnelser over dansk historisk litteratur, som dr. *W. Mollerup* årlig leverer til vort historiske tidsskrift.

[2]) *Danske og norske Riger paa de brittiske Øer i Danevældens Tidsalder.* 469 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

[3]) 405 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

belthed, idet Danelag både betegner de Danskes lov og den del af England, hvori denne lov gjaldt. I overensstemmelse hermed indeholder arbejdet såvel en undersøgelse af Danelags geografiske udstrækning som en prøvelse af den her gjældende ret, hvorved det i det hele prøves, hvilken indflydelse nordboernes ret har udøvet i England. Forfatterens på vidtløftige og møjsommelige undersøgelser byggede resultat er, at den nordiske indvirkning har været meget stor, langt større end man hidtil har været tilbøjelig til at tro. Han mener at finde den i landets inddeling, hvor hundredet først fremtræder i kong Alfreds tid, medens det tilsvarende »wapentac» i Nordengland er rent nordisk, i stænderforholdene, hvor Danelag bl. a. udmærker sig ved en lidet talrig trællestand, i krigsvæsenet, møntvæsenet (hvor »Mark» hævdes som nordisk betegnelse) og rundt om i retsvæsenet lige til selve ordet *lag*. I det hele mener Steenstrup, at man har været altfor letsindig med at føre udtryk og forhold tilbage til den fællesgermanske tid, og han synes unægtelig at have vist, at mange ord og retsformer, som man har gjort til oldengelske eller germanske, i virkeligheden først ere indførte af de nordiske vikinger. Også for nordens egen ældste retshistorie og deriblandt også for Sveriges vil dette fremragende værk være af største interesse. — I emne beslægtet med Steenstrups normanniske arbeider er en lille bog af A. FABRICIUS: *Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø.* Med respektabel flid har forf. sammenstillet sit materiale og vel også hist og her bragt granskningen et skridt fremad; hverken i kundskab eller kritik kan han dog tåle den så nærliggende sammenligning med Steenstrup.

Hvad vor ældre middelalders historie angår har dr. A. HEISE, hvis særlige område ellers er det sextende århundrede, gjenopvakt den strid om staden Kjøbenhavns ældste forhold, der for nogle år siden førtes mellem dr. O. Nielsen og A. D. Jørgensen. Som man kunde vente, stiller Heise[1]) sig temmelig skeptisk til de mange dristige slutninger og hypotheser, der ere fremkomne fra begge sider; således vil det vel oftest gå, når en historiker kommer til den ældre middelalder fra studiet af en nyere tid med de her så meget rigere flydende kilder. Efter at have givet en udsigt over stridens gang påviser han, at man ikke (med O. Nielsen) kan bevise af Saxos udtryk (*vicus, urbs*), at Kjøbenhavn 1167 var en åben landsby og 1171 en befæstet kjøbstad; men heller ikke vil han indrømme Jørgensen, at man af pavens udtryk i stadfæstelsen på Valdemars gave til Absalon kan udlede, at »*castrum de Hafn*» existerede, før bispen anlagde sin borg her. Han imødegår derefter Jørgensens forsøg på at vise, at byens ældste kirke ikke er Vor Frue, men S.Nicolai. og kvarteret om denne byens ældste del, hvad der især støttes på en særlig jordskyld, som herfra betaltes bispen efter jordebogen fra 1370. Resultatet bliver da det negative, at »den nyere granskning

[1]) *Det ældste Kjøbenhavn og den nyere Granskning.* Historisk Tidsskrift 5 Række, II, 489—561.

her har indladt sig på en sag, som den ikke kan løse.» — JØRGENSEN har taget til gjenmæle mod dr. Heise.[1]) Han benægter især dennes fortolkning af det gavebrev, hvorved »Sognemændene i Havn» skjænke en tredjedel af deres tiende til Vor Frue Kirke, og fastholder, at der heraf kan udledes existensen af en anden ældre kirke; ligeledes hævder han sin ret til at lægge stor vægt paa udtrykkene i pavebrevet. Det lader sig vel overhovedet ikke nægte, at der er meget tiltalende i Jørgensens opfattelse, om end denne på grund af kildernes fattigdom kun kan blive en hypothese.

Til det ligeledes meget omstridte spørgsmål om danebrogsfanens ælde har docent LØFFLER givet et lille bidrag, idet han fremdrager, at korset fra fanen findes i byen Revals mindre våben.[2]) Betydningsfuldere er dr. HENRY PETERSENS undersøgelse af *Et dansk Flag fra Unionstiden*[3]), der under kampen i Øresund 1427 faldt i hænderne paa Lübeckerne og endnu den dag i dag opbevares i Lübecks Mariekirke. Paa flaget ses i farvede afbildninger det firdelte unionsvåben, bestående af de tre leoparder, de tre kroner, den norske løve og griffen, og hvert af disse mærker underkaster dr. Petersen en omhyggelig prøvelse. Forf:s bemærkninger om trekronervåbenet turde vække nogen opsigt i Sverige, idet han, modsat den almindelige opfattelse, gjør gjældende, at de tre kroner ikke kunne påvises som våbenmærke før på Albrecht af Meklenburgs tid; det vanskelige spørgsmål om kronernes betydning indlader han sig ikke videre på. Af stor interesse er det at se, at våbenfarverne på flaget ere aldeles de samme som endnu i vore dage; de gyldne kroner på blå grund ses endog allerede på et svensk kongeflag, der er afbildet i Ernst von Kirchbergs rimkrønike fra Albrechts tid. — Vi ere herved komne ned til unionstiden, hvis begyndelse hidtil har været så lidt behandlet fra dansk side. I dette forår har imidlertid undertegnede udgivet et større arbejde: *Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse*, der tillige udgjør første bind af en skildring af Danmarks historie fra 1375 til 1448; til dette værk slutter sig flere mindre afhandlinger, således om de nordiske kilder til Margrethes historie, om kampen mellem hende og kong Albrecht, endelig om familieforbindelser mellem dansk och svensk adel før unionen.[4]) Da disse arbejder turde blive omtalte nærmere på et andet sted i dette tidsskrift, skulle de her kun nævnes.

Det sextende arhundrede, hvormed vore historikere ellers have været flittig sysselsatte, har kun modtaget få bidrag i det her omhandlede tidsafsnit.

Pastor C. J. BRANDT har skildret den bekjendte Kristjern Pedersens levnet i en bog på over 400 sider,[5]) måske vel meget at

[1]) *Det ældste Kjøbenhavn III.* Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1881, s. 281—98.

[2]) Historisk Tidsskr. 5 R. II, 562—67.

[3]) Aarbøger for nord. Oldkynd. 1882, s. 1—56. Også udkommet særskilt.

[4]) Historisk Tidsskrift 5 R. II, 333—425. Personalhist. Tidsskrift III. 18—39.

[5]) *Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter.* 425 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

ofre på en mand, der dog kun var oversætter og bearbejder, og om hvis personlige oplevelser der kun vides yderst lidt. Forf. fremstiller sin helt som et sidestykke til Povl Helgesen, der jo aldeles ikke fortjener det ofte gjentagne tilnavn: Vendekåbe; han fulgte Luther et stykke på vejen, men vilde ikke følge ham helt ud af den katholske kirke. Kr. Pedersen, sikkert en meget svagere karakter, gik nogle skridt videre; på alle punkter følte han sig dog mere knyttet til fortiden end de yngre ivrige Lutheranere. — Særlig interesse også for Sveriges historie have de *Bidrag til den nordiske Syvårskrigs Historie*, som dr. W. MOLLERUP har meddelt i Historisk Tidsskrift 5 R. II, 568—634. Det ene af disse studier skildrer tilfangetagelsen af den svenske sendefærd i Kjøbenhavn 1563, som gik umiddelbart forud for krigens udbrud; det andet fremstiller behandlingen og udvexlingen af fangerne. Det er afhandlinger, der støttes til et indgående kjendskab til både trykte og utrykte kilder og grundig oplyse de behandlede emner, hvoraf det sidste også er meget interessant i kulturhistorisk henseende.

Dr. TROELS LUND har af sin så bredt anlagte *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16:de Aarh.* udgivet et nyt bind[1]) (indre historie IV), hvori han omhandler klædedragten, forøvrigt næsten lige så meget i Sverige som hos os. Bindet har forfatterens sædvanlige fortrin och mangler, der allerede ere berørte i dette tidsskrift (1881 S. XVIII), og især er man under læsningen ofte højst uklar over, hvorvidt man befinder sig i Evropa eller i Norden. Bindet er udstyret med billeder, som i det hele ere godt valgte og oplysende. — Et mere begrænset emne af datidens kultur har tegneren R. MEJBORG[2]) behandlet, idet han paa grundlag af de gamle universitetsregnskaber skildrer de Kjøbenhavnske professorresidenser i alle enkeltheder. På adskillige punkter imødegår forf. de af Tr. Lund fremsatte meninger, og der er næppe tvivl om, at han næsten overalt har ret i sin kritik.

Det vigtigste skrift, der er fremkommet til Danmarks historie i det syttende aarhundrede, er anden del af dr. J. A. FRIDERICIAS værk om *Danmarks ydre politiske Historie 1629—1660*, hvori forf. giver en udtømmende og pålidelig skildring af det for Danmarks skæbne så sørgelige tiår, der endte med freden i Brømsebro; herom henvises til Annerstedts udførlige recension i dette tidsskrift 1881 S. XCVII. Til oplysning af Frederik III:s historie tjene en del breve, som den kejserlige udsending Goes har skrevet til Filip IV af Spanien fra Kjøbenhavn i tiden fra Avgust 1659 til Juni 1660; sprogforskeren GIGAS fandt dem i arkivet i Simancas og har meddelt oversættelser deraf i Historisk Tidsskrift (5 R. III, 161—266). Man følger gjennem disse indberetninger de langvarige fredsunderhandlinger med Sverige, uden dog at erfare synderlig nyt derom. — Bibliothekar C. BRUUN har i det samme tidsskrift (5 R. II, 635

[1]) 307 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

[2]) *Borgerlige Huse, særlig Kjøbenhavns Professor-residentser 1540—1630.* 92 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

—700) offentliggjort et særdeles interessant *Bidrag til den rette Forståelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660.* Han imødegår her den opfattelse, der især er blevet udviklet af Fr. Hammerich, at Frederik III kun havde fået arvekongedømmet overdraget med den forudsætning, at han skulde give riget en konstitutionel forfatning. Bruun viser, at der vel under rigsdagens forhandlinger var tale om en stænderforfatning, men at der ikke stod noget herom i de officielle udtalelser, der ene kunde være forpligtende for kongen: når man har anført den såkaldte provisionalordonance af 4 Novbr., hvori der henvises til stændernes sammenkaldelse, godtgjør forf., at denne ordonance kun er en privatmands projekt. Efter Bruuns opfattelse er enevoldsmagten indført allerede ved arvehyldingerne 18 Oktbr. og 15 Novbr., hvorved håndfæstningen blev annuleret, medens anklagen mod Frederik III for at have tilrevet sig den absolute magt ved svig er uden grund.

Hvorledes det nye enevældige regimente stillede sig til aristokratiets første mand, derom får man underretning i anden del af S. Birket Smiths fortrinlige levnedsbeskrivelse af Leonora Kristina.[1]) Korfits Ulfelds og hans hustrus fangenskab paa Hammershus, deres frigivelse på de mest ydmygende vilkår, deres senere rejse i udlandet, Ulfelds statsforræderske planer og død skildres her i en livligt malende og dog overalt på kilderne grundet fremstilling, der rundt om bringer nye oplysninger. Siden følger man Leonora Kristina under hendes langvarige fangenskab på Blåtårn og hendes senere rolige liv på Maribo, uden at forf. dog her har fundet stort at føje til, hvad man kjendte fra hans tidligere skrifter. Den således fuldendte biografi vil sikkert altid regnes med til den danske histories klassiske værker. — Et jubilæum har fremkaldt en anden levnedsbeskrivelse, nemlig geheimeraad Eggert Christoffer Knuths (død 1697) forfattet af G. L. Wad.[2]) Denne flittige personalhistoriker har her samlet alt, hvad der er at finde om hin indvandrede Meklenburger, som 1681 fik skjøde på den lålandske herregård Åsmarke (nu Knuthenborg), der siden uafbrudt har været i hans families hænder. Af megen interesse er indledningen til denne biografi, hvor forf. meddeler oplysninger om de gamle danske adelsætters arkiver og disses skæbne. — Hoflivet i Kristian V:s tid er gjenstand for en lille bog af den før nævnte Mejborg.[3])

Professor E. Holm, hvis arbejdsfelt hidtil især har været sidste halvdel af det 18:de århundrede, har nu udstrakt sine studier til den første halvdel af samme århundrede og som udbytte deraf meddelt det første af nogle *Studier til den store nordiske Krigs*

[1]) *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og nærmeste Slægts Historie.* 410 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

[2]) *Om Eggert Christoffer Knuth og Søster Lerche. Et Mindeskrift.* XXX + 198 ss. 8:o. Kbhvn 1881.

[3]) *Billeder af Livet ved Christian den femtes Hof samt Bidrag til Danmarks ældre Kulturhistorie.* 170 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

Historie.[1]) Han omhandler her Frederik IV og tsar Peter i året 1716 og, støttet på et fuldstændigt studium af alt, hvad der er bevaret i danske arkiver, oplyser han sammenhængen med den da fattede plan til en landgang i Skåne af de forenede Danskere og Russer. Afvigende fra den gængse opfattelse er forf:s resultat, at begge fyrster virkelig ønskede at iværksætte angrebet, og at ingen af dem tænkte paa svig mod den anden; deres samvirken blev imidlertid ødelagt fremfor alt af fyrsternes mistro, der var omtrent lige stor på begge sider. Medens Frederik IV fastholdt planen til det yderste, var det tsar Peter, der pludselig besluttede sig til at opgive den, og det, som det synes, af ret utilfredsstillende grunde.

I Danmarks historie ved overgangen til vort århundrede, der nylig er skildret så grundig i et stort værk af professor Holm, har bibliothekar BRUUN oplyst en lille enkelthed i sin afhandling om *Admiral Nelson og Peter Willemoës.* Ved en nøjagtig gjennemgang af den samtidige literatur vises det her, at man ved den søofficer, som Nelson roste så meget til kronprins Frederik, kun har tænkt på Willemoes; den i en senere tid rejste tvivl om, hvorvidt admiralens ytring ikke snarere gjaldt lieutenant J. N. Müller, er da ubegrundet. — Af større interesse er to biografier af de mænd, der mere end nogen ere at opfatte som forløbere for Danmarks store glansperiode i litteratur og kunst, af nordmanden Steffens, der så mægtig påvirkede Oehlenschlæger, og af sønderjyden Zoega, der indførte Thorvaldsen i forståelsen af den antike kunst. Den første er skildret af R. PETERSEN,[2]) især på grundlag af Steffens autobiografi; den andens liv er fremstillet af A. D. JØRGENSEN i en åndfuld skildring,[3]) som ikke blot først har gjengivet Zoega hans hele store betydning, men som i sig selv er et rent mønster på en biografi.

Til Danmarks nyeste historie hører to skrifter, THORSØE: *Frederik den syvendes Regeringshistorie* og C. TH. SØRENSEN: *Den anden slesvigske Krig.* Af begge er dog hidtil kun udkommet nogle få hæfter, hvorfor vi opsætte nøjere at omtale disse arbejder.

De vigtigste topografiske værker, der ere fremkomne i de senere år, er utvivlsomt arkivar O. NIELSENS store skildring af *Kjøbenhavns Historie* og overlærer KINCHS behandling af *Ribe Bys Historie;* begge arbejder er blevet fortsatte i det forløbne år. Dr. Nielsen har udgivet andet hæfte af sit tredje bind, hvori han fremstiller forskjellige indre forhold i staden i tidsrummet 1536—1660; Kinch har påbegyndt Ribes historie i den samme periode og behandler i de hidtil udkomne 4 hæfter de vigtigste begivenheder i byen kronologisk. Ved siden af disse bøger fortjener at nævnes birkedommer DAHLERUPS *MariagerKloster og Bys Historie*[4]), der har

[1]) Historisk Tidsskr. 5 R. III, 1—160.
[2]) *Henrik Steffens. Et Livsbillede.* 714 ss. 8:o. Kbhvn 1881.
[3]) *Georg Zoega. Et Mindeskrift, udgivet af Samfundet til den danske Literaturs Fremme.* 230 ss. 8:o. Kbhvn 1881.
[4]) 214 ss. 8:o. Kbhvn 1882.

sin interesse som en grundig fremstilling af en lille kjøbstads historiske udvikling. Emnet har nogen berøring med Sverige, idet Mariagerkloster var en aflægger fra Vadstena; om klostrets ældre forhold har forf. dog ikke fundet synderlig nyt. — Mindre topografiske undersøgelser have deres naturlige plads i provinstidsskrifterne, dels *Samlinger til jydsk Historie og Topografi,* dels *Samlinger til Fyens Historie og Topographie,* og de findes også her i stor mængde ved siden af mange andre småafhandlinger, nærmest af kulturhistorisk indhold.

På tidsskrifter har Danmark i det hele ingen mangel. Vort *Historisk Tidsskrift,* der er nået til sit 27:de bind, indeholder stadig vigtige bidrag til oplysning af landets historie, hvoraf adskillige ere omtalte i det foregående, og rent historiske afhandlinger kunne også finde plads i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie,* om end arkæologien er midtpunktet for dette tidsskrift. *Kirkehistoriske Samlinger,* der er kommet til sin 3:dje rækkes 3:dje bind, fyldes især af udgiveren dr. H. F. Rørdam, der skriver den ene grundlærde undersøgelse efter den anden, støttet på sine, som det synes, ganske uudtømmelige samlinger til det 16:de og 17:de århundredes kirke- og litteraturhistorie. Endelig har de sidste år bragt os et nyt periodisk organ i *Personalhistorisk Tidsskrift,* som udgives af samfundet for dansk-norsk genealogi med Fr. Krarup som redaktør. Dette tidsskrift, der kun er nået til sin tredje årgang, har endnu ikke ret trådt sine børnesko, og blandt dets brogede indhold finder man adskilligt, der næppe har fortjent sin plads, ved siden af gode personalhistoriske undersøgelser af Rørdam, Bricka, Thiset, Wad o. fl.

Den historiske udgivervirksomhed i Danmark lider en hel del under mangel på et midtpunkt, en ledende personlighed eller institution, der kan organisere arbejdet. Nu virkes der meget, men kræfterne spredes; ved siden af vigtige ting udgives der også sager af yderst ringe interesse; foretagender af stort omfang ere sjældne. Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog udgiver sit tidskrift, *Danske Magazin,* der nærmer sig sit 150 års jubilæum og især indeholder enkelte mærkeligere breve eller små samlinger af aktstykker. Regelmæssig udkommer også *Årsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv,* hvoraf hæftet for 1881 navnlig bringer Kristian V:s egenhændig skrevne og yderst detaillerede dagbog for året 1692. Medens der af *Meddelelser fra Rentekammerarkivet* ikke er udkommet noget i den sidste tid, er arkivernes organer forøgede med et nyt, idet generalstaben har påbegyndt nogle *Meddelelser fra Krigsarkiverne,* hidtil 3 hæfter. I disse er der givet særdeles interessante oplysninger om det danske krigsvæsen ved dette århundredes begyndelse, delvis i en halvt bearbejdet form. »Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie», der stiftedes for få år siden af næsten alle de yngre historikere i Kjøbenhavn, har i det her omhandlede tidsrum udfoldet en ret omfangsrig virksomhed. For dette selskab har dr. O. Nielsen fuldendt udgaven af den vig-

tige brevbog fra det sjællandske kloster Esrom, *Codex Esromensis; Erslev* og *Mollerup* har udgivet de officielle rigsregistraturer fra Kristian III:s tid under titelen: *Danske Kancelliregistranter 1535—1550*, og *Bricka. og Fridericia* har udsendt flere hæfter af deres monumentale samling af Kristian IV:s breve, der derved er nået frem til 1640. — Ved siden af disse selskaber fremtræde adskillige private udgivere. Dr. O. NIELSEN fortsætter stadig sit store *Kjøbenhavns Diplomatarium*, hvoraf nu det femte bind er sluttet, foruden at der er udkommet et vidtløftigt register til de fire første bind. Pastor H. F. RØRDAM har påbegyndt en samling af *Danske Kirkelove m. m. 1536—1683*, der er anlagt efter en meget stor målestok, således at han med to hæfter kun er kommet til midt i 1554. Endelig har retshistorikeren V. A. SECHER foretaget sig at fortsætte Rosenvinges udgave af retterthingsdomme, dog efter en meget afvigende plan, og hidtil udgivet 3 hæfter af *Samling af Kongens Rettertingsdomme*. Dommene (fra 1596 til 1603) meddeles her i kronologisk orden år for år, herredag efter herredag; de gives kun i udtog, større eller mindre efter dommens vigtighed, et princip, der forøvrigt også er brugt ved kancelliregistranterne.

Kr. Erslev.

Norges Storthing. Förra afdelningen: Norska grundlagen och dess källor af NILS HÖJER. 198 ss. 8:o. Sthm 1882. Pris: 2,75.

Förevarande skrift egentligen utgifven som afhandling för filosofie doktorsgraden, är ett märkligt arbete och utan tvifvel af bestående värde. Ehuru delvis berörande den mest brännande politiska frågan för dagen, utmärker den sig för den objektivitet, den sjelfständighet i uppfattningen och frihet från förutfattade meningar, som kräfves af hvarje verkligen vetenskapligt arbete. Den är en frukt af vidsträckta och grundliga forskningar och vittnar om både skarpsinne och talang. Detta omdöme jäfvas ej deraf, att en och annan uppgift kan visa sig vara förhastad, eller att någon gång uttryck förekomma, som tydligen ej äro vägda på guldvigt.

Det låg i sakens natur, att Norge, då det genom ekot af Napoleons kanoner väcktes ur sin sekellånga politiska dvala och redde sig att åter blifva ett sjelfständigt och fritt rike, helt och hållet skulle sakna inhemskt material till en fri författning. Dess historia hade alls inga lärdomar att för detta ändamål gifva, och man måste derför anlita andra länders erfarenhet. Detta skedde ej på det sättet, att man tog en viss författning till mönster och ombildade den efter norska förhållanden, utan de nödiga bestämmelserna sammanplockades från en mängd olika håll för att hopföras

i en gemensam urkund och der så vidt möjligt bilda ett helt. Denna sammangjutning af de olika beståndsdelarne gjordes åter af män, som helt naturligt saknade all personlig erfarenhet om ett konstitutionelt samhällsskicks art och väsen, och då tiden för arbetet tillika var ytterst knapp, så är det klart, att verket, som sålunda kom till stånd, måste blifva mycket bristfälligt. Det kunde ej undgås, att stadganden intogos, på hvilkas konseqvenser grundlagsstiftarne aldrig hade tänkt, att bestämmelser inflöto, som kunde gifva anledning till de mest motsatta tolkningar, och att de vigtigaste saker lemnades alldeles obestämda. Huru detta egendomliga arbete, som kallas Norges grundlag, tillkommit, har nu hr Höjer med stor klarhet ådagalagt och på samma gång i detalj uppvisat, hvarifrån dess särskilda bestämmelser äro hemtade. Hans arbete har derigenom ett högt historiskt värde, men äfven ett praktiskt så till vida, som det för grundlagens rätta förstånd naturligtvis är af största vigt att känna dess källor.

Grundlagens egenskap af ett fullständigt lappverk har hr Höjer tydligt ådagalagdt, och i enlighet dermed utfaller ock dendom, som han fäller öfver densamma. Det vill dock förefalla oss,som om han vid tolkningen af dess bestämmelser ej alltid tagit vederbörlig hänsyn till denna dess egenskap af ett omoget och heterogent hastverk. Vi syfta härmed på den framställning han lemnar af grundlagens stadganden om arten af konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor.

Som bekant sammanhänger frågan om norske konungens sanktionsrätt på det allra närmaste med den om formerna för ärendenas afgörande af storthinget. Dessa åter äro sådana, att — om man undantager de funktioner, som särskildt tillkomma endera af storthingets båda afdelningar, — vissa saker afgöras af storthinget deladt i odelsthing och lagthing och, i händelse af meningsskiljaktighet emellan dem, af det samlade storthinget, andra åter omedelbart af storthinget in pleno. Till de förra höra i följd af grundlagens uttryckliga ord alla förslag till *lagar;* bland de senare äro enligt den praxis, som följts allt ifrån grundlagens tillkomst, alla grundlagsfrågor och sådana frågor, om hvilka storthinget genom sitt reglemente bestämmer, att de skola behandlas i samladt storthing. I frågor som behandlas i form af lagar — d. v. s. af de särskilda thingen och, i händelse af meningsskiljaktighet emellan dem, af samladt storthing, — har konungen enligt grundlagens bestämda föreskrift suspensivt veto; i frågor, som afgöras af storthinget in pleno (och ej äro från sanktion uttryckligen undantagna), deremot — enligt gällande praxis och de förnämsta vetenskapliga auktoriteters åsigter — absolut veto.

Under sådana förhållanden är det naturligtvis af yttersta vigt, att bestämda föreskrifter finnas angående den saken, hvilka frågor skola behandlas i lagform, och hvilka skola afgöras af storthinget in pleno. Några dylika bestämmelser har man hittills ansett endast delvis finnas i norska grundlagen, och storthinget har ansetts ega rätt att genom sitt reglemente bestämma formen för behandlingen

af sådana frågor, hvilkas behandlingssätt ej tydligen framgår af grundlagen. Denna storthingets rätt har man härledt från ett beslut, som fattades af den konstituerande riksförsamlingen den 11 Maj 1814 såsom svar på den föregående dag framkastade frågan, huruvida de i grundlagens nuvarande § 75 uppräknade ärenden skulle behandlas »enten af Odelsthinget alene, eller af Lagthinget alene, eller af begge i Forening.» Beslutet lydde, att »Fordelingen af bemeldte Forretninger skulde overlades till Storthinget selv.» Detta beslut har man hittills tolkat såsom förutsättande, *att* vissa frågor kunde omedelbart behandlas af båda thingen förenade till en församling, och tilldelande storthinget befogenhet att afgöra, hvilka dessa frågor skulle vara. Hr Höjer, hvars arbete till stor del går ut på att bevisa, att grundlagen icke tänkt sig storthinget in pleno såsom omedelbart beslutande i *någon* fråga, anser det ifrågavarande beslutet endast hafva afsett att öfverlemna åt hvarje storthing att genom sitt reglemente bestämma, hvilka af de ärenden, som tillhörde storthingets kompetens, skulle afgöras af odelsthinget, hvilka af lagthinget, och hvilka af dessa båda thing samverkande såsom särskilda afdelningar af storthinget. Någon tanke på, att vissa ärenden skulle omedelbart afgöras af samladt storthing, skulle således icke legat till grund för beslutet: *alla* frågor, som storthinget i sin helhet egde att afgöra, skulle behandlas i den form, som för lagar var föreskrifven, hvaraf följer, att konungen i alla frågor, som ej voro från sanktion uttryckligen undantagna, skulle ega veto, men detta endast *suspensivt*.

Att denna hr Höjers tolkning af riksförsamlingens ifrågavarande beslut är riktigare än den hittills gällande, äro vi villige att erkänna. Men obetingad giltighet torde den icke kunna anses ega. Till en början är det väl icke så alldeles afgjordt, att riksförsamlingens ledamöter voro så främmande för tanken på vissa frågors behandling af samladt storthing, som de enligt hr Höjers åsigt skola hafva varit, sedan beslutet om tvåkammarindelningen med 2 rösters öfvervigt hade kommit till stånd. Källan till detta tvåkammarsystem har man att söka i Bataviska republikens författning af 1798. Norska grundlagens stadgande (§ 49), att storthinget »består af två afdelningar, ett lagthing och ett odelsthing», har der sin motsvarighet i bestämmelsen, att den representerande kåren »är delad i två kammare, kallade första och andra kammaren.» Sedan det stadgats, huru denna delning skall försiggå, och att hvardera kammaren konstituerar sig särskildt, heter det: »Sedan kamrarne på detta sätt hafva konstituerat sig, samlas de aldrig mera i samma församlingssal.» Detta stadgande upptogs *icke* i norska grundlagen, och vi kunna icke anse, att det är till fullo ersatt med bestämmelsen i § 74 (nuvarande §§ 73, 74), mom. 3: »Hvarje thing håller sina sammankomster särskildt och utnämner sin egen president och sekreterare.» Om också denna bestämmelse utan tvifvel närmast torde hafva syftat på de i det näst föregående momentet nämnda lagthinget och odelsthinget, så är dock att märka, att i samma moment nämnes äfven storthin-

get i egenskap af plenarförsamling, och åtminstone med sin senare del *kunde* mom. 3 äfven syfta på detta[1]), så mycket hellre som i samma paragrafs mom. 1 förutsättes, att öfverläggningar der kunna ega rum. Huru härmed än må vara, så skulle man dock hafva väntat, att de norske grundlagsstiftarne angående denna sak skulle lemnat åtminstone lika bestämda föreskrifter som deras källa, och detta så mycket mera, som behofvet deraf måste visa sig större i norska grundlagen: enligt denna menas med »storthing» *så väl* storthinget in pleno (se t. ex. §§ 64 [jfr Aschehoug, Norges nuværende Forf. s. 98], 74 [nu §§ 73, 74] och 82), *som* storthinget fördeladt i de båda afdelningarna; i nederländska grundlagen talas om »representerande kåren» *endast* i betydelse af de två kamrarne (om den församling som verkställer delningen användes uttrycket: »alla medlemmar af kåren»); — enligt norska grundlagen skulle storthinget konstituera sig såsom *en* församling, som före delningen kunde uppträda såsom rådplägande; enligt nederländska grundlagen åter skedde konstitueringen af hvarje kammare för sig, och i det möte, der delningen i två kammare skedde, kunde tydligen öfverläggningar angående någon annan sak än denna icke ega rum. Att under sådana förhållanden norska grundlagen saknar den otvetydiga och afgörande bestämmelse, som finnes i dess källa, synes oss bevisa, att dess upphofsmän åtminstone ej klart tänkt sig storthingets delning i två thing fullständigt genomförd.

För denna uppfattning synes det ofvannämnda beslutet af den 11 Maj åtminstone i ett afseende lemna ett temligen otvetydigt bevis. Det heter der, att fördelningen af de ifrågavarande förrättningarne skulle ske genom »storthinget.» Det förefaller oss alls icke troligt, att tanken varit, att denna fördelning skulle ske genom beslut af de särskilda thingen, och hr Höjer synes sjelf luta åt denna vår mening, då han säger, att beslutet *»behöfde»* icke innebära, att fördelningen skulle ske i plenum. Att meningen verkligen var, att beslutet skulle innebära detta senare, synes oss tillräckligt tydligt framgå deraf, att det första storthing, som sammanträdde efter grundlagens tillkomst — 1814 års urtima storthing — (likasom de följande) utan vidare tillämpade det så, att fördelningen skedde i plenum. Men om tanken varit, att storthinget i *ett* fall skulle kunna besluta in pleno, utan att detta fall var uttryckligen angifvet, hvarföre skulle det ej hafva kunnat ske äfven i andra fall? — Och går man ett steg längre: *hurudan* blef den fördelning, som gjordes, då beslutet första gången tillämpades? Den blef sådan, att vissa ärenden hänskötos till storthingets plenum. Det är sant, att detta skedde under utomordentliga förhållanden. Men det skedde dock: Storthinget ansåg sig ega rätt att göra fördelningen sådan.

Bland bevis, som hr Höjer anför till stöd för sin åsigt, att riksförsamlingen icke tänkt sig, att några ärenden skulle komma

[1]) Så tolkades stadgandet redan af det första lagtima storthingets reglementskomité, hvari sutto tre medlemmar af den konstituerande riksförsamlingen. Se Storth. Forhandl. 1815—16, I, s. 161.

att behandlas omedelbart in pleno, är det förslag till reglemente, som framlades för 1814 års urtima storthing. Af det stadgande som der förekommer, att lagthingets protokoll skulle användas vid alla tillfällen, då thingen sammanträdde till plenum, drager han den slutsatsen, att meningen varit, att det samlade storthinget icke skulle hafva egna embetsmän, utan nyttja lagthingets president och sekreterare. Derom förekommer dock i förslaget icke ett ord; och att den af hr Höjer antagna meningen icke ansågs behöfva ligga i den ifrågavarande bestämmelsen, torde väl framgå deraf, att storthinget omedelbart efter förslagets antagande beslöt att välja egen president och sekreterare. Den omständigheten, att det i utkastet till reglementet talas om förslag, som kunna väckas i det samlade storthinget, och om öfverläggningar, som der kunna ega rum, synes, sammanstäld med det faktum, att förslaget till reglemente framlades, *innan* storthinget beslutit att behandla vissa saker in pleno, ej heller tala för riktigheten af hr Höjers åsigt, att reglements-komiténs mening varit den, att storthingets plenum egentligen skulle vara en »voterande rätt», icke en rådplägande församling.

Detta angående grundlagen af den 17 Maj, beslutet af den 11 Maj och sättet huru dessa tillämpades första gången någon tillämpning kunde komma i fråga. Granskar man grundlagen af den 4 November, så finner man der i ett par af hr Höjer sjelf påpekade stadganden en tydlig förutsättning, att beslut af storthinget kunde fattas i annan form än den för lagar föreskrifna. Så talas i § 17 om »de (*saaledes som efterfölgende §§ 77, 78 og 79 bestemme*) af Storthinget givne Love»; och i § 110 om inrättningar, som »*ved Lov* bestemmes». Hvarför skulle de här kursiverade orden hafva blifvit inskjutna, så vida det varit afgjord sak, att alla frågor skulle behandlas såsom lagfrågor?

Hvad särskildt angår *grundlagsfrågor*, så synas grundlagsstiftarne alldeles icke hafva tänkt sig, att dessa skulle komma att behandlas enligt samma former som vanliga lagfrågor. Hade de det gjort, så borde de väl, trots den stora brådskan, hafva på något sätt sökt lösa svårigheterna att förena bestämmelserna i § 112 (= den § som handlar om grundlagsändringar) och § 76 (= den § som innehåller reglerna för lagförslags behandling). Hvilka dessa svårigheter äro, har Juridiska Fakulteten i Christiania i sitt bekanta betänkande till en del påpekat, och hr Höjer synes oss ej hafva med sin bevisning lyckats aflägsna dem. »Bestämmelserna i § 76», heter det i den förstnämnda skriften (s. 17), »äro alltigenom fästa vid den förutsättningen, att förslaget kan antagas med förändring. Då detta icke kan ske med grundlagsförslag, skulle dessas behandling i odelsthing och lagthing närmast hafva den säkerligen ej afsedda verkan att förminska lagthingets inflytande på beslut i grundlagsfrågor.» Hr Höjer förnekar detta, påpekande, att rätten att föreslå ändring i ett framlagdt grundlagsändringsförslag tillkommer lika litet odelsthingets som lagthingets ledamöter; och att de senare ej hafva mera förslagsrätt i andra frågor än i grundlagsfrågor. Han

har dock dervid förbisett, att bristen på initiativrätt i andra frågor ersättes af rätten att föreslå ändringar i det inom odelsthinget väckta förslaget, medan i grundlagsfrågor *hvarken* den ena *eller* den andra rätten skulle tillkomma lagthingets ledamöter.

Klarare framträder dock oförenligheten emellan de båda paragraferna, om man tänker på bestämmelsen i § 112, att för antagandet af en grundlagsändring fordras »$^{2}/_{3}$ af Storthinget.» Enligt hr Höjers tolkning skulle dessa ord betyda »$^{2}/_{3}$ af hvartdera thinget» och således icke utgöra något hinder för grundlagsfrågors behandling enligt § 76. Då det emellertid, såsom ofvan är påpekadt, är alldeles påtagligt, att grundlagen med »Storthing» förstår ej blott odelsthing och lagthing i förening, utan *äfven* storthingets plenum, medför denna tolkning en inskränkning, som icke ligger i grundlagens ord och således är obehörig. Förutsätter man ändock, att grundlagsändringsförslag böra behandlas enligt § 76, så skulle, såsom Juridiska Fakulteten anmärker, den ifrågavarande bestämmelsen tillämpas så, »att förslagets öde, äfven om det erhölle pluralitet inom båda afdelningarna, skulle bero på, huruvida en sammanräkning af de i odelsthinget och lagthinget afgifna rösterna medförde en pluralitet af $^{2}/_{3}$ för förslaget. Men i så fall skulle den särskilda pröfningen i odelsthing och lagthing komma att sakna inre berättigande. Det kan derför ej antagas, att grundlagen afsett ett dylikt behandlingssätt, då det ej är uttryckligen föreskrifvet.»

Hr Höjer har för öfrigt sjelf påpekat en omständighet, som ytterligare ådagalägger svårigheten att bringa de båda paragraferna till öfverensstämmelse. Som bekant föreskrifves i § 76, att ett af odelsthinget antaget, men af lagthinget förkastadt förslag skall afgöras af hela storthinget med $^{2}/_{3}$ af dess röster. Kunde en sådan gemensam omröstning öfverhufvud ega rum i grundlagsfrågor? Och i sådant fall: under hvilka förhållanden? Hr Höjer anser, att om förslaget erhållit $^{2}/_{3}$ af alla odelsthingets röster, men ej kunnat vinna motsvarande antal röster inom lagthinget, skulle det gå till gemensam omröstning, hvarvid $^{2}/_{3}$ af samtliga storthingets röster fordrades för dess antagande. Denna åsigt är från författarens ståndpunkt fullt konseqvent, men väl kan man fråga: har den också varit grundlagsstiftarnes? Och är det orimligt att antaga, att de, om de tänkt sig en så invecklad procedur, äfven hade gifvit närmare föreskrifter derom? — För öfrigt är det svårt att fatta idén med den särskilda behandlingen i thingen, om förslaget dock slutligen kunde afgöras genom gemensam omröstning: hvartill skulle väl i sådant fall dess upprepade behandling af lagthinget tjena, då ingen förändring i förslaget deraf kunde föranledas?

Uttrycken i § 76 äro ej heller sådana, att de gifva någon anledning att derunder hänföra grundlagsändringar. Der står, att »*Enhver Lov*» skall behandlas i enlighet med paragrafens föreskrifter. »Lov» är produkten af den »lovgivende» makt, som grundlagen tilldelat storthinget, på samma gång den gifvit konungen den «udøvende» makten. Men en ändring i grundlagen, den urkund,

som stadgar och reglerar konungens och storthingets ömsesidiga myndighetssfer och som står öfver båda, en dylik ändring är icke någon »Lov» i vanlig mening. Granskar man den författning (sannolikt den franska af år 1791), från hvilken grundlagsstiftarne hemtat det begrepp af ordet »Lov», som enligt hr Höjers åsigt genomgår norska grundlagen, så finner man också, att ändringar i konstitutionen alldeles icke innefattas under detta begrepp, och, såsom Juridiska Fakulteten påpekat, skiljer äfven Norges grundlag bestämdt emellan konstitutionen och vanliga lagar, i det den öfverallt, der bestämmelser förekomma, som äro tillämpliga på båda, nämner dem särskildt: så i § 9, der det talas om Norges »Constitution og Love», likasom i § 30 om »Statsformen eller Rigets Love», och i § 44 om »Constitutionen og Lovene», medan § 17 ytterligare skärper motsatsen genom uttrycket »Constitutionen og de af Storthinget givne Love.»

Då det emellertid trots allt detta måste medgifvas, att i norska grundlagen ej finnes något stadgande, som med uttryckliga ord undantager grundlagsfrågor från den behandling, som för vanliga lagfrågor är föreskrifven, vore det naturligtvis af vigt, om man i förhandlingarna angående grundlagens affattande kunde finna någon uplysning om den mening, som i detta fall hystes af de män, ur hvilkas händer grundlagen framgick. Som bekant föreslogo de svenske kommissarier, som med storthinget underhandlade om ändringarna i grundlagen, att sista punkten i § 79 (= den §, som stadgar de vilkor, hvarunder ett lagförslag kan blifva lag utan konungens sanktion) skulle erhålla följande lydelse: »Beslutningen vorder da Lov, saafremt den icke ligefrem strider imod denne Constitutions Aand og Udtryk.» Anledningen till att detta förslag framställdes finner hr Höjer ej blott deruti, att man ville förebygga, att grundlagen skulle kunna genom den privata lagstiftningen på en omväg förändras, utan äfven i den omständigheten, att man på svenska sidan, utgående från den förutsättningen att grundlagsfrågor skulle behandlas såsom vanliga lagfrågor, ville härigenom förvandla det suspensiva vetot i dessa frågor till absolut. I detta senare antagande kunna vi för vår del icke instämma. Hade man å svenska sidan ansett ett stadgande om absolut veto i grundlagsfrågor behöfligt, så hade man utan tvifvel föreslagit, att ett dylikt skulle intagas i uttryckliga ord och i sammanhang med den paragraf, som upger sig handla om grundlagsändringar (§ 112). Såsom förslaget nu framstäldes, synes oss all sannolikhet tala för, att kommissarierna utgingo från den förutsättningen, att konungen i grundlagsfrågor sjelfklart hade absolut veto, och att dessa frågor således icke kunde behandlas i lagform, hvadan deras afsigt endast kunde vara att söka hindra, att storthingets makt att i strid med konungens veto genomdrifva vanliga lagar skulle kunna användas så, att den indirekt gjorde intrång på grundlagen. Men *om* de också vid förslagets framställande skulle hafva haft någon tanke på, att grundlagsfrågor skulle komma att behandlas i den ordning, hvarom §§ 76—79 stad-

gade, så måtte de åtminstone vid underhandlingarnas slut hafva hyst en alldeles motsatt öfvertygelse, då ju Rosenblad kunde vid § 79 sätta följande anteckning: »N. B. På annat ställe är satt, i hvad ordning grundlagen kan ändras.» Denna öfvertygelse måste i sådant fall hafva blifvit dem bibragt af de storthingets komiterade, med hvilka de underhandlade, och den mening desse åter hyste i frågan blir då endast genom denna omständighet tillräckligt klar. Af den handling hr Höjer meddelar sid. 158 synes för öfrigt framgå, att de sistnämde från början ej ens tänkt sig, att det ifrågavarande tillägget kunde angå grundlagsfrågor, och deraf kan man naturligtvis sluta, att de icke ansett, att dylika frågor kunde under § 79 hänföras.

Kunna således de paragrafer, som föreskrifva formen för vanliga lagfrågors behandling, icke tillämpas på grundlagsfrågor, så är det klart, att de bestämmelser, som i dem finnas angående konungens sanktionsrätt, ej heller äro på grundlagsfrågor tillämpliga, d. v. s. att konungens veto i afseende på sistnämnda frågor icke kan vara suspensivt. Men omvändt kan man äfven säga, att om det kan bevisas, att konungens veto i grundlagsfrågor är absolut, så blir deraf en följd, att dessa frågor icke få behandlas i form af vanliga lagfrågor. Att deras mening, som åvägabragte grundlagen, verkligen varit, att konungen i afseende på grundlagsändringar skall hafva absolut veto, synes oss framgå redan deraf, att flere anföranden af medlemmar af 1814 års storthing alldeles tydligt utgå från förutsättningen, att så skulle vara. Betydelsen af dessa yttranden söker hr Höjer bortförklara dermed, att de fäldes, medan det ännu var oafgjordt, huruvida man å svenska sidan ville finna sig i förkastandet af det ofvannämnda tillägget till § 79, eller icke; men om man granskar deras innehåll, så finner man, att de alldeles icke röra sig om hvad som kan anses vara endast en möjlighet, utan utgå från något som betraktas såsom en alldeles afgjord sak. Och dessutom är ett af dessa anföranden (se Storth. Forhandl. s. 618) afgifvet *efter* sedan frågan om detta tillägg var definitivt afgjord. Att för öfrigt storthingets hela uppträdande vid de underhandlingar, som plägades angående grundlagen, på ett otvetydigt sätt ådagalägger, att det, ej mindre än de svenska kommissarierna och deras herre, utgick från den förutsättningen, att grundlagen, sedan den väl kommit till stånd, icke skulle kunna ändras utan båda statsmakternas samtycke, synes oss Juridiska Fakulteten hafva klart bevisat. Ett motsatt förhållande hade ock varit en fullständig orimlighet: hvartill skulle väl de ömtåliga underhandlingarna hafva tjenat, om storthinget skulle kunnat några år derefter utan vidare göra deras resultat om intet?

Dessa omständigheter, i förening med andra, af Juridiska Fakulteten anförda, synas oss utgöra bindande bevis för att, trots bristen på uttrycklig bestämmelse i grundlagen, meningen från början varit, att konungens veto i grundlagsfrågor skulle vara absolut, och att således dessa frågor icke skulle behandlas enligt den för vanliga lagfrågor föreskrifna formen. Det förefaller oss, som om hr Höjer har till-

mätt dem alltför liten betydelse vid tolkningen af en urkund, som enligt hvad han sjelf visat, har tillkommit på ett sådant sätt, att den sakhar alla förutsättningar för att vara ett uttryck för ett klart genomtänkt och konseqvent genomfördt system, och hvars bestämmelser i afseende på tydlighet och fullständighet lemna så mycket öfrigt att önska.

Som bekant, har grundlagen allt ifrån första stunden af sin tillvaro i hvad angår formen för grundlagsfrågors behandling af storthinget och konungens sanktionsrätt i dessa frågor tolkats och tillämpats på ett sätt, som står i direkt strid med hvad hr Höjer anser vara dess ord och mening: grundlagsfrågor hafva alltid behandlats i storthingets plenum, icke i de särskilda thingen, och konungens veto i dessa frågor har intill senaste tid ansetts vara absolut, icke suspensivt. Hvilken betydelse som i afseende på Norges nuvarande statsrätt bör tillerkännas denna praxis, är en fråga, hvarpå hr Höjer icke inlåtit sig. Den saken har nämligen ej ingått i ämnet för hans afhandling, som endast afser att behandla grundlagens förhållande till sina källor och i sammanhang dermed en del af dess innehåll, men alldeles icke det sätt, hvarpå den blifvit tillämpad, eller de konseqvenser, som derur flyta. För vår egen del skulle vi med afseende på denna sak endast vilja påpeka, att vill man på nuvarande förhållanden tillämpa det resultat, hvartill hr Höjer kommit med afseende på arten af konungens sanktionsrätt i grundlagsfrågor, så måste man också taga hans åsigt om formen för grundlagsfrågors behandling inom storthinget för god, och konseqvensen deraf skulle åter blifva den, att *hvarje* grundlagsändring, som sedan 1814 blifvit besluten i Norge, måste betraktas såsom olaglig.

Men hvilken mening man än må hysa angående det resultat hvartill hr Höjer i särskilda punkter kommit, — derom kunna väl alle, som tagit kännedom om hans arbete, vara ense, att Norges grundlag är ett mycket bristfälligt verk, att den, såsom en af dess upphofsmän redan vid dess första tillämpning yttrade, »flere Steder er mørk og utydelig, ja endog paa sine Steder aldeles mangler væsentlige Bestemmelser.» Så beskaffad som den är, måste dess utveckling och förklaring genom en konstitutionel häfd vara för Norges lugna utveckling af den allra yttersta vigt; och under den tid, som förflutit sedan grundlagens tillkomst, har också en sådan häfd blifvit utbildad. Den vinsten af det fria norska folkets politiska arbete är ovärderlig, och lika ovärderlig är den lycka, det njutit, att få göra det arbetet i lugn och ro, utan de häftiga skakningar, hvilka kastat flere andra bland de folk, som måst börja sin frihets lif med en författning af utländskt material, »mellan bråddjup och branter.»

O. A.

Svensk biografi.

Senast utgifna band af **Svenska Akademiens handlingar** [1]) innehåller bland annat en minnesteckning öfver den berömde talaren och statsmannen frih. ANDERS JOHAN VON HÖPKEN, författad af baron L. DE GEER. Ämne såväl som författare lofva något af intresse. Baron De Geer medför till den historiska karaktersskildringen förmåner, som den historiske forskaren vanligen saknar, nämligen af en rik politisk erfarenhet, af vanan vid offentliga ärenders behandling, den nära bekantskapen med alla de skiftande och ömtåliga förhållanden, personliga och sakliga, ur hvilka ett historiskt resultat framgår, förmåner, som ej kunna göra sig bättre gällande, än vid ett ämne som det här valda, som också visa sig i den fina, om menniskokännedom vitnande karakteristiken, de försigtiga, men oftast säkra omdömena, de träffande reflexionerna. Höpken åter med sina stora egenskaper, sin skarpa eftertanke, sitt djupa lynne, sin retliga karakter, sin sjelfkänsla och sin skygghet är ett lockande ämne för en karaktersteckning. Dertill kan läggas, att han är en man, om hvars storhet som stilist och statsman alla hört talas, under det att det minsta antalet torde känna den rätta arten derutaf.

Baron De Geers minnesteckning är till väsentlig del stödd på Höpkens ännu till större delen otryckta papper, af hvilka den största samlingen förvaras på Sjöholm. Samlingarna i Riksarkivet, Kongl. Biblioteket, Vetenskapsakademien, Upsala Bibliotek och Brokinds arkiv ha äfven lemnat bidrag. Det kan ej vara vår afsigt att här följa förf. i hans teckning af den uppväxande politikern, af det 34 år gamla riksrådet och dettas senare bana, af det för Höpken afgörande året 1757 och krisen 1760, af hans elfvaåriga landtlif och hans egendomliga, något falska ställning under Gustaf den tredjes tid eller andra detaljer af hans lif. Den läses med odeladt intresse och är rik dels på anmärkningar af förf. sjelf, dels på anföranden ur Höpkens yttranden och skrifter. Vi påminna, förutom de egentliga statsskrifterna, om dennes skildring af tryckfrihetens öden i Sverige, om den grymma karakteristiken af den slutande frihetstiden: »konung utan myndighet, frihet utan säkerhet, kyrka utan religion, adel utan adliga seder, prester utan moral, borgare utan förmögenhet, bönder herrar»; om det märkliga utlåtandet om prinsars uppfostran, liksom om ordensväsendet o. s. v. Att en så reflekterad natur som Höpken skulle förstå att teckna sig sjelf, är naturligt, och det omdöme af honom om sig sjelf, som anföres s. 246, bekräftas af hela den följande skildringen, liksom redan af samtidens dom. Han påminner i mycket om en af dessa engelska statsmän, som

---

[1]) Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796. 57 delen. Norstedt & Söner. Sthlm 1882.

Macaulay med sådant mästerskap förstår att teckna. Vi tänka på skildringen af lord Halifax i andra kapitlet af Englands historia: »he saw passing events, not in the point of view, in which they commonly appear to one who bears a part in them, but in the point of view, in which after the lapse of many years they appear to the philosophic historian. — — — His understanding was keen, sceptical, inexhaustibly fertile in distinctions and objections; his taste refined; his temper placid and forgiving, but fastidious. — — His political tracts entitle him to a place among english classics. Yet he was less successful in life than many who enjoyed smaller advantages.» Det är som det vore sagdt om Höpken. Vi kunde fortsätta, men skola ej stympa en förträfflig karakteristik, som förtjenar att läsas i sin helhet, likaväl som den minnesteckning vi här ha omnämt. Denna lemnar en önskan öfrig: om en samling af A. J. von Höpkens skrifter och bref uti urval.

* * *

I afseende på det nyligen utgifna häftet af Biografiskt lexikon, ny följd, ha vi af en yngre genealogisk forskare, frih. M. Fleetwood i Vexiö, mottagit följande anmärkningar, åt hvilka vi här gerna lemna plats:

»Med intresse emottaget af vår historias vänner, har ett nytt häfte af **Biografiskt Lexikon**[1]) ej länge sedan utkommit. Då utgifvaren af de 5 närmast föregående, dr El. Tegnér lemnat dettas redaktion åt dr O. Sjögren, som ock med 33 egna biografier fylt mer än halfva hälftet, finnes han dock hafva förbehållit sig sjelf en utförlig teckning af det politiska offret F. J. A. Rossi. Att denna från dr S:s hand skulle utfallit helt annorlunda, är så mycket vissare som han redan lemnat en sådan i sin nyligen utgifna monografi öfver G. Adlersparre. Här är icke platsen att orda om den öfverraskning, dr S. genom nyss nämnda skrift beredt kännarne af »1809 års män»; endast det torde få sägas, att om han i den samma för en gångs skull upphöjt en af »våra store», och det äfven på bekostnad af värnlös mans minne, som man trodde länge sedan vara upprättadt — har dr Tegnér här framgångsrikt åtagit sig detta minnes rentvagning,[2]) och dr S. åter flerestädes röjt den i och för sig så vackra förkärlek för »de små», »de namnlöse», han sjelf erkänner och väl äfven söker tygla genom ett bemödande om oveld — som dock icke alltid lyckas. — Korporalen, sedermera fältväbeln Roth utförde under finska kriget åtskilliga bedrifter, som enligt dr S:s mening allt för litet belönades. Må så vara! Öfverbefälhafvarne — fortsätter förf. — »tillegnade sig naturligtvis (!) äran af dem»; »så mycket sig

[1]) *Svenskt Biografiskt Lexikon.* Ny följd, 9:de bandet, 1 häft. F. & G. Beijers förlag. Pris 3 kr.

[2]) Å andra sidan kan dock anmärkas, att dr T. upprepar dr Amnæi egendomliga »vitsord», att den af *Rossi sjelf* 1812 utgifna skriften *Über die Art* o. s. v. »är den *mest* rediga och *opartiska*» (!) o. s. v. Se p. 131.

göra lät, förtego de dem omsorgsfullt (!); icke fick (!) R. något vidare tillfälle att fördunkla sina förmän» o. s. v. Hvem drabba dessa utlåtelser? Närmast Adlercreutz (och Klingspor) samt öfverbefälet i gemen, ty det skäres öfver en kam. Vi fråga: har då verkligen den först nämnde — eller Döbeln, Sandels m. fl. — gjort sig känd för sådant tänke- och handlingssätt mot vapenbröder? Eller betraktar dr S. de finske härförarne med G. Adlersparres ögon? Några uttryck i monografien gifva verkligen anledning till en sådan förmodan. Hvad nu R. beträffar, blef han redan under kriget officer och fick derefter löjtnants rang samt guldmedaljen, enligt en den mest lofprisande generalorder. Om den ännu icke 40-årige mannen flyttat öfver till Sverige, hade han kanske dessutom blifvit ett föremål för de bemödanden af Adlercreutz att »skaffa befordran åt inflyttade finnar», hvilka dr S. på annat ställe framhåller i motsats till att Adlersparre var »gifven förespråkare för de infödde svenskarne». Men R. var »mycket anspråkslös»; säkert insåg han i allt fall, att »icke hvarje korporal kan bli general», äfven om han gör sin pligt och rätt mycket derutöfver. — G. Rothman var en af frihetstidens namnlöse »skriftställare», som blifvit »misskänd». Oss synes dr S. icke förmå rubba Malmströms och Eichorns dom öfver mannen. Mot den förre polemiserar han under anförande af ett citat, som är ofullständigt. M. har (VI: 53) sagt, »att af alla de stridsskrifter, *som utkommo under år 1768*, var det knappast någon, som i hätskhet öfverträffade R:s Pratsjuke Fritalare». Den mellanmening, vi kursiverat och som betydligt mildrar omdömet, är af dr S. förbisedd. Hade förf. tagit kännedom om A. Schönbergs utförliga »Svar» å R:s nyss nämnde skrift, torde han innehållit sitt påstående, att det endast var »smädeskrifter», som rigtades mot R. Bland alstren af dennes penna har dr S. glömt: »Skäl o. s. v. till svenska folkets utflyttning», en skrift som kunnat ge anledning till de tilllämpningar på »dagens frågor», som i hans biografier ej sällan förekomma. »Det lilla som kan anföras om R:s tidigare lefnadsöden» — och för öfrigt om hela hans lif — hade kunnat betydligt ökas genom anlitande af de bekanta Forsanderska samlingarna i Vexiö. Vi meddela här endast det rätt egendomliga, att den i elände aflidne äfventyrarens son och sonson kommo sig upp i främmande land; den sist nämnde blef enligt ett i Sverige företedt diplom baroniserad i — Parma, af Napoleons enka.

Slutligen bedja vi att få göra ett par rättelser. Rosenii »Bref» utgåfvos *icke* under hans lifstid; de hade i så fall, vågar man hoppas, framträdt i bättre urval. V. Rydbergs biografi förtjenar att i vissa delar fullständigas af den i kalendern Svea för 1877 förekommande, märkt K. W—g och af dr S. åberopad. Eget nog får V. R. enligt den förre tillbringa *ett* och enligt den senare *tre* år på Vexiö gymnasium; ännu mera eget är, att *intetdera är rätt.* Enligt läroverkets matrikel lemnade han det samma i juni 1847 efter att hafva inskrifvits i sept. 1845. *Då* hade den berömde latinaren Wickelgren redan varit död i $1^1/_2$ år (och dess för innan

i flere år tjenstledig), alltså ej kunnat på V. R. utöfva det inflytande, dr S. antyder. — Må det, när vi nu lemna dr S., tillåtas oss att uttrycka en varm önskan, att han måtte återtaga den ståndpunkt »en face» till sina föremål, hvarifrån han under sin senaste biografiska verksamhet ej så litet afvikit. Under den förutsättningen skall han framgångsrikt kunna i allt vidare kretsar sprida intresset för historiens studium. Betingelser härtill eger han som få i outtröttlig flit, rikt vetande och en i hög grad underhållande stil. Med afseende på särskildt detta häfte af Biogr. Lexikon påpeka vi hans lyckliga förmåga att berätta anekdoter; de förekomma här så pass ofta, att äfven de som i den *nya* följden allt för mycket saknat nämnda element, böra finna sig tillfredsstälda; här framträda de dessutom alltid på rätt plats och i otvifvelaktig äkthet. — Häftet innehåller vidare trenne intressanta konstnärsbiografier af herr Eichorn samt flere bidrag af dr Collins literära qvarlåtenskap. — För öfrigt fylles det af teckningar af ännu lefvande personer, de flesta, *icke alla*, hvilande på autobiografiska meddelanden och några rena sjelfbiografier, dessa senare må hända något för vidlyftiga. — Må hända skulle ännu en eller annan *lefvande* persons namn lika väl försvarat sin plats som de redan införda. Man kunde väl ock önskat, att Biogr. Lex. med några få ord hugfäst minnet af en »namnlös» *lärd*, den gamle e. o. adjunkten Sv. Rydberg i Lund, som var akademisk lärare i flere skilda ämnen inom tvenne fakulteter och egde »professorskunskaper» i ån flere.»

För egen del få vi tillägga, att de två biografier öfver personligheter från medeltiden — Cort Rogge och Claus Ryting — som redaktören sjelf meddelat, ej synts oss fullt tillfredsställande. Utan en omfattande kännedom af otryckta dokument kan nämligen i de flesta fall en tillfyllestgörande dylik biografi för närvarande icke åstadkommas — och till sådana studier har förf. naturligtvis icke haft tid. I afseende på sistnämnde »svenskhetens representant» har förf. icke försökt utreda hans ställning till en vid samma tid omtalad kanik Claus Ryting, hvilken kallas för K. Kristofers »kapellan» (månne icke upphofvet till »aulicus concionator»?) och sålunda hörde till denne konungs kansli, lika litet som han förklarat huru doktor Claus kunde förena sin ställning såsom »franciscanernas ordensmästare» med den att vara gift. Det för hans biografi möjligen upplysande faktum att han på 1450-talet utbytt den studerade mannens eller klerkens sigill mot ett adligt har förf. icke heller begagnat sig af. Att hans lefnadsteckning kunnat riktas med ännu ett eller annat drag af intresse, tillägga vi uti förbigående.

Mindre otacksam har skildringen varit af den ryktbare Strengnäsprelaten Cort Rogge. Förf. har der kunnat begagna sig af de sjelfbiografiska anteckningar från studieåren i Italien, biskopen gjort uti några volymer af sitt i Strengnäs numera förvarade bibliotek. Deremot ha rätt vigtiga punkter i hans senare lif förbigåtts, andra mera ofullständigt framställts af bristande kännedom om samtida

förhållanden. Stadgan om hjelpen till de studerande, i hvarje fall hedrande för biskopens minne, hade t. ex. en förebild i en likartad, men äldre stadga för Upsala stift. Förordningen af 1480 (s. 8) torde förf. alldeles ha missförstått. Den rör icke stiftet, utan endast s. k. anniversarier uti domkyrkan, men det skulle bli för vidlyftigt att närmare utreda saken här; på samma sätt förhåller det sig med redogörelsen för »påskpenningarne». — I afseende på kartäuserorden har förf:ns antagligen teologiska källor (Spegel, Rhyzelius, Wieselgren) spelat honom ett spratt. Ty hvarken känna urkunderna till något denna ordens kloster på Svartsjö, icke heller beslöts ordens införande i riket 1491 (utan 1493, såsom Styffe visat), icke heller hörde Svartsjö någonsin till Strengnäs stift; sistnämnda påstående vederlade redan Celsius. Vi hade icke väntat att återfinna dessa uppgifter i Biografiskt Lexikon, men det tycks vara med åtskilliga historiska misstag som med Tors bockar. Hvad vi tillåtit oss anföra torde emellertid visa huru vanskligt det är att lita till gamla auktoriteter för vår äldre historia. Att för öfrigt äfven dessa biografier, såsom bearbetning af lättare tillgängligt material och meddelande utgångspunkter för fortsatt forskning, ha värde, neka vi visst icke.

* * *

Af hr O. SJÖGRENS rastlösa penna ha vi, utom de i Biografiskt Lexikon intagna artiklarna, äfven mottagit en utförligare monografi öfver den på sin tid ryktbare KARL AUGUST GREVESMÖHLEN. Boken är skrifven med hr S:s vanliga talang och han har icke skytt att för densammas skull genomvada hela dypölen af den Grevesmöhlenska stridslitteraturen, af hvilken, liksom af Grevesmöhlens öfriga skrifter en öfversigt lemnas i en bilaga (n:o 2). Förf. har varit i tillfälle att meddela åtskilliga biografiska data om G., hvilka förut icke varit bekantgjorda och har om hans verksamhet i allmänhet gått ganska djupt in i detaljerna. Huruvida han emellertid skall ändra den uppfattning af Grevesmöhlen, man förut varit i tillfälle att bilda sig, åtminstone sedan man tagit kännedom om signaturen —rns teckning i Biografiskt Lexikon, ny följd, fjerde delen, lemna vi derhän. Redan i denna fann man vissa äldre uppgifter om Grevesmöhlen beriktigade eller betviflade, och hr S. har ytterligare utfört detta, så t. ex. i afseende på G:s förmenta andel i Fersens mord, liksom han meddelar intressanta prof på ett förut icke nog uppmärksammadt konservativt tänkesätt hos den som en demagog utskrikne mannen. Men å andra sidan synes hr S. vara nog benägen att låta Grevesmöhlens djerfva uppträdande mot de »högt uppsatte» och blottande af missbruken inom ett den tidens ämbetsverk öfverskyla och försona lyten i karakter och lefnad, hvilkas tillvaro han likväl sjelf måste erkänna. Det har väl icke varit första gången,

[1]) Karl August Grevesmöhlen. Karaktärsbild från en upprörd tid. Af Otto Sjögren. 108 ss. 8:o. Sthlm 1882.

som en moraliskt tvetydig eller dålig person på detta sätt arbetat för något godt. Hans verksamhet här vid lag må gerna framhållas till den kraft det kan ha, men äran och förtjensten synas oss något tvifvelaktiga. Det är oss derföre svårt att förena hr S:s beröm af Grevesmöhlen (s. 86) såsom en under större delen af sitt lif »verksam och duglig ämbetsman», med hans antydningar (s. 7, 8) om åtskilliga mindre hederliga drag just under hans ämbetsmannaverksamhet, om hvilka hr S. yttrar sig något sväfvande, men utan att kunna vederlägga uppgifterna derom, och försvaret för G. (s. 88 och annorstädes) *ex analogia* är väl, liksom alla dylika försvar, utaf föga värde. Hr S. har här, synes det oss, i den ovilja mot allt förtryck. alla missbruk, och särskildt byråkratiens, som annars hedrar honom, gått något för långt. Nog har det varit dessa tvetydiga antecedentia, som haft en hufvudandel i Grevesmöhlens öde, hur rätt han än kunde ha i vissa fall.

Hr S. har af samma benägenhet låtit förleda sig till ett annat misstag, som vi ogerna se hos en af oss värderad förf. Han låter icke otydligt förstå, att föregående häfdatecknare varit intagna af partiskhet mot Grevesmöhlen. Insinuationer äro alltid vanskliga, och i synnerhet här synas de vågade, ty nog torde man kunna fälla ett hårdt uttryck om Grevesmöhlens karakter och verksamhet, utan att derföre behöfva intaga någon officiel eller officiös partiståndpunkt (jfr hr S:s yttrande om vår historia såsom skrifven i ämbetsmanna-intresse), helst om man icke haft tillfälle att göra G. till föremål för några specialstudier. Det har t. ex. varit oss omöjligt att upptäcka allt det »skefva och partiska» hr S. funnit i hr Rogbergs framställning af Grevesmöhlen i nionde bandet af Schinkels Minnen sidd. 202—206. Vi ha läst igenom hr R:s skildring och ha ej kunnat finna att han sagt mycket annat än hvad hr S. sjelf här och der låtit undfalla sig. Och hans citat ur Macaulay skulle det verkligen vara så orättvist eller otillämpligt i detta fall?. Icke var Grevesmöhlen någon af de martyrer för sin öfvertygelse om det rätta, som väcka beundran och deltagande hos en hvar. Hr R. har gjort sig skyldig till några faktiska misstag och oriktiga uppgifter, vigtiga nog för uppfattningen af Grevesmöhlens uppförande vid en ödesdiger tidpunkt. Vi tro knappt att det berättigar hr S:s icke så alldeles lyckligt valda uttryck, s. 49, hvilka, i fall de betyda något, väl äfven här skulle antyda någon fördomsfullhet å hr R:s sida. Vi neka icke till, vi upprepa det, att vi gerna hade sett dessa anspelningar borta ur förf:s bok, som derigenom blott skulle ha vunnit i våra ögon, och tillåta oss för öfrigt endast att påminna honom om den gamla satsen »peccatur intra muros et extra».

Ehd.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1882, h. 3** inneh. bl. a.: H. Schück, Om den svenska folkvisan. — E. Holm, Arvid Horn og forholdet mellem de skandinaviske riger på hans tid. — Literaturöfversigt: Haandbog i den græske og romerske Mythologi af V. A. Bloch og J. M. Secher samt Illustrerad handbok i grekisk och romersk fornkunskap af A. M. Alexandersson och O. V. Knös samt J. Centervall, anm. af R. T. — Julian den forfaldne af C. Bang, anm. af J. Centervall. — **H. 4** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Samlede Skrifter af P. C. Friis udg. af G. Storm, anm. af Y. Nielsen.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, **1882, h. 2** inneh. bl. a.: H. Hildebrand, Norsk fornkunskap (slut). — Literatur: anm. af Georg Adlersparre af Otto Sjögren. — **H. 3** inneh. bl. a.: G. Cederschiöld, Nordiska folksagor i Medeltidsdrägt. — Literatur: anm. af Svenskt Diplomatarium utg. af C. Silfverstolpe samt af Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af C. G. Estlander, **April 1882** inneh. bl. a.: C. G. Estlander, Fennomanska studier, II. I bokhandeln: anm. af Grekisk Fornkunskap af Alexanderson—Knös, Romersk d:o af Centervall. — **Maj** inneh. bl. a.: M. G. Schybergson, Carl XII:s första regeringsår. — **Juni** inneh. bl. a.: anm. af Ur svenska hofvets och aristokratiens lif af A. Ahnfelt. — **Juli** inneh. bl. a.: anm. af Svenska folket i helg och söken etc. af A. Strindberg.

Historisk Tidskrift, Femte Række, udg. af den danske historiske Forening. Red. af C. F. Bricka. **III, 2.** — Smaastykker. — K. Erslev, Studier til Dronning Margarethes Historie. — F. Schiern, Anmerkninger af L. F. Brock til Jacob Aalls Erindringer. — M. Rubin, Bidrag til Kjøbenhavns Befolkningsstatistik i Hundredaaret 1630—1730. — Litteratur og Kritik: Sveriges og Hollands diplomatiske forbindelser 1621—1630 af G. Schybergson. Anm. af J. A. Fridericia. — Fortegnelse over dansk historisk Litteratur vedr. Danmarks Historie for Aaret 1881. Ved W. Mollerup. — Smaastykker.

Kirkehistoriske samlinger. Tredie Række, udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved H. F. Rørdam. **III, h. 4.** — L. Koch, Bidrag til det 19 århundredes kirkehistorie (bl. a. om Grundtvig). — H. F. Rørdam, Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie under Reformationen. — Dnsme, Morten Reenbergs Levned. — Smaastykker m. m.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel, **1882, 3.** — C. Varrentrapp, Zur Geschichte der deutschen Kaiserzeit. — H.

Delbrück, Zur Geschichte des ersten Kreuzzuges. — L. Keller, Die Wiederherstellung der katholischen Kirche nach der Wiedertäuferunruhen in Münster 1535—1537. — Literaturbericht. — **1882, 4.** — A. Köcher, Die Prinzessin von Ahlden (kurfurstinnan Sofia Dorotea af Hannover, ryktbar genom sitt förhållande till grefve C. J. Königsmark). — R. Koser, Das politische Testament Karl's V von Lothringen von 1687. — Literaturbericht (bl. a.: L. Le Duc, Correspondance du baron de Stael Holstein). — **1882, 5.** — A. Köcher, Die Prinzessin von Ahlden, 2. — A. Stern, Zur Geschichte der preussischen Verfassung. — Literaturbericht (bl. a.: Silfverstolpe, Hist. Bibliotek; Hildebrand, Hist. Tidskrift; Annerstedt, Resningen 1568; Kullberg, Sv. Riksrådets protokoll, II; v. Sarauw, Feldzüge Karl's XII; Thomsen, Ursprung des russischen Staats; v. Bunge—Hildebrand, Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, VI).

Zeitschrift f. preussische Geschichte, XIX, 7, 8 inneh. bl. a.: Sauer, 20 Actenstücke zur Geschichte der schwedischen u. französischen Unternehmungen gegen Coblenz und Trier 1632.

Ungarische Revue mit Unterstützung der Ungar. Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Paul Hunfalvy, **1882, Juni** inneh. bl. a.: A. Szilágyi, Gabriel Bethlen und die schwedische Diplomatie. (Efter svenska källor.)

Revue Historique, 1882, Mai—Juin. — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice. — A. Sorel, La diplomatie francaise et le Comité de salut publique. — J. Quicherat, Supplément aux témoignages contemporains sur Jeanne d'Arc. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin Historique: France. Russie. Roumanie. — Comptes-rendus. — Publications périodiques, Chronique etc. — **Juillet—Août.** — A. Giry, Jules Quicherat. — J. Jusserand, La vie nomade et les routes d'Angleterre au moyen âge. — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice. — C. Jullian. De la réforme provinciale attribuée à Dioclétien. — Bulletin Historique: France. Italie. Bohême. — Comptes-rendus (bl. a. Rydberg, Sverges Traktater). — Publications périodiques, Chronique etc. — **Septembre—Octobre.** — J. Jusserand, La vie nomade et les routes d'Angleterre au moyen âge (fin). — G. Hanotaux, Les premiers intendants de justice, 3. — C. Bayet, Remarques sur le caractère et les conséquences du voyage d'Étienne III en France. — V. Lamansky, L'assassinat politique à Vénise du XV au XVIII s. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier Empire. — Bulletin historique: France. Angleterre. Etats-Unis. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Revue critique, 1882, n. 27 inneh. bl. a. en anm. af Léouzon Le Duc, Correspondance diplomatique du baron de Staël-Holstein.

Öfversigter och granskningar.

Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten, utgifne af K. K. Tigerstedt. (Ur Åbo lycei program 1880—1881.)

Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjenst af K. K. Tigerstedt. (Ur Åbo lycei program 1881—1882.)

Med synnerligt nöje fästa vi uppmärksamheten på de två nya bidrag till Göran Sprengtportens historia af den framstående finske forskaren K. K. Tigerstedt, hvilkas titlar vi här ofvan angifvit. För svenska läsare torde de vara mindre kända än de förtjena, då de publicerats i ett finskt läroverksprogram och, som vi tro, ej på annat sätt varit för allmänheten tillgängliga. De utgöra emellertid ett i hög grad beaktansvärdt tillägg till den förtjenstfulla ännu oafslutade teckning af Sprengtportens ödesdigra verksamhet, som herr Tigerstedt lemnat i en serie artiklar i Finsk tidskrift, hvarigenom nytt ljus spridts öfver flera vigtiga partier af Sveriges och Finlands historia under Gustaf III:s regering. Båda bidragen utgöra egentligen publikationer af vigtiga från Sprengtporten utgångna statshandlingar, men Utg. har derjämte lemnat redogörelse för deras innehåll och de förhållanden, som stodo i sammanhang med deras tillkomst. Det ena af de »tvenne förslag till Finlands styrelse», som den förstnämnda uppsatsen innehåller, är i synnerhet märkeligt. Man lär nämligen deri känna intet mindre än den styrelseform, som Sprengtporten, då han 1786 trädde i omedelbar förbindelse med Ryssland, ville införa i Finland, sedan detta land lösslitits från Sverige, en styrelseform, hvarom man, när herr T. i de ofvannämnda uppsatserna i Finsk tidskrift behandlade denna episod, ännu kände blott sins emellan stridiga rykten, men med visshet »snart sagdt intet», utom att Finland skulle utgöra en republik under ryskt protektorat. Hvad herr T. nu meddelar är visserligen ej det ursprungliga författningsförslaget, som var skrifvet på svenska, men ett af *Sprengtporten sjelf* gjordt *utdrag* deraf på franska, hvaraf en kopia anträffats i statsarkivet i Helsingfors. Då förslaget sålunda ej föreligger i sin helhet, är det ej underligt om meningen med dess bestämmelser stundom kan förefalla dunkel, och anmälaren har också

vid tolkningen af vissa punkter deraf kommit till något olika resultat mot herr T.

Finland skulle enligt förslaget bilda en federativrepublik med *provinsialständer, en gemensam riksdag,* som hvart fjerde år skulle sammanträda, samt en permanent representation — *den finska republikens kongress* — som mellan riksdagarna å nationens vägnar skulle utöfva den högsta makten. Herr T. anser sannolikt, det meningen varit, att bönderna ej skulle få deltaga i riksdagen, utan att de der skulle representeras af ofrälse jordegande ståndspersoner (»odalmän»), men så vidt vi kunna finna, skulle odalmännen enligt förslagets ordalydelse blott representera bönderna i *kongressen;* deremot erkänner förslaget uttryckligen, att bönderna bilda ett *stånd,* och säger strax derpå, att *riksdagen* skulle bestå af adeln och de *öfriga stånden,* hvarför meningen *ej* tyckes hafva varit att utesluta bönderna från riksdagen. Herr T. antager vidare, att *riksdagen* vid sitt slut skulle välja de deputerade till kongressen, men förslaget innehåller blott, att de nya valen skulle ega rum »à la fin de chaque diète»; och om »odalmännen» säges uttryckligen, att de skulle väljas *på provinsialmötena,* och om de deputerade i allmänhet, att provinserna och städerna vid omvalen kunde »continuer leur confiance». Den riktiga och äfven enklaste tolkningen synes derför vara, att städerna samt adelns och böndernas *provinsialständer* skulle *vid slutet af hvarje riksdag* välja dessa ständers deputerade i kongressen; för presterne voro biskoparne sjelfskrifne ombud. — Det andra förslaget utgör ett utkast på franska till styrelseform för Finland, som Sprengtporten 1808, då hans älsklingsidé: Finlands lösryckande från Sverige, omsider var på väg att gå i fullbordan, i förening med tvänne andra personer utarbetade på kejsar Alexanders befallning. Att redogöra för innehållet af denna handling, som herr T. meddelat efter en afskrift i svenska riksarkivet, tillåter oss ej utrymmet; vi påpeka blott det egendomliga förhållandet, att den man, som man velat upphöja till den exklusiva finskhetens banbrytande hjelte åtminstone varit med om framläggandet af ett förslag (herr T. anser det t. o. m. såsom hans verk), enligt hvilket det herskande språket »för närvarande» (svenskan) skulle vara det officiella, *till dess ryskan hunne införas,* och enligt hvilket finska regeringsärenden skulle föredragas af de ryska ministrarne. Det var kejsar Alexander, som med afseende på den sistnämnda punkten *mot* den »finska Washington» häfdade Finlands sjelfständighet.

Det vigtigaste i det andra bidraget är den plan till Finlands sjelfständighet som Sprengtporten, då han 1786 förskref sig åt Ryssland, meddelade det ryska sändebudet i Stockholm Markov. Innehållet deraf har äfven hittills varit okändt, men att Sprengtporten gjort Markov ett dylikt meddelande har man antagit, och möjligen var denna handling den »skriftliga plan af Finlands självständighet», som Sprengtporten någon tid derefter visade för Porthan. Handlingen, som meddelats efter en afskrift i statsarkivet i Helsingfors, är skrifven på franska, och dess fullständiga titel är: *Precis d'un tableau sur l'equilibre du Nord consideré dans le projet de rendre la Finlande*

independente. Kort efter sitt första möte med Markov blef Sprengtporten rysk undersåte och trädde öppet i Katarinas tjenst. Herr T. meddelar i samma uppsats äfven de närmare detaljerna härom enligt ryska afskrifter från statsarkivet i Helsingfors. Det framgår häraf, att Sprengtporten insett, att ett dylikt steg skulle motverka hans stora plan med afseende på den finska sjelfständigheten, men att han ej kunnat motstå de ekonomiska fördelar som kejsarinnan erbjöd. Den rätta arten af hans »patriotism» vinner härigenom sin fulla belysning. Det är ej blott sitt gamla fädernesland han varit otrogen; när den egna fördelen lockade, har han ej heller ryggat tillbaka för att svika det, som han sjelf ville skulle anses som hans mission, och för hvars genomförande det med orätt sagts att han uppoffrat allt.

S. J. Boëthius.

Svenska Folket i helg och söcken ... eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia af August Strindberg. Två band. 500, 480 sid. Fritzes K. hofbokhandel. Pris 20 kronor.

Svenska bilder. Af R. Bergström. 229 + 56 sid. Fritzes K. hofbokhandel. Pris 3,50.

Herr August Strindberg har redan intagit en i mera än ett hänseende så bemärkt plats inom vår nyaste litteratur, att hans arbeten alltid mottagas med stor spänning. Få nu lefvande författare inom vårt land hafva att påräkna så stor publik som han, just derföre att hans mångskiftande litterära produkter i så olika riktningar gått att vinna densamma. »Röda rummet» och »Mäster Olof», »Det nya riket» och »Gillets hemlighet», äro makter, som strida om hans namn och rykte. Mellan dessa framträder ett arbete, det ofvannämnda, om hvilket man väl skulle trott sig hafva anledning att hoppas, att det, såsom till sin natur ganska fjerran stående ifrån våra i vittert och socialt afseende upprörda dagars litterära fejder, skulle, fullt af gemensamma fosterländska minnen, till alla grupper af den läsande allmänheten tala ett försonande språk. Vi veta huru detta arbete mottagits med så allmänt ogillande, att icke ens författaren sjelf kunnat i längden vidhålla tron på uppfyllandet af de stolta löften, med hvilka han trodde sig kunna inviga sitt verk åt framgången, men ifrån första början beredde dess öde i motsatt riktning. Emellan löftet att »godtgöra» Erik Gustaf Geijers förbrytelser såsom författare till »Svenska folkets historia» och den slutliga bekännelsen att ifrågavarande arbete *»alls icke motsvarar de förhoppningar att icke säga fordringar, författaren sjelf stälde på detsamma*

vid dess början», ligger nu den nya »Svenska Folkets Historia», herr Strindberg utgifvit. Vi hafva med afsigt sagt *utgifvit*, enär vi icke ansett oss kunna säga *författat*, ty sin stilistiska talang, hvilken vi så ofta beundrat, har han föga brytt sig om att på denna historiska skildring nedlägga. Att vi här nämnt Geijer på samma gång som Strindberg, kommer sig deraf att den senare sjelf äskat en jemförelse dem emellan. Geijer nedskref omedvetet bevingade ord, hvilkas flygt till kommande tider ingen mäktar stäcka, lika litet som herr Strindberg förmått bevinga en enda mening på sin boks vid pass 1,000 sidor, om man än tycker sig skönja vissa försök dertill.

Den, som utan fördom bedömer herr Strindbergs författareverksamhet, måste inse att han kunnat lemna oss detta sitt verk i ett vida bättre skick än nu skett. Vi mena dermed icke blott att han sjelf, genom att här och der låta oss höra mustiga uttryck af det universal-missnöje han i egen person hyser med samtliga de tusen år, hvilka han säger sig hafva skildrat, gjort arbetet på vissa ställen i dubbelt afseende svårläst, utan vi åsyfta jemväl hans förvånansvärda likgiltighet för att utarbeta sin framställning, i stället för att, som nu oftast skett, lemna oss rå-ämnet i all sin naturliga ursprunglighet. Det hela förefaller liksom om han fört oss in i ett väl försedt bibliotek, der böckerna stå uppstälda i en viss ordning; under ett försmädligt antagande, att vi icke kunna på egen hand taga oss fram med innanläsningen, plockar han ned från hyllorna Landskapslagarna, Scriptores rerum medii ævi, Fornskriftsällskapets handlingar, legendarier, krönikor m. m. och läser högt för oss. Det är många intressanta saker vi få höra, derom är intet tvifvel, och så tillägger han ett och annat som föreligger i handskrift, men någon smältningsprocess har icke försiggått. Icke heller hafva alltid säkra eller nära till hands liggande källor blifvit använda[1]), och detta ehuru herr S. sjelf yttrar sig sålunda: »att uppgifva alla mina källor vore detsamma som att gifva en förteckning på de vigtigaste handskrifter och tryck som äro förvarade i K. Biblioteket och röra Sverige; dessutom har jag begagnat alla i Stockholm befintliga arkiv» (och så stiftsarkiven med!) Det var en gång en man, som under en ovanligt lång lefnad genomläste 25,000 volymer. Han blef derför odödlig inom bibliofilernes krets. Men hvad var han emot herr Strindberg?

Vi betvifla ej herr Strindbergs stora beläsenhet, men vi tro likväl mera på hans ofta underskattade, enligt vår tanke ovanliga inre

---

[1]) Vi kunna här ej ingå i närmare detaljgranskning men, ehuru vi hafva anspråk på att blifva trodda på vårt ord, vilja vi dock antydningsvis påpeka med exempel, hemtade från några få sidor, att brefvet från Ingrid Persdotter till sin ungersven af år 1498 (I 273) är en 1700-talets produkt, att uppgifterna om yrkena under medeltiden (I, 292) kunnat i en handvändning i väsentlig mån kompletteras och beriktigas, att om Sveriges vapen (I, 309) finnes en pålitlig redogörelse i Hist. Bibl. I, 33, att krut bevisligen användts i Sverige på drottning Margaretas tid o. s. v. Hvad teckningarna angår, yttra vi endast att det varit fördelaktigt om de använda originalen i vissa fall blifvit angifna.

begåfning. Hvad föreliggande arbete angår, innehåller det, såsom vi antydt, mycket af intresse; dess hufvudfel kan i korthet angifvas vara att det innehåller dels för mycket dels för litet af författaren sjelf. Skulle han icke medgifva oss hafva rätt i detta påstående? Att det behöfves gjutas lif in i den historiska framställningen i våra dagar, är en sanning, om hvilken vi alltför ofta påminnas, och missnöjet med detta herr Strindbergs arbete härrör i icke ringa mån deraf, att han försummat att, såsom det i hans makt stått, dertill bidraga. Har han på detta sätt svikit vår förväntan, och ju äfven sin egen, finnes det dock ett helt annat område, der det är honom förelagdt att verka. Måtte den goda genius, som der med honom stämt möte, vinna hans tro!

* * *

Mellan Strindbergs och Bergströms ofvan nämnda arbeten finna vi ett visst slägttycke deri, att de företrädesvis lemna ordet åt andra. I Bergströms »Svenska bilder» upprullas en liten serie taflor, troget återgifvande enstaka drag af lifvet och förhållandena i forna dagar. Utan anspråk på att meddela någon upptäckt till vetenskapens fromma, har herr Bergströms bok inhöstat en liten kulturhistorisk skörd, som spirat upp under litteratur-massor. Det är biblioteks-tjenstemannens obestridliga förtjenst att hafva haft öga för dessa undanskymda bidrag till historien om vårt lands odling och att nu hafva stält dem till en hvars förfogande. Det finnes nämligen icke få äldre bokalster, som endast till en del ega intresse för vårt land, och just derför så lätt förbises och stundom nästan icke utan lyckträff kunna finnas af forskaren. Ur några sådana meddelas här utdrag, hvilka läsas med stort nöje på grund af det friska och omedelbara, som alltid gifver åsyna vittnens berättelser deras värde. Utg. har uppstält dessa bilder i en symmetrisk ordning. Först träffa vi stycken af den dagbok erkehertig Maximilians af Österrike sändebud till ryska storfursten förde under sina irrfärder i Sverige 1590 och 1591. Hans namn var Erik Lassota von Steblau och som han på färden till Ryssland råkade blifva uppfångad af svenskt krigsfolk, fick han i stället göra ett med stora faror förenadt besök i Sverige. Hans sammanträffande med den barske hertig Karl, som naturligtvis ville med »tjufbödelns» tillhjelp afpressa honom allehanda politiska bekännelser, är en trogen tidsbild. Af hans dagbok hade en större del förtjenat att meddelas svenska läsare.

Efter skildringar af universitetet i Dorpat och »Nya Sverige» i Amerika låter utg. oss göra bekantskap med en annan resenär i våra bygder, hvars tournée försiggick under vida blidare omständigheter. Det var en holländare vid namn Just van Effen, som 1719 åtföljde prins Karl af Hessen-Philippsthal till dennes kusin den svenska drottningens gemål. God stilist har han lifligt skildrat sin färd genom södra och mellersta Sverige samt slutligen sin ankomst till Stockholm och vistelse vid hofvet derstädes, hvilken synes hafva varit den angenämaste, ehuru de härjande ryssarne icke voro långt

borta. Hans skildring slutar med ett besök på den sent omsider anlända engelska eskadern. Med ännu en turist, en onämnd engelsman, låter utg. oss göra bekantskap. Han besökte vårt land 1778 men har ej mycket att förtälja.

Vi kunna ej annat än önska att utg. måtte af den läsande allmänheten uppmuntras till att fortsätta ett företag, som ännu endast kan anses påbörjadt, men som bör kunna blifva både till nöje och gagn.

—*rst.*—

Monumenta Historiæ Danicæ. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16 Aarhundrede. Udgivne med understöttelse af Carlsberg-Fondet af Dr. HOLGER RÖRDAM. 2. Række, 1 Binds 1 Hefte. Kbhvn, 1882 Gad. 192 sid. Pr. 2,50.

Med detta nyligen utgifna häfte har efter några års afbrott ett arbete återupptagits, som är väl kändt för svenske historieforskare. Ingen har kunnat på allvar studera vår historia under 1500 talet utan att begagna sig af det rikhaltiga material doktor Rördam i sitt verks tvenne föregående delar offentliggjort. Vi behöfva endast exempelvis erinra om den af svenska historieskrifvare flitigt begagnade Gyldenstjerneska krönikan om sjuårskriget. Det är samma krig, som i föreliggande häfte erhållit en vigtig om ock endast partiel belysning.

Under den tid Daniel Rantzov gjorde sitt märkvärdiga vinterfälttåg in i hjertat af vårt land (okt. 1567—febr. 1868) stod i hans närhet en person, nu till namnet glömd, som med stor utförlighet antecknade dag för dag den danska ströfkårens bedrifter. Denna krönika, skrifven på tyska, framträder nu för första gången i tryck ehuru äfven den svenska historieskrifningen varit förut i tillfälle att göra sig den till godo. Denna fiendens fyra månaders vinterkampanj har dock hittills endast i korthet skildrats,[1]) då deremot ifrågavarande dagbok låter oss få kännedom om dess alla detaljer. Vi läsa den derföre, visserligen ingalunda med nöje, men med intresse. Den berör en dyster tidpunkt i vårt lands historia. Den bär vittnesbörd emot konung Erik och dem, som honom prisa. Förgäfves skall man till hans försvar anföra, att han vid denna tid knappast längre kan anses an-

---

[1]) Jfr. Westling: Det nordiska sjuårskrigets historia, i Hist. Bibl. VI, sid. 582—592.

svarig. Kriget hade ju redan, delvis under hans personliga ledning, alltid i öfverensstämmelse med hans befallningar, fortgått i fyra års tid, och att en liten fiendtlig här snart sagdt utan motstånd härjade och brände rikets skönaste provinser midt i vintern är ett faktum, som ej kan sakna vissa förutsättningar, hvilka sträcka sig längre tillbaka än de närmast föregående dagarne eller veckorna. Förgäfves skall man skjuta hela skulden på krigarenas modlöshet eller på förblödda krafter. Den kraft här kräfdes, men som saknades, hade ej förblödt; det var en mellantid, lyckligtvis kort, i Sveriges historia, då ingen maktinnehafvare fans, som kunde hålla modet uppe hos det nästan åt sig sjelft lemnade folket. Daniel Rantzov är en dansk nationalhjelte, och undransvärdt är förvisso detta hans tåg, men så kunde det heller ej hafva utförts under gynsammare förhållanden inom sjelfva landet.

Rantzovs tåg öfver Holaveden, »detta oöfvervinneliga fäste och mur, hvarmed Gud omgifvit Sverige», påminner om vissa äfventyrliga vinterfälttåg i långt senare tider, som blifvit af många beskrifna, af alla beundrade. Och med liflig uppmärksamhet följa vi ock den danska fiendens ströfverier kring svenska bygder. Vi veta alla, huru illa det var beställdt med den svenska härens utredning, huru många personer råkade illa ut derföre, att förråd icke funnos der svenska trupper drogo fram. Men der danskarne uppträdde fans det mer än nog. I Jönköping anträffade de (nov. 1567) rikliga förråd af lifsmedel; i Vadstena kyrka (d. 15 nov.) fans proviant; källarne der i staden voro fulla af vin, öl och andra drycker, som smakade dem förträffligt; i Linköping (d. 21 nov.) funnos korn och malt i mängd så väl i biskopsgården som i andra hus; utanför Norrköping lågo uppstaplade allehanda handelsvaror, osmundsjern och proviant till fiendens bästa; Söderköpings borgare hade så mycket att skydda, att de voro beredda att erlägga en brandskatt af 10,000 daler, hvilket dock förhindrades af några ditsända svenska ryttarefanor; lika fullt blef danskarnes byte der stort, ty med mycket buller och bråk hade konung Erik der låtit sammanföra förråden af födoämnen för flottans behof; öfverallt togo danskarne hvad de behöfde och brände resten.

Då man började uppsnappa konungens mandat till småländska allmogen att gripa till vapen mot fienden, blef Rantzov betänkt på att småningom draga sig tillbaka, men sände på samma gång bud till sin konung med begäran om förstärkning. Befinnande sig med sina trupper midt inne i det fiendtliga landet, kunde han helt lugnt säga konungen att om han blott erhölle någon förstärkning skulle kriget nog snart vara slut. Bönderna erlade till honom 6 lod silfver för att rädda sitt hus från elden, men androm till varnagel lät konung Eriks profoss, Hemming Gad, på en dag afrätta 78 af dem.

Slaget vid Norrby beskrifves med stor utförlighet. Der påträffade Rantzov en krigskassa af 1,200 daler sv. »Solchs geld ist unsern Kriegsleuten zu theil worden», säger vår berättare förnöjdt. Der uppsnappades äfven en del af det svenska arkivet; många af dess handlingar meddelas af utgifvaren bland bilagorna.

Östergötland var hufvudplatsen för Rantzovs uppträdande. Krönikören säger att han der uppehöll sig 10 veckor och 4 dagar. Dessa veckors bedrifter omtalar han sålunda; »Först och främst blefvo alla städerna i Östergötland brända, så att deras borgare förlorade allt hvad de egde; deras skepp uppbrändes i hamnarne och likaledes alla magasiner. I alla städer fans ett stort förråd af all slags proviant, som konungen af Sverige från sitt konungarikes alla delar fört tillsammans, och hvarmed kriget kunnat lång tid fortsättas; allt brändes så att intet deraf blef öfrigt. Östergötland är ett öfver måttan skönt konungarike, ett fruktbart land med präktiga fisken och vattendrag; alla lador voro fulla då vi ditkommo, men då bönderna visade sig fiendtliga emot de våra, blef nästan hela Östergötland afbrändt och af vårt krigsfolk förhärjadt; allt hvad bönderna egde, deras kreatur och stundom de sjelfva uppbrändes, »das also das gantze landt Osteriutlandt ein grossen schaden in diesem unserm zuge erlitten».

Några särdeles betecknande drag ur denna berättelse skola vi ytterligare anföra: Då Vadstena för tredje gången (den 12 januari 1568) plundrades, blef en skotsk kapten, vid namn John Clark, beordrad att skydda nunnorna för krigsfolkets öfvervåld. Han fick då se en af de äldsta nunnorna, som med synbar vördnad höll en duk i handen. På hans fråga hvad detta var, svarade hon, att det var reliker, som skyddade klostret för alla olyckor. Den skotske krigaren tillät sig då ett litet skämt. För att, som han sade, pröfva denna relikernas kraft, befalde han att kyrkan skulle sättas i eld. »Reliker och konster», säger berättelsen, »kunde icke värja för elden och sålunda brann den sköna kyrkan, hvartill hon (nunnan!) med sitt afguderi gifvit anledning. Duken med dess innehåll fördes till fältöfversten». »Deri fans ej annat,» — tillägger berättelsen — »än några små ben, stenar och annat narrverk».

List användes å ömse sidor. Då danskarne (i dec. 1567) tågade ifrån Söderköping till Linköping, sändes svenske ryttmästaren Brynte Birgersson (Lillje) med två fanor ryttare och 2,000 skyttar fienden till mötes. Han stötte på en afdelning, som åtföljde den danska trossen. Danskarne läto då sina trosskuskar sitta upp på trosshästarna och emellan dem uppstäldes de danska ryttarne, så att det hela såg ut som en så stor rytteriafdelning, att svenskarne drogo sig tillbaka.

Under danskarnes andra tåg mot Vadstena blef svenska ryttmästaren Nils Turesson skjuten. Han bar om halsen det *danska* fälttecknet. Detta rycktes ifrån honom, sedan han stupat, och fördes till Rantzov, som befalde att den redan jordade kroppen skulle uppgräfvas och läggas under samma träd, hvari man upphängt några af hans knektar. Danskarne läto dock sedan begrafva honom i Skeninge. Detta var ej det enda exempel på att falska fälttecken användes.

Då i början af fälttåget en af Rantzovs lansknektar med bara händerna fångade ett rådjur på Holaveden, ansåg Rantzov detta som ett godt förebud, liksom det året förut i Vestergötland gått lyckligt

sedan hans lakej på samma sätt fångat en hare. Detta Rantzovs tåg blef icke heller egnadt att betaga honom hans tro på järtecken.

Såsom vi ofvan nämnt har utgifvaren ökat arbetets värde genom att tillägga åtskilliga historiska akter såsom bilagor. Denna urkundsafdelning är ännu ej afslutad.

Redaktionen är verkstäld med mycken omsorg och luckorna i det i danska K. Biblioteket befintliga originalet äro förslagsvis af utgifvaren fylda. Det är oss en kär pligt att erkänna denna danska publikations betydelse för svenska historien.

—rst.—

Bidrag till Kongl. Uplands Regementes Historia, samlade af Otto Bergström, löjtnant vid Kongl. Uplands regemente. 192 ss. 8. Stockholm 1882. Pris 5 kr.

I ofvannämnda arbete föreligger frukten af flerårig forskning. Författaren, herr löjtnant O. Bergström, har med berömvärdt nit sökt tillgodogöra sig de rika skatter, våra offentliga urkundsamlingar erbjuda forskaren. De af författaren hufvudsakligen begagnade källorna hafva varit regementets eget arkiv, förut förvaradt dels i regementets förråd å Upsala slott, dels i Upsala domkyrka, på hvilket senare ställe 70 volymer år 1876 af förf. händelsevis påträffades. De ur dessa, numera till Kongl. Krigsarkivet förflyttade, handlingar gjorda anteckningar kompletterades sedermera i Riksarkivet och framför allt i Krigsarkivet, sedan detta hösten 1878 kommit till stånd. Sålunda har det innehållsrika arbete, vi här hafva nöjet anmäla, uppkommit.

Arbetet är fördeladt på 22 kapitel, hvartill kommer ett bihang på ytterligare tvänne. I 1:a kapitlet lemnar förf. en kortfattad redogörelse för regementets uppkomst genom de särskilda fänikornas sammanslagning till ett stort regemente, vid hvars delning i smärre enheter Uplands och Vestmanlands regementen samt Dalregementet uppkommo. Äfven meddelas åtskilliga uppgifter om regementets storlek under olika tider. Med 2:a kapitlet vidtager regementets krigshistoria. I detta lemnas en detaljerad redogörelse för Uplandsfänikornas deltagande i nordiska sjuårskriget. Sedan detta kapitel nedskrefs, har Krigsarkivet blifvit riktadt med åtskilliga handlingar, medelst hvilka man i en eller annan punkt kan komplettera förf:s framställning. Så t. ex. är det nu mera bevisligt att Upländingarne deltogo i 1566 års fälttåg. I 3:e kapitlet skildras Upländingarnes deltagande i Johan III:s ryska krig, i det 4:e deras deltagande i striderna under Karl IX och Gustaf II Adolf t. o. m. preussiska fälttåget 1629.

Från och med 30:åriga krigets tid flyta källorna för förf:s arbete särdeles ymnigt. I 5:e kapitlet få vi kännedom om Uplands regementes öden under samma krig, äfvensom under det danska 1643—45. Att någon del af regementet deltagit i slaget vid Lützen framgår af förf:s framställning; härom har på senaste tider tvistats. I 6:e kapitlet redogöres för regementets marscher och strider under Karl X Gustafs polska krig, så rikt på faror och äfventyr för alla i detsamma deltagande regementen. Detaljerad är ock den i samma kapitel förekommande framställningen af reg:tets öden under danska kriget 1657—60. Uplands regementes deltagande i Karl XI:s danska krig samt från regementet utgångna kommenderingar under samme konungs regering äro de ämnen, som i 7:e kapitlet afhandlas.

Att Uplands reg:te icke kunde få hvila i ro på sina redan vunna lagrar, då under Karl XII:s regering krigets åskor började gå öfver norden, faller af sig sjelft. En ny bragdrik period började för regementet, ett nytt blad i dess historia slogs upp, för att inom några år fullskrifvas med lysande bedrifter.

Vi kunna ej här med förf. följa Uplands reg:te på den bana af strider, som började med landstigningen på Seland och slöts med slaget vid Pultava; ej heller kunna vi följa det i de strider, det utkämpade under de senare olycksåren af Karl XII:s regering. I 8:e, 9:e och 10:e kapitlen af sitt arbete har förf. härom lemnat en sakrik framställning, till hvilken vi hänvisa.

Rörande regementets deltagande i det olyckliga kriget mot Ryssland 1741—43, hvarför 11:e kapitlet redogör, har förf. lyckats framdraga en mängd nya upplysningar. Ännu mera är detta förhållandet i 12:e kapitlet, som framställer reg:tets deltagande i pommerska kriget 1757—62. Icke mindre än 43 sidor har förf. anslagit åt sistnämnde krig, under hvilket marscher och återmarscher förekommo i oändlighet, men inga afgörande strider. Mera intresse erbjuder reg:tets deltagande i Gustaf III:s ryska krig, under hvilket det ådagalade vanligt välförhållande, icke minst genom den beslutsamma hållning det intog gent emot Anjalamännens bearbetningar. Om regementets deltagande i pommerska fälttågen 1805—07 kan tydligen ej mycket vara att säga. Så mycket mer har förf. att förtälja om regementets, äfvensom vargeringens och landtvärnets öden under 1808—09 årens fälttåg. Berättelsen härom upptager i förf:s arbete fem särskilda kapitel (16:e—20:e). Med mycket intresse följer man regementets vexlingsrika öden under dessa ödesdigra år, men tillika med djupt vemod öfver att se så många uppoffringar och försakelser förgäfves gjorda. — Med 21:a kapitlet, som afhandlar fälttågen i Tyskland och Norge 1813—14, afslutas regementets krigshistoria. »Sedan dess (1814)», säger förf., »har Sverge haft en nära 70:årig fred, hvarunder Uplands regemente under de årligen återkommande mötena pligttroget och samvetsgrant sökt använda öfningstiden för att, så vidt möjligt är, kunna uppfylla de anspråk, man nu mera sätter på en god trupp eller med skäl kan sätta på ett regemente,

tillhörande den på närvarande sätt organiserade svenska hären. Måtte derför, om stridsbasunen sammankallar dess rotar, Kongl. Uplands regemente häfda det goda rykte och anseende, det en gång hade i ofredens dagar.»

En synnerligt intressant framställning om regementets vapenöfningar samt om dess uniform m. m. under olika tider meddelar förf. i 22:a kapitlet. Kulturhistorikern har här ej så litet att hämta.

I bihanget lemnar förf. en kronologisk förteckning och biografiska anteckningar öfver Uplands regementes chefer från år 1613 till nuvarande tid. Som den förste chefen har förf. antecknat Jesper Andersson Cruus af Edeby. Vidare meddelas biografiska uppgifter rörande ett större antal officerare, läkare, prester, underofficerare m. fl., som tjenat vid regementet. Som källor för dessa biografier har förf. hufvudsakligen begagnat de talrika mönster- och aflöningsrullor samt tjensteförteckningar, hvilka Krigsarkivet har att erbjuda forskaren och om hvilkas tillförlitlighet intet tvifvel kan förefinnas. För en blifvande ny upplaga af »Svenska Adelns Ättartaflor» erbjuda dessa biografier synnerligen värdefulla uppgifter.

Författarens framställningssätt är enkelt och flärdfritt. I typografiskt hänseende utmärker sig arbetet fördelaktigt.

Till slut vilja vi uttrycka den önskan, att förf. för all sin å detta arbete nedlagda möda måtte få skörda rättvis heder och välförtjent lön.

L. G. T. T—r.

Finska kriget 1808 och 1809. Läsning för ung och gammal af GUSTAF BJÖRLIN. Stockholm P. A. Norstedt & söner. 1882. 339 ss. med flera kartor och planer. Pris 3 kronor 50 öre.

Hr. Björlins namn är icke okändt för den läsande allmänheten. Allt ifrån den dag, då han i en framtidssaga stälde framför oss verkligheten, sådan denna kan komma att te sig, om vi fortfara att lefva i den föreställningen, att fienden skall skrämmas af våra stora minnen och af ryktena om det svenska folkets medfödda krigiska anlag, hafva vi med uppmärksamhet följt honom, isynnerhet då han egnat sitt arbete åt historiens tjenst. Vi hafva dock på detta område fått nöja oss med mindre skildringar, ända till dess han i år (1882) framträder med tvänne arbeten af stort historiskt värde, skildringar af de båda krig i detta århundrades början, som skulle föra Sverige nära undergångens brant och beröfva en konung hans krona. I skildringen af det ömkliga kriget i Tyskland 1805—7[1]) uppfattar han sitt ämne från krigshistoriens synpunkt, på samma

[1]) Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807 af Gustaf Björlin, Stockholm, militärlitteraturföreningens förlag, 1882.

gång han i dess inledning redogör för de politiska förhållandena under hela den stormuppfylda tid, då Gustaf IV Adolf förde riksrodret, och lemnar en ur kulturhistorisk synpunkt särdeles framstående skildring af härens beskaffenhet och de inre förhållandena i den samma vid tiden för nämnda krigs utbrott. Det finska kriget återigen berättar han »för ung och gammal», och dessa fyra ord innebära till fullo den synpunkt, från hvilken han uppfattat sitt ämne

Vid skildringen af det tyska kriget har förf. brutit en ny väg; han har redogjort för ett krig, hvars historia icke förr blifvit skrifven. Så icke i fråga om det finska kriget. Detta har en ganska stor litteratur, men denna är antingen helt och hållet krigshistorisk eller ock rysk eller ock i memoirform affattad för att icke tala om det snilleverk, genom hvilket Finlands största skald försäkrat den finska hjeltesagans hjeltar om odödlighet. Hr Björlin har nu framstält detta krigs historia i en sådan form, att, på samma gång krigshistoriens fordringar blifva ganska väl tillgodosedda, den stora allmänheten med nöje och deltagande kan följa händelsernas lopp under hela denna ursinniga kamp om den finska jorden.

Det finska kriget kan med rätta kallas en hjeltesaga. Åtskilliga sträfvanden hade, såsom förf. visar i sin inledning, visserligen blifvit gjorda för att sönderslita det band, som förenade Finland med Sverige, och i obetänksamma yttranden från svensk sida trodde finnarne sig märka ringaktning af och liknöjdhet för dem, »men, när kriget kom och skilsmässan stod för dörren, när de ryska härarne kommo öfver gränsen, för att med våld slita de gamla vännerna från hvarandra, då väcktes broderskänslan åter till lif,» och då skyndade de finska soldaterna att samla sig kring de kära blågula fanorna. Hvem följer dem ej sedan med beundran och deltagande från den ena pröfningen till den andra! Från Kymeneelf och Tavastehus arbetade de sig utan knot genom snödrifvorna ända till Uleåborg lemnande hem och härd åt de förföljande fienderna, hvilka på sin »ädle» herskares bud utan krigsförklaring inbröto i deras land för att taga detta i besittning. Sedan den finska härens befälhafvare general Klingspor genom striderna vid Siikajocki och Revolaks slutligen funnit, att han såsom en vanvetting flytt undan för en skuggbild, fingo hans trupper ändtligen styra stegen söderut mot sina hembygder, men nu hade den för sin ådagalagda tapperhet till fältmarskalk upphöjde generalen icke på långt när så brådtom, som då han vände ryggen åt fienden. Det lyckades dock Adlercreutz att trots högste befälhafvaren vinna segrarne vid Lappo och Alavo, men härmed var de tappre finnarnes lyckliga stjerna nedgången. Deras befälhafvare hade icke förstått att draga nytta af de fördelar, som utan motsägelse voro på hans sida, och efter striderna vid Ruona och Salmi måste han återigen gå tillbaka. Det var nu han genom att styra kosan mot Vasa och lemna de kortare vägarne till Ny-Karleby och Gamla Karleby åt fienden på det mest fullständiga sätt ådagalade sin olämplighet för den ansvarsfulla post, han be-

klädde, och hade icke den från sin sjuksäng uppstigne Döbeln vid Juutas satt en oöfverstiglig dam för fiendens framträngande, hade hela den finska hären med de förstärkningar under general von Vegesack, som han fått från Sverige, blifvit tagen såsom i en fälla. Nu fick hans spillror i stället efter det ärofulla men olyckliga slaget vid Oravais, der Adlercreutz med all sin utmärkta duglighet visade sig icke ega en härförares hela taktiska blick, under outsägliga lidanden bana sig väg genom drifvorna denna gång vida längre än den förra, och detta nödgade äfven Sandels att lemna Savolaks, som han så lyckligt försvarat, och der han vunnit den ärofulla segern vid Virta bro.

Dessa skiftande lyckliga och sorgliga sidor af fälttåget i norra Finland jemte de mindre krigsföretag, som stå i sammanhang med det samma, de enskilda ströftåg, som ofta med stor framgång utfördes af förslagne män, och de folkresningar, som både i Närpes, i Karelen och på Åland vållade ryssarne stora bekymmer, framhållas af förf. som jemväl egnar några karakteristiska ord åt hvarje i kriget deltagande person, som dragit uppmärksamheten företrädesvis till sig. Han visar äfven utan att någonstädes låta förleda sig till öfverdrifvet klander, hvilka utsigter den finska härens befälhafvare hade att göra ställningen brydsam för inkräktarne, äfven sedan Ehrensvärds grift blifvit såld åt fienden. Äfven vid bedömandet af denna nesliga handling, på hvilken fosterlandsvännen ännu näppeligen kan tänka utan att harmas ända till raseri, iakttager han sin vanliga måtta och låter straffdomen icke minst träffa dem, »som icke satte dugligheten och förtjensten vid befordringarna inom armén framför okunnigheten, framhållen af det mäktiga gunstlingsskapet, af rikedom och slägtförhållanden». Sitt klander kan han för öfrigt icke återhålla — och hvem undrar på det? — vid tal om konungen, som icke allenast genom sin okloka politik åtminstone icke förekom krigets utbrott, utan genom sitt egensinne gagnlöst spilde bort de utsigter, som funnos att bringa det till ett lyckligt slut, och dessa utsigter voro icke få.

Det finska kriget är med rätta en hjeltesaga hafva vi sagt, och det intryck den gör förhöjes utan tvifvel af det oefterrättliga sätt, på hvilket kriget fördes. Om man trodde på ett oundvikligt öde, kunde man anse det finska krigets hjeltar vigda till undergång, ty, huru tappert de än stredo, och med hvilken hänförelse de än kastade sig mot fiendens bajonetter, så skulle dock nederlag och återtåg och nöd och elände blifva deras enda belöning. Äfven ganska väl anlagda företag såsom t. ex. det sista och det mest storartade, fälttåget i Vesterbotten på sommaren 1809, misslyckades, såsom fallet blir, då man icke gör sig förtjent af lyckan, men icke ens denna oupphörliga rad af motgångar kunde bryta de tappre finnarnes mod, »och», säger förf. vid tal om savolaksarnes sista strid vid Hörnefors, der deras tappre förare Duncker gaf sitt lif, fastän de tågat öfver 300 mil »och förlorat hem och fränder, ville de likväl ännu strida, ty ännu, tyckte de, voro finnarne icke besegrade».

Det finska kriget är för oss icke allenast en hjeltesaga, som vi kunna läsa med beundran, det måste, rätt uppfattadt, vara för oss af stor nytta. Utom det att många händelser under detta krig äro af stort militäriskt intresse och på den grund förtjena skärskådas af dem, som i farans stund skola föra våra väpnade söner mot fienden, det visar oss offervilligheten hos ett folk, som satte in sina sista krafter för att icke lösslitas från sina bröder, vid hvilka de voro fästade med många århundradens gemensamma minnen, det visar oss kämpar, hvilkas krigaredygder hvarken ett vidrigt öde, hunger, köld eller fiendens vapen förmådde bryta, det visar oss, huru plötsligt fredens lugn kan förbytas till krigets stormar, det visar oss, hvad det vill säga att hafva fienden i landet, och det visar, med hvilka fiender de tappra finnarne hade att kämpa. För framställningen af allt detta på ett ädelt, anslående, »för ung och gammal» tilltalande språk äro vi förf. stor tack skyldige. Låtom oss sätta den finska hjeltesagan i våra barns händer, och ingjuta i dem kärlek till och beundran öfver dessa hjeltar, hvilkas hela handlingssätt »framställer bilden af en trofasthet, hvartill man knappt lär finna något motstycke i verldshistorien».

Några mindre misstag och tryckfel ha insmugit sig. Så bestod Svartholms garnison blott till en ringa del af vargeringsmanskap; befälet på Sveaborg utgjordes ej af boställsinnehafvare, då största delen af truppen var värfvad; kejsar Alexander ämnade icke 2,000, utan 20,000 man mot Stockholm. Finlands län äro orätt angifna. Det bör heta Nylands och Tavastehus län, Vasa län och Uleåborgs län (ej Nyl. l., Tavasteh. l., Vasa o. Uleåb. l.).

N—n.

Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der universitätsbibliotek zu Dorpat. Herausgegeben von JOHANNES LOSSIUS. Dorpat, Köhler, 1882, XIX + 158 sid. Pr. 4 kr.

I fjerde delen af »DelaGardiska Archivet» (sid. 187—188, not.) yttrar dess utgifvare, på tal om den del af nämnda arkiv, som angår fältöfversten m. m. Pontus Dela Gardie bl. a. följande: »Då rikskansleren M. G. De la Gardies samlingar sköflades vid reduktionen, ha säkerligen många urkunder förkommit, som nämnas i en registratur af J. Lorin öfver friherrens *acta*, och huruvida de återfås från riksarkivet, hvarifrån det blifvit arkivets nuv. (1835) egare medgifvet att återtaga hvad som tillhört rikskansleren enskildt, är ännu utg. obekant».

Enligt anteckningar af en person, som gjort iakttagelser angående åtskilliga svenska arkivs öden och äfventyr, har nog en liten efterräkning i afseende på reduktionens framfart i de Dela Gardiska

arkivalierna verkligen egt rum, ehuru redan innan delar af dem började publiceras. Under det andra årtiondet af vårt århundrade lär nämligen grefve Jakob De la Gardie af Karl Johan erhållit tillåtelse att bland på Skeppsholmen förvarade papperstrafvar uttaga hvad som kunde anses vara slägtens enskilda tillhörighet. Det var »reduktionspapperen», som då skattades och återstoden kom senare till K. Kammarkollegium och slutligen till riksarkivet.

Men på något af dessa ställen hade icke Pontus De la Gardies handlingar stannat. Åtskilliga af de å nämnda ställe i »De la G. Archivet» såsom saknade omförmälda handlingar[1]) hafva nu dykt upp på hinsidan Östersjön. Icke mindre än 72 urkunder angående Pontus De la Gardie hafva nämligen i våra dagar öfverflyttats från det DelaGardiska godset på Dagö till Dorpats universitet och nu, till största delen in extenso utgifvits. Af vida större betydelse är likväl den del af *Jakob* De la Gardies arkiv, som gjort sällskap med fadrens. Endast en kronologisk och systematiskt ordnad förteckning (utan angifvande af handlingens innehåll) har i ofvannämnda arbete meddelats. Om dem kunna vi således endast låta siffror tala. De äro till antalet 2,543, de ojemförligt flesta original, och ibland dem, för att endast anföra ett exempel, mellan 2 och 300 originalbref från Gustaf II Adolf till De la Gardie. Här föreligger ett synnerligen vigtigt och rikhaltigt material särskildt för historien om ryska kriget och om svenska väldet i Östersjöprovinserna.

Af de i detta arbete meddelade brefven från herr Ponti arkiv, äro visserligen åtskilliga förut tryckta, dels i »DelaGardiska Archivet», dels i Arrhenius-Örnhjelms »Vita Ponti De la Gardie» och Historiska Samfundets »Handlingar», men många af dem äro hvarken förut publicerade eller ens nu, så vidt vi veta, tillgängliga i svenska arkiv. Den senare kategorien ådrager sig naturligtvis största uppmärksamheten. Deribland påträffas, utom de ofvan anförda förut otryckta handlingarna, åtskilliga bref från Frankrikes och Polens konungar, Karl IX och Henrik af Valois, rörande De la Gardies diplomatiska beskickning till kontinenten 1571; vidare det bref, hvari konung Johan (den 9 dec. 1580) för De la Gardie och hans här uttrycker sin tillfredsställelse med Kexholms intagande — hvilket bref ej heller fins i registraturet, ehuru Örnhjelm känt till det samma; — ett annat bref från konungen (af den 14 juli 1854) angår finska krigsfolkets aflöning. I en märklig skrifvelse af den 15 juli 1584 anmodar Henrik IV i Frankrike De la Gardie att understödja franska sändebudet Ségurs beskickning till konung Johan. Det heter deri

[1]) Nämligen: 1) »k. Fredrik II:s i Danmark dimission ur fängelset för H. Pontus». dat. 16 mars 1571; 2) k. Johan III:s fullmakt för H. Pontus angående tyska krigsfolkets aflöning», dat. 13 okt 1573, (finnes ej i Riksreg.;) 3) »Dens:s fullmakt för dens. att infordra smör och annan ränta i Finland», dat. 30 sept. 1573 (finnes ej i Riksreg.;) 4) Dens:s fullmakt för dens. på öfverståth.embetet i Livland», dat. 5 juli 1581 (finnes ej i Riksreg.) och »Dens:s bref till H. Ponti fogde för H. Ponti stipendiat Casper Delinghaus», dat. d. 11 sept. 1588, (finnes ej i Riksreg.)

bland annat, att ändamålet med denna beskickning var att »låta de rätt-troende furstarne veta att påfven icke upphör att göra oss det onda han kan, och det är att frukta att om de protestantiska furstarne icke bättre än hittills bemöda sig om att skydda kyrkan, skola vi snart blifva vittne till deras fullständiga undergång». Henrik IV fruktade ej ännu för egen räkning men tillade att »sedan våra grannar gått under, skall man nog vända sig till oss».

I ett bref, som blifvit tryckt efter originalet finnas olikheter emot den i registraturet befintliga afskriften; anmärkas kan ock att Pontus De la Gardie nämnes såsom Johans hofmästare långt före den här anförda fullmakten af 1573, att konungens skrifvelse (№ 34) af den 25 Aug. 1580 förekommer i registraturet under den 26 s. m. och att i registraturet förekomma bref af konungen utfärdade från Stegeborg den 17 febr. 1581, under det att № 41 i ifrågavarande samling, med samma datum angifves vara utfärdadt från Stockholm. En och annan felläsning förekommer väl i de svenska urkunderna, men är ej af någon större betydelse.

Huru ofullständig än vår redogörelse för detta arbete måste blifva, torde den vara tillräcklig för att visa huru stora skäl svenske historieforskare ega att önska på närmare håll få göra bekantskap med denna svenska urkundsamling.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1882, h. 6** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Danske og Norske tiger på de britiske øer i danevældens tidsalder och Danelag af J. Steenstrup, anm. af H. H—d. — Ur de nordiska folkens lif af A. Hazelius, anm. af H. H—d. — **H. 7** inneh. bl. a.: The scandinavian kingdom of Dublin by Ch. Haliday och Facsimiles of national manuscripts of Ireland selected and edited by J. T. Gilbert, anm. af J. Steenstrup. — Sveriges krig i Tyskland åren 1805—1807 af G. Björlin, anm. af G. L—g.

Ny Svensk Tidskrift utg. af D:r R. Geijer, **1882, h. 4** inneh. bl. a.: Literatur: anm. af K. A. Grewesmöhlen af O. Sjögren och Norges Storthing af N. Höjer. — **H. 5** inneh. bl. a.: R. Röding, De eleusinska mysterierna. — Antikritik af E. Hildebrand.

Bidrag till kännedomen om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, utg. på föranstaltande af länets hushållningssällskap. **7 h. 1882** inneh. bl. a.: W. Berg, Gamla Elfsborg. — Handlingar till 1662 års K. Kommission i Bohuslän, meddelade af C. O. Arcadius.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utg. af H. Aminson, **III,** inneh. bl. a.: J. Wahlfisk, Strängnäs domkyrkas ursprungliga utseende. — Fornminnesföreningens kyrkomuseum: kalkkläden och antependier.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Tidskrift . . . . utg. genom J. A. Lundell. **1882. A.** inneh. bl. a.: J. Nordlander, Om sil och sel i norrländska ortnamn.

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utg. af C. G. Estlander, **September 1882** inneh. bl. a.: K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten, XII. — **Oktober** inneh. bl. a.; K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten XIII. — I bokhandeln: anm. af Georg Adlersparre af O. Sjögren. — **November** inneh. bl. a.: O. Grotenfelt, Finsk etnografi. — I Åbo 1808, aktstycken meddelade af R. Hausen.

Historisk Tidskrift udg. af den Norske Historiska Forening. Anden Række **IV, h. 1.** — D. Thrap, Politiske forhold ved Finnemissionen i 18 Aarhundrede. — F. Brandt, Retshistoriske Brudstykker. — G. Storm, Om forfatteren til det statsretslige skrift fra 1656 »Norges Rige Arve-rige». — **Bilaga:** Bidrag til Norges historie i 1814 af Dr Y. Nielsen. I, 3.

Arkiv for Nordisk Filologi udg. under medvirkning af S. Bugge m. fl ved G. Storm, **I, 1,** inneh. bl. a.: S. Bugge, Oplysninger om Nordens Oldtid hos Jordanes. I. Rosomonorum gens. — G. Storm, Har haandskrifterne af »Heimskringla» angivet Snorrre Sturlason som Kongesagaernes forfatter?

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel, **1882, 6.** — G. Busolt, Das Ende der Perserkriege. — F. Overbeck, Über die Anfänge der Patristischen Literatur. — J. Langen, Nochmals: Wer ist Pseudo-Isidor. — Literaturbericht.

Neues Archiv für sächsische Geschichte, III, 3, inneh. bl. a.: v. Jarochowski, Patkul's Ausgang.

Zeitschrift d. Westpreussischen Geschichtsverein, 8 H. inneh. bl. a.: Martens, Die Absetzung des Königs August II von Polen.

Historisches Jahrbuch, III, 4 inneh. bl. a.: V. Krones, Die Litteratur zur Geschichte Franz Rakoczi II im letzen Jahrzehnt (1878—1882) I.

Sitzungsberichte der k. bairischen Akademie der Wissenschaften zu München. Philosoph.-philog.- u. histor. Kl. **1882 B. II, 1** inneh. bl. a.: Heigel, Das Project einer Wittelsbachischen Hausunion unter schwedischem Protectorat 1667—1697.

Revue Historique, 1882 Novembre—Decembre. — Duc de Broglie, Le cardinal de Fleury et la Pragmatique Sanction. — L. Pingaud, Le président de Vezet 1743—1816. — E. Bourgeois, De la constitution carthaginoise. — Du Casse, Documents inédits relatifs au premier empire. — Bulletin historique. France. Pays-Bas. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Card. Hosii epistolarum tomus 1; Danielson, Bidrag till en framställning af Englands socialpolitik i XIII—XIV årh.). — Publications périodiques, Chronique etc.

Rättelser.

S. 176, r. 29, 30 läs: tudelning.
» 249, » 4 » intog till en tid.
» 253, » 2 » 1531.
» 259, Bil. r. 9 » 1470—1505.
» 276, » 34 » Det torde häraf följa att, om
Sidonumren XXXI, XXXII i första häftet utgå.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 24 Februari 1882.

Ofvannämda dag samlades Föreningens medlemmar å Läkaresällskapets lokal till sitt andra årssammanträde under ordförandeskap af f. d. Statsrådet F. F. Carlson. Omkring 60 personer voro närvarande.

Sedan ordföranden öppnat sammanträdet, upplästes följande årsberättelse:

Då Sv. Hist. Föreningen med år 1881 egentligen började sin verksamhet, räknade den 1806 dels ständiga dels årsafgift betalande medlemmar. Under år 1881 har det tillkommit 212 medlemmar. Deremot ha 155 personer dels från början eller vid årets slut ur föreningen utträdt dels genom döden afgått, under det att för 1882 15 nya medlemmar anmält sig. Föreningen skulle sålunda för 1882, så vidt kändt är — ty det är altför möjligt att åtskilliga dödsfall undgått uppmärksamheten — räkna 1878 medlemmar, dels ständiga dels full årsafgift betalande. De ständiga medlemmarnes antal uppgick i Januari detta år till 44 och har under året ökats med 16. I Finland och Ryssland äro 24 bosatte. Härtill komma 76 medlemmar i Norge, 46 i Danmark (tillsammans 122), hvilka enligt den med de Norska och Danska hist. föreningarna träffade öfverenskommelsen erlägga en nedsatt afgift af 3 kronor. Hela antalet af Föreningens medlemmar skulle sålunda uppgå till 2000.

Den välvilja och det intresse, hvarmed den Historiska Föreningen från början omfattats, har sålunda icke ännu visat sig vara i aftagande. Önskligt vore för den orubbade fortgången af Föreningens verksamhet att detta gynsamma förhållande fortfore. De ständige medlemmarnas afgifter bilda enligt Stadgarne föreningens grundfond, hvars tillväxt följaktligen är af stor vigt. Årsafgifterna åter utgöra Föreningens egentliga rörelsekapital; det ringa beloppet synes också bereda tillfälle för en hvar som intresserar sig för vår historia att på detta sätt bidraga till uppnåendet af Föreningens hufvudsyftemål, de historiska studiernas främjande.

Såsom en första frukt af Föreningens litterära verksamhet föreligger första årgången af Historisk Tidskrift, som mottagit bidrag från de flesta af våra historiska författare, och för öfrigt försökt att opartiskt redogöra för och bedöma alla vigtigare företeelser inom vår historiska litteratur.

Tack vare den lifliga anslutningen till Föreningen har densamma redan under detta första år af sin verksamhet varit i tillfälle att äfven på annat sätt främja den historiska forskningen.

På grund af styrelsens beslut tilldelades vid sommarens början ett anslag åt fil. lic. V. Koersner för att i landsorten anställa arkivundersökningar. Under besök i Vesterås och på den Mörnerska egendomen Espelunda har han dels förtecknat handskriftsamlingar dels verkställdt afskrifter, som till Föreningen öfverlemnats och äro af icke ringa intresse. Isynnerhet har det Mörnerska familjearkivet, om än icke något af de största privatarkiven i riket, visat sig innehålla handskrifter utaf stort värde. Förteckningen på desamma kommer också att tryckas och såsom bilaga till Historisk Tidskrift utdelas till Föreningens medlemmar.

Med de Danska och Norska historiska föreningarna, med Sällskapet för Danmarks Kyrkohistoria, äfvensom Gesellschaft für Deutsche Philologie står Föreningen i utbyte af skrifter.

Derefter upplästes revisionsberättelsen för 1881 af följande innehåll:

Undertecknade, utsedde revisorer, få, efter denna dag verkstäld granskning af Svenska Historiska Föreningens räkenskaper för år 1881, derom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva utgjorts af:

Behållning från år 1880	kronor	3,345: 59.
11 ständiga ledamotsafgifter à kr. 75		825: —
5 d:o d:o tillägg till förut erlagda årsafgifter		350: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift		50: —
Af Fritzes bokhandel för annonsering i Föreningens tidskrift		50: —
1,832 erlagda årsafgifter à kr. 5		9,160: —
13 d:o d:o i Samson & Wallins bokhandel med 20% afdrag		52: —
Influtna räntor		252: 58.
	Summa inkomster	14,085: 17,

hvilken summa torde komma att ökas med omkring 300 kr. sedan redovisningar från Svenska bokhandeln samt från Norge och Danmark ingått.

Utgifterna hafva varit:

å Redaktionsconto	kronor	2,558: 07.
» Boktryckareconto		4,113: 41.
» Distributionsconto		1,143: 21.
» Diverseconto		711: 65.
	Summa utgifter	8,526: 34.
Behållning till år 1882		5,558: 83.
	Kronor	14,085: 17.

Af denna behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å 4 månaders deposition	kr.	4,800: —
å sparkasseräkning		479: 37.
	Kronor	5,279: 37.
Kontant i kassan		279: 46.
	Kronor	5,558: 83.

Revisorerna få vitsorda att räkenskaperna äro, likasom förledet år, förda med all möjlig omsorg och fullständigt verificerade, till följd hvaraf full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 9 Februari 1882.

Elof Tegnér. *Bernh. Taube.*

Och beviljade med anledning af densamma Föreningens medlemmar styrelsen ansvarsfrihet.

Derefter företogs val af styrelse, revisorer och revisorssuppleanter och blefvo utan omröstning de förut varande återvalde. Styrelsen utgöres sålunda af Hrr Annerstedt, C., Bowallius, R. M., Carlson, F. F., frih. De Geer, L., Hildebrand, E., Malmström, C. G., Odhner, C. T., Silfverstolpe, C., Styffe, C. G., och Wærn, C. F. Revisorer för 1882 äro Hrr frih. Taube, B., och Tegnér, E., och deras suppleanter Hrr Hildebrand, H., och Wieselgren, H.

Bibliotekarien Wieselgren höll sedan ett föredrag om »Mindre kända svenska krönikor från förra delen af reformationsåldern, särskildt en sådan af den svenske sekreteraren hos de polske Vasakonungarne Gregorius Borastus.»

Föreningens medlemmar åtskildes derefter.

HANDSKRIFTSFÖRTECKNINGAR UTGIFNA AF SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN.

1.

FÖRTECKNING

PÅ

HANDSKRIFTSSAMLINGEN

Å

ESPELUNDA.

STOCKHOLM, 1882.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Denna förteckning uppgjordes sommaren 1881 af d. v. fil. licentiaten V. Kôersner, hvilken såsom Hist. Föreningens stipendiat erhållit tillträde till den grefve A. Mörner tillhöriga Skytte-Gyllenstierna Mörnerska handskriftssamlingen å egendomen Espelunda i Närike.

A. Handskrifter rörande Medeltiden.

1) *Uplandslagen.* På pergament från 1300-talet, inbunden. Palimpsest. Har troligen ursprungligen bestått af 92 blad, af hvilka de tre första, 5, 6, 7, 24 och 25 fattas och det 8:de är efter längden afskuret. Det första af de ännu befintliga bladen innehåller en del af ett latinskt skaldestycke, hvilket troligen går igenom hela boken. På det andra efter längden afskurna bladet finnes slutet af k. Birgers stadfästelsebref på svenska. De följande bladen utom de tre sista sidorna hafva upptagits af lagen i sin helhet. På de, såsom af en anteckning framgår, ända sedan 1400-talet felande bladen 24 och 25 har stått konungabalkens 4—9 kapitel samt af det tionde inledningen, § 1 och § 2 ett par rader. På de tre sista sidorna har en yngre hand (från 1400-talets slut) afskrifvit en stadga af Kristiern I (1459) ang. marknaden i Skara m. m. På första sidan står: »Joh. Messenii 1616», på sista permen: »possessor huius libri vocatur Christ. Georgii» och längre ned efter några oläsliga ord: »Anno domini 1577 Christ. Stefani».

2) *Köpe- och fastebref från Medeltiden.*
   a) Lagmannen Israel Birgerssons skuldebref till Gudhems konvent, 1320 tertia die pentecostes. Orig. Se Sv. Dipl. III, n.
   b) Köpekontrakt mellan Dubberslaf Teghantz och Albrecht Wrene, 1400 vid pingsttiden. Orig. på holländska.
   c) Claus Platas morgongåfvobref till sin hustru Cecilia Niklisdotter. Telge, 1420, fer. 2. ante festum purific. Marie. Orig.
   d) Köpekontrakt mellan Magnus Plata och Torbern Kiærling. Lödöse 1422 die Martini. Orig.
   e) Bytesbref mellan Magnus Laurisson samt hans hustru Johanna Torkelsdotter och biskop Erik i Strengnäs. Strengnäs 1444, d. Calixti. Orig.

3) *Arfskiftes- och gåfvobref från Medeltiden* i afskrifter.

4) *Handskrifter ang. Medeltidens Historia,* inneh. bl. a. Berättelser om Vadstena Kloster samt om S:t Katarinas Kanonisation, båda af Rasmus Ludvigsson.

B. Handlingar rörande Sveriges historia åren 1521—1611.

1) En bundt *Svenska konungabref från 1500-talet,* innehållande bl. a.:
   a) 1 försäkringsbref till kon. Gustaf I från Konrad v. Pyhy, Holger Karlsson, Knut Andersson, Sten Eriksson, m. fl. rege-

mentsråd, hvilka lofva att hålla konungens ordinantier »till fridens, rättens och rättvisans beskydning». Dat. Ny Lödöse d. 9 Apr. 1541. Gammal afskrift

b) Johan III:s förläningsbref till Nils Gyllenstjerna, i Juni 1570.

c) Johan III:s bref till Jakob Näf d. 3 Sept. 1591.

d) Sigismunds förläningsbref till Johan Benktsson; Stockholm d. 10 Juni 1594.

e) Sigismunds bekräftelsebref till Nils Gyllenstjerna på Lundholm m. m.; Stockholm d. 30 Juni 1594.

f) Sigismunds pass för »Johanni Næfva», d. 2 Sept. 1595.

g) Hertig Karls förläningsbref till Hans Organist; Nyköping d. 12 Okt. 1582.

h) Hertig Karls förläningsbref till Johan Schroderus; d. 3 Dec. 1602. Tryckt.

i) Karls förlåtelsebref för affallna krigsmän; Jönköping d. 29 Jan. 1599.

k) Ridderskapets och adelns dom om ett arf efter Brita Axelsdotter; Örebro d. 26 Febr. 1608; Axel och Gabriel Gustafssons samt Gabriel Bengtssons appellation i målet till rådet; rådets dom i Örebro d. 6 Mars 1608.

l) »Tänkesedel» för Johan Skytte, när han af Karl IX sändes till hertig Johan; Örebro d. 14 April 1611. Svaret finnes bland Johan Skyttes papper.

m) Karl IX:s svar på ståthållarens i Kalmar, Bo Gustafssons förfrågningar; Sjöholm d. 10 Okt. 1611.

n) Stefan Batoris bref om Henrik Strycks enka och Johannes Stryck; Grodno d. 6 Nov. 1586.

2) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under 1500-talet, folio,* innehåller bl. a.:

a) En kort undervisning om ... Gustaf Erichssons, Sveriges ... konungs herliga aflidande» ... 18 blad. Skriften är känd af Warmholtz.

3) En bundt *Handlingar angående händelser under 1500-talet, qvarto.* Afskrifter och anteckningar.

4) En bundt *Handlingar angående herrarnes afrättning i Linköping* innehåller bl. a.:

Erik Sparres försvarsskrift; dat. Nyköping d. 4 Maj 1599. Egenhändig?

5) En bundt *Skiftes- och gåfvobref från 1500-talet,* innehåller:

a) Arfskifte mellan Hans, Erik, Åke och Nils Classon d. 22 Dec. 1598.

b) Nils Gyllenstjernas gåfvobref å Lindö till Elsa Gyllenstjerna, d. 4 Maj 1600.

6) *Thiust och Tuna Lens Dombogh åhr 1606.*

C. Handlingar rörande Sveriges storhetstid.

1) En bundt *Kungl. bref och andra offentliga handlingar under storhetstiden*, innehållande bl. a.:
   a) 2 bref från Gustaf II Adolf till rådet, rörande kopparhandeln, dat. 5 Mars och 5 April 1616.
   b) Gustaf Adolfs resolution på de punkter, »som CammarRådhet hafver medgifvit Cantzleren H. M:t i underdånighet att presentera»; dat. 26 Okt. 1615. Om Elfsborgs lösen.
   c) 2 bref från Maria Eleonora till Ebba Brahe, dat. 30 April 1632 och 9 Juni 1634.
   d) Patent för W. Spens att värfva ett regemente fotfolk i England, dat. 10 Nov. 1634.
   e) Kristinas memorial för Erik Oxenstjerna, då han blef vice guvernör i Estland; dat. 28 Aug. 1646.
   f) Fullmakt för Erik Oxenstjerna såsom rikskansler d. 20 Okt. 1654.
   g) Karl XI:s förordning om de ärenden som af rådet skulle handhafvas under hans frånvaro; dat. 21 Juni 1673.
   h) Karl XI till kansliradet; dat. 13 Okt. 1673. Obetydligt innehåll.
   i) Henning Rudolf Horns fullmakter såsom generalfälttygmästare ($\frac{15}{26}$ Sept. 1715) och riksråd ($\frac{9}{5}$ 1719), samt resolution på grefvevärdighet för honom ($\frac{31}{12}$ 1719).

2) En bundt *Skrifter stälda till svenska regenter under storhetstiden*, innehåller diverse afskrifter af och koncept till bref af föga värde.

3) En bundt *Traktater med främmande makter under storhetstiden*. Åtskilliga afskrifter.

4) *Instruktion för Matthias Palbitsky*, innehåller 2 defekta koncept till memorial för M. P.; dat. 22 Dec. 1663 och 17 Nov. 1664.

5) En bundt *Rättfärdiggörelseskrifter och liqvidationer af Rosenmark*, innehåller diverse handlingar från 1670-talet rörande R—k.

6) En bundt med påskrift: *Innehåller bl. a. koncept till riksdagsbeslutet år 1654*, innehåller bl. a. Axel Oxenstjernas egenhändiga koncept till 1654 års riksdagsbeslut.

7) *Bengt Oxenstjernas bref till Karl XII*, innehåller afskrift af memorialet d. 5 Nov. 1702.

8) En bundt *Handlingar angående Karl XII:s fälttåg i Polen och hans vistelse i Sachsen*. Innehåller:
   a) Samtidig berättelse om polska och ryska krigen från 1702.
   b) Samtidig berättelse om händelserna i Polen efter 14 Aug. 1706 och slagit vid Kalisj.

9) En liten bok innehållande:
   a) En af J. Helander undertecknad, Moskwa d. 20 Juli 1713 daterad afräkning med alla i Ryssland fångna officerare öfver hvad de från slaget vid Pultava till dato åtnjutit.

b) Ett af J. Helander och O. Henning undertecknadt, Moskwa d. 20 Juli 1713 dateradt utdrag af kassaräkningarne för 1710—1713 öfver de till svenska fångarnes underhåll anskaffade medel.

10) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under storhetstiden, folio,* innehåller bl. a.:

a) »Annotatio hvad det tyska kriget kostar för Sveriges Crono. Ihopsamblet till medium April 1634.» Afskrifter af rullor och räkenskaper.

b) »Diarium Francofurtense»; på svenska af en svensk diplomat för tiden 1—19 Jan. 1714, 2 Nov.—30 Dec. 1715, 1 Jan.—29 Febr. 1716. Politiska notiser.

c) Samtidig berättelse om slaget vid Storkyro 1714.

11) En bundt *Handlingar angående tilldragelser under storhetstiden, qvarto,* innehåller bl. a.:

La veritable relation de ce qui s'est passé avec le Roy de Suède à Bender... depuis le 27 de Janvier jusqu'au 17 Fevrier 1713, faite par un homme qui a été present et s'est même interessé à tout et qui est parti de Bender de 24 de Fevrier. $^1/_2$ ark. Ej undertecknad.

12) En bundt »diverse handlingar angående händelser under storhetstiden.» Diverse afskrifter.

D. Handlingar rörande Sveriges historia åren 1718-1809.

1) En bundt *Handlingar rörande Frihetstidens historia,* innehåller afskrifter af följande partiskrifter:

a) Samtal mellan en adelsman från Småland och en biskop» .... 1719.

b) Svea rikes tillstånd..... föreställdt uti en discours emellan .... Rojalist och Patriot.

c) Aristides bref till Eudippe. 10 Sept. 1722.

d) Samtal mellan Pasquin och Marphor.

e) En politisk visa utan titel i nio 24-radiga strofer.

f) Vexelsång mellan »sanningen» och »sinceriteten».

g) Svar på en god väns bref på landet... om Sveriges accession till den hannoverska traktaten.

h) Bref från landsbygden. Det första.

i) Arghetens afskum i den af trycket utkomna s. k. nödiga granskningen af en patriots tankar om grundlagens nödiga förbättring.

k) Then danske Argus pro 1738, tredje delen verterad på svenska.

l) En saga om björnens, tigerns och vargens förbund mot lejonet.

m) Saga om foglarna. Jan. 1738.

n) Castejas s. k. testamente i svensk öfversättning.

o) En afhandling om yttrande- och tryckfrihet.

p) »Then svenska Mercurius»; från 1738 års riksdag.

q) Samtal mellan Bonus och Cordatus. I början af 1739.

r) Bref till »ärlig och beskedlig svensk.» Jan. 1738.
s) Samtal mellan Philotas och Arbas. Utkom i början af 1738 års riksdag.
t) Philalethei skrifvelse till sin goda vän på landet. 1739.
u) »Reflexions» rörande rådet.
v) Lettre d'un gentilhomme à un officier dans la Province. 1739.
aa) Gallipilei bref till Severus. Nov. 1739.
ab) Samtal mellan Prudentius och Probus om tillståndet i deras fädernesland.
ac) Verser öfver de 7 herrar riksens råd. I början af 1739.
ad) Tranquilli bref till Curius. April 1739.
ae) Curii svar till sin vän Tranquillus. 1739.
af) Saga om fru Ramfrid 1738.
ag) Bref till »min kära Gustaf» från »en redlig och sitt fädernesland älskande svensk».
ah) Svar på en af Castejas advokaters skrift.
ai) Bref från N. N. angående planen att välja danska kronprinsen till tronföljare.
ak) Reflexions d'un Suedois sur la presente situation relativement à la convocation extraordinaire de la diète. Okt. 1740.
al) »Reflexions». Dec. 1740.
am) En berättelse om riksrådens licentierande vid 1739 års riksdag, med fingerade namn, t. ex. »Tessalien» för Sverige, »amphictionerna» för ständerna, »amphictionernas extract» för secreta utskottet, »Lerscrapa» (anagram) för Carl Sparre, »Clitus» för gr. Fersen. 144 foliosidor.
an) Den förlorade hattkrediten. Febr. 1740.
ao) Reflexioner . . . April 1740.
ap) Den missnöjde herden Alcidens dröm och samtal med herdinnan Cloris. Vers. 1740.
ar) Den svenska observator. Juni 1740.
as) Öfversättning af ett bref från N. N. till N. N. ang. den sekreta subsidietraktaten mellan England och Hessen Kassel Juli 1740.
at) Riksdagsglam mellan 4 patrioter, gamla herr Thore Bryntesson af Tofta, herr Togalius, herr Måhlspann och Jöns Påhlsson i Soflinge. Aug. 1740.
au) Hyperborei bref d. 2 Nov. 1742.
av) Reponse à la lettre de Philaléte à un ami à la campagne, traduite d'Allemand.
ba) En af en hatt skrifven historik öfver mösspartiet till 1765 års riksdag. Författad i brefform o. 1769.

2) En bundt med påskrift: »På den medföljande förteckningen öfver dessa handlingar, som hittills legat i kongl. utrikes expeditionens vård, anhålles om behörigt recepisse. Stockholm d. 21 Febr. 1792». Innehåller:

a) Contenu de la lettre du consul Buttini à la grande Chancelerie touchant le commerce en France; dat. 20 Juni 1738.
b) Koncept till kommitterades betänkande om nytt privilegium för ostindiska handeln; dat. 14 Maj 1746.
c) Afskrift af sekreta utskottets bref om statsverket med originalanteckning, att det d. 29 Dec. 1747 är föredraget i rådet; dat. d. 12 Dec. 1747.
d) Löjtnant P. Liljehorns memorial om en expedition till Guineakusten; dat. .. Okt. och 11 Dec. 1758. Derjemte ett bref från L. till presidenten (i kommersekollegium?)
e) Sekreta utskottets skrifvelse d. 17 Juni 1762 till K. M:t om banken; ett af gr. Hermansson fördt, men ej undertecknadt protokoll i rådet vid denna skrifvelses föredragning d. 28 Juni 1762 samt koncept till skrifvelser till statskontoret och konvojkommisariatet i denna sak.
f) Sekreta utskottets skrifvelse d. 10 Okt. 1766 om det väntade genuesiska lånets indragning och användande, uppläst i rådet d. 15 Dec.
g) Handlingar rörande lånetransaktionerna med Marchelli, 1767, Hope et C:o 1767 och Horneca, Hogguer et C:o 1769 och 1772.
h) Sekreta utskottets skrifvelse d. 11 Mars 1772 om 400,000 rdrs upptagande på det utländska lånet, uppläst i rådet d, 16 Mars och försedd med påskrift: »Verkställes af kanslipresidenten».
i) Bankofullmäktiges skrifvelse d. 21 Sept. 1772 om annullering af en del af statskontorets med bankens accept försedda, obligationer.

3) En bundt *Handlingar angående ryska kriget 1788*, innehåller diverse afskrifter bl. a.:
a) En ny visa om herr Götrik och hur han hårluggades med grannas mor. Tryckt i år.» Handskrift.
b) »Beskrifning på öfverstekammarjunkaren baron Armfelts julklapp år 1788».

4) En volym innehållande svenska sändebudets i Petersburg, baron Nolcken, apostiller i chiffer till K. M:t från Okt. 1786 till slutet af år 1787. Koncept.

5) En bundt *angående Danzigerfordran*, innehållande originalbref och afskrifter rörande Gyllenstjernska ättens fordran att af kronan utbekomma de medel, Karl XII utkräft af Danzig för dess skuld till Karl Knutssons arfvingar, 1770-talet.

6) En bundt *Handlingar rörande Erik Brahe*, innehåller 3 kopior.

7) Hofrättens protokoll öfver Rydmans anklagelse mot assessor Estenberg. 1775.

8) En bundt *Diverse dels tryckta, dels otryckta handlingar angående Gustaf III.* Afskrifter af intet värde.

9) *Riksdagshandlingar från 1800-talets början.* Diverse protokoll fullmakter m. m.

10) Ambassadsekreteraren i Paris (sedermera lagmannen) *Silfversparres* enskilda rapporter till Gustaf III vid början af franska revolutionen. Koncept till bref från 9 Juli 1789—6 Mars 1791.

11) En bundt, på hvilken gr. Adolf Göran Mörner skrifvit: »Diverse enskilda dels allmänna handlingar med afseende på mitt utrikes vistande och f. d. konung Gustaf Adolfs resa till Tyskland för att gifta sig.» Innehåller bl. a.:
a) af Gustaf Adolf justeradt koncept till bref till ministern Peyron i Hamburg, innehållande befallning att i Hamburger Correspondenten låta införa en notis derom, att konungen rest till Pyrmont; dat. Hannover 31 Juli 1797.
b) Koncept till rikskanslern (samm. dat. som föreg.) med befallning att aftrycka ofvannämda notis i svenska avisor.
c) Protokoll vid sammanträdet mellan frih. Taube och baron Gensen för giftermålskontraktets underskrifvande; dat. Stralsund d. 10 Okt. 1779. Koncept.
d) Grefve Mörners rapport om sin ambassad till Baden; för att afhämta prinsessan.
e) Grefve Mörners anteckningar om sin resa i konungens svit.

12) *Enskilda riksdagspapper vid och i följd af 1800 års riksdag*, en bundt innehållande bl. a.:
a) Handlingar angående grefve Mörners afskedande (1800) från och återkallande (1802) till sin kammarjunkareplats hos hertiginnan af Södermanland.
b) Berättelse om ett samtal mellan konungen och grefve H. G. Mörner d. 14 Maj 1802. Tryckt i Sv. Hist. Tidskr., 1882, s. 77.

13) En bundt *Angående revolutionen 1809*, innehållande bl. a.:
a) 33 ej undertecknade bref från en baron Wachtmeister i Stockholm till hofmarskalken C. G. Mörner. Nov. 1808—21 April 1809. Innehålla noggrann berättelse om hvad som tilldrog i hufvudstaden.
b) Ett bref från G. Ulfsparre d. 17 Mars 1809.

E. Privata brefsamlingar.

1) *Herman Wrangels* brefsamling, utgörande en bundt, innehåller:
a) Ämbetsbref från Gustaf II Adolf åren 1612, 1613, 1616—1621, 1623, 1624 — omkring 130 st.
b) En mängd bref från kammarråden ang. hans lön åren 1617, 1619, 1620 och 1621.
c) Officiela bref från Klas Horn, J. Mattsson Krus, Nils Stjernskjöld, Svante Banér, Axel Oxenstjerna, Jonas Bureus, Bror Andersson, Erik Göranson, Lindorm Ribbing, Erik Larsson, Bengt Kaffle, Åke Axelsson, Svea Hofrätt åren 1618—1623.
d) 1 bref från drottning Kristina, dat. 19 Juni 1620 om en för hennes räkning på Öland huggen sten.
e) 3 föga vigtiga bref från Karl Filip, dat. 20 Aug. 1619, 9 och 30 Jan. 1621.

2) *Kungliga bref till Axel Banér*, ett mindre konvolut, innehållande:
   a) 2 bref från Gustaf Adolf, dat. 20 Mars 1618 (tryckt hos Loenbom: »Upplysningar» III sid. 12) och 1 Sept. 1632.
   b) 1 bref från Maria Eleonora, dat. Wolgast d. 18 Mars 1633, med begäran om penningar.
3) *Handlingar angående Johan Skytte*, 1 bundt innehållande:
   a) Bref från Gustaf Adolf åren 1617, 1621, 1628, 1632, ett odateradt. *b*) 1 bref från Karl IX:s gemål Kristina 1621. *c*) 1 bref från Maria Eleonora 1634. *d*) Hertig Johans svar på Karl IX:s frågepunkter, dat. 18 April 1611. *e*) 2 bref från drottning Kristina 1637 och 1652. *f*) 1 pass af Kristian IV i Danmark 1618. *g*) 3 bref från Karl I i England 1632, 1635, 1636. *h*) 1 bref från Axel Oxenstjerna 1613. *i*) 1 bref från Johan och Jakob de la Gardie 1614. *k*) Dalallmogens förklaring, att den ej hade något emot Johan Skytte, dat. 17 Mars 1614. *l*) 3 bref från Renault de Brederode 1616, 1619, 1623. *m*) 1 bref från Matthias Soop 1622. *n*) 2 bref från Pfaltzgrefen Johan Kasimir 1638, 1639. *o*) Joh. Skyttes konceptbok för Sept. och Okt. 1628. *p*) Instruktion i koncept för Joh. Skytte d. y:s guvernör, Erik Fahlberg.
4) *Bengt Skyttes brefväxling*, 2 bundtar bref till honom åren 1648, 1649, 1655.
5) Rörande *Johan Gyllenstjerna* finnas 3 bundtar.
   I. »Kungliga bref och andra offentliga handlingar ang. Joh. Gyllenstjerna», innehållande:
   a) 1 pass af Karl X år 1654. *b*) 2 bref från Karl XI:s förmyndarregering 1666 och 1668. *c*) 25 bref från Karl XI 1673—1679, hvaraf 3 afskrifter. *d*) 12 bref från Kammarkollegium 1678—1679. *e*) 1 bref, undertecknadt af L. Flemming, Lagerfelt och Stiernhöök 1679. *f*—*h*) skrifvelser från Banken, Svea och Göta hofrätt 1678 och 1679. *i*) 12 bref från Hedvig Eleonora åren 1676—1680.
   II »Enskilda bref från diverse personer till Joh. Gyllenstjerna», innehållande:
   a) 26 bref från Hedvig Eleonora 1677—1680.
   b) 36 privatbref från Karl XI 1677—1680. en del i oupplöst chiffer.
   c) 1 bref från »Kristine Alexandre», dat. Rom 29 April 1680.
   d) 3 bref från hertig Adolf Johan 1668, 1671, 1674.
   e, f) Åtskilliga bref från Sten Bjelke och Anders Lindehjelm 1666, 1678—1680.
   g) 1 depesch i chiffer från Berlin 1679.
   h) Strödda bref af föga vigt.
   III »Johan Gyllenstjernas egenhändigt skrifna koncept», innehållande:
   a) Utkast rörande hans ambassad till Danmark. *b*) Bref till hans mor, Anna Skytte.

6) En bundt *Kungliga bref och andra offentliga handlingar ang. R. R. Georg Gyllenstjerna*, innehåller:
a) Åtskilliga kungliga skrifvelser.
b) 5 handbref från Karl XI, dat. 16 Dec. 1676, 5 Jan., 21 Mars, 12 Aug., 22 Aug. 1680.
c) 2 bref från Adolf Johan 1669 och 1670.
d) Bref från Ulrika Eleonora och några enskilda personer alla af föga vigt.
e) Gyllenstjernas testamente, dat, d. 26 Okt. 1676.

7) 2 bundtar rörande *riksmarskalken grefve G. Gyllenstjerna:*
I »Fullmagter för G. Gyllenstjerna».
II »Bref till och anteckningar af G. Gyllenstjerna», innehållande obetydliga handbref, anteckningar om Lovisa Ulrikas biläger och om en utländsk resa 1743.

8) 1 volym fullmakter för grefve Nils Gyllenstjerna.

9) 1 bundt *fullmakter och kungliga bref rörande Mörnerska slägten.*

10) *Statssekreteraren Francs brefväxling* med lagman Silfversparre. 1 bundt innehållande:
a) Bref från Franc till Silfversparre, skrifna i form af journal för tiden mellan 20 Febr.—30 Aug. 1793; vidlyftig skildring af författarens lif och görömål.
b) Bref från hertig Karl till Silfversparre, dat. 31 Maj 1792, hvari hertigen uttalar sitt gillande af Silfversparres pro Memoria och förslag till svar på gr. Stackelbergs not.
c) En samling bref från Franc till Silfversparre åren 1791—1795.

11) 1 bundt »Diverse enskilda eller ämbetsbref af märkliga personer till *kabinettssekreteraren Silfversparre*, sedermera lagman», innehållande bl. a.:
a) 7 odaterade bref från Gustaf III om föredragning och andra göromål *b*) 8 bref från L. v. Engeström, Juni—Juli 1791, om polska förhållanden *c*) 23 bref från M. H. Bregard i Hamburg 1791.
d—f) bref från v. Brinkman i Berlin, legationspresten Gambs i Paris och Martineau m. fl. 1791, 1792.

12) *Statssekreteraren Bergstedts bref till lagman Silfversparre.* 1 bundt bref från åren 1791—1793, 1797—1799, 1801.

13) *»Lagman Silfversparres bref till statssekreteraren Franc».* 1 bundt bref från åren 1797—1799.

F. Dagböcker, journaler och personalier.

1) *Abraham Brahes dagbok.* Inbunden. Finnes tryckt.

2) *Per Brahe d. y:s Tänkebok.* Inb. Af annat innehåll än den tryckta.

3) *»Diverse relationer och handlingar* rörande allmänna händelser under 1500- och 1600 talet». 1 bundt innehållande bl. a. »Itinerarium Danicum Johannis Skytte Junioris» i koncept (till omkring halfva berättelsen) och renskrifvet.

4) *Itinerarium* under en resa i Tyskland och Italien 1682.
5) En liten bok med anteckningar af *Barbro Margreta Banér.*
6) *Generalamiral Hans Wachtmeisters lefverne.* 1 bundt. Afskrift.
7) En bok, innehållande anteckningar af *Bengt Gabrielsson Oxenstjerna till Eka,* hans son Gabriel, sondotter Kristina, sonsonsson Gustaf Adolf och fältmarskalken Douglas, Afskrift.
8) »*Minnesbok* öfver hvad som i K. M:ts rådkammare förehafves och afgöres». Från 28 Okt. 1765—2 Maj 1769. 3 volymer, troligen skrifna af gr. G. Gyllenstjerna.
9) *Jonas Melercreutz* beskrifning öfver sin resa genom Lappland till norska kusten 1736. 1 volym. Afskrift.
10) *Axel Roos'*. berättelse om kalabaliken i Bender. Inbunden.
11) *Gyllenkroks* berättelse om Karl XII:s ryska fälttåg och slaget vid Pultava. Inbunden. Warmholtz uppgift, (X sid. 76) att handskriften förvaras på Drottningholm, följaktligen oriktig.
12) Landshöfdingen gr. *Adolf Mörners* dagbok, börjande med hans födelse 1705, slutande 1765.
13) *Statssekreteraren Francs dagbok* under Gustaf III:s resa till Petersburg 1777. Inbunden. Ej af vigt för den politiska historien.
14) 1 bundt med påskrift: *1789 års riksdagsjournal,* innehåller journal med företal och bilagor.

G. Miscellanea.

1) 1 bundt *handlingar angående Ryssland.* Innehåller 1) förteckning på prikaserna i Ryssland; 2) Rysslands historia 1521—1650.
2) *Anteckningar i astrologi* af Abraham Brahe och Per Brahe d. y.
3) 1 bundt obetydliga »*handlingar ang. konungavalet i Polen efter Joh. Kasimir*».
4) 1 bundt *bref från utländska regenter under storhetstiden.* Original och afskrifter utan vigt för svenska historien.
5) Flera band och bundtar afskrifter och utdrag af handlingar rörande Sveriges förvaltning.
6) 1 bundt med påskrift: *Arbeten 1795, 1796, 1789.* Innehåller bl. a. gr. A. G. Mörners koncept till resebref från Italien och Österrike.
7) 1 bundt »*1801, 1802, 1803 års arbeten*» innehåller bl. a. »Exposé raisonné et historique des évenements principaux de la Diète de 1800» (ämnad att tryckas i Tyskland, men ofullbordad; 81 ark) och »Examen historique des divers plans de Finance, proposés pendant le cours de la Diète de 1800» (73 ark); bägge skrifna af gr. A. G. Mörner.

N:r 1. 1882.

ANNONSBILAGA

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT.

I *C. E. FRITZES k. hofbokhandel* och hos öfriga bokhandlare har utkommit:

Osmaniska Rikets Historia

från äldsta tider till Kongressen i Berlin

af

A. de la Jonquière.

Öfversättning från franskan.

Första häftet. **Pris: 1 krona.**

Anmälan.

Bland de berömda historiska arbeten, som under *V. Duruy's* ledning i Paris utgifvas, har *A. de la Jonquière's* »*Histoire de l'Empire Ottoman*» ådragit sig särskild uppmärksamhet och mottagits med samma välförtjenta erkännande, som förut kommit Rambaud's till nämnda serie hörande ryska historia till del. Författaren har under en längre tid varit anstäld såsom lärare i historia vid kejserliga militärskolan i Konstantinopel och derunder varit i tillfälle att göra sig väl förtrogen med Turkiets historia, af hvilken han nu lemnat en i hög grad underhållande skildring. Hvad kritiken i författarens hemland yttrat om det erkända behofvet af ett dylikt arbete, torde hafva sin fulla tillämpning äfven för oss, och det bifall, hvarmed denna kritik mottagit hans verk, bör det äfven kunna påräkna hos oss, då det nu framträder i svensk öfversättning.

Arbetet är indeladt i sex hufvudafdelningar: *Islâm och turkarne* (hvartill höra tvenne kapitel, framställande Turkiets geografiska och etnografiska förhållanden, hvilka kapitel meddelas i öfversättningens sista häfte), *Eröfrings-perioden*, *Turkiets glansperiod*, *Förfallet*, *Reformer* samt *Turkiet i våra dagar*. Den sista afdelningen sträcker sig ända fram till traktaten i Berlin den 13 Juli 1878.

Öfversättningen, åt hvilken största omsorg skall egnas, verkställes under samverkan med en af våra orientalister, hvarigenom de främmande, företrädesvis turkiska och arabiska orden och namnen komma att erhålla en enligt vetenskapliga regler bildad normal stafning. I sluthäftet meddelas nödiga anvisningar rörande uttalet.

Osmaniska rikets historia utgifves i 7 à 8 häften om 6 ark, till ett pris af 1 krona häftet, och åtföljes af 4 färglagda kartor. Arbetet utkommer fullständigt under innevarande år.